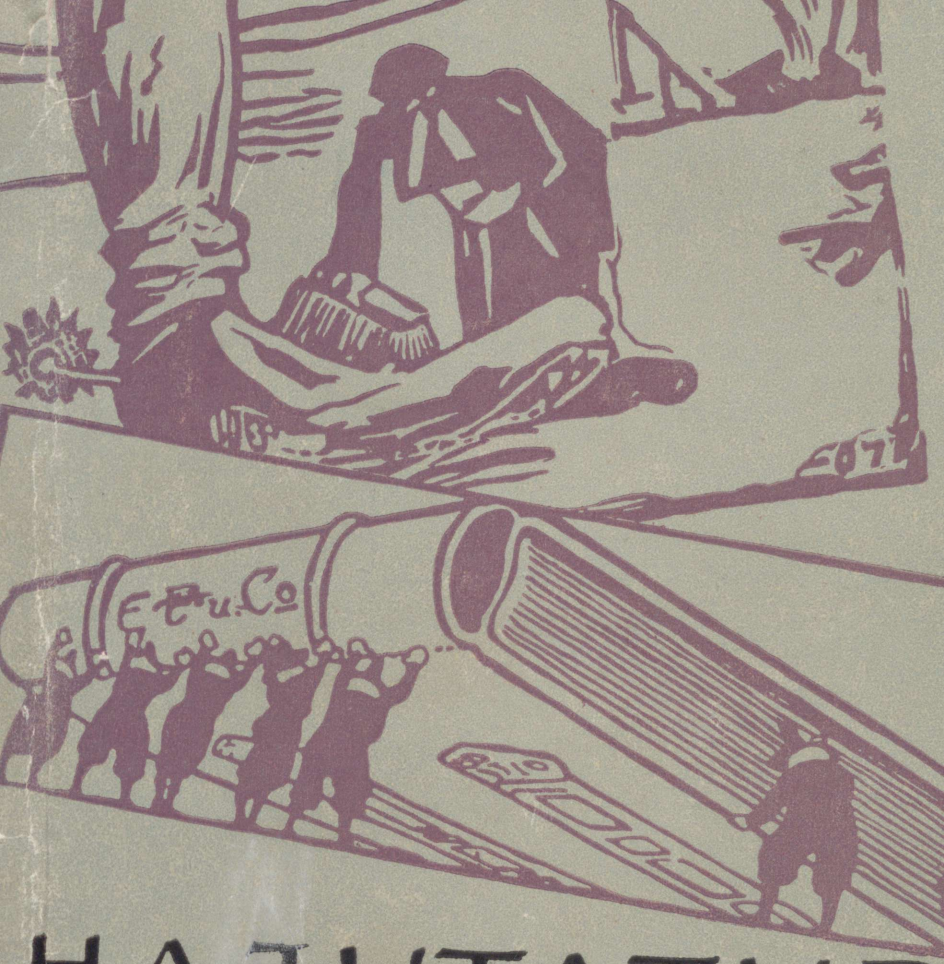

HAJUTATUD

MÜÜDID

Hajutatud müüdid

2151299

Hajutatud
mõõdid
EESTI
KIRJAMEHED
RELIGIOONIST

A-25389/II

Hajutatud mõtteid

EESTI KIRJAMEHED RELIGIOONIST

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1961

Koostanud
V. Kabur ja H. Tarand

Illustreeritud
eesti ateistliku graafika
valitud näidetega

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
51299

РАЗОБЛАЧЁННЫЕ МИФЫ
Избранные атеистические произведения
эстонских литераторов.
На эстонском языке
Оформление: С. Лийберг
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja Ü. Poots
Tehniline toimetaja E. Lumet
Korrektorid M. Pedajas ja V. Pillau

Ladumisele antud 21. IX 1960. Trükkimisele antud 13. XII 1960. Paber 54×84, $^1/_{16}$. Trükipoognaid 34,5. Formaadile 60×90 kohaldatud trükipoognaid 28,98. Arvestuspoognaid 27,58. Trükiarv 10 000. MB-08181. Tellimise nr. 8830. Hans Heidemanni nimeline trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. III.

Hind 97 kop.

7—3

EESSÕNA

I

TEADUSLIK MAAILMAVAADE

Kaasaegses teaduses ei esine ainsatki seadust ega fakti, mis jumala olemasolu eeldaks või mingi kõrgema olendi eksistentsi kuidagi tõendaks. Uskumine ja religioon ei saa selle tõttu mitte milgi viisil olla rajatud teaduslikele teadmistele.

Teaduse ja usu erinevused on printsipiaalsed. Teadus ja usk põhinevad kahel erisugusel mõtlemisel. Teadus lähtub looduse tõsiasjust, katsetab nendega ja üldistab neid. Rangelt loogilise induktsiooni ja deduktsiooniga teeb teadus omad järeldused reaalsete esemete ja nähtuste põhjal. Religioon aga ei toetu faktidele, ei tee ega tunnusta ühtki eksperimenti, vaid tuletab oma järeldused dogmadest, millel reaalne alus puudub.

Usutõdesid ei saagi teaduslikult tõestada, sest uskuda on võimalik igasuguseid väljamõeldisi ja mõttetusi.

Budistid usuvad asju, mis kristlastele täiesti naeruväärsetena tunduvad, muhameedlased omakorda ei suuda mõista, kuidas võivad indiaanlased tõena käsitada seda, mis neile — islami järgi — näib selge rumalusena. Ühegi usundi esindaja ei suuda iial mõne teise usundi esindajale selgeks teha, objektiivsete tõestuste varal näidata, et tema tõed on päristõed ja tema usk õige, teise tõed aga ümberlükatavad ja usk väär.

Teadusega on lugu hoopis teisiti. Iga teadusliku probleemi lahendus on paratamatult kehtiv kõigi maade kõigi rahvaste juures, sest teaduslikku tõde on võimalik objektiivses tegelikkuses proovida, faktide najal vastuvaidlematult tõestada.

Kõigis maailmavaatelistes põhiküsimustes on usul ja teadusel omad täiesti vastupidised veendumused. Teadus tõendab, et miski ülemeeleline pole võimalik. Sedavõrd, kui usutõed tegelikkuse nähtusi puudutavad, on nende sisu alati vasturääkiv teaduslikule mõtlemisele ja tunnetusele. Teaduslikule alusele rajatud maailmavaade ei saa mitte midagi uskuda, mida samal ajal pole võimalik teada, s. t. mõistusepäraselt tõestada ja kontrollida.

Seda veendumust väljendab selgelt NLKP Keskkomitee otsus 10. nov. 1954. a. teaduslik-ateistliku propaganda küsimuste kohta:

«Teadus toetub faktidele, teaduslikele eksperimentidele ja rangelt kontrollitud, tegelikkuses kinnitust leidnud lõppjäreldustele, kuna igasugune religioon toetub ainult piibli- või muud laadi pärimustele, fantastilistele väljamõeldistele. Teaduslikud teadmised loodus- ja ühiskonnateaduste alal räägivad tänapäeval veenvalt usuliste dogmade vastu. Teadus ei saa leppida usundiliste, väljamõeldud kujutlustega elu, looduse ja inimese kohta, mille tõttu ei saa teadust ühendada religiooniga. Teadus aitab inimest ikka sügavamini ja sügavamini tundma õppida looduse ja ühiskonna arenemise objektiivseid seadusi, ta aitab inimest loodusjõude oma teenistusse rakendada ja taotleb inimese teadvuse ning inimliku kultuuri kasvu; religioon aga tumestab inimese teadvust, taunib selle passiivseks loodusjõudude ees ja halvab inimese loovat aktiivsust ning initsiatiivi.»

Sotsialismi, eriti aga kommunismi ajastu inimese maailmavaade saab olla ainult ja peab olema teaduslik maailmavaade. Religioosne maailmavaade kuulub ajalukku, möödunud ajastuisse. Niivõrd kui ta tänapäeval veel esineb, on ta igandiline nähtus, eriti aga meie juures, teostatud sotsialismi tingimustes, kus usundil puuduvad sotsiaalsed juured.

Praegu, millal partei organiseerib töötajaid võitlusele NLKP XXI kongressi otsuste ja seitsme aasta plaani realiseerimiseks, hoolitseb ta ka eriti inimeste kommunistliku kasvatamise eest. Iseenesest ja automaatselt ei kasva inimeste sotsialistlik teadvus. Selleks on vajalik kasvatustöö. Kommunistliku kasvatuse üheks väga tähtsaks osaks on võitlus usundlike vaadete vastu, religioossete igandite vastu inimeste teadvuses.

Teaduslik maailmavaade tähendab seda, et meie maa-

ilmavaatelised tõekspidamised on rajatud ühiskonna ja looduse arenemise seaduste sügavale tundmisele. Just dialektiline ja ajalooline materialism, kommunistliku partei filosoofia, on rajatud kõigi loodus- ja ühiskonnateaduste seaduste põhjalikule uurimisele. Töölisklassi tegelikus võitluses sotsialismi ja kommunismi teostamise eest on dialektilise ja ajaloolise materialismi seisukohad täiustunud, arvestades kogu aeg loodusteaduste saavutusi ning üldistades ühiskondliku arengu kogemusi.

Teaduslik maailmavaade relvastab töötajaid järelikult võimega teostada kommunismi ülesehitamist vastavalt ühiskonnas valitsevaile objektiivsetele seaduspärasustele ja käituda ning töötada nii, et eesmärk tõepoolest saavutatakse. Selle tõttu on dialektilisel ja ajaloolisel materialismil määratu suur praktiline tähtsus.

Vastupidi, kristlik religioon näiteks lähtub niisugustest abstraktsetest dogmadest, mis ei lase ennast praktiliselt kasutada alatasa muutuvates ühiskondlikes tingimustes, koguni rääkimata ristiusu üldisest vaenulikust suhtumisest teaduslikku uurimistöösse.

Teoloogid esitavad sageli väite, nagu võiks loodusteadusliku uurimistööga küll «välisest» l o o d u s e s t, maailmast, mingi enam-vähem vastuvõetava arenguloo pildi esitada, kuna aga m o r a a l i põhimõtted olevat ometigi «igavesed» ja jäävat edaspidigi religiooni alaks. Marksistlik eetika on selgitanud, et seegi teoloogide väide baseerub, nagu kõik nende juures, usulistel e e l a r v a m u s t e l. Ajalugu näitab, et ühelgi ajastul ei ole kehtinud «igavesi» moraali-printsiipe, vaid et ka moraal on üks ühiskondliku teadvuse vorm, mis muutub vastavalt ajalooliste tingimuste muutumisele. Kaasaegsed eetilised normid on järelikult objektiivsetest ühiskondlikest tingimustest teaduslikult tuletatavad. Marksismi-leninismi moraali-põhimõtted on teaduslikult põhjendatud, sest nad on tuletatud objektiivsetest arenguseadustest.

Ideoloogiline kompromiss teaduse ja usundi, dialektilise materialismi ja kristliku maailmavaate vahel pole võimalik.

«Meie programm on tervenisti rajatud teaduslikule ja sealjuures nimelt materialistlikule maailmavaatele. Meie programmi selgitamine sisaldab seepärast paratamatult ka usulise udu tõeliste ajalooliste ja majanduslike juurte selgitamist. Meie propaganda sisaldab paratamatult ka ate-

ismi propagandat...» märgib Lenin kommunistide suhtumise kohta religioonisse.

Selles ideoloogilises võitluses oleks ekslik näha s e d a sõjakuulutust religioonile, mida Fr. Engels iseloomustab kui poliitilist rumalust.[1] On selge, et ateistliku selgitustöö eesmärk on taktikaliselt alati alistatud töölisklassi poliitilise võitluse peaeesmärgile.

Usulistes igandites ei tule näha ainult kapitalismi ajastu inertse; nende päritolu ulatub palju sügavamale ajalukku ja palju kaugemasse minevikku. Just selle tõttu on mõistetav religioossete igandite püsimise visadus. Teisest küljest ei tohi ka teaduslikus maailmavaates näha ainult XIX—XX sajandi avastust. Progressiivsete kultuuritegelaste kõige paremad esindajad on paljude tuhandete aastate kestel katsunud kogu meid ümbritsevat maailma mõistusepäraselt ja teaduslikult seletada ja samal ajal ka oma vaateid populariseerida. Olenedes ajastute ühiskondlikest ja majanduslikest tingimustest on see teadusliku maailmavaate esindajate võitlus nõudnud kord rohkem, kord vähem ohvreid ja leidnud vahel soodsamat, vahel ebasoodsamat pinda.

Ometi on selge vahe kahe täiesti erineva ateismi — kodanliku ja proletaarse, marksistliku ateismi vahel.

Ka marksismieelsetele ateistidele oli sageli selge, et hirm on jumalad loonud ja et usk oli oopiumiks rahvale. Kuid alles marksistlik maailmavaade suudab teaduslikult läheneda religiooni olemuse mõistmisele selles põhilises küsimuses, et usu juured on sotsiaalsed ja peituvad majanduslikus orjuses. Sellest tehtud järeldus, et usku ei saa hävitada ainult propagandaga, et kapitalismi tingimustes ei aita ka kõige paremast ü l d i s e s t rahvavalgustustööst usuliste eelarvamuste hajutamiseks — kujutab endast üht peamist kodanliku ja proletaarse ateismi olemuse erinevust. Vaadeldes kõiki kaasaegseid religioone ja kirikuid kui ekspluataatoreid teenivaid organeid, näeb marksism oma võitluse peaeesmärki peremeeste, ekspluataatorite, mitte a i n u l t nende sulaste (pappide ja usuühingute) vastases võitluses.

Suuremast osast käesolevas valimikus avaldatud antireligioossetest ilukirjanduslikest ja publitsistlikest paladest eesti kirjanduse mineviku ning oleviku lehekülgedelt

[1] Fr. Engels, Anti-Dühring, Tln. ERK, 1951, lk. 280.

jätab ometi nii mõnigi mulje, et siin käib võitlus enam sulaste, s. t. pappide, kui peremeeste, s. t. mõisnike ja kapitalistide vastu. See on täiesti arusaadav autorite puhul, kes ise ei omanud viimistletud, süstemaatilist ja hästi väljakujundatud marksistlikku maailmavaadet. Kuid samal põhjusel, miks V. I. Lenin kõrgesti hindas XVIII sajandi ateistide ründavat publitsistikat ja seda kogu ulatuses tõlkida, refereerida ning avaldada soovitas [2], sest et see ka tänapäeval ja meie ühiskonnas «tuhat korda sobivam on igavatest ümberjutustustest maakera ümaruse ja maailmaruumi mõõtmatuse kohta» — samal põhjusel on eesti kirjanduse nende ateistlike teoste publitseerimine õigustatud ja põhjendatud, olgugi et mõningate autorite teostes esineb subjektiivseid seisukohti ja käsitlusi.

II

RAHVAS JA RISTIUSK

On tuntud tõsiasi, et nii vanema kui ka uuema eesti rahvaluule suhtumine kirikusse ja kirikhärradesse, aga ka usuküsimustesse üldse, on arvustav ja pilkav. Sama mulje jääb kogu eesti ilukirjandusest viimase saja aasta jooksul: progressiivsed luuletajad, prosaistid ja publitsistid suhtuvad usudogmadesse ja nende kuulutajatesse kriitiliselt ning eitavalt.

Eesti rahva esmakordne ulatuslik ristimine toimus juba XIII s. algul. Pärastise raamatukirjanduse ja eesti kirjakeele rajajateks olid peamiselt vaimulikud. Vanem kirjandus XVIII s. lõpuni oli a i n u l t vaimulik. Ja sellest hoolimata võib ütelda, et eesti rahvusliku kirjanduse iseloom on ü l d i s e l t k i r i k u - j a u s u v a s t a n e. Eestlane on pikad sajandid läbi olnud kristlane ainult välispidi ja lugenud vaimulikku kirjandustki ainult parema puudusel.

Ristiusk sunniti meie rahvale peale võõra vallutaja relvavõimuga. Vägivalla ja survega on rajatud kogu «Maarjamaa» kirik, millest tema «vürstide» ja valitsejate juhtimisel kujunes kõige kurjem võim, mis aja jooksul eesti rahvalt nii varanduse kui ka vabaduse riisus. Jumal,

[2] V. I. Lenin. Teosed. 33. kd., lk. 202—203.

kelle nimel pandi toime kõik need vägivallateod, ei võinud loota rahva erilist tunnustust ega kuigi laialdast populaarsust. Kõige heatahtlikumgi ristiõpetuse vastuvõtja märkas karjuvat vastuolu sõnalise armuõpetuse ja selle kuulutajate tegeliku hirmuvalitsuse vahel.

Selle tõttu raputas rahvas endalt maha ristiusu ahelad iga kord, kui selleks avanes vähegi soodne võimalus. Aga külade ja kihelkondade kaupa toimetati taasristimist siis veelgi suurema vägivallaga. Võõra vallutaja käes oli ju nii majanduslik ülevõim kui ka relvajõu ülekaal — ja kord juba alistatud rahva paigalised vabastumiskatsed ei suutnud vabadust kuski enam kuigi kauaks kindlustada.

Korduvates taasristimise võitlustes ei esinenud kirik enam orjastajate abimehena ning toena, vaid ise orjastajana. Tehes läbi ainult mõningaid üsna tühiseid väliseid muudatusi, jäi ristiusu kirik Baltimaadel tervete pikkade sajandite kestel sisemiselt ikka võimuteenistuslikuks härraskirikuks.

Balti saksa kirik oli kogu oma ajaloo kestel vaimuvaeselt kirjatähte orjav ja kultuuriliselt loomisvõimetu organisatsioon, mis peale välise toretsemise ning paraaditsemise ja sisemise tülitsemise ning intriigitsemise mitte midagi muud pole suutnud kui täita oma peasihti taotlevat ülesannet: ustavalt teenida ekspluateerivat klassi, toetades igasugust poliitilist võimu rahva vabaduspüüete ja ta elujärje parandamise katsete vastu.

Orjameelsuse kasvatamine, kristliku alistumismoraali propaganda, rahva veenmine selles, et tuleb rahul olla jumalast seatud isandatega — see oli meeldiv ja kasulik igale võimul-olevale ekspluataatorile ja ekspluateerivale klassile. Et piiskopid ja kirikhärrad isegi kuulusid sellesse klassi, siis on nende hulgas leidunud ainult harva mõni kummaline erand, kes seda õpetust, mis ta kantslist kuulutas, ise uskus või tõsiselt võttis. Pastorite eneste jaoks pole iialgi olnud mingisugust irooniat maksiimis: «Käige minu sõnade, mitte mu tegude järele.»

Olgu katoliiklikud, luterlikud või õigeusklikud jumalavolinikud siin maa peal, ikka on nad enam armastanud maapealset vara ja võimu kui taevalist tasu, mida rahvale lubati ja tõotati. Pastorid meie maal on ikka olnud härrad, mitte kunagi aga rahva teenrid, karjased või sõbrad.

Rea sajandite jooksul ja ka veel käesoleva sajandi esi-

mesel poolel* jagasid kirikhärrad rahvale oma usuõpetust arusaadamatus, puudulikus ja vigases eesti keeles, sest nad olid võõrsilt tulnud ja jäid eestlastele võõraks isegi veel siis, kui nad hiljem juba oma rahva hulgast «tõusnutena» kiiresti — saksastusid.

Alates XVIII sajandi lõpust on nn. vennastekoguduse liikumine võõrastel kirikhärradel ja saksa kirikul mõndagi aidanud korda saata eestlase vaimseks pimestamiseks ja ta arengu pidurdamiseks. Omakeelsete jutlustajatena ja rahva enda seast tõusnud õpetajatena oli pietistidel pisut suurem menu kui kirikumõisadesse eraldunud mustakuuemeestel. Tõeliselt oli herrnhuutlaste näiline vaen kiriku vastu ainult taktikaline võte usuliselt apaatse rahva «äratamiseks»; nende palvekojad tegutsesid kirikute läheduses sama sihiga kui mõisnike poolt asutatud kirikukõrtsidki.

Paiguti arenes pietism mõne osavama ja kõnekama «venna» juhtimisel usumäratsuseks ja usuhullustuseks; mõlemad nähtused on eesti kirjameestele andnud palju ainet usuvastasteks teosteks. Religioosse «ärkamise» äärmuslikud vormid, olgugi et majanduslikult kõige tasuvamad neid inspireerivatele aferistidele, tegid teisest küljest suurt kahju religiooni-mürgi vaiksele levitamisele, sest arukate inimeste silmis said «viimsepäeva-ootajad» mitte ainult iseendid, vaid kogu usulist maailmavaadet üksnes profaneerida. Selle tõttu välditakse usuliste organisatsioonide juhtide poolt niisuguste ekstreemide harrastust tänapäeval.

1917. a. ajaloolised sündmused paljastasid balti saksa kiriku sisemise tühjuse ja nõrkuse: see varises nagu pappmaja kokku. Hoolimata oma näivast välisest võimsusest ja pikast ajaloost osutus kirik organisatsiooniks, kelle saatusest olid huvitatud ainult tema palgalised ametikandjad ise. Rahvas rõõmustas, et vihatud võimu-kirik oli langenud koos teda püstihoidnud tugedega — ekspluateerivate klassidega, kellele tegi lõpu Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon.

Ilma kirikuta saadi hästi läbi — see tuligi avalikuks alles 1917. a. S i s e m i s t vajadust kiriku järele ei olnud kellelgi, seda oli seni kasutatud (ja tuli tol korral edasigi

* 1939. a. lahkus 227-st Eesti pastorist 54 oma kohtadelt, et sakslastena asuda ümber hitlerlikule Saksamaale.

kasutada) mõningate paratamatute talituste hõlpsamaks teostamiseks (matused). Töötavad kihid osutusid nüüd, millal need võimud puudusid, kes kirikut seni olid toetanud, — põhimõtteliselt kirikuvaenulikeks.

Kiriku ametikandjatele oli see suureks üllatuseks. Kleerus oli varemgi teadlik valgustus- ja selgitustööst, mida kiriku ja vaimulikkonna, aga ka usulise obskurantismi vastu üldse juba terve sajandi jooksul kasvava intensiivsusega olid teinud eesti progressiivsed kirjamehed; kirik oli omalt poolt teostanud tarvilikku vastupropagandat, ja kuna viimane toimus palju soodsamates tingimustes kui kiriku- ja usuvastane selgitustöö, siis arvati, et selle tulemusel koguduste liikmed ei ole olnud mitte ainult formaalselt usklikud, vaid et nad on kartnud kantslist kuulutatud ähvardusi ja saanud kristlasteks ka sisemiselt. Just see lootus osutus tühjaks: 1905. a. revolutsioonist alates oli kirik koos oma ametikandjatega saanud tigedama satiiri ja karikatuuri objektiks kui kunagi varem; samast ajast oli laienenud ja süvenenud ka populaarteaduslik usuvastane selgitustöö ning publitsistlik antiklerikaalne agitatsioon. Olgugi teostatud tsensuuripigistuses ja surve all, kandis see valgustus- ja selgitustöö lopsakat vilja. Need, kes kiriklikult «meelestatutena» olid lootnud «vaba rahvakiriku» tekkimist balti saksa kiriku varemeil, pettusid oma unistustes. Rahval puudus vajadus «elava usulise vaimu» järele.

Kodanlikus vabariigis lahutati esialgu kirik riigist küll vormiliselt, kuid nii evangeelsed kui ka apostlikud usuinstitutsioonid kohandusid pärast lühikest kriisi-aega uue peremehe teenimisele just samade võtetega, kui nad olid teeninud endisi.

Nn. eesti kirik jätkas ekspluateeriva klassi ustavat teenimist päris balti saksa kiriku traditsioonide kohaselt ja katsus samal viisil oma huvides ka riigi võimu rakendada. Nagu varem, nii otsisid pastorid ja praostid nüüdki riigivõimude juures abi üksteise vastu omavahelistes tülides; nagu varem, taotlesid nad nüüdki muutuda ise taas riigivõimu organiteks. See läks neil korda: mitte ainult, et nad said riigi perekonnaseisuametnikeks, vaid ka hooldaja määras lõppeks kirikule viimasest põhiseaduslikult lahutatud riik! See arengusuund ei jõudnud veel päris lõpuni ega saanud jalgu hästi alla, kui nõukogude korra taaskehtestamine selle lõpetas.

Kasutades oma uut sunniautoriteeti oli kodanlusaegsel kirikul poolikult õnnestunud ainult ühe osa rahva vanaviisiline suigutamine; progressiivsed ja iseseisvalt mõtlevad inimesed said pastorkonna omavahelistest tülidest ja kiriku uusriigistamisest koguni uut hoogu opositsiooniks, kiriku ja usu põlastamiseks ning väljanaermiseks. Rida kõige silmapaistvamaid ateistlikke ning kirikuvastaseid kirjanduslikke teoseid on tekkinud just selles olukorras.

Toetudes sajandi alguse proletaarse ja progressiivse kirjanduse traditsioonidele, näitasid meie kirjanikud ja publitsistid, et «rahvuslikuks» tembeldatud kirik oli nagu ennegi tagurluse kants, teaduse ja vaba mõtte arengut pidurdav anakronism. Tulemuseks oli laialdaste hulkade usulise apaatsuse veelgi suurem süvenemine. Et aga arenev poliitiline reaktsioon uue tugeva kirikuorganisatsiooni loomist soodustas, ekspluataatorite vana ja truu liitlasega lepinguid uuendas, siis oli olukord 1940. aastaks arenenud niikaugele, et uskliku koguduse puudumisest hoolimata omasid mõlemad suured kirikud — luterlik ja apostlik — tähtsa positsiooni ühiskondlikus elus: kõiki suuremaid sündmusi, avatalitusi, «sissepühitsemisi» ja «õnnistamisi» toimetati kahe riituse järgi korraga.

Oleks ometi täiesti ekslik järeldada, et see kirikute kroonulik ja ofitsiaalne tunnustamine peegeldaks laialdaste rahvahulkade religioossust. «Rahvuslikud kirikud» olid sama vähe rahvalikud kui balti sakslaste omad. Kui nende pettesildid oleksidki võinud avaldada rahvale mõnesugust mõju, siis tänu progressiivsele kirjandusele see osutus väga väikeseks.

III

KIRJANIK JA KIRIK

Eesti nn. ilmaliku kirjanduse ajalugu, mis XVIII sajandi viimastel aastakümnetel algab didaktiliste jutuja õpetuse raamatutega, tunneb oma esimesi saksa soost autoreid ratsionalistide-pastoritena, kes usuliste kõhkluste tõttu oma hingekarjase-ameti maha panid: Fr. W. Willmann ja J. W. L. von Luce. Ka teoloogias studeerinud Fr. G. Arvelius ei olnud ametis «kiriku peal», vaid tegutses kodu- ja kooliõpetajana. Arvestades nimetatud meeste

haridust ja aega, millal nad selle said (— valgustussajand), polekski palju imestada, kui nende vaadetes esineks kirikut ning usku eitavaid elemente. Ometi ei ole nad oma «armsale maarahvale» kirjutatud teostes sellest kõige pisematki märki andnud. Nagu nende, enamasti saksa keelest tõlgitud või kohaldatud raamatud olid hoolduslikku kirjanduse produktid, nii suhtusid nad oma lugejatessegi kõhklematu kristliku eestkostmisega, lubamata vähimatki vihjet mõnesugusele ketserlikule ideele. Ka selles faktis, et Arvelius, Willmann ja Luce orjarahvale ilmalikke raamatuid soetasid, mängib väiksemat rolli autorite liberaalsem mõtlemisviis kui sotsiaalne tellimus valitsevalt klassilt, vajadus alandlikkuse ja sõnakuulmise õpetamiseks moodsamate vahenditega, kui seda seni oli tehtud kiriklike, lausarakenduslike lauluraamatute ja palvelugemike näol. Olgugi et neile kirjameestele ei jäänud tähele panemata talupoegade taevanikisendav ihu- ja vaimuhäda, ei taibanud nad õigesti rahva viletsuse pärispõhjust, feodaalse ekspluateerimise halastamatust, vaid nad hakkasid kõrvaldama selle pärispõhjuse paratamatuid tagajärgi — harimatust ja toorust, mis neile kui oma aja lastele tundusid rahva õnnetuse põhjustena. Tegelikult jutustasid nad sedasama kristlikku alistumismoraali, mis nende usuliste kõhklusteta ametivennad kirikukantslitestki. Ja hoolduskirjanduse ilmumine XVIII s. lõpul jääb niiviisi ainult formaalseks sammukeseks ateistliku mõtte suunas, oma sihist väga kaugeks ja üldse mitte teadlikuks.

On usaldatud väita, et Gabriel Merkel, Arveliuse ja Willmanni kaasaegne, kes küll «armsale maarahvale» ise eestikeelseid õpetusjutte ei tootnud, aga selle eest oma saksakeelsete raamatutega rahva viletsusele veel teravamalt tähelepanu juhtis — olevat «lähenenud ateismile»[3]. See fakt pakub rohkem isiku- kui kultuuriloolist huvi. Pikem peatumine meie valgustajate-demokraatide kirikuvastasel tegevusel osutub siin ülearuseks, sest vastav üsna värske uurimus on kättesaadav.[4] Meenutame ainult lühidalt, et Kr. J. Peterson suhtus kirikusse kriitiliselt; F. R. Faehlmann vastandas Taara mütoloogilist jumalusekuju ristiusule ja selle jumalale, ning mitte viimase kasuks,

[3] Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis. Tln., ERK, 1956, lk. 139.

[4] E. Jansen. Eesti valgustajad-demokraadid võitluses kiriku ja religioosse obskurantismi vastu. Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis. Tln., ERK, 1956, lk. 132—163.

nii et R. G. Hollmann isegi tema hauakõnes 14. apr. 1850. a. ütlema pidi, et Faehlmann «ei tunnetanud Kristuse olemust». Fr. R. Kreutzwald ratsionalistliku deistipanteistina tegi küll kiriku ja «mustakuuemeeste» kriitika alal väga palju, kuid «avaliku ateismini ta veel ei jõudnud».[5] Ka C. R. Jakobsonist väidab uurija sedasama, lisades, et «jumalal polnud ta maailmapildis kohta».[6] Juhan Weitzenbergi vaadetes ilmneb teatud kallak ateismi suunas, kuna «Reinvaldil on otseselt ateistlikke värsse». Ometi on samal Ado Reinvaldil ka religioosseid värsse nagu Kreutzwaldilgi, kellelt esimene oma ratsionalistliku maailmavaate ning kirikuvastase seisukoha oligi omandanud.

Meie ateismi ajaloo uurijad on väitnud, et kiriku- ja usuvastaseid motiive leidub mitte ainult kirjanduses ja rahvaluules, vaid ka juba XIX sajandi kujutavas kunstis, nii näiteks prof. Köhleri loomingus.[7]

Esimeseks algusest otsani pastorite- ja kirikuvastaseks ilukirjanduslikuks teoseks meie kirjanduse ajaloos on Ernst Petersoni (Särgava) «Marjad silmas», mis ilmus L. Erna kirjastusel Rakveres 1899. a.[8]

Esimeseks avalikuks ateistiks eesti kirjandusloos on aga Eduard Vilde. Lähenedes 1905. a. revolutsiooni perioodil proletaarsele ateismile, jääb Vilde hiljem otsustavalt siiski (ka usuvastasena) kodanliku revolutsioonilise demokraadi positsioonidele. Tõeline proletaarne ateist oli Joh. Lilienbach, mitte ainult luuletajana, vaid ka ajakirjanikuna, kirjastajana ja organisaatorina eesti ateismi peamine kuju ning klassik. Tema lähemad kaastöölised V. Mölder ja V. Buck on ateistlikule proletaarsele kirjandusele andnud väärtuslikke lisandeid; esimene on kirjutanud pealegi meie vanima religioonikriitika dialektilise materialismi positsioonidelt.[9]

A. H. Tammsaare, suurima mõjuga ja kõige kaalukam ateistliku temaatika harrastaja eesti kirjanduses, esineb

[5] E. Jansen. Eesti valgustajad-demokraadid võitluses kiriku ja religioosse obskurantismi vastu. Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis. Tln., ERK, 1956, lk. 144.

[6] Samas lk. 152.

[7] I. Solomõkova. Reaktsioonilise vaimulikkonna kriitika Eesti demokraatlikus graafikas aastail 1905—1907. — Rmt.: Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis. Tln., 1956, lk. 196.

[8] Pikemalt vt. sellest «Ateist», 1941, nr. 4, lk. 182—185.

[9] Lähemalt: G. Leskin. Töölisajakirjandus... Rmt.: Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis. Tln., 1956, lk. 218.

juba oma varastes teostes usuõpetuse naeruvääristustega: «On ju tõesti kelmustükk, kui ka andeksantav, tittesid kooli ühes tuua ja tunni aeg, iseäranis piiblilootunni aeg, nendega salamahti mängida. Poiss, kelle käest koolmeister küsib, unustab titte vahtides jutustamise ära. Ta peaks ütlema: «Ja Jeesus läks teisel päeval Kapernaumi»; sõnab aga: «Ja Jeesus läks... läks... naeri aeda.» Vahe on ju väga väikene, siiski halb. Poiss jäetakse järele istuma.»[10] Tammsaare ei ole üksnes belletristina, vaid ka publitsistina andnud kõige väärtuslikuma osa eesti ateistlikku sõnakunsti.

Vildest, Lilienbachist ja Tammsaarest alates, teisiti üteldes: käesoleva sajandi algusest saadik ei ole eesti kirjanduses ühtki silmapaistvat autorit, kelle teostes ei esineks kiriku-, vaimulikkonna või religiooni kriitikat ja väga paljudel juhtudel ka otseselt usuvastaseid motiive. Mõnesuguste reservatsioonidega on isegi pastoreid-kirjamehi osa võtnud antiklerikaalsest selgitustööst, näiteks on seda teinud ajaloo-uurimise lähtekohast M. J. Eisen.

Kolossaalse panuse kiriku-, pastorite ja usuvastases agitatsioonis ning propagandas on andnud karikaturistid, eriti Gori.

Oma arglikust ja peaaegu ebateadlikust algusest saadik on kirikuvastane ja ateismile tendeeriv kirjandus teinud läbi terve rea arenemisstaadiume. Valgustajad-ratsionalistid pidasid oma võitlust teaduse ja hariduse nimel usulise obskurantismi ja seda levitavate «tunkelmannide» vastu. Peale Fr. R. Kreutzwaldi iseloomustab seesama joon C. R. Jakobsoni, J. Weitzenbergi, A. Petersoni ja osalt ka J. Kunderi ning A. Grenzsteini tegevust. Terve hulk XIX sajandi autoreid lähtus aga teesist, et ristikiriku peasüü meie maal seisneb ajaloolises faktis usu pealesundimisest rahvale toore vägivallaga, mis tähendas ühtlasi muistse vabaduse kaotust ja oli põhjuseks kogu orjuse õnnetusele. F. R. Faehlmann püüdis sellest lähtekohast kiriku-usklikkuse vastu võidelda «paganliku» mütoloogia loomisega eesti rahvale, Ed. Bornhöhe, A. Saal, J. Järv, A. Kitzberg jt. valisid aga ajaloolise jutustuse ja romaani peavahendiks oma kirikuvastases võitluses. Nende traditsiooni on hiljem jätkanud paljud autorid tänapäevani (M. Metsanurk, E. Kippel, A. Sinkel).

---

[10] «Kes oli koolmeister?» Kiire. II. Jurjev, 1901, lk. 75.

Revolutsioonilise kodanluse usu- ja kirikuvastast hoiakut iseloomustab eelkõige filosoofiline skepsis ja realistlik kriitika. Väga suur hulk eesti kirjanikke on ateistlikku mõtet kultiveerinud ja levitanud just skepsise vastumürgi kallamisega religiooni oopiumiklaasi. Niisugune on E. Särgava-Petersoni ja Ed. Vilde loomingu iseloom — lahkamine, paljastamine, kriitika. Sedasama menetlust ateismi propageerimisel on suurima eduga rakendanud A. H. Tammsaare ja G. Suits, M. Metsanurk ja J. Mändmets. Aga ka Fr. Tuglas, A. Alle, H. Raudsepp jt. on oma kirikut kritiseerivas ja usuvastases selgitustöös nii publitsistide kui ka belletristidena lähtunud rohkem skeptiliselt mõtisklevalt kui teadlikult eitavalt seisukohalt.

Religiooni olemuse õigele mõistmisele ja sellest lähtuvale selgitus- ning valgustustööle jõudsid käesoleva sajandi algul marksistid ja proletaarsed kirjamehed, samuti ka Ed. Vilde. See on eesti ateistliku kirjanduse kuldne ajastu ja tema klassikutena on nii Joh. Lilienbach kui H. Pöögelmann jõudnud suurimale löövusele ning selgusele.

Loomulikult ei lase niisugune liigitus ennast kirjandusloolistele tõsiasjadele peale suruda mitte ilma tugeva tinglikkuseta: üksikud autorid on oma teatud loomingujärkudel esinenud kord marksistlike ateistidena, kord kodanlik-demokraatlike usukriitikutena.

Silmapaistvalt usuvastast temaatikat harrastanud kirjanikud, nagu J. Barbarus, J. Sütiste, J. Semper, A. Jakobson jt. ei ole kogu oma loomingu ulatuses marksismi seisukohtadest lähtunud ateisti, aga mitte usuvastased kodanlik-liberaalsed intelligendid. Nende teoste võitlevat ateismi iseloomustab ehk kõige paremini sihikindel ja teadlik rünnak igandite ja kahjulike inertside vastu inimeste teadvuses. Seesama joon on karakteerne J. Smuuli, R. Parve, F. Kotta, A. Kaalu jt. loomingule, mille lähtekoht on marksistlik.

Olgu veel märgitud, et eesti kirjanduse ajaloos on rida kirjanikke, kelle üksikutest kirikuvastastest luuletustest, proosapaladest või -katkenditest ei tule teha järeldust nende autorite kui ateistide kohta. Näiteks A. Reinvald ja A. Haava on tuntud nii kirikuvastaste kui ka religioossete paladega. Lõpuks — usuvastase selgitustöö seisukohalt oleks raske eitada pastor M. J. Eiseni positiivset tähtsust; ateistiks tembeldama ei lähe me teda ometi mitte.

IV

ATEISTLIKU KIRJANDUSE LEMMIKŽANREIST

Kirjanike võitlus vaimulikega on olnud kirjasõnas kahtpidi ebavõrdne: usuvastastel puudus trükivabadus kuni 1905. a. revolutsioonini. Pärast sedagi on vaba sõna aina taltsutatud tsaarivõimu ja kodanliku Eesti «vabatahtlike tsensorite» poolt. Aga progressiivne luule on selle eest alati võinud rakendada satiiri, mida tsenseerimatut sõna käsundav räästool väga harva on osanud. Martin Luther olevat küll ütelnud, et kui taevane isa nalja ei mõistaks, siis ta parema meelega taevasse ei lähekski, — aga Kristus on oma jüngreid hoiatanud sattumast pilkajate kilda: selle tõttu on rahvas kantslist kuulnud küll sõimu ja ähvardusi, tõsist viha-väljavalamist, aga mitte peent pilget või tervendavat nalja. Huumorimeele puudus on üks kristluse nõrgemaid külgi, huumori-küllus aga ateistliku kirjanduse tugevam külg. Kirikuteenrid on oma paljastajaid ja pilkajaid vihanud, põlu alla pannud ja ähvardanud, ateistid aga peamiselt naernud ja välja naernud. Kui tänapäeva ateistlik propaganda oma teaduslikus tõsiduses satiiri ja huumori unustaks, siis annaks ta käest oma tugevaima psühholoogilise relva.

Ateistliku kirjanduse vormid haaravad belletristika igasuguseid žanre, olgu need siis eepilisest, lüürilisest või dramaatilisest põhiliigist. Antireligioossus ja ateism on autori maailmavaate elemendid ja peegelduvad teostes ka siis, kui need on näiteks lühikesed looduslüürilised luuletused. Üksikud peatükid Ed. Vilde või A. H. Tammsaare romaanides on aga pühendatud lausa ja üksnes usuliste teemade käsitlusele, mõned J. Mändmetsa, E. Peterson-Särgava, J. Lintropi jt. novellid on samuti algusest otsani ainult kiriku- või pastorivastased. A. Reinvaldil, H. Pöögelmannil, A. Allel, A. Antsonil või Joh. Barbarusel on puhtalt usuvastaseid luuletusi teiste kõrval, kus esineb ainult ateistlikke motiive. Ometi on ateistlikul mõttel omad lemmikžanrid, ja et kogu usu- ning kirikuvastane kirjandus on enamasti kritiseeriv ning satiiriline, siis langevad ateistliku mõtte lemmikžanrid kokku satiirikirjanduses kõige sagedamini kasutatavate kompositsioonitüüpidega. Naljand, anekdoot, epigramm, jutustus, aga ka

muinasjutt, epistel, laul — need on kõige enam kultiveeritud vormid usuvastases belletristikas.

Üks ja mitte juhuslik moment annab aga eesti ateistlikule ja kirikuvastasele kirjandusele teatud eriomase žanrilise värvingu: paroodia on kõige laialdasemalt tarvitusel olev vormivõte. Kohtame selles kogumikus nii piibli kui ka vaimulike laulude paroodiaid, palvetest ja pastorite kõneviisi matkivatest repliikidest rääkimata.

Eestikeelse piiblitõlke ilmumise 200 aastase juubeli puhul väideti, et vaevalt olevat trükisõna mõne teise teose näol meie rahva vaimset ja kõlbelist kujunemist sel määral mõjustanud kui piibel. Mööname, et mitmesaja aasta kestel ei olnudki eesti keeles muud kirjandust (raamatulist) kui vaimulik — see aga on eranditult läbi põimitud «pühakirja» tsitaatidega ning kannab selle stiilipitserit isegi siis, kui ta esineb vaimuliku laulu (koraali) kujul. Piibli laialdane tundmine meie praeguse põlvkonna isade hulgas ei saa loomulikult vähimalgi viisil olla varasemate generatsioonide usklikkuse mõõdupuuks. Kuni 1917. a. veebruari-revolutsioonini oli usuõpetus vallakoolide kõige tähtsamaks õppeaineks ja mängis suurt osa ka ministeeriumi- ning linnakoolide programmis, gümnaasiumiski — enesest mõistä. Piiblilugu ja katekismuse «viis ristiusu peatükki» moodustasid tolleaegsete inimeste üldhariduslike teadmiste lõviosa. Vajaksime asjatundlikke uurimusi «pühakirja» negatiivsest mõjust eestlase mõtte arengule pikkade sajandite kestel: materjal, mida pakub rahvaluulele heidetav põguski pilk, laseb juba ette selgesti aimata, millisele tulemusele viiks see uurimus. Kuid fakt, et rahva laialdased hulgad (kaasa arvatud kõige paremad ateistlikud sulemehed *) piiblit hästi tundsid, ei vaja statistilisi kinnitusi. Just sellel asjaolul põhinebki ateistlike autorite alatasane võte oma kirjatüki ketserliku sisu kinnistamiseks kirikulaulu, palve või piiblisalmi vormi. On hästi teada, et rahvalik suhtumine piiblisse ja «pühakirja» tõdedesse erineb kardinaalselt kiriku ja usumeeste vastavast ametlikust suhtumisest. Juba feodaalne pärisori ründas kirikut ja

---

* Piibliteemad ja -motiivid moodustasid eesti kirjanduses veel mõnekümne aasta eest väga tõhusa osa (A. H. Tammsaare «Juudit», H. Raudsepa «Kohtumõistja Simson», «Siinai tähistel», A. Tassa loomingu suurem osa jpm. Piibli-fraseoloogiat esineb veel tänapäeva kõnekeeles ja kirjanduses. Kuid sel kõigel pole usklikkusega vähimatki tegu.

kirikuteenrit oma muinasjuttudes, naljandeis, vanasõnades ja kõnekäändudes just pühakirja ja lauluraamatu nende salmidega, mida talle kantslist hoopis teises mõttes ja teise sihiga kuulutati. Kui Martin Lutheri jõululaul võttis näiteks niisuguse kuju:

«Hääd sõnumid

Ma tulen Kõpust hülgejäält,
häid sõnumid toon teile säält;
mis pehmed on, toon pütiga,
mis kõvemad, toon kotiga,»[11]

siis on vaevalt põhjust kahelda, et see paroodia lausa usu-tõsiduse naeruvääristamise sihti taotleb. Minu isa õpetas meid lugema järgmist söögipalvet:

«Kes palumata lauda lä'äb
ja tänamata leiba sööb,
on härja, eesli sarnane.
Ei tema pease taevasse,
ei pease ta ka põrgusse,
— jääb kahe ilma vahele . . .»

Rikkalikult on meie rahvaluules jutluste- ja kirikutalituste paroodiaid (nn. lorijutlusi ja loripalveid), mis kõik on olnud ristiusuvastase meelsuse väljendusteks, ühtlasi aga ka propageerinud ateismi. Samal ajal — ja seda NB! — ei ole meie suurtes rahvalaulukogudes mitte üht ainsamatki tõesti religioosset, vaimulikku laulu või juttu, olgugi, et kõige silmapaistvamad rahvaluulekogujad olid pastorid (J. Hurt, M. J. Eisen)!

Niisiis näeme, et vaimuliku laulu ja piiblisalmi paroodia kui meie ateistlike sulemeeste üks peamisi vormivõtteid tugineb sügavale juurdunud rahvaluule-traditsioonile. Eriti rohkesti harrastasid seda eesti proletaarsed kirjanikud J. Lilienbach, H. Pöögelmann, V. Buk, V. Mölder jt., mis näitab nende suurt rahvapärasust ja rahvalikkust. Niisugunegi vormimeister kui August Alle

[11] O. A. F. Mustonen, Virolaisia kansanrunoja. Helsinki 1893, lk. 174. Sellestsamast laulust on väga palju paroodilisi variante algustega, nagu «Ma tulen parsilt palavalt», «Ma tulen kõrtsist kergo mant» jne.

jõudis oma hilisematel loominguaastatel samasugusele lihtsale rahvapärast eeskuju jälgivale väljendusele. Kõige uuemaski nõukogude eesti kirjanduses esineb jutluseparoodiaid, näit. H. Lumeti ja A. Meringu «Rummu Jüri» libretos, Aadu Hindi ja A. Sinkeli romaanides.

On oluline märkida, et žanri-teoreetiliselt ei vasta kõnesolevate ateistlike ja kirikuvastaste paroodiate mõiste mitte klassikalisele arusaamale paroodiast: valides kirikulaulu vormi nii, et esimesest reast originaali kergesti tuntakse (näiteks: «Oh anna tuhat rubla mulle», — kergesti tunneme vaimuliku laulu: «Oh anna tuhat keelt sa mulle»), ei piirdu nende luuletuste ülesanne ainult selle kirikulaulu naeruvääristamisega, vaid haarab laiemaid eesmärke; konkreetne paroodia jääb ainult alltoonina kõlama ja tekitab usuliselt kõhklevas või usklikus lugejas koomilise mulje julge pieteedituse tõttu «pühakirjasse» suhtumises.

Kuna meie ateistlik kirjandus ulatuslikult kasutab paroodiat, siis esinevad usuvastases luules parodeeritutena luule needki žanrid, mis muidu on iseloomulikud peamiselt religioossele poeesiale: vaimulik laul (canticum), hümn, ood, psalm, palve jt.

Religioosse ja antireligioosse luule žanri-valik on (väljaspool paroodiat) antiteetiline: kui ateistlikus värsis eespool loendatud usulise luule vorme peaaegu ei esinegi, siis kiriklikus või «vaimulikus» poeesias puuduvad täiesti usuvastase luule lemmikžanrid. Ateism ei ole — nagu mõned kavalad pastorid väita katsuvad — mitte usk, vaid igast religioonist olemuslikult erinev maailmavaade; see olemus-sisu tingib paratamatult ka ateistliku mõtte teistsugused väljendusvormid. Ateistlik luule toetub suurel määral rahvaluule traditsioonidele (mitte ainult eesti rahvaluule) ja valib oma väljendusvormid selle eeskujul; religioosne luule on literaarne.

Selles väljendub ka ühe progressiivsus ja teise konservatiivsus.

Eesti usu- ja kirikuvastases luules on kultiveeritud peale t õ s i s e l u u l e t u s e ja poeemi (H. Pöögelmann, A. Haava, J. Barbarus, A. Alle, J. Sütiste, P. Mäeots) eriti b a l l a a d i (J. Lilienbach, M. Nurme), s a t i i r i kitsamas mõttes (C. R. Jakobson, M. Veske), e p i g r a m m i (A. Reinvald, G. Suits, J. Lilienbach, A. Alle, Gori, A. Antson jt.) ja v ä r s s a f o r i s m i (F. R. Kreutzwald,

A. Reinvald, J. Lilienbach) — kõik žanrid, mis meie «vaimulikus» poeesias täiesti puuduvad.

Samasugune žanri-valiku vastuolu ilmneb ka usulise ja usuvastase proosa võrdlemisel. Olgugi, et belletristliku proosa peamisi liike — romaani ja novelli — on kasutanud oma ideede propagandaks nii ateistid kui usklikud autorid, teised proosažanrid esinevad puhtalt kas usuvastases või siis jälle ainult kiriklik-religioosses kirjanduses. Müüdid, legendid, paraablid, allegooriad — eks need ole niisama iseloomulikud väljendusvormid usulisele «elamusele» ja selle kunstilisele agitatsioonile, kui humoreskid, följetonid, anekdoodid, vanasõnad, mõistatused ja kirjanduslikud karikatuurid seda on ateistlikule mõttele ja selle kirjanduslikule propagandale? Kaasaegse usuvastase selgitustöö seisukohalt väärib erilist tähelepanu asjaolu, et žanrilise mitmekesisuse mõttes on olukord ajalooliselt kujunenud kõigiti ateistliku mõtte kasuks. Ateistid saavad kasutada kõiki usulise ja kirikliku kirjanduse vorme oma ideede väljendamiseks ja levitamiseks (näit. legendi või müüdi paroodiana), kirikhärrad ja palvevennad aga ei saa parodeerida ühtki ateistlikku anekdooti ega epigrammi nii, et see saaks usulise sisu.

Eesti ateistliku proosa kõige harrastatumad žanrid on romaan (Vilde, Tammsaare, Metsanurk, Semper, Sirge, Hint), eraldi veel ajalooline romaan (Bornhöhe, Kitzberg, Sinkel jt.); novell (Vilde, Tammsaare, Metsanurk, Mändmets, Lintrop, A. Jakobson, Hint, Tooming); jutustus (E. Peterson-Särgava, Eisen, Vahtra); lühijutt (Rajestik, Kruustee, H. Saar); miniatuur (A. Treimann, Tammsaare); muinasjutt (Tuglas); följeton (Pöögelmann); anekdoot (Gori); vanasõna ja mõistatus (Kreutzwald, Lilienbach).

Ateistliku proosa suurimad meistrid on E. Vilde, A. H. Tammsaare ja E. Peterson-Särgava, kuna eesti usuvastase luule peamisteks nimedeks jäävad H. Pöögelmann, J. Lilienbach ja A. Alle. Publitsistikas lisanduvad neile Vilde, Suits, Pöögelmann ja Tammsaare. Ka publitsistliku proosa žanrid on mitmekesised, sest peale artikli või arutluse on meil ateistlikke ideid propageeritud uurimuste (Suits, Eisen), faktograafiate (Treimann), ürikute (H. Kruus), kirjade (Kreutzwald), üleskutsete, kuulutuste jpm. abil.

V

EESTI USUVASTASE ILUKIRJANDUSE TEMAATIKAST

Eelolev pinnaline katse süstematiseerida ja kirjeldada eesti ateistliku ilukirjanduse žanre, annab ülevaate usuvastase mõtte väljendusvormide suurest küllusest ja mitmekesisusest. Põgus analüüs anti-religioosse eesti belletristika temaatikast ja motiivistikust pakub samasuguse ülevaate-võimaluse ateistliku kirjanduse sisust. Seegi on sama vahelduv ja rikkalik, nagu vormikirevusest juba iseenesest mõistetavalt järgneb.

Kogu võitlev ateistlik kirjandus haarab sisuliselt kolm laialdast temaatilist ainerühma: 1) usuküsimuse üldse, usu olemuse, tekkimise, religiooni filosoofia, jumala ja jumalate, tõe, ime, üleloomuliku jne. probleemid ja teemad; 2) kiriku, usuliste tseremooniate, kiriklike talituste ja usu organisatsioonide ning institutsioonide teemad ja 3) usumeeste, jumalasulaste, kiriku esindajate ning teenrite olemust, käitumist ja pahesid käsitlevad teemad.

Religioonist üldse pole eesti kirjamehed kirjutanud mitte ainult publitsistlikes artiklites (Pöögelmann, Treimann jt.), vaid oma ateismi on kunstilistes kujudes nii deklareeritud kui ka esitatud teose-tegelaste arutluste, vaidluste ja dialoogide abil (Vilde, Tammsaare, Raudsepp). On tõstetud esile usundi ja teaduse, teaduse ja piibli, ristiusu teooria ja praktika vastuolusid. On valgustatud ristiusu ning kiriku verist ja musta ajalugu, käsitletud jumala ja inimese suhteid irooniliselt (Tammsaare, Suits, Lilienbach), kusjuures paljudes teostes on peategelasteks antropomorfiseeritud jumal(ad), kurat, Kristus, aga isegi Buddha ja Allah! On nähtud ja näidatud vasturääkivusi usu suhtumises sõja ja rahu, surmanuhtluse jt. küsimustesse, märgitud religiooni reaktsioonilist suhtumist kõigesse progressiivsesse, arutletud kiriku ja riigi, kiriku ja kooli, kirikhärra ja koolmeistri vahekordi. Eesti ateistlik kirjandus on sügavmõtteliselt ja materialistlikult andnud rea lahendusi niisugustes filosoofilistes ja teoloogilistes küsimustes, kui tõe probleem (Tammsaare), hinge ja keha ning hinge surematuse, ime, liha ülestõusmise, igavese elu, kolmainsuse, viimase kohtupäeva jne. teemadel. Sageli on proosa- ja luuleteoste tege-

vuskohaks põrgu või paradiis, taevas; kuid need religiooni-geograafia põhimõisted muutuvad eesti kirjanike kujutuses hoopiski koomiliselt maisteks ja kodusteks. Lahkuskude vaatlus ja analüüs on eesti kirjameeste terava sule all andnud õige paljastavaid läbilõikeid valeprohveteist, petistest ja aferistidest sektantlike ideede mantleis.

Kirikut, kiriklikke asutusi, usutseremooniaid ja religioosseid kombetalitusi on eesti kirjanikud ikka käsitlenud erilise pieteedita, jumalavallatult ja selle tõttu alati meeldiva huumori või lõikava pilkega. Klooster esineb meie kirjanduses ainult ajaloolises romaanis (näit. Bornhöhel), sest tegelikkuses on see institutsioon juba reformatsioonist saadik oma tähtsuse minetanud. Selle asemel vilksatab mitmelgi korral kirikuhoone kui rahvamaja motiive. Sagedased on usuküsimustega ühenduses ikka jälle esile kerkivad nõiaprotsesside, inimohverduste, kirikuvande, tuleproovi ja teiste nn. jumalaotsuste motiivid, tagasivihjed ristikiriku julmale ja jõledale minevikule. Meie kirjanduses ei puudu ka kristliku religiooni moodsamate narruste ja julmuste teemad — ameerikalik äriusk, oksfordliikumine, ahviprotsessid, kõik käsitletud aruka materialistliku kriitikaga. On küsitav, kas kõike kokku võttes eesti kirjanduses on rohkem tõsiseid ja hardaid või satiirilisi ning koomilisi matuste, pulmade, ristsete ja leeride kirjeldusi. Kuna nende eluliste sündmuste juures ikka viibivad kiriku esindajad, siis viib see üldise mulje kohaselt alati vastavate kirjanduslike episoodide lõbususele ja pilkelisusele. Sattugu vastamisi joobnud talupoeg ja pastor või ihne peremees ja kaval köster — ikka on vaimulik pool see, kelle kulul nalja tehakse. Nn. «armulaual» käimist ja pihti on kirjeldatud peaaegu eranditult — satiiriga. Ainult hommikusi või õhtusi kirikukelli pole eesti sulemehed kirjeldanud pilkeliselt — ja see on ka vist ainus kirikuga seotud nähtus, mille väljanaermisega meie autorid ei ole tegelnud.

Veelgi vihasemalt ja lõbusamalt kui kirikut ning kiriklikke talitusi on naerdud ja välja naerdud nende talituste teostajaid ning kiriku ametimehi ja esindajaid — pastoreid, preestreid või mis nime nad iganes kannaksid.

Meie ilukirjanduses esinevatest pastoritest on sümpaatseid kujusid õige vähe. Ikka on nad obskurandid, ebapraktilised, rumalad (kuigi kavalad), poliitikas kaasa-

lööjatena kõige mustemad reaktsionäärid, rahvakeelt halvasti oskavad (vanemas kirjanduses), saksikud, ahned, liiderlikud, sageli joodikud ja kaardimängijad — harva, kellel neist on ainult üks mainitud pahe. Pea- või kõrvaltegelastena esineb niisuguseid pastoreid ja palvevendi igal eesti kirjanikul. Pea- või kõrvalteemadena esineb pastorite silmakirjalikkus, ebaausus, reaktsioonilisus, liiderlikkus jne. terves reas romaanides, novellides ja jutustustes niisugustelt progressiivsetelt autoritelt, kui E. Vilde, E. Peterson-Särgava, A. H. Tammsaare, M. Metsanurk, J. Semper, A. Jakobson jpt.

Näeme, et ilukirjandusliku usuvastase selgitustöö peamise aine on andnud piibel ja pastor. Esimese muinasjuttudest ja aforistikast, vastuoksustest ja stiiliomapärast on ateistlik mõte saanud sama tugevat inspiratsiooni kui teise tegudest, käitumisest ja oskamatusest (või tahtepuudusest) elada oma sõnade järgi.

VI

SELLEST VALIMIKUST

Ateistliku sisu ja temaatikaga kirjandus, eriti selle hiilgeajast 1905.—1917. a., on ammust aega käibelt kadunud ja laiemale lugejaskonnale kättesaadamatu. Orienteeruv otsimine mineviku perioodikas unustatud või tundmatute usu- ja kirikuvastaste artiklite, juttude ja luuletuste leidmiseks andis mõndagi huvitavat. Üht-teist on korda läinud unarusest välja tuua. Me ei arva kaugeltki, et palju väärtuslikku ja olulistki poleks jäänud teadmatuks käesoleva kogumiku koostajaile.

Ainestiku rohkus nõudis valiku tegemist, ja seda järgmistel alustel:

1. Piirduti peamiselt *trükitud* luule, proosa ja publitsistikaga. Nii huvitavat, kui käsikirjaliste arhiivmaterjalide hulgas leiduda võikski, pidi see käesolevast valimikust välja jääma, kuna see nõuab pikaaegset uurimistööd.

2. Trükitud teostest, olgu nad varem ilmunud raamatutes või ajakirjanduse veergudel, on püütud valida eelkõige niisuguseid, mis ateistlike või kiriku- ja pastorite vastaste paladena tänapäeva lugejatki võiksid huvi-

tada, ja mitte ainult kui kultuuri- ja kirjandusloolline materjal.

Mõnel juhul on valimikku võetud eelnimetatud nõuet mitte täiesti rahuldavaid palasid ainult selle tõttu, et nad esindaksid mõnd mitte täiesti ateistlikku autorit. Mitte asjata ei näe rooma kirik praegu kurja vaeva sellega, et kõigi võimalike vahenditega (ka võltsimisega) tõestada, kuidas kaasaja suured loodusteadlased ja vaimuinimesed, kirjanikud, kunstnikud jne. — jumalasse uskunud olevat; riviuskliku mõjustamiseks on sellel argumendil tähtsust. Ateistliku propaganda ülesandeks on näidata vastupidist: et kõik progressiivsed mõtlejad, teadlased ja kirjamehed on olnud kiriku ja usu suhtes arvustaval seisukohal ja et arenenud, vaba mõte paratamatult on seotud ateistliku maailmavaatega.

3. Valik on tehtud peamiselt belletristikast ja publitsistikast, kuna populaarteaduslikku ja teaduslikku ainestikku on võetud ainult siis, kui see on ateistlik kitsamas mõttes, s. t. käsitleb otseselt usuvastase töö küsimusi.

4. On piirdutud algupäraste teostega; tõlkeline materjal on välja jäänud; ei saa aga jätta märkimata, et tõlkekirjandusel oli täita määratu suur osa ateistlikus propagandas, eriti käesoleva sajandi algul.

5. On kärbitud, ja meelega, näit. Ed. Vilde jutustus «Jõulumees», mille esimene osa klassikalise reljeefsusega kujutab ahnet pastorit, kuna teises on autor arendanud süžeed teises suunas. Selle valimiku eesmärgi seisukohalt pakub huvi ainult «Jõulumehe» esimene pool. On tulnud üksikute lehekülgede väljavalimist teha ka teiste autorite jutustustest ning romaanidest.

6. Taotledes anda tänapäeva nõukogude lugejale mitte ainult ülevaadet eesti sulemeeste ateistliku toodangu laiusest ja rikkusest, mitte ainult kultuurilooliselt huvitavast ainestikust, vaid ka mõjustada selle materjali abil lugejat kasvatuslikult, ei piirdutud ainult sõnaliste tekstide esitamisega. Kogumikus leidub poolsada usu- ja kirikuvastast karikatuuri ja illustratsiooni. Needki on kogutud samadest allikatest kui luuletused ja proosa.

Sektantlusel ja kiriklike usutseremooniate täitmisel on tänapäeval veel mõningat pinda meiegi juures. Kuid religioon on nõukogude ühiskonnas igandinagi negatiivne nähtus, mis edasiliikumist ja arengut pidurdab. Selle

negatiivse nähtuse vastu võitlemiseks on mõeldud käesolev valimikki. Näitlikult esitatud usu- ja kirikuvastase selgitustöö kirjanduslike vormide küllaldane hulk ja mitmekesisus tohiksid eesti kaasaegseid luuletajaid ning prosaiste inspireerida meie progressiivse ateistliku kirjanduse traditsioonide jätkamisele ja edasiarendamisele. Usuvastase selgitustööga tegelevad lektorid ja loengutepidajad võiksid sellest lugemikust leida paljude teemade juurde sobivaid, häid illustreerivaid palu. Ja lugeja — sõna kõige laiemas mõttes — leiab sellest raamatust mitte ainult kultuuriloolist materjali ristiusu kiriku ja tema esindajate häbi- ja kuritegudest seitsme pika sajandi kestel, mitte ainult kirjandusloolist ainestikku eesti sulemeeste võitlusest vaimupimeduse ja usulise obskurantismiga, vaid terve, kuigi ehk katkendlike piltidena antud religioosse ja religiooni-vastase mõtte arengu ajaloo Eesti piirides.

Loetletud eesmärkide kõige otstarbekamaks saavutamiseks tuli kogu ainestik korraldada t e m a a t i l i s e l t, ja mitte lihtsas kirjandusloolis-kronoloogilises järjestuses autorite sünni-surma-aastate või teoste ilmumisaja järgi. Sedavõrd, kui paljud kirjanikud on tegelnud otseselt o m a ajastu religiooni- ja kirikuprobleemidega, järjestuvad palad lugemikus osaliselt ikkagi kronoloogiliselt. Kuid üldiseks põhimõtteks oli pidada silmas teoste s i s u l i s t paigutamist ajaloolisse järjekorda, mis tähendab, et XIX ja XX sajandi autorite teosed esinevad kõrvuti XIV sajandi ürikutega juhul, kui hilisem autor on oma teoses käsitlenud XIV sajandit. Arusaadav, et suur osa teoseid, mis käsitlevad religiooni või ateismi üldküsimusi ja filosoofiat, tuli eraldada omaette rühmaks. Nii jagunes lugemiku materjal seitsmesse peatükki:

I on usu- ja kirikuvastaste kirjameeste vaated jumalast, usust üldse, usu ja teaduse vahekorrast jne.

II osas paiknevad teosed ristiusu ja ristikiriku üldisest ajaloost ja olemusest.

III alajaotuse peatükk esitab ristiusu toomist meie maale ja feodaalse orjuse ning orjastamise käigu kohta kirjutatud teoseid kuuest sajandist — kuni XIX s. alguseni.

IV osas peegelduvad XIX s. antireligioosse kirjanduse ratsionalistlikud ja demokraatlikud tendentsid.

V osa esitab materjali XX s. algusest ning teoseid,

mille temaatika tegeleb 1905.—1917. a. usuvastase selgitustöö ja meie proletaarse ateismi probleemidega.

VI peatüki sisuks on kodanluseaegse progressiivse intelligentsi võitlus religiooni vastu.

VII peatükk pakub nõukogude korra tingimustes teostatud usuliste igandite vastase võitluse peegeldusi kaasaegses belletristikas.

Nii disponeeritud ainestik annab kirjandusliku illustratsiooni religiooni ja ateismi ajaloole Eestis. Selletaolise paigutuse kriteeriumid pole alati ja iga pala kohta väga ranged, kuid üldmuljet saavad vaevalt rikkuda mõnesuguste teoste «liigutamised» pisut ette- või tahapoole.

Pikematest teostest valitud katkendite pealkirjadeks on alati teoste kui tervikute pealkirjad, mis paraku mitte iga kord ei ole just tabavad; koostajad on siiski meelega loobunud uutest pealkirjadest. Et rõhutada s i s u l i s t järjestust, on autorinimed viidud iga teose või katkendi lõppu. A l l i k v i i t e d on eraldi kogutud raamatu lõppu, sest lugejat võiksid nad tekstis ainult segada ja asjahuvilisele on nad nimestikust kättesaadavad. Mõned vajalikud s õ n a s e l e t u s e d on antud allikviidete juures, kus samuti kommenteeritakse tekstide ilmumise ajast ja kohast tingitud iseärasusi.

A u t o r i t e r e g i s t r i järgi võib lugeja üsna kergesti leida mõnede teadaolevate pseudonüümide lahendused; ka võib ta kogu ainestiku ise kronoloogiliselt korrastada, sest on antud autorite sünni- ja surma-aastad. Muudest tekstis esinevaist isikunimedest eristab autoreid *kursiivtrükk*. T e m a a t i l i s e s t r e g i s t r i s t on kerge leida üht või teist teemat või motiivi käsitlevaid teoseid, mütoloogiliste ja geograafiliste nimede seletusi, ateistliku kriitika ja satiiri o b j e k t e, antireligioosse kirjanduse üksikuid p r o b l e e m e ja lõpuks — usuvastase kirjanduse ž a n r e ükshaaval. Kommentaarides on kunstilise ainestiku kohta käivad märkused varustatud tärniga. Arvame, et see lugemik võiks inspireerivaks eeltööks olla täielikuma ja parema valimiku tegemiseks edaspidi, sest eesti sulemeeste ateistliku ja antireligioosse mõtte varasalvedes on palju aardeid, millest hea osa seni võib veel olla peidetud aareteks.

Tallinnas 1960. a.

H. TARAND

I

Sõber, kes sa sündind Simson,
Lõhu eesli lõualuuga:
Eest kõik rahva eksitajad,
Tagast nende takistajad,
Kesse m õ i s t u s t hukka mõistvad,
T e a d u s t taga kiusavad,
T a r k u s t hinge tapjaks teevad.

Fr. R. Kreutzwald

KAS INIMENE TOHIB OMA MÕISTUST TARVITADA?

Kaks juba vanemal ajal siin ja seal valgele astunud vastalist põhjustükki riidlevad iseäranis valjusti meie päevil, kumb neist inimeste üle valitsejaks peab tõusma. Üks ütleb: inimene on tõsiduse nõudmisel ühe vanast päritud s õ n a külge köidetud; mõtlemata sõna alla heitmine on vagadus; sõna vastu tõrkumine — patt, sest et meie lühike mõistus selle sõna vastu ei ulata. Teine ütleb: inimene on tõsiduse nõudmisel igapidi vaba; saladuseta, kindel tõsiduse nõudmine on vagadus; mõistuse, parema teadmise ja südametunnistuse ärasalgamine — patt. Need põhjustükid seisavad järsku teineteise vastu ega ole sel viisil nende ühteleppimine kogunisti mitte võimalik, sest üks teeb teise tühjaks. Selle asja üle on paljud inimesed veel segased ja sagedasti ei taha nad meelega selgeks saada, vaid püüavad iseenestele ja teistele ütlemiste vahet kunstlikult kinni katta. Ehk küll nende (poolt) ettetoodud kavalusel väljaarvatud põhjused mitu sada korda tühjaks tehtud on, siiski ei väsi nemad omal tööl, lootes muiste-aegade pimedust jälle üles äratada. — Aga näitab ometigi, kui peaks kõrgemalt selle eest muret kantama, et aeg-ajalt, kus asjad väga kirjuks kipuvad minema, otsegu kogemata juhtumisel nii läikiv valgus ärkab paistma, mis kõige maailmale avalikuks teeb, kuda asjalood tõesti seisavad. Seal kargavad inimesed ehmatades asemelt, kui oleks neid keski suuretüki pauguga raskest unest üles äratanud, hõõruvad silmi ja ei saa kohe märku, kas nähtus tõsi või vale. Säherdune kogemata silmade-seletus juhtus aastat kümme tagasi B e r l i i n i s, Saksa riigi pealinnas. Berliinlased, kes nõnda kui suurem osa teistes paikades sellest palju lugu ei pea, mis üle nende hingekarjased ja ilmatargad isekesis vaidlevad, vaid parem õiglaste und põõnutavad, tundsid korraga, kui oleks neile keski raske käega vopsu vastu silmi lööd-

nud, kui kentsakad sõnumeid kuulutati, et üks nende Lutheruse usu kiriku-õpetajatest vagas sõnakuulelikus pühakirja-õpetuse alla heitmises päikese igapäevast rõngasjooksu maakera ümber t õ e k s olevat tunnistanud *. Inimesed tegid seda kuuldes näo, kui tantsiksid kodukäijad päeva paistel nende ees.

Meil ei ole tahtmist seda — võib-olla eesti rahvale üksi teadmata jäänud, muidu igal pool rohkesti tuulutatud — lugu pikemalt rääkida, seda vähem, kui vaheajal väga naljaka juhtumise sünnitaja siit hädaorust lahkunud on. Ometigi peame küsima: mispärast oli nimetatud ütlus nii koledat ehmatust sünnitanud? — Kas vaga uskliku (pastor Knaki) ekslik tunnistamine maailmakerede liikumise üle? — Ei tõesti mitte. Uuemal ajal on juba mitu korda juhtunud, et üks ja teine pool-pöörane alp K o p e r n i k u s e maailma-kerede loomuliku seadusteja liikumisteõpetuse vastu vaidlemist tõstis, millest kord mõni seitung möödaminnes kui alpide pöörasust rahvale naerda andis. — Mis Berliinis laia kära ja kisa sünnitas, tuli sellest, et nimetatud vaimulik mees, kes praeguse maailmateadmise vastu nõnda vaidles oma vaidlemist ilmutatud uskumise nimel tegi, usuõpetuse ehk religiooniga ühte sidus, kas avalikuks tunnistuseks enese õigeusklikust seisupaigast, või ehk tahtis ta teistele juhatuseks panna: säherdune uskumine teeb inimese õigeks ja vagaks. Üleselle tegi tema seda ühel hingetõmbusel, kus ta teisi vabameelelisi jumalasõna õpetajaid äraneedmise alla mõistis, kes temaga enam vanal seisupaigal ei olnud, vaid Loojalt kingitud mõistust igas kohas asjade seletuseks tarvitavad. Ja nimetatud äraneedimise kohtumõistmisel ei seisnud ta mitte üksi. Tema ametivennad mõistsid selsamal toonil neid hukka, kes tõsiduse nõudmisel vabaks tahavad jääda ja oma mõistust mitte ei lase vangi panna. Neid loeti seal ristiusust äralahkunud uskmata inimeste sekka; — aga päikese rõngasjooksust maakera ümber ei tahtnud nad midagi teada, nõnda et selles tükis oma sõbra ja usuvenna ü k s i jätsid. Seda ei tohi meie neile mitte auks ja kiituseks nimetada. — Kes oli nüüd asja õigemal viisil toimetanud? — Kas K n a k

* Vanal ajal, kus astronoomia-teadmisi rahval veel ei olnud, usti tõesti, et asi nõnda sündis, kuida petlik silmavaatus näitab: kui seisaks maakera paigal ja jookseks päike kõigi tähtedega meie ümber.

või tema parteilased? — Need, kes ütlevad: kes oma mõistust kirjutatud sõna alla mitte ei heida, ei ole enam kristlased (ristiinimesed) — kuis tohivad nemad uskuda, et maakera päikese ümber liigub?

Selle üle saab meile selgem otsus tulema, kui praegust teadmist maailma-kerede ja nende liikumiste üle selle kõrvale paneme, mis vanas testamendis maailma loomise sõnumitele põhjuseks seisab. Pangem siis teraselt tähele mõlemate vahet:

Maailma-teadus piibli esimese peatüki järel:

Maakera oli maailma keskpaigaks. Ta oli esiotsa üks korrale seadmata tomp, üleüldse veega kaetud ja pimedusesse varjutatud. Seal laskis jumal valgust tema sisse paista, lõi päevale ja ööle vaheduse, see on — aja, milles loodud asjad seadust mööda pidid edasi minema. Teisel päeval lõi Ta taeva kindluse, selle kena kummi, mis läikides maakera ümber ennast laiali lahutab ja mille all pilved kõiguvad. Pärast seda kogus ta vee maa peal ise paikadesse ja lahutas kuiva maa merest ära. Lühikese aja pärast kattis ennast maapind kõiksugu haljandusega, rohtudega, kasvudega ja puudega. Vast neljandal päeval lõi jumal taevatähed: need lahked valguseküünlad, suured ja väikesed, mis taeva kindlusel oma teed käivad, et inimesed neist aegade mõõtu aastatele ja päevadele saavad. Selle peale sai elajate-ilm loodud, esiteks vee- ja õhuelukad, siis maapinnaelajad ja kõige viimaks, kui maa juba jumala näolisele (või sarnasele??) elupaigaks täielikult valmistatud ja välja ehitatud oli, tegi ta inimesed maakerale isandaks, kelle tahtmiseks k õ i k, taevas ja maa siin on.

Praegune maailma-teadus: Maakera on üks pisuke osake suurest maailmast. Hulga teiste temaga ühel viisil sündinud ilmakeredega seltsis keeritab ta ennast tulisel kiirusel päikese ümber, mis temast poolteist miljonit korda suurem on. Aga päike kõigi oma planeetidega (rändavtähtedega) üheskoos on ka üks väike tükike maailma määratust suurusest, neist tähtede miljonitest, mis kui kinnistähed mõõtmata kaugustelt selgel talveööl meie silma läigivad. Veel needki kokkuloetud hulgad, mida praegu nimetati, ei ole terve maailm, vaid aga üksainus neist tähtede hunnikutest, millest meile palju teisi udusarnaseid kujusid määratumast maailma-kerede ruumist silma aimavad; aga iga mõtleja inimene võib juba sel-

lest tähendusest märku saada, et otsatu ruumi piirid nende üle palju kaugemale võivad venida, kui meie pikksilmade vaatused ulatuvad. — See on m a a i l m, kuda ta ennast meie vaimule tunda annab, kui silmavaatust taeva poole tõstame, selle taeva poole, mis ennast kõigi tähtedega meie ümber keeritavat n ä i t a b, aga tõelikult on maakera üks tolmu-põrmuke maailma sees, mis aastast aastasse kord oma rõngasjooksu päikese ümber teeb, sealjuures igal 24 tunnil (päeva ja öö pikkusel) iseennast kord ümber keerab. Ja nõnda kui siin vaimusilmale ruumi määratu suurus ennast ilmutab, astub teiselt poolt niisamuti aja määratu pikkus meie mõtlemise ette, kui maakera pinna koore alt mineviku jälgi uurima ja neist enestele seletust otsima läheme, kuda maad ja mered, mäed ja sügavused, mulla-, savi-, lubja-, liiva- ja kivi-lademed olid sündinud.

Kas võivad mõlemad maailma-teadused, või loomise jälgedest korjatud tunnistused ja piiblist võetud loomise kuulutus teineteisega kokku minna? Vastuse annab igale mõtlejale inimesele, kes oma mõistust ei lase vangi panna, iseenesest. Kui ta tahetaks ütelda (kuda kavalus rumalaid püüab petta): Need kuus maailmaloomise päeva, millest pühakiri räägib, ei olnud mitte päevad, vaid määramata pikad aja-ruumid (aegade vahed) — või: päike, kuu ja tähed ei olnud vast neljandal päeval loodud, vaid juba esimesel päeval igaüks oma seatud paiga peal, aga tõusid vast neljandal päeval nähtavale (võib-olla ehk paksust udust, mis neid senimaani varjas?!), — need ja nendesarnased järsku otsekohe teerajalt kõrvalepõikamised ei too mõtlejatele inimestele mitte pisemat tulu, aga nemad teevad piibli jutustusele rasket ülekohut ja avalikult kahju, siiski ei aita nad asja parandada ja sõnumite kirjutajate puudust kinni katta. Või kui üteldakse, mis mõned teinud: kirjutajad ei tahtnud meile tähetundmise õpetust anda, vaid lühidalt jutustada jne. Mis see tähendab? Kas nemad olid tõsidust teadnud ja ei tahtnud meelega tõtt kuulutada? Või nemad ei olnud asja mitte teadnud? Maailma loomise jutustus on lihtkordne ja selge, temal põhjuseks seisev maailmatundmise vaatus on siis ilmsi meie ees, et kes näha ja mõista tahab, kohe näeb ja mõistab, kuda asju tuleb seletada. Siin peab küsitama: Kas — või — ehk? Kas oli maailmatundmine, mis muistseil päevil loomiseteadmisele põhjuseks pandi, vale, või kas on meie tead-

mine vale ja päike keerab ennast öö ja päevaga maakera ümber? Juhtub nüüd kellegi seisupaik nõnda, et ta peab ütlema: inimene on tõsiduse nõudmisel p ü h a k i r j a sõna külge köidetud ja see kiri on kõigis ja igas tükis jumala sõna ja ei või sellepärast kuskil eksida — siis peab tema ka ütlema: tänane maailma-tundmine on v a l e, sest meie elupaik — maakera — on maailma keskpaik, ja taevatähed, need meie silma läikivad küünlad, liiguvad maakera ja tema peal asuvate loomade ümber. Nii tegi pastor K n a k ja ei põrganud, kui kitsikus käes, teelt kõrvale, ses tükis peame teda kiituse väärt meheks tunnistama. Aga tema seltsimehi sellevastu, kes tõtt armastajaid looduseuurijaid nende vaimuvabaduse tarvitamise pärast hukka mõistavad ja ometigi ei taha päikest iga päev maakera ümber joosta lasta, peame siin avalikult laitma, sest et nemad seda ise ei täida, mis nad teiste käest nõuavad. Nemad panevad rahvale rasked koormad peale, aga ei taha neid ise mitte kanda.

Sest tükikesest näeme jälle selgesti, mis kibedasti rahvale õpetlikku silmadeteritust tarvis läheb, kui nad õigel viisil piiblijutustusi tahavad lugeda ja mõista. Kohe vana testamendi esimene peatükk on paljudele inimestele tõukamise-kiviks jalgade ees, millest nad takistamata mööda ei pääse. Mis seal jutustatakse, ei või nemad nõnda uskuda, kui sõnad kuulutavad, ja siiski ei tea nemad midagi mõnusamat nõu asju paremale korrale toimetada, et piibli tähendus neile kahjuta jääks. Mis selgeks läheb kõik, kui loomise-jutustus selleks võetakse, mis ta on ja milleks ta tahab jääda. Meie leiame enamasti kõigil rahvastel juttusid maailma algamisest või neist miljonite aastate eest sündinud asjust, mille juures keski inimeseloom nägemas ei olnud. Meie paneme neid kui kauneid luuletusi tähele, sest nemad näitavad, kuda üks ja teine rahvasugu loomise üle mõtelnud ja arvanud oli; mis häda pärast peaksime heebrealaste sarnase jutustamisega teisiti tegema?

Mis kaunis ja rikas paistab meile jutustuse sisu, kui teda sel viisil koorest puhastatult tähele paneme! Meie elame valguses ja kõik loomus sirutab ennast valguse poole välja — kuis võiks jumal esimest loomisetööd kõrgemalt ja sügavamalt avaldada kui tähendatud sõnaga: Jumal ütles: «Saagu valgus!» — Kõrgest sinisest taevakummist meie üle, alla ja üles käivatest tähtedest saab vististi ka edas-

pidi räägitama, ehk küll väga hästi haritud inimestel teada on, et lugu nõnda ei ole, kui ta meie silmale paistab. Niikaua aga, kui inimeste sugud maa peal elavad, saavad nemad maakera eneste omanduseks pidama, kui jumalast neile jagatud, pikkamisi nende tarvis ehitatud ja nõnda valmistatud, kuda ta praegu nende ees seisab. Inimene kui maakera valitseja ja isand, loomuse kroon — selleks jääb ta kõiges alanduses, kui meie mõistlikult määratu maailma suurust tähele pannes oma seisupaika meelde tuletame, seal kõrval enese elu peale mõtleme, siis peame tunnistama, et seda paremini ütelda ei võinud, kui piibli austuse väärt jutustuses seisab. Maailm üheainu vägeva jumala mõtte, ü h e plaani järel loodud, ü h e tahtmise läbi üleval seistes ja ü h e s t seadusest nõnda valitsetud, et tagajärele kuskil kohendamist tarvis ei lähe. Kuis võiks suuremal viisil loomise-tegu üles maalida kui sõnaga: jumal ütles: «Saagu!»? Ja mis meile peaasjaks jääb, on: inimene. Kuda võiks teda tema tähtsuses maakera ja ta enese sisemise olemise kohta sügavamalt ära mõistetud saada kui mõttega: «Jumal lõi inimese oma näo järele?»* See on igavene tõsidus, jumalik tõsidus, siin luuletuse ülikonna sisse mähitud, kuda vanematel rahvasugudel mõtete avaldusel viisiks võetud oli.

Mis näitab nüüd parem: loomise-jutustust tõestisündinud looks võtta, hinge hädaohtliku vaevaga ennast ilmaasjata piinata ja enese mõistusele ja paremale teadmisele vastu silmi lüüa — või jutustust selleks pidada, mis ta on, ja tema sees elava igavese tõsiduse üle imestades rõõmustada, et mõni tuhat aastat enne meid inimesi maa peal oli elanud, kellele jumal nii kõrgeid mõtteid pähe andnud oli? Vastus selle peale ei tohiks raske olla. Aga sealjuures tuleb kõigepealt põhjus tehtama ja selgesti ära tuntama: et inimene tõsiduse nõudmisel igapidi v a b a on, sest saladuseta tõsiduse otsimine on vagadus, parema teadmise ja südametunnistuse ärasalgamine patt.

Fr. R. Kreutzwald

---

* Jumala nägu või jumala kuju tähendab niipalju kui: tema on inimestele üksi mõistust erandiks kinkinud, millest muud elavad loomad osa ei saanud. Jumal on üks vaim või igavene mõistuse-allikas, kellele meie mõistus ja luuletuse-vägi (s. o. fantaasia — toim.) mingisugust kuju ei jõua välja mõtelda. Kui temast pilte maalitakse või kujutusi tehakse, siis ei tähenda see midagi muud, kui rahvasugude lapsepõlvest ülesvõetud viisi, millega mõned loodavad inimesi igavesti lapsekingades pidada.

ÄRAPÄÄSTJA

Orjakari ootab päästmist
kangelase käe läbi
aastasajad, -tuhanded.

See on uimastuserohi,
valutundmust tumestaja —
ihu orjab edasi.

Eba-abi ära heitke,
ärge oma organismust
ootusega kihvtitage!

Pole päästjat pealpool pilveid,
allpool hauda avitajat,
kangelasi kaugel maal.

Ärapäästja ometigi
on ja ootab üsna ligi:
I s e — aga mitte muu!

J. Lilienbach

JUMALAD JA RUMALAD

Kõrgel sääl asuvad surematud jumalad.
Madalal sumavad surelikud rumalad.

Ei näe siin päevalgi otsa ega algust.
Neilt aga öösitigi vilgub valgust.

Taevas, sääl tuhandeid tulesid sirab,
mustade majade üle virab.

Laulikud õhkavad. Vanad naised nutavad.
Tumedalt seisvad mu sõbrad ja tuttavad.

G. Suits

LOOJA

Hiina jutuke

Kui inimesed juba mõni aeg sellest aru olid saanud, et nad ilmas elavad, siis nägid nad ära, et nad juba oma saamisest saadik kurjad on.

Ja nad ütlesid isekeskis: «Valime eneste seast omale kohtumehed, kes meile õigust mõistaksid.»

Kes võiksid aga nendele kohtumõistjaks olla kui kõikide südamemõtlemisi juba saamisest saadik kurjus täitis! Kurjuses ei ole ju õigust.

Ja inimesed lõid omale jumala, Braama, ning andsid temale õiguse eneste ihu kui ka hinge üle. Nad kummardasid tema ette maani ja hüüdsid teda omale appi, kutsusid teda omale õigust mõistma.

Inimeste poolt loodud Braama sai peagi uhkeks: ta ei tahtnud inimeste kurjusesse ennast segada, ta tahtis mõttes ja unistavalt vaikides kõike tegevust ilmas silmitseda.

Ja inimesed ütlesid: «Suur on meie Braama ning mõõtmatu on tema võim. Sellepärast valime talle ilma asemikud, kelle läbi ta oma võimu ja tahtmist täidab.»

Ja inimesed valisid eneste seast Braamale asemikud. Need võtsid enestele peagi abimehed. Nõnda kuidas Braama asemikkude ja nende abide arv kasvas, nõndasama paisus ka Braama võim, tema soovide ja käskude hulk. Inimesed pidid kõiges asjas jumala tahtmise järele tegema.

Et aga inimesed oma saamisest saadik kurjad olid, siis kahetsesid nad, et nad omale Braama olid loonud ja temale eneste seast asemikud valinud.

Mitmed hakkasid aru pidama, kuidas Braamast lahti saada. Suurem hulk aga, kes Braama loomise ja tema asemikkude valimise lugu ei teadnud ja kes Braamat ega

tema tegusid iialgi polnud näinud ega tundnud, uskusid valitud asemikkude sõnu, kui need ütlesid:

«Inimesed, kes te oma saamisest saadik kurjad olete, Braama on teid oma näo järele loonud. Tema sõna peate teie kuulama.»

Suurem hulk ei saanud nende sõnade mõttest aru, nad kuulsid ainult nende kõla.

Mõned aga küsisid: «Kui Braama meid oma näo järgi on loonud, mispärast oleme meie siis kurjad? Kas Braama ise ka siis oma saamisest saadik kuri on? Kui ta aga kuri on, miks peame meie siis tema ja tema asemikkude käsku kuulama?»

Nende mõnede hääl aga kadus suure hulga sekka ära, kes karjusid:

«Braama sõna peab kuulama!»

Nende karjujate abil sundisid inimeste seast valitud Braama asemikud ka mõned mõistlikud tema sõna kuulama ja igaveses vaesuses, viletsuses ja rõhumises elama. Kes vastu julgesid panna, neid peksti, näljutati, pandi vangi, piinati, poodi üles ja saadeti tuleriidale.

Ja pime rahvahulk karjus oma teadmatuses:

«See on Braama tahtmine!»

Ja nii paljudki, kes julgesid tunnistada, et see on halb, kui inimene omale Braama loob, surid kibedas piinas.

Arvatava jumala asemikkude arv kasvas aga päev-päevalt ning nende võim paisus ikka suuremaks. Nende võimu tõusmisega kasvas ka inimeste häda ja viletsus, ja nad ägasid oma vaevas ja piinas rumaluse tagajärjel Braama poole, keda nad ise ükskord olid loonud. See aga ei kuulnud neid, ta vaikis, nagu ta seda siis tegi, kui inimene ta lõi ja talle elavat õhku ninasse puhus...

Sellest ajast saadik, kus inimesed aru said, et nad ilmas elavad, ja kus nad otsusele tulid, et nad juba oma saamisest saadik kurjad on, on väga palju suvesid ja talvesid, seda rohkem veel öid ja päevi mööda läinud. Nende arvu ei mäleta keegi, ka Braama ja tema asemikud mitte. Viimased õpetavad aga inimesi endistviisi:

«Braama on teid oma näo järele loonud, tema sõna peate teie kuulma.»

Inimesed ägavad endist viisi ärarääkimata vaevas ja nii paljud kahetsevad, et nad omale jumala on loonud ning temale eneste seast asemikud valinud. Braama on,

nagu ennegi, kõikidele tundmatu, tema asemikkude karedat kätt saavad aga peale nende eneste kõik maitsta, sest inimese südamemõtlemised on kurjad tema saamisest saadik.

A. H. Tammsaare

TARK JA RUMAL

Küsiti Diogenest:
«Mis sa otsid?» «Inimest.»
Aga küsi rumalat,
tema otsib — jumalat.

J. Lilienbach

EBAUSUVALGUS

Kel silmad elutõevalgust
ei kannata,
see läbi ususuitsuklaasi
peab vaatama.

J. Lilienbach

USK JA USKLIKUD

Usku on ilmad täis ääreni.
Aga usklikke? otsib jumalgi
ilma aegu!

A. Reinvald

USULISED KÜSIMUSED

Kui jumalal on palve järele nii janu,
ja mokkamööda maa peal inimeste tänu,
ja kui ta au ja kiitust nõuda hirmsast ihkab,
kuis ta siis ennast taeva peita tihkab?

Ja kui ta on nii väga uhkust täis,
miks ta siis ennemuiste maa peal käis?

Ehk kui tal vanusest nüüd jõud on vähene,
kas surmatund siis temale ei lähene?

Või mine tea, meil puudub taeva kõnetraat:
kas polegi ju hinge heitnud taevataat?

Mil päeval suri ta? Sest saame suure
ja vist ehk viimse kirikliku püha juure.

Ja lõpuks, teoloogid, ärge pange pahaks,
ma taevaisa hinge saatust teada tahaks,
ma olen rumal, salatargad, kostke: mis ta teeb,
kas taevas lõõritab või põrgukatlas keeb?

J. Lilienbach

Ristiinimene

Inimene, kes kannab oma risti

Gori

PIMEDUSE VÕIMUS

(Kooliõpetaja Ferreri tapmise puhul)

Jutlustada julgelt valet,
ebausku, rumalust —
selleks terves ilmas pole
kiusu, keeldu, karistust.

Kuid kes rahvast valgustavad,
tõe eest üles astuvad —
nende jauks on vanast ajast
tuleriidad, timukad.

*

Liig kallis maksma tuleb küll,
kuid mis võib parata,
et vabaduselampi verd
peab õliks valama.

J. Lilienbach

USK JA TEADUS

Mis ustakse, seda ei teata mitte,
Mis teatakse, seda ei usta mitte:
Kuidas käsed sa uskuda, kui ma juba tean?
Kuidas võid sa teada, kui sa usud? —
Tahad sa uskuda, siis ära tea midagi,
Tahad sa teada, siis ära usu midagi.

A. Reinvald

PARADIISI-AED

Veel tänapäeval leitakse palju inimesi, kellel ihukarvad ehmatuses püsti tõusevad, kui nad targemate suust kuulevad, et piiblis — nimelt vanas testamendis — ennemuistseid jutte seisab, kus luuletuse viisil lugusid räägitakse, mille ilmumist keegi elav hing ei ole näinud ega näha võinud. — — — Oskamatud, parema õpetuseta jäänud inimesed kardavad piibli püha au selle läbi kahanevat, jumalikust ilmutusest tükki maha lõigatavat, sest et nende arvates piibel siis mitte enam täielikuks tõeallikaks ei või jääda, nagu neile maast-madalast oli õpetatud.

Aga meie saame ehk mõne sammu tõele ligemale, kui selle arvamise ümber kääname ja siin küsime: mispärast on piibel meie ajal paraku hulga inimeste silmas oma endise hinna kaotanud? S e l l e p ä r a s t, et neile õpetatud oli, et k õ i k, mis piiblis jutustatakse kirjatähtesid mööda, sõna-sõnalt tõsine sündinud ajalugu peab olema ja pisemgi kahtlus selles hingeõnnistusele kahju teeb. Et aga mõtlejatel ja asjade vahet tundjatel inimestel seal mitu tükki järsult mõistuse ja looduse seaduste vastu käivad, siis ei või nemad ka parema tahtmisega mitte uskuda, et Elias põlevas vankris tõesti taeva sõitnud, et päike Gibeoni lahingus nii ja nii kaua tõesti paigal seisnud,* et Bileami eesel oma peremehega tõesti rääkinud oli, ja muid nende-sarnaseid võimatuid lugusid. Neil ei ole võimalik säherdusi vastu-seadust sündinud juhtumisi uskuda.**

---

* Et päike kui kindel täht omast paigast iial ei liigu, vaid p l a n e e d i d ehk rändav-tähed, nagu Maakera, Koidutäht ja teised nende sugulased rõngasteel päikese ümber jooksevad, seda teaduse tarkust said inimesed teada vast mõnituhat aastat hiljemini, enam kui 1600 aastat pärast Kristuse sündimist.

** Kavalamate seletamised, kes enda parema teadmise vastu kahejalgsete karjaloomade kahtlust ütlusega püüavad lepitada, et jumalal kõik võimalik teha olla, mis ta tahab, unustavad siin, et temal kui maailma loojal täielik olemine on ja tema tööd ja seadused algmisest igaveseni muutmata vältavad.

Nemad ei saaks piiblit põlgama, vaid temast rohkem lugu pidama, kui nad noorel põlvel juba koolides harjunud oleksid nimetatud ja nende-sarnaseid jutustusi kenaks luuletuseks pidama, mis muisteajal heebrea rahva vaga vaim ilmale sünnitanud; kui neile keegi vahetegemist oleks õpetanud, mis sündinud lugu ja mis luuletuse kujutus (ennemuistne jutt) on. Alp ja jamps arvamine oleks piiblit sellepärast valeraamatuks pidada, et temas ka ennemuistseid jutte leitakse. Sest ka ennemuistne jutt, ka luuletus on tõde, üksnes selle vahega, et ajaloojutustus tõde alasti meie silma ette toob, mõlemad esimesed temale luuletuse-riided selga panevad, mis osavamad vaimud neile kinkinud, et nad ehtes teiste seltsi võiksid astuda. — Täielikumaks seletuseks toome ühe neist vaimurikkamaist piibli «ennemuistsetest juttudest» lugejatele õpetuse märgiks, nimelt selle, mis temas paradiisist räägitakse.

Meile räägitakse, et ükskord maa peal paradiis ehk lõpmata õnnepõlv on olnud. Seal elasid inimesed pärast nende loomist kõige puhtamas õnnistuse-põlves. Üks kaunis rohtaed oli neile elupaigaks antud, kõik maitsemised neile lubatud, rahu valitses nende südames ja ümber, leplik olek nende ja elajate vahel, kes kõik inimeste voli all seisid. Seal ei närinud veel ükski valu inimese hinge ega roojastanud veel mingi patt «jumalanäolist» looma, seal ei sundinud veel ükski häbi tema palgeid punetama: nemad olid ihualasti, aga ei häbenenud siiski mitte. Jumalaga elasid nad kui naabrid sõpruse jala peal, jumal esineb neile kui lahke isa oma laste vastu, käib neil külaliseks ja armastab neid. Aga neil kauneil päevadel ei olnud mitte igavest vältust. Kaval madu tuleb libeda keelega ja petlike sõnadega, himu ärkab lustiga, patt on tehtud ja patuga langevad nemad vande alla. Inimesepaar peab paradiisi ja oma õnnistuse maha jätma. Mees peab palehigis leiba sööma, naine valuga lapsi ilmale kandma; ilmsüüta põlv ja rõõm on kadunud, häbi ja valu nende asemele tulnud; jah, esimese rahu asemel valitseb nüüd alaline võitlus jumalaga ja loodusega.

Kogu vanas testamendis ei leita kaunimat jutustust kui see. Aga kui jutule tõesti nõnda sündinud lugu põhjuseks tahaksime panna, siis kaoks tema ilu ja kenadus. Meie peame uskuma, et kõigevägevam jumal inimese kombel paradiisi puiestikus jalutamas ja meelt jahutamas on käinud, inimesega inimlikult juttu vestnud, peale selle

kui ta mehelt magades ühe küljeluu võtnud ja sellest naise nikerdanud, et üks madu kõnelnud, et rohtaias üks puu on olnud, mille vilja maitsemine inimesele hea ja kurja vahetegemist osaks olevat andnud. Peale selle on endise paradiisi asupaik nõnda kujutatud, temast läbivoolavate jõgede kohad nii naljakal loomusel tähendatud, et õpetatud meestest veel üksainuke tänapäevani nii õnnelik ei ole olnud, et meile öelda võiks: kus maalt ja kust kohalt meie seda paradiisi-aeda peame otsima. Ja mis veel imelikum ja kimbakam! Me peaksime uskuma, et jumal ühe õuna maitsemise pärast inimese nii koledasti on võinud ära vanduda, et mitte üksi tema ühes naisega, vaid kõik rahvapõlvede tuhanded selle vande all peavad ohkama! Kuidas nii? Kõige maailma inimestesugude juhtumised pidid aastatuhandete vältusel sellepärast teisele joonele seatud saama, et üks naine kord keelatud õuna sisse oli hammustanud! Inimeste miljonid pidid raskes vaevas piinatud saama, pidid valu kannatama, nutma ja surema üheainukese kergemeelse töö pärast!? K r i s t u s õpetas meile kõrgema mõttekuju jumalast, mitte aga säherdust lapselikku jumalat, kes inimese üheainsa nõtruse üle nii raskesti vihastab, et ta sellepärast kõik maailma vande alla paneb!

Kui otsata palju kõrgem näib aga see jutustus, kui ta üks luuletus ehk mõtterikas ennemuistne jutt on. Siis on see paradiisi pilt üks nii armas unenägu, nii värske, lapselik ja elav, et ka uskmatum inimene temast kuuldes ja lugedes rõõmu tunneb. Kas võiks ilmsüütust, kes veel ei tea, mis hea ja paha on, kes häbenemist ei tunne, vaid lapselikus rahus jumalaga, maailma ja iseenesega elupäevi ühest teise edasi ajab, ilusamalt üles maalida, kui selles paradiisi-ennemuistses jutus? Kas võiks kiusatust, kes siledal angerja viisil, nagu ilmlik lust ja silmahimu inimese põue poeb, osavamalt maalida kui salapetise roomaja maona? Võitlust südametunnistusega, iseenesega nõupidamist, südametunnistuse vaigistamist ja viimaks k õ i k i d e üle võimust võtvat lihahimu osavamalt tähendada kui Eeva kõnelemine maoga, kui kasvav himu naise südames kaunist õuna nähes? Ja siis! Kuidas nad häbenevad, peitu poevad, vabandavad, vastastikku teineteisele süüd annavad — kõik nii loodust mööda! Ja viimaks vanne — mis suurejooneline kole pilt! — kuidas lõpetab ta viimaks jutustuse leinamärgiga otsal! Kui meie piibli sõnumeid

nõnda tähendame, et tema üks luuletuse lugu kõrgematest küsimustest inimliku elu ja südame üle on, siis ei ole kõigis vanaaja muistejuttudes midagi sügavamat, tõetruumat luuletust loodud kui jutt paradiisist.

Mis tõde toob see luuletus meie silmade ette? Alustame vastust küsimisele jutu lõpetusega. «Palehigis pead sa oma leiba sööma», «valuga pead sa lapsi ilmale tooma» — see ei ole midagi muud kui kujutus *inimese elust, nagu ta tõesti on*. Oma palehigis peab inimene enese elu ülalpidamise eest võitlema. Looduselt ei antud temale midagi muud kui rammu ja mõistust. Vaenulikult seisab maailm tema vastu; vaevalt tahab temale toores ja visa loodus kasinat ülalpidamist anda, inimene peab oma mõistusega looduse sisse tungima ja ta oma rammuga kõlblikuks tegema, enne kui ta oma nälga võib kustutada. Inimeste-maailm astub külmas iseduse tõves enamasti vaenulikult tema vastu, mispärast ta vägevat tahtmist kõige oma jõuga hinnaks peab maksma, enne kui ta seal aset tohib võtta ja selle läbi ülepea inimene olla. Temale ei kingita midagi, ta peab enesele kõik tarvitused tööga muretsema. Aga ka oma tööga ei või tema iial valmis saada, enne kui ta oma silmad viimast korda on kinni pannud; mitmesugused pettused, nurjaläinud ettevõtmised, kannatused, mured ja vaevad peab ta läbi katsuma, ja kui üks otsa lõpeb, hakkab teine jälle liikuma. Tema võitleb tõde kätte püüdes, saab vaevaga samm-sammult ligemale, siiski ei ole tal võimalik sellele täielikult ligineda. Tema püüab täiusliku olemise rahule, astub ka tõesti edasi, aga siiski ei jõua ta täiusele. Tema püüab alati, aga millalgi ei saa ta hoopis sihile.

On sel viisil mure või üleüldine elukujutus antud, siis tähendab naisele räägitud sõna veel iseäralikku muret — majaliku ja koduse elamise kohta. See ütlus tähendab nende elu võitlemiste peale, mis kitsas koduses ruumis — igapäevastes majatalitustes — peavad niisamuti ära võidetud saama kui suures väljaspoolses elus, siin iseäralikult mured laste sündimise, ravitsemise, üleskasvatamise ja tuhande teise vaevaga, mis kui rõngad kõik üheks ahelaks kokku jooksevad. Pisukeses nõnda kui suures, majas nõnda kui riigis ja kirikus, inimeses nõnda kui *inimestuses* (inimeste-sugudes) on meie elu üksainus raske vaevaline võitlus ülalpidamise pärast. Aga see võitlus peab inimesele nagu vanne tuntud olema, kui ta ainult

seda eluvaeva tähele paneb, kui ta üksnes võitlust võiduta, kahtlust lepituseta oma silmas kannab. Inimene v õ i b elu vandeks pidada ja tõesti omalt kohalt sagedasti nõnda tunda.

Ja tema saaks vannet a l a t i tundma, kui meile käesoleva ajaliku elu kõrval v e e l ü k s v a i m n e e l u e i o l e k s e l a d a a n t u d. Aga oma vaimses elus loob inimene endale uue maailma, luuletuse ideaali, mida meie siin p a r a d i i s i k s võiksime nimetada. Unenäo kujul kõigub see luuletatud maailm meie vaimusilma ees, kui ü h e n d u s jumala ja inimese, niisamuti kui maailma ja inimese vahel valitseb, milles ka kõik inimesepõue igatsused ja lootused täide on läinud; see täiuse, tõe ja rahu maailm, mida meie kuu ja tähtede a l l iial näha saada ja üles leida ei või.

See s e e s t p i d i n e, lootuse väel sünnitatud maailm seisab nii järsult välispidise maailma vastu, nii järsult, et peaaegu mõtelda tohiks: et mõlemate ühendust vanne ära keelab, mis nagu rajamüür nende vahel sinna ja tänna, kord kõrgemal, kord madalamal, nii kuidas tuulte puhumine juhtub. Kaotame meie vaimumaailma silmast, siis tunneme väljaspoolt elu tema vaevakoormaga nagu rasket vannet; usume meie aga tähendatud vaimset maailma ja e l a m e t e m a s e e s, ja käivad meie mõtted ühtepuhku tema peale, siis täidab tema ka meie väljaspoolse eluilma ja valab kõrgema õnnistuse selle üle välja, ja meie leiame kõigi vaevade, raskuste ja püüdmiste keskel südamerahu, või teise sõnaga — leiame juba keskel võitlust lepituse, nõnda kui raskemas tööpalavuse palehigis jahutuse, misläbi juba siinpool hauarüngast piinahigi kibedus maiuseks, võitlemine lepituseks ja püüdmine võiduks võivad minna.

Unenäo kujul, ütlesime, kõigub seesinane vaimne maailm, see paradiis meie ees, aga siiski usume meie, kui oleks ta vististi seal. See usk on vanast ajast saadik enam või vähem rahvaste hulgas valitsenud; aga nemad arvasid ekslikult, et ükskord aeg on olnud, kus paradiis meist väljaspool nagu tõsine sünnitus nähtaval on seisnud — ja selles tükis petsid nad ennast.

Lapsed otsisid paradiisi isade juures; aga isad ei teadnud sellest enam kui nemad isegi, see on: ei midagi, ja otsisid seda esimeste suguisade juures, aga ka need olid

niisama targad, et nad paradiisist niisamuti midagi ei teadnud.

Nõnda on siis piibel, mille tekkimise piirid meist kaugel udus seisavad, paradiisi maailma algusesse paigutanud ja tõsise elu ühest vandest lasknud idaneda, millega jumal muistepäevil esimese inimesepaari paradiisiaiast oli välja kihutanud. Tõsises maailmas ei ole säherdust paradiisi küll iialgi olnud, aga k u i t õ d e — nii on eeltoodud ennemuistse jutu kõrge seletus — elab paradiis inimese vaimus kui t õ s i n e uskumise ja püüdmise maailm.

Lõpetusel tahame veel paar sõnakest paradiisi ennemuistsest jutust meie aja kohta nimetada. Kui iial milgi ajal, siis näib olevikus see sõna — «palehigis pead sa oma leiba sööma» käsuks tõusvat, mis kui iseäralik märk elukuju küljes seisab. Meie aeg töötab määratul kombel. Temas valitseb peaaegu palavikuhaiguse sarnane rammukatsumine. Käsitööd ja kauba-ajamine võtavad kõik rammud ja väed oma teenistusse; masinad töötavad ja inimeste tuhanded masinate teenistuses; alatine võidujooks laseb uued masinad välja mõtelda ja rikkad rahamehed neid tööle panna. Õpetuste, teaduste ja seltsliku elu põldudel katsutakse igal pool kaugemale minna, kui enne meid käijate sammud on ulatanud, niisamuti ka valitsuses ja sõjaväljal.

See iseäralik lootusrikas elu tuuakse nüüd mitmel viisil kohtu ette; ü h e d näevad temas jumala vannet, mis muiste esimesele inimesepaarile oli pandud ja mis veel iialgi nii selgesti ei pidavat nähtaval olema kui tänapäeval; t e i s e d kiidavad jälle olevikku kõrgemaks trepiastmeks, kuhu inimese vägi jõudnud ronida. Kummal pool seisab nüüd õigus?

Üks mõistlikult mõtleja saab siin ütlema: kui inimene oma kõige suurema rammu tööle sunnib, siis võib ta kõige täielikumalt loodud sihile saada; püüdjat inimest tuleb sada korda kõrgemaks pidada kui vedelat laiska. Sellel sihil on meie aja edasijõudmine tähtis. Aga ü h t tuleb siiski meelde tuletada: teiselt poolt ei tohita mitte salata, et üks suur hädaoht ähvardades meie ees seisab: selle hädaohu kunstnimi on (eetiline) m a t e r i a l i s m, mis niipalju tähendab kui: inimesed kipuvad ka ise juba masinateks minema. Juba on tuhanded sellesse materialismi viletsusse langenud, kuna teised õnnetud kalda veerul seisavad, nii et pisem tuulehoog neid alla võib puhuda;

TRÜ Raamatukogu

sellega tähendatakse niisugust elukorda, mis inimese paljaks tuimaks masinaks teeb, kellel mingit põhjusseadust ja kõrgemaid mõtteid ei ole, ja misläbi ta ennast elaja sarnaseks alandab, kes üksnes süüa ja juua tahab, kusjuures ta kõik kõrgemad vaimutarvitused — — — ära salgab, — jah, need õnnetud kahejalgsed metsalised seisavad tõesti selle raske vande all, mis esimesele inimestepaarile pidi antud olema. Neil mateeria-teenijatel puuduvad kõik kõrgemad püüdmised, mõtted, kõrgem rõõm, kõik kõrgem ja ülem ramm, nende elukombed lähevad kogunisti raisku. Mateerialased on tõesti paradiisi kaotanud. Paradiisi uskumine, või teise sõnaga, — — — tõsise vaimuhariduse armastus saavad meie tugevamad abimehed olema, meid selle hukatuse eest varjama. Need vahendid üksi võivad oleviku tööd vaimustada ja nende toimetajaid kõrgemale kanda. Nemad saavad i n i m s u s t tõstma üle eluviiside hukatuse laia kuristiku. Nemad saavad meile vaimset väge, kiiduväärt julgust, puhast meelt, ühendust ja rahu iseenesega — lühidalt: ärakadunud paradiisi õnne ja õnnistust tagasi tooma.

Nagu veel ei millalgi enne seda on ennemuistne jutt paradiisist olevikus endale sügavama haruldase tähenduse saanud. Oleks ta sündinud ajalugu, siis ei võiks temal seda tähendust mitte olla; üksnes kui ennemuistses jutus elab temas see surematu tähendus.

Fr. R. Kreutzwald

Naisi lomisest

Wanna Essa Adam heidas
Paradisin maggama;
Temma külle leijst hakkas
Jummal Ewast teggema.

Wäene Essa Adam sa,
Mis sa heitsit maggama?

AD 1813.

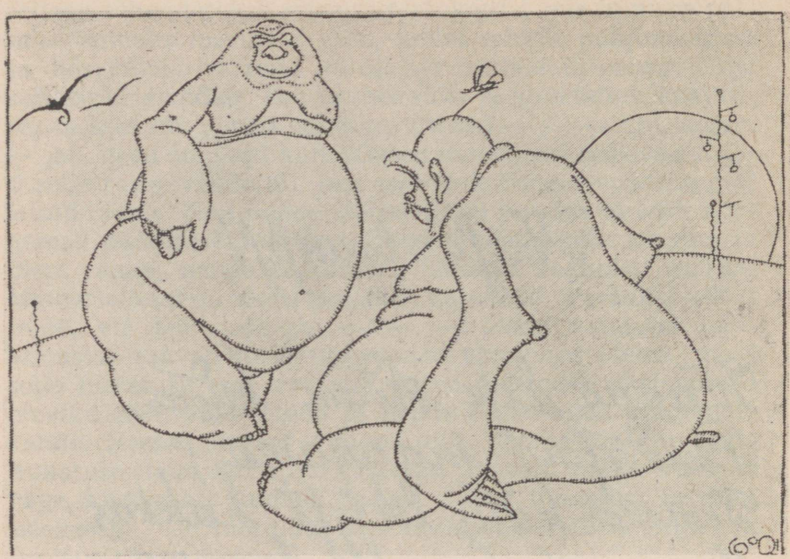

Gori. Alginimesed

VAST ALLES SIIS

Kui vaim on taevas vaevas vangina,
ei ihugi siis ilmas vabaks saa;
vast alles siis, kui vaimu vabastad,
maapealsed kehakütked katkevad.

J. Lilienbach

II

Mida suurem sinu narri
unistus ja usk —
seda raskem, seda rängem
tuleb pettumus ja tusk!

A. Antson. Veendumus

SINU RIIK TULGU...

Aga sõna sai elavaks lihaks
Ateena tundmata jumala altari ees.
Said sapp ja äädikas mürgiseks vihaks
ning joobnustav viin sai veest
Makedoonia ja Korintose turgudel.
Sest üle mitme rahva ja mere
puhus tuuleõhk hommiku poolt —
ja sõna sai tuksuvaks vereks
katakombide sügavates urgudes,
kus ei olnud enam vahet juuda- ega kreekasool.

Ja kui tänavail viletsus karjus
nagu lõppev metselajas,
kui rauges jalgade jõud ja sõrmede virkus —
vaim surnukoobastesse põgenes varju,
et tõusta jälle kord elavaks.
Sest kinkudel leiba ja tsirkust
möirgas näljane Room,
areenidel lahti lõid lõvide sulud —
liha tükkideks rebestas loom,
keiser laksutas käsi ning hulus.
Ning vaata, nagu prohveti vanne
põletas igavest linna:
vappusid templid, suitsesid marmorsaalid,
kuid purjus hetääri rinnal
Neero laulis ja klõmistas kannelt.
Siis saabusid hullund vandaalid.
Nii tule ja mõõgaga jõudis
riik tõotatud siia maailma.
Kõik, mis kasvas ja sirgus üles maast —
otsis taevasse silda.
Ja patuste eest kolmainsuseks tõusid
munk, piiskop ja pidutsev paavst.

Tuli riik purpurpunas ning kullas,
ahne kui kaaren, pime kui öö,
täis verd nagu põuane eha:
okaspiitsad, hõõgrauad, sajatavad bullad,
piinakeldrite korisev röök,
tuleriitade loit ja kõrbevad kehad . . .

Õhtul palvetas jumalakoda
oma hukatud kuninga risti all,
öösel välkusid põueodad,
paisus tapluseks trall.
Hävitas timukas, ristirüütel ja püha isa,
Medicite ja Borgiate mürk,
tapsid maurid, tappis hulljulge türk,
põletas Savonarola tuline kisa.
Ja see sündis, et omale võim
keeras roimadest silmuse kaela —
kerjusmunk Wittenbergi uksele lõi
neli verega leotatud naela.

J. Sütiste

USUASJAD JA TEOD, MILLEST JEESUS EGA TEMA APOSTLID — PROTESTANTLASTE ARVATES — MIDAGI EI TEADNUD JA MIDA NAD EI OLLA KÄSKINUD

Stefanus, Rooma piiskop, nimetab ennast «apostel Peetruse asemikuks» aastal 253.

Keiser Konstantin kutsub üleüldise kirikukogu Nicäa linna kokku, astub ise selle presidendiks, ehk ta küll ristimata pagan on, ja laseb oma tahtmise järele ristiusu põhjusõpetused ehk dogmad valmistada 325.

Mungaseisuse asutamine 348.

Esimese lahkusulise ehk ketseri hispaanlase Priscilliani ärahukkamine Trieris 385.

Piiskop Theofilus laseb suure Aleksandria ülikooli raamatukogu (700 000 raamatut) ära põletada, sest et «ristiusk teadust ei tarvita» 389.

Rooma keiser Theodosius keelab surmanuhtlusega kõik paganausu (ethniki-usu) jumalate teenistused ja ohvrid ära ja käsib ühist Jumal-Jeesust austada 394.

Usk Jeesuse ema Maarja igavese neitsiduse sisse algab 410.

Cyrillus, Aleksandria piiskop ja kirikuõpetaja, laseb oma timukad munga Parabolani kõrgevaimulise naismõttetarga Hypatia ära tappa ja tema keha hirmsal viisil lõhki kiskuda, sellepärast, et ta ristimisele ei tulnud 415.

Esimene samba otsas istuv püha munk, nimega Siimon, ilmub Süüriamaal 420.

Paavst Gregorius I seab tulega põrgu üheks ristiusuõpetuseks 596.

Maarja ja pühade poole palvehüüdmine algab 715.

Rooma kirikuriigi algus 754.

Karl Suur, Franki kuningas, laotab tule ja mõõgaga ristiusku Saksamaal ja saab selle eest paavsti käest keisrikrooni 772—804.

Rooma kirikupiltide austamine (suudlemine, kummardamine, küünalde põletamine ja viiruki suitsetamine Maarja, inglite ja pühade piltide ees) pandi maksma 787.

Paavsti jalale suuandmine algab 809.

Inimeste hingede pühaks ehk õndsaks tegemine pärast surma saab üksi paavsti eesõiguseks 993.

Paavst käsib kirikuteenrite lapsed kiriku pärisorjadeks teha 1020.

Paavst Gregorius VII (kirikut riigivalitsuse alt vabastades) keelab preestreil abielusse astumast ja annab Rooma kirikule suured eesõigused, milles kirik terveid rahvaid needmise alla heita võib ja kuningaid siis troonilt ära heita, kui need paavsti tahtmist ei täida 1073—1085.

Suur ristisõjasõit hommikumaale algab 1095, mille tagajärg ligi 200 aastat edasi kestab, kus 7 miljonit inimest usuvõitluses surma leiavad.

Helmenööriga palvetelugemine algab, mille juures 15 paternosterit ja 150 avemariat läbi loetakse, 1100. aastal.

Paavst Innocentius III kuulutab enda «Kristuse asemikuks», käsib sõjavõimuga ristiusku välja laotada 1198.

Piiskop Albert, Saksa ristisõitjate juhataja, laotab paavsti käsul tule ja mõõgaga ristiusku meie kodumaal ja rusub terve Eesti rahva orjaikke alla 1200—1229.

Paavst Innocentius III asutab püha kirikukohtu ehk inkvisitsiooni ja käsib sellel kõik lahkusulised ehk ketserid üles otsida ja ära hukata.

Kõrva-(sala-) pihtimine algab 1215.

Paavst Gregorius IX käsib «nõidasid» verise nuhtlusega ära hukata 1253.

Dominikaani ordu mungad saavad inkvisitsioonikohtu ametnikkudeks ja on ketserite väljanuuskimisel väga osavad «Issanda koerad» 1231.

Paavst Innocentius IV käsib ketsereid piinapingil venitada 1250.

Paavst Nicolaus V käsib kõiki muhamedi- ja paganausulisi igaveseks pärisorjadeks teha 1452.

Paavst Leo X seletab oma vandekirjas Luteruse vastu, et ketserite ärapõletamine jumala meelepärane tegu olla, 1520.

Meie kodumaa aadliseisus ütleb ennast oma erakasu pärast paavstist lahti ja pärib seega katoliku kiriku maad ja varandused omale ning paneb oma valitud pastorid

kirikute peale ametisse, kes nagu väikesed paavstid koguduste üle valitsevad, 1522—1550.

Jesuiitide ordu asutamine Hispania aadelimehe Ignaz Loyola läbi, mille seltsi püüdmine on katoliku usku üle ilma laiali laotada ja kõiki teiseusulisi ära ävitada, 1540.

Üleüldine katoliku kirikukogu Tridenti linnas nimetab paavsti «jumala asemikuks» 1563.

Mõttetarga Giordano Bruno ärapõletamine Roomas sellepärast, et ta kolmainust ei usu, ja et ta maakera liikumist päikese ümber õpetab ning palju teisi maailmasid usub olevat, 1600.

Paavstid panevad täheteadlaste Kopernikuse, Galilei ja Keppleri kirjad, mis maakera liikumist päikese ümber teatavad, kirikuvande alla 1616—1835.

Üleüldine katoliku kirikukogu Roomas seletab paavsti «ilmeksimatuks jumala asemikuks» 1870.

A. H-s

USK JA TEADUS

U s k ja t e a d u s allikad
Ilma kõrbes jooksevad,
Esimene eha r'aale,
Teine kuldse koidu-maale,
Suur on nende võim ja vägi —
Vahe peal on kõrge mägi.

A. Reinvald

IME JA SEADUS

«Kui langevad vihmapiisad hakkaksid äkki alt ülespoole liikuma, siis tuleks seda imeks pidada,» nõnda seletas vene kooliõpetaja omal ajal imet. Ta tahtis sellega tähendada, et kui imest juttu on, siis on meil niisuguse nähtusega tegemist, mis ennast looduse seaduse vastu avaldab.

Loodus on aga iseenesega kõige ilusamas kokkukõlas. Igal nähtusel on oma eelkäiv nähtus, on oma kindel põhjus olemas. Kui ühed ja samad põhjused ka samasuguseid nähtusi ette toovad, siis tuleb niisugust seisukorda nähtusi esile kutsuvaks seaduseks nimetada. Mis iial looduses sünnib, see sünnib kõik kindlate seaduste põhjal. Imesid ei ole olemas, aina seadused, looduse seadused valitsevad tervet ilma ja olemist.

Ometi kuuleme sagedasti imedest kõneldavat. Papid seletavad meile usuimedest, igapäevases elus kuuleme sagedasti tehnikaimedest pajatatavat.

Hiljuti tõttasid kümned tuhanded Peterburist Kellamäele, et suurt imet näha, kuidas prantslane Guyot oma aeroplaanil paar minutit õhus keerleb. Aurulaevad ja masinad olid samuti oma esimesel ilmumisel suureks imeasjaks. Kaugele kirjutamise ja kõnelemise võimalust oleks keskajal kõige suuremaks nõiatööks peetud. Nüüd sõidame aurulaevadel ja raudteedel, telegrafeerime ja telefoneerime kõige rahulikuma südamega, ja meile ei tule meeldegi neid võimalusi imeks pidada. Meie teame, et see kõik kindlate seaduste põhjal sünnib ja sellepärast niisama lihtne on nagu kõnelemine, nägemine, kõndimine, jooksmine, ujumine jne.

Vanal ajal olid papid kõige enam haritud inimesed. Mis nad välja olid uurinud, seda pidasid nad oma klassi saladuseks. Tahtiski igapäevane surelik neid «saladusi» tundma õppida, siis peeti seda jumaluse teotamiseks.

Seda tuleb veel meiegi päevil ette, et üksikute pappide pattude paljastamisel kõik papid ühest suust kurdavad, et häbemata inimesed jumalast ja kirikust midagi ei hooli. Vana Egiptuse ja Rooma pappidel oli puhkava elektriväe saladused välja uuritud ja kohe oma klassi kasude teenistusse võetud. Tarviduse korral lasti jumalale üles pandud kujul välku lüüa ehk koguni mõne igapäevase inimese surnukski lüüa «tema häbematuse karistuseks, et tema kui pühitsemata loom uskus jumalusele ligineda.» Piksevardad olid Egiptuses juba 3000 aastat enne Franklini tarvitusel. Mooses võis Egiptuse pappide «saladused» ära õppida ja ta võttis need rahva väljarändamisel oma mõju kindlustamiseks kohe tarvitusele. Kes piiblist seaduselaeka ehitamise, pappide riiete ja ülesastumise kohta ligemalt järele loeb, see tuleb tahtmata otsusele, et seal tuntud Leideni purgiga imesid tehti. Kui vägevad oleksid papid olnud, kui neil meie ajal tehnika imed tarvitada ja pimedusesse surutud rahvale ette näidata oleksid olnud!

Õnneks on pappideklass ammu oma ainuvalitsuse teadusevallas kaotanud. Tume keskaeg oma meeletute tagakiusamistega näitas, nagu tahaks toorus tõesti võitjaks jääda. Oleksid papid paganausu ametivendade eeskujul ise edasi uurinud ja korjatud teadusevara mitte üksi alles hoidnud, vaid väsimata kasvatada püüdnud, siis oleks nende võimuaeg kindlasti kauemini kestnud. Rahvast hoidsid nad küll pagana-pappide eeskujul pimeduses ja teadmatuses ja püüdsid teda aina imedega toita, imedega, mis sagedasti lapsikud luiskamised olid. Selle juures jäivad nad ka ise pimedusse ja teadmatusesse, mis nende langemise üheks põhjuseks oligi.

Looduses tõttab kõik edu teel väsimata edasi. Imede jutlus üksi ei rahustanud tõde otsivat, edu järele janunevat inimese vaimu. Taheti teada saada, mispärast ja kuidas see ehk teine «ime» olemas võis olla. Põhjusi otsides ja leides varises mõnegi asja pealt saladuskate maha ja sellega ühtlasi pappide rusuv, tarretama panev mõju. Uurides ja ikka uusi looduse seadusi üles leides tuldi kord-korralt otsusele, et ühtegi imet olemas ei ole. Näitas mõni asi siiski veel imestamisväärne olevat, siis teati, et nähtus ei olnud küllalt läbi uuritud ja tekitavad seadused üles leitud. Otsimine ja juurdlemine kestab tänapäevani edasi, kuigi mõned selle juures vanu eksiteid tallavad. Näiteks

tahavad teosofistid etteaimamise tunnet usulisel alusel ära seletada.

Usuimed olid keskajal pappidele kõige rammusamaks lüpsilehmaks. Sellega võimegi vaimulikkude ägedat viha teadusemeeste vastu seletada. Aga ennastsalgavad, sagedasti ennastohverdavad mehed ei hoolinud toorest, tigedast tagakiusamisest ja tegid teadusetööd edasi, sellega nüüdse aja teadusele ja hiiglaslikule tööstusele alusmüüre luues.

Nüüd ei ole meil põhjust millegi üle imestada. Kui siiski mõni asi meile imetaoline näib olevat, siis peaksime küll omaenese vähese teadmise kui arvatava ime üle imestama.

Ainult lapsi ja vaimupimedaid inimesi võib imedega kohutada. Ega siis asjata vaimulikud mehed meile lapsi alanduse eeskujuks ei pane. Aga seejuures eksivad nad jällegi. Lapse uurimise põnevus on ülikõrge: lühikese ajaga käib ta läbi inimsoo miljonite aastate edenemisekooli. Vaimulikud püüavad küll koolides väikesele ilmakodanikule tema edutee tungil päitseid pähe ajada, mis aga ainult väheste juures õnnestub. Pimedamates maades, näiteks Hispaanias, püüavad papid veel rahvast teadmatuse kotis pidada. Õnneks on edukäik vahetpidamatu, ja valgus hakkab varem või hiljem ka kõige pimedamatesse kohtadesse läbi tungima.

Kui tõemeeli peaks imedest kõneldama, siis on see emba-kumba: kas meelega luiskamine või tunnistuse andmine imede jutlustaja enese pimedusest.

Kui ka vihmapiisad peaksid altpoolt ülespoole liikuma hakkama, siis ei ole see mitte ime, vaid loodusnähtus, mis kindlate seaduste peale ennast põhjendab. Aur tõuseb üles, ja ta ei ole muud kui pisitillukesed veemullikesed.

Midagi ei sünni ilma põhjuseta. Imesid ei ole olemas, aina kindlad seadused valitsevad ja talitsevad tervet ilma ja olemist, nimelt loodusseadused.

Neid tuleb meil hoolega tundma õppida.

T. Sõmer

INKVISITSIOONI EHK ROOMA PÜHA KIRIKUKOHTU TEGEVUS HISPAANIAS

Üks Hispaania ajaleht («El Alalaya») avaldab nende inimohvrite arvu, mis paavsti kirikukohtu läbi Hispaaniamaal usu pärast ära on hukatud.

Th. Torquemada oli esimene kindralinkvisiitor aastatel 1481—1498, see on 17 aastat, ja laskis selle aja sees 10 220 hispaanlast elusalt tuleriidal ära põletada, kujuna * 6 480 hinge tulesurma mõista, ja saatis 97 381 inimest galeerivangideks.

Deza, teine kindralinkvisiitor, valitses aastatel 1498—1507 ja laskis 9 aasta sees 2 592 inimest elusalt ära põletada, mõistis kujuna 829 hinge tulesurma ja saatis vangiraudu 32 325 inimest.

Cisneros, kolmas kindralinkvisiitor, valitses aastatel 1507—1517 ja laskis selle 10 aasta sees elusalt 3 564 inimest ära põletada, mõistis kujuna tulle 2 232 hinge ja saatis vangiraudu 48 030 inimest.

A. Florenzio, neljas kindralinkvisiitor, valitses aastatel 1517—1521, laskis selle 4 aasta sees elusalt ära põletada 1 620 hinge, mõistis kujuna tulle 560 inimest ja saatis vangiraudu 21 855 inimest.

Aastatel 1521—1523 oli 2 aastat peainkvisiitorite vahet, aga siiski laskis kiriku ülemus selle vähese aja sees elusalt põletada 824 inimest, mõistis kujuna tulle 112 hinge ja pani galeeridel vangiraudu 4 481 inimest.

A. Manrique, viies kindralinkvisiitor, oli ametis aastatel 1523—1535, see on 12 aastat, ja laskis sel ajal elusalt põletada 2 250 hinge, mõistis kujuna tulle 1 125 hinge ja saatis galeeridele vangiraudu 11 258 inimest.

Tabreo, kuues kindralinkvisiitor, oli ametis aastatel 1535—1545 ja laskis 10 aasta sees elusalt ära põletada 840 hinge, mõistis kujuna tulle 420 inimest ja saatis vangiraudu 6 620 inimest.

* Inimesed, kes kohtu eest olid ära põgenenud, mõisteti tulesurma nõnda, et nende kujud tuleriidal ära põletati.

L o a i s a, seitsmes kindralinkvisiitor, oli ametis kuningas Karl V ajal aastatel 1545—1555 ja laskis 10 aasta sees elusalt ära põletada 1 320 inimest, mõistis kujuna tulle 850 hinge ja saatis vangiraudu 6 600 inimest.

Kuningas P h i l i p p II valitsuse ajal aastatel 1555—1598 põletati 48 aasta sees elusalt ära 3 990 inimest, mõisteti kujuna tulle 1 845 hinge, saadeti galeeridele vangiraudu 18 450 inimest.

Kuningas P h i l i p p III valitsuse ajal aastatel 1598—1621 põletati 23 aasta sees elusalt ära 1 840 inimest, mõisteti kujuna tulle 692 hinge ja vangiraudu 10 276 inimest.

Kuningas P h i l i p p IV valitsuse ajal aastatel 1621—1665 põletati 44 aasta sees elusalt ära 3 852 inimest, mõisteti kujuna tulle 1 428 hinge ja saadeti galeeridele vangiraudu 14 080 inimest.

Kuningas K a r l II valitsuse ajal aastatel 1665—1700 põletati 35 aasta sees elusalt ära 1 630 inimest, mõisteti kujuna tulle 540 hinge, pandi vangiraudu 6 512 inimest.

Kuningas P h i l i p p V valitsuse ajal aastatel 1700—1746 põletati 46 aasta sees elusalt ära 16 inimest, mõisteti kujuna tulle 750 hinge ja saadeti vangiraudu 9 120 inimest.

Kuningas F e r d i n a n d VI valitsuse ajal aastatel 1746—1759 põletati 13 aasta sees elusalt ära 10 inimest, mõisteti kujuna tulle 6 hinge ja pandi vangiraudu 170 hinge.

Kuningas K a r l III valitsuse ajal aastatel 1759—1798 põletati 39 aasta sees elusalt ära 4 hinge ja mõisteti vangiraudu 56 inimest.

Kuninga K a r l IV valitsuse ajal aastatel 1798—1808 põletati veel 10 aasta sees elusalt ära 1 inimene, mõisteti galeeridele vangiraudu 42 hinge.

Seega on elusalt ära põletatud 34 747 inimest, kujuna tulle mõistetud 17 689 hinge ja galeeridele saadetud 287 974 inimest.

Nõnda sõi Hispaania ise oma lapsi ja hävitas oma rahva mõistust, mille tagajärjel ta oma kõrguseastmelt alla kuristikku langes. Aastal 1808 tungisid Prantsuse sõjaväed Hispaaniasse ja heitsid maa Napoleoni valitsuse alla, kes siis ka selle hirmsa põrguliku kohtu Hispaanias ära hävitas. Seega on suur inimeste tapja Napoleon ometigi inimsoole ühe suure heateo teinud.

A. Treiman

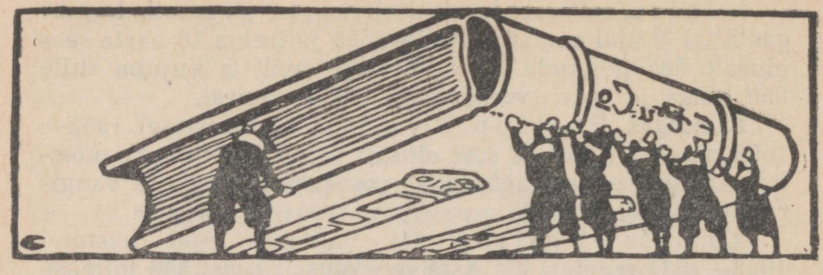

TULEPROOV

Tumedal keskajal, katoliku kiriku võimupäevil, ei hoolitud palju teadusest ega uurimisest, aga seda suurema au sees peeti usku imede ja ilmutuste sisse. Ebausk edenes lopsakalt ja imesid ning ilmutusi ootas ja otsis udustatud vaimuga rahvas igalt poolt.

Kohtulikus uurimises loodeti õiglase meelega tõtt kõige hõlpsamini piinamiste läbi kätte saada. Kui süüdistatavat ratta peal venitati, pead tangide vahel pigistati, hambaid üksikult välja löödi, tulise rauaga põletati ehk tulist tina selga kallati, ja ta niisuguste «katsete» mõjul «puhtsüdamlikult» üles tunnistas, siis võib juba arvata, missuguse väärtusega sarnased puhtsüdamlikud ülestunnistused olid.

Teadusest, nagu tähendasin, ei hoolitud, ja kui mõne «katse» juures midagi seletamatut märgati, siis arvati lihtsalt, et see jumaliku ime ilmutus oli. Näiteks hõõguva rauaga põletades ei saadud mõnikord piinatava ihu peale siiski mitte põletushaavu. Sarnast imet püüti sellega ära seletada, et piinatav süütu on. Sealt tekkiski kohtuuurimistes laialt tarvitusele võetud tuleproov: katsutavat sunniti palja jalu rauda mööda käima. Kui ta seejuures oma jalgu ära ei põletanud, siis oli ta süütu.

Katse koledusest hoolimata läks mõnel tõesti õnneks — olgu ta süü kui väike ehk suur tahes — põletamata jalgadega hõõguvast rauast üle käia.

Kui kiriku rusuv mõju kahanes ja teadlasi nende uuri-

miste juures enam ketserikohtud oma piinakambrite ega tuleriitadega ei ähvardanud, siis võeti ka imesid uurimise ja arvustamise alla, ja teaduse-tule külgepuutumisel muutusid imed vankumata loodusseadusteks ehk — pimeda rahva udusteks ebausuviirastusteks. Imede ja ilmutuste usu asemele astus kindel loodusseadus ja teaduslik uurimine.

Duisburgi ülikooli prof. Leidenfrost (1743—1794) tegi ka tuleprooviusule kui jumalakohtu õigsuse ilmutuse usule oma katse läbi otsa peale.

Leidenfrosti katset võib igaüks järgmiselt korrata. Võtame hõõguvalt tulise plaatinapanni ja laseme veepiisa sellele langeda. Vesi muutub muidugi kohe auruks, arvab lugeja. Ei muutu. Ainult veepiisa alla tekkib panni pinna palavuse mõjul aurukord, mis piiska enda nagu padja peal kannab. Aur ei lase kergesti palavusel edasi tungida, seega kaitseb ta enese turjal kantavat piiska panni palavuse eest: veepiisk ei muutu mitte kohe auruks, vaid väheneb oma suuruses ainult aegamööda, kuni ta viimaks hoopis ära kaob. Kui auru korral hõljuva veepiisa palavust järele mõõta, siis leiame, et see alati keeva vee omast külmem on. Niisugust nähtust nimetatakse füüsikas sfäroidaalseks (laperguse kuuli) olekuks ehk ka Leidenfrosti nähtuseks.

Teeme seletatud katset veel vähe mitmekesisemaks, nimelt laseme panni vähehaaval ära jahtuda. Auru kandejõud on seda suurem, mida palavam aur on. Kui pann teatava kraadini on ära jahtunud, seega ühtlasi ka veepiisa alla tekkiva auru kandejõud nii palju langenud, et ta piiska enam enese turjal üleval ei jaksa hoida, siis puudutab vesi otsekohe kuuma panni pinda ja muutub selle mõjul äkki auruks. Sedasama katset võib lihtsa hõõguva pressrauaga ette võtta.

Tuleproovi kordaminemiseks pidid needsamad eeltingimused olema, mis veepiiska ei lasknud hõõguval pinnal otsekohe auruks muutuda. Jalatalla nahk, nimelt see osa, mis valu ei tunne, on hästi paks. Tulise raua pinna vastu puutudes muutus osa nahka, mis hea hulga niiskust sisaldab, nii suure tihedusega auruks, et tervet keharaskust kanda jaksas, ja kohtualune võis heledalt hõõguvat rauda mööda ilma kahjuta käia. Kui aga raud mitte küllalt kuum ei olnud, mille tagajärjel ka vähema tihedusega aur tekkis, siis oli jalgade põletamine kindel.

Mõnedel kohtualustel läks tõesti õnneks ilma põletamishaavadeta katset läbi teha. Ebausklik rahvas nägi selles ainult jumalakohtu ilmutust. Aga nagu seletatud, ei sünnitanud seda imet mitte suurem ega väiksem süükraad. Kui raud teatava kraadini kuumaks oli aetud, siis võis kõige suurem patuoinas hädata hädast pääseda, kuna jälle vastasel korral kõige vagam tall oleks enese ära põletanud. Kui suur toorus ja rumalus sarnast katset süü või süütuse päevavalgeletoomiseks tarvitada!

T. Sõmer

KIRIKUÕPETAJATE KAITSEVÄED

«Ja kui teie oma käed
laiali laotate, peidan ma
ometi oma silmad ära, ja
kuigi teie palju palute, ei
kuule ma teid ometi, sest
teie käed on üleni verised!»
Jesaia, 1. peatükk 15. salm

Revolver ühes, rist teises käes —
nii teevad nad rahu-tööd;
nii vääravad «tõsises usuväes»
meil pastorid vaimuööd...

Kui Keetsemanis jünger häält kord tõstis:
kas pian sekka lööma mõõgaga? —
siis õpetaja vaikselt talle kostis:
ei mitte, verd ei pea sa valama!
Ja Kolgatalt sai päranduseks meile
suur sõna: «I s a, a n n a a n d e k s n e i l e!»
Sealt voolas kõrge armastusetuli
täis rahustavat vaimu ilmasse;
see kogudusel nurgakiviks oli,
tõi troosti janunenud hingele;
ja eksind jalale ta mahe kaja
sai juhiks läbi kauge, kauge aja.
Ei olnud tarvis talle mõõka, piiki;
ta kogus neid, kes koormat kandsid;
ei püüdnud tema maise võimu riiki,
vaid kutsus neid, kes rahu nõudsid;
e i v e r d t a n õ u d n u d k a r j a l t o m a l
t a s u k s —
v i i s o m a v e r e o h v r i k s v e n d e
k a s u k s...
Ja teie... «k u t s u t u d j a s e a t u d» meile
neil jälgil juhiks käima eluteel;

kui ahnelt rahvas vahib vastu teile —
mis t e i e pakute neil janustel? . . .
Kas selle jüngrid olete, kes valus
veel vaikselt: «I s a, a n n a a n d e k s!» palus?

Revolver ühes, rist teises käes —
nii teete te v a e n u t ö ö d!
Nii k a i t s e t e ülbe võimu väes
te kurnavat vaimuööd!

H. Pöögelmann

III

Mõõk ühes, piibel teises käes
Ja ahnus südames —
Nii ristirahvas usutööd
Teeb paganate seas.

A. Haava

MÕÕK ÜHES, PIIBEL TEISES KÄES...

Mõõk ühes, piibel teises käes
Ja ahnus südames —
Nii ristirahvas usutööd
Teeb paganate seas.

Ees astub armuõpetus
Ja kannul kaubakavalus,
Ja soldatid ja surujad,
Kõik rändavad ja rühivad:

«Arm, rahu olgu teiega!
Kuid andke meile linnad, maa
Ja õigused ja kasud kõik,
Siis taevas teil on parem paik.

Või veel ei taha? Tundke siis,
Et vägivald on meie viis!»
— — — — — — — —
Ja vereojad voolavad
Ja maad ja rahvad oigavad.

*

Kõik muutub eluvoogudel,
Ei ajalugu lõpe veel —
Ei võlgu jäeta tehtud süüd,
Kas olnud ammu see või nüüd.

*

Pilv tõuseb, kõue läheneb,
Euroopa kõigub, väriseb;
Siis tuleb aru anda tõest'
Sul ristirahvas, oma tööst.

Mis külvasid, siis lõikad sa —
Kas hääd või kurja — kuhjaga.
Kuis välgub kättemaksja mõõk!
Ja enda keskel vaenuleek!

Siis heitlemas on rahvad, maad,
Ja paigast läh'vad piirid, ra'ad.
Kui tähed mõned langevad
Ja elukirjast kustuvad.

A. Haava

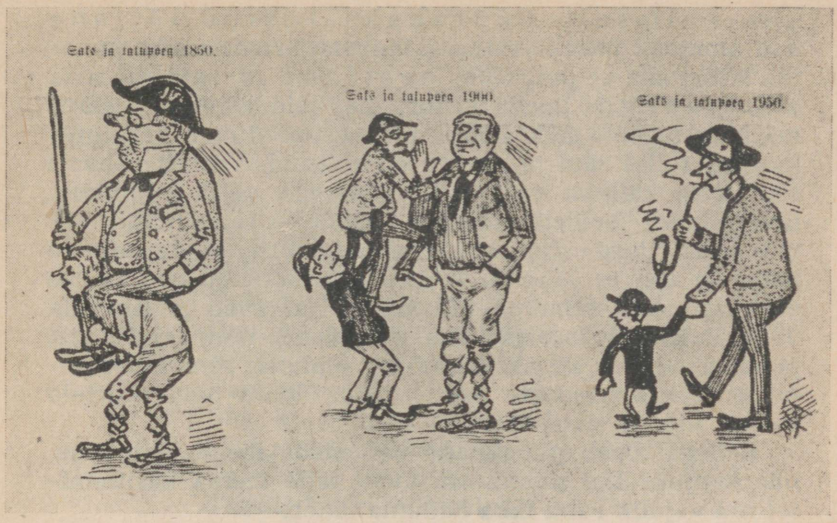

KREUTZWALDI JA KOIDULA KIRJAVAHETUSEST

«Pind pappide jalge all on oma kahe toe vahel täiesti kindel — poliitika ülalt ja rumalus alt, ei pääse ükski torm neid vaga näoga härrasid puutuma. Ennekõike ootame ära, missugust vilja äsja toodud vere- ja varaohvrid S a k s a m a a l e t e m a u u e s k e i s e r r i i g i s kannavad? Kas suudavad t õ e l i s e d protestandid usuvabaduse teostada või jääb rahvas nagu ennegi katoliku ja luteri jesuiitide meelevalda? — —

... — Lõpp pappidega ja kuradile kõik t u n k e l m a n n i d, alles siis võime vaimsete võitude kohta sõnakese öelda. Nii kaua kui need parasiidid rahva õilsaid elumahlu imevad, saadab tegevusetu kristlus järgneva 1000 aasta jooksul vaevalt rohkem korda kui ta oma 2000 aastase mineviku kestel korda saatis. Viga ei seisnud kristluses, mille jumalik idu sedavõrd lihtsalt ja suurejooneliselt istutati, et sellest maailma-usund saama oleks pidanud, kuid kirik ja preestrid lämmatasid selle juba alguses ja külvasid oma umbrohu selle asemele. Kui üks pappide

käes vaimselt küürakaks tehtud lätlane noil ammusil päevil eestlaste ümberpööramise eest jumalat kiitis, siis ei peaks üks eestlane 19. sajandil seda à la papagoi uuesti jutlustama, vaid vähemasti äärемärkuse tegema selle kohta, mis eestlased oma kristlusekuuega tollal said ja praegu on võitnud. Vaeselt rahvalt rööviti ta kalleim varandus, ta tõugati välja inimlikust ühiskonnast, heideti loomade sekka — selle hinna eest pidi ta kristluse ostma!... Kuid kannatust, nende tarkade härraste töö ei lähe nii kergesti korda, nagu nad näikse uskuvat. Meie armetud külakoolid kasvavad aegamööda välja katekismusest ja vana testamendi muinasjuttudest ja viskavad oma kitsaksjäänud lapsejalatsid sõnnikuhunnikusse. Loodusteaduste hele valgus leiab oma kiirtele meiegi juurde sissepääsu.

Sellega lõpeb mu tänane palvenädalaeelne õhtukõne, mis kahjuks liig sapine sai, kuna selle teema käsitlemisel mu vajalik rahu ikka kaduma läheb.—»

Fr. R. Kreutzwald

KAAK

Ennemuistsel mustal ajal,
Valjul vägivalla-ajal,
Raudsel, raskel rüütli-ajal,
Rüütli-ajal, röövli-ajal,
Papi pimeduse ajal,
Siis, kui hulgad uinusivad,
Tumeduses tukkusivad,
Tarretuses toorenesid,
Tundis kaaki, häbitulpa,
Häbitulpa, peksuposti,
Karistuse kurba lava
Iga noor ja vana vallas.

Kaagi peale seoti seisma,
Häbitulpa tolgendama,
Peksuposti põrnutama,
Kõik, kes «kurja küüsi» kukkund,
«Pahareti paelu» puutund,
«Sarvilise sõbraks» saanud;
Kõik, kes härra ikke alla,
Kupja, kiltri kepi alla
Painduda ei võtnud varmalt;
Või kes saksa salvel käinud,
Rapperukkid rehest viinud
Nälja kustutuseks koju.
Või kes vaimupimeduses,
Toore aja hämaruses
Ligimesel' liiga teinud.
Verda valand vihatujus. —
Seal nad seisid patupostis,
Patupostis, süüsambas —
Igamehel irvitada,
Paljudele parastada,
Hulkadele hurjutada.

Meie kaaki — vaimukaaki,
Valgusvalla kirjakaaki,
Uue aja hingekaaki,
Ehitatud aateriiki,
Püüde-ilma põhja peale,
Vabaduse voogudesse
Edusõja võitlusriistaks.

Kesse meie kaagi peale,
Meie süüsambasse,
Meie häbiposti külge
Pannaks' pilkeks piinutada,
Naeruks ilmal narritada,
Häbistuseks irvitada?

Mitte süüta süükandjad,
Vägivalla vaesed ohvrid,
Pimeduse patuoinad,
Kurja aja kannatajad!
Meie kaaki — süüde kaaki,
K u r j a t e g i j a t e kaaki,
Nende karistusekaaki,
Kesse kurja kasu pärast,
Vägivalda võimu pärast
Alal hoidvad oma tulul.
Need on vägivalla võimud,
Kurnajate kurjad kihid,
Söödikute suured salgad,
Rõhujate raudsed ringid,
Timukate trobikonnad,
Pimeduse paelaheitjad,
Kesse mustast minevikust,
Järel' jäänud jätistena;
Kesse oleviku hõlmas,
Uue aja õhuringis
Iseviisi edenenud,
Kasvanud ja kangenenud,
Võimust võtnud, suureks saanud,
Hirmuks, häbiks haridusel!

Need on kapitali kantsid,
Uue aja orja-ikked,
Rahailma rüüsteriistad,
Rahva rusumise rattad,
Töötajate tapatroonid.

Need on musta mantli mehed,
Terase- ja tinamehed,
Võllavõimu volimehed,
Vägivalla vahemehed.
Need on sulesortsilased,
Paberised bürokraadid,
Surumise seadussepad,
Rohelise laua rüütlid,
Kesse kapitali kandel
Riigi, rahva tippu tõusnud.

Need on musta mantli mehed,
Kapitali kuulsad kaitsjad,
Kodanluse kiidukõrid
Kantslioja kõrguselta.
Need, kes «tõde» kuulutades
Valevälja väetavad,
Need, kes «armu» õpetades
Hirmusõnu sülitavad,
Need, kes kehvust kiiteledes
Ise küllal kükitavad,
Need, kes orja paradiisi
Pilvepiirte pimedikku
Suutumaks on ära peitnud,
Aga enda õndsust juba
Maa peal maialt maitselevad...

E. Vilde

KOLMEST ISAMAA KÕNEST

Sest ajast, mis nüüd tuli, tahame siis ka veel natukene rääkida, ehk küll temast jo kõik lühidalt, aga täitsa ja meie südame põhjast on välja öeldud kui Emajõe ööbikuga hüüame:

Sõda pikas vereriides
Sõidab tuleratta vankris
Sinu pinnal, Eestimaa!
Tema sammul haigus astub,
Orjapõli kütkeid tõstab
Ristilöödud kujuga.

Kalev, sinu haua pinnal
Tõusvad müürid ristiusul,
Laulujumal, looja lääd.
Sinu lapsed lõõga kandvad,
Vaenlaste ees kummardavad,
Verd ja häbi nutavad!

Õigus, kus su kodu jäänud?
Silmaveega selga pöörnud
Olid sa mu isamaal'.
Piits ja veri valitsesid!
Orjaleiba nuttes murdsid
Eesti rahvas Eestimaal.

1186 oli see õnnetu aasta, kus esimene «ristiusu apostel» M e i n h a r d meie maale jõudis. Ta oli Breemeni linnast pärit, kelle kaupmehed jo mitu aastat otsa Liivimaaga olid kaubelnud ja tema rahva rikkusest sellepärast palju mõistsid rääkida. Et saksad siis alles meie maa oleksid üles leidnud, see on üks naeruväärt mõte, sest et nad ometi nii vähe haritud ka ei olnud, et nad kõigis põhjapoolsetes riikides kuulsat eesti rahvast ei oleks tundnud. — Liivi rahvas seisis Meinhardi tuleku ajal Poola

kuninga Vladimiri kaitsmise all. Seda teadis Meinhard väga hästi ja palus sellepärast Vladimiri käest luba, enne kui tema ümberpöörmise tööga peale hakkas, mis temale ka väga hea meelega anti. Mõningad rikkad ja austatud mehed liivlastest lasksid ennast peale lühikese õpetuse ka pea ristida. — Teisel aastal näeme Meinhardi jo üht kantsi ehitavat, mida Ükskülaks nimetati. Paar aastat veel hiljem, kus ennast jo suur hulk rahvast heaga oli ristida lasknud, rääkis Meinhard ka jo Breemeni peapiiskopi ülemvalitsusest ja vilja kümnenda maksust. Aga nüüd hakkasid liivlased jo märkama, kuhu poole asjad püüdsid kaaluda; nad hakkasid ära tundma, et need, kes ikka taevariiki suus kannavad, ka sugugi maailma riike ära ei põlga. Jo aasta 1198 kohta, kus Berthold piiskop oli, jutustab Läti Hendrik: «Ja liivlased saatsid ühe saadiku piiskopi juure» (kes suure sõjaväega Saksamaalt Liivimaale oli tulnud) «ja lasksid küsida, mispärast ta sõjaväge kaasa olla toonud. Saada oma sõjavägi koju ja pööra omastega rahus oma piiskopilossi tagasi: neid, kes usku vasta võtnud, võid sa meie pärast sundida teda pidama; teisi aga ahvatle teda vastu võtma, aga sõnadega, mitte piitsadega.» — Siiski ei arvanud Berthold ilma sõjata läbi saavat, kus ta aga ärateenitud surma sai. Albertiga, kes nüüd Liivimaa piiskopiks sai, algab aga meie maa päris hirmus aeg. Ta oli 39 aastat piiskop, aga peaaegu mitte üht aastat ei läinud mööda, kus inimese veri ei oleks jooksnud kui veeojad. Kõige rohkem oli eestlastel kannatada, sest et lätlased ja ka üks jagu liivi rahvast pea ära said võidetud ja ennast ristiusku andsid. Ehk küll liivlased eestlastega lähedalt sugulased olid ja eesti rahva poole hoidsid, siiski sunniti neid vastumeelt oma vendade vastu võitlema, nagu Läti Hendrik jutustab, kui ta ütleb: «Ja saksad saatsid kõigi liivlaste ja lätlaste juure ja ähvardasid ja lasksid neile öelda: kes mitte välja ei tule ja kristlaste sõjaväe järel ei käi, saab kolme margaga trahvitud. Ja nõnda tuli hirm kõikidele peale ja nad tulid.» — Eestlaste vahvus selle hirmsa sõja ajal on imeks panna. Albert läks iga sügise Saksamaale, tuli iga kevade uute ristirändajatega tagasi, ta jagas neile mõisaid välja, ta asutas viimaks aastal 1202 mõõgavendade ordu ehk rüütliseltsi, kes selle peale pidid vanduma, et nad oma tervet eluaega selle tarvis saaksid kulutama, Läänemaa paganate vastu võidelda. Aga see kõik ei tahtnud aidata,

sest eestlased tegid ennast ikka jälle uuesti neist väe kaupa neile kaela pandud ahelatest priiks. Viimaks, a. 1218, läks ta ka veel vägeva Taani kuninga Valdemari juure, nagu Läti Hendrik ütleb, «selle härda palvega, et ta oma mereväe tuleval aastal Eestimaa vasta saadaks, et eestlased rohkem alandatud saaksid.» Teisel aastal tuli siis ka Valdemar suure laeva- ja sõjaväega Eestimaale. — Kes jõuab neid taplusi kõiki nimetada, mis nüüd igal pool peale hakkasid, ehk kelle süda kannab sest verevalamisest rääkida! Üht asja tahame aga sellest ajast Otto von Ruthenbergi, ühe meie maa saksa rüütli sõnadega jutustada, et kuuljad näha saaksid, kuidas seal sakste pool sõditi. «Õnnetud eestlased olid endale koopad maa alla kaevanud, kus nad ise-ennast, oma naisi, lapsi ja kõige paremat vara varjasid, kui kristlikud riisujate parved nende maa peale langesid. Palju elas neist ka ühtepuhku maa all, sest et neil maa peal enam ühtegi elumaja ei olnud. Seesuguse koopa leidsid kord saksad üles. Nemad tegid siis tule koopa ainsa kitsa suu ette, põletasid seda tuld kaua aega ning lasksid suitsu koopa sisse. Kõik, mis koopas oli elavat, pidi ära lämbuma, ja kristlased leidsid, kui nad viimaks koopa sisse tungisid, rohkem kui tuhat hinge (muidugi enamasti kõik naised ja väetid lapsed), kes osast jo surnud olid, osast surmaga võitlesid. Need viimased said silmapilk kõik ära tapetud, väga rikas saak aga sai kristlikult ära jagatud.» Peale selle sündmuse jutustamise ütleb Läti Hendrik oma ajaraamatus edasi: «Liivlased ja saksad pöördusid koju ja kiitsid oma Jumalat, et ta Harjumaa rahva uhked südamed selleks kristlikuks alanduseks maha oli rusunud.» — Et sugugi eestlaste ristimine vaid ristitud eestlaste maad neil inimestel pää-asjaks olid, seda näitab tüli, mis aastal 1220 sakslaste ja taanlaste vahel tõusis: Albert oli kaks misjonäri, Peeter Kakenwaldi ja meie Läti Hendriku, Eestimaale saatnud rahvast ristima. Nad läksid ilma sõjaväeta ja sellepärast laskis ennast rahvas igal pool ristida. Peale selle, kui nemad jo mitu tuhat hinge olid ristinud, tulid nad ka virulaste juurde. Nüüd räägib Läti Hendrik nõnda edasi: «Ja virulased esimeses maakonnas, keda Pudümeks nimetatakse, võtsid neid vastu ja lasksid ennast ristida, neliteistkümmend küla kõik üheskoos oma vanema Tabelinaga; selle mehe on aga taanlased pärast üles poonud, selle eest, et ta riialaste ristimise oli vasta võtnud(!)

ja oma poja mõõgavendadele pandiks andnud. Muud virulased teistes maakondades aga, et nad taanlaste ähvardamiste pärast Riia preestreid vasta ei julgenud võtta, kutsusid taanlasi, kui oma naabreid, oma juure ja said neist ristitud. Sest virulased uskusid, et üks kristlaste Jumal olla niihästi taanlastel kui sakslastel, üks usk, üks ristimine, ja arvasid, et ühtegi tüli sest ei võida tõusta, ja võtsid oma naabrite taanlaste ristimise vastu. Riialased aga, et nad Virumaad oma pärisosaks pidasid, sest et nad tema rahvast ristiusu alla olid heitnud, saatsid üleval nimetatud preestrid sinna, et teda ristida.» Nõnda on Läti Hendriku sõnad. See tüli sakslaste ja taanlaste vahel eestlaste maa pärast läks nii suureks, et Albert Rooma paavsti juure läks abi paluma, ja kui ta sealt midagi ei saanud, sest et ka taanlaste saadikud seal olid, kes jälle omalt poolt tema peale kaebust tõstsid, tõttas ta keiser Friedrichi juure, aga ka ilmaaegu. Keegi ei tahtnud vägeva Taani kuningaga tülisse heita. Eestlastel aga oli selle tüli juures kõige rohkem kannatada, sest kes ennast sakslastest ristida laskis, selle poosid taanlased üles, kes aga taanlaste käest ristimise vasta võtsid, need tõmbasid saksad võlla. Kõige esimesed, kes nende tapmiste juures langesid, olid ikka ülemat sugu eestlased ja vanemad, sest kuni need otsa ei saanud, ei olnud ka hästi võimalik eesti rahvast pärisorja seisuse sisse lükata. Ja seda surmavat põlve ei maitsnud eestlased mitte üksi paar aastat, vaid mitusada aastat otsa. Pärast tuli ka veel muid rahvaid meie maale; seal oli rootslase, poolaka, tatarlase ja šotigi sõjavägesid leida, kellest igaüks oma poole kiskus. Ei olnud neil eesti rahva käest enam midagi võtta, siis läksid üksteise keskis riidu, kus viimaks ometi sakste vägi kõigist teistest üle hakkas käima. Need olid ikka kõige kavalamad, sest õigel ajal mõistsid nad ka paganatega sõprust teha ja nende vennaks heita, nagu Semgalli vürsti Westhardiga, kes ikka sakstega ühes teiste ristimata rahva vasta võitles, et nõnda ise puutumata jääks, ja keda aastal 1225 paavsti legaat Wilhelm von Modena veel ei jõudnud kõige oma tulise kõnega nõnda kaugele saada, et ta ka ennast oleks ristida lasknud. Siiski jäid saksad tema sõbraks. Eestlased olid küll ka mitu kord venelastega ühes võidelnud, kellega nad jo vanast ajast peale sõprust pidasid, aga et venelastel enestel palju muid sõdasid oli, siis ei võinud neile ka sealt poolt ikka abi tulla.

C. R. Jakobson

SAAREMAA PIISKOPI KIRJAST TA LÄÄNIMEHE WILHELM FAHRENSBACHI KOHTA

Tüüpilise kujuna vana Liivi vasallide keskel, eriti XV aastasaja algul, esineb Saaremaa läänimees Wilhelm Fahrensbach. 1400. a. ümber üsna vaese mehena Saaremaale asunud, tõuseb ta oma onu, kohaliku piiskopi Winrichi toetusel oma äärmiselt jultunud võtetega rikkamaks ja mõjukamaks meheks piiskopkonnas. Kuidas see sündinud, sellest jutustab alltoodud katkend Saaremaa uue piiskopi Caspari (1419—1423) kirjast Saksa ordu kõrgemeistrile. Täiesti võimetu Fahrensbachi sõnakuulmisele sundima, reisib piiskop Caspar Rooma oma läänimehe vastu paavstilt abi otsima. Seal pannakse sõnakuulmatu läänimees ka tõesti põlu, kirikuvande alla, kuid piiskop ei saa selle tagajärgi enam näha: ta sureb 1423. a. Itaalias. Tema järeltulija Saaremaa piiskopina, Christian, püüab heaga lahendada vahekorda kõikvõimsa rüütel Fahrensbachiga. Kuid viimane on järeleandmatu ja murrab mitmekordselt varemini antud lubadused. Ta toimib seda julgemini, et tal on seljatoeks teiste läänimeeste poolehoid ja hiljemini ka ordu kindel ja avalik toetus, mida viimane andis Fahrensbachile kui oma tööriistale võitluses Saaremaa piiskopi vastu. Peale mitmekordsete sobitamiskatsete nurjaminekut reisib ka piiskop Christian 1429. a. kevadel salaja Rooma abi otsima. Ja alles kui ta kolm aastat hiljemini sealsamas sureb, vaikib tüli Saaremaa piiskopkonnas.

Alltoodud katkendi teine pool väärib huvi, kui põlu, kirikuvande alla panemise korra kirjeldus.

L. U. B. V. nr. 2573.

... Võtke kuulda kõigepealt isand Wilhelm (Fahrensbachi) kohta, kes meie eelkäija õepoeg, et ta nii vaesena maale tuli, et kogu tema ühestoodud varandus polnud

10 reinikuldnatki väärt. Meie eelkäija määras tema oma kiriku foogtiks ja andis tema kätte valitseda meie kiriku kolm maja kõigi nende manustega, kust tema 23 aasta jooksul võttis kõik kümnised, vilja ja kasu, mis aastas suure summa välja teeb. Meie ei ole mitte leidnud ega saa ka teada, et tema selle aja jooksul aru oleks andnud, nagu ta õiguse järele seda tegema oleks pidanud. Ka ei ole tema saadud sissetulekuid, raha ja vara tarvitanud ei losside ja majade ega meie kiriku kasuks ja ehitamiseks, mida ta nii armetult laguneda on lasknud, et otse patt ja häbi, ja mida ka suurte summadega parandada ei saa; kuna üks loss, Loode, on hoopis maha põlenud ja üheski teises ei või meie päevaks peatuma jääda... Sellevastu ei ole ta unustanud enese kasu, ja meie kiriku varandustest... on ta ehitanud nii palju suuri ja ilusaid hooneid ning majapidamisi ilusate tallidega ja muu vajalikuga, ja seda mitte ainult ühes, vaid paljudes kohtades, nii et vähe on rüütleid maal, kes oma rikkuse ja hoonetega tema vastu saaksid. Ja selle suure töö on tal ära teinud ning korda saatnud meie kiriku vaesed talupojad ning alamad, keda ta nii ülemäära raskelt on koormanud, et mitte vähesed neist on pidanud ära andma kõik, mis neil oli, ja siis kohalt lahkuma. Ka on tema paljud meie kiriku mõisatest üle võtnud ning enesele pidanud, selleks välja valinud omale paremaid talupoegade peresid. Ja kui meie temalt neid tagasi nõudsime, on ta siiski need suure häbematusega kauaks ajaks enese kätte jätnud... Edasi on ta kõik läänimõisad üles ostnud, mis meie eelkäija ajal müügile läinud ... ja ta on mitmel mehel mõisad müügile lasknud suurema raha eest, kui nad väärt olnud. Ja säärasel viisil ning ülesostmisega on mitmed meie läänimehed, kel suured teened kiriku vastu, ilma jäänud ilusaist mõisaist, mis nende käes olnud. Nagu mõned neist meile ütlesid, on tema (Fahrensbach) neilt mõisad ära võtnud nii, et nad isegi ei tea, kuidas ehk mispärast. Meie eelkäija ja meie piiskopkonna üle oli temal niisugune võim,... et keegi ei tohtinud temale vastu hakata; ja kui kapiitel temale edaspidise mõisate ostmise ära keelas, võttis tema meie eelkäija ning kapiitli teadmata ja nõusolekuta mõned mõisad enese kätte, mis temale kunagi polnud läänistatud ega tema nimele kirjutatud. Edasi avaldas ta mõju meie eelkäija peale, nii et see vastu paavstile antud vannet temale läänistas paljud meie lauamõisad,

mis meie kiriku maaraamatus on kirjutatud kolmele lehele, millest ta kaks on raamatust hoopis välja lõiganud, kuna kolmandal on välja kraapinud ja selle rikkunud selleks, et neid mõisaid paremini võiks (enesele) varjata ja meie kirikut neist ilma jätta. (Edasi jutustatakse, kuidas W. Fahrensbach eelmise piiskopiga tehtud kuritahtliku lepingu põhjal kirikule kuuluvaist küladest mitmed enesele saanud.) ... Kui meie oma kiriku peale tulime, nõudsime temalt tagasi neid külasid, raha jne. avaliku notari ees meie kapiitli ja paljude tunnistajate juuresolekul ... Ta tõrkus seda tegemast, tuginedes oma kaubalepingule, kuigi ta ise selle oli tunnistanud maksvusetuks ja selle asemel meie eelkäijaga oli läinud vahetuse peale. Meie andsime talle ühe kuu aega nõu pidada meie isandatega Riias ja Tartus, ning teiste õpetatud meestega, et siis meile parem vastu anda, ja hoiatasime teda, et asi puutub tema ausse ning antud vandesse. Ta sai meie säärase lahkuse tõttu nii jultunuks, et ta selle asja pärast meie juurdegi enam tulla ei tahtnud, vaid saatis teised auväärilised rüütlid ning sulased, kes aga samuti meile midagi tagasi anda ei tahtnud. Kui meie nüüd nägime, et siin heaga, sõbralikkude manitsustega midagi ei saa korda saata, kutsusime kokku oma läänimehed, panime selle asja neile ette ja küsisime, kas nemad ei taha selle kohta õigust mõista. Nad pidasid nõu ja seletasid, et nad selles asjas midagi ei saavat otsustada, sest see ei käivat nende arvates mitte nende, vaid vaimuliku kohtu alla. Selle peale tulime ühes nendega ja samal ajal kohal oleva kapiitliga otsusele, suurest raha- ja ajakulust hoolimata tulla siia (Itaaliasse) ning õigust otsida isand Wilhelmi vastu.

Meie oleme teda ausalt ja korralikult kohtu ette kutsunud; et ta aga pole ilmunud, vaid kohtu vastu sõnakuulmata on olnud, siis on kohtunik tema põlu (kirikuvande) alla pannud ... Selle järele oleme kohut käinud, milles ka tema sõnakuulmatus meid pole takistada suutnud, niikaua kuni oleme kaks otsust tema vastu saanud, mille kohta oma kirjad oleme maale saatnud. Tahab tema nüüd kõik teha, mis võimalik, nagu teie meile kirjutate, siis andku tema meile või meie asemikule (vikaarile) kõik tagasi, mis meie heaks mõistetud ... ja mis veel edaspidi meie kasuks otsustatakse, siis saaks kõik asjad meie vahel tasa. Ei taha ta aga seda teha, siis ei saa meie ülalnimetatud põlgu mingil tingimusel tühjaks teha, nagu

Teie Auväärilisus seda meilt nõuab, sest et meil pole selleks mingit võimu. Esiteks, sellepärast et ainult kohtunik, kes põlu välja kuulutanud, võib selle lõpetada; teiseks, sellepärast, et asi ei puutu meie isikusse, vaid meie kirikusse, mille õiguste eest meie oma hingeõnnistuse juures peame seisma... ja nõudma: esiteks, et ta 10 päeva jooksul pärast seda, kui meie kirjalikult teda oleme manitsenud, tagasi annaks varad, mis meile ja meie kirikule välja mõistetud, vastasel korral langedes veel suurema põlu alla, s. t. et keegi ei tohi temaga kõnelda, kaubelda, ühes süüa, juua, käia, seista, majas ja õues olla ega üldse temaga mingit ühist asja ajada kartusel ka ise põlu alla sattuda ja et kõik preestrid kõigil pühapäevil ja pühadel ristidega ning pühitsetud vett pritsides välja ajavad kurje vaimusid, kes teda kinni hoiavad, ja ümber kirikuaia käivad ning peavad laulma laulu Juudasest, Issanda äraandjast, mis nõnda algab: Revelabunt coeli iniquitatem Judae, ja lugema salmi: «Deus laudem meam» sama Juudase needmiseks. Ja selle igavese needmise märgiks, mis Jumal pani üle Datani ja Oberoni, ... peavad nemad kiriku värava ees viskama kolm kivi sama isand Wilhelmi ja tema poolehoidjate elukohtade poole. Kui tema siis kümme järgmist päeva põlu all olnud, kõvendatakse seda jällegi, s. t. et keegi ei tohi temale abiks olla ja et meie 60 võimsamat rüütlit, sulast, vaimulikku ja ilmlikku ühes nende abiliste ja teenritega võime manitseda nii nimepidi kui ka üldiselt, et nad tema maha jätaksid ja teda ei toetaks; kui nad seda ei täida, langevad nad samuti kõvendatud põlu alla nagu temagi. Kui tema peale ülalmainitud kahekümne päeva ka järgmisel kümnel päeval põlu all on, lõpetatakse kirikutes laul, jumalateenistus ja sakramentide andmine, välja arvatud ainult, et haigeid võib pühale õhtu-söömaajale võtta; kedagi ei tohi kirikusse ega surnuaedadele matta, samuti mitte ristida, ja nii kõikides linnades, külades ja majades, kuhu ta ilmub või tema toetajad ja kus nad viibivad ning (peale selle) kolme päeva jooksul pärast nende äraminekut. Ja kellelgi pole tarvis tema ega ta abiliste sõna kuulata ning keegi pole kohustatud nende kutsel kohtusse ilmuma... kuid nemad peavad vastust andma igamehele, kes nende peale kaebab. Kui tema ja ta abilised peale ülalmainitud kolmekümne päeva ka järgmisel kümnel päeval on põlu all ja

siiski ei anna järele, vaid kinnise südame ning meelega on sõnakuulmatud püha kiriku käskude vastu ja ka peale neljakümnendat päeva kümne päeva jooksul on ülalkirjeldatud põlu ning kõikide selle raskuste all, siis võime meie põlu ja teiste raskete karistuste ning trahvide ähvardusel kohale kutsuda kõikide ristiusuliste ilmlikku võimu ... ja nimelt meie isandat Rooma ja Rootsi kuningat jne., kogu teie ordut Preisis ja Liivimaal ja kõiki meie isandaid prelaate, vürste, rüütleid ja sulaseid, linnasid ning kodanikke ja üldse kõiki kristlasi mainitud riikides ning maades ... meid meie kiriku õiguses toetama ja kogu jõuga aitama isand Wilhelmi ja tema abiliste vara ning isiku kallale tungida, neid kinni võtta ja vangis hoida, kuni ta meie ja meie kiriku nõudmised on täitnud ja sõnakuulelikuks saab püha kiriku käskudele ...

VIIEKÜMNE AASTA PRIIUSE MÄLESTUSEST

Mõisahärra vanal ajal

— — — — — — — — — — — —

Rüütli selts, kui seie tuli,
Ristiusu tooja oli,

Riisus maad ja tappis rahvast
Risti nime all siin vahvast.

Meie armsad isad, emad
Orjapõlve panid nemad;

Mitmed said ka surnuks löödud,
Kehad metsas koertest söödud.

Koerte viisi palju müüti
Hirmsast nende peale käiti.

Kõiki seda hirmust lugu
Tõi meil püha rüütli sugu.

Paavst küll pühad käsud andis,
Kurjast tööst neid seisma sundis,

Aga tõest, need meie vaevjad,
Paavsti püha käsu naerjad,

Tegid ikka kurja tegu,
Ööl ja päeval põlnud magu.

Kuida tegi rüütli sugu,
Oli pappidega lugu.

Rooma paavsti usku olid
Rüütlid, papid, kui nad tulid

Liivimaale rahvast petma,
Oma pärisorjaks võtma.

Maad nad enestele võtsid,
Vaesed lapsed nälga jätsid.

Kui siin surid mehed, naised,
Siis jäid maha lapsed, vaesed!

Surnud vanemate vara
Riisus mõisahärra ära,

Sest see oli härra jagu,
Lastega tal põlnud tegu.

Püha rüütel mõisahärra
Võttis laste riided ära,

Aga siiski armu andis,
Lapsel koti kaela pandis,

Et ta kerjamas võis käia
Ja ka ööseks metsa jäia.

Küll see oli hirmus lugu,
Mis siin tegi rüütli sugu!

Oma lihahimu täitsid,
Naersid ära palju neitsid;

Avalikus hooraelus,
Lihahimu kanges valus

Elasid need usutoojad,
Oma liha ristipoojad.

— — — — — — — — — — — —

Seal siis Eesti rahvas hüüdis,
Nende küüsist peasta püüdis:

«Tulgu meile Vene sõda,
Et siin lõppeks meie häda!»

— — — — — — — — — — — —

Oh kui hirmus on see valu,
Mis tõi ristiusu elu!

Selle õpetuse läbi
Eesti-Liivimaa sai häbi,

Sest kui seda usku toodi,
Seega palju rahvast poodi;

Tehti meid kõik pärisorjaks,
Mõisnikkude tappekarjaks.

Ehk küll usk on kaunis asi,
Aga kuidas käib meil käsi?

Papp meist hakkab raha saama,
Kui me sünnime jo ilma,

Ja ka surres meid ei mata,
Kui tal mitte raha anta.

Raha eest meid ristitakse,
Raha pärast leeritakse,

Raha eest meid laual võetaks,
Raha pärast maha maetaks.

— — — — — — — — — — — —

Eesti maa on sakste taevas —
Meie elame kui põrgus.

MAIMU

Neljateistkümnes aastasada!

Kalk ja vali oli aeg meie Eesti esiisadele ja esiemadele! Priiusepäike oli looja läinud, eestlased olid peremeheameti omal pärismaal kaotanud, uued võõrad peremehed valitsesid kodumaa pühal pinnal. Sakalaste maad rõhus raudse käega vägev Liivi ordu, kindlaist kivilossidest andis ta oma käske, saatis ta rüütlid välja maa pärisrahvast — eestlasi alla sundima, nendelt makse nõudma, priipoegi — orjadeks tegema.

Karedad ajad, karedad inimesed, nõnda tegi alati võitja — äravõidetuga.

Vägev oli Liivi ordu ja sai päev-päevalt vägevamaks. Tema valitsus oli vali! Kus ordu ei valitsenud, sääl valitses kirik, piiskopid — kahed isandad küll, aga — üks ja seesama valitsemise viis.

Igale poole oli ordu oma valitsusele kindlaid tugesid toimetanud. Siia ja sinna oli Eesti mägede otsa, tema sinavate metsade põue, kindlad lossid üles ehitatud, vallidega ja ringkraavidega kinnitatud, mis iga vaenlase vastu tublisti kaitsesid, ja mille vastu eestlaste sõjakunst midagi ei mõjunud. Nende seest oli hää valda valitseda, rahvast orjusele ja maksumaksmisele sundida.

Eestlased, oh — need enne nii «uhked paganad», nad olid oma jõu ja julguse kaotanud, oma kaela raske orjaikke alla kummardama pidanud. Nende lootus oli otsas ja kadumas.

Sest mis see aitas, et nad ise veel ikka ennast oma pinna pärisperemeesteks lugesid, salaja alles koosolekuid pidasid, salaja veel enestele vanemaid, eestvedajaid ja päälikuid valisid — see kõik oli tühi tembutamine, mille üle sakslased ainult naersid.

Mis aitas veel see, et nad mässamist teha ja vastu panna katsusid? Mis mõjus näiteks katse, mida Viljandi ees tehti, et eestlased täidetud viljakottides varjul (aas-

tal 1345) kavalusega lossi sisse tungida tahtsid, et sääl öösel kõiki sakslasi ära tappa. Kavalus tõusis avalikuks — eesti ema härda südame läbi, vahvad mehed leidsid — kägistamisesurma; keda kägistamine ei tapnud, seda tappis oda.

Niisugused püüdmised andsid sakslastele ainult asja, uut orjust, uusi maksusid pääle panna.

Maa ja priipõlve kaotamise asemele tõid nad ju eestlastele kallimat, pühamat pärandust — ristiusku. — Küll ei olnud rahval ristiusust veel mitte kasu, sest teda oli küll ühtepuhku ristitud, ristitud jumala auks, aga ristiusu õndsakstegevast armuõpetusest ei teadnud ta midagi. Ristijad ei mõistnud veel õiget eesti keeltki! Nõnda oli ristiusk eestlastele ainult ristiks.

Kadrina tulp

Juba esimese suve lõpul pärast sakslaste Karksisse jõudmist oli lossi ehitus, mida tulisel rutul ja valjul töörahva tagasundimisel edendati, nii kaugele jõudnud, et alusmüürid pandud ja esimeste tornide jalad juba maapinnast üles kerkisid. Määratu palju lupja ja hulk muud materjali seisis ehituseplatsil valmis — kuid midagi puudus veel. Uute müüride kindluseks tarvitati ka e l a v a t materjali. — Sedagi leiti.

Ühel septembrikuu ilusal pühapäevahommikul täitis lugemata rahvahulk lossimäe õhtupoolset külge. Isegi orje nähti puhkavat ja teoorjuselt jumalaorjusele aetud olevat. Ringi ümber rahvahulga seisid rüütlid hiilgavates raudriietes kui vahid.

Täna esimest korda pääle ristimist nähti ka Katariinat valgeis riietes vabalt teiste naiste ja tüdrukute killas.

Piduliku jumalateenistusega pidi uue lossi nurgakivi alles nüüd paigale pandud ja ehitus pühalikult sisseõnnistatud saama.

Keset rahvaringi, ühe isevärki kitsa tornijala ligidal, seisid vaimulikud pühade piltide ja kirikulippudega. Näha võis, et siin ehitus kõige viimati pooleli oli jäänud, sest kivid ja valmissegatud lubi seisid siin, nagu ootaksid nad praegu meistrit. Isegi lubjalabidad olid käepäraselt lubja sisse püsti pistetud.

Pappide ladinakeelne laulmine, palvete pobisemine

ja magus viirukisuits tõusid ülespoole — vait ja vagusi vaatas rahvahulk päält; igamees ootas, mis sündima pidi.

Pärast jumalateenistuse lõppu asusid ehitusmeistrid telliskivihunnikutele ja lubjakastidele ligemale.

Ja nüüd hüüdis lossiülem selgelt ja valjult rahva poole:

«Kes teist, teie kokkutulnud inimesed, on priitahtlikult valmis jumala ja püha neitsi Maarja auks uue kiriku võtmeid kandma?»

Kohmetanult vaatasid eesti mehed ja naised üksteise otsa — keegi ei mõistnud, mis niisugune küsimine pidi tähendama.

Sääl — kohkunud naiste reast astus Katariina välja. Tuimalt lähenes ta lossiülemale ja vastas kindlal häälel: «Mina!»

Rüütlite rõõmuhõiskamine, eesti naiste hädahüüded kajasid läbisegi. Vaimustusega kiitsid ja tänasid papid jumalat, kes ühe hinge äratanud oma pattude lunastamiseks ja hingeõnnistuse kättesaamiseks ennast Issandale andma.

Katariina aga oli vait ja vagune nagu tall tapapingil. Tema süda ei teadnud sellel silmapilgul ei Issandast ega hingeõnnistusest midagi; ta teadis ainult, et ta surra ihkas ja surra lootis. Surmas igatses ta oma südamele ja hingele kui ka piinatud ihule rahu.

Nüüd õnnistasid papid teda püha kujuga ja piserdasid tema pääle pühitsetud vett. Nüüd tõsteti ta kirjeldatud kitsa torni alusmüüri õõnsusesse ja — pappide valju laulmise ning päältvaataja rahva hädakisa ja appihüüdmiste all tegid müürsepad tema ümber tulise kiirusega tööd. Kivi kasvas kivi pääle. — Katariina silmad olid kinni, ta oli enam surnud kui elus — müür tema ümber tõusis kaelani; Katariina huuled liikusid, aga sõna ei tulnud ta suust. Nüüd ulatas müür juba pääni, ainult sissejäätud augukese läbi oli tema kahvatanud silmnägu veel näha — nüüd, nüüd tõusis võlv juba üle pää — nüüd oli ta e l u s a l t m a e t u d.

Hirmus kiljatamine kõlas äkitselt kitsast torniaugukesest välja ja segas vaimulikkude laulmist, ühe inimese hinge kisendamine surmahädas. Lehte oli aru saanud, mis temaga sündinud. Augukesest sirutas ta appihüüdes oma valge käe välja. — Oh! müür oli paks ja tugev, ainult sõrmeotsad ulatusivad nähtavale, ja irvitades

tegid meistrid ikka veel torni kallal tööd, teda paksemaks, tugevamaks ja kõrgemaks tehes. Lehte oli elavalt hauas, ükski vägi ei võinud teda enam päästa; tema vaene surmani kohkunud sugurahvas ammugi mitte, keda — näe — kubjaste piits ja rüütlite oda juba laialigi ajas.

Vangiristi kuused

Versta kolm Karksi Lossimäelt, praeguse Polli Aadama talu nurme sees, kõrgel kohal, seisid veel hiljaaegu mitu igavest vana kuuske, mida rahvas vangiristi kuuskedeks nimetas ja milledest jutustada teati, et selle koha pääl katoliku usu ajal noor eesti tütarlaps nõiana olla ära hukatud saanud. Kui vanad need kuused olid, ei tea enam keegi — ka kõige vanemad inimesed ütlesid neid omal noorel eal niisama vanalt, kuivanud latvade ja katkenud okstega näinud olevat. Nüüd on ka nemad ajahambale ohvriks langenud ja virk eesti põllumees viskab iga aasta seemneteri koha pääle, kus enne vangiristi kuused seisid.

Nõnda kaovad endise aja mälestused, mälestusmärgid, mälestusjutud. Seni, kui märgid alles silma ees, seisid ka mälestused rahva suus, kaovad aga märgid — kaovad ka mälestused. Uus aeg toob uusi juhtumeid ette ja matab vanad mälestused unustuse sülle.

Kes toob teateid, mis vangiristi kuused jutustada võisid? Üks oksakene teise järel pudenes puude küljest, üks sõna teise järel pudenes sõnumitest vangiristi kuuskedest nähtud sündmuste üle.

Aga — jõuame oma jutukese lõpu poole.

— — — — — — — — — — — — — —

Vali Liivimaa talv oli eestlaste püha kodumaa — aga sakslastest nõndanimetatud Maarjamaa pinna valge kattega matnud, tema jõed ja järved, pehmed sood ja mädad rabad kõva kaanega üle katnud. Nüüd oli hää väikeste, aga tugevate eesti hobustega kihutada, võõrsil käia ja pidusid pidada, aga — ainult ühe jao maaelanikkudel, tema valitsejatel.

Vaene Maimu õhkas aga ikka veel alles vangitornis.

Aga — juba oli kõrgemast kohast käsk ja kohtuotsus Karksisse jõudnud — nõid pidi tuleriidal ära põletatud, oma eluga «kuradi teenistuse» eest trahvitud, munk Bern-

hard aga esiotsa valvsasti silmas peetud ja pärast kloostrisse meeleparandusele saadetud saama.

Nüüd ehtisid ennast loss ja tema elanikud pühaliku pidu vastu, õhinal põletati viina, pruuliti õlut, keedeti mõdu, sest ligidalt ja kaugelt olid niihästi vaimulikud kui ka ilmalikud ülemad tõotanud tulla haruldast pidu — nõia ärapõletamist jumala auks — pidama, haruldast näitemängu vaatama.

Oo, siin Maarjamaal, siin oli hää pidusid pidada. Mis siin puudus? Metsad ja laaned kubisesid täis põtru, metskitsesid ja linde, jõed ja järved olid täis kallist kala. Talupoegade aiad olid täis mesipuid, nende lautades ammusid härjad ja määgisid lambad, nende aitadest sai vilja ja humalaid küllalt. Tuhanded käed olid valmis seda kõike vähema sõrmenäitamise pääle kätte tooma ja valmis tegema. Mis siin viga elada ja pidusid pidada!

Ja kui siis pidupäev kätte jõudis, kui isandad ja härrad, preestrid ja vaimulikud vilehüüdmistel ja trummide põrinal lossiväraval peatusid, kui lossiruumid külaliste hulka endasse ei ulatanud mahutama, oh pidu ja põlve, mis siis algas! Ei olnud otsa ega määra joomisel ega priiskamisel, kõrgistamisel ega uhkustamisel. Siin kiitis uhke rüütel oma rohket rammu, siin teine ennast oma lõpmatu janu poolest; siin katsuti jõudu, siin jõi rüütel vaimulikuga kihlveol. Suurtest kannudest, kaussidest ja peekritest võeti võidu; kes enam kandis oli täna ülem, kuni homme teine temast veel enam kanda jõudis. Lossi suure pidusaali põrand ujus ülepillatud viinast ja õllest; väljamaagi oli oma andeid — kobarate veini — pidu jaoks läkitama pidanud. Hõiskamine ja trall täitis lossi laia õue. Ja nõnda kestis pidu edasi päeva kaks või kolm.

Viimase pidupäeva hommikul aga ehtis kogu piduliste hulk end haruldase näitemängule. Rüütlid tarretusid omas uhketes terasest ja rauast mundrites, papid ja vaimulikud oma kallites kullast ja hõbedast ülikondades. Au ja iluga mindi kirikusse jumalat kiitma ja tänama. Pühalikult talitasid papid oma kirikuteenistust, magus viirukisuits tõusis üles, — vagalt kummardasid rüütlid pühade kujude ees oma päid.

Ja siis — siis veeres lossi väravast suur ja kõrge vanker. Tema pääle oli võllapakk püsti kinnitatud ja selle külge oli kinni seotud nõid, õnnetu noorik Maimu. Tema silmad olid auku langenud, tema nägu nälginud, kahvata-

nud ja ära sadanud kui surnul. Tema huuled liikusid vaikses palves, mille sõnu keegi ei kuulnud.

Ja nõnda veeres vanker eemale — sügavasti lõikasid tema määrimata, kägisevad rattad lume sisse. Vankri järel käisid preestrid ja papid, pühade kirikulippudega ja suurte vahaküünaldega, mida laternate sees kõrgel kanti. Nende järel tulid pasunamehed, vilepuhujad ja trummilööjad. Ees ja taga rüütlid kui raudne aed.

Rongi taga aga käisid nuttes ja kaevates tuhanded eestlased, mehed ja naised — valu ja viha südames. Aga kes hoolis nende hammaste kiristamisest, kes nende sajatamistest. Mitte uudishimu ei olnud neid rongi ajanud, vaid vali käsk ja ähvardamine — nad pidid nägema, et nõiale sündis, kuidas ta seda ära teeninud oli.

Jah, ära teeninud!

Kõrgemale kohale, kust silm kaugele üle maakoha nägema ulatub, paiga pääle, kuhu Jutik pärast oma lapsepõlve seltsilise Maimu mälestuseks kuuski istutas, kuuski, mida rahvasuu ja järeltulev eesti sugu vangiristi kuuskedeks nimetama hakkas, oli kõrge puuriit üles laotud. Siiapoole püüdis imeline rong, mis nagu määratu pikk kirju madu läbi metsade ja orgude edasi venis. Puuriida ümber lõi rong ennast ringi.

— — — — — — — — — — — — — —

Kui Maimu ju puuriida pääle kinni seotud, kui suits ja tuli ju kõrgele lõid — missugune imelik kuulutus kõlas läbi leekide välja ja pani kuuljate sakslaste südamed kohkuma. Kõlava häälega hüüdis Maimu:

«Kuulge mind, teie minu mõrtsukad, kuule mind, minu rahvas. Mina suren ilmsüütult ja ei ole mitte nõid. Sina mu rahvas, oota ja kannata. Ma kuulen maa müdisevat ja õhu värisevat raskest sõjakärinast. Ma näen hiilgavaid vaskusse tuld sülitavat meie rõhujate kindlate linnade ja kantside pääle, tuld, mis neid ennast ja nende ehitisi ära sööb. Ma näen kotkast kahe pääga kõrges õhus keerutavat, tema tiibade otsad ulatuvad ühest merest teise, ühest maa otsast teise maa otsani, ma näen tema tiibu üle oma isade v a b a m a a ulatuvat. Ma näen . . .» — Suits ja tuli matsid tema hääle. Veel üks südameid lõhkuv valukisendamine, siis — varjas kõrge leek kõik tule sisse.

A. Kitzberg

NÕID

Ballaad

1.

Keldris ma kõdunen, köidikuis kõigun,—
kellele orjal on kaeva õigust?

Kiskjatest kurjem neil nägudel irv, —
pääseksin, jookseksin laande kui hirv.

Huntide hulgaski oleksin julgem
kui selles kongis, kus ukse nad sulgend.

Kohut mul mõistavad, jagavad süüd,
kardan kui värvuke pistriku küünt.

Igatsen koju, ehk unenäos kuuled,
laps, mida lausuvad sulle mu huuled:

palju on orbe, sa tuge neilt saad,
palju on hüljatuid, seltsiks sul nad,

meelt ära heida — ka raiutud juurelt
tõusevad võrsed ja kasvavad suureks!

Kuigi mul õigust sind kaitsta ei jää —
õigust sa nõua ja armasta hääd!
Kui ma ka surma siin ahelais vaagun,

orjahing ärgu sust iialgi saagu!

2.

Kohtunik: «Joosu lesk Kadrin, sa tõppe
nõidusid Pärtli, ta sootumaks lõppend.»

Kaebaja Pärtel: «See heinamaal sündis,
niitjaid mu kupjakepp usinalt sundis.
Vaevalt sain Tiidule näidata piitsa,
kui tuli Kadrin me vahele tiidsalt . . .»

Tiit: «Higi pühkisin näolt, kui ta lõi.»

Kadrin: «Ma verd näha tuimalt ei või
Tiidul, ma vaatasin, sügeles käsi.
«Löö talle vastu,» ma tuliselt käsin.
«Ikkega iial me isad ei leppind,
nemad ei peljanud kupja käes keppi!
Kannatus vaikne võib hinge seest süüa—
õigem kui taluda, vastu on lüüa!»
Kupjale hõikasin: «Et sina sureks!»
Tiit teda lõigi . . . Mind haarati murest.»

Tiit: «Minu au näis mu nahast mul kallim.»

Pärtel: «Ta selle eest koosa sai tallis!
Just nagu tehtud, mul rindu lõid pisted,
kus ma ka käisin või kus võtsin istet,
kusagil enam ei vähenend valud . . .»

Kadrin: «Mult rohtu kui painaja palus!
Kurja ei aimand, ma ennatu-ohtu,
andsin tal rinnateed, kaetiserohtu.
Vääriti tegin! Tal rohi ei aidand.
Nõiduses süüdistab nüüd mind ja laidab.»

«Lausutud rohuteed mulle ta jootis,»
kinnitas Pärtel ja aietas hooti.
«Alates suvest on kadund mu jaks,
hauast mul puudu on vaevalt veel vaks.
Hooseid ta arstind, kel peale käind tiirud,
lapsi, kel silme all sinised viirud,
Tiitugi rohitses, turgutas teda.
Kuradi abiga teinud ta seda!»

Kiriksaks: «Sa oled kuradil vandund,
kolm tilka verd talle küüne alt andnud.»

Kohtunik: «Jumala seadus on vali,
nõida võib pattudest päästa vaid tuli.»

3.

Oi, kuidas lumetuisk uduna uhkab,
tallatud jäljed kõik kaovad kui tuhka.

Pilvekott laperdab päikese ees,
ainus ta kiirg ei kulda mu teed.

Pihulund tuulavad kaharad tammed,
nende all astun nüüd viimaseid samme.

Juba on rahvas seal kobaras koos,
vammused sasitud keerdtuule hoost.

Näod, mulle kallid, on masendund morniks,
murega seisavad kõledas tormis,

õudusetundega vaatavad pealt.
Norgus ei tohi nad näha mu pead!

Ah, et kesk alandust, häda ja orjust
vaprus ja uhkus meil hingesse korjuks!

Lund puhub näkku, ilm ümber on hall,
kogun end, seistes te silmade all:

kuigi ma hüljatult leekides põlen,
inimest siiski ma armastand olen! . . .

Tuisuga, mis üle hangede mühises,
süüdatud tulekeel verevalt ühines.

Tuleriit heledalt põlema lõkatas.
Taevanikisendav karjatus rõkatas. . .

Kumendas loit üle laante ja luhtade.
Kevadel tamm tärkas tuhale puhtale.

M Nurme

KOKKULEPPEST LIIVI RÜÜTELKONDADE JA VASALLIDE ESINDAJATE VAHEL VEEMELIS (1482. a.)

Ordumeister Bernt von der Borchi valitsemisaeg (1471—1483) oli Liivile eriti õnnetu. Vägivallaga oli ordus tekkinud opositsioon kõrvaldanud Borchi eelkäija. Jämeda vägivallaga püüdis uus ordumeister laiendada oma võimu, sattudes sel puhul teravaisse konfliktidesse Riia linnaga ja kohaliku peapiiskopiga ning koguni paavstiga. Missugusesse raskesse seisukorda maa Liivi sisetülide ja välisvaenlaste röövretkede tagajärjel oli heidetud, seda kujutab ilmekalt nn. Veemeli kokkulepe.

Karksi lähedale Veemeli külla kogunesid jaanipäeva eel 1482. a. kõigist Liivi osadest rüütelkondade ja vasallide esindajad oma seisusepäevale, et arutada tekkinud olukorda ja teha otsuseid selle parandamiseks. — Peamotiiv, mis neist otsustest läbi läheb, on see, et ainuüksi rüütelkond olevat eluliselt huvitatud, et maal kõik ei hukkuks ja et seejuures talurahvast ülemääraselt välja ei kurnataks, nii et nad oma pealepandud kohustusi härrade vastu ei suuda täita. Veemeli kokkulepe on sihilik parteipoliitiline dokument, kuid on ajaloo vaatlejale ülihuvitav kui tunnistus selle rahulolematuse kohta, mis oli rüütelkondade ja vasallide keskel valitsemas vaimulikkude, ordu ja linnade vastu. Ja sama tähelepandav on see dokument kohaliku talurahva raske seisukorra kujutajana. Neist kahest seisukohast iseloomulisemad kohad on siin esitatud väljavõtteina. Veemeli kokkulepe on ära trükitud raamatus: A. W. Hupel, Neue Nordische Miscellaneen, 7/8 (1794), lhk. 471—496.

Esiteks, Kõigevägevam Jumal nuhtleb meid näljapiina ja murega ning kalli ajaga; et aastas nii mõnigi tuhat inimest on hinge heitnud, on kahtlemata meie endi süü; ehk küll meil aastad on ikaldanud ja peale selle maa meie Issanda Jumala poolt meie lähemate naabrite läbi on pii-

natud, ei hooli vaimulikud siiski sellest kogu maa ja vaeste talupoegade hädast ja hukatusest. Ja tahavad, nagu mõned kaebavad, oma täielikku aastarenti saada ning seda tõsta oma heaksarvamise järele ja ei taha sellest ka sugugi maha jätta. — Edasi toob suurt kahju paljudes kohtades ja paikades vaimulik valve ilmlikkudele ja nende seaduslikkudele pärijatele seega, et on omavahel kokku lepitud, et kui keegi vaimulik isik sureb ja mingit testamenti pole järele jätnud ehk teinud, siis peab tema pärandus langema piiskopile ja jääma vaimuliku valve alla, mis aga ometi on loomuliku õiguse vastu, mis ju meile Rooma keiserliku Majesteedi Heinrich Esimese poolt on kindlaks määratud ja on kinnitatud keisrist keisrini ning ka Saksa meistrite poolt. Seega nõrgestatakse sääraste vaimulikkude äravõtmiste läbi ka sõjalippusid; et läänimaa enam ei tule sõjalippude alla, siis nõrgestatakse ka suurt sõjalippu suurte testamentidega, mis on täielikult maksva pärimisõiguse ja maaseaduste vastu . . .

Selle maa aulikud isad ja piiskopid ühes oma kapiitlitega hoolitsevad ilma kahtluseta endi ja oma kiriku eest, nii et kõike küllalt ja ülemääraselt nende endi heaks ja laua tarvis peaks olema. Kõrgeauline Liivimaa härra meister ühes oma käsknikkudega mõtleb ainult enese ja oma ordu peale, linnad ainult endi ja kaupmeeskonna peale. Igaüks tunnustab ainult enda kasu, ja see ei ole sellele maale heaks, vaid suureks kahjuks, nagu seda võib küllalt tõestada. Vaimulikud ja aulik ordu pillavad palju raha ja vara Roomas ja teistes kohtades sellele maale kahjuks ja hukatuseks. Rändavad kaupmehed kurnavad liigkasu võtmisega rüütelkonna ja vaesed talupojad täiesti ära, nad laenavad pantide vastu raha, sest et seda mõisnikul talupoegade pärast vaja on; petavad ja meelitavad valega neilt nende kauba, vilja, linu, vaha ja igasugust vallasvara, mis neil olemas. Arvame, et maa isandad peaksid siin järele vaatama ja kindla valve ning korra sisse seadma. Kuna aga meie ordu isandate keskel õnnetus on sündinud seega, et aulik meister härra Johann Wolthusen ühes oma vendadega on vaenu alla sattunud ja nemad vangistuses Võnnus on surnud [1] ja kõik asjad hoopis hal-

[1] Liivi ordumeister Johann Wolthus von Herse oli Bernt v. d. Borchi eelkäija, kes 1471. a. septembris ordus tekkinud vas-

vasti seisavad, siis peame sellest ülesostmisest oma käsknikkude juures teatama, et igaüks oma piirkonnas näeks, mida kaupmehed meilt mõõdu ning kaalu järele ostavad ja mida nad meile jälle müüvad. Kuna nad meile maksavad 14 marka, siis peame, kui meil jälle sedasama tarvis on endi ülespidamiseks ehk talupoegade jaoks, et need nälga ei sureks, jällegi neilt ostma 36 marga ja koguni ka 40 marga eest ja võidavad jälle meilt lühikese ajaga 30 marka 10 marga pealt... Vastu isandate käsku ja kogu maa seadusi veavad nad vilja osade kaupa maalt välja, missuguse nende ihnuse ja isandate halva valve tõttu paljudki on nälga surnud. Ja ei saa kuskilt vilja häda ajal, et oma talupoegi aidata, ka siis mitte, kui tahetaks kõik, mis kellelgi on, panti panna või ära müüa. Nüüd märgaku ja vaadaku iga aus mees, kui suures hädas see vaene maa on ja kuhu teda tõugatakse...

Vilja-, toiduainete- ja rahatagavara, mis maakohtade ja losside jaoks tarvis, seda varastatakse ja viiakse maalt välja. Seda on nii palju sündinud, et see armetu maa praegu sääraste hädatarvilikkude asjade poolest on hoopis vaene ja paljas. Armsad isandad, siin ei saa teisiti, kui peab muutus tulema, ja meie tahame, et see sünniks, sest meie ei saa enam seda vaesust ja kogu selle maa kokkuvarisemist välja kannatada, millest kõigest eespool on kirjutatud ning mille alal asjaolud iseenesest nii rasked ja rõhuvad on, et kõige peale ei saa mõteldagi ega neist kirjutada. Ei sünni siin mingit muutust... siis peab see maa jälle täiesti mittesaksaliseks ehk paganlikuks saama.

Sellepärast tahame paluda eriliselt ja usinasti, et auväärilline isand ja isa piiskopp ning prelaadid sel maal, samuti kõrgeauline isand meister ja tema aulikud käsknikud ja selle maa lugupeetud linnad kohe lõpetaksid omakasu ja liigkasuvõtmise, mida see maa tunda on saanud ja mis temale suureks raskuseks on, ja et nad nüüdsest peale paneksid maksma Jumala käsu järele kristliku ja korraliku valitsuse.

---

tasrinna poolt vägivaldselt tagandati, vangistati ja hiljemini surmati. Et neid sündmusi Veemeli kokkuleppes käsitatakse nähtavasti värsketena (ja et selles leidub ka teisi anakronisme) on arvamist avaldatud, et siin tsiteeritud dokument kuulub 1472. aastasse.

VANNE

Ta vandus ennast kloostri alla
Ja mungaks eluotsani.
Kuid pärast jättis kloostri maha
Ja võttis naise pealegi.
Siis astus usuisadega
Ta ägedasti tülisse,
Ja nende vastu võimumehi
Ja rahvast ajas ülesse.
Siis kirikliku vande alla,
Mis rõhub põrgu põhjani,
Ta pandi püha isa poolest
Ja selle alla jäetigi.
Mis sai sest ülihirmsast asjast?
Mis sellest neetud mehest sai?
Mees elas hästi, suri rahus,
Ta austajatering on lai.

J. Lilienbach

VÜRST GABRIEL
EHK PIRITA KLOOSTRI VIIMASED PÄEVAD

Gabrieli silm välkus vihaselt. «Siis vastate ise oma vägivalla järelduste eest. Ma hoiatan teid, abtiss, ärge kutsuge hirmsat õnnetust enese ja selle vaga paiga pääle!»

«Julged sa mind veel ähvardada, kelm?» kähistas abtiss viha pärast kahvatades. «Sulased, võtke see inimene kinni!»

Gabriel kummardas äkki väriseva Agnese poole ja sosistas talle kõrva sisse: «Ole julge, ma tulen varsti tagasi!» Tugeva hoobiga tõukas ta esimese sulase, kes tema käsivarrest kinni haaras, tagasi, kiskus kirve ta käest ära ja müristas seda enese pää ümber keerutades: «Teie lurjused tahate sõjameest pidada?»

Enne kui kinnivõtjad kohmetusest toibuda suutsid, oli Gabriel uksest välja karanud. Kloostri urkad olid temale lapsepõlvest tuntud. Ilma tagasi vaatamata tõttas ta pikast vahekojast läbi, kargas trepi ülemiselt astmelt müüri pääle, hüppas kahe sülla kõrguselt alla, istus saani ja kadus pimedusesse, enne kui väljasaadetud tagaajajad teda veel korra näha said. —

Agnes, kes kongi tagasi oli viidud, veerles ilma uneta oma kõva aseme pääl. Mure ja ahastus vaevasid ta südant, sest ta ei teadnud veel, kas Gabriel õnnega pääsenud või tagaajajate kätte sattunud. Umbes tunni aja pärast kõlises kongi ukse lukk. Uks läks lahti ja abtiss astus sisse, pahemas käes lühtrit põleva vahaküünlaga ja mitme nööriga piitsa kandes. Abtissi näost oli näha, et ka tema silma uni ei olnud puutunud. Ta tõmbas ukse enese järel kõvasti kinni, seadis lühtri müüriaugu ääre pääle ja ütles Agnesele, kes imestades asemelt tõusis: «Või see ongi sinu armuke?»

Kõik neitsilik uhkus, kõik endine kangekaelsus ärkas selle pilkava sõna juures korraga Agnese südames.

«See on minu kihlatud peigmees,» kostis ta rahulikult.

«Kena peigmees, seda ei või salata,» pilkas abtiss. «Ja juba kihlatud? Muidugi sinu isa loa ja õnnistusega?»

Agnes ei vastanud.

«Vahest ei teagi sinu isa veel sest õnnest, et oma sulase või pärisorja äiaks peab saama? Kuidas saab ta jumalat kiitma, et ainsast tütrest niisugust rõõmu näeb! Priske, jumekas noormees, see tulevane Mönnikhuseni väimees! Ja missugune julge, kaval kelm! Ta tahtis ju sind minu käest lausa ära varastada!»

Abtiss naeris lühidalt ja kähisevalt.

«Vahest annad nüüd ka oma peigmehe toreda nime teada?»

Agnes jäi vait.

«Ma näen kurvastusega, et sa ikka veel kangekaelne oled,» ütles abtiss, auväärselt pääd vangutades. «Mis pääle sa uhkustad, tüdruk? Loodad sa ikka veel isa pääle, kes sind pöörases helduses üleliiga hellitanud, enesele vitsaks kasvatanud? Kuule siis: sinu isa on vilets kerjus, keda mina edaspidi armust pean toitma. Tema vannub ja sajatab sind, sest oma sõnakuulmata olekuga oled sa teda ja ennast õnnetuks teinud. Oleksid sina Risbiteri vastu võtnud, siis ei pruugiks su vaene isa nüüd mitte kerjakotti kanda. Õnnetus ja sinu patud on tema vaimu pimestanud, ta annaks sulle vahest veelgi andeks, kui sa kavala kassimeelitusega temale läheneksid. Seda ei tohi sündida, muidu kaoks viimane õigus maailmast. Teie peate üksikult oma pattude nuhtlust kandma. Teda on jumal karistanud ja mina — tahan sind karistada. Sa oled nüüd täiesti minu meelevalla all, miski vägi ei suuda sind minu käest ära kiskuda.»

«Mis tahad sa minuga teha?» küsis Agnes külmalt.

«Ma tahan sinu hirmsat kangekaelsust murda, sinu keha vaevata, su hinge valusas kahetsemise tules puhastada. Võta see riie seljast!»

Äge puna tõusis Agnese palge.

«Mõtle, et ma mitte orjatüdruk ei ole, vaid Kaspar von Mönnikhuseni tütar!» ütles ta välkuvail silmil.

«Seda pahem, kui rüütli tütar orja nuhtluse vääriline on.»

«Mina ei lase ennast piitsaga peksta!»

«Selle vastu on nõu leitud. Ukse taga seisavad kaks sulast. Kui sa vastu tõrgud, siis kutsun nad sisse.»

Agnes surus käed vastu silmi.

«Sinu pärast, mu ainus Gabriel, tahan ma seda teotust veel kannatada,» sosistas ta kuulmatult. Siis tegi ta, kuidas kästud.

«Nüüd seisa paigal!» hüüdis abtiss peaaegu hõisates.

Piits vihises läbi õhu. Abtiss lõi esiotsa pikkamisi, iga hoopi isuga maitstes, iga vermet valge, siidipehme naha pääl salarõõmuga silmitsedes, iga verepiiska ahne pilguga imedes — siis ikka kiiremalt ja kiiremalt, nagu piinamishimust ja verejänust erutatud ning joovastatud.*

Agnes ei teinud kordagi häält, kuna õrn keha otsekui tules põles, aga külm higi tilkus ta otsaesiselt maha, ta huuled värisesid ja suunurkadesse asus kerge vaht. Viimaks lõppes abtissi jõud ära.

«Miks sa mind piinad?» küsis Agnes tumedalt.

«Selle pärast, et sa püha naisterahvast oled vihastanud,» kostis abtiss kähisedes ja lõõtsutades.

Agnes raputas vagusalt pääd.

«Sina ei ole püha, tädi, sest sa vihkad mind. Ma tean ka, mispärast sa mind vihkad. Kui sa ise veel noor tüdruk olid, armastasid sa minu isa. Sa ei ole oma õele iialgi andeks andnud, et isa teda sinust enam armastas. Sellepärast oled sa ka kloostrisse läinud, mitte ennast jumalale pühendama, vaid oma haavatud südant põletama. Sa vihkad mind selle pärast, et ma oma ema nägu olen. Ei, tädi, sa ei ole püha, vaid patune inimene. Sa ei ole mind mitte karistanud, vaid oma viha kustutanud. Jumal andku sulle seda andeks.»

Abtiss oli näost rohekaks läinud; pärani silmil ja lahtisel suul vahtis ta Agnese otsa. Ta kuivanud huuled liikusid, aga ta ei saanud tükil ajal sõna suust välja.

«Jah, ma vihkan sind!» susises ta viimaks kui vihane uss. «Ma tahan sind igapäev piinata, sind näotuks teha, sind pikkamisi rusuks ja puruks hõõruda. Olgu pääle, et ma püha ei ole, aga sinule tahan ma kuradiks olla, nagu sinu ema minu eluõnnele kuradiks oli!»

---

* Lugeja ärgu mõtelgu, et siin ajaloole liiga tehakse. Piitsaga peksmine oli keskaja kloostrites väga pruugitav nuhtlus. Ülepää arvati ihu piinamist hinge päästmiseks vaja olevat.

Põlevail silmil, vahutades ja hambaid kiristades raputas abtiss veel korra piitsa Agnese poole, keda sarnane vihkamisepalavik enam jälkuse ja haledusega kui hirmuga täitis, ja pööris siis järsku ukse poole, jäi aga niisama järsku seisma ja hakkas kõigest kehast lõdisema. Vahekojast kostis vali kära ja raskete sammude müdin, mis kiiresti lähenes. Läbi müüriaugu paistis hele tulekuma. Kongi uks sai äkki lahti kistud ja läve pääle ilmus Gabriel, põlev tulelont käes. Ühe pilguga märkas ta, mis siin oli sündinud. Äkilises vihas sasis ta abtissi kõhnast käevarrest kinni, kiskus ta vahekotta ja tõukas kongi ukse jalaga kinni. Vahekoda kubises sõjameestest, nende keskel seisid värisedes ja vabisedes mõned kloostri elanikud.

«Põrguline vanamoor, mis oled sa selle ingliga teinud?» müristas Gabriel, abtissi kurjasti raputades.

«Armu, halastust!» ägas abtiss, esimese hirmuga põlvili nõtkudes.

«Kas sa tema vastu halastust tundsid?» karjus Gabriel vihaselt. «Eks ma hoiatanud sind: ära kutsu õnnetust enese ja kloostri pääle! Sa ei hoolinud sest, sinu verejanu oli ärritatud, sa läksid öösel oma ohvrit piinama. Kahetse nüüd! Sinu valitsus on otsas, Pirita kloostri viimne päev on kätte jõudnud!»

Abtiss tõusis äkki püsti. Ta oli oma julguse jälle leidnud. Ta nägu oli kahvatu, aga ta silmist välkus vana rüütlisoo paindumatu uhkus.

«Kes sa oled, ori, et sa Pirita kloostri valitseva abtissiga sel viisil rääkida julged?» hüüdis ta pühalikult.

«Minu nimi on Gabriel Sagorski.»

Abtiss läks näost veel veidi kahvatumaks ja ütles palju tasasemalt: «Mõtelge, vürst, et see on püha paik, kus te seisate. Hoidke ennast püha paika teotamast!»

«See ei või püha paik olla, kus põrguline valitseb,» naeris Gabriel mõrudalt. «Jumalal ei ole rõõmu selle kloostri rikkusest, mis pettuse ja orjade higi läbi on korjatud; saagu siis vähemalt ausad sõjamehed sest kasu!» Ja meeste poole pöördes lisas ta juurde: «Võtke see tige loom ja kõik kloostri elanikud laagrisse kaasa, aga ärge puutuge nende elu külge! Selle röövlikoopa võite paljaks riisuda.»

E. Bornhöhe

LAMBATALL

Ma olen vaga lambatall,
mul midagi ei ole vaja,
sest minu karjane ja koer
mind valitsevad eluaja.
Ma oskan mollist juua vett
ja sõimest lehepuru süüa;
kui laudast lahti lastakse,
siis oskan murul kepsu lüüa.
Mu karjane on väga hea
ja hoolsalt hoiab oma peret;
ta sõna kõik me kuuleme,
sest muidu saame mööda keret.
Ja karjakrantsi austab ka
ning kardab hästi iga lammas,
sest ta on meie ülemus,
tal paikesel on terav hammas.
Kui villa seljast võetakse,
pea vaikselt niitja sülle peidan;
kui kurku pistakse puss,
truualamlikult hinge heidan.

J. Lilienbach

KAKS AUSATE KOMMETE EDENDAJAT KIRIKUS

Jalgpakk ja häbipink

Rooma kirik on oma valjuse poolest tuntud. Keskajal ootas usu asjus kahtluse alla langejaid inkvisitsioonikohus ja pärast tuleriit. Valjude abinõudega katsuti niihästi vastuhakkamisevaimu kui ka iga kõrvalekaldumist kirikuõpetusest hävitada. Usupuhastus tahtis hirmuvalitsuse asemele armuvalitsust panna, vähemalt evangeeliumikirikus, kuna Calvin valjuse poolest Rooma kiriku jälgedes edasi sammus. Evangeeliumikirikuski kippus järgmine aastasada valjuse poolest Calvini õpetusele kätt andma. Ei küll igal maal üht viisi, mõnel maal esines see valjus silmapaistvamalt, mõnel nõrgemalt. Kõige suuremat valjust avaldas Rootsimaa; see tahtis kristliku elu ülevaataja Moosesena üles astuda, abinõuks välgud ja pikne. Rootsi valitsus pani oma mail niisuguse valju kirikliku korra maksma, kui seda enne ega pärast evangeeliumikogudustes pole nähtud. Meie kodumaa seisis sel ajal Rootsi valitsuse all, seega sai meie kodumaagi seda kiriklikku valjust täiel mõõdul tunda: kirik esines politsei käsilasena.

Kuna meie päevil kirik karistust ainult sõnaga jagab, arvas Rootsi valitsus õigeks, et kirik seda t e o g a g i peab üles näitama. Kohtulikud karistused, sagedasti kõige rängemat laadi, saadeti kiriku juures toime: häbisambad, kaagid, võllad annavad sest tunnistust. Aga mitte üksi politsei ega kohus ei määranud kiriku juurde karistusi; ka kirik ise oskas neid toime panna. Abinõud, mida kirik niisugusel puhul tarvitas, olid j a l g p a k u d ehk j a l g p u u d j a h ä b i p i n g i d, esimene k i r i k u u k s e s u u s, kojas, t e i n e k i r i k u s e n e s e s.

Õpetaja M. L i p p kõneleb oma K o d u m a a k i r i k u j a h a r i d u s e l o o s (lhk. 206, 237) «kolotkadest». Neid leidunud vanasti igas mõisas ja iga kiriku juures. «Kolot-

kad» need ongi, mida tavaliseste «jalgpakkudeks» ehk «jalgpuudeks» hüüti.

Jalgpakud olid kas ühe ehk mitme inimese tarvis, seega lühemad ehk pikemad. Jalgpakuks võeti kaks peenemat palgitükki, tahuti ära, nii et teine teise peale passis. Mõlemale pakule lõigati õnarused sisse, nii et jalg parajalt õnaruses ruumi leidis. Pakkusid ühendati ühes otsas hingedega, teises otsas krambiga. Krambile pandi veel lukk ette. Kui kellelegi jalgpaku-nuhtlus määrati, avati pakud, karistusekandja kumbki jalg pandi õnarusesse, siis teine pakk peale, krampi, lukku ja — vangis oligi karistusekandja. Mõnikord pandi mitu karistusekandjat üksteise kõrvale jalgpakku.

Nagu tähendatud, peeti jalgpakkusid tavaliselt kiriku uksesuus, kiriku kojas. Pakku pandi inimesi pühapäiviti aegsasti enne jumalateenistust. Kogudus pidi karistusekandjast mööda minema ja teda nägema, karistusekandja seega peale vaeva veel koguduse ees häbi tundma. Alles pärast koguduse lahkumist kirikust vabastati karistusekandja jalgpakust. Süü suuruse järgi pandi kas üheks või mitmeks pühapäevaks jalgpakku. Muidugi mõista kardeti niisugust jalgpakku oma jagu. Iseküsimus on, kas jalgpakk elukombeid karistusekandjal jõudis parandada. Põikeks tuleb arvata, et keegi meelega jalgpakku püüdis pääseda, nagu ühest Hattula taadist Soomes jutustatakse. See kippunud iga pühapäev jalgpakku, «et patused jalad karistuse saaksid selle paha eest, mida nad teinud» (Dr. Tallgren, Kotiseutu 1912, nr. 9). Igapidi peame seda Hattula taati kas poolearuliseks ehk fanaatikuks lugema. Poolearuline ehk fanaatik, märatseja, võib jalgadele jalgpakku soovida.

Jalgpakku tuleb Rootsi valitsuse viimase aja kingituseks arvata. 1686. aasta kirikuseadus teda veel ei tunne, vähemalt ei määra ta karistuseks jalgpakku. 1687. a. 17. oktoobri määrused kõnelevad juba niisugusest ausate eluviiside kaitsjast. Sel puhul nõuti politsei hoolekandmist ja järelevaatamist, et iga kiriku juurde niisugune riistapuu tehtaks jumalakartmatutele hirmuks ja karistuseks. Kohtuülemad pidid küll jalgpaku olemasoleku eest hoolitsema, aga kelle kohus seda valmistada, pole ikka selge. Vist pidi iga kirik oma kulul niisuguse riistapuu muretsema, nagu Kambjas kirikukatsuja seda nõuab.

Missuguse süü eest määrati jalgpakk? Süütegusid leiti mõnesuguseid. Kõigepealt määrati jalgpakk neile, kes hoolsasti kirkus ei käinud ega katekismuse tundmise ülekuulamisele ei ilmunud. Noortrahvast, kes kümmet käsku, usutunnistust ja Meie Isa palvet pähe ei õppinud, ootas jalgpakk. Pea nihutasid kuninglikud määrused jalgpaku võimupiiri palju kaugemale: 19 iseäralikul juhtumil kästakse tähendatud riistapuud tarvitusele võtta. «Kurat» peab kõigepealt jalgpakkudega tutvust tegema. «Kuraditõbi» valitseb, nagu tuttav, laialt meie rahva keskel. Ilma kuradita ei saa hulk inimesi sammugi edasi ega lauset suust. Rootsi valitsus määras mitme «kuradi» eest jalgpaku. Üks «kurat» anti andeks, aga kui vana õelus lühikese aja jooksul mitu korda suust välja vilksatas, nuheldi süüdlase jalgu pakuga. Nagu näha, ei jaksanud jalgpakk ommeti «kuradit» rahva suust pakku ajada, sest «kurat» pärib praegu ehk veel enam hingemaad kui vanasti; «kuraditõbi» on ennem kasvanud kui kahanenud.

Jalgpakus peaks suurem jagu meie meessoost noorust istuma, kui see riistapuu meie ajani oleks elanud. Sest igaüht, kes enne 21 eluaasta suitsetas, varitses jalgpakk, et suitsetajast enesele osa saada. Aga nooremate naisterahvastegi vastu ei tundnud jalgpakk armu. Riistapuu kaisutas igaüht 40 aastast nooremat tütarlast ja vallalist naisterahvast, kes siid- ehk poolsiidriiet kandis ega peremeest ei teeninud. Jalgpakk kaisutas iga teenijat, kes tulega ettevaatamatult ümber käinud, olgugi et tulekahju ei tekkinud. Jalgpakku viidi kõik poisijõmpsikad, keda varguses süüdistati, jalgpakku niisama kõik poisid ja sulased, kes jumalateenistuse ajal vallatust teinud või lobisenud. Isegi hilja kirikusse tulijaid ja vara kirikust minejaid võttis jalgpakk mõne korra kaissu. 1691 määras maavalitseja: «Igaüks, kes paluda ei taha, tuleb kogu koguduse ees käsist, jalust üheks pühapäevaks paariks tunniks pakku panna.» Siis antakse talle aega ennast parandada. Ei leia õpetaja paranemist, suurendatakse nuhtlust kahekordselt.

Nagu näeme, määrati väga mitmel korral jalgpakk tegude eest, millel kirikuga midagi tegemist ei olnud, nagu suitsetamine, tulega ümberkäimine jne. Soomes

mindi ses tükis veel palju kaugemale. Kestis ju Soomes Rootsi valitsus kauem kui meil. Soomes määrati jalgpakk kasvavate puude murdjale ja aia lõhkujale. Puu murdja pidi pakus istuma puuoks käes.

Hauast surnukirstu väljakaevajatele anti jalgpakus olles labidas kätte. Meie karistusemäärused ei käi Soome sellekohase määrusega ühte.

Kui meie kodumaalt ka Rootsi ilmalik valitsus kadus, ei kadunud ommeti kiriklik valitsus. Rootsiaegsed kiriklikud määrused kestsid veel Vene valitsuse esimesel ajal edasi. Ajajooksul hakati Rootsi kiriklikkudesse määrustesse ikka enam mulkusid murdma. Saksa element kodumaa kiriku juhatuses ei arvanud kõiki Rootsi määrusi kohaseks. Peale selle ei pidanud Saksamaalt tulnud õpetajad kõigist Rootsi määrustest enam palju lugu: igaüks arvas tarbekorral vähem tähtsais küsimustes oma teed käia võivat. Rootsiaegne kiriklikkude määruste valjus ei meeldinud enam õpetajatele ega mõisnikkudele. Sel põhjusel otsustas rüütlite nõukogu 1752, et endisi valjusid määrusi enam ei ole tarvis täita. Seega oli jalgpakulegi surmaotsus kuulutatud. Häbipingid jäid ommeti veel kirikutesse. 12 aastat hiljem anti häbipingilegi hundipass. 1764. aastast saadik on siis mõlemad karistuse-abinõud, jalgpakk ja häbipink, meie kodumaa kirikutest täiesti välja heidetud. Praegune põlv tunneb neid vaevalt veel nimepidi.

Eesti Rahva Muuseumist olen jalgpakku asjata taga otsinud. Õpetaja M. Lipu teadete järgi leidus aasta 20 eest jalgpakk veel Kaarma kiriku lael. Vist hallitab jalgpakk ehk veelgi mõne kiriku lael. Tarvilik oleks, et niisugune iseäralik Rootsi aja mälestusmärk muuseumis koha leiaks! Paistu kiriku lael oli P. Lensini teadete järgi 1860. aasta paigu kaks jalgpakku ja kaks käsipakku olemas. Iseäralikkudel kordadel pandi süüdlase käedki pakku. Paraku kadusid need pakud hiljem ettevõetud kiriku parandamise ajal ära. Uuemal ajal on neid otsitud, aga ei ole kuskilt leitud.

Soomes sellevastu kestis jalgpakk kauemini. Aeg-ajalt avaldati uusi põhjusi, mis jalgpaku tarvituselevõtmist nõudsid. Osalt käisid määrused poiste, osalt vanemategi inimeste kohta. Vesilindude pesade lõhkujatele mõisteti jalgpakk, samuti kalasadamast kalade varastele. Muude lindude pesade lõhkujad ei pruukinud jalgpakku karta.

Kuna enne jalgpakk kõigile noorematele kuni 21 aastastele määrati, laiendati pärast seadust ja nõuti igaühele jalgpakku, kes kirikumäel pärast kellade löömist suitsetas. Ime, et joodikud esiotsa armu leidsid. Alles 1733 määrati jalgpakk joodikutele — ratsameestele, sõjameestele, venemeestele, töömeestele, mees- ja naissugu teenijatele, sellidele, õpipoistele ja nendesugustele, kui nad trahvi ei jaksa maksa (Dr. Tallgren, Kotiseutu 1912, nr. 9). Peremehi ja ülemat seisust ei nimetata; seega ei ähvardanud neid joomise puhul jalgpakk. Ülemad võisid siis juua, ilma et neid sama karistus joomise eest oleks oodanud kui alamaid.

19. aastasaja algus hakkas ometi Soomes jalgpakku kohalt kangutama, kuid aegapidi. Ikka paremini saadi aru, et jalgpakk oma aja ära elanud. 15. mail 1848 ilmus viimaks määrus, mis jalgpaku-karistuse ära kaotas kõigil neil juhtumitel, mil seda veel tarvitati, «sellepärast, et seda ühiselt rahva poolt palju häbiväärilisemaks peetakse kui enne, ega ole süü kohane, mille pärast ta peale pannakse». Jalgpaku asemele määrati rahatrahv, hoiatus ja halvemal korral avalik noomitus kantslist (Dr. Tallgren, Kotiseutu 1912, nr. 9).

Rahva mälestuses on ennast teine umbes 1641 tarvitusele võetud kiriklik karistuseviis paremini alal hoidnud: häbipink, vahel ka mustaks pingiks hüütud. Tallinnamaal nõudis kangesti häbipingi asutamist piiskopp Ihering. See pink oli kõrgem muist kirikupinkidest, mustaks värvitud, ja seisis enamasti kiriku ukse ligidal seina ääres. Tarbekorral viidi see aga keskkirikusse või niisugusesse kohta, kus kõik kirikulised sel pingil istujat võisid näha. Häbipingil pidi süüdlane koguduse ees põlvili olema. Häbipinki pandi suguliste eksimuste, aga muugi süü pärast. Enne jutlust nimetas õpetaja süüdlast nimepidi ja palus tema eest kirikupalves. Selle peale küsis ta süüdlaselt, kas süüdlane süüd tunnistades usub jumala vastu eksinud olevat, süüd kahetseb, seda jumalalt ja koguduselt andeks saada lootes, ja lubab tulevikus meelt parandada. — Häbipinki pandi 1—3 pühapäevaks istuma, selle järele, kuidas eksija süü. Jõukamaid lubati 100—200 taalriga kiriku ehk vaeste heaks end häbipingist lahti osta. Süü kordumisel ei võetud ometi enam rahatrahvi vastu, vaid eksija pidi ilma armuta häbipinki minema.

Isegi tapmise pärast pandi mõnekorra koguduse ette

seisma, nagu Jaak Kuiko lugu Põltsamaalt tunnistab. Nimetatud Jaak Kuiko peale kaevati 1670, et ta olla 13 aasta eest inimese tapnud. Kohus mõistis Kuiko esmalt vangi ja pärast Põltsamaa kirikusse kolmeks pühapäevaks koguduse ette seisma, ülestõstetud kirves paljas käes. Ei ole nimetatud, kas Kuiko häbipingis kirvega seisis või lihtsalt põrandal. Teine sarnane lugu teatatakse Riiast. Cort von Lode oli 1630 kahevõitluses Fabian von Engelhardti tapnud. Süüdlane pidi doomkirikus ohvrile peetava matusekõne ajal surnukirstu juures seisma, käsi paljas, püsti tõstetud mõõk käes. Pärast matust sai ta andeksandmise ja püha õhtusöömaaja (Inland 1852, nr. 1).

Nagu näha, oskas mõni kirik ometi häbipinki enesest eemal hoida. Kambja kirikukatsumisel umbes 1720 ümber küsitakse: «Kas karistamisepink valmis?» — Vastatakse: «Ei ole!» — Öeldakse: «Peab tehtama kolme astmega!» — Küsitakse edasi: «Kas kirikutulp kaelarauadega ja jalgpakkudega on muretsetud?» — Vastatakse: «Ei ole!» Antakse käsk: «Tehtagu kiriku kulul sedamaid nagu mujal!» (J. Rennit, Kambja kirikust ja kogudusest.) Ime, et õpetaja Zimmermanni ajal (1772—1783) kirikukatsumisel veel kaelaraudu ja jalgpakku taga küsitakse ja kästakse teha. — Paistus oli õpetaja Maurachi ajal (1849—1853) koori all veel mustaks värvitud häbipink näha. — Karja kirikust viidi alles 1905 «piinariistad» (jalgpakud) ja katoliku usu aegne altar ära, vist Kuressaare muuseumi.

Häbipinki tarvitati meie kodumaal, nagu enne tähendatud, 1764-ni, tarvitati Rootsis, tarvitati Soomeski, viimses palju kauem. Vast 1869 jõudis ta täiesti muistsete mälestuste kolikambrisse. Häbipinke on Eesti Rahva Muuseumis kaks olemas, üks Kodaverest, teine Kadrina kirikust. Esimene neist lihtne, madal värvimata pink, mille peale süüdlane ülestõstetud «kori» vahele istuma pandi; teine, ime küll, pruugilt kõrvale minnes halliks värvitud liht pink.

Häbipingi tarvitamise kohta Soomes Liperi kirikus annab Ilmari Manninen seletust (Kotiseutu 1911, nr. 13): Eksija toodi täies vangiriides kirikusse, käed raudus, toodi just sel ajal, kui õpetaja hakkas lugema palvet: «Ma vaene patune inimene.» Mustal häbipingil oli kolm järku. Eksijad istusid selle järele, kuidas nende süü. Esimese korra eksijad istusid ehk põlvitasid kõige alumisel järgul,

kuna teise korra eksijad järgmisel ja kolmanda korra eksijad kõige ülemisel. Kogu jumalateenistuse aja häbipingil istudes pidid eksijad eksimise sümbolit käes pidama. Olgu tähendatud, et Soomes häbipinki pandi muidki kui kuuenda käsu vastu eksijaid. Näiteks pidi keegi perenaine, kes teise lehma lüpsnud, häbipingis istuma, raant (pang) käes. Pärast teenistust astus õpetaja häbipingi juurde küsima, kas süüdlane eksitust tunnistab. Jaataval korral kuulutas õpetaja eksijale pattude andeksandmise ja kogudus laulis selle peale sobiva laulu.

Jalgpakk ja häbipink avaldavad mõlemad enam karistuse-abinõu kui lepitamise iseloomu. Mõlemad püüdsid eksijalt — jalgpakk aga tihti laisaltki ta hea nime riisuda, teda kogu koguduse ees põlgusealuseks tehes. Ometi ei soovinud seaduseandjad, et karistusekandja jäädavaks koguduse pilkealuseks jääks. Kartes, et mõnel karistust saanud isikul tulevikus elu võiks seedimatuks, väljakannatamatuks muutuda, võttis seadus isiku oma kaitse alla, määrates, et kes niisugust eksinud inimest sõimab ja pilkab, seda peab süüdi mööda nuheldama ja ilmaliku kohtu poolt karistatama.

M. J. Eisen

PAPIKE, PAPIKE . . .

Papike, papike!
Asjata ronid sa ülesse;
asjata higistad teha sa tööd,
hoida ei suuda sa enam ööd;
asjata, asjata vaev on see,
papike!

Kiiresti, kiiresti
kannab meid edasi elutee:
mööda on varstigi vaimudetund,
koidukuld kumab ja hirmutab und;
öövarjud kaovad kaugele,
kiiresti!

Papike, papike,
vaata, et kukud veel raskesti!
Roostes on mõõk ju ja mädanend nuut,
edenev elu nõuab alustki uut —
vana kõik variseb varesse.
Vaata, et sindki veel matab see —
papike, papike.

H. Pöögelmann

MÕÕGAGA MÕÕDETUD MAA

Kirik oli külm, hämar ja sünge nagu kuristiku põhi. Kõrgete pingikorjude varjus küürutas külade rahvas. Vasakul naised, üleni mustas; paremal mehed, samuti mustas. Too rõivaste leinavärv näis peegelduvat ka nägudes. Tõmmud silmaalused, tõmmuga viirutatud põsesarnad, tusaselt kokkusurutud huuled... Sügisene korrategu oli kuri isand, ta ei teinud tümaks üksi turjasooned, ta võttis välja viimase võhmu. Suskas kõha rindu, pintseldas näole rehepeksutolmu tinase varju ja unetute ööde kahvatuse. Polnud siis ka imestada, kui aeg-ajalt istujate liikumatus reas üks või teine kühmu vajus. Uni surus sõba silmale, rammestus lükkas ninali. Kes oligi ärkvel, sellele ronisid sünged mõtted pähe. Hingamise päev võis olla hingamiseks sellele, kes orjas iseennast, kes aga orjas mõisat, sel oli muudki teha, kui tol ainsal päeval nädalas issandaga juttu puhuda. Oma põllulapp ootas, oma tare otsis taga... Mõisasalv võis ju pugu ette ajada, aga oma rukkihakk vindus alles sügisvihma käes. Mõisarehte tuulati, oma reheahi haigutas suvist järge... Ainuke vihmatu päev, see tänane, ja seegi läks looja karja tühipaljas küürutamises...

Aga valida ei olnud. Vöörmünder, too kirikukubjas, istus vanemate pingil altari kõrval, lõug vastu rinda. Üks silm käärkambri ukse küljes kinni, pastorit ootamas, teine usinasti siblimas koguduses: Kas Kärtli Jaak on ikka platsis, kas Palunõmme Jüri, too sulasest väänkael, pole kallil tunnil külakõrtsi pugenud ja kas Ann, too kõlvatu vabadikuplika on ikka oma musta hinge toonud pühakotta puhtaks rookimiseks...

Vöörmündril oli oma arvestus. Iga tare ja iga hinge kohta. Too arvestus polnudki nii tühine asi, too luges nii kirik- kui ka mõisahärra silmis. Luges mõisakohtus ja maakohtus. Kui sattusid nende palge ette, ei küsitud esimesena, mis sa tegid, vaid — kas sa kirikus käid, et oleks

lihtsam vaagida, kas oled äraeksinud tall või laanehunt, kellele võllasestki vähe. Vöörmünder oli tunnismees kogu küla kohta. Tema silm pidi ulatuma ka sinna, kust kupja pilk edasi ei pääsenud... Kambri nurka, sahvri põhja, aseme varju, südamemurede soppi...

Seda nad teadsid. Ja sellepärast nad seal ka istusid, kuigi silm piilus taevakildu kivises seinas ja süda sügeles oma tare toimetuste järele. Istusid eidekesed, istusid lesknaised, istusid tüdrukud. Aga meestepool oli hõredavõitu... «Kõrtsis, kuradid,» kirus vöörmünder salaja ja ohkas murelikult.

Kõhatati. Nuusati nina. Jumalakartmatu hing haigutas, teised ümberringi pigistasid lõuad kokku, kuna kiskus vägisi järeletegemisele.

Ülal, koori peal istus köster ja soris sassiläinud noodiraamatut. Oli hakkama saanud patuga, kinni pistes kortlitäie armulauaviina, aga südametunnistuse vaeva tal polnud. Küllap vist sellepärast, arutas vanamees omaette, et armulauaviin see õige viin uskliku jaoks ongi. Ega olegi patt, kui jood patu vastu määratud rohtu...

Tornis kõmatas kell.

Aeg oli pihta hakata. Köster litsus klahvidele. Orel pani vihaselt üürgama, nagu unest üles aetud sõnn.

Valesti võtsin, pärgel... vandus köster habemesse. Aga oli hilja veel midagi parandada. Alt venis üles lai, lame laulujorin. Mõlemad viisid, ülemine ja alumine, võitlesid tigedalt ülevõimu pärast nagu kaks karjapoissi külavainul, ja nähes, et kumbki kummastki jagu ei saa, ratsutasid eraldi. Orel küünra jagu ees, kogudus sörkides järel.

Kaua see piin ei kestnud.

Pastor Döpner, Audru koguduse hingekarjane tuli käärkambrist ja painutas oma lihava turja altari ette kummargile...

Too oli ammunähtud ja kuuskümmend korda aastas korduv lugu. Kogudus vaatas kombetäitmist tuimalt ja osavõtmatult nagu kass vihmast ilma. Tõusis, kui kästi, istus, kui kästi, ronis pinkide alla põlvitama, kui kästi. Magas püsti, magas põlvili, magas istudes.

Too magamine näis kirikuisandalegi silmi hakanud olevat. Ja mitte üksi silmi, vaid ka südamesse.

Kui ta pool tundi hiljem kirikukantslisse ronis, ei raksunud mitte ainult trepiastmed raskest astest, vaid raksusid ka rasked sõnad peas, mida ta vaevu suutis kinni

pidada kokkupigistatud hammaste taga. Ta ei teinud endale muret sellegi üle, et ta maakeele oskuse poolest jalutu oli. Pühakirja salmid olid tublideks karkudeks. Nendega tahtis ta virutada, nii et aitas.

Asetanud oma valged, tööst rikkumata käed kantsliääre najale, laskis pastor pilgul pikka aega tukkuva koguduse kohal rippuda, nii kaua, et pead all tõusma hakkasid ja silmadki lahti läksid.

«Mea tahan tena...» algas Döpner, «oma jutluse sehes nende peale möttelda, kes oma silmad on kinni pannud Jommala palge ees, kes oma kõrvad on kinni pannud Jommala sana ees ja oma südame mede Issanda, Önistegija ja Erralunastaja ees...

Mea tahan tena oma jutluse sehes nende peale möttelda, kes pölgab mede Issanda iho ja vere osasaamist, kelle iäoks olleb armulaud üllearune asi...

Ja ka nende peale, kes jälle kummardap se ebajommal, kes nigo varas hoiap eemal sest pühhakodast, kes ristip sallaja ja matab sallaja, kes oma henge on erasülitanud satana ette...

Ja ka nende peale, kes mette ükspehnis mede Issand Jesus Kristus pöle era salanud, vaid era on salanud oma leivavanemad ja oma hinge estkostjad... oma ülemad ja isandad... Ja kes on ülestõusnud kord ja õigus vastu ning painutanud oma pea se kurat melevalla alla.»

Döpner peatus, tõmbas hinge, sirutas ette oma lihava sõrme ja tõstis hääle kõmisema kuni viimsete võlvisoppideni.

«Kes on need erarikutut henged?! Kus nad on?

Vatab oma otsa, kogodus, siis sa teab! Vatab teravasti oma otsa, kuni sa tunnep, mis sealt paistap. Se on satana, se on lutsiferi näggo!

Meie Önistegija räägip pühakiri läbi.

Kel kõrv on, se kuulgo!

Kuulgo, mes ütleb se mosese vies ramat, kakskümendkaheksas pehtük!

Agga se peap sündima, kui sa Jehova, oma Jommala sana mitte kuulda ei võtab, ega teeb tema keskut ja seadmist möda, et su peale tulevad köik need eravandumised ja saavad sino kätte.

Era neetud oled sa linnas ja era neetud oled sa maal!

Era neetud on su korv ja su leivaküna!

Era neetud on su iho sugu ja su maa vili, su hergade sugu ja su pudulojuste karjad!

Ja taevas, mis su peh peal on, peab olema kui se vask, ja maa, mis su all, kui se raud!

Jehova võtab sind lüa koera- ja sojatõvega ja südame põletusega, ja kuumatõbega ja pouaga ja viljakõrvetusega ja roosteuduga ja kõik ned ajavad su järgi kuni sa hukka saad!

Kel kõrv on, se kuulgo!...

Ja se kolmas mosese ramat, kakskümendkuus pehtük:

Ja kui te selle vasto ei võtab mind kuulda, sis tahan ma teid teie pattude perast veel seitset kord enamb karistada.

Kui mina teie leib saan era rikkunud, siis peavad kümme naist ühes pätsahjos teie leib küpsetama ja teie leib möödu järele jälle andma. Ja teie peate söma, aga teie kõht ei peab teis saama!

Ja teie peab sööma oma poegade liha ja tütarde liha peate sööma!

Ja ma tahan teie kõrged paigad era kautada ja teie surnukehad teie sitajumalate kehade peale panna ja mo hing peab teie vastu tülkama!»

Döpner pidas vahet, tõmbas hinge ning pühkis higistamalöönud otsaesist. Need siin olid kõige kõvemad sõnad, mis käärkambris, piiblit sorides pihku olid jäänud. Oli olemas veel väävlijärv, hammastekiristamine ja terve Johannese ilmutamise raamat. Aga nende kõigi mahakarjumiseks oleks tal täna veel kaht kõri vaja olnud. Tulemus oli ikkagi kahtlane. Tosinajagu eidekesi vesistas silmi, aga teised kuulasid tummalt ja ükskõikselt, nagu ei puutuks asi neisse.

Nii ta siis jätkaski, peale selle, kui oli Jehoova kättemaksu täiendanud paari hirmsama näitega Juuda rahva saatusest.

«Kadedus on teie südamete sehes! Üks äraräkimata kadedus, mis hukka sadap, sest se, kel midagi pöle ei vöib näha, et teisel midagi oleb. Teie silmad ja teie süda oleb kinni selle küljes, mis koi ja roste rikub. Aga Issanda önnistus küljes ei oleb ta mitte kinni. Ja se sulane vatab vilfu se peremees peal. Ja se peremees vatab viltu se möisavannem peal. Ja te silm lähheb sögedaks ja teie süda kurjaks ja te hing läheb hukka, aga satan naerap, sest teie oleb tema perisosa. Teie teeb oma süda lahti se

kuradi käsosõna peal, aga Jommala kümnes kesk teie pörab selg. Ja unustab, mis ütleb vägede Jehova. Sina ei peab mitte igatsema oma ligemise koda, ei tema põld, ei tema sulane, ei tema ümardaja, ei tema härg, ei tema esel ega muud, mis ligemise peralt on!

Õpetuse sana ütleb ja kel kõrv on, se kuulgo!

Õige kojas on vara kül, aga höela voos on tühi!

Rikas ja vaene tulevad teine töise vastu, neid kõiki on Jehova teinud!

Rikas valitseb kehvade üle ja kes laenuks võtab, saab selle sulaseks, kes temale laenab!

Ja era unustab, armas kogodus, mis ütleb apoostel Pauluse ramat Kalatia rahvale:

Iggaüks peab oma koormat kandma!

Ja seesamma apoostel Pauluse ramat Timoteusele ja Titusele!

Sulased, need pidagu oma isand kõige austuse väärt!

Tuleta nende meele, et nemad vürstide ja ülemate vastu alandlikud on!

Ja lõpuks apoostel Peetruse ramat teine pehtük:

Teie, sulased, kuulge nende sana, kes teie isandad on, kartuse ja väristusega.

Kuuleb kogodus, mis ütleb pühakiri! Kartuse ja väristusega! Aamen!»

Too — väristusega — kajas värisedes tükk aega ringi kiriku kõrgete löövide all. Kui ta kustus, oli hingekarjane oma palja pealae langetanud lihavate rusikate kohale ja palus. Ei palunud kogudusele leiba, vaid alandlikku meelt. Tema oli hinge karjane. Ju ta siis pidi teadma, millest neil seal all kõige rohkem puudus oli.

Aga et ka paluja ise tolle alandliku meele mahatulemise üle kahtlust tundis, sai peagi selgeks. Palve oli hea asi, aga käsk oli parem. Nii ta siis jätkaski:

«Kogodusele on teada anda meie kõige armulikuma Liivimaa generalguvernööri graf Dahlbergi publikatsioon, mis on kästud veel kord ette lugeda kõrgeaulise konsistoriumi määramist möda kõigis kirikukantslites.

Meole, guvernörile tuleb paljost paigast teadaandmisi: hakenrihterite ja makohtute poolt, et sest ajast kui söda on kulutatot meie armolise kuninga — majesteedi põolt se Venne keiser vasto... vastohakkamisse ja sanakulmatuse vaim on talorahva seas jälle pead tõstitamas. Möisavannemaid ei austatama, rigimaksud mitte makstama,

söaväe ja teokohostus mitte teitma. Kurjus on tõusnud sureks ja mässamine hirmsaks, seperast on tulnud paljos paigos söaväeülemate komando keskut maksma panna, nagu Vannamõisas, Udriku, Orrava, Kavastu ja Rätla mõisas. Töikvere mõisas on hukkaläinud henged tõstnud käe mõisavannema Wrangelli ello vastu...»

Pastor pidas jälle vaheaega, lastes pilgu altkulmu üle kantsliääre libiseda.

«Selle hirmsa teo perast olen mina lasknud need süüdlased kinni võtta, kohtomõistmise alla anda ja otsust möda ärra hukata ratta peal neljaks kiskumise läbi. Ärrahukatute ihod olen mina lasknud kolmeks ööks ja päevaks velja panna avalikute kohtade peale... Olgu se vimane hoiatus, et kõik tallupojad, kes näitavad ülles sanakuulmatusse vaimu nink mõtlevad seh läbi mitte teita oma kohus, leibategemisest ja mu maa tarvis ollevast tõst ning koguneste tõstab käsi mõisavannema vastu, saab antud raske ihonuhtluse alla nink välja aetud maalt nink mõistetud surma nuhtluse läbi...

Selle kohta ütleb õppetuse sana: Jehova silmad on kõiges paigas ja vahivad kurjade ja heade pe'el. Kuri karistus saab sellele, kes õige teerada maha jätap; kes noomimist vihkab — peab surema! Aamen!»

Ta oleks oma epistleid veel tükk aega lugenud, sest patustest polnud puudu: kirikumaksude mittemaksjaid, hingamisepäeva mittepühitsejaid, roppude laulude lauljaid, oma käe peal paariminejaid, sakramendi salgajaid, porduelu elajaid, kirikuheinte vargaid, mõisametsa rüüstajaid, laimujutu levitajaid, juuste lühikeseks pügajaid, mütsi mittekergitajaid ja muidu viltuvahtijaid. Aga lühtrite palav lõõsk võttis tahtmise jätkata, niigi nõretas kraevahe higipisaraist. Äianud taskurätikuga üle kukla, sulges ta klõpsuga raamatu ja kõndis minema.

Orel kergitas õhku lõppkoraali ja vöörmündrite usinais kätes hakkasid kõlksuma korjanduskarbid. Kõlisesid krossid, kõlises vaeste vaagitud vask. Ja torniski hakkas kõlama kellade kumisev nutt.

Teenistus oli lõppenud.

— — — — — — — — — — — — — — —

Madis sulges surnu silmad, pani peatsisse rasvaküünla põlema ja jäi tummalt, sõnalausumata vaatama lahkunu kinnist, enesessetõmbunud, tuhakarva nägu.

«Veel üks... kellele ei jätkunud ilmas eluruumi...

Kuigi Liivimaad kuulukse tuhat ruutpenikoormat olevat...»

«Rinnatõbi ta eluküünla kustutas,» arutas Toomas, lamajat vaadates. «Suu tal ju verd täis...»

«Viletsus kustutas,» lausus Madis ja kattis Ode näo palakaga. «Puhka, vaene mees...»

Nad jäid mõlemad lahkunu aseme ette sügavais mõtteis istuma.

Öö poetas esimese tunni. Rehetare katusel vuhistas mingi tundmatu lind oma tiibu. Küünla vabisev leek kergitas varjusid seinapalkidel.

«Vaikne mehike oli ...» lausus lõpuks Toomas, pilku küünlatule küljest lahti kiskudes. «Polnud teist kuuldagi, nagu vari käis ringi. Tuli ukse taha, sirutas käe, tänas ja läks. Katsusin korra juttu teha, asjata. Tea, kas oligi päris mõistuse juures?»

«Tal olid omad, kellega ta juttu ajas. Härjad. Oma kõrvaga kuulsin korra mõisalaudas. Sosistas, patsutas, nühkis teisi. Hoidis loomi enam kui inimesi. Noh, elupäevad neljajalgsetega koos, pole ka imestada. Ta käis nende juures isegi magamas, ka peale seda, kui ta sealt ära aeti. Salaja käis. Tormi Jüri rääkis. Noh, kubjas oli ta kätte saanud ja läbi nüpeldanud. Siis oli õhtuti ringi hiilinud nagu kodukäija. Nuuksunud laudamüüri najal, et omade juurde ei pääse... Inimese hing, Toomas, on keeruline. Loomadega oli ta paarimees jah. Aga südame poolest — võib-olla rohkem inimene, kui mina sinuga...»

«Südame poolest... Kes sest küsib. Elas kui loom, suri kui loom ja mattagi tuleb looma viisi. Kirikuaia väravast ta juba sisse ei pääse...»

Madis mõtiskles. «Meie jaoks oli ta inimene ja meie matame ta inimese kombel... Viin ta homme kiriku manu. See on otsustatud.»

«Surnuaiale?»

«Mõisa viin ta...» lausus Madis pikaldaselt, pilk pimeduse küljes kinni, nagu näeks seal nägemust. «Mõisa... Isandaile silma alla. Las vaatavad oma kätetööd. Elavaile ei anta sõnaõigust, las siis surnud kostavad meie eest! Jah, las siis surnud kostavad meie eest!»

Hommikuvalguses hakkasid nad astuma. Ruun vedas vankril surnut, kel kuuseoksad olid viimaseks asemeks seatud. Madis juhtis hoost, Toomas ja Ain astusid kan-

nul. Tared olid ärganud. Kõikjal saadeti teolisi. Esimene tööpäev oli mõisasse ja teeristile kokku kuhjanud rahutud kobarad inimesi. Puhati kraavipervel astumise väsimust, kohendati toidumärsse ja kaljalasse, sõnnikuveoks valmispandud vankrid, harkadrad ja viglad ootasid opmanihärra tulekut, kel tänahommikune pruukost näis venivat pikemaks, kui kombeks olnud.

Ent opmani asemel jõudis pärale hoopis külakerjus. Kui surnuvanker teeristil nähtavale ilmus, tõusid kõik uudistades püsti. Matusekutset polnud vaja. Jäid maha hobused ja vankrid, jäid adrad ja viglad. Rahvas kogus kirikuplatsile. Mehed, naised, raugad, lapsed. Miika Ode veeres neist pikkamisi mööda, tema ees paljastusid pead, hakkasid rätikunurgad naiste silmade ees välkuma, vaikis laste jutuvada.

Lõpuks jäi ta seisma. Sajad silmapaarid tunnistasid surnuksvaevatud meest kuuseokstest asemel. Tuhkhall nägu oli tardunud, kokkupigistatud suu vaikis, ent mingisugune sõnatu kaebus näis heljuvat kõigile kõrvu ja ei olnud enam silmapaari, millesse poleks tõusnud pisaraid. Vaikiti.

Kuude kaupa leinakellasid tagunud kirik näis jahmatusest tummaks jäänud olevat. Nii rahvarohket matust polnud ta ammu näinud. Seepärast vaikis temagi.

Vaikis ka mõis. Keskhommik oli käes, aga lokulauda polnud veel keegi kuulnud. Kupjamoodi mees sibas mööda pargi puiesteed peahoone poole, aeg-ajalt üle õla vaadates.

Salkkond naisi sättis ennast pastori juurde minekuks. Mis matus see oli, kui hingekarjane puudus? Ega's jumalasõnata kirikuaeda tohtinud matta!

Sõnatoojad jõudsid tagasi üsna varsti. Ja pikkade nägudega. Döpner oli ära öelnud.

«Polevat koguduse liige...» seletas üks naistest. «Aga kirikuaed on koguduse jaoks...»

«Mis ma ütlesin,» sõnas Toomas sapiselt. «Isegi viimast eluaset ei anta sulle ilma rahata...»

Kohale oli jõudnud ka köster. Vehkis kätega, viidagu Ode kus seda ja teist. Siin, pühitsetud mullas pole paganate koht. Eluaeg pole armulaual käinud, võibolla isegi ristimata teine. Loom mis loom, viidagu lepikusse.

«Loom?» Madis läks näost kahvatuks. «Kes on loom!»

Köster taganes marruläinud talumehe eest, päranisilmi teist tunnistama jäädes. «Mis sa nüüd, taevake...»

«Sa vali sõnu, jumalamees!» pigistas Madis läbi hammaste.

«Päris häda...» vangutas Puldri Jaan pead. «Surnuaed on kiriku — muu maa mõisa päralt. Mata või vette...»

«Me matame ta — siiasamasse...» lausus Madis. «Muld on esivanemate jagu. Sellest oleme võetud... selleks saame... isegi kiriku enese seadust mööda. Te, köstrihärra, ärge arvake, et te toda seadust üksi tunnete...»

Hakkasid välkuma labidad ja muld kerkis värske haua veerele.

Sajad silmapaarid vaatasid, kuidas maapõu valmistus Odet vastu võtma. Toda, kelle elu näis olevat tühine ja jäljetu, aga kelle haud nüüd ometi kerkis kiriku ette kõige nähtavamale kohale, nagu mälestussammas.

Viimaks näisid ka saksad oma esindaja platsi saatnud olevat.

Mõisa poolt tuli opman. Kortsus kulmul, kaap peas, hõlmad laiali.

«Mis see tähendab!» kisas ta juba eemalt. «Kas ma pean teid seljaga mõisapõllule vedama?! Keskhommik käes, ainustki hinge...»

Opmanil jäi jutt kurku kinni. Silmanud enda ees haua veerel kunagise mõisakarjuse elutut kogu, kohmitses ta vaikides mütsi peast. Näod ümberringi olid tõsised. Ei lausutud ainsatki sõna. Aga vaikus näis vihast kisendavat. Ja vanal Kiiratsil hakkasid sipelgad mööda selga jooksma.

«Või Miika Odega.... siis asjad niikaugel,» lausus ta lõpuks kogeldes.

«Niikaugel jah....» pigistas Toomas läbi hammaste. «Lasti inimest orjata elupäevad. Ja visati ta siis maanteele, kõdunema... Vargaks tembeldati veel pealekauba...»

«Eks see ole mõisa mood...» lisas keegi. «Pead oskama rakkes surra...»

«Jahikoeri söödavad ka vanas eas. Aga mõisasulase jaoks seda seadust pole...»

Opman tegi näo, nagu ei kuuleks ta.

See näis vihalõkke lausa leegitsema panevat.

«Seisab kui puuslik. Ei tee väljagi!»

Keegi tõstis rahustuseks käe. Matuse ajal ei sobinud sõnelda.

Kui hauakaevajad olid omadega valmis saanud, astus üks elatanud taat Madise manu.

«Jumalasõna lugejat meil pole... Ehk ütled ise midagi. Jumalagajätuks...»

Madis vaatas ringi. Too polnud palve, too oli pigem sõnatu käsk.

Ta tõusis mullakünkale. Ja tundis äkki, kuidas süda ta sees taguma hakkas. Oma kuue aastakümne jooksul polnud ta veel silm-silma vastas seisnud sellise rahvahulgaga.

Nad ootasid talt sõna. Ta ei osanud rääkida nii, nagu tegid seda need, kes seda olid õppinud. Aga mis tal südamel oli, seda tahtis ta siin öelda.

«Me... ei mata siin täna üksi... Miika Odet...» lausus ta valjul häälel. «Me matame kõiki neid... keda nälg, viletsus ja ülekohus... on suretanud... Ja kes oleks võinud elada, kui maailmas oleks — õigus valitsenud! Muud mul teile öelda ei ole! Muu on teile endalegi selge!»

Nii lühikest jutlust polnud vist veel keegi maa peal pidanud. Aga kõik näisid tundvat, et rohkem polegi vaja. Too, kes nüüd kätest kergitatuna mullapõue hakkas vajuma, näis olevat öelnud kõik ülejäänu.

Kirikutornis hakkas taguma kell. Pikalt ja pühalikult oma nukrutsevat laulu läbi kõigi nelja luugi kevadisse avarusse paisates.

Siiagi oli Miika Ode võim lõpuks ulatunud.

Pärtlist kirikuvöörmünder ronis ähkides ja vandudes mööda tornitreppi üles. Jäi siis viimaks rusikat viibutades kellamehe ette seisma, silmad vihast leekimas.

«Kelle loaga, sa raisk! Döpner laseb su ametist lahti!»

Tõiskre Mats, vigase jalaga, kõhetu, vaevatud vanamees pühkis ühe käega silmist pisaraid ja viibutas teisega kellatila edasi.

«Laske lahti, kuradid! Laske! Saatke mindki kerjama!» ähkis ta, kurgus nutt ja viha segamini. «Aga niikaua, kui siin olen — saavad täna kellad lööma! Neid te vaikima ei pane!»

A. Sinkel

LAMBAD

Mil, sõber, hakkad arvama
Ja tunned seda tõega:
Et kallistatud k a r j a n e
Viib lambakesed jõesse
Ja pärast villad võtab ta
Ning sarved kõige nahaga!

A. Reinvald

KAMBJA KOERTEPOISS

Vaikinud on suur Põhjasõda, kuid kindla rahu kuulutus ametlikult veel tulemata. Talupojad metsadest ja rabadest ammu välja tulnud, teevad igapäevast tööd edasi. Isegi kiriklik elu hakkab edenema, kui ka paljudel kirikutel ikka alles õpetajad puuduvad. Kus aga õpetaja ametis, sinna ruttab juba kirikukatsuja õpetaja töö tagajärgi vaatama.

K a m b j a s 10. veebruaril 1720. a. oli niisugune päev käes. Talupojad ja saksad peavad kirikukatsuja ees koguduse elu kohta aru andma. Kirikukatsuja paneb tavalisi küsimusi ette; nende peale vastavad saksad ja talupojad.

Küsimised jõuavad köstri juurde. Ignati Jaagu kohta antakse hea tunnistus: ta on usin olnud ja 500—600 last õpetanud.

Edasi küsib kirikukatsuja: «Kas Kambjas k i r i k u k u b j a s, k o e r t e p o i s s ja k e l l a m e e s ametis?»

Julgelt vastab õpetaja Albert Sutor: «Ei ole!»

«Mis? Ei ole?» küsib kirikukatsuja imestades. «Enne oli ometi!»

«Enne oli tõesti!» vastas Kambja mõisa vöörmünder. «Nüüd ei ole kaua aega enam. Tulid sõjad ja katkud, hävitasid palju rahvast. Ei ole enam mahti olnud kubjast, koertepoissi ametisse panna!»

«Kes teil siis kiriku juures inimesi peksab, kui teil kirikukubjas, koertepoiss, kellamees puudub!»

«Ei keegi!»

«Ei keegi? Kena lugu! Kes siis süüdlased vangi, kaaki, jalgpakku viib?»

«Ei keegi! Meil puudub kiriku vangikoda, puudub kirikupost, puuduvad kaelrauad ja jalgpakud!»

«Kena kogudus! Ei ole karistajat ega karistusabinõusid! Ega Kambjas ometi inglid ela?»

«Ei ela!»

«Kas Kambjas vargaid on?»

«On!»

«Vandujaid?»

«On!»

«Kas pühapäevarikkujaid?»

«On!»

«Ei maksa edasi küsida. Näha: Kambja pole sugugi parem kui muud kihelkonnad. Andeksandmata süü, et niisuguses patuses kihelkonnas kiriklik puur, kirikusammas, kaelarauad ja jalgpakud puuduvad! Need tuleb kohe tingimata kiriku kulul muretseda!»

«Eks katsume seda nõudmist meeles pidada!» seletas kiriku eestseisja.

«Vähe veel! Ka kirikukubjas ja koertepoiss tuleb ametisse panna!»

«Aga kust talle palka võtame?»

«Kust enne sai?»

«Enne maksis iga peksasaaja koertepoisile valuraha iga vitsapaari eest. Peale selle pidi iga talupoeg talle veel aastas t o o b i v i l j a maksma. Mõisadelt selle vastu ei saanud ta midagi!»

«Sedasama viisi makstagu edaspidigi!»

«Palk liig väike!»

«Muretsetagu selle eest, et koertepoiss rohkem teenib! Muidu võiks uuele kirikukupjale natuke palgalisa lubada. Suurte pühade esimese päeva kellakoti raha saab vanaviisi õpetajale, teise päeva kellakoti raha köstrile, kolmanda päeva raha antagu kirikukupjale-koertepoisile!»

«Aga kust saan ma niisuguse ametimehe?» küsis õpetaja Sutor.

«Patrooni asi muretseda!»

Patroon jäi seda kuuldes mõtlema.

«Vaatan, ehk leian kõlbliku mehe! Tahan niisuguse ametisse panna!»

«Väga hea! Lootuse järele hakkab Kambja koguduse elu edaspidi hästi õitsema!»

Järgmised Kambja kiriku katsumise protokollid ei kõnele kirikukupja, koertepoisi ametis olemisest midagi. Ka kuulsad koguduse kasvatamise abinõud puuduvad alles.

Ei kuuldu midagi Kambja kirikupostist, häbipingist, jalgpakkudest.

M. J. Eisen

«JUMAL KÕRGEL, KEISER KAUGEL!»

«Jumal kõrgel, keiser kaugel!»
ohkasivad orjataadid,
kurtsid kurvad kurnaeided,
ilma hinge aimamata,
et see õieti on õnneks,
kui on kaugel karistajad,
eemal hirmuvalitsejad.

J. Lilienbach

IV

Nuga võta,
appi tõtta
silmatohter,
Teadus, ae!

Lilienbach

KREUTZWALDI JA KOIDULA KIRJAVAHETUSEST

— Kui Teie minu avaldatud kirjasid ridades ja ridade vahelt teraselt lugesite, siis ei või Teil mitte teadmata olla, et minu jalad kitsas pappide kammitsas ei kõnni, mispärast ma kõigest väest ja rammust ühtepuhku rahvale püüdsin juhatada, et järelmõtlemine meid aegamööda kaugemale saab viima, kui kõik kiidetud järeluskumine, mis juures oma pisukest küünalt ei pea tohtima tarvitada, — võib tõsi olla neile, kes sellega lepivad; aga kes kui mina suuremat osa eluiga üksnes selle peale olen ära kulutanud, loomust ja loodud asju nii kaugelt tundma saada, kui meie tänapäävane õpetusetarkus seks ulatab: see ei tohi kuskil teisiti õpetada kui: 2 korda 2 on neli. Kuidas kolm — üks, ehk üks — kolm peab olema, seesugust rehkendamise kunsti pean nende meistrite hooleks jätma, kes oma peaajusid mõtlemisega ei lähe raskendama. Nemad ei usalda pimedusest lahkuda, sest et üsna pimedate hulgas ühesilmaline kuningas on! —

Mis ükski inimene oma teadmata eksib, seda ei tohi keski hukka mõista, aga kes teiste näitamisel paremat teed tundma õpib ja viimaks pika vaidlemise peale ise peab tunnistama, et uus tee kergem ja lühem on kui vana, siiski oma sammu vana teelt ei viitsi tõsta, see on laitmise väärt.

— — — — — — — — — — — — — —

. . . enne kui sakslaste jalg meie muru tulnud muljuma, meil «päris patuga» veel tegemist ei olnud. Nur die fatale Cultur, die alle Welt beleckt, hat uns mit diesem Übel angesteckt! * Jah, seesinane «Cultur» saab meile aegamööda niisama palju valu tegema, kui esimese eidekese õunamaius! Kas ehk ei oleks võinud mõnusam olla õunapuud noorele maailmale loomata jätta, et kui ühe

* Alles see saatuse saadetud kultuur, mis kõik maailma ära lagastab, on selle haiguse meile külge pannud.

ainukese õuna läbi nii suur viletsus kõikide kaela pidi langema? — Nii kaugele, kui minu vanaaegsed teadused ulatavad, on eesti «vana-isa» õunapuu loomise pärast igast süüst vaba, sest et õunapuu istutamine juutlaste «vana-papa» töö olnud, kes ka muidu mitmes tükis nii käredat viha näitab, et tema olemisele hädaohtu ähvardab: nõdra inimeste tegudega ühte minna, mis just tema «jumaliku täiusele» suurt au ei hakka tegema. Sellepärast näitab minu pisukese meelearule mõistmata, kui meie papid — Kristusest kuulutatud «armastaja isa» külge (kui lapsele pandud rõugeid) kõik vaevad ja täiuse vastanikud püüavad okuleerida, mis neil juutlaste vana-papast teadaval on. — Selle asemel, et nemad meile kõige ülemat inimlikku täiust, mis ühel surelikul loomal, Kristuse jälgil käies, osaks võiks saada, ettekujuks peaksid üles seadma, — ei väsi nemad õpetamast, et inimeseloom üks läbi ja läbi ärarikutud taim peab olema, mis juba enne sündimist hukatusele olla loodud. Ehk võiks sellest mõistatusele seletust tulla, kust see tulnud, et need inimesed, kelle elukäik kõige paksemas poris jookseb, igal pool kõige virgemad kirikuskäijad on. Üks kuulus mees ütles mulle korra: «Ma häbenen kiriku minnes, sest kes mind ligemalt ei tunne, võiksid mind nende kelmide ja petiste sekka lugeda, kes iga pühapääv sinna kokku jooksevad!»

— — — — — — — — — — — — — —

Eile õhta lugesin rõõmuga viimases «Postimehe» numbris mõnusat soovimist: kõrge pimedusekodade kõrvas ka madalaid valgusehoonekesi ehitada, kust paari põlve pärast inimesi võiks välja tulla, kes vaatemängusid ja sarnaseid raamatuid oskaksid tähele panna. Sellepärast kui «ameti pärast» edaspidi mustade kägude kukkumise paikadest postitaskus juttu peaks juhtuma, tuleks igakord tükike valgemat linnulaulu kõrva panna. — Nii kaua kui üks rahvas jumala tundmist müüride vahelt läheb otsima, ja suurest loomuse templist, mis iga pääv meie silmade ees seisab, pisemat aru ei oska võtta: ei või temale jumala tundmist ega täielikku kristlikku usku iial tulla. Mis mõlematest müüride vahel avaldatakse, on üks paljas ebausk, mispärast ma ikka imeks pidin panema, kust niisugused ebausu kuulutajad julgust võinud võtta meie vana eesti ebausu vasta laitust tõsta. Üks on niisama hea kui teine, nemad sammuvad kui vennakesed ühel ja

selsamal teel. Nõnda on mulle iga aasta meelehaigust teinud, kui postitasku jõulu ehk uue aasta numbris Kristuse sündimisest just nõnda räägitakse, kui ei kuuleks meie «Postimehe» juttu, vaid istuksime kuskil mustakuue mehe lori pingi ees, kust paremat kuulda ei tohita loota. Niisugused kiriklikud (ei mitte kristlikud asjad) peaksid loodlikult seitungi lehtedest hoopis eemal seisma; tahab neist keegi rääkida, noh, siis astugu ta misjonituppa, kuhu säherdused tükid passivad. Tahame meie sündinud loomade suur-emast ülepea midagi rääkida, siis sündigu rääkimine ikka nõnda, et Kristus ja õpetuse valgus ü k s on. Aga loodud seaduste vastu inimiselooma sündimine ja kõik muud i m e t ö ö d jäägu enne ja pärast pappide seletamiseks, kes oma pisikest mõistust selle pärast vangi võtavad või teistele õpetavad. Mõni ahtra peaajuga mees võib siin ja seal ehk elada, kelle vaim veel lapsemähkmeist ei ole pääsnud, ja niisugused nõdrad elavad ennast nõnda vale sisse, et kõik võimatud asjad viimaks neile võimalikud näivad. Üks Christiani, Willigerode ja teised karja talutuse oinad on petised, kes oma päävaliku leivapalukese pärast nõnda räägivad, mis neil endal iial meele ei tule tõeks pidada. Mis neil tõesti südamest immitseb, on sõimamised, et maailm ja rahvas pääv-päävalt kaugemale jõuab valguse poole, aga nende usklikute selts niisamuti ühtepuhku kahaneb. Õpetuse piimal joodetud haritud rahva hulgas on nende õitsemise aeg ammugi lõpenud ega jõua ükski vägi endist õnneaega neile enam tagasi tuua, mispärast nemad oma küüned nüüd kahekordse väega kende pimedate külge vaotavad, kellel veel vaatamise silmi ei ole antud, sest mis neil selle nime all pea küljes seisavad, on alalise pimeduse läbi nii araks läinud, et päikesevalgust enam ei jõua kannatada.

— — — — — — — — — — — — — —

Kes on see sarviline, kes ennast viimases «Postimehe» numbris julgeb koolmeistriks nimetada? — Häda meie vaese rahvale, kui palju säherdusi härgi koolmeistri nime kannavad! Mina ei kuule tema jutust muud, kui: üks kiriku sõnn ammub küla vainul, mis ta igal pühapääval kantsli pealt oma peaajust tühjendatud pähe tallele oli pannud. Kas ei peaks ka meie maal aeg olema tulnud, et niisuguste sõnnide tallermaaks «Postimehe» tasku enam ei kõlbaks?! — Ma arvan: misjonilehtedes, kuhu midagi

mõistlikku ei passi, oleks säherduste ammumistele küllalist ruumi. — Postitasku peaks õigust mööda valgust, ei mitte pimedust kandma, nõnda kui koolid ja koolmeistrid rahvast õpetama, aga ei mitte heinatuustid inimestele silmade ette siduma, et ükski enam ei või näha. Jumal hoidku meid säherduste eest, mis kui juhtkiri postimehe lehe otsa pannakse.

— — — — — — — — — — — — — —

Need kiriku kuked, kes juba «Vanemuise» seltsi asutamisel tema vastu põrnil silmil laulsid, saavad ka edaspidi tema vaatemängude vastu laulma; aga kes neist lugu läheb pidama! Viimati kuulsin ühe mustakuue kandja suust:

«Viljandimaal on õpetajatega üsna kurb lugu, sest neil ei ole kahjuks mitte enam rahvast selja taga, kelle peale nad julgesti toetuda võiksid.» — Kui see tõesti nõnda tõsi on, vastasin mina, siis on süüdlased selles õpetajad, mitte rahvas, sest rahvas püüab hariduses edasi, kuna õpetajad kõik abinõud ära katsuvad, et keskaja pimedust tagasi kutsuda, mis neil aga iialgi mitte korda ei lähe, sest et eestlastegi seas aasta-aastalt ikka enam mõtlejaid ärkab, nõnda et vara ehk hilja lugu nii kaugele jõuab, et rumalad üksi veel — võib-olla mõni salalik ehk ka — õpetajate pilli järel tantsima saavad. — «Mul on tõesti kahju T e i e suust niisugust otsust kuulda. Teie näite hoopis ära unustama, et nii palju kui haridust eestlaste sekka ülepea tunginud on, see ü k s i ja a i n u l t õpetajate läbi sündinud on.» — Vabandage, õpetajahärra, mina olen siin teises arvamises. Küsime ajalugu, kellel siin nagu igal pool tähtis sõna kaasa rääkida on. Mis on Teie ametivennad ristiusu toomisest peale seni kui praeguse aastasaja kahekümnendate aastateni rahva hariduse heaks teinud? Kui paar auväärt meest maha arvame, niihästi kui mitte midagi!

— — — — — — — — — — — — — —

Teie ütlete, minu arvamistel ei olla mitte haritud ringkondadeski poolehoidjaid. Siin, minu armas laps, olete väga viltuse tee peal. Pole tarvis poolehoidjaid haritud ringkondades sugugi otsida, vaid ainult igapühapäevaste kirikuskäijate, nõnda-nimetatud vagade peale teravat pilku heita, siis saab selgeks et 5/6 nende seast südames minu arvamisega nõus on, aga neil ei ole julgust seda avalikult tunnistada, sest et inimeste ja pappide kartus

nende juures liiga suur on. Kui palju on, siis on 1/6 kõigist kirikuskäijatest neid, kes südamest oma musta «juhtoina» järel käivad. — Aga ka «kohtlase meelega» eesti rahva seas, kes siiasaadik kõige ustavam pappide järelkäija oli, on ärataganenute arv kasvamas. Inimesed ei ole sugugi nii laisa peaga, kui Teie arvate, «õige usk» on nad kirikust ja, mis veel kurvem on — ülepea usust ära võõrutanud.

— — — — — — — — — — — — — —

Fr. R. Kreutzwald

Oo, kuidas ma koju igatsesin, ja nemad ei lasknud mind siiski mitte minna! Vaevalt üht sõna eesti keelt sain kuulda ja kui ma viimaks sellest igatsusest kiriku läksin — koduigatsusest võib inimesel himu tulla vagaks saada, uskuge seda, papa — seal viis Stegmanni laulu toon: «Armas hing, kui nüüd Issand Jeesus tuleks ja küsiks Sind: «Armas hing! kas sa oled ka kirikule kinkinud omast varandusest ja armas hing (kiiresti) armas hing, armas hing, — ja kui palju Sa ka oled oma leeri ajast saadik olnud õpetaja juures ande andmas oma hinge õnnistuseks... armas hing, mis Sa siis ütleks ometi!»» oma ilmlõpmata kordamiste ja moonutamistega päris meeleheitmisele. Ja see punane nina köstri ülestursunud silmnäos, kui ta hirmsa kärakõlaga: Armas Jeesus avita hüüdis (seda ta ütles targasti, sest kogudus hakkab andmisest varsti väsima), oleks väga hästi oreliküünlaks olla võinud, kuna ta nüüd kokkuhoidmise pärast poolest pimedast oma häält kuulda lasi. Mina põgenesin, aga kannatlik kogudus pidada pühas hooles harilikult kuni lõpuni välja kannatama...

L. Koidula

TEADUS JA USK

Nuga võta,
appi tõtta,
silmatohter
Teadus, ae!
Terve ilma
vaimusilma —
mõistust — katab
usu-kae . . .

J. Lilienbach

PROHVET MALTSVET

Veel ei olnud Maltsvetil Järvamaal kindlat, tema õpetuse ja tema isiku külge liitunud kogudust. See tekkis aegamööda hiljemini. Aga tal oli nende paljude seas, kes tema lugemist käisid kuulamas, juba hea hulgake pooldajaid, ja nende arv näis jõudsasti kasvavat.

Juba tema paljas nimi oli võimsaks tõmbejõuks. Selle kõla ei mõjunud mitte ainult palvelisse rahvasse, vaid ka nõndanimetatud ilmalastesse, kelleks loeti inimesi, kes võtsid usuasjust leigemalt, ilma erilise härduse ning agaruseta osa, inimesi, kes iga pühapäev kirikus ei käinud, või, kuigi käisid kirikus, mitte iga kord ka vennaste koguduse palvemajas ei käinud. Maltsveti nimi mõjus nõnda, et palve- kui ka ilmarahva seast needki, kes tema kõneosavust ja tema sõna võimu veel ei tunnud, hulgana tema lugemistele voolasid — nagu salapärasel sisemisel sunnil.

Selle sunni kohta ei olnud nad, nagu tähendatud, ise sugugi selgusel. Keegi neist ei oleks teadnud öelda, et see sund ja tung tekkis valitsevaist oludest, kõige pealt nende ihulisest hädast. Nad olid inimesed, kes ootasid päästjat, õ i g e t päästjat, sest et ta teisem oli kui need, kes endid seni päästjaiks olid tunnistanud, ilma et nad kedagi oleksid päästnud. Ihkamisi ja aimamisi otsisid nad inimest päästjaks, kes nende häda mõistab, kes nende viletsust tunneb, — nad otsisid o m a meest. Ja Maltsveti Juhan oli o m a mees. Ta pidi oma mees olema, sest ta hakkas neile päästjaile vastu, kes päästmist tõotasid, aga tõotust täide ei saatnud, kes jäid rahva suuremale osale võõraks.

Rahvas vaevles teo-orjuse halastamata ikke all. Ta pidi viimase kui ihujõu kokku võtma, et täita mõisa nõudeid, ja see, mis jäi talle enesele järgi, oli aganane leib ning hall mure — alaline näriv, hinge ja ihu kurnav mure tuleviku eest, hirm ja kartus selle eest, kuidas oma kohuseid mõisa vastu täita ja sellekõrval iseennast vee peal hoida, aastast aastasse üle elatada. Ja see närvetav enese-

pitsitus, see viimase rammu hingetu pingutus, mille taga varitses ähvardavalt surmav nõrkus, ei pidanud mitte ainult edasi kestma, vaid koguni kasvama, sest mõisa nõuded ei alanenud, vaid kerkisid. Kus mõisa silm veel midagi märkas, mis oli tööjõu, puhkuse, varalise kosumise nägu, sinna pandi peale uus vajutis uue kohustise kujul, ja talupojale jäi varuks meeleheit. Ta võis teha, mida mõistis ja suutis — edasi ta ei saanud, haljamale oksale ta ei jõudnud. Kõige suurem usinus, kõige raudsem hool ja mure ei viinud teda kaugemale, kui et mõis oli temaga rahul ja et ta ise ei surnud nälga.

Et talupoeg sellest lämmatavast seisukorrast välja saada ihkas, et ta igatses vähemasti kergenduste järgi, on ju mõistetav. Kuid seks puudus tal iga põhjendatud lootus. Nimelt ilmlikkude võimude suhtes. Viimasteks pidas ta peaaegu üksnes mõisnikke. Ta oli aastasadade jooksul harjunud nägema ja tundma, et mõisnik tema maal k õ i k o l i ja k õ i k t e g i. Mõisnik oli valitsus, kohus, politsei, tööandja. Nagu tema määras ja käskis, nii oli seadus. Ja talupoeg nägi, et ka riigivalitsus, mida ta vaid nimepidi tundis, ainult seda tegi, mida mõisnik soovis ja soovitas, kui ta üldse midagi tegi. Ja et mõisnik midagi ei sooviks ja soovitaks, midagi ei teeks seaduseks, mis oleks talupojale tuluks ja seega talle enesele kahjuks, see oli ka harimata talupojale selge kui päike.

Sealtpoolt ei olnud siis midagi loota. Mõisniku ja riigivalitsuse poolt haigutas talupojale vastu tröötstitu öö. Aga elamiseks vajatakse lootust, kannatamiseks lohutust. Hädalise silm otsib pilkase öögi seest helendavat päästekiirt, ta käsi sirgub kauguses valendava õlekõrregi järgi välja. Ja et lootust ning lohutust maa pealt, loomulikkude, nähtavate võimude poolt, ei olnud leida, siis tõstis talupoeg silmad taeva poole üles, selle nägemata võimkonna poole, mis talle üksi veel järgi jäänud ja millest talle öeldi, et see üle käib kõigist valitsustest, isegi mõisniku valitsusest, ja et selle ees võetakse kuulda ka talupoega, jah, et see on veel a i n u s võimkond, kus ka talupoega kuulda võetakse.

Talupoeg pani oma lootuse taevase isa peale. See pidi ometi kord abi saatma. Ja et see lootus oli tema ainus, siis oli see suur ja vägev, sest selles sisaldus meeleheitlikkude inimeste terve inimlik-egoistlik pääsemõte, terve nende parem tulevik. Ja nimelt ootas talupoeg salaja oma hinge

põhjas loomulikku, ilmlikku, ihulikku, isiklikku abi — abi oma praeguses maapealses elus, abi oleviku kitsikuses, ja võimalikult varstist abi, sest häda oli väljakannatamatu.

Nüüd mõistsid aga need, kes olid õpetanud talupoega taeva poole vaatama, kes tema lootused maa pealt, loomulikust ilmast, nägemata ilmasse juhtinud ja kes tema hinge vaimliselt toitsid, asja hoopis teisiti kui ihulikus hädas vaevlev talupoeg ise. Nemad ei rääkinud ilmlikust ja ihulikust abist, nende arvamisel põhjenes talupoja maine häda ning kannatamine jumala seadusel, see pidi nii olema, ja nad tõotasid talupojale selle eest alles teises ilmas tasu, pealegi ainult sel tingimusel, et ta nende õpetusi karvapealt täidab, et ta oma ihulikus viletsuses ka veel aega peab leidma enda hinge eest lugemata käskude järgi hoolt kanda. Alles taevas pidi talupoeg saama parema põlve, siin aga oma saatust kandma alandlikult, kaebamata ja nurisemata. Maa peal ei olnud talupojal midagi nõuda. Nad õpetasid talupojale seda, ehk viimane küll oma silmaga nägi, et paljudel oli juba maa peal see paradiis, mis nendele alles taevas osaks pidi saama, kõige pealt mõisnikel ja kirikuõpetajail, neil, kes trööstisid talupoega teise ilma õnnega.

Nagu kirikhärra kirikus, nõnda rääkisid ka vennastekoguduse jutlustajad palvemajas. Õpetaja noomis iga pühapäev rahvast pidada rahulolekut suurimaks vooruseks, maha jätta ilmliku vara püüdmine, olla ülemate vastu alandlik ja sõnakuulelik, mitte nuriseda orjuse üle ja näidata leivavanematele rohkem usinust üles: kaebus talurahva laiskuse üle oli õpetajail alati suus. Nõnda siis kuulis talupoeg kirikus, et ta peaks õigusepärast veel rohkem tööd tegema, mõisale veel rohkem jõudu ohverdama, ja et see, mida ta pidas oma hädaks ja millest ta püüdis välja saada, õigusepärast veel suuremaks pidavat minema! Ja ometi otsis ta juba sellestki pääsu, pidades juba sedagi liiaks!... Kirikust läks talupoeg palvemajja. Vahest teevad sealsed, lihtsamad valgustajad, kes rahva enese rüpest pärit, õigust hädalisele. Ei midagi. Ka seal kõneldi ainult hingehädast, ihuhädast mindi kas vaikides mööda või korrutati õpetaja noomimist südamerahust, leplikust meelest ning sõnakuulelikust alistumisest ja käsutäitmisest edasi. Ka seal tehti, nagu poleks maapealne ilm ja ajalik elu kõige oma viletsusega kõnelemise

väärtki, nagu ei tähendaks ihulik kannatamine midagi, nagu teeksid need, kes valu pärast ägavad, seega ainult pattu. Alles nägemata tulevikuilm olla ilm ja sealne elu elu, ja selle ilma asja seletati nii põhjalikult, nagu oleksid seletajad ise seal mõne hea aasta elanud.

See kõik ei seisnud kooskõlas kannatava talupoja abilootustega. See kõik ei suutnud teda vaigistada. Ta tundis enese olevat petetud, maha jäetud, ilma õigete nõuandjateta. Ta kaotas usalduse, niisuguste nõuandjate ning vaigistajate vastu ja hakkas uusi, paremaid ootama. Neid, kes mõistaksid tema ihulikkugi häda, kes ei peaks seda mitte tühiseks, kes ei soovitaks selle suurenemist, kes ei räägiks ainult problemaatilisest tasust teises ilmas, vaid kes võiksid ilmutada midagi appitulekust, varstisest appitulekust juba siin maa peal.

Talupoja umbusaldust tema harilikkude tröostijate vastu aitasid toetada mitmesugused välised olud. Vahe nende ja tema vahel oli liialt lai ja liialt lõdev, nende olek tema vastu ilma sõprusliku sidemeta, ilma vennalise soojuseta, ilma ühendava kaastundeta. Need tröostijad seisid temast ülemal, ta pidi nende poole üles vaatama. Nad seisid temast ülemal seltskondlikult ja varaliselt, meelelt ja vaimult, ilma et nad oleksid võtnud vaevaks tulla tema juure alla. Talupoeg märkas kõrkust, käskivust, nuusutas ü l e m u s t, ja mis tegi tema usaldusele täielise lõpu, oli see, et ta oma tröostijaid tundis ühenduses olevat nende võimudega, mis temale head ei soovinud, mille poolt tuli kõik häda. Isegi need rahvalikumad lepitajad ja tõotajad, kes töötasid tema külje all, olles tema rüpest pärit, eraldusid läbistikusest talupojast, talurahva mustast paljusest, sedavõrt, et ta neid enam omadeks ei võinud pidada, ning ka see eraldumine põhjenes osalt varalisel, osalt vaimlisel ja meelelisel lahkolekul, ja niisugune vahe on alati vastastikuse usalduse haud. Kus luuakse ühisel usuväljal liike, ehitatakse kihte, soetatakse klasse, seal ei kasva ühendusevili, seal mühab umbusalduse lämmatav umbrohi.

Isikud, kes kutsusid endid rahva hingekarjasteks, ei olnud seda mitte. Karjane seisab karja juures ja karja seas, kirikhärra aga troonis rahvast kaugel, kogudusest küündimata kõrgel. Karjase esimene kohus on hoolt kanda oma karja hüveolu eest; kirikhärra mõtles kõige pealt ja enamasti ainult iseenese tulude peale. Õige kar-

jane püüab karja hädas aidata, teda vaenlaste vastu kaitsta; kirikhärra aitas häda edasi kesta, sest ta hoidus talupoja vastaste poole, seisis n e n d e kasude eest. Karjane ei olnud mitte lihtne karjane, vaid uhke härrasmees. Ta polnud mitte kaastundlik, heldemeelne sõber, vaid kõrk ja vali peremees. Talupoeg ei leidnud mõisniku ja kirikuõpetaja vahel muud vahet, kui et esimene nuhtles teda vitsadega, teine sõnadega. Esimene peksis, teine noomis. Muidu olid mõlemad mõisnikud, mõlemad suurmaaomanikud, orjade pidajad, suurperemehed ja suurhärrad. Ja niisugustena nägi talupoeg neid alati kõndivat käsikäes ja ikka teil, mis käisid talupoja omadele ristamisi ja otsekohe vastu. Mõisnik ja kirikhärra mõistsid teineteist, aga kumbki ei mõistnud talupoega. Nagu mõisnik, jäi ka kirikuõpetaja, talupoja hingekarjane, temale võõraks. Ja see võõrus oli seda suurem, et kirikhärra, nagu saksa mõisnikki, talupojale juba rahvuselt oli võõras. Karjane ei saanud hingega, hing karjasega sel keelel rääkida, mis mõlemaile ühine, omane, kodune — nad ei saanud vahetada hingehelisid, südamehääli, kui nad seda oleksid võinud ja tahtnudki. Nende vahel ei tekkinud seegi olukord, mis valitseb sulase ja h e a peremehe, alama ja h e a ülema vahel. Seks puudus kirikhärral liiga sagedasti see lähendav, lepitav, teed tasandav, vahesid varjav omadus, mida nimetatakse lihtsaks inimesesõpruseks, inimlikuks lahkuseks. Talupoeg läks õpetaja juure sama kartlikult tuksuva südamega, sama roomates ja küürutades nagu mõisasaksagi juure, ja teda lasti kirikumõisa niisamuti tagaukse ja tagatrepi kaudu nagu rüütlimõisagi. Ja kui kirikhärra arvas enesel asja olevat, siis ta kärkis talupoja peale sama kurjalt ja käskivalt nagu kärkis mõisahärra, kui ta enesel arvas asja olevat. Ning mõlemad arvasid endil ikka asja olevat, sest et nad pidasid säärast talupoja kohtlemist tema kasvatamiseks ja õpetamiseks. Ilma valjuseta pidi talupoeg nende arvates hukka minema — veel enam, kui ta nende arvates juba oligi...

Ja alamat, lihtsamat liiki hingekarjased? «Armuõpetuse» kuulutajad rahva enda rüpest? Kristliku venduse ja vennastuse õpetajad?

Nah, need tegid, nagu nende kõrgemad ametiosalised eel. Vahe oli ainult kraadiline. Nad tegid, nagu teevad kõik vaimulikud mehed, kõik kiriklased: nad muretsesid ahnuse ja kadedusega oma ühingu, Herrnhuti usulahu,

ja enda isiku võimu, tugevuse ja suuruse eest. Nad töötasid enese, mitte rahva heaks. Nad eraldusid rahvast seega, et jaotasid ta varaliselt ja vaimliselt liikidesse — paremaiks ja pahemaiks, kõrgemaiks ja madalamaiks. Nad tõukasid rahva enesest eemale, sest et nad isiklikule auahnusele ja kasupüüdele oma koguduses uksed ja aknad avasid. Rahva loomusunniline umbusaldus ka nende vastu imbus haigutavast lõhest, mis oli nende sõna ja nende teo vahel. Nad nimetasid endid vendadeks ja õpetasid vendust, aga nende olek musta hulga vastu tegi nad võõrasteks, nende tegelik elu hingas välja vahetegemist, isiklikku ja seisuslikku eraldamist. Ja mis veelgi kaaluvam: kogu Herrnhuti ususeltsi organisatsioonil puudus vendusealus ja vendusekuju; ta ei tunnud poolegi seda ühetaolust, ilma milleta vendus pole mõeldav; ta põhjenes otsekohe liigitamisel ja lahutamisel.

Vennastekogudus, mis sai aastal 1817 keiser Aleksander I käest vormilise loa ehitada Baltimaal palvemaju ja teha eestlaste ning lätlaste seas kiriklikku tööd ja mis võistles võimsalt luteri usu kirikuga, oli kinnine ususelts, mille rüppe mitte igaühte vastu ei võetud, kes soovis tema liikmeks saada. Vastuvõtt sündis liisu kaudu. Inimene, kes soovis «vennaks» või «õeks» saada, andis enese üles nõndanimetatud hoolekandjaile, keda oli igal koguduseosal mitu, ja need panid kandidaadid koguduse ülemale ehk diakonile ette. Mõne aja pärast said nad siis teada, kas nad vastu on võetud või mitte. Juba see vastuvõtteviis ühes kiriklikus liidus, mis evangeeliumi mõttel kõigile, iseäranis aga «patustele», lahti pidi olema, näitas, mis tõugu vennalik ühetaolus valitses Herrnhuti koguduses. Kuid vastuvõtmisel ei vaadatud mitte ainult valitava liikme «pattude», mitte nii väga tema kombelise elu, tema hingelise kõlbuse peale, vaid ka — ja sagedasti ainuüksi — tema varalise seisukorra ja lahtise käe peale. Harilik nähis oli, et mõned liikmekssoovijad võeti üsna pea vastu, kuna teised aastatekaupa pidid ootama ning paljud vastu võtmata jäidki. Ning viimaste seas oli ikka rohkesti vaeseid ja kehvikuid või neid, kelle annilahkusest ja ohvrimeelest head ei kuuldud, keda loeti ihnete sekka.

Sest kirik ja tema teenijad ning toed tarvitsevad vara. Vara on võim. Ja võimu on kirikule ja tema kandjaile vaja, et ennast alal hoida ja edeneda. Kirik ilma varalise

võimuta ei suuda levida, ekspandeeruda, ei suuda võistlejatega võidelda, sest see tekitab kulusid, nõuab kogumispaikade juureehitamist, jutlustajate ning muude tegelaste ülalpidamist, nende arvu rohkendamist, kirjanduse väljaandmist jne. Aga ka eneste lähema, isikliku tulu peale olid Herrnhuti vaimulikud isandad terased vaatama, sama terased nagu kirikuõpetajadki. Nende taskud olid kõiksugu andidele ja kingitustele alatasa kutsuvalt avatud, ja kes tahtis nende silmas armu leida, tõusta, lugupidamisele jõuda, see teadis, mis tal oli teha.

Iga aasta pärtlipäeva ajal pidas kohaline diakon ehk «saksa-isand», kes elas Paunkülas, Harjumaal, oma aastapüha. Seda pidustati peamiselt annetamise ja ohverdamisega. Suures vooris sõitsid «hoolekandjad armsad vennad» ja muud jõukamad koguduseliikmed Paunküla poole oma peremeest austama ning teda kingitustega rõõmustama. Küll sinna viidi raha, küll veeti rahavääri-list tarbevara. Sinna rändas või- ja meepütte, seakintse ja püülijahu, villu ning linu ja kõike, mis leidus kodu paremat. Muidugi oli teatav osa andisid ka rahva laiema hulga käest korjatud, ja kes ise pidule ei läinud, saatis oma kingitused teistega pärale. Nii mõnigi annetas ohvrimeelselt saksa-isandale, mida ta kodusel perel, lastel ja teenijail, oleks tarvis olnud; nii mõnigi maius rändas vaimuliku mehe lauale, millest annetaja töötegijad aasta otsa, isegi suurtel pühadel, ilma pidid olema.

Ametid vennastekoguduses olid au- ja ühtlasi auahnuseametid. Nende kättesaamine sõltus varanduse, seisuse ja sugu tingimustest. Hoolekandjaks ja lugijaks ei võinud tegeliku pruugi järele mitte iga aus, usklik ja kirjatundja «vend» saada, «õde» ammugi mitte. Hoolekandjaiks olid ainult jõukad ja liht-talupojast ülemal seisvad meessoost isikud — koolmeistrid, mõisasundijad, kaupmehed, kõrtsmikud, möldrid, käsitöölised, vallavanemad jne.; istus harvasti mõni liht-talupoeg nende seas, siis oli ta tingimata lahtise käega j õ u k a s peremees, ei kunagi vaene vabadik ega sulane. Asjata sirutas kehv külamees käe seesuguse ameti järgi, kuigi ta — õnne kaupa — koguduse liikmeks vastu oli võetud, ja asjata tegi seda iga isik, kellel oli madala seisuse kõrval vahest küll rahalist jõudu, aga kinnine käsi. «Välispidiste heategude» peale pandi nimelt suurt rõhku, ning sellega mõeldi eel kõige

ohvriheldust ususeltsi enese ja tema kõrgemate juhtide vastu.

Hoolekandjad istusid palvemajas jumalateenistuse ajal erilisel kõrgemal põrandal, koguduse vastas, neile määratud aupinkides. Nad olid liht-karjast eraldatud, kõrgemale seatud, nagu vendade ja õdede valvajaiks ja ülemaiks pandud, ehk küll vennaliku ühetaoluse põhimõte sellega halvasti sobis. Ja nad istusid seal nähtava uhkuse ja iseteadvusega, nad lasksid vahe, mis oli nende ja «karja» vahel, võimalikult selgesti välja paista. Igaüks nägi oma silmaga, et vennad pole ometi mitte vennad, vaid et on ülemaid ja alamaid vendi. Nagu kirikuski teatud paremad istmed, esirinnas, olid määratud seisuslikult ja varaliselt võimsamaile, nagu seal vahet tehti saksakoori ja talupoja-koori, rikka ja vaese surnu vahel, samuti oli lugu seski koguduses, mille liikmed pidid olema ühetaolised vennad. Muidugi edendas niisugune liigitamine jämedat auahnust ja seega välispidist vagatsemist ning variserlikkust. Auahnusest püüti saada koguduse liikmeks, auahnusest tõusta hoolekandjaks. Kiriklik-vennalik kogudus pakkus sama ebameeldivat pilti, mida seisustel ja varalistel liikidel põhjenev ilmlik seltskondki.

Ainult järje-õigeks täienduseks kõigele liigitamisele oli siis ka liikidesse jaotatud jumalateenistus vennastekoguduses. Neid liike oli kaks ja koguni kolm. «Jumalalapsed» hoiti «ilmalastest», Siion Paabelist kindlasti lahus. Jumalalapsed ja Siion olid Herrnhuti ususelts, Paabel ja ilmalapsed suur kirik ja tema kogudus. Sest usuta inimesi tol ajal veel ei olnud.

Vennastekoguduse palvemajad olid ja on, nagu teada, enamasti kirikute juures. Pool tundi pärast kiriku väljatulekut algas herrnhuutlaste palvemajas jumalateenistus, mida hüüti «lahtiseks lugemiseks». Sellest võisid osa võtta ka «ilmalapsed», vennastekoguduse nimekirja vastu võtmata patused. Pühapäeva-kohane jutlus, mis kirikus juba peetud, loeti uuesti ära, kuna selle eel lauldi mõned salmid. Siis pidas lugija peast lühema või pikema — enamasti pikema — kõne, milles ta kirikus ja siinsamas kuuldud jutlust parafraasitas. Jumalateenistus lõppes palve ja lauluga, mille viimase salmi puhul püsti tõusti.

Pool tundi hiljemini algas nõndanimetatud «teine tund». Sellest ei tohtinud ilmalapsed, vennastekogudusest eemalseisjad, enam osa võtta. Kui mitte veel kolmas

tund ei järgnenud, siis lasti teisele tunnile kogudusse vastu võetud liikmete kõrval vahel ka need, kes veel vastuvõtmist ootasid, kelle nimed juba kandidaatide kirjas seisid, kelle kohta aga liisuga tehtav otsus veel teostamata oli. Enamasti aga, muu seas ka Järvamaal, peeti palvemajas kolmekordset palvetundi. Teisele tunnile lasti üksnes otsust ootavad usulised. Muidugi võisid ka pärisliikmed, kui see nende liigi-au ei haavanud, sel madalamal lugemisel kuulajaiks olla, kuid mitte «Paabeli rahvas».

Kolmanda tunni järgnedes kogunes palvemajasse ainult «äravalitud» rahvas, enamasti vanemad inimesed, need, kelle nimed juba eluraamatus seisid — vennastekoguduse pärisliikmed. Palvemaja uksed pandi kinni ja mõni vend seati ustele vahiks, et ükski ilmalaps jumala pärast sisse ei pääseks! Ja et patuste silmad läbi klaasigi ei näeks, kuis jumal oma lastega ja lapsed oma jumalaga asju õiendavad, kaeti ka veel aknad eesriietega!

Nüüd alles olid vennad-õed koos. Need seal väljas olid võõrad. Nad olid võõrad, ehk nad küll sama jumalat otsisid nagu vennad ja õedki, ehk nad küll kirikus ja palvemajas sama õpetust käisid kuulamas, mida kuulasid «jumalalapsed». Lukutatud templist, kinnimüüritud Siionist kajas hale lauluheli, kostis härras palvekõmu, tõusis ulguv ja nuuksuv nutukahin vastu lage. Seal nuteti maailma pattude pärast. Nende pattude pärast, kes seisid väljas, kelle eest oli hingeäratajate tempel suletud. Ja nutjad olid mõisa kepikandjad — kupjad, kiltrid, aidamehed, ka mõningased opmanid, need vagad vennad, kelle kepid äripäeval peremehe kukru kasul tantsisid nende võimuse alla antud vendade seljas. Ja seal nutsid ja palvetasid teiste pattude pärast kõrtsmikud, möldrid, mõisarentnikud, need vagad vennad, kes elasid ja kogusid rikkust oma põlatud vendade viimsest jõust. Nende jõust, kes kui patused ilmalapsed seal väljas seisid, kelle eest jumalakoja uksed ja aknad kinni, sest et neil oli vähem vara kui nutjail, vähem seda mammonat, mille teenimist nutjad pühakirja järele ise patuks tunnistasid...

Talupoeg mõistis, mida temaga siin tehti, nagu ta sedagi mõistis, mida tehti temaga kirikumõisas ja kirikus. Ta mõistis seda, olgugi tajumisi ja undamisi, ja et ta seda mõistis, siis ta kaotas usalduse niisuguste abimeeste, hoolekandjate ja trööstijate vastu ning ihkas ja ootas oma

südames uusi, paremaid. Ta igatses abimeeste järele, kes teda peaksid teatavate õigustega inimeseks, kannatavaks inimeseks, ja kes juhataksid inimesele abi, mitte ainult hingele; kes ei tõstaks juhatavat sõrme mitte üksi kõrge ja kauge taeva poole, vaid osutaksid ka selle kindla pinna poole, mille küljes on inimene oma eluga kinni.

Nüüd aga ilmus korraga mees, kes väljendas selge sõnaga mõndagi, mis talupoja põues tummalt oli kipitanud. Nüüd ilmus mees, kes julges talupoja seniseid abimehi ja trööstijaid avalikult laita, iseäranis sellepärast, et nad endid temast pidasid paremaks, kõrgemaks, jumalale ligemaks, et nad jaotasid rahva ilmliku vara järele liikidesse, et nad uksed, mis olid ühtedele avatud, teiste eest kinni panid, ja et nad endid ise põlatud vendade vähesest rasvast nuumasid. Juhan Leinberg algas oma tegevust võitlusega talupoja seniste avitajate, hoolekandjate ja nõuandjate — tema seniste ebasõprade vastu.

Vaevalt oli Maltsveti nimi saanud rahva seas tuttavama kõla, kui sellega ühes käis teade, uus usumees arvustada kirikuõpetajate kõrkust, lähenematust, varaahnust ja mammonaorjust sama teravalt kui Herrnhuti vendade templi-lukutamist, patuste liigitamist, nende variserlikku ebavagadust ja silmateenri-tembutust. Teisi mõjusamaid ususeltse tol ajal rahva seas ei olnud; baptistid ilmusid hiljemini. Ja et teade vastas tõele, märgati sellest, et võitlus Maltsveti vastu arvustatud ja laidetud tegelaste poolt sedamaid lahti pääses, et kirikuõpetajad ja «saksaisandad» ning mõlemate abilised uut usumeest ühest suust püüdsid valeprohvetiks, rahva eksitajaks, kuradi sulaseks teha, kelle õpetuste eest nad oma karjasid noomides ja vannutades hoiatasid. Rahvas aga arvas, kõigest hoolimata, temas oma mehe ära tundvat, seda enam, et ta hoiatajaid ei usaldanud. Maltsvet oli küll olnud kõrtsmik ja mölder, oli matti võtnud ja puskarit müünud ning sellega jõukaks saanud, aga ta ei olnud mitte enam kõrtsmik ega mölder, ta oli mammonaorjuse maha jätnud, teiste abil vara kogumise kõrvale heitnud ja nõudis, et teised rahvaõpetajad ja rahvanoomijad teeksid sedasama. See äratas talupoja tähelepanu, meeldis talle, veetles teda, soetas temas usaldust uue palvemehe vastu. Ja see usaldus oli seda suurem, et Maltsvet ei olnud talupoegadele seisuselt ja rahvuselt võõras, nagu

kõrk kirikhärra ja saksaisand oma viletsa eesti keelega, et ta oli talupoeg nagu nemad ja ei tunnud mitte ainult nende keelt, vaid ka nende elu. Aga ka uhke ei olnud Maltsvet, ei lasknud endas kõrkust ega auahnust nõnda tükkida esile nagu vennastekoguduse lugijad ja hoolekandjad ning mitte vähem pastorid ja nende saksikud köstrid. See kõik, hoopis vaatamata tema suure kõneandе ja muude osavuste peale, tõstis Maltsveti nagu imeväel põhjast pinnale, tegi tast ühe hoobiga vaimuliku rahvamehe, kes ületas pooldajaid kosiva ja koguva mõju poolest kõik tolleaegsed võistlejad.

Veel suuremaks kasvas see mõju muidugi, kui tema nimi pärastpoole liitus suure väljarändamis-liikumisega ühendusesse, kui ta sai nähtavasti seks avitajaks, keda talurahvas salaja oli oodanud, avitajaks, kes ei tõotanud kannatavale talupojale mitte üksnes teises ilmas tasu, vaid arvas võimalikuks, et see oma põlve juba maa peal võib parandada, ja temale seks teed näitas ja aitas abinõusid otsida.

See oli Maltsveti paljas nimi, mis täna ka Kugli küla ta terve ümbruskonnaga kihama pani ning talu poole, kus ta oma häält pidi tõstma, teele ajas. See oli Maltsveti paljas nimi ja eemalt kuuldud kõla tema võitlusest rahva seniste hingekarjaste vastu, mis kajas nagu äratav, kutsuv kellahelin külast külla, talust tallu, isegi sundides virguma lootuseta tuimusesse vajunud hingesid.

Need seal Kugli kõrtsis, kes pidasid uue rahvaõpetaja üle viina ja õlle juures naljaga segatud lodevaid vaidlusi, olid need leigemad, kainemad vaimud rahva seas, kellel kirglikud usu- ja lootusetunded enam-vähem puudusid, kes vaatasid uutele nähtustele umbusklikult, arvustavalt, ära oodates vastust, iseäranis asjadele, mille peale panid härdad, süttiva usuga hinged suuri lootusi. Aga nemadki ei suutnud vabaneda selle kõla mõjust, mis oli Maltsveti nimel; ka nende südame põhjas liikus salaja midagi ootuslikku ja lootuslikku, mis neid sundis kõrtsist lahkuma ja samme pöörama Kiisa talu poole.

Päris palavikuline liikumine valitses aga nende seas, kelle hingedes ühinesid ainelised abi-ihked usulise härdusega, kokku sulasid suureks, elavaks kireks, vastupanematuks tungiks täis vägevat lootust. Nende majades oli uhav lainetus. Südamed tuksusid, silmad läikisid, suud kogelesid palvesõnu. Naised ergutasid mehi, mehed naisi,

vanemad lapsi taga, ehk küll igaüks oli erk ja ärev isegi. Kõik olid endid minekuks ehtimas ja paljud ei püsinud õiget aega ära oodata, läksid liiga vara teele, et aga kodusest umbsest ooteõhust pääseda ja selle maja lähedale jõuda, kus neile täna nii haruldane toode pidi osaks saama, maja lähedale, kuhu nad kuhja kandsid nii palju viimistlematuid ootusi ja lootusi. Küla tänav mustas juba inimesist ning Kuglile kokkutulevad kaugemad teed olid täis tõttavaid salgakesi ja üksikuid rändajaid nagu kiriku juure viivad teed pühapäeva-hommikutel.

E. Vilde

Solgivee linna õpetaja Tassenblatt: «Säh, vaene mees, siin on sulle üks tubli ja tugev püksinööp. Kui sul kunagi pükste eest nööp ära kaob, siis on sul kohe omast käest asemele panna!»

BALTLANE

«Kristlane ma olen,»
Ütleb mõni mees. —
Silm mul hunti nägi
Lamba riide sees.

Küll on ilmas palju,
Kellel pikk must särk —
Eesti rahvast tunnen,
Nendel kuri märk.

Suuga tema annab
Patu andeks sul,
Hammastega salvab
Sind kui koer, kes hull.

«Armasta sa venda,»
Ütleb tema tõest',
Aga verehinda
Võtab vaese käest.

«Jumalale armas,»
Ütleb ta, «kes and.»
Eks kuis see võis olla —
Teist ta põrgu sund'.

Õpetaja ütleb
Enda olevat,
Siiski tema teod
Eestlast surmavad.

Tegi Kristus nõnda
Juuda rahva sees?
Kas siis nii ta jünger
Oled, vaene mees?!

Rahvast sina noomid
Kavalusega,
Siiski põrgu rühid
Pühaüsega.

Õnneks sull', et rahvas
Nõnda rumal veel!
Kes sind usku võtvad,
Nendest sul hea meel.

Rikkaid sina trööstid
Haledusega,
Vaeseid jälle noomid
Trotsisõnuga.

Oh sa, Püha-Jüri,
Mõtle otsa peal'!
Ots saab sulle kuri
Ilmas saama teal.

Juba katel suitseb,
Põrgus ammu seal,
Vanasarvik ootab
Sinu hinge peal'.

SAKSU MEIL ON MITMET SUGU

— — — — — — — — — — — —

7. Saksu meil on mitmet sugu,
Igal ühel oma nägu;
Mõisnik number esimene,
Kirikisand järgmine.
8. Neid kaht pea kelmiseisust
Tunnuks kaugele ju haisust;
Nende käte kärnatõbi
Teeb meil' valu haavu läbi.
9. Mitu sada aastat juba
Teotavad eesti tuba;
Kord meid oma võrku saiva,
Söövad nüüd kõik meie vaiva.
10. Nemad elavad siin uhkest,
Prasvad ööd ja päeva rohkest;
Kallist riiet keha kannab,
Seda meie higi annab.
11. Sandist nemad härraks saivad,
Kullas, hõbedas nüüd käivad —
Eesti mees, sa pärisori,
See on sinu vaev ja veri!
12. Eesti maa on oigamisel,
Ööl ja päeval leinamisel.
Nende ike raskest litsub,
Enne aega hauda kutsub.

— — — — — — — — — — — —

14. Nii nad rahvast solgitanud,
Kantslitelt jo kolgitanud,
Et üksteisel pussi teevad,
Viimati kõik ilma jäävad.
15. Oleks tarkust veidi enam,
Asi oleks palju parem,
Aga kas me kir'kud vähe
Rahvast aavad lolli pähe!

16. Küll ma mõtlen kõigipäidi,
Kuidas ausad, kel tööd veidi
Üksi seitsmes päev, kes püha,
Täidab pastorite keha.
17. Kuuel päeval päha õppib,
Seitsmendamal välja klopib.
Mõni lorib, lobib, lompsib,
Käega vastu kantslit kompsib.
18. Nii ta seadab oma kõne:
«Pärisrent ei saa te enne
Kui teil taevas kell on löönud,
Siis teil pärisrent on saanud!
19. Selle pärast ärge nõudke
Ilma vara taga, sõudke
Suud mu püha käele andma,
Võid ja mune kodu kandma!»
20. Tund ehk kaks ta nõnda prassib,
Jutlust ümber sõõri vassib,
Teotab seal mehi, naisi, —
Selle eest tal vald ja mõisi.

— — — — — — — — — — — —

25. Tarkus võidab ilma ära,
Annab au ja kallist vara,
Paneb võõrad riisjad vangi,
Nende maod nälja sängi.
26. Ei nad muidu tarkust ne'aks,
Üteldes: «Kes tarkust nõuab,
Otsekohe põrgu sõuab!»

MARJAD SILMAS

Natuke maad Jürist eemal võttis kirikhärra aset. Toomingapõõsas varjas teda päikesekiirte eest. Alla oli ta laotanud suure villase rätiku, ja magusat sigarit suitsetades andus ta ajaviite-mõtlemisele. Lapsed jooksid tüdrukute ja proua saatel eemal puhtaks niidetud aasal, — proua hoidis neid meelega Jürist kaugemal. Pisut toomingast eemalkasvava väikese pajupõõsakese all seisis söögikorv, mis ootas lahtitegemist.

Härral oli toominga vilus hea pikutada ja mõtelda. Ta mõtted viibisid maarahva juures. Nagu terav nuga lõikas see ta südant, mis ta ameti ajal siitmaa rahvast oli näinud.

«Ja-jaa,» arvas ta, «tõesti pool rahvast on siin rumaluse peos, oma osa on siis veel laiskust, aga... mis on üle selle?»

«Täna on vist härradel sant õnn,» salvas Jüri härra mõtete sekka, «kala ei taha hammustada!»

«Eks katsume ja ootame!» vastas härra. «Kas sul tagavarakalu ei ole?»

«Ah minul võeh?»

«Sinul jah!»

«Eks neid ikka nüüd sugu ole ka, aga kes teab, kui palju siis saksad soovivad?»

«No vaata, see on ju väga hea: kui õng ei anna, siis annab jälle Jüri!»

Jüri naeris.

«Aga siin on hea olla,» rääkis õpetaja natukese aja järel. «Meie oleme nüüd kui omal ajal jüngrid mere ääres.»

«Jah, eks ta ole ikka,» vastas Jüri. «Mina olen Peetrus ja teie olete Jeesus!» Ja Jüri vaatas härra peale, kes sigarit näpu vahel hoidis ja villasel rätikul külitas. Härra nägu tõsines. Vist ei meeldinud vastus talle. Siis ütles ta aga: «Säh, Jüri, suitseta see sigar veel ära!»

«Olge terved, head saksad,» tänas Ahvenas ja võttis sigari vastu, hammustas ta otsast tüki, tegi suus ümberringi ilaseks ja pani põlema.

«Aga, õpetajahärra,» küsis ta, «ega neil omal ajal suitsu ei olnud, ja siis ka mitte nõnda kallist, nagu see on?»

«Ei, see on uuema aja pruuk. Tubakas on Ameerikast, ja see tubakas, mis sealt tuleb, on väga kallis.»

«Ja-jah, eks saksad tea. Ma usun, ega sihukest asja, nagu see siin, siitmaalt ei saa; sellel on justkui meemaik juures. Kes teab, mis sihuke õige peaks maksma? Ega viiega teda vist kätte ei saa?»

«Jah, kes ta sulle viiega Ameerikast ära toob? See toomine on ju väga kallis!»

«Ja-jaa,» jaatas Jüri, kes Ameerika nime jälle kuulis, «siis tubakas ja kartul on ühelt maalt! Kena küll! Ja vaata, kui palju kartuleid selle raha eest oleks saanud, terve kõhutäie, ja nüüd läheb muidu õhku!» Jüri puhus magusat suitsu välja. «Aga öeldakse,» rääkis ta edasi, «kes teab, kas see õige peaks olema, et tubakasuits silmadele kahju peab tegema? Vana Tõllasaare Andres jäi pimedaks; laskis oma 2 naela tubakat nädalas läbi nagu midagi, suitsetas teine ööselgi!»

«Jah, tubakas on kahjulik,» kinnitas kirikhärra.

«Aga,» küsis korraga Jüri, «tohtrid suitsetavad ju ka?»

«Jah, mis sa teed ära, oled harjunud — ja natuke ei tee ju viga... Aga, Jüri,» küsis härra korraga, kes juttu teisale tahtis viia, «miks sa enesele naist ei võtnud? See kuluks sulle küll ära!» Kirikhärra vaatas ta lagunenud riiete peale.

«Aaa — hakkab, hakkab!» hüüdis järsku Jüri; «kas noored härrad ja preilit-prouat ei tahaks näha saada, kuidas kala nüüd välja tuleb?»

Härra Weitling kutsus lapsed ligemale.

«Ärge nõnda ligi minge!» noomis proua lapsi ja hoidis neid kahe käega Jürist eemal, «te kukute jõkke!»

Kui lapsed kõik juures olid, tõmbas Jüri õngelati järsku üles: ilus ahven rippus otsas ja siples.

«Kala, kala!» kisendasid lapsed.

Jüri päästis vaesekese õnge otsast lahti ja viskas eemale rohule maha, kus kala seda enam siplema ja lõugu pikalt lahti ajama hakkas. Lapsed jooksid kala juurde. Kirikhärra käskis aga kala varsti kotti panna, ja proua viis lapsed jälle aasale jooksma ja mängima.

Jüri oli selle aja sees uue sööda jälle jõkke visanud ja istus vagusi, õngelati ots peos. Selja taga põõsa ääres oli niisama vagusi tema seltsimees. Nad mõlemad vaikisid tükk aega.

«Küll vist kuluks sulle talitaja ära?» küsis kirikhärra, et endist poolelijäänud juttu jätkata.

«Oh, mis mina, vana inimene, enam temaga teen?» vastas Jüri külmalt.

«Aga seda oleksid pidanud sa juba ennemalt tegema!»

Jüri pöördus pooleldi kirikhärra poole. Kui aga selle koguni tõsist nägu märkas, ütles ta:

«Oh, kulla kiriksand, ei ole kõik teha, mis inimene arvab! Ju see polnud siis taevaisa tahtmine!» Jüri hääl värises.

«Aga sa tahtsid ikka ka kord, omal ajal naist võtta?»

Jüri ohkas.

«Härra, ärge pange pahaks,» ütles ta siis paludes, «ma rüüpan veel.» Ja pikkamööda kiskus ta pudeli taskust välja.

Jüri peitis pudeli ära. Ta nägu läks kurvaks.

«Noh, võta ikka, võta!»

Jüri laskis pika lonksu. Kuuekäisega pühkis ta suu puhtaks.

«Missugune mustus!» arvas vaimulik.

Nad vaikisid jälle.

«Oh, õpetaja!» jätkas viimaks Jüri. Oli tunda pisukest viina mõju. «Oh, õpetaja, miks ep tahtnud! Mul oli küll ka oma, aga mis sa teed ära: ei saanud võtta!»

«Siis olid ikka ise hooletu!» vastas õpetaja kergelt.

Jälle ohkas Jüri.

«See oli raske aeg!» rääkis Jüri. «Ma olin vaene poiss, Jaani Toomal» — ta näitas üle jõe — «seal sulaseks. Mis maksti sel ajal palka? Ja Maret teenis siin tüdrukuna.» Ta näitas vasaku käega küla poole. «Seal ta oli; seda on 45 aastat tagasi. Maret oli ka vaene tüdruk! Kuidas sa lähed paari?»

«Aga paljud lähevad nõndasama,» arvas kirikhärra.

«Lähevad küll, aga mis sealt saad? — Vaesust! Siis tulevad pisukesed. Ole nendega kinni. Ja minul olid veel isa ja ema — vaadake, siinsamas saunas, niisamasugused vanad, nagu mina praegu olen. Ei tahtnud neid kuidagimoodi maha jätta. Mõtlesin ka kõikepidi järele. Ei ühtigi! Mis vaene, see vaene! Mõtlesin: lähen, võtan mõisa käest

metsast maad ja hakkan kohta asutama. Läksin sinna taha laande. Pöörasin nagu karu metsa ümber, isa-ema aitasid ka, — olid küll vanad inimesed, aga kes meie-sugusele armu annab? Vea nõndakaua, kui hing sees on! Aga kedagi, vaata, et sa aga süüa saad! Isa-ema ütlesid: «Võta naine!» Ma rääkisin, et ma Maretit tahan. Kus nemad vastu: «Maret vaene, ära Maretit võta!» Ei ma võtnud, ma ootasin. Seal tuleb seesamane Jaani Toomas ja ostab mu koha ära! Ei tea, kellega mina ostan? Vaevalt aga kõht täis! Ei, mõtlesin ma: hakkan õige sepaks. Läksin sinna, alla, küla otsa; seal oli siis sepp. Teised naersid küll, et vana mees tahab sepaks õppida; aga ma hakkasin peale! Küll oli mul hale maast lahkuda! Ma päris nutsin, kui oma koha pealt ära tulin. Loomade ja majavärgi eest sain sel ajal 120 rubla panku. Õppisin asja ära ja hakkasin siin sepaks; aga edasi mitte märkigi! Vaata, et süüa saad! Ikka ei taha veel Maretit vaesusesse tuua. Isa-ema elasid ka; ei võinud: lugu oleks veel halvemaks läinud!»

«Siis olid sa ikka natuke laisk,» arvas kirikhärra, «et sa edasi ei saanud.»

Vana Jüri palged lõid punetama. Sõna «laisk» kuulis ta enese kohta esimest korda. Ta viskas õnge vähe kaugemale jõkke, pöördus kirikhärra poole ja ütles: «Olge head, tulge vähe siia!»

Härra tuli.

«Vaadake, härrad, siin on pihk! Säh, võtke see oma kätte!»

Õpetaja võttis. Talle tegi Jüri tegu nalja.

Imelik värin käis Jüril läbi keha: niisugust peenikest, libedat asja nagu kirikhärra käsi polnud ta elu sees oma pihku saanud! See oli nagu midagi jahusarnast, aga soe ja hoopis pehmem.

«Vaadake,» ütles siis ärritatud Jüri, «tõmmake üks selle käe sõrmedest õigeks!»

Kirikhärra katsus: kõik jäid kõverasse. Ta laskis Jüri käe lahti ja ütles imestades:

«Need on ju kõveraks loodud!»

Jüri muigas: «Loodud?! Kui ma karjas käisin, läksid mu sõrmed päris sirgeks, aga nüüd ei lähe! Mitte seisust ei ole nad niisugusteks läinud, vaid tööst! Hommikul, kui pisut valge, hakkasin ma töösse ja tegin hilja õhtuni; vasaravarre ümber on nad niisugusteks kooldu-

nud! Aga mis sa said selle eest? Süüa — ja mitte muud midagi! Seal surid mu vanemad. Enne isa, see uppus siiasamasse, ja ema pani oma silmad ka varsti kinni. Soo, mõtlesin ma (ma olin siis oma 35 aastat vana ja Maret oli ka juba vana tüdruk), soo, nüüd võtan naise! Aga säh sulle! Tulid rõuged ja Maret suri!»

Jüri pidas vahet, pühkis palet ja ütles: «Näeh, tuul ajab silmad vesiseks! Mul on vaesed silmad, õpetaja-härra... Ja ei ma ole pärastpoolegi enam naist võtnud. Mis sest elust ikka saad!»

Lapsed olid kaugele läinud ja õpetaja soovi peale ei kutsunud Jüri neid enam enese juurde, ehk küll kala jälle otsas oli.

«Sul oleks aga oma pere nüüd olnud!» arvas Weitling.

«Jah, ehk seda küll, — aga ju jumal ei tahtnud! Mis mul ikka neile anda oleks olnud peale vaesuse? — Vaesel inimesel on raske elada!» Jüri ohkas, ka kirikhärra ohkas kaasa.

«Aga ega's keegi pole vannutud vaeseks jääma; sa pead püüdma, katsuma, et rikkaks saada!» kinnitas vaimulik.

Jüri meelest paistis, nagu oleks tahetud teda meelega laisaks tembeldada.

«Oh, kullapai õpetajahärra!» rääkis Jüri valusalt, «kust sa saad edasi? Põllutöö eest makstakse vähe, ja kui sul pere on, siis võitle aga viletsusega!»

«Aga eks katsu siis muud peale hakata!»

«Eks nad katsu!» vastas Jüri; «või ei lähe nad linna või vabrikutesse või Venemaale!»

Kirikhärra panid ta enese sõnad kohkuma nagu sündis Sauliga, kui ta Saamueli vaimu nägi. Jüri ütles ju väga selgesti, et nad ära lähevad ja siitmaa tööjõu pisukeseks jätavad. «Õige, õige,» arvas ta ise.

«Oleks inimesel kaks elu,» seletas Jüri edasi, «siis ehk saaks midagi, aga seal tuleb surm — ja kõik on möödas.»

«Aga õppigu mõnda muud ametit, kui põld kõiki ei toida!»

Jüri ei saanud sellest kohe aru. «Midagi muud?» arvas ta siis; «või nad ei õpi? Eks Tasase Mihkli poeg õppis kiriksandaks — saa kohta ühti! Peab nüüd Saaremaal kuskil olema, peab niisama vaene olema, nagu

mõni meie seast. Ei tea, mis see taluinimene ka on?! Aga eks nad hädaga tee kõik ära, lähevad teise usku ja kõik; kuhu sa, inimene, hingega lähed?!»

Härra Weitling tõmbas näo kortsu! Jutt oli asjata liiga sügavasse läinud ja Jüri niisuguseid sõnu ütelnud, millest ta ise kirikhärra arvamise järgi aru ei saanud. Kiriksand pani aga imeks, kui võõriti rahvas mõtleb. Tal oli maast ja rahvast kahju. «Aga ometi on ju mitmed saanud rikkaks?» küsis ta ette heites.

Jüri ei saanud kuidagi mõttest lahti, et kirikhärra teda laisaks peab.

«Vaadake, seal on koguni teine asi,» ütles ta; «see on niisama, nagu kaladega: üks hakkab, teine ei hakka!»

«Nüüd sa, Jüri, ajad küll lapsejuttu,» arvas kirikhärra. «Kala on mõistmatu loom, aga inimesele puhus jumal oma elava õhu sisse.»

«Aga kõht on kõigil keskpaigas,» vastas Jüri, «ja teda ei või mitte kerisekividega täita!»

Et lapsed jälle ligemale olid tulnud ja süüa peale ajasid, võeti korv lahti ja hakati õhtuoodet võtma.

«Aga, Jüri,» küsis proua sinna tulles, «sa ei saagi täna kalu!»

«Oh, kulla prouakene,» palus Jüri, «oleks see minu tegemine, ma ajaksin nad kõik siia õnge otsa, aga mine tee rumalad targaks: igaühel elu kallis.»

«Ja-jaa,» arvas proua ja tõi Jürile tüki võileiba.

«Olge tuhandeks terved, kulla prouad,» tänas vana Ahvenas, «kui niisuguseid kannikaid surmani oleks, siis ma muud ei teekski, kui püüaks aga kallile prouale kalu!»

Kirikhärrale oli see vastumeelt kuulda.

«See vastus on küll vähe rumal,» seletas kirikhärra saksa keeles prouale, «aga sellest paistab terve rahva hingeelu välja: ta tahab aga muidu saada! Ma ajasin Jüriga juttu, aga kõigest paistab, kui vähe meie rahvas elust aru saab. Ta on alles väga rumal: ta tahab oma põllutöö eest jumalteab mis suurt maksu saada! Ja laisk on ta! Kõht on neile jumalaks!...»

Selle aja sees oli korvisisu puhta, mahalaotatud lina peale välja võetud. Mis seal küll ei olnud! Praetud kana, pardipojad, keedetud munad, purk sardiine, saia ja saialeiba, võid ja vorsti, ja pudel veini ja paar õlut!

Jüri vaatas üle õla ja vaimustus oma rumalas meeles: «Justkui pood, — nõnda palju kallist kaupa!»

Parajasti, kui kirikhärra perekond sööma oli hakanud, ligines neile talumees.

Ta oli palja jalu, halliks määrdunud takused püksid, mis põlvede kohalt ja vähe kõrgemalt katki olid läinud, katsid ta õhukesi reisi, seljas kandis ta katkist rüüd; peas oli tal vana katkine müts, mille ääred küll veel musta karva olid, lagipea aga üsna valgeks luitunud.

«Tere ka, kirikusaksad!» teretas ta poolkohkunud häälega, «jätka, jumal, leiba!» ja võttis mütsi peast, mis higist nõretas.

«Tere, tere, mu armas, jätku tarvis!» vastas vaimulik.

Kõikide suud jäid söömisest soiku. Vana Jüri vaatas tulija otsa ja mõtles: «Ei tea, mis jätku siia enam tarvis läheb?»

«Tea'p, kas tohib saksu eksitada või?» küsis jälle seesama kartlik hääl.

«Mis sul siis on, mu armas?» küsis kiriksand.

«Et ma tulin kirikhärrat paluma, või kuidas ta on,» mees ei leidnud õigeid sõnu mõtetele, ta veeretas mütsi käes, «ma ei tea, kas kiriksand, või kuidas ta on ... hingekirja, või mis ta on, tunnistust või sedelit peaks ka välja andma laupäeval? Kirikhärra ütles, et üksi esmaspäeval ...»

«Mis sa soovid, mu armas, kas ristimistähte või lauatunnistust või hingekirja saada?»

«See on,» rääkis mees edasi, «ma tahtsin linna elama minna terve perega, siis oleks tahtnud ennast sinna kogudusesse ka üles võtta.»

Weitling tõusis püsti.

«Miks sa siis, mu armas, ära tahad minna?» küsis ta mehe käest. «Sul on ju oma koht? Kellele sa selle jätad?»

«Käisin üleeile härra juures,» seletas mees, «ei jõua enam intressi ära maksta, ei oodata ka enam, müüsin siis koha teisele, Hansu Villemile; lähen õige ära!»

«Läheme, istume sinna,» ütles kiriksand, «ja räägime selle asja üle pikemalt järele.»

Nad läksid pisut eemale ja istusid jõekaldale, nõnda et nende seljad Jüri vastu olid pööratud. Kirikhärral oli peenike valgest toorsiidist kuub seljas. «Ena, kiriksandil ka linane rüü,» arvas Jüri, «aga küllap see ka niisama palju maksab nagu ameerika sigarid!» Teise musta rüü

kõrvalt paistis kirikhärra puhas kuub nagu mõrsjariie peiu kalevikuue kõrvalt. Kord oli Jüri kirikus niisugust laulatust näinud, kus mõrsja valges ja peiu mustas ülikonnas altari ees seisid. Jüri vaatas meeste poole, kes hoolega arutasid, ja talle tuli koht testamendist meelde: «Ja ta heideti välja, sest et tal puudus pulmariie.» «Ja-jah,» arvas Jüri, «Määru Hans läheb siit ära, sest tal pole ju kuube, pulmakuuest pole juttugi!»

— — — — — — — — — — — — — —

«Kas sa siis kohta enam ei taha pidada?» küsis Weitling Määru Hansu käest.

«Seekord küll mitte enam.»

«Ja lähed linna?»

«Linna küll, härra.»

«Aga, mu armas, kas sa tunned ka linnaelu?»

«Mis seal nüüd suurt tunda?»

«Aga mõtle oma väikeste laste peale,» rääkis Weitling osavõtlikult, «need lähevad seal hukka!»

«Oh jumal!» ütles Hans ohates, «eks nad siin niisama ka hukka lähe; eks jumal neid ise hoia.»

«Aga miks sa siis ära tahad minna?»

«Ei tule välja,» vastas Hans, «pisukese rahaga ostsin ma koha. Ma tahtsin nii väga peremeheks saada, et mul ka tükk maad oleks, aga ei saa läbi!»

«Siis ära pilla, ole kokkuhoidlik, tee tööd ja palu jumalat, küll siis kõik hästi korda läheb!» noomis vaimulik südamlikult.

«Oh, õpetajahärra,» sõnas Hans väriseva häälega, «ei ma pilla ühtigi, ma ei suitseta ka, aga ei lähe ega lähe!»

«Siis ei ole sa oma ülemat saatjat tööle appi kutsunud, tema õnnistus puudub!»

Hans jäi mõttesse. Ta silmad olid kalkvel pisaraist, aga ta jõudis neid tagasi hoida; ta oli ju mees, kes pealetungimise vastu on õppinud võitlema.

«Siis mine koju ja tee tööd edasi! Küll sa näed, et asi läheb!» lausus kirikhärra natukese aja pärast.

«Kus ta läheb!» vastas Hans kibeda naeratusega, milles enam pilget kui naeru oli. «Mõtelge, mu koht maksab 3000 rubla. Mul omal oli kõigest 500 rubla, kui ma koha ostsin, 2500 jäi veel võlgu. Maksa nüüd intressi 60 rubla tuhande pealt, see teeb 150 rubla aastas, siis maksa veel kõik muud maksud, tee võlg tasa... ei, seda ei jõua kuidagimoodi!»

«Miks sa siis oma koha eest nõnda palju maksid?»

«Ei saanud odavamalt! Tellisin küll müügi ajal alla, aga härra sai vihaseks ja ütles: «Kas ma oma kapitali nii odavalt ära pean müüma, et sina temaga teist nõnda palju mõne aastaga juurde võid teenida!» Aga ma tahtsin nii väga peremees olla!»

«Sa tegid ehk vähe tööd?»

Hans vaatas enese peale. Pisar kukkus kogemata habemesse. Ta pühkis selle ära, sai aga sealt ühe rukkikõrre kätte ja ütles: «Kõrs läinud habemesse! ... Ma olen teinud, mis mu jõus, olen enese ära tapnud, aga edasi ei saa!»

«Mis sa linnas tahad ette võtta?» päris vaimulik kurvalt.

«Ma saan koha eest oma raha kätte, oma 500 rubla jälle tagasi,» ja Hansu nägu lõi pisut rõõmsamaks; «ma lähen Pärnusse voorimeheks, ma arvan, ega's halvemini ka enam ei lähe!»

«Aga see ilus maaelu?»

«Oh jumal,» ohkas Hans, «mis sa teed ära, on küll kahju, aga ei ole midagi parata; siin tapab inimene enese üsna ära!»

«Ja-jaa,» mõtles kirikhärra, «laiskus on teine peaasi, mis meie rahvast kurnab. Ta jätab maa, et linnas paremat elu saada. Ta läheb voorimeheks, et seal linnauulitsaid tampida, aga ilusa maalooduse jätab ta!» Ja veel kord hakkas kirikhärra selgitama, kui kahjulik olevat linnaelu temale enesele, tema perele ... Aga Hans jäi kindlaks.

«Mis kangekaelne rahvas!» ohkas õpetaja ja ütles:

«Hingekirja saadame me ise ära. Aga sa tule veel kord kirikumõisa, — ma tahan sinuga rääkida.»

Hans läks.

Tusaselt kõndis kirikhärra tagasi. Tusane osalt, et kõht pooleli oli jäänud, osalt selle rumala, laisa ja kangekaelse rahva pärast.

«See mees tahab ju ka ära minna?» rääkis Jüri küsides.

Kirikhärra ei lausunud sõnagi. Ta mõtted olid vangis, ta rehkendas ülesannet, mis kuidagi välja ei tahtnud tulla.

«Aga vaata ometi, Otto: mis seal üle jõe lati otsas

ripub, seal pōōsa ääres?» küsis proua tagasituleva mehe käest; «ja üks naine käib vahel seal juures.»

Kirikhärra vaatas sinnapoole. Ta imestus tõusis: mingisugune piklik kott rippus poolkõvera nookus lati otsas, mille üks ots maasse oli kinnitatud.

«Jüri,» küsis ta korraga, «Jüri, mis seal üle jõe lati otsas ripub?»

Jüri vaatas.

«Seal on inimeselooma hakatus!» vastas Jüri.

«Mis, mis seal on?» päris proua.

«Oh, see on vist lapsekiik,» vastasid tüdrukud tuimalt.

«Oh mis hooletu rahvas! Pisukesed lapsed veavad nad põllule!» hüüdis kohkunud proua; «sa pead tõesti vaatama minema!»

Kirikhärra ohkas.

«See rahvas on suust ja südamest ümber lõikamata,» ütles ta prouale, «ma hakkan teda üsna põlgama.» Ta käskis Jüril õngelatid kinni siduda ja lootsiku päästa, et üle jõe vaatama minna, mis seal kotis ripub.

Aeglaselt täitis Jüri soovi. Ära minnes käskis härra lastele palitud selga panna, — hakkas vilu.

Jõel ei lausunud nad teineteisele sõnagi. Härra istus, Jüri seisis püsti ja sõudis.

Jõepind oli kaunis tasane, ainult pisukesed lainevirved rikkusid tasast pinda. Eemal lendasid pääsukesed mööda vett üles ja alla, õhumutukaid kõhutäiteks püüdes ja tiibu pika sügisereisi vastu harjutades.

Kirikhärra vaatas lindude mängu ja talle tulid õnnistegija sõnad meelde: «Vaadake linde taeva all!»

Teisele kaldale jõudes rääkis õpetaja: «Jüri, teie võtke õpetust pääsukestest! Vaata, kui ruttu nemad lendavad! Ruttu, väga ruttu, — ja selle eest toidab neid ka nende isa!... Võtke siit õpetust...» Ta astus välja ja läks.

Jüri aga mõtles: «Mis pääsukestel viga? Putukate eest pole kopikatki maksta!» Ja ta soovis tõesti pääsuke olla; siis teeks pesa just kirikhärra akna alla ja näitaks temale, kui kärmas ta on. Seal hakkas Jüri aga naerma: «Jah, kärner laseks vist pesa sinna teha! See lõhuks selle kohe ära: pääsukesed rikuvad ju aknad sootuks ära! Kes seda sallib!»

— — — — — — — — — — — — — —

Kirikhärra pidi pisukese ringi tegema, et oma eesmärgile jõuda. Üles kaldale läinud, nägi ta eemal kaht rukkilõikajat, üks mees, teine naine, kes pead üles tõstmata tööd tegid. Suur jagu oli veel lõigata; näis, et nad õhtuks lõpetada tahtsid. Õpetaja pool põllu ääres põõsa juures oli üks takuse riide tükk mõlemat vastuseisvat äärt pidi lati otsa kinni seotud, nõnda et pisuke kotike sündis; selle sees näis midagi olevat.

Õpetaja astus ligidale ja kohkus üsna ära: pisuke, vaevalt kahenädalane laps magas seal sees. Nii vana ta umbes võis olla, sest nägu oli üsna punakas ja pisukesi valgeid nupukesi täis. Kiriksand ärritus. Järsku pidi ta aga ümber pöörduma, sest selja taga hakkas üks lapsehääl hirmsasti lõugama. Enda ees nägi ta umbes poolteiseaastast last. Katkine rätik oli lapsele ümber pea kukla taha kinni seotud, mis peale nuia kuju andis; seljas oli lapsel hall toimine särk või jakk, mille lõiget kirikhärra ei tundnud. Nõnda istus laps kahe vihu vahele pandult ja lõugas, — lõugas kõigest hingest, silmi kinni hoides; käes oli tal hapu leiva koorikas, mis ühest otsast juba ümmarguseks oli imetud.

«Kuss, kuss, ole vait armas laps!» vaigistas kirikhärra. «Kas ema jättis oma lapse üksinda?! Ole vagusi, väetikene!»

Lati otsas kotis olev väike hakkas ka vääksuma.

«Oh sa jumal!» ohkas Weitling, «missugune taevani kisendav rumalus ja laiskus!»

Lapsed hakkasid aga ikka enam kisendama, mis eemalt nagu kahe emamesilase hüüdmine kuuldus: üks jämedalt: «tuut-tuut», teine peenemalt: «piik-piik-piiks!»

«Juula, vaata, õpetaja on seal!» kähvas mees: «vaata, lapsed karjuvad!»

Naine, palja jalu, särgiväel, palja sassis peaga, teises käes sirpi, teisega seelikut kõrgemal hoides tuli kärme sammuga kirikhärra poole.

«Mis te, põrgulised, karjute!» vaigistas naine juba eemalt. «Kuss, kuss, olge vait!» Ta kargas kätkivibu kallale: «Ä-ä-äh, ä-ä-äh!» kussutas ta pisukest. «Anni, Anni, Anni, ole ometi vait!» hüüdis ta suuremale lapsele. «Ää-ä-äh!» rääkis ta pisemale, ja nõnda edasi.

Kiriksand Weitling vaatas tõsiselt seda pealt. Selle aja sees tuli ka mees ligi.

«Jaan, Jaan ae!» hüüdis naine, «võta Anni sülle; vaata, mis tal põrsal viga on! Röögib na teine!»

«Tere, tere, kirikhärra!» teretas Jaan. «Meie lapsed sihukesed rumalad: nii kui võõrast näevad, kohe lõugama!»

Ja Anni poole pöördudes taples ta: «No mis sa, peletis, lõugad, kes sind tapab! Vait, ligund!»

Last sülle võttes pööras ta selle näo kirikhärra poolt ära ja hakkas siis vaigistama. Juula oli vihu peale istunud, ka selg kirikhärra poole, ja pakkus lapsele rukkilõikusest mustaks tolmunud rinda.

Tõsiselt seisis vaimulik nende, meie maa Aadama ja Eeva vahel, nagu omal ajal looja, kui ta oli ütelnud: «Vaata, ma olen teile andnud kõik rohud, mis seemet kannavad, mis kõige maa peal on, ja kõik puud, kus peal vili on, mis seemet kannab, see peab teile roaks olema!» Ja siis pidi see kõik väga hea olema, nõnda et looja võis terve päeva rahus puhata!

Kui lapsed vähe vagusamaks olid jäänud ja isa Anni näo jälle Weitlingi poole pööranud, märkas see, et lapse teine silm haige oli, üsna kinni ja rähmane.

«Kuule, Jaan, mis lapse silmal viga?» küsis ta.

Ilma, et Jaan vastata oleks saanud, pööras Juula enese vihu peal ümber ja last paljal rinnal edasi imetades ütles ta: «Mis sa teed ära? Õpib teine käima, komistab! Eks kukkus, põrsas, maha — rukkikõrs torkas silma!»

«Ta on ju nõnda kärsitu nagu elavhõbe!» arvas isa.

«Silm on väga haige,» seletas kirikhärra. «Kas sa tohtri juures oled käinud juba?»

Jaani-Juulat vaatasid kaheldes teineteise otsa.

«Nad on ju nõnda tüliks tööajal,» kaebas Juula, «päris nuhtlus!»

«Kas te käisite tohtri juures?» küsis Weitling uuesti.

«Tööaeg, kust sa saad na kaugele!» sõnas Jaan. «Eks peaks pühapäeval kiriku poole minema; ehk saab mõnega kokku, kes niisugust asja teab.»

«Kelle mõnega?» küsis kirikhärra juba pahaselt.

«Eks Kaie Tõnu ja Kihula memm mõista ikka niisugust asja. Aga ehk saab ise terveks?» arvas Juula, ja siis rääkis ta, kuidas temal mineval talvel ka ork silma torganud; olnud esiti küll haige, saanud aga ise jälle terveks.

«Mis häbemata rumalus see on!» kisendas Weitling. «Kas see on lastearmastus?! Jumal annab sulle lapse, ja sina ei viitsi tema eest hoolt kanda ja viskad jumalamuidu maha!» Kirikhärra oli väga vihane.

Meest-naist ei teadnud, mis vastata. Naise silmad läksid vesiseks.

«Oh jumal,» kaebas Juula, «kust sa saad kõik, mis sa tahad! Tõusin ikka alles üles, ei saa veel igale poole! Mees käib ka peale: tule appi ja tule appi!»

«Mis mina sinna võin parata,» laskis mees sekka. «Peremees tahab saunapäevi kätte saada, ütleb: rukkivakamaa pudeneb sul kätte ära! Kui sa aega sedasi raiskad, siis ajan su saunast minema või lasen su vakamaa raha eest ära lõigata ja kaeban su kohtusse! Ma seletasin küll, et naine lapsega on kodus haige maas, Peeter aga naerab ja ütleb: ega's minu süü pole, et su naisel laps on!... Mis sa teed ära? See soome seltsi rukis on sihuke raibe: jääb vähe hiljemaks, — enam kui seeme maas! Ma ei saa aru, mis sihukesest tühjast maha peaks tehtama? Muidu nuhtlus!»

«Tule, jumal appi!» ohkas kirikhärra ja näitas lapse peale, kes vibu otsas kiikus. «Kas see on siis alles üles andmata? Millal ta oli?»

«Mineval laupäeval, siis kui peremees vakamaa lõigata andis,» vastas Jaan.

«Ja nüüd juba üleval?» küsis kirikhärra kurjalt.

«Eks ma olin paar päeva ka pikali,» vastas Juula vabanduseks.

«Ma ei leia sõnu, mis siin pean ütlema!» vihastas Weitling. «See on inimeste tapmine! Kuule, Jaan, sina oled oma naise, oma laste mõrtsukas, sa oled rahva tapja!» Vihaga näitas õpetaja Jaanile sõrme.

«Kullapai õpetajahärrakene!» palus Jaan. «Mis sa teed ära? Ei saa! Peremees on kohe kaelas, ütleb: vargapesa!»

«Siis ära võta naist,» kinnitas õpetaja, «kui sa teda toita ei jõua! Kas naine sinu ori on?»

«Juula, mine ruttu koju!» käskis ta siis naist. «Küll ma vaatan! Õhtu läheb juba viluks, ja sina — rukkipõllul, ja laps kiigub siin maa ja taeva vahel! Mine, mine koju!»

Kui Juula nagu teise käsust aru ei saanud, hakkas kirikhärra ta käest kinni ja aitas vihu pealt lapsega üles.

«Mine koju!» ütles nüüd õpetaja lahkema häälega. «Ja sina, Jaan, vii laps kohe tohtri juurde, homme päev! Küll ma järele küsin!»

Meest-naist ei tahtnud ikka veel minna.

Seal sai õpetaja korraga hirmus vihaseks.

«Minge!» kisendas ta. «Missugune rumal, laisk ja kangekaelne rahvas!»

Meest-naist hakkasid vastu tahtmist liikuma. Rukkilõikuse ee ees jäid nad pisut peatuma ja vaatasid tagasi. Et aga õpetaja ikka veel kurjalt paigal seisis, läksid nad lastega edasi.

«Pime,» pahandas naine natukese aja pärast mehele, «sihuke hirmutab roosi mõnda kohta!» Kui aga nägi, et mees midagi ei lausunud, ainult kurvalt naeratas, ütles Juula: «Ei tea, mis sa muretsed! Las ta ikka ära minna! Sihukene ka talupojaelust midagi teab! Eks neil ole suhkur peal ja suhkur all, rohi ees ja tohter poomvillakoormaga takka järel! Ei tea, kust meie seda saame!» Jaanisse mõjusid need trööstisõnad väga vähe. «Tema arvab,» urises Juula edasi, «et meie saksanaised oleme, kes toitmist tahavad! Pole meid veel keegi santidekirja üles võtnud: meie toidame ise endid läbi ja läbi!...»

Ja kui kirikhärra kurvalt ja norgus peaga alla läks, tulid Jaani-Juulat jälle rukkieele. Lapsed pandi aga nüüd vihkude vahele, kes sinna varsti magama uinusid.

Niisama sõna lausumata, kuidas Jürit-kirikhärrat olid tulnud, läksid nad ka üle jõe tagasi.

Kui aga Weitling tagasi jõudes teisel kaldal Jaani-Juulat jälle töö juures nägi, pöördus ta Jüri poole ja küsis: «Ütle mulle, Jüri, miks olete teie nõnda rumalad, et te ka kõige paremat õpetust vastu ei võta? Ma rääkisin sellele mehele, kui kahjulik on väikese lapsega seal vilu käes rukist lõigata: ta võib oma lapse tappa, surma saata; aga see kõrvust ja südamest ümberlõikamata rahvas ei mõista seda, ei taha seda mõista! Ta sülitab ka kõige parema õpetuse kui okse oma sisikonnast välja! Oi, Jüri, teie olete rumalad, laisad ja kangekaelsed!»

Õrn eha lendas Jüri tõmmust näost üle, aga kadus ka kohe. Häbelikult tõmbas ta lootsiku liivale ja viskas aeru hooletult sisse, kuna ta nagu vabandades enese ette pomises: «Mis sa teed ära!»

Kirikhärra nägi Jüri pahameelt, ja nagu asja vähe

lepitades küsis ta: «Mis sa ütled selle kohta? Kas teie saate ise sellest aru?»

«Eks saksad tea paremini... aga...» Jüri ootas, nagu ei tohiks ta ütelda.

«Mis «aga»?» küsis kirikhärra, «miks ei taha teie targaks saada, nagu kõik teised inimesed?»

«Vaadake, kirikhärra,» ütles Jüri ja vaatas jälle endise rahuga õpetaja otsa, «see asi on nõndasama nagu vankritega. Mina olen vana sepp. Nemad teevad, ja ma ise teen ka vankreid. Rumm jookseb ümber telje; sa tõmbad pulgaga määret peale, paned koorma vankrile, aga lirinal jookseb määre kas telje otsast või rõukpaku juurest välja; lähed mööda — vaata, et ennast ära ei määri!» Jüri hakkas kibedalt naerma: «Ei tea, mis see nukupulk peab!... Jäta aga vanker määrimata, siis pane kõrvad kinni, — karjub, mis hirmus!»

«Mis sa tahad sellega ütelda?» küsis kirikhärra.

«Oh, mis mina, rumal inimene, tean; või mõistan ma sedasi rääkida nagu saksad! Vaat, ega meie ajal kooli ei olnud. Aga ma tahtsin õpetajahärra käest natuke küsida.»

«Küsi, küsi!»

«No vaata,» jätkas Jüri, «siis hakkasid nad raudtelgedega vankreid tegema. Treivad teljed, teevad määrde jaoks sooned, keerutavad kruvid otsa, aga kedagi: määre jookseb ikka välja, kui hea koorma peale paned ja hästi sõita lased, nõnda et teljed palavaks lähevad.»

Kiriksand hakkas Jüri imeliku ja lollaka jutu üle naerma.

«Aga mis siis sina tahad?» küsis ta Jürilt.

«Minu meelest on kõige targemad vankrid need vilupeetrid!»

«Mis vilupeetrid?» päris vaimulik naeru kinni pidades.

Jüril hakkas ka pisut häbi.

«Või mina tean... mis minusugune rumal inimene teab?» Ta pidas vahet, siis õiendas ta: «Need on rattad, kus saksad seljas sõidavad.»

«Ah velossipeedid!» naeris vaimulik õige hea meelega.

Ka Jüri lõi naeratama. Mis vahe pidi nüüd «Peedi» või «Peetri» vahel olema? Eks Jüri tahtis ka kord saksa

moodi «Peedi» asemel «Peeter» ütelda, aga läks omaga kohe luhta.

«Ja mis seal siis oli?» küsis Weitling naeru tagasi hoides. Ta tahtis hea meelega kuulda saada, mida Jüri velossipeedist pidi kõnelema.

«Vaata,» rääkis Jüri häbelikult edasi, «kord tuli siia üks saks. Vilupeedil oli viga. Ma võtsin ta lahti ja vaatasin: seal ei käi rumm sugugi telje peal ega pitsita määret välja, seal ei puutu need kokkugi; selle asemel on aga... ah, mis mina, rumal inimene, tean!» Jüri kartis jälle uut sõna välja ütelda.

«Mis seal on?» päris härra Weitling uudishimuga.

«Seal on laager, või mis ta on, sihuke koht, kus soon sees on, ümberringi, ja selle soone sees jooksevad kuulid. Need on kõik nii ühesugused, nii siledad ja libedad, nii üksteise nägu, et kuidagi neid lahutada ei saa.» Jüri pidas vahet. «Ja siis suruvad nad eneste pisukeste külje-äärtega üksteise vastu — ja vanker veereb selleläbi nii kergesti, nii ruttu! Saks rääkis, et posthobused ei pidada sugugi vastu saama!»

Õpetaja nikutas jaatamiseks peaga.

«No vaata,» rääkis Jüri edasi, «niisuguseid vankreid peaksid ka meie sepad tegema.»

«Aga telg ja rumm jäävad ikka?» küsis Weitling, tahtes Jürit nagu kotti ajada.

«Nad ei kao küll mitte ära, aga neil on teine tähendus, nad on siis vankri kinnituseks; nende asemel on kuulid, nad on üheskoos ühesugusteks kuulideks saanud, ja peaasi — paned määret sisse, siis ei jookse see nõnda hõlpsasti välja. Ja kas see määre on? See on ju kõige peenem masinaeli!»

Õpetaja nägi, Jüri tahtis midagi rääkida, et sõnu kulutada, kus kõige vähematki mõtet ei olnud.

«Tilgub niisama, kui palju peale paned! Ja sina tahad, et niisuguseid vankreid ka siit sepad peaksid tegema. Välismaal on säärased juba moodis,» seletas õpetaja Jürile.

«Jaa-jaa,» ohkas Jüri, «seda olen ka mina kuulnud; aga ega meie maal sellest veel aru ei saada, et vanker sedasi hoopis kergemini edasi veereb!» Vaikselt lisas ta otsa: «Rumalad, ei mõista kuule teha!»

«Siis annad sa mulle õiguse, et siitrahvas alles rumal on?»

«Päris rumal!» vastas Jüri. Kui ta nägi, et kirikhärra tema jutust lugu ei pidanud ja temale selja pööras, siis ütles ta: «Aga ehk soovivad härrad mu kalu vaadata?»

Kirikhärra kutsus lapsed ligidale — ja nüüd mindi Jüri kalu vaatama.

«Missugused ilusad loomad!» vaimustus proua. Laste rõõmul ei olnud otsa.

«Mis sa selle suurema eest tahad saada?» küsis õpetaja ühe peale näidates.

«35.»

«Kolmkümmend viis on palju!» hüüdis kirikhärra imestledes.

«Ei ole palju,» seletas Jüri. «Need pisemad müün ma 20 eest, aga suuremal on peaaegu poole rohkem liha.»

«Siis ei oleks mul, armas Jüri,» naeris härra Weitling, «sugugi tarvis olnud kirikhärraks õppida, kui nõnda hõlpsasti raha võib teenida nagu sina oma kaladega!»

Jüri ohkas kõigest südamest.

«Mis seal teha?» vastas ta pikkamisi. «Õpetaja armastab nalja teha! Härrad on lahked, maksavad ikka õiget hinda!»

Kirikhärral oli väga hea meel Jüri sõnade üle. Ta valis kõige paremad välja ja läks. Jüri sai raha kätte ja veel paarkümmend kopikat õngitsemise eest pealekauba, võttis siis mütsi peast ja käis palja peaga sakstel järel.

Kui kirikhärra vankrisse oli istunud ja Jürile lahkesti pead nikutas, tuli talle Jüri vilupeeter meelde. «Siis soovid sina, et kõik vankrid kuulide peal peaksid jooksma?» naljatas ta.

Jüri tõmbas näo naerule.

«Aga, õpetajahärra,» küsis ta korraga, «kas nad peaksid valatud või treitud olema?»

«Muidugi vist valatud,» naeris härra Weitling ja sõitis oma perega minema.

Jüri seisis ikka veel palja peaga ja vaatas neile järele. Viimaks pani ta mütsi pähe, tõmbas sügavasti kuni kõrvadeni üle pea ja istus siis mõttes aia peale.

Oli tõld maanteele jõudnud, hakkas kirikhärra prouale rääkima, kui rumal, laisk ja kangekaelne on rahvas.

«Ma mõtlesin,» kaebas ta, «et rahvas oma hariduses pisutki edasi on läinud, aga päris metsinimesed on nad.»

Ja siis rääkis ta, kuidas Juula last kiigutanud ja mis ta tohtrist rääkinud.

Proua ohkas. Pisar seisis ta õrnul silmil, — nii haledaks oli süda läinud. Väikese Herberti, kes tublidesse riietesse oli mähitud, võttis ta tüdruku käest ära ja surus vastu rinda, nagu tahaks sellega näidata, kuidas õige ema oma pisukest, väetit last peab hoidma, katma ja armastama.

Tõld vuras ja päike veeres.

Inimestel oli juba hulk rukist lõigatud ja higist auravate selgadega vaatasid nad igatseva pilguga ääre poole, millal küll lõpp tuleks!

Tööst auravat ja väsinud rahvast nähes läks õpetaja süda kergemaks. Nagu loomusunnil tundis ta haledust nende pärast ja ka seda, et ta enam on kui needsinatsed seal põllul, ja et temal tarvis ei ole nõnda küürutada nagu need seal! See on sama tunne, mis igal inimesel surnut nähes: haledus, et teine surnud, ja hea meel, et ise veel elus!

Kerge aur hakkas juba madalamatele kohtadele tõusma. Jõgi ajas udu kõrgele, mis veevoolu kandel kergelt allapoole ujus. Tikutades lendas jõetilder vee kohal edasi, kiunuvat häält kaugele kuuldavale lastes; vahel harva lõi haua kohal mõni suurem kala sulpsu, ilusast õhtust rõõmustades. Tundis kalagi vees, et üks ilusamatest juulikuu õhtutest kätte on jõudnud, mis jahutavalt ning kosutavalt väsinud tööliste liikmete peale mõjub, tööliste peale, kes ohates, aga siiski rõõmsa lootusega ihu vaevavad, et kord rahulikku magamist saada!

Jüri aga istus aia peal. Ta suur, lai, omatehtud mütsinokk oli üle silmade vajunud.

Tema silme ette kerkis kalapüügi pilt: tema ise — Peetrus, kirikhärra — suur õpetaja. Aga Jüri ei tahtnud aru saada, miks tema juhataja täna nõnda tusane, nõnda vihane oli; miks ei tahtnud kirikhärra tema jutust aru saada; miks tema karjane ei mõistnud seda, mida tema rääkis? Ta karjane oli nagu pime, nagu magaks ta norinal, nagu ei mõistaks ta midagi ära tunda, nagu vaataks ta üksnes oma tee peale, kõik hoopis oma kasu peale!

Aga mis võis Jüri aru saada, see Jüri, kelle nimegi õieti ei tarvitatud, see Ahvena-Jüri!

Ja kirikhärral oli vist päris õigus, kui ta selsamal õhtul nõuks võttis pidada pühapäeval noomitusjutlus

pealkirjaga «Marjad silmas», ja tal oli küll sulaõigus, kui hommikul loetud ajalehe äärele kirjutas: «Selle rahva seas on 50 protsenti rumalust, 25 protsenti laiskust, ja mis üle selle, see on sula kangekaelsus!»

E. Särgava-Peterson

MOONA JAAN

(Rahvajutu järele)

Moona Jaani mõisaorjus
Tüütas ära kaelani.
Jättis härjad, jooksis metsa;
Tagasi ei tulnudki.

Mõne päeva hulkus ümber.
Hakkas viimaks mõtlema:
Mis m'ust saab ehk mis ma olen,
Kus sa lähed hingega!

Maa on all ja meri ümber,
Taevas peal on kummuli,
Kus sa ilmast ikka pääsed,
Muudkui mõisa tagasi.

Jaan läks mõisa. Kummardades
Hakkas pükse paitama
Oma armulisel härral,
See peab ikka aitama.

«Kus nii kaua olid, lurjus?»
Ütles härra Jaanile.
Jaan siis võttis vale appi,
Kostis: «Põrgus, härrake.»

«Haa, ja sealtki tulid ära,»
Ütles härra naeruga.
«Siis ei olnud sul vist mitte
Põrgus parem elada?»

Vastas Jaan: «Ei ole lugu
Põrgus parem sugugi.
Kes on ilmas orjaks loodud,
Orjaku seal edasi.

Nõndasama sakste asi:
Pidu on neil ilma peal,
Teadagi, et pärast surma
On neil saksapõli seal.

Härrad vedelesid katlas
Ega vaevand endi luid;
Meie tegime tuld alla,
Tassisime õuest puid.»

J. Lilienbach

EDUMEELSED VAIMUHÄMARLASED

Koolikatsumine oli lõppenud. Kirikhärra noore kandidaadiga ja kooliõpetaja astusid klassitoast kooliõpetaja väikesesse elutuppa ning võtsid laua juures, mille peal paar õpperaamatut ja luitunud kaantega piibel seisid, istet. Kooliõpetaja jäi põksuva südamega ootama, missugune otsus temale ta koolitöö eest osaks saab. Kirikhärra süütas kalli lõhnava sigari põlema ja puhus järelmõtlevat nägu tehes paksu tubakasuitsu suust välja, kuna noor kirikhärrakandidaat uudishimulikult kooliõpetaja elutuba silmitses. See oli määrdunud seinte ja suitsenud laega toakene, kus peale voodi, laua ja mõne õlgpõhjaga tooli mingisugust majakraami näha ei olnud. Voodi kohal seina peal rippusid paar koidest läbipuuritud raamidega pilti, voodis kirju teki peal lokutas muneja kana ning voodi alt paistsid vanad saapad ja roostetanud kohvikann välja.

Kandidaadi arvamise järgi pidi kooliõpetaja suur priiskaja olema, ta sai ometigi aastas 120 rubla palka, teatavasti ei olnud ta joodik, pealegi veel poissmees, ja nii viletsasti sisseseatud elutuba... «Tema ei pruugiks peenikesi roogasid süüa,» arutas kandidaadihärra mõtetes edasi, «söögu liha, leiba, kanamune ja piima — see on maal ju tuliodav, ja mõne kuuga võib ta juba nii palju raha oma palgast järele jätta, et tal võimalik on enesele paremat mööblit muretseda...»

«Kui palju kirikulaule sina lastel talve jooksul pähe lasksid õppida?» algas kirikhärra, kooliõpetajale sina üteldes.

«Viisteistkümmend laulu,» vastas kooliõpetaja alandlikult.

«See on vähe, armas inimene,» tähendas kirikhärra.

«Jah, igatahes vähe,» sõnas kandidaat tarka nägu tehes. «Üleüldse usuõpetuse peale peaks rohkem rõhku panema,» seletas kandidaat edasi, «sest kui usk kaob,

siis muutuvad inimesed metsikuks, kes vahet ei taha tunda ülema ega alama vahel, kedagi ei karda ja julge meelega pattu teevad . . .»

«Tõsi, tõsi,» kinnitas kirikhärra. «Kõige vähem kolmkümmend kirikulaulu pead õpetama,» ütles ta, kooliõpetajale teravasti otsa vaadates.

«Kõige vähem,» kinnitas kandidaat.

«Kui ma naaberkihelkonnas abikoolmeister olin, seal ei õpetatud ühte laulugi lastele pähe,» vabandas kooliõpetaja.

«See oli siis muidugi mõni tagurliku vaimuga koolmeister; aga meie kui edumeelsed ei tohi sarnast asja sallida,» sähvas kandidaat kärmelt.

«Mis jutt see on?!» sõnas kirikhärra. «Mitte ühtegi kirikulaulu ei õpetatud koolilastele pähe! Ei, see ei lähe, mõtelge ometi, kui need lapsed vanaks saavad ja mõned nendest kerjama hakkavad, siis ei oska nad lugedagi . . .»

«Väga tõsi, väga tõsi,» kinnitas kandidaat.

J. Rajestik

KAVAL PAPP

(Vana kutsari jutustus)

Kui olin noormees, teenisin kutsarina Võrumaal Põlva papi ehk pastori juures. Oli kange mees too papp. Palus kirikus jumalat nii, et naised aina nutsid, kuid kodus, eraelus, oli hoopis teistsugune, tülitses teenijatega, sõimas aednikku ja moonamehi, kui mõni ei olnud küllalt hoolas käske täitma. Sain minagi mõnikord päris tühja asja eest säärast noomituskõnet kuulda, et hoia kõrvad kinni.

Elas papp kui härra kunagi. Tal oli papiameti tasuks suur mõis pidada, mis tõi aastas sisse tuhandeid rublasid, peale selle kümmekond kirikuvalla renditalu, mis andsid papile jällegi mitusada rubla renti. Aga kõige tulusamaks rahaallikaks oli papile kirikukõrts, kust kõrtsimees maksis rendina igal aastal üsna suure summa papi taskusse. Tol ajal oli nii, et iga kiriku juures oli ka kõrts ning rahva vanasõnagi ütles: «Kus kirik, seal kõrts!»

Põlva kiriku läheduses oli suuri külasid ning kirikukõrts kubises alati ümbruskonna inimestest, sest kõrtsimees korraldas oma sissetulekute suurendamiseks ja rahva ligimeelitamiseks kõrtsi juures sagedasti tantsuõhtuid, kus mängisid küla pillimehed ja andsid mõnikord etendusi ka mõned linnastki tulnud tembutegijad. Mõnikord ilmus sinna ka rändav karutantsitaja oma karuga, torupillimees kaasas. Säärastel juhtudel õitses kõrtsimehe äri suurepäraselt. Papp aga tõstis järk-järgult kõrtsi renti. Mõne aastaga oli kirikukõrtsi rent nii kõrgele kruvitud, et keegi ei tahtnud kõrtsi enam rendile võtta, sest kõrtsimeestel oli raske omaga välja tulla. Kõrge rendi tõttu olid kirikukõrtsipidajad sunnitud õlle- ja napsihinda tõstma ja selle tagajärjel kahanes kõrtsi külastajate arv.

Samal ajal, kui Põlva kirikukõrts pooltühjana seisis, oli lähem naaberkõrts Visse külas rahvast tulvil. Visse kõrts asus Põlvast poolteist kilomeetrit eemal, seega

samuti kiriku külje all ja rahvale kättesaadav. Kõrts aga kuulus vene kroonule ja kõrtsi rent oli seal odavam, milletõttu kõrtsimees võis ka õlut ja napsi müüa odavamini kui Põlva kõrtsis.

Eriliseks tõmbenumbriks Visse kõrtsis oli alaline kaardimäng, kus ümbruskonna vanad ja noored ööd läbi raha peale kaarte lõid ja sealjuures kõvasti jõid. Lühidalt: Visse kõrtsimehe äri õitses hästi, kuna aga Põlva kõrtsimees kuidagi rendiraha kokku ei saanud.

Kord kui papp läks kõrtsimehelt võlguolevat rendiraha norima, kurtis kõrtsimees: «Pole mul teile raha kuskilt võtta. Rent on kõrge ja näe, kõrts on rahvast tühi. Kõik käivad Visse kõrtsis. Seal rent odavam ja viin ka. Pealegi lubatakse seal rahval kaarte mängida, kuna teie ütlete aga kirikukantslist, et kaardimäng on kuradist, mispärast ma ei saa lubada siin rahval kaarte mängida . . .»

«Muidugi on kaardimäng kuradist ja küllap kurat Visse kõrtsimehe kord elusalt põrgu veab . . .» pahandas papp ja kõndis uksest välja.

Mis teha? Kõrtsi renti alandada papp ei raatsinud. Aga kui tark ja kaval mees kunagi, mõtles ta välja viguri, kuidas rahvast kirikukõrtsi tagasi meelitada. Pidin minagi teda sealjuures aitama. Sündis see järgmiselt.

Lähemal pühapäeval noomis papp kirikus oma jutluses kaardimängijaid ja ütles, et see patutöö olevat kõige suurem Visse kõrtsis, kus muud ei tehtavat, kui mängitavat ööd ja päevad raha peale kaarte. Kaardimängijaid ootavat pärast surma põrgutuli. Aga olevat võimalik, et kurat ise ilmub mõnikord kõrtsi kaardimängijate sekka ja viib nad sealt elusalt põrgusse . . .

Ka järgmisel pühapäeval kõneles papp kirikus sama juttu, hirmutades kaardimängijaid kuradi ja põrgutulega.

Papi kurjustamine ei avaldanud aga Visse kõrtsi külastajatele mingit mõju. Kaardimäng ja joomine kestis seal ikka edasi ja Põlva kõrts seisis endiselt tühi.

Ühel päeval kutsus papp mind enda juure kabinetti. Sulges uksed ja ütles:

«Armas Kaarel! Sina oled mulle ustav ja truu sulane. Mina tahan sulle kõnelda ühest asjast, kus sa mind võid aidata. Kui see asi meil korda läheb, siis panen sulle palka juure. See töö, mis sina minu kasuks teha võid, ei ole raske. Enne kui ma sulle sellest kõnelen, pead sa mulle

andma pühaliku tõotuse, et sa midagi välja ei lobise, muidu ei ole meie tööst mingit kasu.»

Mind üllatas papi jutt väga ja ma vastasin:

«Jah, pastorihärra! Olen teile igati abiks. Ütelge ainult, mis mul tuleb teha?»

Nüüd sai papp üsna südamlikuks ja sõbralikuks ning kõneles tasasel häälel:

«Tead, Kaarel. Minul on selle kõrtsimehega häda. Rent on tal võlgu, ja kui küsima lähen, siis ütleb, et kust ma maksan, näe, kõrts tühi, kõik rahvas käib Visse kõrtsis! Tal on õigus, armas Kaarel, sest kust sa ikka raha võtad, kui rahvas on läinud teise kõrtsi. Mina olen mõtelnud, et tarvis oleks teha üks nali, mis rahva Visse kõrtsist eemale hirmutab. Sa tead, armas Kaarel, et need Visse kaardimängijad ja joodikud ei karda vist kedagi muud kui elusat kuradit ennast. Sa oled ju kuulnud neid vanu rahvajutte, kuidas kaardimängijad ja prassijad kõrtsis mõnikord öösel kuradit nägevat, kes kui võõras teekäija kõrtsi tulevat ja kaasa mängima hakkavat, kust järsku kaduvat ja mõne mängija kaasa viivat. Mina olen mõtelnud, et tuleb sellele Visse kõrtsirahvale teha kuradit, nii et nad sinna enam jalga ei pista.»

«Aga kuidas?» imestusin põnevuses.

Seepeale tõmbas papp kapi ukse lahti ja tõi kapist välja suure musta habemega ja pikkade vurrudega paruka ja sama värvi juukseparuka, kust paistsid välja lühikesed teravad sarvenutid.

Näitas neid asju mulle ja hakkas pikalt ning laialt seletama, kuidas nende abil võib inimesi vanapaganaks muuta. Tõmbaski paruka mulle pähe, seadis habeme ette ja käskis mul pisut kaugemale minna. Vahtis mind eemalt ja kukkus suure häälega naerma:

«Oh, oh, oh! Vanapagan mis vanapagan. Saba ainult veel puudub!»

Siis seletas papp mulle oma plaani üksikasjaliselt: ühel kesköö̈l ilmume Visse kõrtsi, mina kui kõrtsi külaline enne ja tema kui vanapagan hiljem. Mina norin teistega tüli ja vannun kurja, tema mängib vanapaganat.

See plaan oli väga naljakas ja mina avaldasin kartust, et viimati tunnevad kõrtsilised pastorihärra ära ja annavad peksa. Papp kinnitas, et seda pole karta, kui me oma osa hästi mängime; kõrtsilised on niikuinii purjus ja lam-

bivalgus hämar. Keegi ei taipa niisuguse nähtuse puhul enam midagi mõtelda ega uurida...

Mõni päev hiljem levis ümberkaudu kohutav jutt: Visse kõrtsis on nähtud vanapaganat. Neljapäeva kesköö1 ilmunud kõrtsi keegi võõras, musta habemega mees, toredasti riides, kõrge torukübar peas. Tellinud kõrtsimehelt viina ja õlut, söönud ning joonud. Kõrtsi tagatoas istunud parajasti hulk külamehi koos kaarte löömas. Ka Põlva pastori kutsar olnud seekord seal, võtnud kõvasti viina ja norinud teistega tüli. Äkki ilmunud kaardimängijate juure ka too tundmatu võõras, kes seni istunud üksinda kõrvaltoas, ja küsinud: «Sõbrad, kas lubate minul ka kaasa mängida?» Istunudki ilma pikema jututa laua äärde. Pannud käputäie raha lauale ja küsinud endale ka kaarte kaasamängimiseks. Purjus mehed aina rõõmustanud, et säärane suur härra oma suurte rahadega kaasa hakkab mängima. Läinud kaardimäng suure hooga lahti. Meeste imestuseks võõras aga aina võitnud. Pastori kutsar, vaene, kaotanud kõige rohkem. Sellest poiss vihastanud ja norinud võõraga tüli. Sellepeale tõusnud võõras püsti, võtnud oma imelise torukübara peast ja ütelnud rahulikult: «Vennad, mis me tülitseme. Olete ju kõik minu vanad head sõbrad, kes siin mind iga päev meelde tuletate...»

Nüüd vaadanud kõik imestades võõra otsa ja näinud koledas kohkumises, et võõral paistavad juustest sarved. Kabuhirmus karanud mehed püsti ja hakanud uksest välja trügima. Kõige suuremat hirmu tundnud pastori kutsar, kes ärevuses laual põleva lambi ümber lükanud. Hädaldamist ja kisa olnud kogu kõrts täis. Igaüks püüdnud kiiresti põgeneda. Mõni mees olevat ilma mütsita kodu poole joosnud...

Käis see kohutav sõnum suust suhu, talust tallu, külast külla, ulatudes üle kogu kihelkonna ja veel kaugemalegi. Kuna kõik tookordsed kõrtsisolijad kinnitasid üht ja sedasama, siis ei kahelnud keegi, et see oli tõsi. Mäletan, et veel kaua pärast seda pidin ikka ja ikka nii tuttavatele kui ka võõrastele küsijatele seletama, et kogu see lugu oli nii, nagu räägitakse, nägin ise oma silmaga...

Tollest koledast ööst saadik jäi Visse kõrts tühjaks, keegi ei julgenud enam õhtul hiljaks kõrtsi jääda.

Põlva kirikukõrtsis aga tekkis jälle uus elu. Rahva ja külastajate arv aina kasvas. Ümbruskonna napsivennad

ütlesid: «Ei me enam jalga Visse kõrtsi vii. Seal käib kurat joomas. Põlva kõrtsi ta aga ei tule, siin kirik ligidal ja pastor ka püha mees...»

Maksis Põlva kõrtsimees jälle pastorile ausalt kõrget renti ja minagi sain pastorihärralt tervelt kümme rubla palka juurde.

Jutt Visse kõrtsi vanapaganast elab Põlva ümbruses rahva keskel veel praegu, kus ma olen juba vana mees. Võin sellest jutustada nüüd, kes see vanapagan õieti oli, sest vana praost, kellega me tookord vanapaganat tegime, puhkab juba ammu Põlva surnuaial suure marmorist risti all ja minulgi on oma seitsekümmend aastat juba turjal.

J. Vahtra

V

Ei saa me abi ülevalt,
kus taevas tummalt tukub,
ei keisrilt ega kurnajalt,
kust ainult hoope kukub.

H. Pöögelmann

EI SAA ME ABI ÜLEVALT

Ei saa me abi ülevalt,
kus taevas tummalt tukub,
ei keisrilt ega kurnajalt,
kust ainult hoope kukub.
Kõik rikkad, ülemad
meid ainult rõhuvad,
nad toore võimuga
meid tahtvad tallata
ja jäädvalt orjaks teha.

Kõik meie nõu on tühine
ja raugeb meie vägi,
kui võitlusele läheme
kõik lahus, read segi.
Me võidame siis neid,
kui valdab hüüe meid:
«Kõik ühte, töölised! —
siis käime võiduteed!
Ees — Internatsionaal!»

Ehk turtsugu kõik kurnajad
ja timukatevägi,
ei murra meie kaljut nad,
mis vendlus raudseks tegi.
Ehk olgu hirmus meel
kapitalistidel,
ei nad meist võimust saa,
sest ühistundega,
me võidame nad ära.

Ei seda jõudu murda saa
kõik vägivallavõimud;
meid võiduteel ei kohuta
ei viha, toorus, sõimud;

las tulla nuuskurid,
ja papid, sandarmid —
ju aeg on pea käes,
kus rõhume nad väes
kõik — revolutsioonis . . .

H. Pöögelmann

JÕULUMEES

«Aga armas hing, ma ütlesin sulle juba eile mitmel korral: mis mina ei või, seda mina ei või. Ma palun sind, kallis õde, mõtle ise järele: minu kogudus on mitu tuhat hinge suur, nende tuhandete seas on mitusada vaest ja veel rohkem neid, kes end vaeseks arvavad või teevad. Kui mina nende kõikide palveid täidaksin ja oma ametitalituste eest nendelt maksu ei võtaks — mis tuleks sest viimaks välja? — armas õde, mõtle, mis tuleks sest viimaks välja?»

Hing, kellele esitati see raske tähendusega küsimus, ei mõelnud aga sugugi, mis tuleb sest «viimaks välja». Kui patune inimene kunagi mõtles ta kõige eel iseenese peale. Ja see mõte pigistas tal palavad pisarad silmist.

«Aga mis ma pean siis tegema, pastorihärra,» hüüdis ta kangekaelsel ahastusel: «Ma ei või oma surnud meest ometi maa peale jätta! Miks karistatakse just mind vaest nii rängasti?»

«Kui jumal kedagi karistab, siis on tal seks asja, armas emand. Ja kui jumal kedagi karistab, siis ei pea seda teine inimene püüdma takistada, kõige vähem jumala enda sulane... Õde, sa pead oma risti kandma alandliku meelega ega mitte kurtma. Minu kohus on sind tröösti da, see on kõik, mis mina võin. Mis mina aga ei või, seda mina ei või.»

Ta kõneleb vaguralt, pehmelt, peaaegu soojalt ning täiesti ilma pühaliku noomimistoonita, veidi läbi nina. Ta kõhn, kahvatu nägu, mida piirab sõre valkjaspruun habe ainult põskede päradelt ja lõua alt — põsed muidu on lagedad —, väljendab jahedat, ent alalpüsivat lahkust. See nägu oma lahkuses ja pehmuses on aga isevärki liikumatu, elutu nagu marmorist. Tõesti armsaks ning usaldust, sõprust, lootust äratavaks saab ta aga nende valkjashallide silmade mõjustusel, millest peegeldub iseäraline alandlik rahu ja vaikne heldus — jahedalt, aga helkjalt

nagu talvise päikese paiste. Need silmad peaksid olema sel heal karjasel, kes kannab eksinud tallekest õlal koju, kui maalija seda karjast tahab kujutada. Ja tõesti, kirikuõpetaja Brave näol on nende silmade tõttu sarnasust Lunastaja pildiga, mis ehib selle kiriku altarit, kus õpetaja Brave ütleb jutlust.

«Minge siis, emand Neumann, ja ärge kauemini kulutage minu aega, — mul on homseks jutlus ette valmistada. Minge ja katsuge järgi, kas teid mõni tuttav või sugulane ei või aidata. Seda maksu on ju ainult mõni rubla. Minge, emand Neumann, — jumala rahu olgu teiega!»

Õpetaja kindel käenäide, tema sundiv lähemaleastumine pani naise taganema, ümber pöörduma; aga ukse ees jäi ta seisatuma ja keeras täie näo jälle toa poole. Ta silmist purskusid pisarad ja ta tõstis ristis käed paludes üles.

«Halastage, pastorihärra, halastage seekordki! Mul ei puudu ju ainult matuseraha, mul puudub kõik! Mul puudub puusärk, mul puudub toit kahe lapse jaoks, varsti olen peavarjuta, riideta . . .»

Pastor Brave armsad, lahked silmad kõnelesid mõõduka imetluse keelt:

«Kui teid õieti mõistan, siis tahate minult veel rohkemgi kui matuseraha kinkimist? Ma panen niisugust palvet imeks, kallis emand, — imeks panen seda!»

«Häda teeb inimese julgeks, õpetajahärra, ja häda—»

«Häda teeb inimese ka häbematuks,» tähendas Brave, aga ta silmad ei kaotanud oma lahket, alandlikku vaadet. «Kuid häda ja häda on mitmesugune, nagu ka tema põhjused on mitmesugused. Teie mees, — mis te ütlesite — kas ta ei surnud mitte viinasurma? Kas ta ei olnud joodik, — kuidas?»

«Ta suri uulitsale peaaju-rabandusse, nagu tohter tunnistab ja nagu ma teile ütlesin. Aga ta jõi, see on õige, ja sellest —»

«Sellest tuli ka surm temale ja vaesus teile,» haaras õpetaja Brave sõna. «Ja kui ma õieti mäletan: teie ega teie mees pole mitmel aastal käinud armulaual.»

«Mina käin iga aasta armulaual, pastorihärra.»

«Soo? Ainult üks kord aastas? Jah, vaadake, armas hing: meie läheneme ikka enam põhjustele, miks jumal teid karistab. Ja kui ma ei eksi: kas ma teie esimest last

mitte ei ristinud, kui tal isa veel ei olnud — õiget isa, kes ristiusu seaduse järele teie laulatatud mees oleks olnud?»

Naisterahva haiglase, kurnatud näo üle ujus sügav puna surnukarvalise kahvatuse asemele.

«Esimene laps, see on õige, sündis mul enne meie laulatust,» tunnistas ta.

«Vaadake, mu kallis, ja teie nurisete veel, et teid karistatakse. Ja teie ei saa aru, miks ma teid ei aita! Teie imestate sellest ja arvate, et teile tehakse ülekohut!... Teile ei tehta mitte ülekohut. Teie heaks, teie hinge kasuks sünnib kõik. Minge koju, emand Neumann, ja kui toote matuseraha, siis matame te mehe kristliku kombe järele maha. Paluge jumalat, et ta teid tema karistust laseks kanda alandliku meelega. Mis mina ei või, seda ma ei või.»

Ta pööras palujale selja, nii et see kauemini tema lahkesse, trööstivasse näkku ei saanud vaadata.

Nagu kurgu põhjast, pisaratevoolu tagant, tulid naisterahva poolt veel järgmised sõnad:

«Armu, pastorihärra, surnu on juba ligemale nädal aega majas ja kallid jõulupühad käes; õhk meie kambris tapab mu väetimad lapsed, kui nad mitte nälja ja külma kätte ei sure. Mõelge omade laste peale, õpetajahärra!»

Pastor Brave mõtted aga olid juba teisal. Vist mõtles ta meele tuletamatagi enda laste peale. Ta leebe silm oli naerul ja käsi seljale vaheliti pannes sammus ta pikkamisi kõrvaltoa poole, mille ukse vahelt kostsid laste rõõmsad hääled. Lävel pöördus veel kord ümber, ikka veel mõttes, ning kordas lahkel, heldel, sõbralikul ilmel: «Mis mina ei või, seda mina ei või.» Seejuures ta vaatas hoopis teisale kui paluja poole, ja kadus siis alandlikult longu lastud peaga teise kambri ukse taha.

Üksinda jäetud naine toetas oma sumiseva pea üürikeseks tagaspidi uksepiida najale ja pigistas punaseks nutetud silmad kinni. Siis pöördus pikkamisi ning nagu uimaselt ümber ja kobis toast. Uulitsal võttis teda vastu käre külm ja selge talveilm, pannes teda ta kehvas riides lõdisema, ja hämariku esimesed hallid loorid mähkisid teda ning ta viletsust.

Mõttetult ja pool-ebateadlikult sammus ta kõrgustikku mööda, mille seljal asetses siinpoolne linnajagu; edasi ta jõudis varsti väikesesse, vallikingul seisvasse puiestikku, mis moodustas suvel kena jalutuspaiga, olles nüüd aga

raagus ning lumega kaetud. Ühel pingil võttis emand Neumann istet, hoolimata külmast, mis raputas ta kurnatud keha, ja hoolimata lastest, kes teda kodus ammugi igatsusega pidid ootama. Ta püüdis endale selgeks teha, kui vähe suudab nutmine hädas aidata, aga ta ei jaksanud vastu panna, et ta rinnust tikkus äkki karjatus, millele järgnes nuuksumine ja terve oja pisaraid — pisaraid, mis külmusid ta põskedel jääpärliteks.

— — — — — — — — — — — — — —

Keegi möödamineja, kelle kõrvu oli karjatus puutunud, olgu küll, et need kõrvad olid külma pärast üleni kasukakrae sisse peidetud, lähenes nutjale, jäi tema ette seisatama, vaatles teda, istus tema kõrvale pingile ning hakkas pärima, mis tema südant nii väga koormavat.

Niisugusel puhul ei jää naisest abiotsija vastust võlgu, olgu kaastundlik pärija ka kui võhivõõras, olgu ta kas või mõni teeröövel ise.

Neumanni-emand jutustas talle kõik maha — mehe äkilisest surmast peale kuni takistatud matuseni, peale selle hea osa oma eluloost. Ja jutu sekka nuttis ja lõdises ta, nii et kivid oleksid pidanud pehmenema. Võõras mees nihkus talle vahel ligemale, vahel temast kaugemale ning kohendas ühtepuhku oma ülestõstetud kasukakraed kõrvade ümber, nii et see tema näost palju ei lasknud näha. Viimaks kobas käega kauemat aega põuetaskus, tõmbas laia taskuraamatu välja, astus pingist veidike eemale, süütas tuletiku põlema ja vahtis raamatu vahele. Siis astus õnnetuma naise manu tagasi.

«Ma annan teile raha; minge kohe kirikuõpetaja juure tagasi ja makske talle see matusekulu ära.»

Naisterahva näppude vahele sigines libe, paksuvõitu paber, mille väärtust ta pimedas ei võinud näha, aga ta tundis, et paber kui rahamärk oli suur.

«Mu jumal, mu jumal,» kogeles emand Neumann, «mis see on, — mis raha see on?»

«See on sajarublane; minge ja makske kirikuõpetajale ära ning tooge mulle tagasi, mis teile antakse. Siis saame näha, kui palju mul teile teie häda kustutamiseks veel täib anda... Ma jään siia ootama, kuni tulete.»

Naine tegi, kui tahaks ta võõra heategija ette lumme põlvili laskuda, ent see asus ta kätest kinni ja tõstis ta püsti.

«Minge viivitamata, mul on vähe aega!»

Poolsegaselt tuikus vaene minema. Jooksul komistades sattus ta taoti teelt kõrvale ja vajus põlvini hange, aga ta rühkis edasi ja tänupisarad veeresid tal põskede üle. Alles õpetajahärra kabinetis, millesse ta poolkaudu sisse kukkus, sai ta hinge tagasi tõmmata. Pastor istus laua taga ja valmistas homseks jutlust.

«Ma toon matuseraha,» tuli ärev hüüd emanda huultelt.

«Soo? — Ahaa! Kas ma ei ütelnud! Te näete nüüd ise, kui vähe võib just neid armupalujaid uskuda, kes nii härdasti oskavad paluda,» tähendas pastor Brave.

Neumanni-emand pani sajarublase lauale.

Hingekarjase pilk liibus raha külge, siis ta pöördis räpakamalt kui tema pikaldasest, rahulikust loomusest võis oodata, tooli taga seisva naisterahva poole.

«Kuidas? Mis ma näen? See raha tuleb teilt?» Ta silmitses emandat oma halli, lahke silmaga tüki aega, ent selle pilgu mahedus oli seekord äärmiselt jahenenud, jäätiseks külmunud.

«Teil on ju õieti suured summad käepärast, armas õde. Tunni aja eest pidi arvama, et teil on näljasurm suu ääres.»

Emand Neumann andis seepeale täieliku seletuse, kuidas ja kust ta raha saanud. Pastor Brave pehme, sõbralik pale avaldas esmalt umbusaldust, aga naisterahva kindlad, selged sõnad ei lasknud tõe kohta siiski mitte kahevahele jääda.

«Hm, hm, — et seesugust ilmas ette tuleb,» ümises kirikuõpetaja pead vangutades, — «et seesugust ilmas ette tuleb!» Ise läks kapi kallale, et rahast tagasi anda. Ta silitas ja paitas suurt paberit, enne kui pani teiste niisuguste hulka; luges siis emandale kamalutäie väikesi rahasid pihu peale ning seletas, et surnud Neumann võivat saada homme matuse.

Kui Neumanni-emand, pihk täis raha, väikesesse vallipuiestikku tagasi jõudis, leidis ta oma üllatuseks, et pink, kus teda võõras istudes oli tahtnud oodata, oli tühi. Ka pingi lähedal, kogu lähemas ümbruses, ei olnud inimesehingegi näha. Emand käis kingul paar korda ringi, vahtis ja kuulatas — ei ühtigi.

«Uhuuu!» hõikas ta poolvaljult hämarikku. «Uhuuu — rahaaa!»

Ei kõppugi.

Mis see siis tähendas? Tahtis see imelik heategija, kelle nimegi emand ei olnud küsinud, kellele ta õieti näkkugi ei olnud saanud vaadata, — tahtis see kentsakas mees oma sada rubla, ei asja ees, teist taga, võhivõõra inimese kätte jätta? Või ta ei olnudki inimene, vaid mõni hea vaim — vahest see jõulumees, keda lastele kujutatakse?

«Uhuuu — ahaaa!» hüüdis ehmunud naine veel paar korda. Aga asjata. Tervel kingul ei olnud ainustki elulist liikumas, muudkui puud raksatasid käreda külma käes ja tähed särasid jahedal helgil nagu pastor Brave lahked silmad.

Emand Anna lõdises külmast, mis otsekui soolvesi läbistas ta keha, aga ta rinda hakkas tõusma pakitsev soojus, see lõbus soojus, mis ajab hädast päästetule uut elu soontesse.

Kas siis kõik minu — minu? mõtles ta. Ma ei või mitte ainult surnut matta, vaid ka pühadeks toitu osta, ma võin oma lastele anda süüa ja juua! Aga rõõmule järgnes kohe valus piste südamesse: tohin ma siis seda? Kas ma ei pea ootama või järele kuulama, kes on raha omanik? Ta võiks mu ju kohtu kätte anda... «Uhuuu — — rahaaa!»

Et aga omanikku kõigest hõikamisest ja otsimisest hoolimata nähtavale ei tulnud, ei jäänud naisterahval muud nõu üle kui teha minekut. Vaesed lapsed, kes teda kodus ammugi nuttes ootasid, tulid talle meele, ja kohkudes kiirendas ta samme. Ta vehkis kirikumajast, milles õpetaja aknad olid heledasti valgustatud, pool-ebausklikul kartusel mööda ja ruttas vallimäest alla kaugema alevi poole, kus oli ta kodu.

— — — — — — — — — — — — — —

See oli päev pärast Neumanni matust, jõululaupäeval, mis langes sel aastal esmaspäeva peale. Õpetaja Brave jalutas sooja kasuka sisse mähitult — sammus linna peauulitsal, jäi poodide vaateakende ette tihti seisatuma, et väljapandud kaupu vaadelda, ning võttis ühtelugu naeratával näol vastutulijate aukartlikke teretusi vastu, — oli ta ju linna tuntuim hingekarjane.

Pastor Bravel oli oma perekonnale veel mõned jõulukingitused osta. Ühte kullasepa-ärisse, mille aknal siretavad hiilgavad kivid teda huvitasid, astus ta viimaks sisse ning valis paar sõrmust, käevõru, rinnanõela ja mõned muud ehteasjad välja, tingides väga südisti. Kul-

lasepp oli tema koguduse liige ja jättis hinnast nii palju alla kui vähegi võis. Kaubad läksidki viimaks kokku ja härra Brave tõmbas taskust kõhuka rahapunga ja pani sajarublase paberi letile.

Kuldsepp võttis raha, silmitses teda põgusalt, tahtis juba laekasse panna — äkki kahmas tema veel kord kiiresti pihku. Ta vaatles vikerkaarekarvalist paberit eest, vaatles teda tagant, ta suu ümber hakkas isevärki kahetsev, häbelik ja ühtlasi veidi pilges muigevõru liikuma; ta ei rääkinud aga veel sõnagi, vaid astus akna alla, kus ta raha vastu valgust hoidis ja teraselt proovis.

«Kahetsen väga, pastori-härra, aga see on valeraha,» ütles ta siis aupaklikult ja pani paberi kirikuõpetaja ette letile.

«Va-valeraha? Mis jutt see on?»

«Ma ei või midagi parata, aga see on valeraha,» kordas kullasepp, ja ta suu voolas üle seletustest, millises suhtes raha vale olevat ja mis märkide järgi seda valeraha ning teisigi võivat ära tunda.

«Kuidas see valeraha siis minu kätte on saanud?» küsis kirikuõpetaja, kelle armas nägu avaldas sügavat ehmust, kuna ta lahked silmad pahaselt välkusid.

Sellele küsimusele ei teadnud kullasepp tõesti mitte vastust anda, aga tema ausast näost võis lugeda, et tal kirikuõpetaja kohta mingisugust kahtlust ei olnud, mitte kõige vähemat.

Pastor Brave maksis kauba teise sajarublasega, valeraha pistis ta jälle punga ja ütles, et ta tahab järgi kuulata, kes teda nii alatult on petnud.

Norus ja mõttes sammus kirikuõpetaja kodu poole. Ta pidas aru, kust ta selle raha võis olla saanud, aga et tal seesuguseid palju, väga palju oli... kelle peale lükata süüd? — Aga pea! Kas mitte see Neumanni naine? — Nagu välk käis see uid õpetaja peast läbi. Tema, ei keegi muu — see teadvus, ehk küll iga tunnistus puudus, jäi Brave pähe kinni. Oli ju kogu selle naise asi nii kahtlane olnud — esmalt armumangumine pisaratevoolul, ja korraga, vaevalt tund aega hiljemini, ilmub suure rahaga! Keegi võhivõõras mees andnud talle raha, nii suure raha — kas maailmas seesugust juhtub! — — Õige jah, Neumanni lese sajarublane oli kapis kõige pealmine olnud ning täna pani Brave kolm kõige pealmist punga...

Kirikuõpetajal oli nõu Neumanni lese korter kohe üles

otsida, aga järsku tuli tal midagi meele. See naine oli vaene, väga vaene, seda ta oli kuulnud. Oli see valeraha tal enesel olnud või oli ta selle tõesti saanud kellegi võõra käest, kes temaga kartis jääda kimbatusse — ükskõik; niipalju jäi aga kindlaks, et vaene lesk saab kas kangesti salgama või et ta enam õiget raha ei jõua tagasi maksta; ta oli ju öelnud, et tal võitluseks viletsuse vastu läheb palju raha tarvis.

Mis sel lool teha? Ei midagi. Nii on kõige parem. Asi iseenesest on — hm, kaunis delikaatne. Kui jutt sellest linnas leviks — ja ta levib, kui emand Neumanni vihastatakse — siis, noh siis saab asi õpetaja Brave kohta lehkavaks, tõesti lehkavaks, sest hingekarjane ei tohi anekdoodi ega humoreski tegelaseks degradeeruda.

E. Vilde

HÜÜDJA HÄÄL KÕRBES

Pole pilvepiirilt kuulda
kõuekõmaga,
vaid maailma-kõrbest vaikse
hüüdjahäälena
põlvest põlve: Ära tapa!
Ära varasta!

J. Lilienbach

Pühadeks.
M. Jakobsoni karrikatuur.

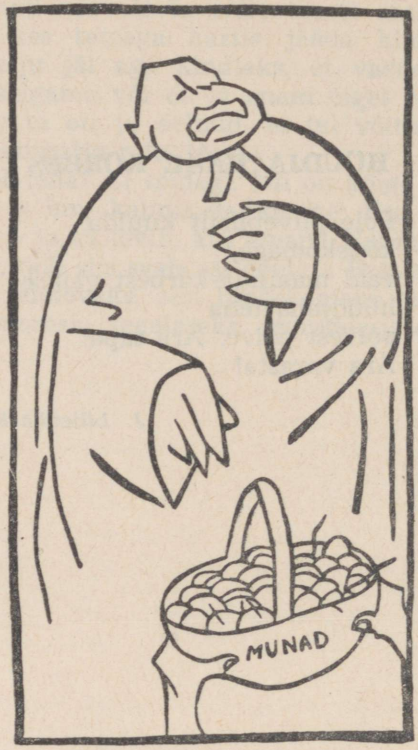

„Waim on küll walmis tõrkuma, kuid kaua see liha ikka wastu jõuab panna," mõtles pastor ja mõttis, mis pakuti.

KIRJA TUUM

«Armsad hinged, ärge püüdke
Tühja ilmlist mammonat:
Endid kuradile müüte
Teenides kaht jumalat!

Nõudke taga taevavara,
Elumanna lõpmata,
Mida koi ei rooste riku
Ega vargad kätte saa!»

Nõnda hüüdis kirikhärra
Kantslist kogudusele;
Toon, mis põrutav kui äike,
Lõikas kuuljail üdini.

Mulle veidi võõras kõlas
Jutlustaja loogika:
Teadsin ma ju teda ennast
«Mammona» sees ujuma.

Teadsin, kuidas moona kuhjad
Kirikhärral kantud said,
Kuidas talle ümber aasta
Voolas kokku tuhandeid.

Pikkamisi sain ma kätte
Kirja tuuma ometi:
Meid teeb õndsaks «taevamanna,»
«Mammon» — kirikhärrasi...

V. Mölder

KOOL JA KIRIK

Kui rahvas võitlema hakkab,
siis on kõik kadunud.
Voltaire

Võitlus, mis tervel väerinnal edasi läheb, ei võinud ka kasvatusteaduse põldu puudutamata jätta. Niipea kui seltskond kustki küljest sai isetegevalt kasvatusküsimuse juurde astuda, niipea pidid siingi lahkuminevad mõtted ja vaated kokku põrkama. Ja mida väiksem avaliku tegevuse põld on, seda tähtsam paistab see osakene, see kitsas piirkond olevat, kus ülepea midagi saab teha ja ütelda.

Sellega ei ole muidugi üteldud, et kasvatusküsimusel muidu suurt tähtsust ei oleks. Meil, kelle vaate järgi mitte inimene olusid ei loo, vaid olud inimese vaadetele ja mõtetele aluse annavad ja sihi määravad, meil ei ole küll mõttes koolile ja kasvatusele kõikeotsustavat tähtsust anda; meie võtame selle tõenduse — «kelle käes noorsugu, selle päralt tulevik» — teatava ettevaatusega vastu. Kuid see ei riisu koolilt ja üleüldse kasvatustegevuselt ta tõsist tähtsust, ta asjalikku lugupidamist, vaid koorib selle ümbert valehilbud ja lipendused maha.

Üks niisugustest valehilpudest on arvamine, et inimest kõlbeliseks õpetada võib, s. o. arvamine, nagu seisaks kõlblus päheõpitavas materjalis ja selle materjali küljes. Seda arvamist on kirik tänapäevani väga suurel mõõdul selleks tarvitanud, et oma õpetust, oma vaateid kooli kaudu laiali laotada, et kooli abil rahvast oma võimu all pidada.

Avalikult seda, teadagi, niisugusel halasti kujul ei tehtud. Seal otsis kirik oma eesmärgi kättesaamiseks õige nägusa ja süütu värviga tee. Kirik seadis enese... kõlbluse kaitsjaks ja kasvatajaks. . . . . Ja ta saab väga pahaseks, kui kellelgi tohib teistsugune

arvamine olla, kui keegi julgeb väljaspoolt oma kõlbelise elu aluseid otsima minna.

Selles mõttes lahkus pastor Kapp Tallinnas oma mõttevendadega hariduseseltsi koosolekult, kui seal enamus selle poole kaldus, et hariduseseltsi ilmalik vaim, teaduslik uurimis- ja kasvatustöö peab juhtima. Selles mõttes on teatavad ringkonnad nagu sipelgapesa keemas, kui isegi lasteaiale seesugune «ketserlik» saatus ähvardab osaks saada. Selles mõttes tikuvad pastorid, köstrid ja nende vaimsed kaasvennad igal pool hariduse- ja kooliseltside etteotsa, nagu oleksid nemad kõige suuremad haridusesõbrad. Selles mõttes kiitsid meie kiriklik-väikekodanliku partei («edu»-erakonna) mehed Liivimaa kubermangunõukogus heaks plaani, mille järgi kodumaa võimsam seisus rahvakooli täielikult kiriku ja selle kaudu... mõisnikkude mõju alla tahtis suruda, veel enam, kui ta seda juba praegu on.

Meie ruum ei luba siinkohal kõiki neid ja teisi sarnaseid nähtusi arutada, niisama vähe kui usuküsimuse enesega tegemist saame teha, mis teise, suurema töö ülesandeks peab jääma. Aga arusaadav on, et käesolev liikumine ka selle voolu vastu p i d i välja astuma. Siiski oleksime hariduselu liiga lühikeselt mõõtnud, kui tahaksime tõendada, et tähendatud kirikupoliitika vastane vool ainult käesoleva liikumise vili on. Niisama vähe kui see liikumine ise ainult poliitiline on, niisama vähe on ta valmimine ainult poliitika-õhus sündinud. Ja see, mis ülalnimetatud kiriklikes püüetes ühelt poolt, tema vastastes vooludes teiselt poolt nähtavale tuleb, ei ole mitte ainult kirikupoliitika ja usuküsimus, vaid see on teaduseilmas kauemalt valminud ja läänepoolsete naabrite juures juba pikemat aega vältav võitlus selle vahel, kes edespidi vaimuilmas juhtivat osa peab mängima: kas positiivne kiriku-usk või vaba teaduse peal põhjenev arusaamine oma arvustamisega. Seesama võitlus võimu pärast, seesama laiade hulkade ülestungimine, kes oma võimu väikese ringkonna «äravalitute» poolt türanniseerida (väevõimuga valitseda) ei taha lasta. Seesama vabanemispüüd talutamisest käe kõrval ja oheliku otsas, seesama iseseisvusele, vaimselt oma jalule püüdmine. Ja kui meie kõiki selles vallas ettetulevaid püüdeid lühidalt tahaksime ära tähendada, siis võiksime seda rahva vaimse vabariigi nõudmiseks nimetada, mis niisama poliitilise vabaduse

ja rahva isevalitsuse nõudmise kannul käib, nagu kord kaugel mineviku rüpes üksikute isikute isevalitsuse järel — oli see rahva, suguharu või sugukonna juures, see on ükskõik — ainujumaluse mõte, ja nagu üksiku kõrgema klassi poliitilise võimulepääsemise järel üksiku ringkonna (vaimuliku seisuse) vaimne rõhumine, vaimne kurnamine käis. Muudkui nüüd on piik ümber pööratud — majanduslik edenemine on nüüd laiemad hulgad poliitiliselt nii tugevaks, üleüldine kultuurielu nad vaimselt nii võimsaks kasvatanud, et nad ühes kui teises vallas täielikku demokraatiat nõuavad.

Nagu ainuvalitsusliku riigikorra juures valitseja isikul võim ja õigus on, mis kõigist riigi sisseseadetest üle käib, nii tõendab positiivne kiriku-usk, mis kindlate põhiõpetuste (dogmade) najale toetub, et on olemas miski võim, mis kõigest inimeselikust üle ulatub. Ja mitte ainult seda. Nagu isevalitseja seadused ja käsud on andnud, mis tervele riigile tingimata maksvad peavad olema, niisama on, kiriku tõendust mööda, tema kõrgem võim — jumal — inimestele seadused andnud, oma õpetused, oma käsud; tema läbi on inimene «armust» kõik saanud, ka oma vaimse elu.

Liiga kaugele läheks siin neid üksteise peal edasiminevaid jooni tähele panna, ehk see küll huvitav oleks ajalooliselt ära näidata, kuidas üksikute sugukondade, suguharude ja rahvaosade majandusliku ja poliitilise liitumise järel ka üksikute sugukondade ja suguharude jumalad kokku liitusid, sedamööda kuidas tugev keskvalitsus tekkis, ka jumal sündis, kelle «kõrval teisi jumalaid» ei tohtinud enam pidada, ja sedamööda, kuidas valitsev jõukas klass endale poliitilised eesõigused lõi ja «igaveseks ajaks laskis kinnitada», sedamööda ka vaimulik seisus vaimuilma monopoli kõiksugu «jumala» seadustega ja käskudega oma kätte kiskus. Teie olete kari, meie — karjased... See vaimuliku seisuse igapäevane sõna rahva vastu, kas ei korranud teda hiljuti riigivolikogus vürst Svjatopolk-Mirski mõisnikkude ja talupoegade vahekorra kohta majanduslikus ja poliitilises mõttes?

Kapitalistlik tootmisviis, mis poliitilise isevalitsuse ümber loob, astub mõjuvalt, hävitavalt ka vaimse absolutismi vastu välja. Aastasadade pikkuse ettevalmistamise järel astub ta nüüd üles ja ütleb, katsete läbi kindlaks tehtud teaduse peale toetudes: inimene on m a i n e

(maapealne) olevus niihästi keha kui ka vaimu poolest; kui keha ei oleks, siis ei oleks ka vaimu; need kaks on lahutamata üks; vaimutegevus on ainult kehategevuse vili (mõte sünnib peaaju rakukeste muutumise läbi). Ainuke arusaamise ja äratundmise allikas on inimene ise, inimese enese mõtte- ehk vaimutegevus. Enam veel: see vaimutegevus on niisama muutuv, edenev, täienev nagu inimene ise. Ja sellepärast ei või mingisuguseid «igavesi» mõtteid, aateid, olemas olla; kõik, mida seesuguste nimedega nimetatakse, on inimese enese a j a l i k u d sünnitused, mis ajajooksul jälle võivad muutuda ja peavadki muutuma, sedamööda kuidas need olud ja tingimused muutuvad, mis mõtteid, aateid üleüldse ellu kutsuvad, olud ja tingimused, mis oma aluse majanduslikest oludest saavad.

Seesuguse iseseisva vaimutegevusega, iseseisva arusaamisega ja äratundmisega, astub nüüd inimene arvustavalt senise vaimse korra, seniste maksvate tõekspidamiste kallale. Ja ta sõjariistad on nii tugevad, et vanad arvamised nende ees kunagi seisatada ei suuda.

«Väljaspool kristlik-usulist äratundmist seisvale arusaamale on võimatu ristiusu tõsidust näitlikult selgeks teha,» peab protestantlik usuteadlane F. Nitzch* tunnistama, ja teine tema ametivend ** tähendab sedasama: «Usk ei lähe mitte — nagu ta nimigi juba näitab — arusaamise ja tundmaõppimise varal tõendatavate asjade peale välja, vaid kinnitab niisuguste asjade olemasolemist, mida arusaamise ja tundmaõppimise mõttes tõeks veel ei ole tehtud ega vist suudetagi teha.»

See on otsekohene taganemine teaduse arvustamise ees. See on muidugi valus. Ja aastasadasid on kirik kõiki neid taga kiusanud, kes kuidagi teadusega tema põhjusõpetusi julgesid kõigutada. Giordano Bruno'st — kes 300 aasta eest Roomas tuleriidal pidi surema — kuni Adolf Harnackini, kelle Berliini tagurlik vaimulik seisus paari aasta eest sellepärast ülikooli õppetoolilt sundis lahkuma, et ta põhiõpetustele enam küllalt truu ei olnud, vaid Kristuse tähtsust püüdis tema i n i m e s e l i k u kõlbluse kõrgusega alal hoida ja ajalooliselt seletada —

---

* F. A. A. Nitzch, Lehrbuch der Dogmatik.

** Siebeck, Religionsphilosophie. (W. Stamfer, Religion ist Privatsache.)

kui palju sadasid ja tuhandeid on seal kiriku põhiõpetuste (dogmade) tõsiduse kõigutamise pärast pidanud kannatama. Ja kuigi nüüd enam tuleriita ei tarvitata — ühiskondlik mõju on tihti veel valusamgi karistus.

Kuid mitte need sügavamad teaduslikud tõearvamised, mis kõigist vangikambritest ja tuleriitadest hoolimata ikkagi täieliku eluõiguse on saanud, mitte see sügavam teaduslik tõde, mis nüüd ülikoolide kantslitel, vähemalt kodanlikus mõttes, vabadust maitseb, vabalt edeneda võib, mitte see ei ole senistel vaimuilma valitsejatel, nende ministritel ja tervel vaimsel bürokraatial pinnuks silmas. Ei, kõrgemad ringkonnad tarvitavad ise teadust; vaimne bürokraatia tunneb ise teadusevalguse jõudu; ta maitseb ise igal sammul edenenud teaduse vilja. Mis neid aga kohutab, on teaduse demokratiseerumine, l a i a d e h u l k a d e osasaamine teaduse tõdedest. Mitte teaduslik tõde iseenesest ei riisu neilt nende valitsemisvõimu, vaid seda võib ainult rahvas teha, kui ta nii kaugele on jõudnud, et ta sellest saladuslikust eesriidest, mille taha vaimne bürokraatia enese seni peitis, suudab läbi vaadata, kui rahvas o m a arusaamisega ja tundmaõppimisega niisuguste küsimuste juurde astub, mida ta eest seni seitsme pitseri all hoiti. Vaimulik seisus kardab r a h v a hariduse edenemist, r a h v a vaimse iseseisvuse kasvamist. Sellepärast püüavad need ringkonnad igal pool ja alati kasvatuse asja o m a peos pidada, et neil seeläbi võimalik oleks vähemalt kooliski lastele o m a arvamisi sisse istutada, neid võimalikult kõiksugu «valeõpetuste» vastu oma usu teraskilbiga kindlustada. Praost Jürmann, kes senini sellest vähimatki ei hoolinud, et Tarvastu koolimajade põrandad mädanenud olid, et lapsed ilmalikku ja vaimulikku nälga pidid kannatama, see praostihärra astub nüüd poliitilise kõiekunstniku viisil nagu... k o o l i s õ b e r rahva ette ja laseb enese h a r i d u s seltsi juhtijaks valida. Sellepärast tikuvad Kapid ja teised sarnased kantsliteenrid lasteaedadesse ja mujale, kus inimestele võimalik on maast madalast seda «kristliku vaba vaimu» kotti pähe toppida, mis teadusliku arusaamise ja — peaasi — iseseisva arvustamise vaimu vastu kurdiks peab tegema. Ja et neil arusaajate inimeste ees häbi oleks põrgutulega, igavese hukatuse ja muude sarnaste, kirikutes veel väga armastatud ja tarvitatavate hirmutustega oma õigusi kooli kohta maksma panna, siis tulevad nad oma

kõlblusemonopoliga platsi. Ilma usuta ei või inimesel ka kõlblust olla, tõendavad nad; sest kõlblus põhineb usu põhiõpetuste peal. Enam veel. «Usklik ja kõlbeline elu on üks ja seesama», ütlevad nad,* ja seda usklikku elu «võib niihästi loodusloos, ajaloos ja üleüldises kooli korrapidamises õpetada.»

Meie ei hakka siin pikemalt selle lause kirjutaja vaimset tagurlust, teaduse vabadust surmavat püüet arutama — see paistab igaühele silma, kes kord selle peale mõtleb, et usu õpetuse järgi inimesel teaduse vabadust üleüldse ei tohi olla. Kui piibel ütleb: Joosua käskis päikese ja kuu seisma jääda, siis ei tohi inimene oma mõistusega selle kallal teist võimalust otsima hakatagi — ta peab looduse õpetust, nagu ülal nõutud, usu mõtte järgi õpetama. Missugune «looduse» õpetus selle juures välja tuleb, seda näeme... Lutherist, kes tõesti kogu teaduse peale usu seisupaigast vaatas. «Jumal võib inimesi ka ilma isata ja emata sünnitada, aga ta on selleks isad ja emad loonud, ja sünnitab nüüd lapsi nende kaudu...» ütles see usualustaja, kes millestki suurema põlgusega ei rääkinud kui... mõistusest. Sellesama usulise loodusteadusega tõendas ta teine kord: «Ühe inimese söövad metsloomad ära; teise surmab mõõk; soldat kaotab Ungaris oma jala; teine põleb ära või läheb mere põhja. Raske on uskuda, et inimese liikmed, mis nii laiali on pillatud ja tuhaks põlenud, veel kokku võiksid tulla viimsepäeva lihaülestõusmisel. Kuid... usk vastab: Sina jõle, jumala käes on kõik võimalik.»**

Seesugune usuline loodusteadus ei ole igatahes pahem, kui ühe vana eidekese raha-asjanduse tundmine, mille kohta järgmist juttu räägitakse. Eideke olnud agarasti iga kord esimeses reas ootamas, kui võidulaenu piletite võitusid välja loositud. Kord kaldunud jutt tema ja teiste vahel, kes ta hoolsust märganud, eide piletite peale. Eit tähendanud, et tal piletit ei olegi. — Aga kuidas ta siis võitu loodab saada? küsinud teised. «Noh, jumala käes on kõik võimalik», vastanud eit.

Kuid läheme tagasi oma mõttekäigu juurde, kust meid «Postimehe» usuline loodusteadus pisut kõrvale viis.

Vaimulikkude tõenduse järgi on siis kõlbeline elu

---

* «Postimees» nr. 290, 1906.

** Võrrelda: Domela Nieuwenhuis, «Der Gottesbegriff».

täiesti usu alusele rajatud ja sellepärast on neil kui usuelu eest hoolitsejatel ka õigus kõlbelise kasvatuse järele valvata, kõlbluse edendamise eest hoolitseda. See olla koguni nende kohus. Ja seda pidada nad jällegi — usuõpetuse andmise kaudu tegema.

Dogma-usulisest vaatekohast on sel oma osa õigust. Selle vaate järgi ei ole inimene mitte üksi oma mõistuse, vaid ka püüded, aated teatava ülevõimu (jumaluse) käest saanud, nagu seda isegi kiriku «vastane» J. Järv oma «Wirulases» (nr. 77 s. a.) kirjutab:

«On olemas üks igavene elu põhijõud, mis kogu elu ja olevat täidab, ja mille läbi kõik elu ja olev olemisele on tõusnud. Tema läbi on meie sisse headus, armastus, vaimne valgus saanud, ja tema ei taha, et inimesed üksteist vihkaksid, suruksid» jne. jne.

Ei maksa arvustamagi hakata, missugust lapsikut vassingut vana inimene siin kirjutab. Et «igavesel elu põhijõul» meie headuse või kurjuse kohta — mis ju ka osa sellest põhijõust peavad olema!! — midagi isiklikku, inimeselikke tahtmisi peaks olema... sellest võib küll vististi ainult vaimude väljakutsumise kunsti abil aru saada.

Niisama vähe võib ka aru saada, missugune väärtus niisugusel kõlblusel peaks olema, mis meile kustki kõrgemalt, kellegi kõrgema käsu ja tahtmise järgi ette kirjutatakse; mis kõlblus see on, mida meid keegi teine täitma sunnib, mille täitmatajätmise eest meid karistatakse ja mille täitmise eest meile tasu makstakse. See on — turu moraal, orjuse- ja ärikõlblus. See on kõlblus, mille kohta isegi usuteaduse professor dr. Herrmann kirjutab:*

«Niipea kui mõte, et kõlblusenõue ja käsk jumala käsk on, niipea on kõlblus juurteni ära kihvtitatud. Meie, kristlased, ei taha küll ilma selle mõtteta elada. Kui meie agatäiesti oma kõlbelise tõekspidamise alust selles näeme, siis ei ole meil üleüldse mingit kõlbelist tõekspidamist. Meie tõearvamisel on siis... sisu, millel kõlblusega midagi tegemist ei ole, vaid sügavast ebakõlblusest võib välja kasvanud olla.» Muidugi, sest meie ei täida siin kõlbluse nõudeid mitte vaba-

* Prof. dr. Herrmann, Religion und Sittlichkeit.

tahtlikult, vaid emb-kumb: kas tõotatud tasu eest — sahkerdajatena, või kõrgema kõlblusesandarmi ähvardusel — kriminaalnuhtluse kartuse all... ennast ja teisi pettes.

Et kõlblus usuelust, kindlast, tõsisest usust niisama kaugel võib olla nagu taevas maast, näitab ajalugu enam kui arututel juhtumitel (Philipp II, Joann Hirmus jt.). Selle kohta laiemalt näiteid tuua ei mahu selle töö raamidesse, niisama vähe kui siin kõlbelise elu tegelike allikatega, kõlbluse enese iseloomuga ja edenemisega tegemist saame teha. Ainult ühe näite varal igapäevasest elust tahaksime lugeja tähelpanu sinnapoole juhtida. Tuttav Hollandi õpetlane Anton Pannekoek kirjutab:*

«Ristiusk käskis: armasta oma ligimest kui iseennast, s. o. ta õpetas üksiku inimese eneseohverdamist üleüldsuse heaks. Aga mida see võimetu ja jõuetu käsk aastasadade jooksul ei suutnud kätte saada, see on nüüdse aja proletaarlasel lihasse ja veresse kasvanud. Kust see tuleb? Kas on proletaarlased kodanlastest nõnda palju paremad, et ristiusu õpetusel esimest korda ajaloos nende juures tegelikke tulemusi on? Ei, palju enam kasvatab nendes seda kõlbelist omadust nende klassiseisukoht, mis neid raudse vajadusega selle poole sunnib minema. Organiseerimine, ühistunne (solidariteet), üksiku ohvrimeel, see on tööliste ainuke jõud, ainuke sõjariist nende vabadusvõitluses. Enne kui see kõlbeline omadus täiusele ei ole kasvanud, ei suuda töölisklass oma vaenlast, kapitalismi kunagi väärata. Teiselt poolt aga on see ühtlasi ka pandiks, et seesama kasvav moraal, kapitalismi langemise järel uue ühiskonna ühendavaks kitiks jääb. Kust on aga see kõlbeline omadus tulnud? Ta on tõusnud proletaarlaste klassivõitluse ainelistest tingimustest.»

Maise elu ainelised tingimused — see on alus, millest kõlbelised vaated ja arvamised välja kasvavad; kuidas see alus muutub, selle järgi muutub ka kõlbeline ilm. Ainult sellega suudamegi ajaloost aru saada, kus meile kirikliku usu kõige hiilgavamad õitseajad ühtlasi ka kui kõlbelise elu kõige madalamad ja mustemad ajajärgud silma paistavad.

Kuid aitab sellest. Meie oleme ühelt poolt näinud, et

* «Leipziger Volkszeitung» 24. 5. 05.

mitte usuelu kõlbluse aluseks ja juhtijaks ei ole; teiselt poolt «niisugune kõlblus, mis oma jalgel ei seisa, endale mingit eluõigust nõuda ei tohi» (Nieuwenhuis). Selle järgi võime kõige suurema julgusega sellele alla kirjutada, mis «Pädagogische Zeitung» — Saksamaa 150 000-liikmelise kooliõpetajate-ühingu häälekandja — paari aasta eest kirjutas: «Väide, nagu oleks usuõpetus rahvakoolis tarvilik kõlblusõpetuse vahendina, on ainult õõnes sõnakõlks.»

Mitte kõlblusõpetuse vahendiks, vaid orjastamise vahendiks on usuõpetust tarvitatud, aga mitte kõik usuõpetajad ei ole seda julgenud nõnda avalikult välja ütelda (ka silmakirjalikkuse poolest edeneb kodanlik ilmakord iga päevaga), kui kirikuisa Augustinus, kes kirjutas: «Kristus ei ole mitte orje vabastama tulnud, vaid ta on halbadest orjadest head orjad teinud, ja rikkad peaksid talle selle eest väga tänulikud olema.»

Tõepoolest — missugune õpetus võib veel enam inimest orjatundmustest kinni hoida, kui see, mis siin ilmas viletsust ja kannatust heaks kiidab, sest selle läbi saadavat teises ilmas õnnepõlve maitsta.

Usuõpetuse-sundusest vabanemine on seega üks neist nõudmistest, mis rahvahulkade iseteadvuse kasvamise järel omale tingimata eluõiguse peab võitma ja võidabki, püütagu teda ka kõige rõhuvamate abinõudega tagasi hoida. Ja selles vabanemisvõitluses tahab järgnev «Märgukiri», mis Breemeni senatile sisse anti, sammukese kaasa aidata. Ta püüab praeguse aja vaimse järje kõrguselt tõendada, et usuõpetus rahvakoolis ennem kahjulik kui kasulik on — just kõlbluse mõttes.

Märgukirja enese poliitilise seisupaiga kohta tuleks kõigepealt seda tähendada, et ta pole m i t t e sotsiaaldemokraatlik, et ta pole kindla klassiteadvuse seisukohast välja kasvanud. Võib-olla et nii mõnigi ta kokkuseadjatest sotsiaaldemokraatia ligidal on seisnud, aga üldiselt on ta püüd ikka veel kodanliku ühiskonna piiridesse jääda, missugusel positsioonil meie teada Breemeni kooliõpetajate 500-liikmeline selts põhimõtteliselt seisabki. Nähtavasti on kirjas «mõõtu» peetud, et neid seltsimehi, kes juurtega ikkagi veel sügavasti praeguse ühiskonna vaadetes kinni on, mitte eemale peletada. Sellepärast ei võigi tema peale vaadata kui kooliolude üldise uuendamise tõsise katse peale, sest et niisugune uuendus ilma ühiskonnakorra enese põhjaliku muutmiseta mitte võimalik ei ole.

Kuid nende ja mõne teise märkuse peale vaatamata peab õigeks tunnistama, mis Breemeni töölispartei häälekandja «Bremener Bürger-zeitung» seda kirja avaldades juurde lisas:

«Kui aga märgukirja üldiselt vaadata ja selle juures veel seda tähele panna, missuguse häälteenamusega ta vastu võeti, siis võib Breemeni kooliõpetajate peale uhke olla. Ta on esimene kooliõpetajate kogu Saksamaal, kel julgust on olnud kooli kõige vanemat ja kõige kardetavamat vaenlast tema õrnemast kohast kinni haarata... Tee, millele Breemeni kooliõpetajate kogu on astunud, on ainuke, mis valgusele ja vabadusele viib. Labane, peaaegu liig kaine, selle juures aga lõikavalt terav kõne, mis oma mõttekäigul mingite järelduste eest tagasi ei kohku, peab iga vabadusesõpra samal mõõdul karastama, nagu ta tagurlasi vihale piitsutab.»

Kooli vabastamine kiriku mõju alt on ka üks klassiteadliku proletariaadi nõudmistest. Ja et järgnev märgukiri sellekohast nõudmist ühest vaatepunktist nii teravalt, nii asjalikult arutab, et meil selle vastu ka sotsiaaldemokraatia klassiseisukohast vaevalt midagi ütelda oleks, siis arvan teda lihtsuse ja kindluse pärast ka Eesti lugejatele soovitada võivat: klassiteadlisele proletariaadile täienduseks ta sellekohastele vaadetele, enam aga veel neile, kes mitte veel klassiteadlise proletariaadi seisukohale ei ole jõudnud. Viimastele peaks ta seda enam tähelepandav olema, et ta nende eneste ringkondade ärksamatest ridadest tuleb.

H. Pöögelmann

G. Gori joonistus

T r o o s t. «Me kõik peame nurisemata oma koormat kandma!»

«VIIMNEPÄEV»

Te viimse kohtupäevaga
meid kollitate asjata.
Me töötame ju selle heaks,
et ennemalt päev jõudma peaks,
mis õelad pühib kõrvale,
viib õiged uude elusse.

J. Lilienbach

RAHA-AUK

Oodatud laupäeva-õhtu oli käes. Liivamäe Liisu ja Anna olid juba palvele läinud. Täna ja homme pidi palumine iseäranis suur olema, sest keegi kuulus palvevend kusagilt kaugelt oli siia tulnud, et vendade ja õdede usu suurust ja kindlust tundma õppida.

Mart ja Hans olid üksipäini kodus: nad istusid raha-augu lähedal oleva puupaku peal. Vanamees ei läbenud priiajal üleüldse mujal viibida, kui aga raha-augu juures. Hansu uute riiete peale vaadates küsis ta:

«Kuhu sina siis veel minna tahad, külasse või?»

«Mina?» küsis Hans vastu ja lisas natukese aja pärast juurde: «Ma ootan Kustast, me tahtsime ka palvele minna.»

Isa vaatas suuril silmil poega, nagu tahaks ta ütelda: «Või juba nii kaugel.» Tõe poolest jäi ta aga vait, lõi silmad mõttes maha ja pööras nad siis raha-augu poole.

Natukese aja pärast ilmus Kustas värava taha, kuhu Hans talle vastu läks, et üheskoos metsa alla kaduda.

Vanamees istus endist viisi piibutades puupakul. Tal oli hea oma liikmeid nädalasest tööväsimusest puhates. Pärast ei andnud süda talle rahu; ta tõusis püsti ja astus raha-augu kaldale. Jälle oli vihma tagajärjel tükk kallast sisse langenud ja see andis vanamehele uut asjata tööd. Aga seda ei pannud ta tähelegi. Mõttesse vajudes nägi ta peagi taeva- ja põrguteed ja ristimata lapsi sügavas mudas vingerdamas. Ka tulevik avanes ta ees: raha-auk oli juba valmis ja tõotused täide läinud.

Hans ja Kustas sammusid mööda metsa-alust edasi. Soe ja niiske õhk piiras neid imelise pehmusega. Mets oli vaikne. Ainult harva kuuldus siit ja sealt mõni hääl, mis nagu hirmu- või rõõmutuhinas tuhatnelja metsasügavusesse põgenes, kus ta nagu hinge kinni pidades üleüldist vaikust kuulatama jäi. Vahel tulid aga vastasolevatest kohtadest kaks häält korraga kuuldavale, ja siis näis, kui

tormaksid nad kõige suuremas kirgedetuhinas üksteise kaenlasse ning mässiksid endid ihulikult ja hingelikult teineteise hõõguvate kehade ümber. Paar tähte pilgutasid kavalalt ja kelmikalt teineteisele silmi.

Juba tüki maa peale teele kostis palvetajate laulmine. Hans ja Kustas leidsid õige suure hulga inimesi Allika pere kaunis ruumikast kambrist eest. Kambri-uks oli lahti, nii et igaüks, kes aga soovis, vabalt sisse võis astuda. Noormeeste tulemist ei pandud nähtavaste tähelegi. Nad ei astunud kambrisse palvetajate sekka, vaid jäid kotta püsti seisma.

Palvetajatel olid väikesed lauluraamatud käes ja nad laulsid, laulsid kaua ja nähtava vaimustusega. Siin oli vanu ja noori, mehi ja naisi. Pahemat kätt ukse kõrval, seina ääres, istus umbes viiekümne-aastane mees, tõsise, mõttes ja nagu kurva näoga. Otsaesine oli tal kortsusid täis. Kui aga Hans tema suu ja silmade peale vaatas, siis arvas ta seal alatasa lehvimas nägevat pilkavat saatanlikku naeratust, ja Hansule tundus, et see mees irvitab just neid, kes kambrisse sisse ei julge astuda. Käed olid tal kõvasti risti pandud ja iga laulu vaheajal sosistas ta aeg-ajalt kaunis valjusti: «Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus! Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!» Nende sõnade juures jäi aga tema nägu täiesti muutmatuks ning pilkav naeratus lehvis endist viisi tema huulte ümber ja silmis.

Tema kõrval istus umbes neljakümne-aastane mees valkjate juustega ja laia lahke ja äraseletatud näoga. Selle mehe otsaesine oli lage ja kõrge, silmades helkis õnne- ja rõõmuhelk. Ka tema huulte ümber mängis naeratus, aga kui hoopis teistsugune oli see! See oli lahkusest, rõõmust ja õnnest sündinud magus muigamine. Niisugust naeratust näed ainult lapse näol, kes kaua aega nälga kannatades üksipäini kiiges on nutnud ja kelle juurde viimaks ema ruttab ja talle rinna suhu ulatab. Lapse silmis pole jõudnud veel pisarad ära kuivada, kuid ta naeratab siiski, naeratab õnnelikult ning püüab oma jalga liigutada, mis mähkmetes kõvasti kinni on. See õnneliku naeratusega mees ei vaadanud otsekohe oma ette, ei ka ülespoole, vaid tema silmad seisid poolviltu ahjunurga peal, kus midagi, ka prussakaidki, näha polnud.

Otse ukse vastu, seina ääres pingil, istusid muu seas kaks noormeest — üks vast alla, teine üle kahekümne aasta —, kes ühest raamatust laulsid. Nooremast paistis

poisikese upsakus ja lollus; vanem, kes taadi viisil omale prillid nina peale oli pannud, laskis pea iseteadvalt ja enese väärtust ära tundes teise õla peale viltu langeda. Nad mõlemad laulsid kõigest jõust ja heitsid pilkusid ukse poole, kus Kustas ja Hans seisid. Iseäranis silmitsesid nad Hansu, kellel paremad riided seljas olid. Prillidega noormees vajutas oma pea veel tugevamini parema õla peale, nagu tahaks ta öelda:

«Mis su uued riided tähendavad, aga vaat, mis meie oleme.»

Naisterahvad istusid keset tuba pinkidel ja toolidel. Kõik laulsid vaimustatult. Iseäranis paistis nende seast noor, ilusa puhta ja värske näoga neiu silma, kes Liivamäe Anna kõrval istus ja temaga ühest raamatust laulis. Kustas ei pannud seda neidu tähele, tema silmad seisid ainult Anna peal. Seda enam silmitses teda Hans. Ta ei suutnud mingil viisil aru saada, kuidas see ilus otsekohene ja tark nägu siia teiste sekka oli juhtunud ja nii noorelt. Mis ajas teda nõnda paluma? Kui vanemad inimesed siia kokku voolasid, siis oli neil ehk selleks küllalt põhjust. Aastad ja ajad olid viletsad ja näisid ikka viletsamaks muutuvat ning abi ega armu polnud kusagilt loota. Sissetulek jäi aasta-aastalt vähemaks, kuid mõisnik kergitas alatasa renti ja suurendas tööpäevade arvu. Vanakesed lootsid ainukest abi ülevalt, nägemata isa käest, ja nad tulid selleks kokku, et teda paluda, kuni ta ükskord nende palvetamist kuuldes tüdineb ja nende elukorda kergitab. Ka oli palvetajate seas hulk niisuguseid, kes terves ümbruses oma eluviiside pärast väga halvas kuulsuses seisid; need tulid nähtavasti selleks siia, et rõhuvast südametunnistusehäälest lahti saada ja igavesest piinast endid päästa. Peaasi oli aga see, et neid palvel käies nende sekka vastu võeti, keda kõik vagadeks pidasid. Tundus, nagu oleks vagadus ainuke patt, mida nad veel polnud maitsnud. Nüüd võisid nad palvet pidada, võisid neile meeleparandamist ja patustpöörmist kuulutada, kes ennemalt nende kui langenute peale kõrgilt alla olid vaadanud. See kõik oli nii meelitav ja kaasakiskuv. Siin oli neidusid, kelledest nii palju rääkida teati ja kes isegi oma kehas kantud noored eluidud kõrvale olid toimetanud. Siin oli aga ka parandamatuid haigeid ja vigaseid. Ja need kõik otsisid troosti, kergitust ja ärapäästmist. Kuid mida otsib see ilus noor, pealt näha elurõõmus, unis-

tavate mustade silmadega neiu? Mis koormab tema südant? Ta terve olemus on alles nii süütu ja karske. Neiu laulis aga kõigest väest ja ta hele hääl kostis teiste seast selgesti välja.

Laua ääres akna all istus koolmeister vaga ja pühaliku näoga. Ta huuled olid kindlalt kokku litsutud; pidi arvama, et ainult pühad ja vagad sõnad neid avada suudavad. Vanad eided vaatasid aukartuses ja lootuses tema poole.

Praegu sai laul otsa. Vahetati selle üle mõtteid, kas veel laulma peab, või tuleb palvet lugeda.

«Laulame laulu nr. 27 veel ära, see on nagu mesi mu huultele ja nagu Jeesuse veri mu suulaele,» ütles lapselik-õnnelise näoga mees helde ja armulise häälega. «See laul on mu hingele ja südamele nii armsaks saanud, et ma igal pool, kus ma oma armsate õdede ja vendadega kokku saan, teda laulda palun.»

Viimastest sõnadest arvas Hans aru saavat, et rääkija kaugelt tulnud palvevend on. See pööras oma kõrvalistuja poole ja küsis:

«Tunneb ka sinu hing, armas vend, niisugust magusust sellest laulust?»

«Mu hing tunneb ikka magusust, kui ma lauldes Jehoova hoonetes viibin,» vastas kõrvalistuja vanamees, vaatas küsija peale ja naeratas jällegi pilkavalt, irvitavalt. Teisel silmapilgul sosistas ta aga harjunud viisil:

«Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus! Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!»

Jällegi algas laul, ja mida rohkem lauldi, seda suurem tuhin, seda suurem vaimustus näis lauljate üle võimust võtvat. Mitmed, nende seas ka Liivamäe Anna kõrval istuv noor neiu, karjusid juba peaaegu hullustusepalavikus.

Laul lõppes. Koolmeister pidi palvetamisega algama. Sissejuhatuseks arvas ta tarviliseks ütelda, et tema oma sõnadega vendi ja õdesid täna kaua kinni ei tahtvat pidada, sest vististi olla nii mõnelgi teisel vennal palav tung vaimu väljavalamise järele.

Tema palvetamine ei kestnud ka tõesti kaua.

Niipea kui koolmeister lõpetas ja mõnda teist, kes vaimu on saanud, oma asemele kutsus, tõusid korraga viis-kuus meest üles ja tõttasid teiste seast laua poole: nad kõik tahtsid armsaid vendi ja õdesid nõnda õpetada,

nagu vaim seda neile selgesti andis üles rääkida. Muude seas olid ka pilkava naeratusega vanamees ja kaks noormeest. Et vanamees lauale kõige lähemal seisis, siis sai tema laualolevad raamatud kõige enne oma kätte, ja sellepärast oli temal palvetamiseks eesõigus. Teised taganesid oma paikadele. Palvelugeja näolt ei kadunud endised jooned, nad muutusid veel selgemaks, kavalus tema huulte ümber võttis veel pilklikuma kuju. Ta luges esiteks raamatust midagi ja hakkas siis seda seletama. Jutt oli pulmadest ja pulmariidest. Jutlustaja leidis, et suuremal hulgal koosolijatest pulmariided seljas olevat, kuna mõnel üksikul nad puuduvat. Muuseas tegi ta otsekohese tähenduse Kustase ja Hansu kohta, kes sellepärast kartvat kambri astuda, et neil õiget pulmakuube ei ole. Palvetaja rääkis kaua ja kujutas peaasjalikult piinasid, mis neile osaks saada, kellel õige pulmariie puudub. Ta rääkis hammaste kiristamisest, karjumisest, vingumisest, hulumisest, karvadekiskumisest. Selle vastandina ülistas ta äravalitud pulmaliste rõõmu, nende söömist, joomist, lustlikku trallitamist, laulmist ja mängimist.

Mõned eided ja taadid ohkasid ja vaatasid hirmu ja kahetsusega ukse poole, kus peale Kustase ja Hansu ka mõned teised noormehed seisid.

Sellele palvetajale järgnes prillidega noormees. Uhkelt ja käskivalt astus ta laua äärde. Ta luges linnukestest ja lilledest välja peal. Ta rääkis iseteadvalt ja ta hääl muutus rääkides kord-korralt kindlamaks, sõnad karmimaks. Tema ei ähvardanud enam ainult väljasseisjaid tule ja tõrvaga, vaid kuulutas kõikidele igavest piina, sest kõik olevat käskudest üle astunud ja jumala aust ilma.

Niisugused sõnad avaldasid koosolijate peale imelist mõju. Ohked läksid sagedasemaks ja valjumaks; siit ja sealt kostis juba nuuksumine ja Issanda nime appihüüdmine. Endine palvetaja kordas aeg-ajalt: «Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!» ja ohkas ise. Tema kõrval istuja oli oma silmad ahjunurgalt lae poole tõstnud, kus ämblik oma võrgud välja heitis ühe looma katseks, keda ta palvetajate silma all tahtis õgida; vaataja pilk avaldas endist viisi lapselikku õnne ja rõõmu, ainult pisut tumedamaks oli see muutunud. Kõrgel ja laial otsaesisel tulid väikesed kurvad kortsud nähtavale.

Hirmus kohtumõistja raksus aga edasi; ta suust tulid

kõige kohutavamad sõnad kuuldavale. Need olid igapäevase elu sõnad, nendes hõõgus palavikulik jõud ja võim, sellepärast avaldasid nad ka mõju. Kohtumõistja käskis patuseid oma põlvedele langeda ja Jumala käest ühel meelel armu paluda. Ohkamised Issanda, Kristuse, Jumala, Talle, Jeesuse jne. poole läksid ikka sagedasemaks. Juba oli nuttu ja ulumist kuulda. Nutsid niihästi vanad kui ka noored.

Ka Liivamäe Anna pühkis oma silmi. Tema kõrval olev ilusa näoga neiu nuuksus juba; ta huuled sosistasid sõnu, milledest Hans aru ei saanud, ehk ta küll hoolega kuulas.

«Teie vingerdajad ussikesed, heitke kummuli oma vihase Issanda ette ja hüüdke ning kisendage tema poole, et ta teie peale halastaks. Teie patukoorem on nii suur, et päike pimedaks läheb, et vihm enam iialgi otsa ei lõpe, et me nälga peame surema, et see maja ühes kõrge taevavõlviga ja tähtedega meie peal kokku langeb ning meid lõmaks vajutab, pihuks ja puruks teeb...» karjus rääkija.

Ja kõik laskusid kummuli, mõned kõhuli ning oigasid, ägasid, palusid, hüüdsid. Ilusa näoga neiu karjus valjusti, ta hääl kostis teiste seast selgesti välja. Ta juuksed olid lahti läinud ja langesid mustendavate linadena põrandale. Kui ta oma pea üürikeseks üles tõstis, nägi Hans, et ta silmad nutust punased, huuled nagu lõpmata valust viltu kistud ja terve nägu hõõgamas oli.

Kõigest karjumisest ja nuuksumisest käis aga noomija vali hääl üle ning ta kordas peaaegu ühtesid ja neidsamu ähvardavaid ja hirmutavaid sõnu. Seina äärest kostis: «Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!» Nende sõnade juures ajas hüüdja ennast igakord natuke üles ja laskis oma uurivad silmad toas ringi käia, nagu püüaks ta salamahti teada saada, kas ka kõik kummuli on ja karjuvad. See uuriv pilk libises igakord ka üle ukse peal seisjate ja siis tuli temas nagu irvitav, otse saatanlik helk nähtavale.

Kaua kestis nutmine ja ulumine. Viimaks ometi lõpetas palvetaja; ta jõud oli nähtavasti otsas. Oma paigale minnes vaatas ta uhkusega ümber, nagu tahaks ta nende ohetega, nutuga ja hüüetega ennast ülistada, mida tema sõnad inimeste suust kuuldavale olid toonud.

Veel tegid paar venda, kellel vaim peal oli, palvet, kuid nemad ei suutnud suuremat mõju avaldada. Pärast

neid astus koolmeister uuesti laua äärde. Poolhirmunud nägudega vaatasid kõik tema poole. Kõikidel oli juba teada, mis see tähendab, kui koolmeister teist korda laua äärde asub. Tema liigutustes oli kindlat tahtmist, kättemaksmise- ja võitlusehimu märgata. Ta luges visklabidast, haganatest, nisudest, variseridest ning vee ja vaimuga ristimisest. Ja nüüd algas nende sõnade seletus. Armuta ja kalk oli kõneleja hääl; tema suu muutus tulepurskava mäe avauseks, mis leekisid ja keeva laavat välja ajab. Jällegi visklesid inimesed põrandal. Karjumine ja ägamine muutus otse meeleheitlikuks. Selle hulka kostis aga endise külmusega ja osavõtmatusega:

«Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus! Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!»

Inimesed kargasid põrandalt üles, lõid käsi üle pea kokku, krigistasid hambaid, murdsid sõrmi ja palusid jumala käest armu, kuid see ei kuulnud neid. Näis, kui lamaksid siin 700 Paali prohvetit, tooksid veriseid ohvreid ja tantsiksid tule ümber, kuid Paal ei kuule neid, ta on magama uinunud või teele läinud.

Jutlustajale ei olnud aga sellest veel küll. Ta ütles, et vendade ja õdede sees patuseid olevat, keda jumal juba kaua kutsunud, kes aga siiski veel seda kutsumist kuulda pole võtnud. Jumal kutsuvat neid tänagi jälle, ja nad pidavat laua ette välja tulema ja õdedele ja vendadele oma patud üles tunnistama, et kõik siis ühel meelel nende eest paluda võiksid ja et nende peale Püha Vaim välja valataks.

Ja vaata, lamajate seast tulid neli inimest välja, kõik naisterahvad; nende seas oli ka see ilusa näoga neiu, kes Liivamäe Anna kõrval istus. Kõik neli langesid koolmeistri jalgade ette kummuli.

Nüüd algas uus palumine, uus ägamine, oigamine, karjumine, hüüdmine ja ulumine ning käteringutamine. Muinasjutulise tule ja tõrva ning ulumise ja hammastekiristamise silmapilk näis kätte jõudnud olevat. Kaua kestis palumine, kuid ikka veel ei andnud jumal nähtavasti kahetsejate pattusid andeks. Kõneleja võttis kõik oma sõnade jõu kokku. Ja vaata, jumal andis märku, et ta vendade ja õdede ühist palvet oli kuulda võtnud: ilusa näoga neiu lõi nagu viimase jõuga täis lõpmata piina ja meeleheitmist oma käed üle pea kokku, murdis oma sõrmi, nii et need ragisesid, ja langes hingetult põrandale.

«Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus! Sa võitud Jumala Tall!» kostis vanamehe suust.

Kõneleja kuulutas, et Püha Vaim välja olevat valatud, et jumal nende palvet kuulnud. Ägamine ja oigamine ning palumine lõppes; kuid veel tükk aega kostis siit ja sealt nuuksumine või ohkamine. See tuletas laste tihkumist pärast karjumist meelde. Mahalangenud neiu viidi teise tuppa. Kõik hingasid kergemalt.

«Kas ei tahaks mitte kaugelt tulnud vend meile oma külaleiba pakkuda,» ütles pilkava naeratusega vanamees ja vaatas poolviltu oma kõrval istuva, lapselikult naeratava mehe peale. Mitmed vennad ja õed toetasid seda soovi. Kaugelt tulnud vend astus magusal naeratusel laua juurde. Ta laskis nagu tröödstiva pilgu üle rahvahulga käia, kus mõned ikkagi veel nuuksuda püüdsid.

Kaugelt tulnud vend tähendas sissejuhatuseks, temal ei olevat siinsetele vendadele ja õdedele midagi ütelda, sest nende usukindlus ja tugevus olla suur ja vaimu olla nii rohkesti nende peale välja valatud. Siin olevat aga peaasjalikult usklikkude kannatustest räägitud, tema tahtvat paar sõna sellest öelda, mis usklikku paradiisis ootab, kui heasti Issand oma lapsukesi söödab ja joodab.

«Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!» kostis seina äärest.

«Lase meid, Issand, sinu noore rohu maade peale!» õhkas prillidega noormees.

«Juhata meid, Issand, sinna maale, mis igavesti piima ja mett jookseb!» tuli koolmeistri suust kuuldavale.

«Sa hea ja armuline Jumal!» õhkas Liivamäe eit. «Kui ometi kuiva heina saaks!» mõtles ta oma südames.

Ja veel palju muid soove ning ohkeid oli kuulda.

Võõras palvevend luges Moosesele antud tõotusest ja maast, mis piima ja mett jookseb.

«Kui hea ja helde oled sa, Issand, omaste vastu!» kostis rahva seast.

Kõneleja hakkas kirja seletamisega peale. Ta hääl oli magus, sulav, meelitav ja tõotav ning tröödstiv. Terve tema näo üle lagunes varjamata rõõmu- ja õnnenaeratus laiali, mis tema silmadele palavikusarnase hiilge andis. Ta rääkis peaaegu ühetooniliselt, kuid soravalt; sõnad tulid vahetpidamata suust välja; tema huuled muutusid igavese rõõmu, magususe ja headuse allikaks. Tänu-, kiituse- ja rõõmuhüüded kostsid kuulajate suust. Nad nae-

ratasid õnnelikult ja vaatasid kõneleja peale, kelle pilk mõni seda teab missuguse paiga peal viibis. Ta hääl muutus veel pehmemaks, sõnad tõotavamaks, nägu õnnelikumaks.

«Laske oma põlvede peale maha ja tänage ning kiitke oma Issandat selle eest, mis tema meile annab!» rääkis kõneleja.

Rahvas langes rõõmusosinal ja -hüüdel põrandale.

«Ta viib meid sinna maale, kus ei ole ei suurt külma ega kõrvetavat päikest,» rääkis jutlustaja edasi. «Seal on alaline ilus pehme soe. Sajad vikerkaared ehivad taevast ja jumala inglid laulavad, mängivad ja tantsivad ilmlõpmata nende peal, nagu Taavet seda seaduselaeka ees tegi. Meie elame piima, rõõsa piima jõe ääres, mis auravast pudrust kallastes jookseb. Me võime mee sees supelda ja igavest taevamannat tema sisse kasta. Sealt jookseb aga ka kullajõgi läbi ning temal on hõbekaldad, ja meie sõidame pärlilootsikutega kuldsetel jõgedel ning kiidame oma Issandat tuhandete keeltega. Meie kiiduhüüded kostavad üle ilma, ning kõik tulevad imestades meid vaatama ja kuulama. Ja meie hääled kõlavad kui preestrite pasunad, mille ees Jeeriku müürid maha langesid, kui taevakellukesed, mis kõik sulama panevad. Issanda inglid ja keerubid kaitsevad meid kõige kurja ja külma eest. Meie ei väsi Issandat kiites, vaid laulame päevad kui ka ööd talle kiituselaulu. Ning tema valab oma vaimu, manna ja piima meie peale välja...»

Nõnda rääkis kõneleja kaua aega, oma sõnu ja mõtteid sagedasti korrates, neid ikka meeldivamalt, imelikumalt ja mõistmatamalt seades. Issanda kiitjate hulga peale avaldas see aga imelist mõju. Nad tõstsid ristipandud, laialiaetud ja väljasirutatud käed taeva poole ning kiitsid oma heategijat. Neil oli hea meel sellest, mis neile ükskord osaks peab saama, kuigi nad praegu nälgivad ja piinlevad, ning nad naersid ja nutsid rõõmu pärast.

«Kui magusad on need sõnad mu suulaele,» ütles prillidega noormees.

«Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus! Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!» sõnas vanamees endise külma osavõtmatusega.

«Mu süda oli kui potitükk ja mu keel kurgulae külge kinni kuivanud,» rääkis koolmeister.

«Meie jookseme kui hirved värske veel allikale!» hüüdis keegi rahva seast.

Kaua rääkis palvevend nendest headustest, mis Issand omastele osaks laseb saada. Kui ta ükskord lõpetas, siis olid kõik õnnelikud, maapealne viletsus, rõhumine, ülekohus, puudus, nälg ja vaev oli unustatud. Seina ääres istuva vanamehe otsaesist katsid aga endist viisi kortsud ning tema huultel lehvis endine pilkav naeratus, kui ta oma silmad ukse või palvetajate poole heitis.

Laulmine algas uuesti ja palju suurema vaimustusega kui ennemalt, ehk küll lauljate hääled juba väsimusest märku andsid.

Hans sosistas Kustasele kõrva sisse, et aeg ära oleks minna. Sel oli raske siit lahkuda: ta silmad viibisid Anna peal. Siiski läks ta Hansuga ühes välja.

Hommiku poolt oli taevas punasemaks läinud; päikesetõus lähenes. Õhtu pool seisis paks pilv, mis jällegi sadu tõotas. See näis olevat nende pisarate kogu, mida rahvas asjata oma heale ülalpidajale oli nutnud. Issand tahtis oma salajast armunõu pikse ja müristamisega teatada.

Noormehed ei rääkinud koju minnes isekeskis peaaegu midagi. Mõlemad olid oma mõtetega ametis. Kustas murdis pead selle üle, kui kauaks küll Anna veel palvele peaks jääma, kuna Hans selle üle järele mõtles, mis sellest neiust pidi saama, keda teise tuppa kanti. Ta arvas selle neiu ülestõstetud käsi ja musti pehmeid silmi ning meeleheitlikku nägu veel praegugi nägevat, tema laulu, nuuksumist ja appihüüdmist kuulvat. Mis võis küll tema südant vaevata?

«See neiu jäigi teise tuppa,» sõnas Hans.

«Ega ta siis nii ruttu toibu,» vastas Kustas. «See on selle vanamehe tütar, kes 'oh Jeesus, Jeesus' kordas.»

Hans vaatas hirmunult ja imestades Kustase peale.

— — — — — — — — — — — — —

Annal purtskasid pisarad uue hooga silmist välja, kui ta ütles:

«Metsanurga Kustas tuleb täna siia... tahab minuga kokku saada.»

«Las' ta tulla, mis sest siis on. Ta on ju tubli poiss, üksik poeg ka... Mis ta siis tahab, kas Hans ei ütelnud?»

«Ütles küll.»

«Tahab sind omale?» küsis ema õnnelikult.

«Jah vist,» sõnas Anna.

«Kas kindlasti teada ei ole?»

«Jah on.»

«Mis sa siis, pime loom, sellepärast tönnid, ega sa esimene ole, kes mehele läheb, viimaseks ei jää sa ju ka. Või ei taha sa temale minna?»

«Tahan küll.»

«Ja ise nutad! Tütarlapsed on ikka niisugused. Kudas mina oma Marti tahtsin, kui ma aga laulatusele läksin, siis nutsin kui hull... See läheb üle.»

«Ei lähe,» sosistas Anna.

Nendest sõnadest aimas ema midagi paha.

«Mis sul siis on?» küsis ta.

Anna pööras näo kõrvale ja hakkas uue õhinaga nutma, nutmine muutus nuuksumiseks.

«Ma ei ole üksi,» kostis Anna suust vaevalt kuuldavalt. Ta langes asemele ja surus käed silmade ette. Pea läks tal segamini, mõistus ähvardas kaduda. Öeldud sõnad kiskusid tüki tema südamest, osa tema hingest välja.

Tumma ehmatusega vaatas ema natuke aega tütre nuuksumisest tuksuvat keha ja tahtis siis midagi kibedat ja etteheitvat ütelda. Talle tuli aga midagi meelde, ja see kaotas tema südamest ning sõnadest igasuguse kibeduse.

«Armas aeg, mis saab meist ometi siis!» rääkis ta tütrele lähemale nihutades ja tema pead puudutades. «Mis ütlevad vanamees ja Hans! Ja küla! Kellega see on siis?»

Vastuseks oli nuuksumine. Kui aga ema oma küsimist kordas, siis kostis tütre suust sõna, mis ema sundis kui ussi nõelatult aseme-äärelt üles tõusma ja pärani silmil hirmunult seisma jääma.

See sõna oli — koolmeister.

A. H. Tammsaare

Hoopis teisiti peaks olema

Kirikhärra (õhatas): «Meie palka tahetakse vähendada, ehk küll karja kaitsemisega nüüd, kus ta laiali kipub, palju enam tööd on kui enne.»

REAALPOLIITILINE EPISTEL

Meie rahva poliitiline küpsus on paraku veel laiguline. Kuna ühed aega mõistavad ja oma poliitilise kella mõistlikult seisma on pannud, lasevad teised teda vestitaskus ikka edasi tiksuda. Seega käivad viimased küll tuttava prantslase Grenzsteini kuldse sõna järele: «Tasa ja targu», aga too ei vabanda neid, sest nad peaksid ometi märkama, et see sõna oleviku kohta maksvuse on kaotanud.

Kahtlemata on eduerakond ajast aru saanud ja selle järele oma taktika seadnud, millele ma kitsendamata kiitust võin laksutada. Vagusasti piipu popsides istub ta oma tare lävel ja vaatab, kuidas kapsad ja kaalid kasvavad. Nõnda on õige. See tähendab ajakõrgusel seismist. Ja see poliitiline küpsusetaktika on erakonna üksikutele liikmetelegi nii lihasse ja luusse põlvenenud, et nad iga ettevaatamata sammu eest, jumalale tänu, hoitud on. Kutsub näiteks keegi tulipea koosoleku kokku, siis jääb see, nagu

kord ja kohus, pidamata, sest et keegi kutset ei täida. Veel suurem aga on minu rõõm eduerakonna mõlemate saadikute üle, keda saksad riigivolikogusse läkitasid. Missugused kained, kaaluvad, oma ülesande sisse pugenud mehed need on! Väga hästi teades, et vaikimine kuld, lõugamine aga plekk on, ning silmas pidades, et küsijale praegu suu peale lüüakse, nohisevad nad oma tunnikesed duumas tasakesi maha ja — «kaugel näevad kodu kasvamas». Või ei ole see Eesti kodu kasvamine, kui meie saadikud enestele mõne aasta pärast mõisad ostavad? Või ei tähenda see rahva olukorra paranemist, kui jälle paar mõisat sakste käest eestlaste kätte lähevad? Ainult inimene, kes oma rahvast ja kodumaad ei armasta, võib teisiti mõelda ja meie saadikutele ette heita, nad ei seisa riigivolikogus küllalt agaralt üldsuse kasude eest, nagu eduerakonna aateline põhimõte nõuab. Meie saadikud vaikivad kulda, ütlen mina, ja ma ei kaldu tõest vist mitte väga kõrvale, kui arvan, et duumaliikmete palgakõrgenduse-projekt niisugustest kuldsetest vaikijatest alguse sai. Et meie saadikud peene takti ja veel peenema taktika poolest sakste omadestki üle käivad, näitab härra Benecke rahanorimiselugu. Eks isandad Teras ja Schulzenberg võiks ka mõnele Eesti pitspalli-seltsile kroonu abiraha nõuda, aga nad ei tee seda, mõistlikult meeles pidades, et nõudmiseajad möödas on. Mis nüüd tuleb, tuleb armust, ja kes nüüd saab, peab ennast viisakalt ülal pidama. See on reaalpoliitika, üks 20. aastasaja suurematest leidustest edumeelsuse põllul.

Seda kurvema meelega näen, et rahva seas ringkondasid ja isikuid leidub, kes säärasest poliitikast veel tarvilikul määral lugu ei oska pidada. Hoopis rääkimata teatavatest ühiskondlikest ollustest tööstuse-paikades, kes, nagu uuem ajalugu õpetab, paraku ilmparandamata on, juhtub ka meie maarahva seas asju, mida ainult kahetseda tuleb. Ja kui nad siis säherdused kurvad juhtumid salajastekski jätaksid! Aga ei — ajalehtedesse topivad, laia ilma ette kannavad! Et võimud, millede poolt meil nii palju oodata on, kinkiva käe umbusklikult tagasi tõmbaksid!

Ma olen viimaste kuude jooksul mitmed niisugused eksimised rahuliku reaalpoliitika vastu ajalehtede veergudel mustade kriipsudega ära märkinud. Kas see on näiteks kellegi temp, et Tarvastu kogudus oma hinge-

karjasega puudemaksu pärast kohut käib! Ei taha õpetajale nii palju puid anda, et viimane aastas paarsada koormat ära võiks müüa, kuna praostiherra suur kehvus üleüldiselt tuttav on! Aastakümneid on eesti kogudused endile o m a rahvusest õpetajaid igatsenud ja nõudnud, ja nüüd, kus neil neid on, hakkavad nendega mõne näruse maksukoorma pärast kohut käima! Ja veel praegusel ajal, kus iga Matsike kikivarvul peaks käima. Mis ime siis, et kurvastatud ja pahandatud hingekarjane oma uue-aasta jutluses nii sügavasti langenud koguduse peale natukene püha tõrva läigatas, temale hukatust ette kuulutas ning ilmaliku ajakirjanduse, mis säherdusi nähtusi küllalt valusasti ei hurjuta, ära needis. Aga seega jõuan kohe tarvastulaste teise nurjatuse juurde. P i d a s teie õpetaja seesuguse jutluse, k ä i t e teie temaga puude pärast kohut — kuidas tohite teie aga neist asjadest avalikult kirjutada?! Kas teistel kogudustel on vaja teada, et teil jultunud julgus on oma hingekarjast pahandada ja tema noomimist siis veel liiaks panna? Kas niisugune tegu ei ole autoriteedi kõigutamine, ka veel sel kombel, et teie teistele kogudustele avalikult halba eesmärki püüate anda! Mis siis, kui nüüd kõik kogudused oma õpetajatega küttepuude pärast kohut hakkavad käima ja iga nende hurjutusejutluse ajalehte panevad?

Väga õige oli seepärast ühe Saaremaa eesti rahvusest hingekarjase tegu, kui ta ajalehed, milledest ta enda kohta arvustusi leidis, kirikumõisa postitaskust välja heitis. Kogudusel e i o l e midagi kritiseerida, tal on ainult neelata, mis talle jagatakse ja peale pannakse. Kriitikaõigus, ka kirjanduse ja teaduse üle, on üksnes vaimulikul mehel, juba sellepärast, et tema koguduses ainus tõsine haritlane ja õpetlane on, kes Tartus mitte asjata mitu aastat salamandrit pole hõõrunud. Kui siis Vändra pastorihärra kokkukutsutud kooliõpetajatele seletas, Leo Tolstoi olevat vähese haridusega ja matsilise jämedusega sulesorkija, kes asjadest, milledest ta kirjutab, niisama palju teadvat kui padakonn «Livonia» korporatsiooni rebaseõhtutest, siis oli see teaduslik tõde, mille vastu poolharitlasel midagi ei tohiks ütelda olla. Ma kahetsen ainult, et pastorihärra Tolstoi kõrval mitte veel hulgakaupa teisi kirjanduslikke idioote ei nimetanud, kes usu- ja mõtteteaduslikes küsimustes veel palju jämedamaid rumalusi ilma on saatnud kui Jasnaja Poljana lehmakarjane. Seal

olla näiteks kuskil Saksamaal kord keegi Goethe nimeline põikpea elanud, kelle harimata targutusi paraku veel praegu laialt loetavat; tol olnud taeva ja põrgu, inimese ja maailma kohta ka hoopis teised arvamised, kui Balti kõrgesti haritud hingekarjastel, hoopis rääkimata tolakestest, nagu Spinoza, Voltaire, Rousseau, Leibniz jne., ning hoopis rääkimata kõigist praeguse aja teadusevussijatest, kellede seas terve kari usuteaduse professoreidki olla. Et teaduseilm madala hariduse tõttu hukas on, et väljamaal näituseks isikuid, kes Darwini asemel Moosese järele loodusteadust tahaksid õpetada, professoriteks ei võeta, seda ei oleks Vändra õpetatud hingekarjane kooliõpetajate hingetuluks mitte pidanud lähemalt seletamata jätma.

Õnneks on seda paar tema kõrgesti austatud ametivenda kantslist teinud, mille kohta ajalehtedest jällegi mõnitamisemaiku sõnumid leian. Nõnda olla Räpina abiõpetaja hr. Girgenson oma proovijutluses Võru kirikus rahvakooliõpetajad rõõmustava mehisusega käsile võtnud, et miks nad lastele katekismusest liiga vähe teadust õpetada, seda enam aga ebausuraamatutest, mis liiki, nagu teada, ilmalikud kooliraamatud langevad, kõiksugu tühjatähja ning kurja mässumeelt. Et ka looduseuurijad, need umbrohukülvajad vaimulikkude külvimeeste seemnepõldudel, oma jao said, täidab mu südant suure rahulolemisega, seda suuremaga, et ka Halliste kirikhärra uuel aastal kõigi nende poolharitud isikute vastu vahvalt välja olla astunud, kes mõtelda tahavad ilma Maarjamaa pastorite käest pead laenamata, kes, nagu Inglise poolharitlane Darwin, Saksamaa autodidakt Haeckel ja terve trobikond teisi vaimseid värdjaid, m õ i s t u s e g a asju püüavad ära seletada, milledest ainult i l m a mõistuseta aru võib saada.

Veel paar ülikurba näidet selle kohta, kuidas rahva vaimulikke vanemaid kergemeelselt vihastatakse, ei suuda ma enne lõpetamist alla kugistada. Seal naeratab Vigala kirikus Volga noorem Paljasmaa külast jutluse ajal oma kallimale vastu ja sunnib seega hingekarjast kantslist hüppama ning keset jumalateenistust väljaviskajaks hakkama, nagu oleks see õpetaja amet! Amblas jälle ilmuvad pulmalised kirikusse, lilled rinnas! Tõepoolest — l i l l e d rinnas! Võite isegi arvata, mis vaimuliku mehe süda niisuguse jõleduse kohta ütles! Ma kahetsen ainult, et õpe-

taja üleannetu paari õhtu hilja ometi veel ära laulatas, missugust järeleandmist ma õieti ei mõista, sest kuidas võib paari laulatada, kelle kaaskond pühakoja lilledega ära teotas! Andku jumal õpetajahärrale see pehmus andeks!

Kuid mitte ainult vaimulikke vanemaid ei pahandata, vaid ka ilmalikke. Leidub isikuid, kes ajakohasest poliitikataktikast nii lagedad on, et nad mõisasakstega ühe või teise tühise asja pärast protsessivad. Juba on see pisut kläutada saanud, juba on teisel palk saamata jäänud, juba kolmandal maja või maatükk käest ära võetud — ega muud kui kohtusse! Ma pean ütlema, et see poliitiline sõgedus on. Kui ka eduerakonna mittemidagi-tegemise taktika õige on — seda võiks ta vast siiski ikka teha, et ta vaimulikku laadi mehed oma sülest välja läkitaks säärastele ettevaatamata jändajatele rahva seas leevitisi lugema ja neile ütlema, kus ja mäherdusel ajal nad elavad.

Vaadake meie saksa kaaskodanikke! Kas neist ajakirjanduses ka midagi taktikavastast lugeda on? Mitte kunagi! Ärge arvake, et nende poliitilised soovid nüüd juba kõik täidetud on, et mis neil viga kodanlike voorustega hiilata! Oh ei. Neil läheks häda pärast uut ajakohast linnaseadust tarvis, mis väiksematele maksumaksjatele mulgu volikogudesse pääsemiseks kinni paneks, neil läheks semstvoseadust tarvis — kui selle tulek ei peaks ärahoitav olema —, mis maavalitsuse soovimata ollustest võimalikult puhta peaks; neil läheks mitmesuguseid muid seadusi tarvis, mis neid avalikkudest maksudest ja kohustest põhjalikumalt vabastaks, kui praegune vananenud seaduslik kord seda teeb. Need on ometi tähtsad nõuded, aga kuidas mõistavad nad nende täideminekut viisakalt ära oodata! Oma rahulolemist antud oludega ei markeeri nad mitte igatahes eduerakonna eesmärgil magusa suikumisega, vaid nad lähevad sammu kaugemale ja demonstreerivad otse kodanlikku rõõmu ja õnne antud seisukorra üle. Nad pidutsevad ja lõbutsevad. Võiduratsutamised, võidusõudmised, pallipidud, juubelid kirjus reas! Ja kuidas mõistavad nad igal puhul oma armastust, oma püha pieteeti kõige vana, kõige histoorilise vastu ostentatiivselt välja paista lasta, ajavaimu mõõduandvate võimude ees kaisutada! Seal leiab Mustapeade klubi oma kuurist vana tulekustutusepritsi — ja silmapilk on selle auks hiilgav juubelipidu toime pandud, mis pieteetlisest hurraa-

tamisest rõkkab. Mustapeade eesmärgil tahtvat, nagu kuulen, veel mitmed saksa ühisused kodumaa linnades sääraseid «vanadusepidusid» valmistada, milledeks nende kolikambrid muidugi kõige paremaid objekte pakuvad. Eks seal ole gildivanemate vanu parukaid ja sumptiesimeeste tolmunud patse ja seanaha sisse köidetud keskaegseid seaduseraamatuid. Vaadake, nõnda peab elama ja olema! Saksa soost riigikodanikkudelt võivad meie omad ikka veel midagi õppida, nii jõudsasti, kui nad neile üleüldiselt ka juba järele on jõudnud!

E. Vilde

HEA KARJANE

Ta kaitses kallid karjalambaid,
neist hoidis eemal hundihambaid,
neid laskis lahkelt kosuda
ja tappis ära pussiga.

J. Lilienbach

Hea karjane Urgas.

HEA KARJANE KALLAS

Ühe Eesti vaimuliku mehe tööliste olukorra parandamise retsept.

Kui teie tahate, et töölised kõlbeliselt koguni hukka lähevad, nii et nende piinadele põrgus ka mitte lõppu ei tule, siis andke neile 8-tunniline tööpäev.

Kui teie tahate, et töölised ikka niisugusteks joodikuteks ja kõlvatuteks inimesteks edasi jääksid, nagu nad praegu on, siis laske neid vana viisi 9—12 tundi päevas töötada.

Kui teie tahate, et töölised endi meelt parandaks ja jälle ülemuste vastu allaheitlikuks jääksid, nagu nad endistel aegadel olid, siis suurendage nende töötundide arvu päevas 16 peale.

Kui teie tahate, et töölised oma kõlvatud ja nurjatud teod koguni maha jätaksid, viimaks õndsa otsa päriksid ja taevas inglitega kooris laulaksid sel viisil — «Meil tuleb abi Jumalast»... siis sundige neid 24 tundi päevas töötama. Kes näeb vaeva, see saab taeva.

(See peab vist küll üks lambakari olema, kellel niisugune «hea» karjane on.)

Ühe Eesti vaimuliku mehe õpetussõnad oma vähematele vendadele.

Mu armsad, meie riigil on palju võlgasid. Kes on need võlad teinud?

Need võlad oleme meie, rahvas, teinud.

Ja kes peab need võlad maksma?

Meie «armuline riigivalitsus».

Ta hoolitseb meie eest, nagu armas isa oma armsate laste eest.

Aga missugused on ta lapsed?

Üks kangekaelne ja tänamata rahvas...

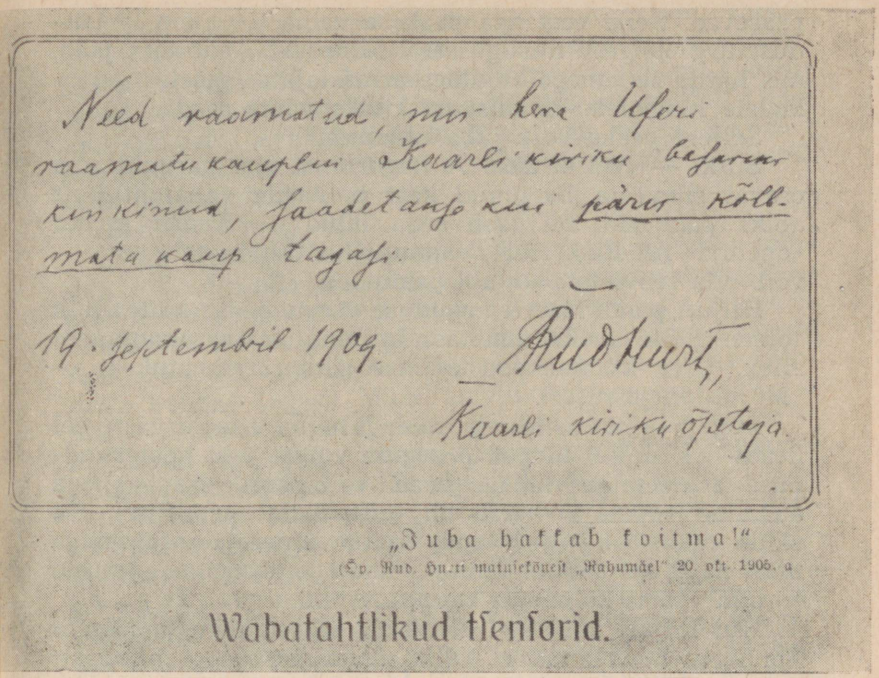

Need raamatud, mis hera Uferi raamatukauplui Kaarli kiriku basarus kinkinud, saadetakse kui pärus kõlbmata kaup tagasi.

19. septembril 1909.

Rud Hurt,
Kaarli kiriku õpetaja.

„Juba hakkab koitma!"
(Õp. Rud. Hurti matusekõnest „Rahumäel" 20. okt. 1905. a.

Wabatahtlikud tsensorid.

Et nad end tarkadeks pidasid, on nad narrideks saanud.
Rooma raam. 1. p. 22. s.

H. P. Kuulukse nii palju kaebtusi puuduste üle. Puuduvad uulitsalaternad ja vaimuvalguse allikad; puuduvad poliitikavabadused ja... ja palju, palju muud.

Kuid ühes asjas ei või meie vististi puuduse üle kaevata: tsensorite rohkuses. Neid on meil Peterburist Riiani õige mitu. Ja tihti peab vaene trükitud sõnake kõik need «nõmmed läbi kõmpima», enne kui ta rahu leiab. On juhtumeid, kus Peterburis (või Tallinnas) ilmunud trükitoode kõigist ligemal olevatest katsetest õnnelikult läbi pääses, alles Riias jäi ta tsensorikomitee lingu kaelapidi rippuma.

Mis teha? «Olud» on kord niisugused...

Tõsi küll, et trükivabadusel seeläbi pisike osa — pea — otsast puudub, et mõte ja sõna nagu kohitsetult liikuma

pääsevad. Selle eest aga peaks arvama, et meie kirjanduseturg kõigest niisugusest «rämpsust» puhtaks jääb, mis härda südamega «ligimesearmastajate» meelest «nõrkadele hingedele» komistamiskiviks võiks saada.

Sellest peaks vast juba aitama?

Siiski — veel ei aita! Ja nagu omal ajal parunid oma osavat silma ja harjunud kätt politseile vabatahtlikult abiks pakkusid, nii teeb seda nüüd — Kaarli kiriku «õpetaja» hr. Rud. Hurt, vaimupõllul tsensoritele oma — võib-olla soovimata — abi pakkudes.

Hiljuti pandi Kaarli koguduse vaeste heaks näitemüük toime. Selle jaoks annetas Tallinna raamatukaupmees Alex. Ufer kümmekond edulise sihiga raamatukest — «Mõtte» kirjastusest.

Lugeja ei näe selles vist midagi halba, ennem vast veel head — s. o. kui ülepea praeguse vaeste eest hoolekandmise süsteemiga midagi head võib korda saata. Aga austatud «õpetaja»-härra oli teistsugusel arvamisel. Ta sidus raamatukesed kimpu, saatis annetajale tagasi ja lisas, nagu eht tsensor kunagi, oma «не дозволяю» juurde — olla «päris kõlbmatu kaup»...

Kui hiljuti üks tagurlik saksa leht unustusse jäänud Tõnissoni tähtraamatust välja tuhnis, et see... piiblisalmidega hirmsat revolutsiooniussi seemet rahva sekka külivat, siis tegi meie ajakirjandus sellest möödaminnes pisut juttu ja hurjutas seda tagurluse revolutsioonitondi maalimist. Meie «edumeelne» kodanlus leidis pisikese võimaluse kiviga naabri aknasse törtsata, ja ta ei jätnud seda tarvitamata. Lugejad pidid sellejuures muidugi ise ridade vahelt lugema ja nägema, kuidas meie kirjatundjad ja variserid endile kõmpsudes vastu rindu löid ja silmi kõõritades laususid: «Oo, Issand, ma tänan sind, et mina mitte niisugune ei ole!» Ja rahva poole pöörates lisati juurde: «Näete, niisugused need saksa mehed on! See on saksa vanameelsete pastorite töö! Aga vot, pange eesti üliõpilased-buršid kantslitesse — siis ei pruugi kellelgi kaevata...»

Hr. Rud. Hurt on meie «edumeelse» kodanluse õis — kantslis. Võib-olla et ta poliitikamees ei ole. — Vaimulikud varjavad ju nii hea meelega oma poliitilist meelsust usumantliga. Võib olla. «Virulane» tuletab aga meelde, et ka Hurt omal ajal teistsuguseid sõnu rääkinud.

Jah — o m a l ajal — võib olla.

Omal ajal oli protestantism — revolutsioon, koguni veel õige verine revolutsioon, mis aastakümnete pikkused sõjad rahvaste vahel põlema loitis — vähemalt kujutavad seda kiriku ajaloo kirjutajad ise sel mõttel. Omal ajal uhkustas evangeeliumikirik sellega, et ta vaimu katoliku kiriku autoriteedi- ja dogmaorjuse ahelatest lahti on päästnud.

See oli omal ajal.

Nüüd saadab sellesama kiriku «vabameelne» esindaja — võib-olla nimetab ta ennast edumeelsekski — kümmekond raamatukest, mis vaeste heaks basaarikaubaks kingitud ja mis kõik meie praeguse käreda reaktsiooniaja «tuleristsed» läbi elanud, kui «päris kõlbmata kauba» tagasi! Mida ametlikud tsensorid takistamata trükkida lubasid, mida politsei laiali laotamast ei keelanud, see pidi vabameelse pastorihärra «punase pliiatsi» all vajuma — kui «päris kõlbmata kaup».

«Virulane» leiab selle juures ainult tagurliku vaimuliku kõrki tooni ja teo põhjendamatust imestada. «Virulasele» on see ju kohane — imestada ja selle juures peaasjast vaikides mööda minna. Mitte kõrkus ega põhjendamatus ei ole siin kõige tähtsam, olgugi et see seisukohta seda teravamini paista laseb, vaid see piiritu sallimatus, see vähimagi vabama hinge õhu armuta mahasurumine, millest õpetaja Hurda tegu tunnistust annab ja mis evangeeliumikirikut üdini ja kondini täidab, ükskõik, kas ta kantslites saksa tagurlike või eesti «edumeelsete» kodanlaste võsud jutlustavad.

Imestada on selle juures vaevalt midagi, ainult vast seda, kui avalikult «meie» kiidetud ja palavasti soovitatud «vennad» oma tõelist nägu paljastavad. Kuid ka seda võib seletada: ka tõsise variseri kunst tahab õppimist; ja meie vennad kantslitel on tihti alles nii noored, et neil see «lihv» puudub, mis vanemaid suguvendi kantslitel nende mustadest saksa ametivendadest vaevalt ära tunda laseb — mõni trumpab isegi need viimased üle, tuletame ainult tuttavat Varrest, siis Pungat, Bergmanni jt. meelde.

See on arusaadav, kui mõtleme, et ka evangeeliumikirik ammu, ammu ära on unustanud, kui ta seda ülepea kunagi tegelikult tõeks on tunnistanud, mis Paulus ristikoguduse karjaste kohta (1. Kor. raam. 9. p. 14 s. ja 4 p.

9—12 s.) ütleb. Ka evangeeliumikirik on puhastverd härradekirik, ta seisukoht — valitsevate klasside oma, ta «teenijate» moraal — härrade moraal. Niikaua kui see seisukord alles jäeb, niikaua oleks rumalus loota, et seal iial vabam tuul puhuma saab hakata. Nagu vanad ees, nii teevad noored tagant järele — nagu Heine tähendab:

«Sie sang das alte Entsagungslied,
Das Eiapopeia vom Himmel,
Womit man einlullt, wenn es greint,
Das Volk, den grossen Lümmel...»

«Taevast» tõotava hällilauluga ja «linnukese murega» uinutavad nad rahvast, kui see «virisema» hakkab. Rahu! Rahu! Seda «kallist annet», mida mitte üksi ministrid paariskümneks aastaks ei taha, et Venemaad uueks luua, vaid mis kõigi kodanlaste armsam eluõhk on, mille järele nad kisendavad nagu hirv elava veeojade järele. Rahu ei ole mitte vähem ka meie härradekirikule tarvis. Iga pisem tuuleõhuke, mis sellesse «surmavarjuorgu» ähvardab pisut elu tuua, m õ t t e i d tegevusele äratada, on kurjast. Ja sellepärast «päris kõlbmata kaup», mida võimatu on basaaril vaeste heaks ära müüa, olgugi et ta poe aknalt, taevale tänu, ometi igaühele kättesaadav on...

Hr. Rud. Hurt ei ole esimene ega viimane selle liistu pealt. Meil on ennegi väga «rahvalikke õpetajaid» olnud, kes pehme koha peal varsti oma nooruse «rumalused» kehast välja higistasid ja aastatega aina mustusid. Meie saame, kui elu jätkub, neid edaspidi veel suuremal arvul nägema ja nende tegevust paljastama. Sellepärast ei ole meil «õpetaja» Hurdale mingeid iseäralikke etteheiteid teha. «Õpetaja» Hurt vastaks meile rahuga: eks te tea, et ma selles pean olema, mis mu isa päralt on! — Ja «õpetaja» Hurt täidab ainult, kui härrade kiriku õige «teener» truult oma kohut. Ta peab seda tegema, kui ta oksa enese alt katki saagida ei taha. Ja miks peaks ta seda tahtma? Seal on ju «soe ja pehme linnupesa», kus tõesti laulda võib:

Kas on linnukesel muret:
Kust ta saab, mis ta sööb?
Kas ta nälga sureb?...

See on nii mõnus. Ainuke mure on, et rahvas — «virisema» võiks hakata. See rikuks magusat rahu. Sellepärast... ne dosvoljaju!

Võib olla, et lugejale seesugune võitlemisviis liiga, l i i g a n ä r u n e näib olevat. Võib olla, kuid — — heldeke! On siis mõni pastor lugeja pärast oma pehmel kohal?! Härrademoraal ei tunne iial rahvast muidu, kui seda tarvis ei ole. Ka meie «edulaste» härrademoraal mitte. See on nende vili, millest neid tundma peame ja mille kohta «õpetaja» Hurt oma vabatahtliku tsensoriametiga pisikese proovi on andnud.

H. Pöögelmann

KOGUDUSE KIITUSE- JA TÄNULAUL OMA LAHKUVALE PAPILE

(Oreli registrid olgu kõik lahti, tuuletallaja andku kahe jalaga tuult, köstril tuleb kahe käega mängida, mitte ühega, nii kui ta seda harilikult teeb.)

Oh lööge kannelt, mängijad,
Ja laulage, kõik laulajad,
Head rõõmulugu peale,
Et meie oma papikest
Nüüd armu täiest südamest
Võiks saata Soome teele!
Laulgem,
Tehkem
Rõõmustamist, austamist lahkujale —
Talurahva õgijale!

Luuletanud «üks õnnis hing»

Jördila-Jaskala

K. Vibuane. Usumüüser

VAGA MASINGI «ÕPETUSE SANAD»

Rakvere kirikhärra Masingi hiljuti peetud armulauajutlusest toome «Virulase» järgi järgmised tarkusepärlid oma patuste lugejate hinge kosutuseks:

Kui mõisnik su nahka nülib, siis kaapa ta kintsu ja täna teda vaevanägemise eest!

Kui mõisnik sulle ihunuhtlust annab, siis anna vitsadele suud ja maksa nad ilusasti välja!

Kui mõisnik su talu laseb maha põletada, siis püüa oma raha tulest päästa ja vii see mõisnikule kingituseks.

Kui mõisnik su maha laseb põmmutada, siis saada enne tänutelegramm sõjaseaduse eest Peterburi ja palu selle pikendust!

Sa ära ihalda mitte mõisa- ega kirikumaad, vaid anna o m a maa, kui sul seda on, saksale ja pastorile, ja kui sul seda pole, siis orja neid truuduse pärast palgata!

Kui sinu hingekarjane sind pahandab, siis ära mõtle mitte koti peale, või kui sa koti peale mõtled, siis mõtle r a h a koti peale ja määra selle sisu sellele, kes su patuse hinge pärast nii rasket tööd teeb!

Seela!

Ed. Vilde

TUULINE RAND

Pühapäeval . . . kui orel kooril lõpetas ja pastor kantslis oma jutlust alustas, astusid kirikusse Koki Pikk-Villem, valju häälega Loona Laes, Laiakivi Kusti, nooruke vasakut jalga lonkav Laste-Anne Joosep, Kiiratsi Jaen ja enese jalule ajanud Külasoo Matis. Girgensohn oli paljudele naistele oma viimaste jutlustega hirmu nahka ajanud. Kohe pärast Ruusna mehi astus kirikusse arvata pooltosinat Vatla poissi koos Tagaranna meeste kambaga.

. . . «Armas kogudus! Võtkem kuulda jumala sõna, mis on kirja pandud Matteuse evangeeliumis, 18. peatükis, 7., 8. ja 9. salmis: «Häda maailmale pahanduste pärast, sest pahandused peavad tulema, aga häda sellele, kelle läbi pahandus tuleb. Aga kui sinu käsi ehk sinu jalg sind pahandab, siis raiu nad ära ja heida enesest ära; parem on sulle, et sina jalutu ehk vigane elu sisse lähed, kui et sul kaks kätt ehk kaks jalga on ja sind igavesse põrgutulesse heidetakse. Aamen.»»

«Aameni» juures kallutas Girgensohn kantslis oma lihava keha raskust jalapöidadelt rohkem kandadele, pani lühikesed, karvased, tõmpide sõrmedega käed korraks mustale ametikuuele risti ning sulges oma suured, pungis silmad valgete silmakulmukarvade all. See oli ta harilik enesekogumishetk enne pärisjutluse algust. Täna venis see aga tavalisest pikemaks. Ta oli näinud äsja kirikusse tulnud meestesalka, neidsamu, kellede vastu ta tänane jutlus pidi olema sihitud, ning mitu kiiret mõtet läbis Girgensohni hõredate juustega pea, mis seisis raskelt ning kaalukalt lühikese, laiade rasvavoltidega kaela otsas. Ta oli loomult ettevaatlik mees, aga kui ta uuesti silmad lahti lõi ja enda all Üügu Siimu, Ritit ning teisi truid koguduseliikmeid nägi, eriti aga altari-esist täitvat vanade naiste karja, kellelt ta samuti kindlat truudust lootis, haaras ta tugevasti mõlema käega kantsli äärest ja köha-

tas hääle puhtaks. Kiriku kitsastest, kirjute klaasidega akendest langes nii omast poolhämarat valgust, köster oli orelipingil ringi pöördunud, sealsamas orelikooril seisid ja istusid kiriku laulukoori liikmed ja all ta vastas, sakstepingis, istus ta oma proua Agathe kahe kena tütrega. See kirik siin on juba enam kui kümne aasta jooksul olnud tema riik, — keda või mida pidi tema siin kartma! Ta laskis uuesti laia, kurja lõrinaga köhatuse läbi oma kurgu tulla ning alustas:

««Ärge saage mitte nende paarilisteks, kes õelad on!» noomib apostel...

...Mis sünnib nüüdsel ajal Vene riigis, on jäledam kui see, mis sündis vanal ajal Soodoma ja Komorra linnas. Ja selleks ei ole meil mitte kaugelt tarvis näitusi otsida. Igaüks teab, mis sünnib Kaugatoma vallas. Siinsamas kirikus on üks pinkiderida, sakste pinkiderida, tühi. Kus on Vatla parun von Nolcken, kus on Tagaranna härra von Sternberg? Nad on hirmuga linna põgenenud, et linna müüride vahelt enesele kaitset leida, sest et nad siin enam ei lootnud oma elu peale kindlad olla. ...Kus aga on Ruusna härra von Rennenkampf? Tema juurde on reedel mitu meest kavalal kombel köögiukse kaudu sisse hiilinud, ta rihmadega kinni sidunud ja külma vangikongi heitnud, nagu oleks ta mõni tagaotsitav röövel või varas!»

«Mõrtsukas!» kostis alt kiriku põrandalt Laiakivi Kusti vali, selge hääl. Nii Girgensohni enese kui ka terve koguduse näod pöördusid kiriku ukse eest orelikoori alt kostva hääle suunas. Oli ennekuulmatu asi, et keegi kirikus õpetaja jutluse vahele oleks hüüdnud, — isegi valjusti ninanuuskamist ja köhatamist oli Girgensohn varem jutluse ajal pahaks pannud. Ka Kusti ise kohmetas. Ta polnud täna veel jalga kõrtsi ega monopolipoodi saanud, pea oli selge — sõna oli kuidagi iseenesest suust lipsanud, ja et nüüd järsku terve koguduse silmad tema otsa sihtisid, hakkasid jalad vägisi kiriku ukse poole nihkuma.

Kuid Matis peatas teda hõlmast.

«Mõrtsukas ikka!» paugutas nüüd ka Loona Laesi hääl, kõmisedes kiriku ühest otsast teise. «Mõrtsukas jah! Ilmsüüta inimeste mõrtsukas! Mis see seitsmeteistkümne-aastane Rannavälja tüdruk siis parunile kurja oli teinud?!»

Girgensohni paks lõug kantslis lõi võdisema ja ta oli

mõne hetke keeletu nii jahmatusest kui ka vihast. Aga ta kogus ennast kiiresti. «Revaler Zeitungi» ja «Ristirahva Pühapäevalehe» artiklite kaudu, milledes kirjeldati ja hukka mõisteti sel aastal kirikutes toimunud vahejuhtumeid ja ülistati õpetajate «kindlust ja kristlikku meelt», oli ta tänasele sündmusele teatava piirini ette valmistatud. Ta oli kantslis kõrgel üle koguduse peade, tal oli parem ülevaade kui kellelgi teisel sellest, mis kirikus toimus, temas eneses ringles ema poolt tubli annus asjalikult kaaluvat talupojaverd, ning ta ütles:

«Mis meile rääkis tänane pühakirja sõna, on siinsamas meie silmade all täide läinud: «Häda maailmale pahanduste pärast; sest pahandused peavad tulema, aga häda sellele inimesele, kelle läbi pahandus tuleb!» Inimene, kelle läbi seesinane pahandus ja paljud teised pahandused meie koguduses sünnivad, on Matis Tihu. Nagu tige kärnane jäär vagurate uttede hulgas, nõnda käib ta ringi meie koguduse liikmete hulgas, ässitades ja jõledat nõu andes. Aga mis ütleb pühakiri selle kohta: «Kui sinu käsi ehk sinu jalg sind pahandab, siis raiu nad ära ja heida enesest ära!»»

... Uttede poolel alustas Riti õpetaja sõnade peale harduse nuukseid, põikikoori alt aga hakkas kostma pikkade Tagaranna meeste ähvardavaid kõhatusi ning uuesti lajatas põranda alt üle kiriku Loona Laesi Matisele määratud omavaheline jutt:

«Äiapapa mõisas kihutas sulle revolvriga kuuli keresse, siin kirikukantslis väimees veelgi etem mees, ähvardab kohe kirvega raiuma tulla. Matis, kas hakkame minema või?»

«Lähme küll, aga võtame Girgensohni kantslist kaasa, väljas värske õhu käes selgem aru pidada, kelle läbi need pahandused siis õieti tulevad,» ütles Matis.

Tormi, mis pärast neid Matise rahulikke, näiliselt Laesile määratud sõnu kirikus puhkes, poleks isegi superintendent enam vaigistada suutnud.

«Kotti! Tooge kott! Girgensohn kotti!» hüüdsid põikikoori all seisvad mehed ja hakkasid summas ettepoole trügima. Meestega ühinesid paljud naised ning korraks lõikas üldisest kärast teravalt välja Kaavi Juula kõrge tiiskant: «Sikud lammastest! Sikud lammastest!» Mis ta sellega õieti öelda tahtis, jäi isegi ta lähedalolijaile selgusetuks, sest lause lõpp kadus üldisesse kärasse. Korraks

röögatas põikikooril orel, köster püüdis mänguga õpetajale truuksjäänud naisi kaasa haarata, ent ta oli hiljaks jäänud. Tuuletallaja oli parajasti oreli tagant oma tuuletaldadelt vaatama jooksnud, mis kirikus õieti lahti on, köster sai vana tuulega võtta «Rahu olgu jumalast» paar akordi, siis oli lõõts tühi, ning suur pill, korraks võimsalt röögatanud, jäi juba «olgu» peal hääletuks.

Girgensohni kottiajamise mõte oli tekkinud alles tund aega tagasi ning et ka mehed ise selle läbiviimises veel päris kindlad polnud, siis ei võinud sellest teada ei Girgensohn ise ega ta poolehoidjad, kes muidu ehk oma hingekarjase jaoks mingi ihuliku kaitse oleksid moodustanud, nagu see 1905. aastal mõnes teises kirikus juhtus. Alles kui Pikk-Villem juba vana kantslitrepi esimesi astmeid pidi ülespoole sammus — Kusti Laes ning teised järel, märkasid õpetaja poolehoidjad ka hakata lähemale trügima. Ent see oli asjatu üritus. Kantsli ümbrus oli pikki Tagaranna küla mehi ning muud Girgensohnile vastast rahvast tihedalt täis, nii et Üügu Siim oma eitedekarjaga sellele lähedalegi ei pääsenud. Villem aga astus aste-astmelt kantsli treppi mööda ülespoole ning juba seisiski ta kitsas kantslis paksu pastori kõrval, kes midagi tigedalt hüüdes ning oma tõmpe sõrmi harevile ajades püüdis Villemit asjatult enesest eemale tõugata.

«Mis sa, kurat, või põialt silma ajama,» kirus Villem valu pärast ning rapsas oma tugeva käega pastori lihavast randmest.

«Tooge kott! Kott siia!» hüüdis Kusti.

— — — — — — — — — — — — — —

... «Häbenege silmad peast! Õpetajale kallale — jutluse ajal!»

«Mis kuradi jutlus! Tahad, ma võin sulle parema jutluse maha pidada!» hüüdis Kusti. Ning siinsamas, pikemalt ette või taha mõtlemata, ka mitte purjus olles, keset kirikus valitsevat üldist möllu ja kära, sündiski Kusti üks tempudest, millest rahvas veel hiljem, pärast Kusti mahalaskmist, rääkis. Ta ronis Girgensohni ja Villemi järel kantsli trepi eelviimasele astmele (kantslisse enam ei mahtunud), ajas Girgensohni kombel tähtsalt kaela kangeks ja silmad pungi, soputas ennast laiaks ning alustas oma lorijutlust, mida ta ennegi pulmade lõpul või pühade ajal, siis küll täis õllekapa juures, oli pidanud.

«Armas kogudus! Mina ei räägi nõnda, nagu Pammana

ja Tõrise õpetajad, vaid räägin nõnda, et mu kogudus peab käes kigisema ja kägisema nagu puusepa pargitud nahk. Võtke kuulda pühakirja sõna, mis on kirja pandud rattarummu raamatus, neljandas pöias, kahekümne kolmandas kodaras. — Ja see sündis, et üks saksa soost mees, kellel siis polnud veel magu ees, nimega Girgensohn ja kuulu järgi üks vonn, kord suurel maal mere ääres hoolsalt vahtis ja mõnd laeva näha tahtis, mille peale karata ja Kaananimaale sõita. Ja vaat imet, seal rannal seisiski laev. Ja varsti oli ta Kaugatoma rannal, uurikett see rippus rinnal. Aga see maa, mis pidi talle Kaananimaaks saama, oli täis kive ning ta ümber oli palju vett, kuid õpetajahärrale jooksis ta ometi piima ja mett. Läks aastat kolm, oli magu ees, — ning ähkis ja puhkis oma rasvas see mees. Seela!

Ja see sündis, kui õpetajahärra ümber kirikumõisa kõndis ning oma karjalauta sisse astus ja pajatas: «Oh teie, minu päris karjalambad, teie villa, liha ja naha lahked andjad, kes te pole mitte sest vihasemate madude soost (mida igaüks võib lugeda pühakirjast ja piibliloost), sest tõesti, tõesti, mina ütlen teile, et kui ma peaksin täna olema paradiisis, kus mu proua käib sametis ja siidis, siis ma tahan teile hingamist saata — rahvas aga olgu maapeal rahul ilma maata, maksku ilusti igaüks härrale koharent, siis korrapealt lõpul on mässujant. Halleluuja, Seebaot!»

Kogudusele on teada anda: kristlikku abielusse tahavad heita ja saab esimest, teist ja kolmandat korda maha kuulutatud: Kirill Kirillovitš Kõrist-Kinni, kubermangu kõige kangem kardavoi, ja freulein Friida Frikadill, mõisa mamsli lahke lill. Issand õnnistagu nende ihusugu, et nuhkidest ei tuleks puudu, et kupjaid, kiltreid küllalt saaks, — nuut rahva meelt siis õpetaks! Aamen!»

Kusti tegi oma loris nii ustavalt järele Girgensohni kõhatusi ja kõnelemisviisi, pungitas niisama tähtsalt silmi ja ajas sõrmi ükshaaval harevile nagu tast paar astet ülalpool kantslis pastor just ennist pärisjutluse ajal oli teinud, et kui Kusti «aamen» kajas, siis enamik naisigi, kes olid mehi tulnud ära sikutama, seda häbematut lori kuuldes tahtmatult teist suunurka pidi muigas, meeste hulgas aga vali naerukõmin üle kiriku kajas. Kui nüüd Joosep oma soolakotiga inimeste vahelt kantsli juurde nõelus, ei suutnud ükski võim enam takistada mehi seda Girgensohnile pähe tõmbamast. Kusti oma loriga oli vähemalt

seks korraks pühadusesära Girgensohni pea ümbert kaotanud ning mõni palveeidekenegi vaatas rohkem üllatunult kui ehmunult, kuidas õpetaja ülemine ots tervenisti soolakoti sisse kadus. Vatla poisid, jäädes oma kotitoomisega hiljaks, tahtsid kellegi kirikulise vankrilt võetud heinakotti Üügu Siimule pähe tõmmata, kuid Siim sai käärkambri kaudu kirikust välja ning põgenes suures hirmus tuttava rätsepa juurde varjule.

Girgensohni juhiti algul kantslist alla ja siis kirikust välja. Tee kirikust vallamajja polnud pikk, ning nõndasama, kotiga, lükati pastor ta äiapapa, von Rennenkampfi juurde soolaputkasse.

«Las nüüd Lott ja ta väimees mängivad ka vahel omakeskis pimesikku, meiega on seda küllalt tehtud!» kõmistas Loona Laes.

A. Hint

VARISER

Ta palus jumalat
ja risti ette lõi,
käis tihti kirikus
ja paastutoitu sõi,
mis õige kristlane
ei iial laita või.

Ja siiski oli ta
mu meelest hirmus mees,
ehk vaga lammas ta
küll oli ilma ees:
ta oli õieti
hunt lambanaha sees.

J. Lilienbach

Siis oleks meil jälle täieline usuvabadus ja iga linn, vald ja kihelkond saaks jälle oma „Grishka Raspuutinid", kes siis õrnemale soole jälle usukombeid ja patulangemist „valgustaksid" ja usklikkudele igas asjas head eeskuju annaks.

PATUKAHETSUS

Õhtu hilja tõmmati veel kella.

Preester Vares oli juba voodis, aga et tüdruk välja oli läinud ja proua vanemate pool viibis, siis võttis vaimulik mees endale mantli ümber ja tõttas ust avama.

Tulija oli noor kaupmehe lesk Sidorova, kelle mees aasta eest oli ära surnud.

«Palun väga vabandada,» lausus hiline külaline, «et teid veel nii hilja tülitasin, aga ei võinud parata: ma pidin veel täna teiega rääkima.»

Kehaka vaimuliku meel oli nii hilise külaskäigu pärast küll pahaseks läinud, aga kui ta nägi, et tülitaja ilus naisterahvas oli, kadus tema juurest iga sunnitud olek.

«Ei tee viga,» tõttas ta tulijat vaigistama, «olge nii lahke, palun saali.»

Ja kui nad seal istet olid võtnud, — proua raskes tugitoolis ja majahärra sohvalaua taga tooli peal, oli naisterahval natuke piinlik ja vaimulik püüdis ennast mantliga, hoolsasti kinni katta.

«Mis teil siis südame peal oli?» küsis ta sõbralikult, et noores naisterahvas enese vastu usaldust äratada.

«Ma ei tea... ei saa kuidagi hakkama...» kogeles proua Sidorova ja nüüd märkas Vares tema suu ümber sügavat joont, mis ennast kramplikult viltu kiskus.

«Nii kaua olen ma sellest vaikinud, seda hirmsat saladust ainult enesele pidanud...»

«Millest on jutt?» küsis preester, kellel saladusliku kõne pärast hilisel ajal kananahk üle ihu käis.

«Isakene,» algas proua, «ma tulen teie kui oma hingearsti juurde ja avaldan teile ühe suure saladuse, mida seni peale minu keegi muu ei tea ja peale teie keegi teine teada saada ei tohi. Andke mulle troosti ja õnnistage mind.

Aasta eest suri, nagu teie teate, minu abikaasa ära. Ta maeti maha ja kõik läks nagu hariliku surnu juures. Aga ta ei surnud mitte täiesti loomulikku surma, kuigi ta juba ligi kuuskümmend aastat vana oli. Minu käsi oli tema surma juures tegev... Ma olin talle arseeni viina sekka riputanud... Ta jõi viimastel aastatel hirmsasti ja mina ei võinud teda enam silmaotsaski sallida... Minul oli sel ajal üks noor sell, kes nüüd meil äri juhatab... Sellest ajast piinavad mind hirmsad viirastused ja öösiti ei saa ma silma kinni. Mu ihu väriseb ja mul on ööde eest nii kange hirm...»

Mida enam noor lesk rääkis, seda enam hakkas lugu hingekarjast huvitama. Asi oli kohutav — siin oli mõrtsukatööga tegemist, aga vaimulik ei saanud uudishimust romaani üksikasjaliku käigu kohta lahti ja ta päris iga pisema kui peensuse üle seletust. Sealjuures tundis ta, kuidas tal kaastundmus ja osavõtmine noore naise vastu kasvasid.

Sellepärast ei alanud ta oma pihikõnet mitte dogmaati-

liselt, usuteaduslike lööksõnade taha varjule pugedes, vaid tema jutluses helises üleüldis-inimlik toon.

«Võtke pühitsetud vett,» lõpetas hingearst rohusedeliga. «See on kõige vastu hea, olgu häda mistahes; on sul ihu- või hingehäda, võta sisse ja määri peale — mida rohkem, seda parem.»

Ja siis tõstis ta käed õnnistades üles ning kuulutas patud andeksantuteks.

Siis oli vaimulik talitus lõppenud, aga isakene pidas veel võõrast kinni, et temaga nagu inimene inimesega rääkida ja talle täielikuks rahunemiseks klaas veini soovitada.

Külaline ei tahtnud seda üleliigset pakkumist kuulda võtta, aga majahärra oli kõigutamatu.

Juba tuli ta puhvetikapist võetud pudeliga tagasi.

Nad maitsesid veini, vein maitses hea. Nad puhusid juttu, jutt lähendas neid üksteisele. Noor naine, kes aasta läbi rasket hingepiina oli kannatanud, sai oma rahu pikkamisi tagasi. Ja tugev mees omandas endise elurõõmsa meeleolu, mille epikuurlikke ettekujutusi ainult hiline kellahelin ja kohutav kõnehakatus olid seganud. Kui veel nende kõige kallimate jumala andide, naise ja veini joovastav lõhn ninasse tungis, oleks preester ülemeelse rõõmu pärast peaaegu hõisanud.

Aga ta suutis hüüet, mis tühjas majas õudselt oleks vastu kajanud, tagasi hoida, ta suutis kõike jõudu kokku võttes toolile istuma jääda ja ainult tema raudne käsi haaras õrna valge käekese oma pihku.

Kui hiline külaline viimaks läks, oli ta rahustatud. Ta oli hingeliselt kosunud ja kehaliselt nii magusalt väsinud.

Hommikul tuli papi naine, inetu ja kuivetu kui sirts, ja hommikul ärkas mehe südametunnistus.

«Lase sauna kütta,» ütles papp naisele, «aga hästi palavaks ja lase vihtu siduda, aga hästi valusad.»

Saun oli köetud ja nii palavaks, et preestri õlgadeni ulatuvad juuksed lae all kahisesid, ja vihad ootasid külmas leilivees.

Ja papp naisega läks sauna.

«Viska leili, aga hästi kanget,» ütles papp naisele.

Kerisekivid, need paukusid, hall aur voolas keriseaugu täielt lae alla.

Isa Vares ootas laval lamades, viht käes.

Siis tuli leil, ta langes nagu linaseemne salv pikutaja

peale, tema rinda rõhudes ja hinge kinni mattes. Veel ei liigutanud mees ennast, ta ootas kuni soojus üksikute liikmete peale hakkab mõjuma. Selleks kulus ainult sekund, siis täitis ta tema kondiüdi õndsa värinaga. Taevalik mõnu... Aga see on veel joovastavam kui naine või viin.

«Oo!» kostis lavalt, pikalt ja venivalt.

Enesenuhtleja tõstis vihta ja iga hoop, mis ta andis, halvas tema patuseid himusid. Ta peksis ennast kirglikult, armutult, kõrvetas ennast nii, et naine nõrkedes põrandale pikali langes.

Mees ei kuulnud ega näinud midagi. Ta ähkis jalgu lakke toetades, kui lasuks kogu lagi oma raskusega tema õladel. Ja tema pehme ihu hakkas lotendama, valge ja selge liha muutus roosiliseks.

Lavalt tulles valas ta endale pangega külma vett kaela ja tegi järsu hüppe, tugevast närvide vapustusest visatud.

Siis laskis ta ennast pesta, misjuures naise kondised käed tema pehmet selga voolides üles ja alla liikusid.

Asjata olid eemal olnud naise kallistused, mõjuta sauna idamaaline hubasus — mees jäi enesele kindlaks.

Ta pani pühakuju ette küünla ja palvetas nagu suurtel pühadel.

Siis jõi ta teed, jõi kaheksa klaasi järgimööda.

«Emakene, vala mulle veel üks,» palus ta klaasi naise kätte ulatades, ei kuulnud aga mitte jutte, mis see temale vanemate majast vestis.

«Püha jumalaema, Kirill Jakovlevitš, palju sa täna õige jood?» imestas Klarissa Denissovna.

«Teen enese kallal põhjalikku puhastustööd, seest- ja väljaspoolt,» andis mees vastuseks.

«See oli alles saun täna! Ma ajasin enese kuumaks — до белаго закаления — ja siis külma vett kaela, see karastab kõvaks. Ma olen kui puhastusetulest läbikäinud kuld.»

Kaheksa klaasi teed, see tegi mehe raskeks. Ja meeldiv väsimus andis ennast tunda. Ta läks kohe laua äärest tõustes voodi.

Ja kui naine teenõud kappi oli pannud ning samovari kööki tõstnud, läks ta järele, et isakesele üle hulga aja kaela hakata ja talle sõnu sosistada, sõnu, mida ainult armastav naine mehele ütleb...

Isakene aga magas juba õiglast und.

J. Lintrop

MEIL TULEB ABI JUMALALT . . .

Kord sõitis Joonas Jeerikust,
papp parajasti kirikust.
Seal kohkus papi peru ruun, sa undiroog,
ja pühkis lõhkuma kui taevatuulehoog.
Papp puhkes parguma kui pasunast:
«Oh issand, kaitse oma kasulast
ja rahusta mu setukat! Uhhuuu!»
Ja kohe kuuldi taevast üüet: «Tpruu!»

J. Lilienbach

LEPAPÕÕSAS

Pastor Krieg oli suvemaja rõdul sohva peal pikali ja luges ühe Saksamaa usuteadlase uuemat kirjatööd. Imetlusväärse mõtteteravusega astus raamatukirjutaja uute voolude vastu välja, mis kiiresti laiali lagunevad ja sealjuures kiriku õpetusest lahku lähevad.

Härra Krieg luges ühe peatüki läbi, laskis siis raamatu rinna peale langeda, lõi käed üle pea kokku, vajutas silmad kinni ja mõtles kirjaniku mõtted uuesti pikalt üle.

Seal läks uks lahti ja kaks noormeest tulid rõdu peale. Üks neist oli Kriegi vennapoeg, vaenelaps, kes teist aastat koolis käis ja nüüd suvel Kriegi juures elas, teine jälle Viljandi maakonnast Kau kihelkonna köstri poeg, kes siin ühes perekonnas joonistustunde andis.

Poisid olid juba ennemalt tuttavad ja kogu oma vaba aja saatsid nad siin seltsis mööda.

«Kuule Leopold...»

«St!» tegi Kriegi vennapoeg ja näitas käega onu poole, kelle jalad katte tagant välja paistsid.

Sellepeale tuli Leopold kikivarvul onu juurde ja silmitses teda. Vanamehel oli raamat rinnal, silmad kinni ja käed üle pea koos.

«Onu magab, aga räägime tasa... See on tore! Teine päev läheme jälle sinna.»

«Kes need on?»

«See punaka peaga ja teine pisuke paks — need on kaupmees Merbergi tütred. Aga see kolmas — see paksude mustade juustega, see on linnakooli inspektori tütar.»

«Ma poleks seda uskunud!»

«Mida?»

«Et sellel punase peaga neiul nii tore keha on.»

«Pagana pihta, kui niisugune tunnis oleks ees istumas!... Nad on vist enne ka seal ujumas käinud?»

«Metsavahi poeg ütles, et igal hommikul käivat.»

«Sealt on tore vaadata. Üsna ligidal, ei ole vist 30 sammugi. Just seal jõekeeru nurga peal — üle jõe.»

«Aga see mustade juukstega...»

«Inspektori Alja.»

«Jah, see on vale ujuma. Aga kas sa veel välja tuled? Ma pidin ühe koha üles joonistama.»

«Muidugi, ma võtan paar loodusteaduslikku raamatut kaasa. Lähme koos!»

Poiss võttis raamatud ja nad läksid uksest välja.

See, mis pastor Krieg kuulis, halvas teda otse. See oli selge: poisikesed käivad salaja põõsaste tagant ujuvaid naisterahvaid vahtimas.

Kui alla nad juba on langenud! Kui kurb pilt tervest meie noorsoost!

Krieg pani imeks, kudas ta ometi oli suutnud poiste jutustamist pealt kuulata. Miks ei karanud ta maast üles ja ei võtnud nendel kollanokkadel kõrvalehest kinni?

Miks ei andnud ta neile nõnda õpetust kui kord ja kohus?

Ah seal nurga peal! Jah, ta teadis seda kohta küll. Tule jumal appi, kui nad seal põõsastes olid ja neiud teisel pool ujusid, siis nägid nad ju kõik, sest sealt ei ole jõgi kuigi lai.

Sa taevas!

Pastor Krieg käis suurte sammudega toas ringi, pea nagu huugas otsas, mitte kustki kohast ei saanud mõttega kinni haarata. Süda paisus rinnas suureks.

Kui suure hoolega ei olnud ta seda poissi kasvatanud, kui ilusasti ei olnud ta teda alati õpetanud, aga sellegipärast läheb ta salaja põõsa tagant alasti naisterahvaid vaatama!

Ja ütelge, nimetage ometi üks isik, kes on valjemini kõiksuguste halbuste vastu häält tõstnud, kui just tema. Mitu korda on ta isegi niivõrd ägedaks läinud, et head sõbrad teda peale jutlust tulid rahustama ja talle nõu andsid terveks suveks maale minna närve parandama.

Ta võttis seda nõu viimaks kuulda, kuid naeratas iseeneses kurvalt. Närvidel ei olnud viga, aga ta hinges kees püha viha patu vastu. Üleüldse oli ta naisterahvaste vastu õige vaenulik ja teadis, et just need linnas suure hulga nõrku meesterahvaid langemisele viivad. Ta põlgas naisterahvaid, oli ise ka poissmeheks jäänud, sest ta arvas, et

iga meesterahvas, kes naisterahva läheduses viibib, karske elu poolest ikkagi kuidagi kahtlane on.

Ja seal nüüd ta oma majas niisugune inetu lugu!

Hea on, et ta ise seda juhtus kuulma, aga mitte keegi teine. Kui see üleüldiselt tuttavaks saaks, et ta kasvandik ujuvaid naisterahvaid salaja vahtimas käib, kuhu tahaks ta siis selle häbiga minna?!

Krieg mõtles, mis poisikesega teha. Kas ta minema kihutada, sest kas üleüldse niisugusest inimesest võibki midagi loota, kelle hing kõigi nende õpetuste peale vaatamata niisugust lõbu igatseb?

Vaevalt usutav.

Aga kuhu sa vaeslapse ajad? See oleks igatahes liiga silmatorkav.

Ometi võib teda veel katsuda parandada.

Tarvis poisikesed mõlemad ette kutsuda ja ära näidata, et nende tegu avalikuks saanud ja peale selle selgeks teha, kui inetu ja hinge hävitav niisugune vahtimine on.

Aga varsti leidis Krieg, et ka see nõu üsna hea ei ole.

Hoopis parem oleks, kui saaks poisikesi otsekohe kuriteo pealt tabada. Seal võiks teravalt neile südamesse tungida, sinna nii valusaid hoope anda, mis neil terve elu sees meelest ei lähe.

Jah, see on hea nõu. Kui selle juures lärm tõusekski, siis ei tea seda ometi keegi, sest igaüks arvab muidugi, et nad kolmekesi juhtumisi sinna sattusid, kus neiud teisel pool kaldal ujusid.

See nõu oli mõnus, sest siis võis ta noorte südamete kallale tormata, mis suure põnevuse puhul kangesti on üles erutatud.

Niisugusel puhul on patule hea kanna peale astuda.

Poisid tulid õhtul hilja koju ja kui nad Kriegi tõsist ning kalki nägu nägid, olid nad ülivaiksed ja ettevaatlikud.

Pastor vaatas nende poole. Ta hinges kihvatas.

«Ah, nendes noortes hingedes põlevad siis juba säärased himud!»

Õhtul pidas Krieg väga tungiva õhtupalve, kus ta Issanda käest igale inimesele, kelles lihalikud himud tõusevad, kaitsmist palus. Ta näitas ära, kuidas niisugused himud üksiku inimese kui ka terve rahva hukka saadavad.

Poisid lõid silmad maha, punastasid ja kuulasid õhtupalvet.

Nende südametunnistused ei olnud puhtad.

Järgmisel hommikul läks härra Krieg juba kella üheksa ajal kodust ära.

Ta sammus esmalt põhja poole, kus oli paks männilaas. Siis pööras ta läbi metsa pikkamisi lõuna poole ja jõudis viimaks veidi teinepoole kääru jõe äärde välja. Nüüd vaatas mees hoolega ringi, astus siis ruttu üle lageda heinamaa ja kadus kääru kaldal seisvate paksude põõsaste ja inimesepikkuse luha ja võsude sisse ära.

Härra Krieg leidis peagi, et siin täitsa peidus võib olla. Ta astus üsna jõe äärde, istus siis jämeda, kõveraks kasvanud lepa tüve peale ja jäi ootama.

Siit võis selgesti üle jõe näha.

Kui nüüd poisikesed tulevad, siis astub ta nende juurde ja tabab nad.

Härra Kriegi süda tundis rõõmu. Nii mõnusasti oli ta asja sisse seadnud.

Ja ta võis pärast seda kindel olla, et poisikestel eluaegki meelde ei tule salamahti paljaid naisterahvaid vahtima minna.

Paljude leppade all oli õhk jahe ja lehtede peal särasid hilised kastetilgad. Kalda ääres vee sees kasvavas rohus lõid kalad sulpsu ja mööda jooksvat veepinda lendasid pikatiivalised kiilid.

Eemal aga helendas kõik päikesesäras. Näis, nagu oleks päike oma tervet valgust ja soojust korraga tahtnud ilma peale alla saata.

«Kui hea ja armuline on Looja,» mõtles härra Krieg lepapõõsas, «aga miks on ometi inimeste südamed juba maast madalast niisugused, et nad ta käskudele vastu panevad!»

Seal äratas teda äkki mõtetest hele naer. See kostis teiselt poolt kaldalt. Seal nad olidki, need kolm neiut kergetes suveriietes.

Nad olid paljaste jalgadega ja tõstsid nüüd riided kõrgele ning astusid vette.

«Külm, külm!» kiljatas punaka peaga neiu ja tõmbas oma väikest õde sügavamale.

Inspektori tütar võttis pluusi seljast, päästis paksu musta juuksepalmiku lahti, mis nüüd lumivalge särgi

pealt alla rippus. Õrn pits kattis kõrgetest rindadest poole osa kinni. Väike neiu oli suure kollase jõenupu katkunud ja surus selle inspektori tütrele rindade ja särgi vahele.

Neiud naersid ja loopisid üksteisele veepiisku peale.

Seal äratas äkki härra Kriegi tähelepanu kerge kohin lähedal olevate leppade sees. Ta kuulis salasosinat ja ühtlasi tungis talle kerge paberossihais vee mädaneva rohu lõhnaga segatult ninasse.

«Nüüd on paras aeg!» mõtles Krieg ja tahtis tasakesti lepa tüvelt üles tõusta ning noori kurjategijaid tabada.

Aga seal surus teda hele kiljatus, millele suur sulistamine järgnes, tagasi. Ta heitis pilgu üle jõe.

Inspektori tütar oli vette karanud ja nüüd ujus ta jõe peal kiirelt, julgelt ja vabalt. Ta tuli ujudes üsna leppade lähedale, hoidis aga kiire voolu seest tagasi. Ta oli just nagu näkineiu; keeras ennast vahel selili, kusjuures ta tugevad rinnad veest hoopis välja kerkisid.

Kui ta mõned korrad edasi-tagasi oli ujunud, läks ta kaldale ja istus liivale pilliroo vahele.

Varsti võtsid teised neiud end ka riidest lahti. Kuid nad jäid kaldale, kastsid end vette, kiljatasid ja naersid heledate häältega.

Nähtavasti ei osanud nad ujuda.

Härra Kriegi süda peksis nagu pöörane rinnus. Ta vaatas ainiti, unustas Saksamaa uuema usuteaduse, unustas oma eluaegsed õpetused, unustas pahad poisijõmpsikad, unustas isegi jumala kõigi ta käskudega, ühe sõnaga: unustas kõik, kõik, kõik ja vaatas ainult ujuvaid vallatuid neiusid.

Seal kuuldus äkki tume müdin ja see tõi pastor Kriegi uuesti igapäevasesse ilma.

«Hallo-hallo!» hüüdis keegi ja nüüd sai pastor aru, et need olid ratsanikud. Neiud, kes jõe kaldal päikesepaistel ennast kuivatasid, tõmbusid rohu sisse kössi ja peitsid end riiete taha, kuna pastor hinge kinni pidades ennast lepaharude vahele surus.

Kuid noormehed — parun Ribde kaks poega ja nende külaline — olid neiusid näinud, kargasid hobuste seljast maha, sidusid need leppade külge ja hakkasid läbi lepapõõsa jõe äärde tulema.

«Jumala eest — me ujume läbi,» hüüdsid nooredmehed naljatades ja murdsid lepaoksi katki.

«Aga mis sa siis siin vahid?» hüüdis noorem Ribde, kes ees läks.

«Kes see on?» küsis vend, kes järele tuli.

«Ei tea — keegi vanamees, hall pea — ah — jumala eest! See on ju pastor Krieg.»

«Ma, ma pidin siin õngitsemist katsuma,» kogeles pastor.

«Õige,» tähendas külaline. «See on hea koht, kalakesed teisel pool kaldal liiva peal. Siin saite vist küll silmadega söönuks.»

«Pst!» tegi paruni poeg ja noormehed keerasid tagasi, naersid, kargasid hobuste selga ning kihutasid metsa poole.

J. Mändmets

ILMALIK LAUL

(Omal viisil)

Oh anna tuhat rubla mulle!
See tuhatkordseks teeb mu suu.
Siis tuhat kiitust laulan sulle,
Mu isand, ja ei teegi muud,
Kui et su kasuks jutlustan,
Niikaua kui veel maksu saan.

Küll siis mu jutlus sinna kostab,
Kus rahvas elab vaesuses,
Saab tihti peksa ja on näljas,
Peavarjuta ja närudes.
Kus orjahigi, veretilk
Toob sulle kasu silmapilk.

P. Astor

JÕULUKINGITUSED

Linn on heledasti valgustatud. Uulitsatel ruttavad inimesed pakkidega ja ilma pakkideta kiirel sammul edasi. Käre külm tuul puhub ja ajab teravaid lumekübemeid vastu nägu. Kellel võimalik, tõmbab kasukakrae kindlamini üles. Naisterahvad püüavad oma nägusid boade ja kraede varju peita; abiks võetakse ka muhvid.

«Pimm, pomm, pimm, pomm,» hakkasid kirikukellad lööma, et usklikke jõululaupäevasele jumalateenistusele kutsuda. Nende kutsumine kõlas niivõrd kaeblikult ja nõdralt läbi õhtuse õhu, nagu kurdaksid nad, et rahvas uskmatuks on jäänud ja nende kutsumisest ja valmistamisest sugugi ei näi hoolivat...

Selle hulka kõlas linna tornikella viis ühetasast pauku.

Uulitsatel muutus liikumine ikka veel elavamaks. Üksik, viletsate hilpudega kaetud naisterahvas ei rutta. Temal polegi kuhu rutata.

Läheb ta koju, seal ootavad teda neli nälginud lapsukest, kellede hulgast vanem alles kaheksa- ja noorem kaheaastane on. Läheb ta kuhugi tööd kuulama, et nendele vaestele nälginud inimolevustele veidigi leiba ja riiet muretseda, siis öeldakse temale lihtsalt:

«Tule teine kord, täna ei ole tarvis!»

Nõnda on see peaaegu kolm kuud kestnud. Kolm kuud on sellest ööst möödas, kui tema mees voodist ära viidi.

«Pimm, pomm, pimm, pomm,» tagusid kirikukellad vahetpidamata. Torm möllas täie jõuga. See sünnitas vaese piinatud naisterahva südames veel suuremat tormi.

Pagari akna alla, kust ta mööda pidi minema, jäi ta tahtmatult seisma. Akna peale oli kõiksugu kooke ja jõulukuuse ehteid rikkalikult välja laotud...

Naisterahvas viivitas pisut ja astus siis otsustavalt pagariärisse sisse. Mõte nälginud laste ja isuäratavate

jõulupuupräänikute peale oli talle otsustavat mõju avaldanud.

Temast oli saanud kerjus.

— — — — — — — — — — — — — —

Veidi aja pärast tuli ta sealt rõõmsama näoga välja, kui sisse oli läinud. Parem käsi hoidis kramplikult kuuetaskust kinni. Elu näis temale palju armsam ja lõbusam olevat kui enne. Kui nüüd ka poemees veidi toidutagavara pühadeks võlgugi annaks ja majaperemees üüriga ka kannataks, siis oleks elu ometi pühade ajalgi pisut parem kui harilikult...

Ehk läheb kõik veel hästi? Ehk lastakse Martin vangist vabaks, ja kui tal korda läheb tööd saada, siis katsume võlad ära maksta.

Lund sadas vahetpidamata edasi. Tuisk ähvardas suu ja silmad kinni matta. Tuul oli tublisti tõusnud. Siin ja seal olid lumehanged kõnniteed kinni matnud. Naisterahvas tõmbas rätiku kindlamini ümber keha ja kiirendas samme...

Nüüd jõudis ta koduväravasse. Ettevaatlikult ja salaja, just nagu läheks ta vargile, puges ta sealt sisse ja hiilis toaukse poole.

Õnnetu ema kuulatas ukse taga.

Ta ei julgenud korraga tuppa astuda...

Tuul tagus aknaluukide vastu ja katsus ukselinkide kallal oma jõudu. See kõik aitas õudset tundmust vaese ema rinnus kasvatada.

Aga... otsustavalt avas ema viimaks ukse ja astus tuppa.

Rõõm ja nutt läbisegamini võtsid teda seal vastu.

«Ema, ema!» kõlas neljal häälel ja kõik toasolijad jooksid temale vastu.

«Ema, kas Jeesuke saatis jõulupuu?»

«Ema, kas komput tõid?»

«Ema, süüa!»

Ema ei teadnud, mida nende küsimuste peale vastata. Ta võttis taskust saiakesed välja, jagas neid laste vahel ja vastas siis:

«Võtke, Jeesuke saatis teile ainult saia. Rikkamate lastele saadab ta komput ja jõulupuu!»

— — — — — — — — — — — — — —

Korraga koputati vastu ust.

Siis läks üks lahti ja sisse astus kalgi, tuima näoga majaperemees.

«Tulin teada andma, et ma korteri ära andsin. Kahe kuu üüri, mis te mulle võlgnete, maksate ära siis, kui mees vangist vabaks saab. Teie käest pole midagi võtta. Ma ei või teid omas majas, mille ma suure vaevaga ja palehigi sees üles olen ehitanud, pidada! ... Mina olen üks hea südamega peremees, ja sellepärast ei viska ma teid kohe uulitsale, vaid luban, et te pühad veel siin mööda võite saata.»

— — — — — — — — — — — — — —

Kirikukellad helisevad ja usklikud ruttavad nende kutse peale jumalateenistusele, kus kirikhärra nendele jutlust peab selle üle, kes ligi kahe tuhande aasta eest oli ütelnud:

«Mis teie ühele minu vähemate vendade seast teete, seda olete teie ka minule teinud.»

Ka hea südamega usklik majaperemees viibib teiste seas kirikus ja saadab ristiskäsi tänupalveid taeva poole.

J. Kruustee

Tulewane pastor.

W. Jakobsoni joonistus.

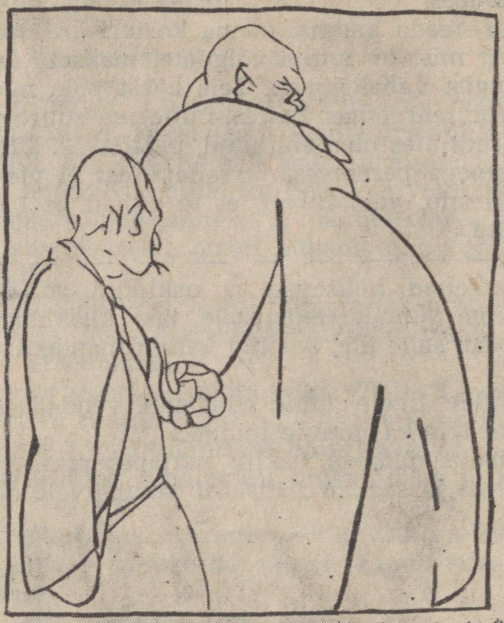

Kaupmees, kelle poeg pastor, küsib külamehe käest: „Noh, Juhan, mis sa omast pojast ka koolitada tahad?“

„Kui poisil head anded on, siis tohtriks, aga kui keskmised, siis advokaadiks ja kui pea päris nüri, siis vast saa siis kirikuõpetaja!“

SEST PÕRGUTEE ON JU NII LAI!

1.

Ma ohates risti löön ette:
Vist sarvik mu meelde nüüd tõi
See lauludeloomise mõtte —
Sest põrgutee on ju nii lai!

2.

Ei suuremad isandad jala
Nüüd iialgi enam ei käi,
Vaid tõldades sõidavad ala —
Sest põrgutee on ju nii lai!

3.

Pappi «haige peal» paluti tulla.
Ta'p läinud, vaid kodusse jäi:
Kõik asjata vaev see tal olla —
Sest põrgutee on ju nii lai!

4.

Et mehel on rodu liignaisi,
Ei keelagi armastav Kai:
Mees kaisutab teda ja teisi —
Sest põrgutee on ju nii lai!

5.

Papp neiuga oli nii vali,
Kes keelatud viljapuust sõi.
Seal kordus endine nali —
Sest põrgutee on ju nii lai!

M. Mürk

HIRMUS UNENÄGU

See oli hirmus unenägu.

Hirmus oli seda näha, hirmus on selle peale tagasi mõtelda, hirmus on seda kirjeldada ja hirmus on seda lugeda ning kuulata.

Hirmus on mõnikord meie elu, veel hirmsamad võivad aga unenäod olla.

Hirmus orjapõli, millest mulle lapsepõlves minu ema ja vanaema voki juures koledaid lugusi jutustasid, ja mille üle raamatutes ja ajakirjades kohutavaid sündmusi kujutatakse, oli kõiges oma hirmsuses ja suuruses jälle meie maal.

Mõisasaksad, kelle piiramata võimusest vaheajal palju teiste võimumeeste kätte oli läinud, olid jälle kõige vägevamad isevalitsejad, kõige ahnemad vereimejad ja kõige tooremad rahvanülgijad.

Vene kohtud, mille üle rahva sekka ka juba nurinat oli siginud, olid kadunud ja endised haagrehikohtud olid igasuguse seaduse ja õiguse irvitamiseks jälle sisse seatud.

Haagrehid ratsutasid mustasaja seltsis maad mööda ümber, peksid ja piinasid inimesi surnuks, lasksid neid ilma ülekuulamata maha ja poosid võlla.

Elumajad ja terved külad põletati maha.

Nemad tegid küla naiste ja neiude kallal häbemata tööd ja said selle eest kiita.

Nad lasksid rahvast palja peaga ja põlvili enda ees maas olla, lasksid oma jalgadele suud anda.

Tuhandeid ja kümneid tuhandeid rublasid pidid valdade kogukonnad mõisate kasuks trahvi maksma.

Hobuse- ja jalamehi nõuti nii rentnikkude kui ka ostetud kohtade omanikkude poolt mõisa tööle, selle peale vaatamata, et kõik maksud makstud olid. Nad pidid ehituse kraami vedama ja mõisnikkude elumaju ja kõr-

valhooneid üles ehitama, mis mõnes kohas ei tea kelle poolt olid ära lõhutud või maha põletatud.

Orjapõli ja teoorjus olid oma täiuses ja suuruses jälle meie maal.

Keskaja inkvisitsiooni piinakohtud olid kõige pühaduse ja väe ja võimuga meie juures tegevuses.

Koolimajad, nii head või halvad kui nad olid, põletati maha.

Kõrtse ja kirikuid kaitsesid sõjaväed, ehk neid pühitsetud asutusi õieti küll miskisugune hädaoht ei ähvardanudki. Kõrtsmik müüs viina ja pastor jagas jumalaarmu mõõkade ja püsside ja piikide ja kantsikute kaitsel.

«Neetud rahvas!» kärkis pastor rusikaga vastu kantsli serva tagudes ja välkuvat pilku koguduse ja armulist pilku sõjameeste peale heites. «Teie ei taha oma ülemate sõna kuulda, keda Issand Jumal teie üle on pannud, sellepärast tahab Jehoova oma tulist viha teie peale välja kallata, teie kangekaelsust juureni välja kiskuda ja teie külad ja majad maatasa teha!»

Ja terveid kogukondi ähvardati Siberisse saata. Võimumehed ja nende lehed vaidlesid juba selle üle, missugune rahvas tuleks elama asustada meie kodumaale, mis nii palju meie rahva verd ja higi aastasadade jooksul enesesse on imenud.

Maa aga ägas ja inimesed nutsid ja kannatasid alandlikult, alandlikult.

Ja see kõik oli selge kui ilmsi.

Meeleheitlik ahastus ja viha täitsid mu südant ja ma karjusin:

«Ei, see ei või olla! See ei või olla!»

Igasugusel jõledusel peab ju oma piir olema. Ja igasugusel kannatusel peab ju ka piir olema.

«See aga ulatub igast piirist üle. See võib ainult unes nõnda sündida. Ilmsi ei laseks rahvas oma inimõigusi nii toorel ja sootumal kombel irvitava mustasaja poolt jalge alla tallata. Terve rahvas tõuseks kui üks mees üles ja võidaks ehk — langeks.»

Kui lapsik võib inimene unes olla!

Ma ärkasin üles...

J. Lilienbach

JÕULULAUL

aastal 1905 p. Kr.

Meil on nüüd jõulud kui kord ja kohus
ja jõulurahu on meil ka.
Kes eile olid veel hädaohus,
nüüd süütvad küünlad põlema.

Ja kuusk on särav ja saal on hele
ja piibel lahti laua pääl.
Ja kõlab kiidulaul Taevasele,
näib jõululapski võõraks sääl.

Kuis sündis tänavu jõuluime?
Nagaikad, püssid selle lõid.
Sest mälestatakse nende nime,
kes jõuluks kalli rahu tõid.

Sest mälestatakse nende nime
kesk Betlehemi püha ööd
ka nende juures, kus õudne, pime
on pärast rasket veretööd.

Ei ole aset siin tänul, palvel,
ei troosti vaga muinasjutt,
vaid viha valus on meeled valvel
ja tarretanud silmis nutt.

Ja ähvardusega vastu taevast
siit tõusvad rusikates käed:
need päästvad siiski veel hädast, vaevast,
ei lunasta meid ingliväed!

Ehk ongi täidetud vangikojad
ja ahastus ei anna und:
küll kisendavad veel vereojad,
mis värvivad nüüd valget lund!

G. Suits

MÄRGUSÕNA SURMALE

«Surm, kus nüüd sinu oda sai,
kus põrgu võim ja voli?»
Nii laulsid need, kel enne sind
nii väga tarvis oli.
Ja kurvalt pea sa longu lõid:
tööd oli tõesti vähe,
vast harva mõne ohvrile
said anda vopsu pähe...
Kui töötas inkvisitsioon,
kui loitsid tuleriidad,
neid aegu sina vististi
küll mälestad ja kiidad!
Siis ülirohke oli saak,
sul oda tilkus verest,
ja hädakisa, needmine
pea kostsid igast perest...

Nüüd jälle on su odal tööd,
ja põrgu võimud lahti,
hulk kuradeid nüüd päevad ööd
siin peavad «klaperjahti»;
jõus jälle inkvisitsioon,
nii armuta, nii valju!
Ja võiduröömus hõiskad sa,
sest tööd sul palju, palju!
Mil lõpeb sinu röövisõit,
mil nüriks läeb su oda,
mil vabalt jälle hingab maa
ja möödas oht ning häda!
Mil lõpeb kõik — ei karvapealt
me suuda ette näha,
kuid kindel on, et sinule
jäeb pidupäevi vähe!

V. Mölder

TÕDE JA ÕIGUS

Pikkamisi selgusid isa sõnadest kogu loo üksikasjad. Neid ja teisi — sest oli ka teisi kinnivõetuid — veeti ühest paigast teise ja ikka ühes ähvardusega, et kes katsub põgeneda, see lastakse jalamaid maha. Teise püha hommikul sõideti edasi naabermõisa, kus pidi olema kohtumõistmine. Kusagilt madalalt karjamaalt läbi minnes peetud hobused kinni ja soldatid hakanud teeservalt parajaid pajusid lõikama. Sedasama pandud ka tegema nooremaid mehi, muu seas Antsu. Soldat seisnud püssiga juures ja mehed lõiganud. Esiteks pole keegi taibanud, milleks see vitste lõikamine, kuid siis olnud äkki kõigil nagu tuulest selge: lõigati vitsu peksmiseks. Saksad tahtsid talupoegadele meelde tuletada vanu õndsaid aegu, kus härrad võisid oma orje kas või igapäev lasta tallis rookida. Kuid meeste arusaamisest hoolimata lõigati vitsu ometi edasi. Vargamäe Andres, kes istus reel, oli nii sügavasse mõttesse langenud, et isegi piip oli kustunud, kuigi ta seda oskas kas või magadeski popsida, sest nii selge oli tal see amet. Äkki võpatas ta püssipaukudest — põmm, põmm, põmm. Mitu korda just lasti, seda ta ei tea, aga varsti lõpetati paugutamine ning keegi tõsteti pöösaste vahelt lumelt ja kanti tema reele. Alles nüüd ta taipas õieti, mis oli sündinud. Aga Ants elas alles, ta elas veel tüki aega, kui nad sõitsid edasi.

«Peksku, keda tahavad, mind nad juba enam ei peksa,» kordas isa Antsu sõnu.

«Poeg, peksavad ehk haavatultki,» vastanud Andres.

«Surnult võivad peksta, kui tahavad,» öelnud Ants ja vaikinud.

Nõnda nad sõitnudki tükk aega vaikides edasi. Andres vahtinud ainult seda punast rada, mis jooksnud tema ree järele, vahtinud kuidagi mõttetult, nagu ei mõistakski ta, mis see on või mis ta tähendab. Aga siis hüüdnud äkki vahisoldat midagi, kes istunud nende reel, ja kui Andres

silmad pööranud — ta istunud poolviltu, sest kange kõle tuul olnud vastu — näinud ta, et Antsu nägu olnud imelikult valge ning silmad klaasiselt lahti. Nüüd mõistnud ta äkki kõik. Ta pöördunud ümber, võtnud kustunud piibu suust ja labaku käest ning surunud Antsu silmad kinni. Ja alles nüüd saanud ta õieti aru, mis Ants viimaseks öelnud: tema tähendab tegi katset põgenemiseks ainult selleks, et leida surma, sest nii tark pidi ta küllalt olema, et pääsemise lootust põgenedes polnud siin peaaegu mingisugust, oli ju ümberringi lage maa ja raagus võserik.

Et Ants selle soo peal surma sai, see nagu ei vapustanudki Andrest nii väga, sest oli ju kadunu soos karjas käinud, soos jahti pidanud, soos marju korjanud, soos heina niitnud ja soos kraavi kaevanud. Ta oli sõitnud üle soo kirikusse, poodi, laadale, veskile ja linna, ta oli vedanud üle soo heinu ja hagu, kartuleid ja vilja, miks ei pidanud ta siis lõpuks soo peal surmagi saama, kui see on jumala tahtmine. Pealegi, kui ta oleks ellu jäänud seal soo peal, siis oleks ta vaevalt pääsenud surmast hiljem mõisas, kus mõisteti nende peale kohut. Seda tehti küll väga imelikult, sest ühtegi neist ei kuulatud üle ega esitatud neile ainustki küsimust, aga ikkagi oli see nagu kohtumõistmine, sest otsus anti ometi teada, loeti ette. Aga oleks ju võidud nõnda teha, et otsusest ka poleks teatatud, oleks lihtsalt otsus täide saadetud, muud midagi: kes surma, see surma, kes peksupingile, see peksupingile, kus hakatakse ilma pikema jututa andma ja antakse, seni kui jagu täis. Ise võid hoope lugeda, kui nende arv sind huvitab, teistel pole muud kui annavad. Sest Andres arvas, et kui kellelgi on süda täis, milleks peab siis veel ütlema, et sel ja sel on süda täis, seda näeb ju igaüks oma silmagagi. Ning kui keegi hakkab teisele südametäiega andma, milleks ta siis peaks ette teatama, kuipalju ta just annab, sest kust ta teab, et viha just nii ja nii mitme hoobiga üle läheb. Nõnda arvas Andres ja ütles, et kohtumõistmine on ikkagi olnud, sest mis otsuse nad siis muidu teada andsid. Et aga kohtumõistmine sündis ilma ülekuulamiseta, siis võidi ka Antsu üle kohut mõista, kuigi ta oli ree peal juba ammugi kange. Tema mõisteti surma, sest tema olevat asutanud Vargamäe vabariigi, mille presidendiks tema ise. Vana Andres kuulis seda uudist esimest korda ja seletas sellekohasele küsimusele vastates, et tema teada ei saa Vargamäel olla mingit vaba-

riiki, sest poolel mäel valitseb alles tema, Andres Paas, ja teisel poolel Pearu Murakas, kes on mõlemad truud Vene riigi alamad. Aga siis pisteti talle mingisugune paber nina alla ja küsiti, kas ta lugeda oskab, mille peale tema vastanud, et oskab küll, kui prillid ette paneb. Aga seda ta muidugi ei saanud teha, sest prillid olid koju jäänud ja nõnda polnud tal ka võimalik lugeda seda lehte, kus pidi olema juttu Vargamäe vabariigist. Nüüd tahtis Andres tütardelt kuulda, kas ehk nemad ei tea, mis loom see Vargamäe vabariik on ja kes temast sellele paberilehele kirjutanud, mida saksad temale näidanud.

Vargamäe vabariigi asjadega kursis oli kõige paremini Tiiu. Tema laulis sellest kui lõoke, sest tema oli see, kes aidanud Antsu tema raskes töös. Muidu olnud kõik juba joones, ainult kodanikud puudunud uuel vabariigil. Olnud ainult üks kodanik, nimelt president ise, aga pühade ajal pidanud nad teisi juurde muretsema. Vabariigi sissetulekuiks pidid olema summad, mis saadakse vähkide, metsalindude, pähklite ja jõhvikate müügist. Nõnda pidi aasta jooksul korjatama mitu rubla. Väljaminekute hulgas olnud viimati märgitud muu seas: Ämmasoo Juulile krõmpskaunu 22 kopika eest, Hundipalu Eevile niknakki 15 kop. eest. Niisugune olnud see Vargamäe vabariik.

«Ja selle teie rumaluse pärast pidin mina mõisatallis peksa saama, nagu oleks ma veel mõisa ori,» ütles Andres nüüd.

Nende sõnade mõju oli lastesse otse masendav: kes karjatas, kes tegi mingisuguse ebamäärase liigutuse, kes tammus jalgel. Indrekul läks äkki kõik silmade ees mustaks ja ta pidi käega soemüürist tuge otsima, et mitte tuikuda või isegi kukkuda. Talle tundus, et kergem oleks olnud kuulda isa surmast kui peksmisest.

«Ja sinu, Indrek, lubasid nad maha lasta või võlla tõmmata, kui nad su kätte saavad,» segas isa laste tundmusvalingut. «Nad ütlesid, et sina ja sinusugused on see kurjajuur, mis tuleb põhjani välja kiskuda.»

Alles hiljem isa seletas asja lähemalt, sest laste kuuldes ei tahtnud ta kõike öelda. Neile kinnitas ta ainult omakorda, et Indreku kojutulekut ei tohi ükski elav hing teada, sest see tooks temale surma ja teistele kõigile suure häda kaela. Suure häda all tuli mõista Andrese enda kinnivõtmist ja eluhoonete mahapõletamist, nagu isa jutustas pärast nelja silma all Indrekule. Seda oli

talle öelnud kirikuõpetaja, sest ka see olnud peksmise ja mahalaskmise juures, andes jumalaarmu neile, kes seda soovinud. Aga soovijaid olnud vähe, sest mehed saanud varemalt teada, et õpetaja tahtvat nüüd sõjaväe abil vanu võlgujäänud kirikumakse sisse nõudma hakata, ja sellepärast surid mehed ennem ilma jumalaarmuta, kui et oleksid temalt midagi vastu võtnud. Meid tahetakse püssitikkudega kirikusse ajada, öelnud mehed ja arvanud, et ennem lähevad nad püssidega põrgu kui kirikusse, nii hirmus kanged olnud inimeste südamed. Aga Andres arvas, et kui oleks tähele pandud tema palvet ja peksmine muudetud mahalaskmiseks, siis oleks tema küll õpetajalt vastu võtnud jumalaarmu, aga nüüd on tema ära vandunud kiriku ja usu ning isegi jumala.

«Seda räägin ma ainult sinule, Indrek,» ütles Andres peaaegu kesköö1, kui nad läksid kahekesi hobustele öösiks heinu ette andma. Isa seisis, pihtkasukas seljas, peaaegu kummargil oma sootuks vimma kiskunud pihaga, latern pahema käe könksus sõrmede otsas. Tuli valgustas vaevalt ainult nende lähemat ümbrust ja laskis paista paaril hobuse sabal ja tagajalal, kuna heinu krõmpsutavad suud asusid juba pimedikus. Õhku täitis heinalõhna ja värske sõnniku haisu segu, mis tõi Indrekule nii elavalt meelde möödunud aegu. «Sina oled rohkem käind ja näind ning oled ilmatarkust õppind, nii et võiksid juba minust vanainimesest aru saada. Kui ma seal nõnda selle surnud Antsuga sõitsin, soldat püssiga reel ja vereoja ikka veel järel, palusin ma oma südames jumalat ja ütlesin: «Armuline Issand! Karista mind, kuis tahad, kui olen pattu teind, aga päästa mind sakste peksust. Minu isa oli kohaomanik ja mina olen kohaomanik, sellepärast las ma ennem suren, nagu mu poeg Ants, aga ära anna mu keha ja ausat nime sakstele määrida. Tee seda oma poja Jeesuse Kristuse, meie Õnnistegija pärast. Tee seda, oh jumal, sellepärast, et sa tunned mu neerud ja mu südame mõtlemised ning näed, et kui sa mind ei aita, siis võin ma meele heita, sest see häbi on suurem kui ma suudan kanda oma tuttavate ja sõprade ning oma vana vingamehe Pearu Muraka pärast.» Nõnda rääkisin ma oma südames jumalaga ja palusin teda silmaveega, mida nägi see soldatki, kes istus minu reel oma püssiga. Tema mõtles muidugi, et mina nutan oma surnud poega, aga ei, ma palusin ainult jumalat, et ta päästaks mu sakste peksust, kui see peaks

olema nende kuri nõu minu vanainimesega. Aga kui saksad minu palvest ei hoolinud ja isegi kirikuõpetaja mulle tuli seletama, et mina panevat ikka veel oma südame jumala ees kõvaks, kui mina tahtvat viieteistkümne vitsahoobi asemel surra, siis tundsin ma, et jumalaga on minu südames halb lugu. Ja ma ütlesin õpetajale, et auväärt hingekarjane, kui sa tõesti tahad, et ma ei salgaks meie Issandat jumalat, meie Õnnistegija Jeesuse Kristuse isa, siis mine sakste juurde sisse ja palu minu nimel, et kui ma tõesti olen niisukest kurja teind, et mind peab karistama, siis lastagu mind ennem maha nagu poegki, aga ärgu peksetagu mind vanainimest, sest see toob mulle kõige kurjema hingehäda. Nõnda ütlesin ma. Ometi ei võtnud õpetaja mind kuulda ja nõnda tõmmati mind väevõimuga pingile ja pekseti. Mõistad sa, poeg, et kui minule oleks antud tuhat hoopi, kui mulle oleks antud sadagi, siis oleks ma kergema meelega kannatanud, kui seda viitteistkümmet. Sest mina ütlen, et need viisteist polnud mitte nuhtluseks mõeldud, vaid ainult minu, vanainimese häbistamiseks, minu retsimata nime sittamiseks, minu au määrimiseks. Sest mis süü see niisuke on, mille eest minule peab andma ainult viisteistkümmend vitsahoopi? Olen ma mõni kelm karjapoiss või väike hobusevaras? Nad ütlevad, ma ei ole õieti oma lapsi kasvatanud, sellepärast. Aga teie kõik ja kogu ilm on minu tunnistaja, et mina olen teid juhatanud jumala nimel tõe ja õiguse teed. Saksad seda ehk mulle süüks panevadki, sest neile ja ka kõigile teistele meeldib rohkem Pearu oma semlakkidega, kes istuvad kõrtsis. Aga kus on siis jumal? Kus ta on, et ta seda maailma kõverust ei näe? Kus ta on, et ta ei kuule inimese häält, mis hüüab hingehädas tema poole tõe ja õiguse nimel? Miks laseb ta seda sündida ja ei kuule õige inimese palvet? Minu südamesõnad ja silmavesi said naeruks, seda tundsin, kui istusin uuesti oma surnud poja kõrval reel ja mära ohjad lontis, kõrvad kikkis, sörkis omapead aiste vahel, sest ta tõttas koju. Aga mina ei tahtnud enam koju, mina ei tahtnud enam Vargamäele, kus ma olen elanud ja oma lapsi kasvatanud jumala nimel. Usu, mu poeg Indrek, esimene kord elus mõtlesin ma nende inimeste peale, kes pistavad iseenda käe oma elu külge, ja puudus vähe, et ma oleks sidunud ohjaotsad reekorvi külge ja saatnud mära surnud Antsuga koju ning oleks ise läinud

esimese paraja puu alla ja seal tõmmanud enda oksa. Õigel ajal tulid mul veel meelde õndsa isa sõnad, mis see ikka ütles enesetapjate kohta, ja nende läbi sain endast võitu. Inimene ei ole iseenda koer, et ta peaks oma käega enesele nööri kaela panema — nõnda ütles isa ja mina küsisin endalt, kas siis mina olen see iseenda koer? Ja mul tuli Juss meelde, kes tõmbas enese sauna taha kuuske, mille mina võtsin kõigi juurtega üles, et ei jääks temast asetki, ning istutasin tema asemele pihlaka, mis on iga aasta punaseid marju täis. Kus on see, küsisin endalt, kes teeks sedasama selle puuga, mille oksas mina ripun? Ja ma teadsin, et seda inimest ei ole ja et see puu jääks endiselt kasvama ning võeraid inimesi ja nende lapsi kohutama. Võeraste inimeste ja nende laste pärast jätsin ma oma hullu teo tegemata, sest see oleks olnud ülekohus nende vastu. Aga kui ma jõudsin lagedale mõisasoole, kus ma sagedasti olen lasknud hobust jõulupühade ajal nõnda lillutada, et külm tuul käib südame alt läbi, läks mu meel härdaks ja ma nutsin suure häälega, — nii hirmus mahajäetud olin ma jumalast ja inimestest. Ja ma ütlesin iseendale: Andres, Vargamäe Andres, sa oled teinud kogu eluaeg tühja tööd. Sa oled sigitanud tütreid ja poegi, aga sina ei saa neist abi, sest tütred lähvad mehele ja pojad võtab sõda või tapavad saksad. Sul on olnud kaks naist, kes olid su laste emad, aga üks neist on juba ammugi hauas ja teine seisab oiates hauaäärel. Sina ise oled valvanud oma südame ja nime puhtuse järele, aga nüüd on su nimi määritud igaveseks, kuna aga Pearu särab sinu kõrval, nagu Kristuse talleke. Sa palusid ikka jumalat, kui läksid kraavi kaevama, kiva lõhkuma või soosilda tegema, aga sinu kraavid vajuvad täis, lõhutud kivide asemele kerkivad maapõhjast uued ja soosild kaob pikkamisi porisse ning kuhu on jäänud sinu jumal? Pearu ei ole kunagi palveraamatut avanud nagu poleks jumalat ja tema poega, meie Õnnistegijat, maailmas olemaski, aga ometi elab tema paremini kui sina. Temal pole ühtegi poega tapetud, tema naine elab ja tema oma keha ja nimi peksust määrimata. Nõnda kõnelesin ma iseendaga Antsu surnukeha juures ja kui jõudsin oma välja alla, needsin oma südames kõik palved ja usu, needsin tõe ja õiguse, mida ma kogu eluaeg taga nõudnud ja teile, oma lastele, õpetanud, needsin jumala see isa, jumala see poja ja jumala see püha vaimu ning lootuse oma hingeõnnistu-

seks, sest see kõik on olnud tühi töö ja vaimunärimine siin Vargamäel tema soode ja rabade keskel. Ma vandusin, et ei kunagi enam vii ma oma jalga üle kirikuläve iseenda pärast, ning ma kahetsesin, et olin soldatitelt tagasi nõudnud Siioni kandle, piibli ja muud palveraamatud. Nüüd viskan nad oma kapist välja ja panen nad musta kambri lae alla laudile, et nad oleksid koos rämpsu ja satikatega, keda inimene kiusab taga kui oma keha ja vaimu vaenlasi. Nõnda teen mina. Aga sina, Indrek, oled ainuke mu laste seas, kellel olgu teada, miks su isa talitab nõnda, nagu oleks ta mõni tölner või pagan. Ja kui sina ning ka teised tahate mind sellepärast hukka mõista, siis mõistke, minu süda ei nõrku. Kui ma olen teile halb ja ei kõlba teie isaks, siis jätke mind üksinda siia Vargamäele ja ma tahan siin elada nagu hunt. Isegi kui jumal tuleks ühes oma pojaga, meie Õnnistegijaga, mind noomima, siis ei muudaks ma oma meelt, vaid ütleks temale: 'vägede Jehoova, kes sa ilmud suitsus ja pilves, tagane Vargamäelt, sest mina olen su neednud ühes sinu pojaga ja mina ei pööra oma silmi enne sinu poole, kui sa oled annud märki, et sa oled tõe ja õiguse jumal. Mine ühes oma poja ja püha vaimuga sinna, kus on kõverus ja ülekohus, Vargamäel ei pea sul pidu ega paika olema. Mine nende juurde, kes tapavad süütuid ja häbistavad ausaid. Nõnda ütleks ma jumalale endale ja tema pojale, meie Õnnistegijale. Ja kui Jeesus Kristus jätaks mind sellepärast lunastamata ning jumal saadaks mu põrgu, siis lähen ma rahuliku meelega, sest kusagil peab ometi inimene leiduma, kes kaitseb tõde ja õigust jumala endagi ees.»

A. H. Tammsaare

Rahustatud

SEE ON JÕULUEVANGEELIUM UUS...

«Vaata, suurt rõõmu ma kuulutan teile:
rahuvürst sündinud ilmale!»
teadustab tänagi kantslitest meile
jõuluevangeelium kõigile;
jõuluöö särava valgega
tõotab rahu ja vennastust ta.

*

Üks aastasada venis teise järgi,
ei lõpnud kantslist rahukuulutus;
kuid väljas ohvreid nõudis viletsus,
ja elu punus ohakatepärgi.

Ei kadund kurnav vägivald maailmast,
ei vähenenud hirmus veretöö,
ei taganenud rõhuv orjaöö,
ei kuivand nutupisar rahva silmast.

Üks aastasada veeres teise järgi,
ja kuna kantslist «rahu» laulis suu,
see sala maosugu nurjatu
veel ise punus rahval' okaspärgi.

Ja kuhu saatus seda kihvti kandis,
seal ahelates rauges vaba töö,
ja vaimuilma köitis mustav öö,
mis surmaunest tunnismärki andis . . .

Aastasadasid suikus küll
usu kütkes ilm:
aastasadasid nägi vast
ainult ahelaid silm.

Aga elu ei hääbunud,
tuli see hõõgus veel,
tuuletuhinaid ootas, et
leegiks tõusta teel.

Ja need tuhinad tulid —
uue kevade sõul:
raskelt raksuvad ahelad
alanud võitluse jõul.

Laugelt lahkumas rammestus,
rinnus pakitsev püüd;
läbi maailma kohamas
hõiskav kevadehüüd . . .

*

Kõrgele lehvib me võitluselipp,
kuulutab vabadust, vendlust;
rõhuva orjuse viimane tipp
nõuab meilt ühendust, kindlust!
Ühiselt tööle, siis ahelad heidame,
maailma rahu ja õnnega täidame!

See on suur jõuluevangeelium uus
võitleva töölisteklassi suus.

H. Pöögelmann

TÄIENDATUD KIRIKUPALVE

«... Ka palume sind, kallis taevane isa: anna pikka iga sõjaseadusele meie maal, et meie helded mõisavanemad ja meie truud hingekarjased selle targa seaduse kaitsel võiksid kohendada oma majapidamist — kõrgendades rente, vähendades palku, sisse nõudes võlgasid, jagades talupoegadele tasuta töid, kohtadest välja ajades nurisejaid, reguleerides regulatiive. Ka ei või sulle, armas Issand, olla teadmata, kui kasulikult on mõjunud kuul ja kepp meie hukkaläinud maarahva eluviisidele; juba on uuesti ausse tõusmas kaunis kintsukaapimis-komme, juba näeme mõisa- ja kirikusakste ees jälle paljaid päid, juba jooksevad suudest nõudesõnade asemel palvesõnad, juba ajab talupoeg saksa tõlla eest oma hobuse kraavi. Seepärast, armas Issand taevas, võta armulikult korda saata, et kallis sõjaseadus jäetaks meie maale igavesti maksma — sinu nime auks, meie kukru kasuks, talupoja hinge õnnistuseks. Aamen!»

E. Vilde

VABADUSVÕITLEJA LOOTUSELAUL

Las ma läen, las ma läen
sinna, kus nagaikat näen.
Minu hing siit ära jõuab,
vangikotta väga nõuab,
kuhu kõdunema jään.

Pimesta, pimesta,
võimus, õigust kaota.
Seda aega ootan väga,
millal teiste süütutega
vangimaja näen mu ees.

Ohkehääl, ohkehääl
kõlab minu vastu sääl.
Seal on rauad, seal on rauad,
seal on piinapingid, lauad,
mis ma kingituseks saan.

Vangitorn, vangitorn,
et su sees ju oleksin!
Sinu kitsais kongikestes,
sinu niiskeis kambrikestes
inimesi neaksin.

Otsas on mu elutöö,
kätte jõuab surma-öö.
Vangimaja müüri vilus
timukat näen täies ilus,
oh, kui õnnis olen siis.

G. Tikerpuu

PLIIATSIMÄRKUSED JÕULURÕÕMUSÕNUMI SERVALE

«Vaata, ma kuulutan teile suurt rõõmu, mis kõigile rahvastele peab osaks saama!»

Sadadele miljonitele kuulutatakse seda sõnumit veel tänapäev; tuhanded miljonid, kes seda ennemalt kuulnud, on aastasadade jooksul mulda varisenud.

Mis on neile jõulurõõmu- ja rahusõnumist osaks saanud? Missugust osa saab täna — kahe tuhande aasta pärast — rahvas valgusest ja õnnistusest, mis jõulud maailmale tooma pidid? Kellele toob jõulusõnum tänapäev rõõmu ja missugune on see rõõm nüüd oma sisu poolest?

*

Ajad muutuvad, inimesed muutuvad, aated ja vaated muutuvad. Iga ajajärk vajutab oma pitseri kogu elu, ta murede ja rõõmude peale — sünnitab aateid ja loob vanad oma loomu järgi uueks.

Hiljuti vaadeldi kusagil noore kunstijüngri uut pintslisünnitust. Talvine õhtu või hommik, mine tea: moodsa kunsti sisu peab ju harilikult pildi alt otsima; tagaseinal mustav kuusemets; keskel talumajad aedadega; eespool lai lumeväli kahara raagus puuga. Kõige selle üle punab taevas, ta kiirgab valgust, nagu oleks ta Johannese ilmutamise raamatu järgi tehtud.

Pilt rändab ühe silmapaari puhastustulest teise; aga ükski neist ei kõrveta ja kunstniku juuksetutt kerkib kõrgemale. Korraga tähendab keegi:

«Puu pole sugugi loomulik!»

Pool tosinat silmapaari painduvad ühiseks küsimiseks, mille all kunstniku poolammuli ununenud suu õieli kaela otsas nagu suur punkt seisab:

«Noh, vaadake — sõnab «kodukasvanud» kunstiarvus-

taja edasi — raagus puu laiali lumeväljal, ja puu otsas . . . pole mitte kedagi kõlkumas! . . .»

Jah, iga ajajärk vajutab oma pitseri . . .

*

Ka jõuluevangeeliumi peale.

Teie olete kuulnud, kuidas teie vanematele üteldi: minge ja rääkige rahvale — v a e s t e l e kuulutatakse armuõpetust, aga — ennem pääseb kaamel nõelasilmast läbi kui rikas taeva saab . . . Ilus võrdlus. Muidugi oleks ka ümberpöördult niisama õige olnud: ennem pääseb kaamel taevariiki, kui rikas nõelasilmast läbi läheb. Tarvitseb ainult nõnda maa-, raba-, tööstus- või majaparunite koosolekut vaadata, et kindel olla, kui vähe need kaamelid nõelasilma jaoks on loodud, olgu see kas pastla või koguni kotinõela silm. Oo, muidugi mitte sellepärast, et need raskejalgsed pugeda ei oska. Pange neile 250 000 seaduse paragrahvi, kus õieti vähematki pilu ega pragu näha ei ole, risti teele ette — vilksti on niisugune elukas sealt läbi, ja miljonist senati, ministeeriumide pea- ja muude valitsuste «seletustest» veel pealekauba.

Küllap see oli meie vanemate päevil Jeruusalemmas niisama.

Ja siis üteldi: enne pääseb kaamel jne.

Nüüd aga karjuvad need kaamelid, kes oma neljajalgsetest võrdlusvendadest ainult sellepoolest lahku lähevad, et viimaseid ratsutamiseks tarvitatakse, esimesed aga teiste turjal ratsutada armastavad, need karjuvad nüüd kõigi aiaäärsete pühkmehunnikute otsas, nagu «Ristirahva Pühapäevalehes» jne., ja nende sulased kantslitel üürgavad, et higi tilgub:

«Maailm on hukas! Alamrahvas (loe: vaesed, nagu töölised ja muud niisugused vurluntsikud) on usu vastu leigeks läinud ega taha armuõpetusest midagi teada. Nad panevad igavese elu evangeeliumi ei miskiks, ja jooksevad maailma lõbude ja rõõmude järele, mis nende hinged igavesse hukatusse viib, kus on ulumine ja hammaste kiristamine!»

«Ja see on viimsepäeva täht!»

Ise aga üürivad nad juba siin maapeal jumalakodades paremad platsid alaliselt enestele, panevad toolid lukku ja riputavad seinad oma «kalleid mälestusi» täis.

Tõsi küll, neis eesõiguslikes toolidés seeditakse harilikult rammusat hommikueinet, aga «teod siin ei maksa»; ja selle eest, et vana Preisi Willemi lugu kätte ei tuleks, muretseb rikkalik «näpuvalge», mille eest pastorid pärast arveid õiendaksid. See sehvt on väga meelitav, nii et tast ikkagi lahkuda ei tahetud, olgugi et «õnnis» Luther omal ajal selle pärast Tetzeliga väga ägedalt riidu läks.

*

Aga sa tahad vist, armas lugeja, vana Preisi Willemi lugu kuulda?

See oli nimelt see «suur» Willem, kes «ühise Saksamaa lõi», ja kellele ta «suur» pojapoeg nüüd igale teekäänule kujud laseb üles seada, nii et Saksamaal varsti nende järgi kohtasid määrama hakatakse. Näiteks nii: täna hommiku leiti Willem nr. 5687 ja 5688 vahel, umbes 200 sammu esimesest, lõppenud lehmaraibe...

See «suur» Willem — tähendan möödaminnes, et suureks teda, peale ta pojapoja, veel ainult see õige perekas ja maailmas väga laiali lagunenud sort ilalakkujaid kuulutab, keda loodusteadus ajaloolasteks nimetab, — see Willem nr. 1 hoidis nimelt kogu oma eluaeg kartuse ja värinaga Bismarcki kuuesabast kinni ja piilus kord ühelt, kord teiselt poolt, kuidas see «vägilane» talle tule ja verega ühist Saksamaad tagus, s. o. äraseletatult: Preisi junkrute söödakopli poste laiemale nihutas.

Selle piilumise juures unustas vanamees muidugi liiga kergesti ära oma hingeõnnistuse peale mõtelda, ja nii sündis siis, et kui ta pärast teatud juhtumit teise ilma I klassi ukse pihta koputas, siis sealt vastuseks anti: ruumi netu; platsid viimseni «sisse võetud».

Mis nüüd teha?

Teadagi mis. Eluaeg oli Willem Bismarcki kuuesaba küljes kõlkunud — kust pidi ta nüüdki mujalt abi ja nõu leidma. Ohates kobis ta jälle redelit mööda alla Bismarcki palvele: lugu on nii ja nii.

Bismarck kuulas asja ära, kobas pisut aega konksus sõrmedega oma kolme kuulsa juuksekarva seas ringi ja rapsas siis korraga püsti tõustes:

«Ma tulen kaasa!»

— — — — — — — — — — — — — —

Mis oli see nõiasõna, millega Bismarck taeva tühjaks võis hirmutada?

Oo, Bismarck tundis üht niisugust hirmsat elukat, kes juba siin ilmas kõigile I klassi elanikkudele kananaha ihu peale ajas, elukat, keda tuli ei uputa ega vesi kõrveta. Oh, kuidas raudne Bismarck ise temaga oli heidelnud! Küll sõja, küll sõjaseadustega. Kõik vana- ja vaba-, edu- ja udumeelsed oli ta lühtrite ja lampidega selle ussisoo vastu sõtta kutsunud; musttuhat juudast (alias «agenti») lõõskasid ühest maarajast teise — oli ju iga kõrvapaari pealt eraldi jootraha määratud. Ja viimaks — oh neetud saatus! — viimaks pidi tema, r a u d n e Bismarck, oma endistele verivaenlastele — katoliku pappidele — kniksu tegema, n e i d k i endale kaasvõitlejateks appi paluma selle kolm korda neetud ussisoo — sotsiaaldemokraatia vastu. Ja kui siiski võitu oleks saadud! Seep see kõige hullem oli! See tuhandepealine elukas sigines ja sugenes nagu rotipere kroonu tagavaraladudes, kasvas ja sai ikka kangemaks vaimus.

Sellepärast on palju loomulikum arvata, et Bismarck niipea, kui ta pea ukse vahelt sisse pistis, nagu pime Simson vilistide pidul karjus:

«Sotsiaaldemokraatia tuleb!»

Teadagi, et ta asjast ennem Willemile, kes ka siin tema kuuesabast kinni hoidis, teatama pidi, sest muidu ei oleks ta parajal silmapilgul tagasi vaadates näinud muud kui märgi jälgi...

*

Jah, iga ajajärk vajutab oma pitseri.

Teie olete kuulnud oma vanematele räägitavat, kuidas üht poeglast taheti ära tappa, sest et kroon ja troon tema poolt kõigutamist kartsid.

Oh, kui mitmed sajad ja tuhanded kõikuvad kroonid ja troonid on endid hiljem selle lapsukese najale toetanud! Ja kui palju on keskajal tema nimel ja tema auks pekstud, röövitud ja põletatud, piinatud, piinatud — ilmlõpmata. Ja timukad, röövlid, mõrtsukad, kes end ja oma jälki sisemust tihtigi selle a r m a s t u s e lapsukese preestrikuue alla peitsid, jõllitasid kõige selle kirjeldamata koleduse juures silmi taeva poole ja laulsid: T e D e u m l a u d a m u s — sind, jumal, kiidame...

Tõele au andes peab tunnistama, et selleski asjas elu-

pikkune edumõte aegamööda hakkab läbi tungima: mäletame ju lähemast minevikust, kuidas mõnigi keha rahustatult külma hauda varises, ilma et tema pärast keegi taevast või tema maapealseid asemikke oleks tülitanud. Igatahes on sarnased nähtused siiski veel üksikud, ja et endine käsitöö veel ammugi ununenud ei ole, seda näitavad Illidori «jutlused» ja Ferreri mõrtsukalik tapmine. Ja ehk küll jesuiidid väliselt oma tähtsuse on kaotanud, on nende lipukiri Ad majorem Dei gloriam (jumalale suuremaks auks) ikka kõige mustemate tööde mantliks olnud Loyolast, Lutherist ja Calvinist peale kuni tänase päevani.

*

Teie olete edasi kuulnud, kuidas teie vanematele jutustati:

«Ja nende hulgas, kes uskusid, oli üks süda ja meel, ja ei ükski ütelnud omast varandusest, et see tema oma pidi olema, vaid kõik oli neil ühes.»

«Sest santi ep olnud nende seas kedagi» jne.

Nüüd seletavad «tõemeelsed inimesearmastajad» paksudest raamatutest tõsise näoga, kui suur õnnistus see vaestele olevat, et nad peavad tööd tegema, ja kui väga tulevat rikaste üle ärdaid kahetsusepisaraid valada, et nemad töö õnnistusest osa ei saavat. Tee tööd ja palu jumalat!...

Ja üleilmlise kõlblusehärja sarvel istub meie eduerakonna pisikõhetu äbarik kärbes ning viriseb ka oma künnilaulu: mitte palju püüda, vaid võimalikult piskuga rahul olla — selles seisab täiuse poole edenemine!...

Oo, teie kõlblusepapid! Teie Viljandi- ja Tartumaa poolparunid, kes teie oma ahnuses kõik popside põllud ära võtsite, sulaste saunahurtsikud maha kiskusite; kes teie rahvavabrikud ära hävitasite ja nüüd sulaste kõrkuse, laiskuse ja kalli palga üle kaebate!

Ja teie, kes teie kiriku ja köstrimõisates endid paksuks olete nuumanud; teie, kes te kihvtiallikatel pooled vallad vaeseks olete koorinud; teie, kõik teie, kes te kaamelid alla kugistate, teie soovitate teistele sääsesupi juures tänulaulu laulda! Ja olete hirmus tigedad, kui teid variserideks ja rahva vere imejateks nimetatakse.

Naatsareti Jeesus oli vaeste prohvet. Ta kogus neid, kes aedade ääres ja teeharude peal tema kutset

kuulsid: tulge minu juurde k õ i k, kes teie koormatud ja vaevatud olete, mina tahan teile hingamist saata!

Naatsareti Jeesus oli proletaarlane sõna otseses mõttes, ja proletariaadile kõlas ta trööstiv hääl, tema vaimustav tõotus: mina tahan teile hingamist saata.

Mis pidi see hingamine olema?

Pääsemine kõigest sellest, mille all vaene rahvakiht sel ajal kannatas: luuleline, õnnelik uus elu, jumalariik ilma klassivahedeta, ilma töövaevata, ja mis peaasi — r u t t u pidi see päev kätte jõudma. Mõned neist, kes elavad, peavad seda veel oma lihasilmaga näha saama — oli prohvet oma õpilaste küsimise peale vastanud; ja ta kogudus jäigi Jeruusalemma seda sündmust ootama...

See vaatepunkt seletab meile kogu Jeesuse õpetuse ära: varstine ärapääsemine maailma vaevast; maise elu tühjus ja kogu tähelepanu pööramine tulevase elu ettevalmistamise peale. See on terve ta sisu. S e l l e s t seisukohast vaadates on meile arusaadav, mis Jeesus mäejutluses maapealse vara kogumise ja homse eest muretsemise kohta ütleb. Aga a i n u l t sellest seisukohast.

Kuid, nagu näeme, oli s e e seisukoht e k s l i k. Taevariigi ilmumine viibis. Päevast päeva, aastast aastasse lükati ta «termin» edasi, kuni aastatest kümned ja sajad kasvasid...

Aga rõhutud ja vaevatud rahvahulk jäi edasi lootma, jäi selles lootuses endist viisi hoolimatuks maise ilma elu vastu. Ja kes võib teda ta eksimises süüdistada? Mingit muud pääseteed ta oma rõhutud olekust ei näinud, sest mingit teed ei lubanud tolleaegne rahvaste majanduslik ja vaimne olukord.

Kuid eksitus, milles proletariaat uinus, ei vangistanud mitte k õ i g i ringkondade meeli: k u r n a j a t e l, orjapidajatel, paksu kõhuga kirjatundjatel — neil, kel s i i n ilmas elu küllalt hea oli, neid tõukas niisugune ilutsev lootus esiotsa loomulikult e e m a l e; n e n d e hingele ei olnud mingit taeva troosti tarvis. Nad olid alguses koguni vaenulikud selle liikumise vastu (nagu valitsevad, jõukad kihid alati igasuguse tööliste liikumise vastu, mis viimaste iseseisvust avaldab, ainult vaenu näitavad).

Kuid pea muutusid nende vaated. Oo, ärgu arvaku vagad unistajad, et uue usu tõemõte läbi tungis. Oh ei! Orjapidajad ja ekspluateerijad nägid varsti ära, et uue

liikumise lipul ainult teise ilma huvid seisid — maapealsed jätsid nad tähelepanemata. Ja seesugusest liikumisest ei olnud jõukatel kihtidel vähemalt midagi karta. Teisest küljest aga tegi lootus tulevase elu õnne peale vaesed hoolimatuks maise ilma nõuete ja tarviduste vastu, seega lõpmata kannatlikuks, sõnakuulelikuks ja vähesega leppijaks — ühe sõnaga niisuguseks, nagu seda iga ehtne eduerakonna orjapidaja ka oma sulasest ja tüdrukust näha tahaks.

Tolle aja orjapidajad said väga hästi aru, et seesugune liikumine ja usk ainult neile kasulik oli. Nad naersid tasakesi pihku ja kavalamad hakkasid aegamööda koguni tõendama, et uus usk ka neile meeldivat. See tõotas veel suuremat... kurnamisvõimalust. Üsna õige ja arusaadav on sellepärast juba kirikuisa Augustinuse — kui ma ei eksi — tõendus, et ristiusk Rooma isandatele mingil viisil kardetav ei ole, hoopis selle vastu: ta olla halbadest orjadest head orjad teinud, seda muidugi kurnajate ja kurnamise seisukohalt vaadates.

*

Läheks pikale, kui tahaks heita lühikese järk-järgulise pilgu kogu selle pika via dolorosa, selle valu ja kannatuste tee peale, mis õnnetu kurnatav rahvas sestsaadik läbi on pidanud käima.

Kui esiotsa tarvitati orjade suuremat kurnamise võimalust uue usu mõjul ainult nagu väljastpoolt kätte sattunud head tingimust, nagu näiteks Viljandimaa mulk linahindade kerkimist Inglismaal või Tallinnamaa talupoeg kartulituru kõvenemist Peterburis, siis hakati aegapidi sel teel otse sihikindlalt koorimisekruvi pingutama. Neid, kes juba uue usu liikmed olid, kõditati selle juures ühelt poolt tagant ikka toredama taevaga, kollitati ikka koledama põrguga ja püüti maiset elu igati läilaks, täieliku põlgamise vääriliseks teha. Neid aga, keda see kurnutamise piiritus veel ei olnud läbi leotanud, neile hakati nüüd seda agaramini uut usku sisse pumpama.

Nagu kibedaks pilkeks alg-ristiusule sai see nähtus, et need, kelle kohta Naatsareti Jeesus niisuguseid sõnu tarvitas, mida kuuldes meie voorusmamslikesed «Maleva», «Wirulase» jt. taludest nagu kassid tubakasuitsus turtsuma hakkaksid ja kolm korda kukerpalli lüües viisaku-

seminestusse langeksid, et need kaamelite õgijad ja sääskede kurnajad, need vaestelaste ja lesknaiste silmapisarate lakkujad nüüd ägedateks ristiusu laialilaotajateks said. Et neil u s u sisu ja olu arusaadavalt üsna võõraks jäi, siis ei ole ka imeks panna, et ta väljalaotamise juures vähem sõna ja vaimu kui tuld ja mõõka tarvitati. Ja mida rohkem kurnajate tarvidused ja nõuded kasvasid, seda mõjuvamaks läks kurnamine ise, seda laiemalt otsiti seks uusi võimalusi. Selles käigus näeme, kuidas keskaja jooksul esiteks kõik Euroopa rahvad ristiusu rüppe langesid ja kuidas varsti selle järel peaaegu terve Euroopa vaba talupojaseisus kõige raskematesse orjaahelatesse suruti.

Ja orjad? Neid toidetakse ikka edasi endiste iestadega: kollitatakse põrguga, meelitatakse taevaga, ja kõige selle juurde kasvab aegamööda nii palju kõiksugu maapealset kraami: pühasid asjakesi, siis veel kiriklikke kombeid ja nõudeid, nii et vaene ori, kelle vaimust igasugune valgusekiir eemale hoitakse, kõige selle juures viimaks lõpmata tuimaks ja tõntsiks jääb. Ja kui kõigest sellest hoolimata ajuti ta peas selgemad sädemed vilksuma hakkavad, kui väljakannatamata rõhumine ta suu avab, siis tulid tuli ja mõõk ning järele jäid ... suitsevad varemed, auravad surnukehad, nutt, valu, lein ja — veel raskem kurnamine a d m a j o r e m D e i g l o r i a m.

Ka usupuhastus ei parandanud seda olukorda tuntavamalt. Oli ju usuasjuski ainult niisuguseid uuendusi võimalik läbi viia, mis võimukate ringkondade kasudega kooskõlas seisid. Ja näiteks Luther oli selles mõttes täiesti Saksa orjapidajate tööriist. Tema kõned ja kirjad talupoegade kohta hõõguvad peksust ja rõhumisest. Ka siin vajutas ajajärk selge pitseri oma aja voolude peale.

*

Mis lubavad eelolnud lühikesed read ja nendele igal sammul kaasa kajav elu jõulurõõmusõnumi kohta järeldada?

Kõigepealt küll seda, et see sõnum rõhumise ja viletsuse all sündides kõige valjumaks protestiks oli selleaegsele surumisele ja kurnamisele. Kuid see protest kandis endas selget oma aja pitserit. Ta juhtis kannatava hulga silmad sinna, kust selle aja olukorra ja vaimse ula-

tuse järgi ainuke lootusekiir näis paistvat — t e i s e i l m a poole. Selles aga seisis avaldatud protesti nõrkus ja selle tagajärjeks oli, et olukorra paranemise asemel hoopis halvenemine tuli, ning — mis eriti tähtis — halvenemine just selle protesti enese kaasabil! Sest kuna kannatavate ja rõhutavate seisukord ikka raskemaks muutus, nende lootusekiir pikkamööda tumedamaks, nende vaimuilm tuimemaks, udusemaks jäi, kujunes jõulurõõmusõnum surujate käes aegamööda kõieks, mis vaeseid kannatajaid ikka kõvemini ja valusamini nende lõpmatu piinaristi külge kinni kiskus. Ühe sõnaga: rõhutute protest muutus aja jooksul rõhujate evangeeliumiks.

Ja selleks on ta jäänud tänase päevani...

Kes on need, kes tänapäev ilmlõpmata kurdavad ja karjuvad, et usuelu lõdveneb? Kes on need, kes tuliselt nõuavad, et iga usuvastane sõna tulle heidetaks ja sõna ütleja võllasse tõmmataks? Kes on need, kes endid kirikumüüride vahiväeks ühendavad?

Ja kelle kohta käib nende «ligimesearmastuse» töö?

Võiks arvata, et nende kohta, kes neil kõige lähemal seisavad: oma alatus häbielus priiskavate meeste ja poegade, oma lõbu- ja suguhimus aelevate naiste ja tütarde kohta? Ei, t ö ö l i s e d, «alam» rahvas — neile topitakse taeva õnnistust kaela! Et halbadest orjadest «häid» orje teha. Neile enestele on usk tihti niisama vähe tähtis, nagu Rooma orjapidajatele $1^1/_2$ tuhande aasta eest.

Õnneks muutuvad ajad, muutuvad inimesed, muutuvad vaated.

Ka jõulurõõmusõnumi kohta.

Karjumine usuleiguse üle on osalt kahtlemata põhjendatud. See on tunnistuseks, et rõhutud kihtides aegamööda arusaamine usu- ja kirikukütkete kohta ikka laiemalt maad võtma hakkab. Palju, otsata palju takistusi ja raskusi on muidugi veel ära võita, aga selles arusaamise kasvamises on võim, mis töölisklassi ta ajaloopikkuse lootuse — vabaduse poole viib.

«Vabadus on uue aja evangeelium,» ütles kord Heine. «Ja töölisklass on selle evangeeliumi kuulutaja ja lipukandja praeguses seltskondlikus arenemisjärgus,» lisab töölisklassi ideoloogia juurde.

Seda sihti, seda eesmärki pidagu töölisklass ka nüüd jälle meeles, kui kodanlikud kihid nende ümber oma jõulurõõmu valgel hõisates ja ilutsedes neile o m a odavat

moraali, o m a kütkestatud vaateid, o m a lõdvendavat «ligimesearmastust» vahutaval suul jutlustavad. Pidagu ta meeles, et mitte tööliskassi ülesandeks ei pea olema «halbadest orjadest häid, sõnakuulelikke orje teha».

K. Jentson

Meie maaelanikud sakste kujutuses.

ERAOMANDUSE LITURGIA

«Rahameelse kadukoguduse» kolm misjonäri, preestrid Tõnisson, Rütli ja Lubi rändavad praegu meie kodumaal ringi, et rahvast selle ususeltsi õpetuste ja dogmadega tutvustada ning usule äratatud tallekesi oma karja vastu võtta. Huvitavam kui nende pikad jutlused — ülempreester Tõnisson näit. alla 3 tunni ei kõnele — on uus liturgia ehk altariteenistus, mille nad misjonilehe «Postimehe» juhtkirjade põhjal kokku on seadnud. See liturgia on pea-asjalikult nõnda:

Preester:

Meie nõuame, et kõik ilmalik vara peab kapitalistide päralt oo-lee-maaa! Kes orjama on pandud, see orjaku hea-meee-leee-gaaa! Kes kapitalismi vastu võitleb, võitleb jumaliku ilmakorra vaa-aas-tuuu!

K o g u d u s:

Püha! püha! püha on meie jumal, see issand kapitalism! Kõik metsad ja maad on tema aa-au täis!

P r e e s t e r:

Meie nõuame, et eraomandus olgu puu-tuu-maa-tuuu! Armastus eraomanduse vastu on kõige püham armastus maaa pea-aal! Peremees olla ja orjasid kurnata on maapealne õnd-suus! Kes seda magusat tundmust pole tundnud, on kultuuri nurjatu vaa-staa-neee! Kes eraomandust puutumatuks ei tunnista, on äraneetud mäs-saa-jaa!

K o g u d u s:

Püha! püha! püha on meie jumal, see kallis eraomandus! Põrgusse kõik, kes seda ei tunnis-taaa!

P r e e s t e r:

Maa saagu neile, kellel raa-haa on! Maad ärgu tahtku, kes orr-jaa-maa peab! Ostmine on jumalast, rentimine kuu-raa-dist!

K o g u d u s:

Püha! püha! püha on rahaga ostetud koht! Pahareti pettus on põ-lii-nee rent!

E. Vilde

Kindral ja kirikherra ehk Militarismus ja klerikalismus

VANAJUMALA KÄÄRKAMBRIS

(Kolmeaastane vanajutt)

Vanaisa oli kaamelikarvust vilttuhvlid jalga pistnud, öökuue selga tõmmanud ja pikutas nüüd, pika varrega piip suus, kamina ees sohval, pakse suitsupahmakaid pikkamisi õhku puhudes ja neile poolkinnisilmi järele vahtides.

Ta näol hõljusid veel jäänused pilvedest, mis Ühendriikide ja Mehhiko naaklemine sinna kokku oli tihendanud; see aga oli õnneks väikeste kokkupõrgetega lõppenud, Wilson ja Bryan pidasid rahukõnesid ja nii hakkas siis vanataadil usk laste mõistliku meele ja inimkonna rahuarmastuse sisse jälle tagasi tulema ning pahameelepilvi ta otsaesiselt laiali ajama.

Mõnusas tundes hakkasid vanamehel pikkamööda silmad kinni vajuma ja piibupits langes lõdvalt allapoole suunurka, kui korraga laual telefon karjuma pistis.

Vanataat kohkus üles, vaatas korraks pahaselt üle õla kisategija poole ja sülitas hea lärtsaka kaminasse, nii et ühe suure hõõguva kivisõe külge lai must latakas järele jäi ja täheuurijad kohe ajalehtedele suurest tumedast plekist teatasid, mis äkki päikese peale ilmunud.

Siis tõusis ta, kuna tilin laual ikkagi vait ei jäänud, pikkamisi sohvalt üles ja kooberdas laua juurde.

«Kes seal jälle jandab?» hüüdis ta pahase häälega.

«Kõrgeauline, see olen mina, Peeter Karageorgievitš, Serbia kuningas. Tule appi, isa! Anna võitu minu vapratele sõjameestele, kes...»

«Mis pagana riidu sa seal jälle norid? Ammuks see oli, kui sa Türgiga sarvi käänasid ja tema poolkuul teise sarve hoopis ära väänasid ning tagant järele veel omagi vendadega pusklema läksid? Mis sul nüüd jälle sügeleb?»

«Isa, kes sa veel vägevam oled kui Vene Nikolai, isa, ära vihasta; mina sõdin püha asja eest — kaitsen oma trooni... see on, vabanda — oma isamaad pealetungijate vastu, kes meid ära tahavad hävitada. Mu rahvas võitleb nüüd vabaduse eest, mida temalt vägev Austria naaber vägivaldselt riisuda tahab. Juba ammu...»

«Hea küll, ma vaatan järele.»

Vana pani kuuldetoru hargi otsa ja keeras raskel sammul tagasi kamina poole. Nii oli seal all juba jälle midagi lahti. Pidi vist nii äkitselt tulnud olema, et tema nuuskurid selle ettevalmistamisest midagi ei olnud teatada jõudnud. Või ehk oli paljas tülinorimine alles, mis veel rahulikult võib lõppeda? Oh, seda oli ju ennegi juhtunud.

Ta tõstis teise jala tooli peale ja hakkas vaheajal kustunud piipu uuesti põlema panema, kui laualt uus kõlin kostis.

Vanamees kortsutas kulmu, viskas piibu prantsatades põrandale ja kobis jälle laua poole.

«Kes see põristab seal?»

«Kuule kolleeg,» ümises torust tume urisev hääl, «tule...»

«Kes see uriseb seal?»

«Ah, pardoon, mina, Franz Joseph, Austria keiser... Kuule, vana, tule mulle ruttu appi. Tahan need Serbia hobusevargad ja mõrtsukad kord mehemoodi läbi tuuseldada, nii et nad igavesti mäletaksid.»

«Aga kuule, mis temp see sinu poolt on väikesele nõr-

gale naabrile sel kombel kallale tungida? Ise vana mees, jalg hauas, teine äärel, ja veel teiste oma ahnitsema, teisi oma alla suruma?»

«Ptüi! Verfluchte Kerle, neetud kelmid! Oleksid sina vist teisiti teinud, kui need massuurikad sinu troonipärija ära oleksid tapnud? Ja naise veel sinna juurde. Seda pole küll vaja arvesse võtta — oli ainult va sohinaine, madalast krahvisoost, aga troonipärija... Sa tead, kuidas ta sinu katoliku kirikut igapidi toetas, veel agaramalt kui mina, vana mees, seda teha olen jõudnud. Kõik su papid paluvad nüüd sinult abi kättemaksmiseks ja süüdlaste karistamiseks.»

«See on siiski raske asi, ma pean tõsiselt järele mõtlema.»

«Sa siis ikka lubad, vana vennas? Ma võin siis oma soldatitele kuulutada: jumal on meie poolt. Auf Wiederseeh'n siis!»

Veel raskem oli vanajumala samm, veel tõsisem ta nägu, kui ta kamina juurde tagasi pöördus.

Kuid veel ei olnud ta istuma pääsenudki, kui korraga telefon jälle kisama hakkas, nagu oleksid kõik Iisaku kiriku kellad tuljakut tantsinud. Ja toas oleks nagu puskarihaisu tunda olnud.

«Kes see möllab seal nagu mõni purjus voorimees, ei lase ööselgi inimest rahus olla?» põrutas vanataat, kuuldetoru pihku haarates.

«Eto mõi, mõi, Nikolai Vtaroi, meie, Venemaa keiser ja isevalitseja, Poolamaa kuningas, Soomemaa suurvürst, Novgorodi...»

«Laadna, laadna, ma tean, et see sul pähe on õpitud; see on ju ka kõik, mis sa mõistad. Aga ütle nüüd, mis sa selle telefoni kallal jaburdad?»

«A vot brat, što! Sõtta lähen! Tahan sellele Austria vanasarvele samasugust õpetust anda, nagu mu poisid kodus «punastele» andsid. Trahh ja põmm! võtan Austria ära. See ongi ju õigusepärast minu maa. Seni lasksin Joossifi seal valitseda, arvasin, las istub nii kaua, kui kärvab, siis võtan muidugi riigi ära. Aga nüüd... No jah, nüüd läks teine aga, nagu mu poisid, see on, ministrid ja teised, seletavad, meie vennasrahva Serbia kallale. See on, sellest popsist poleks ju nüüd midagi, aga... Mis see nüüd oli jälle? — Hei, Sassonov, mispärast...»

«Aga mis sa nüüd minust tahad?»

«Ahaa, ja vot lugu on nii, et lellepoeg Villem ähvardab Austria Joossifile appi minna. Ja Vassiili on tugev ja tark, ja kaval — oi, oi! See on, mina olen muidugi kõige tugevam, ja mamma ütleb ka seda, aga Griška, sa tead, see Rasputin, kes ikka tihti seal naiste poole peal palumas käib, Griška ütleb, oleks ikka hea kui sina meie poole appi tuleksid, sest... onu Vladimiri enam ei ole, kes mind enne ikka utsitas, ja Vassiili on nii hirmus tugev, et... Ah, mis ma nüüd tahtsin ütelda?... Oh kui raske on maailma valitseda! Ma ei ole kunagi paberiltki nii pikka kõnet pidanud... See on — Griška, Griška, mis ma veel pean ütlema?... Ah jah, sa tuled siis, deduška? Griška ütleb ka, et kui meie kahekesi oleme, mina ja sina, siis me ei karda lellepoeg Vassiilitki, net brat, ei karda!...»

«Püha Peeltsebul!» ohkas vanajumal, toru hargi otsa riputades, ja jäi nõutult lauale toetama. «Nüüd läheb lahti! Ja mina, mina pean neid aitama. Kõiki. Keda? Oo, mu vaene pea!... Sarnast sodi ei ole ma sestsaadik näinud, kui ma ühel nõrkusetunnil need putukad maailma lõin...»

Nina all telefonis hakkas äkki põrgulärm. Ei, see ei olnud lärmgi — see möirgas, nagu oleks tuhat Krupi 50-tollilist Berliinist New Yorki põmmutanud.

Vana kahvatas... Niiviisi võis ainult üks põristada. See ei tundnud nalja. Väriseva käega ulatas ta toru järele. Aga enne veel kui ta küsitlema sai hakatagi, raksus sealt vastu:

«Kes see on? Vanajumala kabinet? Marš, mine kihuta vanamees voodist välja. Mina kutsun, Wilhelm, Rex.»

«Mina, Vanajumal, ise olengi siin.»

«Soo, ja lased mind nii kaua kõlistada? Vaata, et seda teine kord enam ette ei tule. Minul ei ole siin nii palju aega vedeleda kui teil seal üleval. Kuulutasin Vene barbarile — uppugu ta sunnik vodkasse! — sõja; saatsin väed Belgiasse — äh, pops! Ei taha teed anda — vajutan ta talla alla... Siis punapükstele kallale. Pariisis kirjutan Prantsusmaale rahutingimused. Siis tulevad Inglise vurluntskid...

Also, vanamees, eins, zwei, drei, pükstesse! Ja marš, alla! Kell 8.27 olen kiirrongiga Aachenis kindralstaabi peakorteris. Sealt saad von Moltkelt orderi. Oled seal! Hiljaksjäämise eest kartsas! Verstanden? Said aru?»

Klõn, klõm — ja läinud oligi ...

Kabinetis jäi silmapilguks kõik vaikseks. Siis kuuldus tugev prantsatus, nii et taevapõrand põrus ja maa peal ilmatargad tähenduse tegid: ajaloo mälestusest saadik ei ole nii tugevat müristamist kuuldud.

Kui Peetrus pisut hiljem, võtmekimp vöö vahel, naerumuie näol, kabineti uksest sisse vaatas, et vanataadile teatada, kuidas ta paavsti ja jesuiidikindrali hingekesed, kes taevavärava taga sisselaskmist nurunud, uperkuuti alla katlaruumi vend saatana juurde saatnud, jäi ta lävel kohkunult seisma: laua ees maas lamas minestuses vanataat, nii pikk ja lai kui ta oli, telefonitoru kramplikult kokkukiskunud käes. Seda nähes sai Peetrus asjast kohe aru ja ümises pead vangutades habemesse:

«Vaene vanamees, nüüd ei tahaks ma ilusa Estrigi eest sinu naha sees olla!»

Ja üle ukse välja keerates hüüdis ta vihaselt käskjalale, kes eesli seljast pakse palvepatakaid hakkas maha laduma, mis Ameerikas rahu pärast üles olid saadetud:

«Kasi minema, lurjus! Vii oma palveräbalad ahjukütteks oma vabrikutele, mis Euroopale sõjamoona valmistavad. Nüüd tahan mina selle eest hoolt kanda, et te vanajumalat oma sigadusega enam ei tülitaks.»

H. Pöögelmann

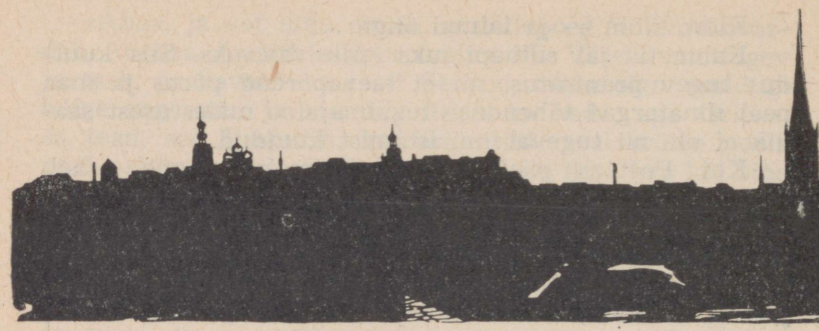

TUMEDATEL TUNDIDEL

Jah — mispärast?

Kes vastab? Vaikib maa, vaikib taevaski.

Kas ei olnud taevaasemikud meid maast madalast saadik õpetanud ja meile kõigevägevama käsuna sisse tuupinud:

Sina ei pea mitte tapma. Sina pead oma ligimest armastama kui iseennast. Ülem käsusõna on armastus...

Ja nüüd õnnistavad selle armastuse-käsuõpetuse prohvetid meid tapmisele ja paluvad jumalalt «võitu» meie tapamasinatele, s. o. et meie sõjariistad võimalikult palju verd valaksid...

Venemaal andis «püha» sinod kõikidele vaimulikkudele käsu inimesi sõjale vaimustada. Kõlnis, Saksamaal, seatakse suurtükid kirikutorni, et parem oleks õhulaevade ja lennumasinate peale põmmutada. Ja kuna kõigi sõdivate Euroopa riikide papid jumalat appi paluvad verevalamisele, mängivad New Yorgi papid — rahupalumise kommejanti. Just nagu ei oleks see kuuehõlmapidi ühele ja teisele poole tiritav «jumal» nende eneste tunnistuse järgi «kõikvõimas», kõikteadja, kelle tahtmiseta ju varblanegi katuselt maha ei langevat. Miks tikuvad nad siis tema plaane segama? Teda õpetama, nagu ei teaks ta ise mis teha? Mis aitavad seal palved, kus «kõikvõimas» ise otsustab?

Kuidas palub üks teie leerist jumalat appi verevalamisele, kuna teine rahust lällutab?! Kuidas julgete teie

üleüldse j u m a l a t sõjaga ühendada, seda kes selgel sõnal ütelnud: sina ei pea mitte tapma?!

Kakskümmend miljonit inimest, kristlikku «venda issandas» kõige täielikumate tapamasinatega üksteist purustamas, üksteise vara ja elu hävitamas — see on teie kristliku ligimesearmastuse kahetuhandeaastase õpetuse... pankrot. See on taeva pankrot, see on usu pankrot, see on kirikuvõimu lõpu algus. Ja kui praeguse kõige vägevama kristliku kiriku pea — Rooma paavst — surivoodil haige olevat... kurvastuse pärast selle vennatapva verevalamise üle, mille ärahoidmiseks kirikuvõim nii väeti oli, siis on see silmanähtavaks tunnistuseks ja nagu tähenduseks, et maa peal vägevam võim valitseb kui kiriku «kõikvõimas» jumal oma käskudega ja õpetustega; veel enam: et see võim ka «jumala» ühes ta teenrite ja templitega oma orjaks surub.

See võim on «kõikvõimas» kapital... Selle orjuses seisavad kirikud ja kloostrid, papid ja piiskopid; selle sõna kuulavad kindralid ja ministrid; selle ees nõtkutavad alandlikult pead keisrid ja kuningad. See võim annab vastuse küsijale: miks? Selle saagiahnus on, kes rahulikud talupojad ja töölised tuhandete verstade tagant üksteist tapma saadab, kes maad rüüstab, elu ja varandust hävitab, lõpmata leinapisaraid voolama paneb, see on, kes kultuuri aastatuhandesed võidud ja saadused verise ja metsiku sõjatantsu teenistusesse sunnib ja inimsoole tumedad tunnid toob... sõja, katku, nälja... Nälg!... Missugune kohutav lunastus! Ei ole esimene kord ajaloos, kus sa ahelaid purustada aitad. «Söögu rahvas ometi kooke, kui tal leiba ei ole», irvitas Prantsuse troonilt kuulus Marie Antoinette rahva näljakisa peale. Ja rahvas vastas revolutsiooniga, mis ilusa kuningaproua pea... tapalavale viis, Prantsuse türannivalitsuse hävitas ja Euroopale vaba õhuvoolu tõi. Sada aastat on möödas sellest, kus Napoleon veel kord Euroopat raudsesse ikkesse tahtis suruda. Sealsamas Waterloo väljal, kus see türann saja eest o m a ajajärguga hauda langes, seisavad tänapäevalgi jälle sajad tuhanded lahingus.

Millega lõpeb see Waterloo? Kas kaevab ta haua uusaja Napoleonile — kapitalismile? Kas peletab ta inimsoo tumedad tunnid ja avab vaatele vaba ulatuse v a l g u s e p o o l e?

H. Pöögelmann

MAA-ENAMLASTELE

Praegu, kus Eesti asutava kogu valimisemängu puhul rahvakoosolekute ja selleks tarvilikkude ruumide küsimus jälle elavamalt päevakorral on, olgu maaseltsilistele meele tuletatud, et siin kirikuid kõigiti kasulikult võib tarvitada.

Ma ei mõtlegi siin praegu kirikute äravõtmist, vaid ainult seda, et rahvas kirikut vabal ajal poliitilisteks ja hariduslikeks otstarveteks peab tarvitama.

Kui «jumalateenistus» lõpeb, võib väga hästi rahvakoosolek alata. Kõnemehed, astuge kantslisse! Sealt on väga mõnus ka üleskutseid ja muud ette lugeda. Ja oreliviled hüüavad «Internatsionaali» ning muid võitlusselaule hästi ilusasti.

Laskem nende läpatanud müüride vahele revolutsioonihapnikku.

Muudetagu jumalakojad — kuigi järk-järgult — koguduse- ja rahvakodadeks.

Kuhu valgusekiir sisse tungib, sealt põgeneb pimedus.

OLEVI RAHVAKOJAS

Jumalal on palju
eluasemeid:
igas linnas on tal
mitu tükki neid;
igas alevikus,
igas nurgas maal
on tal tarvitada
suur ja kõrge saal.

Ei siis pane pahaks
armas isake,
et ta lapsed nõudvad
ühe endale,
ja et edespidi
mõned võtvad veel.
Isale au olgu!
Lastel hea meel!

Ega me siin vales
peta rumalat;
palvega ei paina
taevajumalat,
ei me nuru võitu
temalt sõjateel.
R a h u o l g u m a a p e a l,
r a h v a l h e a m e e l!

J. Lilienbach

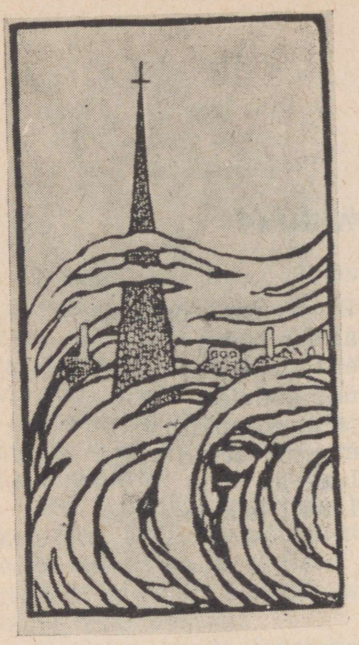

HÜÜDJA HÄÄL

Ei une narriv samps —
ma olin kirikus.
Ei papi jutlus jamps —
ma ise seisin kus?

Kantslis.

Ei papi mustas kuues
ma kantslis seisnud sääl.
Oli Kristusel ristis puues
altarimaalil
kate pääl.

Ei küünlad põle.
Kõrge ja kõle
hallis valguses
ruum.
Ent rahvast põrub põrand —
ülemeelikud läki-läkid pääs,
pingis istuvad maatamehed,
suuaugust aur käib
kuum.

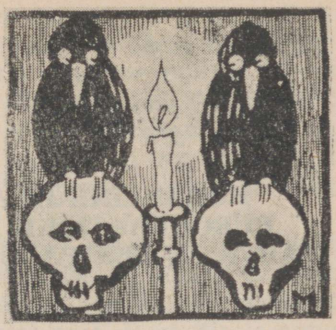

Ristilöödud töörahva tõusu teest
mu eel nüüdsama tõrand
agitaatori kirgliku
kops.
Maailma tulirannatava mõtte kumal
kiitust ürgab mõisaori, päeviline,
pops.

Kõnelen.

Päeva vägilastest suurem ise,
all kuulab rahvas enesejumal —
ennast määravat süüdata siin
püüd tulilonti,
meel näidata selja tagant
liginevat
tonti...

Ju kantsli alt kriiskab
vile lõige,
varsti vastab sajahäälse kõrioreli
röök:

su usk ei ole õige
ka koguduses selles!

Jääb hüüdvaks hääleks
mu hõige.

G. Suits

KODANLIKE JA ARISTOKRAATLIKE NING BÜROKRAATLIKE RÖÖVIKUTE LITANIA EHK PALVE JA EESTPALUMINE SELSINATSEL RASKEL AJAL

Issand, Issand Jumal, keda meie ei usu, halasta! Jeesus Kristus, keda meie erakonnaseltsilised omal ajal risti lõid, halasta! Kuulge meid mõlemad ja heitke armu meie peale. Sest kedagi meil enam ei ole, kelle poole pöörata.

Aidake ja hoidke meid, kui vähegi võite! Kõige revolutsiooni eest, kõige sotsialismuse eest, kõige enamluse eest.

Hoidke meid, Isa ja Poeg! Kaubakülluse ja hinnaodavuse eest. Tööliste kontrolli eest. Maade ja majade puutumise eest. Pankade natsionaliseerimise eest. Mässamise ja klassivaenu eest. Rahu ja rahvamiilitsa eest.

Hoidke meid! Enamlaste vägevuse eest. Punasekaardi eest. Revolutsioonitribunali eest. Õnnetu äkilise surma eest. Rippumise eest. Meie vere valamise eest. Sundusliku töö eest. Varanduse äravõtmise eest! Pane võmmid ja kalotid pankade ette jälle vahti.

Aita meid armas, armas, armas!

Anna meile hea (ja mitte väga kallis) advokaat kohtupäeval.

Meie, vaesed rikkad ja veel vaesemad rikaste sabarakud ja kõik kapitalismuse ülemad preestrid ning truuvid teenrid, palume kas või põlvili maas.

Hoia meie riiki ja püha eraomandust! Anna meile truud töötegijad. Targad nuuskurid. Sõnakuulelikud soldatid. Anna trükivabadust meie ajakirjandusele. Alatust ja ülbust meie suleorjadele . . . Hoia kõik kogudused kirikhärrade rumalakstegeva sõna ja sakramentide mõju all. Ära kirikuid rahva kätte anna. Ära Pöögelmanni ega teisi punaseid kantslisse lase. Keela ära kõik sotsialistlised ajalehed, pane «Tööline» ja «Правда» ja kõik punaste punased lehed kinni. Tee «Postimees» ja «Teataja» lahti. Kinnita «Päevalehte». Anna Luigale tervit. Vangista kõik

«Kiire» mehed. Raba jalust maha nende kõnemehed. Keela nende koosolekud ja võta saalid käest ära. Pane nende ühisused kinni 14. märtsi seaduse põhjal. Anna Anvelt riigiäraandmise pärast kohtu alla. Saada kõik W. s. d. t.-p. liikmed maksva korra kukutamise pärast igavesele sunnitööle. Loo uus politsei ja sandarmiamet meie näo järele, mis alatum ja nurjatum oleks kui kõik endised.

Kuule meid Issand, Issand, meie Jumal! Anna kõigile riigivalitsejatele ja presidentidele väge ja võimu ja õelat meelt. Meie keisrit juhata ja tröösti ja anna talle vodkat. Kaitse kõike ta suguvõsa madruste eest. Rasputinile anna taevas ilusate inglite seltsis parajat leili. Anna kõige suuremale seaduserikkujale ja võrukaelale, kohtuministrile Štšeglovitovile ja tema poolt nimetatud ning nüüd ajutiselt puhkusele lastud kohtuvanematele endine vägi ning nurjatus tagasi. Pane ohvitseridele jälle pagunid peale ning soldatite kohta surmanuhtlus maksma. Anna meie armukestele ilu ja õrnust, hoia koolides usuõpetus alles. Luba sisemist ja välimist misjonitööd va pagana mustade orjastamiseks teha.

Kuule meid ometi! Anna sõda ja verevalamist, võitu ja kaotusi kõigil väerinnetel. Katku ja kallist aega. Tulekahju, veekahju ja kallist kinnitusetasu. Anna kasu ja protsenti kapitalidele, mõisnikkude ja hallide parunite viljale välja peal. Lase hästi korda minna kõik ärilised ettevõtted ja rahalised operatsionid. Hoia meie naisi käima peale jäämise ja lapsi kõha ning nohu ja meid ja meie poegi paha haiguse eest. Anna ammedele rohkest rammusat piima rindadesse. Päästa lahti kõik mõisnikud, sõjaröövikud, vastarevolutsionäärid ja muud ilmasüüta vangid. Kaitse töötõrkujaid. Anna neile asutav kogu nii must kui põrgutukk. Õnnista kuuli, mis Leninile määratud.

Kõrgesti austatud Vana- ja Noorhärra! Meie ei tülitaks Teid teps mitte, kui meil veel mujalt abi-armu loota oleks. Ise meie võidelda ei suuda ja töölised meid enam ei usu. Nüüd peate meie palvet täitma, kas kuulete! Sest kui meid Jumal ka ei avita, siis ei päästa meid enam keegi Kurat.

Taevavalitseja! Pane seal oma riigis, mis mitte sestsinatsest ilmast ei ole, sotsialismus maksma, kui tahad, aga maailm jäta meile ja meie pärijatele! Igavesti, aamen!

PAPI PALVE

Et terve koguduse töö saaks ainult minu kasuks —
Ma sajatusi saadaks neile see eest tasuks,
Et põrgu hirm neil ikka hinges lasuks
Ja uued aated ilmas neis ei asuks...
Vaat siis mu kari alles jõudsalt kosuks!

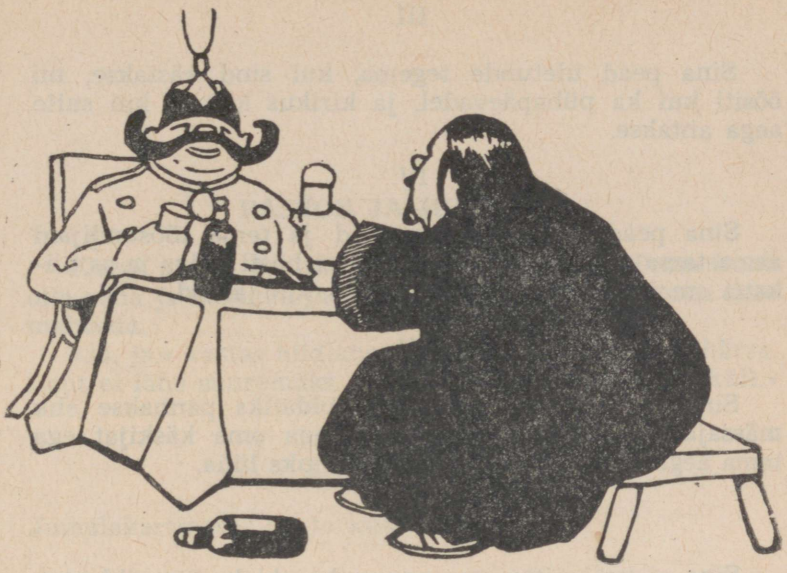

Kats ametiwendc.

ESIMENE TÖÖLISE PEATÜKK

Kullajumala kümnest käsust ja keelust

I.

Mina olen Issand ja Ilmavalitseja; sul ei pea mitte teisi klassihuvisid ega erakondi olema minu kõrval.

II.

Sina ei pea mind mitte ilmaaegu kodanluseks ega buržuaasiaks sõimama, sest klassivahesid pole olemas, aga minul on vägi ja võimus sind nuhelda ning nuhtlemata jätta.

III.

Sina pead ületunde tegema, kui sind kästakse, nii öösiti kui ka pühapäevadel, ja kirikus käima, kui sulle aega antakse.

IV.

Sina pead oma leivavanemaid ja tema töösundijaid armastama ning austama, et su käsi hästi käiks ja sa niikaua oma koha peal võiksid orjata, kui jaksad.

V.

Sina pead tapma, kui sind soldatiks pannakse ehk mässajaid rahustama saadetakse, aga oma käskijat ega tema aega ei tohi sa teps mitte surnuks lüüa.

VI.

Sina ei pea mitte oma peremehe abielu ära rikkuma, kes sinu naist, tütart, õde ehk pruuti omale eluabiks tarvitab.

VIII.

Sina ei pea mitte oma tööseltsiliste eest kostma, vaid nende peale salakaebust tõstma ja keelt peksma.

IX.

Sina ei pea mitte himustama head korterit ega korralikku ülespidamist, vaid vaevases katuse- ehk keldrikambris külmetama ning nälgima.

X.

Sina ei pea mitte armastama oma naist, last, veiseid (loomi) ega muid asju, mis su peremehe päralt on.

PASTOR JA HIIDLANE

Keegi pastor kaebas hiidlasele oma häda. Tema kuub olla vana ja kulunud ja kõhuke ei tahtvat enam kuue sisse mahtuda.

«Ja, ja,» vastas hiidlane, «usun seda küll, pastorihärra. Laut ei lähe suuremaks, aga orikas, kes sees istub, küll.»

UUED SÕNAD

Jumalakartmatus on tarkusehakatus.

«Tee tööd ja palu jumalat» —
nii petetakse rumalat.

«Jumal hooletumat ei hoia
ega laiska ei toida» — seda
teeb tööline.

Kurat nuhib, jumal juhib,
inimene ähib ja puhib.

Kes kannatab, see kaua orjab.

— — — — — — — — — — — — — — —

MÕISTATUSED

Kirju kari, valge väli, must hunt.
(Kogudus, kirik, kirikhärra)

Hark all, paun peal, pauna peal rist, risti peal lõuad.
(Kirikhärra)

HALETSEGE ISSANDAT!

Haletsege Issandat,
keeled, rahvapered ja suguharud,
kõik sipelgakuhilad, mesilastarud,
kaamelid, küürakad kaamelid
ja tigupoeg vesiroosi varrel —
haletsege Issandat!
Vanaduse nõrkusest
haiget Issandat,
kes oma näonaha kollase pergamendi,
millest saab kord köide
piibli raamatule,
on peitnud podagrahaigete
sõrmede vahele.

Haletsege Issandat,
kes taevase firmamendi
aujärjelt pörnitseb
oma surnud härja kalestund silmiga
üle vend vennaga tapleva
ja vereleitsakun hapneva maa
Jupitri pääle, sest
täna väriseb sääl maa
ning hauvad annavad omad surnud,
Jupitri roheliste koerakoonlaste
esivanemad välja, sest
täna toob Issand
oma noorema poja,
rohelisekoonuga Kristuse,
lunastuse ja lepitusohvriks
Jupitri koerakoonlaste esiema —
peninuki Eeva
patulangemise eest.
Ja langevad Issanda silmist
pisarad rasked kui sulatina

läbi avaruste hõõguvate meteooridena
oma ristipood,
õlisapi ja äädikaga toidet
poja pärast.

Haletsege Issandat,
sest vaevalt taot need ristinaelad
taeva firmamenti
valgustandvana lunastuskirjana
jumalavallatuile maalastele
hardate inglite poolt,
kui ju homme
peab oma risti kandma
Saturni Kolgatale
nahkhiire tiibade ja
pardi jalgadega
noorem Kristus
Saturni suguvõsa esiema
patulangemise eest.

Katab pimedus maad
ja Saturni kuid.
Koriseb lämbuden Issand
ja liigutab hambutut suud,
oma kondiste sõrmiga
kramplikult haaraten troonikäsipuid:
«Õhku, Issandale õhku!»

Ning siis tulevad kaastundlikud inglid
hapnikupatjadega
ja viivad väsind Issanda põhku.
Kuid pole lõppu
vana Issanda kannatamistel
ega Kristuse taevarannatamistel!

Tunahomme saab Juudas
kolmkümmend hõbeseeklit
Neptuni variseride käest,
lüüakse Kristusele kõrva pääle
sünedrioni õuen ja
sülitakse talle näkku
ning salatakse oma jüngri poolt

kolm kord, enne kui
kukk kolm kord on kirend.
Ületunahomme
peseb Uraani pääl Pilatus oma käed
ja piitsutakse Kristust
seitsmeharaliste skorpionidega
maavalitseja õuen.

Ent kogu ruumi laotus
on täis päikese süsteeme
ja liikuvaid taevakehi
ning igal pool:
kun liikumine — sääl elu,
kun elu — sääl naine,
madu, saatan ja patulangemine
ning hinge Kolgata.

Palju peab olema Issandal poegi,
palju peab olema planeetidel Jumala
Emasid
paradiisipatu lunastamiseks!

Ja siis on taeva firmament
täis Kristusi, Jumala Emasid
iga värvi ja karva:
koerakoonudega, peninukkidega,
sabade, kapjade, nahkhiirte tiibadega
ja kesk seda taeva loomaaeda
istub aujärjel pergamentkollane
Issanda muumia.

A. Alle

ISSANDA SURM

Issanda surmavoodi baldahhiinilt
verist mäda tilguvad tähetuberklid.
Haletsen sind, Issand, me h e r c u l e!
Sest pea raputaks kiirtetolm su parukalt
ja kumab su paljas lagipää
kui tuhaga küürit kastrul,
millest Saatan, naeru mökiten taeva sarikal,
peiedeks valmistab viinakarika.

A. Alle

PÜHA KIRI

jehoova-jumala omaenda käega kirjutatud kirja suhtes

Kallis kaim Edasi!

Sina sahkad, et ülaltähendatud jumalat ei olegi, et mainitud asunikud kaapinud jumalapuru kirikust välja, kandes koolipingid sisse ning loobunud palgamaksust jumalasulasele, milliseid asunikke sina suure suuga kiites meile eeskujuks sead, et meiegi samas suhtes libastuksime libedale teele, juhmakalt joondudes jumala viha alla — rännates püha altariga otsekui mustlase leierkastiga mööda eramaju, misjuures võimaldatud oleks ja möödapääsmatuks muutuks kolme kopika korjamine igalt jutlusekuulajalt ehk mis veel jõledam, et sunnitud oleksid maksma needki ilma patuta hinged, kes oma südametunnistuse puhtust tundes kogu jutluse aja istudes tukkunud ning mitte midagi kuulnud!

Pane nüüd telefonipiip käest, pista sulevars kõrva taade ning kosta kolm küsimust: 1) kui jumalat ei ole, kes siis ajab veevoo ühes kohas kõrgeks ning teises kohas madalaks ja paneb kindla maakera värisema, milliseid nähtusi mässuaastatel tuleb ette enamlaste päälinnas Leningradis ning Laadoga järve paigus, milliseil mail ei ole enne ega pärast Kristuse sündimist tulemäe kraatrit leitud; 2) kui jumalat ei ole, kes siis saatis märgukirja jumalasalgajate Moskva konverentsi asjus ja 3) kui jumalat ei ole, kes siis segas rahva keelt Baabeli torni ehitamisel.

Päevaselge. Sedasi edasi ei saa. Kui sina ei hakka jumala vastu viisakamaid võtteid tarvitama, siis ürgab Baltimeres mõõn, Neeva nuuskab oma vee sulpsti Soome lahte, aga sinu veski ei liiguta enam oimugi.

Ära siis viivita. Võta aru pähe enne kui see juba hilja oleks... Ütle ilma eeskõneta, et sa ise oled juba ümber

pööratud ning et üldmõõdus tulevad veel järgmised korraldused teha:

1) «Edasi» asemele «Tagasi».

2) «Правда» asemele «Правее»*.

3) «Bezbožnik»** ei tohi oma piltidel maalida jumalat tigeda kulaku näo järgi, vaid intelligentlikult, ning inglid ei pea olema nahkhiirte ega heinaritsikate sarnased, vaid peaaegu niisama ilusad nagu värvitud daamid (õhtul ja ööl Nevski pääl).

4) Komintern Moskvast minema!

5) Peaks keegi tsaaritrooni himustama — võtku!

6) Kaheksa kuu tagant revolutsiooni — mitte korrata, sest sarnasel juhul ei saaks uus keisrinna troonipärijat ilmale tuua, kuna on teada, et Maria kandis taevatroonipärijat 9 kuud, sellest hoolimata, et ta jumalast enesest käima pääle sai.

7) Tahetakse tsaarist lahti saada, siis teda mitte jalgupidi troonilt maha tirida nagu Kolka Romanovit, vaid teha seda viisakal kombel.

8) Trooni hävitamise järel anda buržuidele aega parlamentarismi saavutamiseks, aga mitte ühe aastaga kaks revolutsiooni teha.

Välismaa ning Vene ajakirjanduse hoiatuste kui ka jumala enese kirja läbilugemisel antud 2. juunil 1925 p. Kr. sünd.

V. Buk

---

* *Правда* — tõde, *правее* — paremale (vene k.).

** *Bezbožnik* — ateist (vene k.).

VÕITLUS KURADIGA

Vaimulik najatas pehme leentooli seljatagusele, tõmbas tubli mahvi jämedast sigarist, laskis paksud suitsurõngad üksteise järel lae alla hõljuma ja mõtles.

Loojaminev päike katsus läbi lahtise akna uudishimulikult tihedaist suitsurõngastest läbi tungida, aga ei suutnud, sest ta kiired olid selleks juba nõrgad. Veel virvendas ta mõne silmapilgu, tõmbas siis nagu häbenedes väsinud kiired tagasi ja peitis end tervenisti mäenõlvaku taha.

Kaugelt kajas veel külapiiga lustiline trallitamine, mis vististi jumalasulase mõttekäiku segas, sest vaimulik tõmbas kärsitult otsaesise kortsu. Viimati vaikis ka see ja nüüd ei seganud enam keegi hingekarjase rahu.

Vaimulik tõmbas veel paar mõnusat mahvi ja langes siis unistuse-taolisse olekusse.

Valgete suitsurõngaste vahelt näisid väikesed roosad inglikesed välja vahtivat, niisamasugused nagu Lunastaja sõime ümber altaripildilgi — nende väikesed neiunäokesed olid õpetajale tuttavad ja nüüd näis, nagu oleksid nad pilkavalt naeratanud. Ah, kui ilus!

Hingekarjane tõstis tasa, et mitte magusast unistusest lahkuda, sigariotsa suhu ja imes nüüd pikka ja venitas suitsu.

Midagi saladuslikku, midagi meeldivat peitus neis suitsurõngastes — vägisi tärkas vaimuliku ajudes võrdlus hiinlasega, kes oopiumiuimastuses nägemusi näeb, kuid vaimulik tõrjus selle mõtte tagasi, kartes, et omis unistusis eksitatud saab ja inglikesed kaovad.

Näe... Seal nad lendavad, hõljuvad üksteisest läbi ühes suitsurõngastega otsekui sõime ümber — nad naeratavad nii magusalt, nii pühalikult.

Vaimulik püüdis pilguga kaugemale tungida, läbi suitsurõngaste — inglikarja, lootes midagi, mis lubatud vaid pühadele.

Ja tõsi... Üleval kirjutuslaua kohal nurgas näis liiku-

vat midagi, mis oli märksa tüsedam kui õrnad sigarisuitsuna läbipaistvad inglivarjud.

Vaimulik vaatas terasemalt.

Mis?... Sarved! Tulipunased, ettepoole käänatud, sikusarvetaolised, pigimust, viksitud saapana läikiv otsaesine, nägu ja... naeratus... kuratlik naeratus huulil! Vaimulik laskis kohkunult sigari põrandavaibale kukkuda ja püüdis vaate teisale juhtida — kaugele koledast viirastusest.

Võimatu. Mingisugune salapärane vägi kiskus vaate koleda pildi poole tagasi.

Viirastus lõi pilkavalt peaga kahele poole ja meeldivad inglivarjud põgenesid tulipunaseid sarvi kartes. Jäi üksi...

«See on ju Kurat...» mõtles vaimulik ja suured higitilgad ilmusid jumalasulase otsale. Kahtlust ei võinud olla, sest niisugusena oli vaimulik ise seda põrgupoissi kogudusele kantslist ette kujutanud, ehk ta küll teda näinud ei olnud. Ja nüüd oli ta siin — isiklikult. Pikka vabanes pühamees esimesest ehmatusest. Ta võttis vaimus hiilgava usukilbi varre tugevasse kätte, tõmbas sõnamõõga tupest välja ja avas pealekippuva vaenlase pihta vaimutule:

«Kes sa oled ja mis otsid sa siit?»

«Olen see, keda sa igas jutluses laimad, kelle olemasolu sa isegi ei usu, kes sinule midagi kurja ei ole teinud, ja tulin aru pärima haavavate sõnade üle, mida sa avalikes kohtades alalõpmata minu kohta tarvitad.»

«Aru pärima!...» Vaimulik surus maha vägisi pealetikkuva kohmetuse ja kordas:

«Kuidas?... Aru pärima? Minul ei ole sinuga midagi tegemist!»

Kuradi otsaesine kiskus kortsu, ta raputas pead nii, et sikusarvest tulesädemed välja käisid, ja müristas niisuguse häälega, et vaimulikul ihukarvad püsti tõusid:

«Vait... Või ei ole tegemist... Mõtled, et ma ei kuule, kui häbematult mind iga kord kantslis sarjad. Seda oled sa õppinud seljataga, ilma et sa õieti isegi teaksid, mis teed. Ainult seda ei oleks ma uskunud, et m i n u l e suust suhu valetada julged!»

«Kallis Kurat... Vabandage... Ega ma halva pärast. See on mu leib, aga ausõna, härra Kurat... Isiklikult ei ole minul Teie vastu midagi. Palun istet võtta!»

«Soo... See on juba hoopis teine tubakas!» Põrguvürst paigutas oma saatanliku silueti kirikhärra kirjutuslauale, tõmbas kapjadega jalad rätsepana istumise alla kõveraks ning sõnas, esimese sõrme kõvera ja terava küünega sigaritoosi peale näidates:

«Võib?»

«Palun, olge hea,» kogeles vaimulik, salaja hirmu- ja jälestusvärinaid tagasi tõrjudes. Põrguvürst võttis sigari, süütas selle sarvelt põlema, tõmbas ahnelt mõne mõnusa sõõmu suitsu ja vaatas siis sõnalausumata tükk aega hingekarjasele näkku.

Nad istusid — kaks vihasemat vaenlast, kellel isiklikult üksteise vastu midagi ei ole. Vaikus oli vaimulikule piinlik ja ta järeldas:

«Aga, kui teie täitsa mõistlik mees olete, miks kiusate siis vaeseid surelikke, miks veate inimesi juba lapsepõlvest tigeda teele, miks istutate süütute neiukeste südamesse ilmalikke ihasid ja miks veate vaeseid naisi ninapidi, et nad sunnitud on oma meeste vastu abielu rikkuma. Miks teete niisuguseid karutükke?»

«Hahahaa... Kallis naaber, kas oled mind kunagi näinud rippumas mõne naise nina otsas? Kas oled kunagi tähele pannud, et mina mõne süütu neitsikese salamahti ära olen eksitanud? Kas usud ise neid lapselikke mõttekujutusi, kas oled end ise nende eest kõrvale hoidnud — nende tegude teostamise eest, mida igas sõnas keelad?»

«Ma olen surelik ja — lihalik!»

Kurat puhkes täie häälega naerma.

«Hahahaa... surelik ja lihalik! Ainuke vabandus, mille abil kõik lubatud, mis keelatud, ja andeks antud, mis tehakse...

Ja need «surelikud ja lihalikud» teod aetakse kõik minule kaela, süüdistatakse mind nii, nagu oleksin mina peategelane!...

Mispärast lõi vend venna maha?

Kurat kiusas ja...!

Mispärast rikkus püha Taavet abielu?

Kurat kiusas ja...!

Mispärast läks Jüts võõra aida kallale?

Kurat kiusas ja...!

Pagana pihta! Igal pool kurat ja kurat. Nagu mina mõni koerapoiss või kannupoiss oleksin, keda iga tattnina võib väikese sõrme ümber keerata! Või arvate veel, et

mina mõni lunastaja olen, kes kõik ilma patud oma küürul peab tassima? Vasta!»

Kurat oli ärevuses laualt maha hüpanud ja käis ärritatult toas edasi-tagasi.

«Vabandage... see on, see on niisugune komme, nii teen minagi... minule on ette kirjutatud, mind on käskud ja ma täidan...»

«Narr,» sähvas Kurat vahele, «oled lugenud sealt, kust sa ettekirjutusi loed, et ma kord käskisin inimest mäe otsast maha hüpata ja lubasin kõik ilma selle eest temale anda... Miks ta ei hüpanud?» — «Tema... tema võitles kiusatuse vastu!»

«Hähähää... Võitles kiusatuse vastu!... Kui mina sinule ütlen, et võta laualt habemenuga ja lõika oma kõri läbi, siis saad paradiisi. Kas teed seda?»

«Ei!»

«Aga kui ma hea noosi kulda toon, siia sinu kirjutuslauale puistan ja ütlen: «Korja see praht ära — saad rikkaks!» Kas teed seda?»

«Ei tea!»

«Vaata nüüd... Esimene oli kiusatus — teine mitte, ja ometi on nad ühe ja sellesama Kuradi tembud. Selle vahel peaksid sa ometi vahet teha oskama. Ja kõige selle peale vaatamata püüad oma otsustamisvõimet lämmatades mind, keda sa õieti ei tunnegi, kelle vastu sul isiklikult midagi ei ole, laimata — ilma et isegi usuksid, mida räägid! Niisuguseid, kui ise oled, võid petta, võid neil suu ja silmad täis luisata aga m i n d ja oma südametunnistust s a i i a l p e t t a e i s a a.»

Kui kaugelt kajas kõle kähisev naer, äigas vaimulik käega üle higiseks läinud otsaesise, tõusis püsti, otsis üles sõrmede vahelt põrandavaibale kukkunud sigarijupi, süütas tikust tule otsa ja sülitas. Meeli valdas paha, vastik tundmus. Ah, see inetu unenägu, see jälk viirastus!

Aga siiski — — —.

Kas ei olnud selle koleda viirastuse, selle vastumeelse kuradi irvituses terake tõtt? Ei, ei ja tuhat korda... See on ju Kuradi kuju, kelle vastu pean võitlema, kelle koledate küünte vahelt pean teisi ära kiskuma. Ta naeris mind sellepärast, et lihalik inimene olen!

Aga ma tahan oma liha risti lüüa, ma tahan kõik ilma-

likud ihad suretada, siis jõuan selle äraneetud põrguvürsti kiusatustele vastu seista.

Ma tahan näidata, et mitte mina teda, vaid tema mind püüab petta... Ja ma võidan... võidan!

Vaimuliku vaimusilma eest libisesid kinolindina lugematud läbielatud juhtumid «lihalikus suhtes» mööda ja need olid nii mitmekesised, et pühamees isegi pead raputas.

Aga siis ei tundnud ma veel teda... Siis kujutasin ette... Vaid nüüd... nüüd. Siit saadik ja mitte enam!

Vaimulik lõi rusikaga vastu rindu ja otsustas kõigepealt «kõige kurja juured» oma ihust välja kiskuda ja selle abil kindlas võitlusvaimus põrguvürstile vastu astuda.

II

Vaimulik käänab oma «pühadusele valmivat» keha pehmeil padjul ühelt küljelt teisele.

Ta on peale esimest viirastust peatäie maganud, kuid see kole viirastus ei anna ikka rahu. Püha mees püüab pilkavat kuju, mis ikka ja ikka luupainajana või tüütava kärbsena ligi tükib, mõtteist välja ajada ja viimaks kargab ta süda häbemata põrgupoisi peale ääreni täis.

— — — — — — — — — — — — — —

«Aga — võidelda... võidelda ma tahan...»

«Liha... Mitte üks — suutäis!»

Esimesed õrnad koidukiired hiilisid häbelikult läbi vaimuliku magamistoa akna, nõrgalt toa sisemust valgustades.

Nad leidsid voodil väänleva hingekarjase, kes mitu sigarit ära oli suitsetanud, laual seisva veekarahvini tühjaks joonud ja nüüd täie suuga kuradit siunas, lubades temaga kõige vihasemasse võitlusse astuda.

Hingekarjasel oli ka õigus põrguvürsti peale pahane olla, sest täna oli pühapäeva hommik ja pahur sarvloom ajas vaimuliku peas kõik kavatsetud jutlusesõnad segi.

Viimaks tõusis hingekarjane ohates püsti, kohmas laualt tühjaks joodud veenõu ja astus aluspesu väel läbi peretoa kööki, teel keelega kuivaks läinud huuli limpsates.

Tasa, et mitte äsja teenistusse tulnud noort köögitüd-

rukut äratada, tõmbas hingekarjane ukse lahti ja põrkas kohkudes tagasi.

Köögi nurgas valge linaga kaetud ruumikal voodil lamas ilmsüütus unes noor lihav neiu.

Edevalt mänglesid õrnad koidukiired hommikuunest ning tervisest punetaval näol, kus pooleldi lahti jäetud huulilt naeratuse vahelt kaks rida lumivalgeid hambaid koidule vastu särasid. Sooja öö tõttu oli tekk voodi äärde maha visatud ja vaimulik võis vabalt üles ja alla liikuvat värsket rinda vaadelda. Ja jalad... Need tugevad, siiski valged, puhtaks pestud terved jalad, mis nii vabalt üksteisest eemal kõveras lamasid!

Vaimulik püüdis vaadet võrgutavast pildist eemale kiskuda, kuid silmade ees läks kõik segaseks, veri voolas pähe ning — — — — —

Hingekarjane oleks kõige ägademas ekstaasis ka kuradit kaisutanud, kui see naisterahvas oleks olnud....

III

Kellahelin kutsub usklikke kirikusse. Pühalikul sammul astub hingekarjane nende vahelt läbi, keda ta kuradi kiusatuste ja kõigepealt tigeda liha eest hoiatama peab.

Peale müriseva laulu oreli saatel kõlavad hulgana sõnad alla, mis vanaeitedel vee silma, kuulajaid köhima ja neiukesi punastama sunnivad.

Ka köögitüdruk kiriku nurgas punastab ja mõtleb silmi maha lüües:

«Vaata kus kelm, mis tegi ja mis räägib!»

Vaimulik võitleb — — — — — — — — — — — —

Kirik: «Kuna su ema sind ellu julges jätta, siis tembeldame sind häbiplekiga, et sa ise oma elu pead võtma.»

O. Krusten

«Sohilaps»

Igasugustes kirikliikes aruannetes on raudse järjekindlusega läbi viidud kõigi sündinute jaotus seaduslikkudeks ja mitteseaduslikkudeks ehk nn. «sohilasteks».

(Ajalehest)

«PATRIOOT»

Ta eluaja röövis, pettis
Ja häbematalt varastas,
Ta piinas lapsi, kolmel naisel
Ta eluküünla kustutas.

Kuid süda hakkas vaeva tundma;
Et põrgupiinast pääseda,
Siis pani suured küünlad ohvriks
Ja vaesed saivad kopika.

Nii harjun'd ametit ei võinud
Ta maha jätta iialgi:
Kuis enne ligemisi pettis,
Nüüd jumalat niisamuti.

J. M.

JUMALATA

Järgmisel päeval hiilisid teated läbi lukustatud ja riivitatud ukse.

Loode pööranud põgenedes välise ukse juurest kõrvale, jooksnud paremele poole ja langenud vahiohvitseri ukse taha põlvili. See viinud Korni eksiteele. Ta jooksnud Loodele järele, arvates, et see õigemat teed välja pääseb. Alles siis saanud eksimisest aru, kui Loode põlvili langenud. Ta andnud siis vagale kahjatsejale hoobi pähe, löönud ta pikali, aga põgenemise tee olnud juba kinni.

Hiljemini anti teada:

Homme kell kaheksa, kasarmu õuel, polgu juuresolekul — poomine.

Salaja teatati veel läbi ukse:

Loode saab armu, Korn lastakse homme kell kaheksa polgu ees maha.

Kartser oli juba pime.

Algas viimane öö.

Vaaren istus nurka maha. Ei olnud sängi, lauda ega tooli.

See on viimane eluase. Viletsam kui Seiskori saun. See on eluaegse orjamise ja eksimise palk. Olgu, homme on pääsemine.

Kusagil tema elus peab suur viga olema.

Ta hakkab seda viga otsima. Nii oli ta vallakoolis käies rehkenduse ülesandega jännanud. Kusagil oli viga, tarvis oli see leida. Ilma selle veata oleks lõpp hoopis teine. Ta on ehk palju vigu teinud? Ta on mitukümmend aastat oma ülesande kallal vaevelnud. Tuhanded väikesed vead on lõpu andnud: poomine polgu ees, hirmutuseks ja õpetuseks.

Ülemus arvab õpetust andvat. Aga selle peab nurja ajama. Tema, Vaaren, annab homme õpetust. Esimene kord ja viimane kord oma elus. Tema õpetab neid noormehi surema. See ei ole iga mehe asi.

Nii on see homme hommikul: hele päikesepaiste. Sõdurite read...

Aga kui need korraga liikuma hakkavad. Haaravad püssid jala kõrvalt, tormavad tapaplatsile, piiravad ülemuse ja hüüavad ähvardavalt:

«Ei tohi tappa!»

Nad peaksid seda tegema!

«Oleme süüdi kõik, karistage kõiki! Tehti ülekohut. Ei suutnud kannatada, — karistage kõiki!»

Vaaren tunneb oma näol kibedat naeratust. Olen ma vähe mahalaskmisi ja poomisi näinud! Ei ole kellegi kaitseks häält tõstnud! Aga nüüd peaks minu hukkamise pärast päike pimedaks minema, maa värisema ja kaljud lõhkema!

Ei, ei! Veel ei mõista inimesed surra! Neid tuleb õpetada! Palju, palju tapetakse veel enne ja puuakse! Aga enne ei kao ilmast ülekohus, kui inimesed surema õpivad. Kui nad elama ja surema on õpetatud. Nii rääkis Korn, ja see on õige.

On ta vähe ülekohut näinud? Aga häält pole ta selle vastu iial julenud tõsta! Rõhutagu, piinatagu, tapetagu, poodagu — lastagu aga temal elada, siis on kõik korras.

Kannataks kõik vaikselt, et aga elada lastaks.

Aga suuremagi kannatuse ja alandlikkuse juures võib eksida! Suuremalgi kannatusel on lõpp. Siis on kord enese käes. Alles surma ootes hakkab inimene mõtlema! Oo, terve maailm tuleks surma mõista, üheks ööks mõtlema sundida! Küllap siis leitakse, kus viga on! Tervele ilmale kuulutaks tema, Aleksander Vaaren, täna õhtul veel surmaotsuse ja küsiks homme hommikul:

«Kas veel endist viisi elaksite, kui teil võimalik oleks elu uuesti otsast alata?»

Ja kingiks elu ainult neile, kes seda valmis on iga silmapilk ohverdama — ülekohtu vastu võitlemiseks.

Siis võiks uus elu ilmas alata.

Aga homme tapetakse ainult tema ja Korn. Ja täna öösel mõtlevad ainult nemad elu üle. Ei ole jumalat, kes inimese mõtlema sunniks. Kui on, siis laseb ta minna, nagu läheb. Rõhuge, piinake, pooge, tapke! Olge kannatlikud — ja elage viletsasti! Olge ülekohtused — ja priisake. Kes tahab, lasku end rõhuda, kes tahab, rõhugu! Kes tahab — orjaku palehigis isandat! Kes tahab, peksku piitsaga orje!

Kui on jumal, siis on see ülekohtu jumal!

Olgu, sureb ilma selleta!

See ülekohtu jumal õpetab: Kannatage ülekohut, armastage oma rõhujaid, õnnistage neid, kes teid surma mõistavad ja paluge nende eest, kes teid poovad.

Seda õpetust on kuulutatud aastatuhanded, teda on kasutatud aastatuhanded.

Aga mina, Aleksander Vaaren, alandlik Seiskori saunamees, kutsun välja selle jumala täna öösel, kutsun võitlusse enesega!

Vaaren kargas üles ja näitas pimeduses ähvardavalt rusikat.

«Tule! Tule minuga võitlusse, kes sa oma päikest lased armsamini paista rikaste, vägevate, ülekohtutegijate, rõhujate, piinajate, tapjate ja poojate üle! Kes sa alandlikult kannatajad ja vagad pimedusse heidad! Tule välja, sa vilets! Sa kardad ennast näidata ja kuulutad end paksuks söönud orjade läbi, kes käivad pikis rõivis, käed risti! Tule välja, ma sülitan sulle silmi, löön oma küüned sulle kõrri, ja rusun oma põlvedega su rinna sisse! Või häbened sa, et su armunõu on inimesi üles lasta riputada, kui nad õigust maa pääl julgevad nõuda! ...»

Ta peatas rõveda sajatuse ja kuulatas: nagu ootaks vastuse ilmumist.

Aga kõik jäi vaikseks, pimedus ei annud vastust.

Ta istub nurka ja vajub jõuetult kui rootu vagel kokku.

Kui see raudvõru aju ei muljuks! Kunas lõpeb see öö!

«See on viimane võitlus...»

Aga see võlla minek! Tee kartseri uksest sinna ja siis see pingile tõus ja silmuse kaela panek... Kui ainult jõudu jätkuks! Tal ei ole jumalat, kes teda toetaks, tröösttiks, julgustaks. Olgu, sureb jumalata.

Nägema peavad nad ja kuulma, et ilma nende jumalata surra suudab! Ei ole see aidanud teda eluajal, siis hoidku eemale surmatunnil! Nurja ajab ta nende jumala armunõu! Ja ülemus ei pea rõõmu tundma tema surmast. Tahavad teda ja teisi hirmutada surmahirmuga. Armsad vennad, kes teie reas ümber seisate! Surm ei ole kohutav, tulge julgesti järele! Tulge õige pea! Viletsus ja kannatused on ainult siin! Üks julge hüpe — ja kõik on selja-

taga! Nägemiseni, vennad, pidage minu pärandust kalliks! Olen pääsenud!

Nii kõneleb ta kartseri pimedas nurgas istudes.

Öö aga läheb pikkamisi. Aegajalt ärkab jälle see marukoerte kari ja pureb halastamatult aju. Mööda on julguse ja trotsliku väljakutse hoog, argus hiilib jälle hinge ja heidab selle võidukalt enese alla.

See kestab mõne tunni.

Siis hämardub viivuks mõistus aga uni on täis koledaid nägemusi.

Juba ärkab ta ja kargab üles. Aju muljub jälle see raudne rõngas. Hommikul kell kaheksa poomine...

Kas ei ole ühtegi jumalat pääle selle äraneetud ülekohtu jumala, kes talle rahu annaks! Kas ei ühtegi! Olgu ma viimane, kes sureb jumalata!

Ta langeb akna ette müüri najale, ots vastu niisket kivi. Ainult kivi, niiske kivi suudleb surma eel tema otsa! Oh kivid sääl karjamaal, hallid, sammaldanud! Üks minu hauale! Ehk viidagu mind sinna kivi alla! Lehmad mäletsevad mu haual mälu, kell kõliseb kaelas, lepik kajab, karjapoiss kivi otsas... Ta ei mõtle surmast. Valmistagu end selle vastu, ainult selle vastu!

Läheks läbi ilma, kerjakott seljas, kepp käes. Küsiks igaühelt: oled valmis surema, praegu, iga silmapilk? — Ei! — Siis möllaku ilmas veel edasi tapmine, ülekohus ja orjus!

Ta ruttab jälle ühest nurgast teise, pöörleb kitsas kongis... Ruttu, ruttu, muidu kaotan päranduse! Ei ole midagi anda neile noorile mehile! Oma lastele!

Vaaren oigab pikalt.

Kui nad kuulaks, kui nad kuulaks mõne minuti, pool tundi, tunni. Olen lihtne, harimata mees, ei mõista lühidalt öelda! Aga kuulake minu kõnet — teie ei poo siis mind, teie ei poo! Palun põlvili, halastage!...

Halastage, õiglased ja inimlikud kohtunikud, olen mitmet päeva ja ööd surma-ahastust ja -hirmu üle elanud, sajakordselt olen teenitud karistuse kannatanud!

Aga ei! Oma äärmises õiglusetundes ei lase nad end väärata ja vastavad: oled valukarika ehk kümnekordselt tühjaks joonud. Aga sinu päälekaebajad tahavad kättemaksude karikad ja meie, kohtunikud, õigluse karika põhjani juua. Et tilkagi maitsmata ei jääks! Siis võime jälle

rahulikult magada. Oleme kui kirglikud armastajad, kes armastuse sügavust maitsta tahavad!

Et olgu siis, olgu! Joon karika põhjani!

Terviseks, vennad ja — timukad! Olete mulle raske osa andnud. Väga raske! Katsun seda mängida hästi. Lähete vaimustuses koju!

Sammud ukse taga, kolin, kõne. Tulevad!

Aga ei tule.

Oo, kudas lendleb silme ees. Piltide sadu, piltide segu! Mis see on: lendab minevik silme eest mööda. Või lendab ta läbi mineviku? Elu on ühtekokku koondunud, lapsepõlv, poisikese- ja meheiga — see ei ole ühes joones seljataga, see on ümber, tema selle keskel. Aeg on kadunud, kõik on silmapilku koondunud. Tihe mälestuste, elamuste rägastik, padrik. Valgust vähe, teed ei ole. Oo, missugune elu! Aga surm peab uhke ja ilus olema!

Pää püsti! Oled Vaaren, eks sa tea, kuidas üks Vaaren sureb! Ära pilla oma pärandust! Ära pilla! Kõigile neile lase osaks saada, kõigile, kes sääl maad tammuvad! Edasi, Vaaren, sirgelt, julgesti! Kui kõik nõnda valmis on surema, siis on ilm lunastatud! Ei enam vägivalda, ei orjust ega ülekohut! Olen valmis, miks viivitate! Alaku pidu!... Olete ka teie, targad ülemad, aulised kohtunikud, olete ka teie valmis, kui kord peaks teie kätte tulema? Talusulane, Seiskori saunamees, teie alandlik ori, üks vaikne alandlik harimata mehike, on valmis, on valmis!! Miks te viivitate! Kauaks jätkub mu jõudu!

Varsti on mööda see julgusehoog. Armu, armu tahab ta paluda! Kas nad siis tõesti ei halasta?! Lubab end ahelasse needida, on valmis orjama eluaeg, pidagu ainult hing sees! On truu, alandlik, sõnakuulelik...

Kivilaane perenaine vaatab irvitades tema pääle. Tal on õigus. Niisugune on tema, Aleksander Vaaren.

Ta lööb enese ühe nõksuga sirgeks.

Nad kõik eksivad. Ta ei ole ometi niisugune. Eksivad rängasti! Lõpu peavad nad teada saama! Enne on vara otsustada.

Hoiab end sirgel, keha ja vaimu. Aga raugeb siis jälle ja vajub kokku kui rootu vagel.

Kui oleks inimene, kes sõnagi ütleks! Kui oleks!

Kes annaks rahu hingele!

«Rahu, rahu!» ägab ta.

Kui siiski annab ehk rahu suur andeksandja, suur...

mis nimi sel ka oleks!... Armastage oma vihamehi, õnnistage, kes teid vannuvad, paluge nende eest, kes teid neavad..., ja poovad...

Vaaren langeb põlvili.

Kui ehk on siiski suur armastus olemas?!... Aga ei, ei! Võidakse puua rehkendades ja sa tee õnnis nägu, kui paneks ema sind magama! Kas ükski loom vaatab oma tapja otsa armsalt, õndsalt!

Mis on viimane sõna? Ainult see on tarvilik! Ainult see! Õnnistus või needus? Andeksand või kättemaks? Kumb on suurem?! Kumb põrutab tapjaid, et nad ühe öögi teda kõlkumas näeksid?! Kumb on neile sadadele ja tuhandeile kohasemaks päranduseks? Kumb tröostib naisi ja lapsi?! Kumb aitab ülekohut ilmast vähendada?!

«Pooge, kättemaks tuleb!» hüüaks ta rusikaga ähvardades.

«Pooge julgesti, jumal annab kõik teile andeks! Tehke julgesti ülekohut, kes nuriseb, seda võib üles puua, jumal on armulik ja inimene alandlik! Pooge julgesti! Teie jumal on tugevama ja ülekohtusema poolt!»

Kaugel on veel hommik? Mitu tundi veel elada? Läbi trellide paistab aotaevas, kollane on ta kui lepapark. Oh kui sageli on ta niisugust taevast näinud, enne päevatõusu tööle minnes. Siis tuletas see meelde, et raske töö on jälle algamas. Oo rahvad, ärgake, ärgake! Vaadake koidutaevasse! Unustage üheks päevaks oma väikesed mured ja mõelge surma pääle! Veel täna, veel täna! Homme tuleb surra teist paljudel!

Kes mõistab teist surra? Kellel on teist jumal? Aga ilma on raske surra!

Ta vahib kaua taevasse, mis punetama lööb. Sääl kaugel, kaugel, aopunas tunduks nagu rahu. Aga ainult silmapilguks.

Ta hakkab jälle kartserit mööda sõõris ruttama.

Eneses öeldakse nõuandja olevat. Kuula seda, see ütleb, kuidas surra.

Ta jääb seisatama ja kuulatab.

Nagu kaugusest kostavad hüüded läbisegi:

«Sure! Sure mehiselt! Palu! Palu armu!... Põgene! Põgene ja võitle! Tasu kätte! Tapa, hävita! Palu, palu armu! Lange põlvili!... Hüüa jumalat appi. Teda üksi... Elagu kommunism! Isa, sinu kätte!...»

Ta katkestab ägeda liigutusega selle hüüete segu oma

kõrvus. Ei säält ei ole vastust, ei käsku ega keeldu kuulda.

Tulevad?

Vaht lükkab lauakese sisse, seab kandami einega pääle. Valmis võileivad singi, vorsti ja munaga. Piimakauss. Pudel viina.

Vaaren haarab võileiva, hammustab... Neelab suutäie tervelt alla. Pöörab siis häbenedes kõrvale.

Nii on ta eluaeg rutanud hommikul einet kugistama, et peremehe tööd alata. Milleks ta nüüd sööb? Ja milleks see viin?

«Milleks see viin?» küsib ta vahilt.

«Et surm kergem oleks.»

«Et poomine mulle sama lõbus oleks kui neile?»

«Tänan! Viige viin ülemusele, et surma nähes ei kohkuks.»

Vaht viib eine ja viina ära.

Nii anti ka lahingu eel viina, et tapmine kole ei oleks, et surma ei kardaks! Tahan kainelt surra! Ainult rutem, rutem peaks see sündima!

Käikudes kuuldakse samme, käiakse, kõneldakse. Kas tulevad juba? Nii vara?

Tullakse ukse taha, pööratakse lukk lahti.

«Teie naine on siin,» ütleb vaht.

«Ärge laske sisse!» karjub Vaaren. «Ärge laske.»

Küürus naine seisab uksel, vaht astub tagasi.

Nad jäävad kahekesi hämarasse.

«Kas lapsed elavad veel, kas sa neid ära ei ole tapnud?»

«Ei, miks ma ära peaksin tapma?» vastab naine hirmunult.

Nüüd vaatab ta naist.

«Sa oled mu ema, aga mitte naine! Nii vana oled...»

«Need päevad ja ööd, oh Issand Jumal! Ega mind enam kauaks...» vastab naine tasa.

«Oled nii vana kui mu ema... Ise olen vist juba vanem kui mu isa. Mida rutem sured, parem... Las toidavad lapsi!»

Ei olnud kummalgi midagi öelda, seisid tummalt.

Siis hakkas naine nuutsuma, surus päärätiku nurgad silmi vastu ja langes viimaks põlvili, õlaga müüri najale tugedes.

Vaaren ei mõistnud sõnagi öelda, kõndis pikkamisi väikeses sõõris.

«Käisin ülemuse juures palumas...» algas naine. «Et andeks antaks... Ei anta... Ässitab teisi mässule... Oleks kohe armu palunud... Aga põgenes veel ära... Öeldi, ei maksa paluda... Oh Jumal, Jumal küll! Mis saab lastest!»

«Ütle neile, et surm on kerge. Et see on kergem kui hüpe külma vette. Ainult natuke julgust. Kui neil see selge, küll siis näevad isegi, mis tarvis teha. Oleksin seda ennem teadnud, teisiti oleksin elanud. Ehk ka üleüldse mitte elanud. Seda ütle neile: surm on tuhat korda kergem kui vilets elu.»

«Peavad nad siis ise end ära tapma?!» hüüdis naine nuttes.

«Mistarvis ise! Seda teevad teised. Niipea kui viletsust hakkavad enesest ära heitma, tehakse varsti sulle ots! Ehk sa teed teisele otsa ja võid isanda viisi elada!»

«Oh Issand Jumal küll!» ägas naine ja nuutsus kuivalt. «Saunast aetakse meid välja... Ja mina ei jõua neid üles kasvatada...»

«See võib õige olla... Aga mul on täna suur pidupäev. Ära sega, naine, niisuguste väikeste asjadega minu rõõmu!»

Vaht teatas, et naisel on aeg minna.

Sõnalausumata suruti kätt. Naine laskis pea silmapilguks abitult mehe rinnale ja läks siis nuutsudes välja, rohkem küürus kui tulles.

Hingekarjane tuleb. Vaaren näeb ainult musta pikka kuube.

«Hing on rahutu. Aidake mind, kui võite. Aidake oma jumalaga, kes on vägev ja rikas ülekohtust.»

«Armas vend... usu...»

«Ütleme, et usun. Jumalat ja tema poega, kes risti löödi. Mis sellest?»

«Siis leiad rahu.»

«Rahu?... Ja siis?»

«Siis sured kui see röövel Kristuse kõrval risti pääl, kellele ta ütles: täna pead minuga paradiisis olema.»

«On see ikka tõesti olemas?»

Hingekarjane otsib vastust.

«On see tõesti olemas?» hüüab Vaaren kannatamatult.

«Meie ristiinimesed...»

«Timukad, kohtunikud, ülemus — kõik olete ristiinimesed... Ja poote ning tapate... Aga jätame... Kui mul nöör kõri kinni pigistab, kui ma suren, kui ma tapetud olen — elab mu hing veel edasi?»

«Meie hing on jumalik ja igavene.»

«Tähendab, hing jääb alles. Väärtuslikum osa jääb alles?»

Hingekarjane on sellega kaheldes nõus.

«Tähendab, võib tappa?! Ei tee viga. Ainult kesta võib hävitada ära, tuum jääb alles?! See asi on siis korras?! Seisate juures ja palute jumala õnnistust!... Rahakott võetakse ära, raha jääb alles, selle pistab jumal oma tasku, või kurat?»

Vaaren sammub sõõris ümber kongi ja jätkab siis rahulikult:

«Talitavad külmalt ja rahulikult: üks vaatab kui ärimees raamatust verekursi. Teine seab silmust just kui kokk nülitud jänese ülesriputamiseks. Ainult valge põll puudub...»

Ja hingekarjase ette seisma jäädes ütleb ta tungivalt:

«Minu viimane palve, kas see leiaks täitmist?... Et kokal, see tähendab timukal valge põll ees oleks! See on võimatu?!... Teie ei saa seda täita?... Kahju!... Väga kahju!... Siis pole mul enam midagi teiega rääkida... Minge! Ja paluge kaagi juures seistes timuka kätetööle oma jumalalt õnnistust! Tõstke püha rist kaagi kõrval kõrgele!»

Hingekarjane läheb.

Vaaren vajub jälle nurka.

Milleks see kõik! Kas see ei ole orjamäss, muud midagi! Kus on suur, vaikne rahu! Kuninglik rahu mässava rahutuse asemel!

Nüüd on nad kõik käinud ja läinud.

Olgu siis.

Kui see aga rutem sünniks.

Ta peab võitma, peab lunastama aastakümnete eksimused mõne minutiga. Kõik on selge, võit on kindel — ainult julgust mõneks silmapilguks.

Olen arg talupoiss, olen ikka alandlik ja sõnakuulelik, on antud raske ülesanne. Tean, kuidas seda täita!

Veel tuleb Kornilt läbi ukse sõnum. Laseb küsida, kuidas on meeleolu.

Vaaren laseb vastata: lunastan oma eksimused! Lunastan oma osa ilmast!

Nüüd on ta maha jäetud jumalast ja inimesist. Aga tema, Aleksander Vaaren, on küllalt julge, et ka jumalata surra. Tulgu jumal kord ka tema juure. On teda omal ajal küllalt appi hüüdnud, aga asjata. Otsigu enesele orje nende hulgast, kellel elu kerge ja kes seda kaotada ei raatsi.

Põriseb trumm. Mürtsuvad rasked sammud!

Vaaren võpatab.

Nüüd! Ainult silmapilk. Nüüd!

Ta kuulatab.

Trumm põriseb pikaldases marsitaktis.

Vaaren tunneb jalad kaasa tammuvat, sooned tõmbuvad sirgu.

Oo, see on ka mulle! Põrutagu vennad tugevasti trummi, seltsimees läheb surma! See on viimane...

Ei saa, ei saa teie mind karistada — sest ma ei karda. Ei saa neid teisi hirmutada — nad näevad, et kerge on surra! Vaadake, vaadake ainult. Ja siis on teil vägivalla ja ülekohtu lõpetamine ilmas kerge! Ülpris kerge!

Tulevad. Võti pöördub lukus.

Ei ühtki sõna, ei ühtki hüüet! Ei palvet ega protesti — kinnitab ta eneses.

Uks avaneb.

Vaaren vaatab kohmetult, tunneb näol vildakat naeratust. Ütleb murdunud häälel: «Lähme.»

Veel mitte. Enne seotakse käed selja taha kinni.

Vaaren lööb näo valjuks ja sammub mõõgameeste vahel kivist koridori mööda sirgelt edasi.

Hele valgus lööb uksel silmi.

Vaaren komistab.

Kogeleb vabanduseks: «Jalad nõrgad, imelikult nõrgad!»

Siit on umbes sada sammu kasarmu õue.

Kõrval kõnnivad vahid. Haljad mõõgad sätendavad. Kui nendega löödaks — pää maha! mõtleb ta. Siis lööb end sirgele kui unustusest ärgates.

Sõdurid vaatavad tema poole. Näod kui mõõgaterad, külmad. Ohvitser käib ees.

«Öelge, et surin... julgesti,» ütleb ta vahtidele. «Saatke sõna koju, jutustage, kuidas surin. Üks vaene, vilets talusulane, Seiskori saunamees, alandlik ja sõna-

kuulelik. Suri julgelt... See oli tal nii kerge! Tulgu järele, tulgu kõik julgesti järele!»

Ohvitser vaatab valjult Vaareni poole. See vaikib. Vaatab siis tagasi. Teine vahisalk tuleb järel. Korn!

Nad näevad teineteist!

«Julgust!» hüüab Korn.

Nad jõuavad kasarmu nurga tagant õue.

Üks pilk — ja Vaaren tunneb judina üle keha jooksvat. Nii oli keisri paraadil. Seesama värin kehas. Siis vahiti keisrit. Nüüd teda ja Korni! Oo, suur päev!

Tihe püstaed tapaplatsi ümber. Iga elava samba vahel püss, täägi ots taeva poole. Vaaren lööb enese sirgeks!

Oo, Suur päev! Ainuke pidupäev elus! Vaata, Seiskori peremees!

Ta komistab jälle, häbeneb jalgade nõrkust, ajab end sirgu ja astub kindlamalt.

Ainult mitte karta — siis olen karistusest pääsenud, siis olen mina võitja.

Korraga silmi tõstes:

«Kus on... see?»

Keegi ei vasta.

Ta otsib silmadega kaaki.

Ees on ohvitseride rühm ja mõned mustas riides isandad, hingekarjase valged lõpused...

Sääl... sääl!

Ta surub hambad kokku, et oiet tagasi hoida.

Kadunud, tema pärandus on kadunud! Hirm, hirm!...

Sõdurid toetavad teda.

«Julgust!» hüüab Korn selja tagant.

Vaaren lööb end sirgu.

See oli viimane võitlus...

Komando. Saatjad seisatavad.

«Kivilaane, Kivilaane...» karjub Vaaren ja sirgub. Silmad kiinduvad taevasinasse. Veel on pärandus alles! Katsub naeratadagi.

Sõduritest püstaed ei liigu.

Komando. Korn sammub vahtide vahelt mööda.

Kumb enne? Sääl siis on see kaak. Köis ripub. Silmus...

«Ooo...» ulub vaikselt Vaaren.

Pigistab hambad kokku ja matab ulumise kurku.

Komando. Korn viiakse edasi.

Keldri halja seina äärde.

Sääl see sünnib! Kas ta ehk armu ei palu!... Peaks ta põlvili langema!

Siis ka mina! Siis ka mina! Aga ei, ei Korn ega ka mina! Suren jumalata, suren julgelt, vaadake, vennad, see on nii kerge! Päike on nii hele, muidu vaataks talle silma!

Komando. Sõdurite rühm marsib Korni ette. Püssid võetakse käele. Lukud lõgisevad.

Korn hoiab pää kõrgemal kui muidu. Vaatab sõdurite rühmast mööda. Silmad pilukil.

Suur vaikus. Korn laseb silmad pikkamisi elavaid aiatulpe mööda edasi.

Komando. Püssid tõusevad.

Vaaren ulub tasa, hambad kinni, pilk kiindunud seltsimehe näkku.

Sügav korts tekib Korni silme vahele, nägu tõmbub, huuled on kinni. Pea tõuseb kõrgemale.

«Elagu...»

«Tuld!»

«Elagu...»

Rrrahhh!

Vaaren karjatab tasa.

Siis kordab ta eneses: Julgust, julgust!... Vaadake, vennad, nüüd on minu tund.

Katsub naeratades sõdurite poole vaadata.

Komando. Mõni samm kaagi poole.

Vaaren naelutab pilgu taeva sinasse ja kordab tasa läbi hammaste:

«Jumalata... See on raske... Seda julgemini. See on viimane... Naine... Lapsed... Raudkivi... Vaadake, vennad! See on nii kerge.» Hüüab kõvemini:

«Vaadake...»

Teda tõugatakse edasi...

Jälle naelutab pilgu taevasinasse.

«Lunastan... Lunastage igaüks. Olen surma ära teeninud, et kartlik olin, et arg olin, et ülekohtule vastu ei pannud!»

Viivitus. Liikumine. Segadus...

Vaaren vaatab. Kas armu?

Karjutakse üle õue:

«Kes on valmis otsust täide saatma?»

Pikk vaikus.

Keegi ei liigu.

Pääsenud?! Pääsenud?! hõikab keegi Vaarenis.

Veel karjutakse üle õue.

Read seisavad liikumatult!

Ülemus on rahutu. Kõneldakse, kõnnitakse.

Keegi karjub Vaarenis meeletus rõõmus: Pääsenud?! Pääsenud?!

Veel kord karjutakse.

Reast lahkub noor sõdur ja läheneb kiiresti.

Vaaren vahib talle otsa! Noor, ilus poisike! Lõug väriseb ärevusest! Seisatab ülemuse ees. Lööb kontsad kokku.

Vaaren karjatab, lööb siis hambad kokku ja ulub vaikselt. Siis kordab ta ruttu:

«See on viimane võitlus... Suren... Suren jumalata! Suren jumalata! Vaadake kõik! On teil midagi laita?»

Ja üle õue karjub ta:

«Poon end ise!... Eemale, noor timukas!... Vabastage käed!»

Segadus.

«Vabastage käed!»

Käed kästakse vabastada.

Vaaren kargab võidukalt kõrgele pingile. Vaatab sõdurite ridade poole. Võtab siis silmuse kätte ja karjub:

«Olen süüdi, et kaua vaikides ülekohut kannatasin! Et ennem vastu ei hakanud! Olen süüdi, et alandlik ja sõnakuulelik olin. Olen süüdi. Mõistan ise kohut!»

Siis pistab pää silmusesse. Pink lendab jalge alt.

Vaaren ripub õhus.

Pikkamisi pöördub silmuses kõlkuv keha. Moonduv pale pöördub ülemuse ja kohtunikkude poole.

Vaikus.

M. Metsanurk

VI

«Nüüd maa pääl rahu ja inimesist häämeel!»
— variserid kuulutavad säravaist kirikuist sel
kaunil ööl —
kuid samal ajal miljonid usumeeste õnnistusel
riikliku sunnikorra teel uue maailmasõja,
uue koledusliku plahvatuse, inimtapmiste ja hävingute
õudse prahvatuse ettevalmistuses tööl.
Oo, maskeraad see kaua jätkub veel!

A. Antson. Rahu.

USUST JA TEMA ÕPETUSEST

Nagu ajalehtede sõnumid näitavad, heideldakse Tallinnas usuõpetuse pärast: linnavalitsus mõtleb ta koolidest välja heita, lastevanemad tahaksid ta nähtavasti täisõiguslise õppeainena alles jätta. Kumb arvamine võidule pääseb, näitab tulevik. Aga võidulepääsemine ei tarvitse kaugeltki veel mitte paremust, edu tähendada. Heidetakse usuõpetus koolist välja ja tehakse seda lastevanemate tahtmise vastu, siis tähendab see ainult ühte: usuõpetuse andmine nihkub teatud ja valitud õppejõudude käest tundmata ja valimata jõudude kätte. See oleks samm laste vaimu- ja hingeilma pimestamise poole. Avalik arvamine ei saaks enam kontrollida, missugust õpetust kui usuõpetust lastele sisse tuubitakse. Jäetakse aga usuõpetus kooli edasi, siis võib endine vaimu- ja hingesurmamine kesta: lapsi lastakse kirikulaule ja piiblisalme ning piiblilugusid pähe tuupida; neile seletatakse kolmainsusest, ehk nad küll ei mõista, mis on ainus, neile räägitakse õndsusest, kuigi laps ei tea, mis on patt. Sest et usuõpetust kui ka muud õpetust annavad endised õpetajad ja need ei saa uute seaduste läbi paremaks, õpetagu nad eesti või vene keeles. Muidu oleks aga nii kena usuõpetust koolidesse edasi jätta, teda pisut teisiti õpetades kui seda tänini tehtud.

Kena oleks, kui lapsed piiblilugu õpiksid ühes Kalevipoja ja Kalevala lugudega; kui nad õpiksid piibli ilmaloomise loo pääle niisama vaatama, nagu nad vaatavad iga muinasloolise loomisloo pääle. Õpetagem neid pisut vaatlema ja võrdlema. Laske nad loevad piibli, Kalevipoja ja Kalevala kõrval ka Kreeka ja Rooma sellekohaseid teoseid; otsige isegi Buddha usu loomislugu välja ja ärge õpetage, et üks muinaslugu on püham ja õndsakstegevam kui teine. Ei — ükski usk pole iseenesest õnnis, vaid nad on kõik ühesuguselt õndsad.

Vaevalt võib küll üleüldse usku igaühele õpetada, sest

usk on omataoline hingemuusika ja muusika tarvitab sellekohaseid meeli. Ammugi mitte ei õpetata usku käskude, laulu- ja piiblisalmide ning piiblilugude pähetuupimisega. Ka ei ärata ühtegi usutunnet arusaamatute ja mõistusevastaste mõistete tampimine.

Ikka veel õpetame oma lastele kolmainsust ja loomuvastast käima pääle saamist, neid seletades kui ristiusu iseärasusi ja imesid. Aga kena oleks neile öelda, et seda ja palju, palju muud meie õndsakstegevast usust on juba ammu enne praegust ajaarvamist õpetatud Egiptuses, Assüürias, Babülonis, Pärsias, Indias ja et raske on öelda, kus küll kõige varemini põlised paganad kuulutasid ristiusu tõdesid, eurooplaste uske ja ebauske.

Kui usutunnet üleüldse võib äratada ja arendadá, siis vististi küll iga teaduseharu kaudu. Isegi loodusteadus laiemas mõttes on selleks väga sünnis. Kusagil pole teadus viimasel ajal nii suuri edusamme teinud kui looduse alal, aga ka kusagil ei haiguta meile vastu rohkem lõpmatuse kuristikke kui just siin. Õpetagem nägema looduse, ilmade, kogumi lõpmatust, õpetagem tähele panema meie mõistust, mis otsib lõplikku, mille raudsest rõngast päästab meid ainult tundmus. Ka «kuivas» arvuteaduses vahib igal sammul vastu lõpmatus — see jumalate jumal, see lunastajate lunastaja. Tuletagem ruumi ja aega meele ja näidakem, et inimene appelleerib ikka selle kahe lõpmatuse pääle, kui mõistusest tuleb puudu. Aga las olla lõpmatus, las kestab igavik, pää-asi, kui meie ise oleme osa sellest lõpmatusest, sellest igavikust. Seda oleks nii kena õpetada, kuid ilma mingisuguse «meie ristiõpetuseta».

Kena oleks rääkida usutunde arenemisest ja loogilistest keerutustest jumala olemise kohta, kus mõistus ei saa anda ei eitavat ega jaatavat vastust; sest jumala mõiste pole üleüldse loogiline mõiste, vaid kuulub tundmuse, ettekujutuse valda ja sääl uidavad olevad kui ka olemata asjad. Usuõpetaja patustab lapse vastu, kui ta ei püüa seletada, ajaloolise arenemise varal näidata, et iga jumal saab kord ebajumalaks ja et igast usust saab kord ebausk. Muutlikud on inimesed, muutlikud nende jumalad, nende usud ja arvamised. See on inimese elu veetlevam külg. Inimene on igavene juut, kes rändab ja rändab, otsib ja otsib. Kui hirmus oleks, kui viimaks leitaks jumal, mis ei muutuks enam ebajumalaks, kui saa-

vutataks usk, millest ei arene ebausk. See oleks inimvaimu surmakelluke, see oleks kuulutatud viimne päev.

Kena oleks just piibli varal lastele näidata, kui lõpmata palju eksitusi on ka kõige suuremates raamatutes. Veel kenam oleks näidata, missugune määratu eksitus on aga see, et ükskord tehtud eksitusi tuhanded aastad on pühaks peetud. Lastele peaks näitama, kui raske on eksituste vastu võidelda, kui nende pääle vajutatakse pühadusepitser. Lapsi peaks õpetama kirja läbi katsuma. Aga ärgu õpetatagu neid kirja põlgama. Ärge arvake, et on kuritöö, kui lapsi õpetatakse aimama, mis võiks Kaini ja Abeli loo tõsine mõte olla, kui püütakse tõsiselt vastata, kust sai Kain omale naise, kuidas said Loti tütred käima pääle, kuidas võis päike seista Kiibeonis ja kuu Ajaloni orus, kudas võis Piileami eesel rääkida, kuidas võis vaga Taavet Patseba omale naiseks võtta ja kuidas võis veel vagam ja targem Saalomon omal nii mitu sada naist ja liignaist pidada.

Kena oleks lastega vaadelda, missuguses vahekorras seisavad juudid oma jumalaga, kudas nad teda iga sammu pääl salgavad, kummardades teisi jumalaid, nii et piibli lugeja arvamisele kipub, et Jehoova ei olegi juutide tõsine jumal, see on mõne üksiku pääaju sünnitus, millest suurem hulk kunagi aru ei saanud ega teda ei austanud. Hulgale meeldisid ikka kas kuldvasikas või Paali ja Mooloki kõrged paigad; hulgale meeldib ikka jumal, keda võib näha ja käega katsuda, kes astub nagu omasugune sinu juure sööma ja jooma (mäletagem sellekohaseid lugusid Vanast ja Uuest Testamendist). Juhtigem tähelepanekut ka selle pääle, kudas juudid oma jumalat paluvad, iseäranis kui nad oma vaenlaste vastu lähevad, s. t. kui nad astuvad tapmise, röövimise ja orjastamise teele. Ja ärgem unustagem, et jumal nende palvet niisuguseil korril ikka enamasti kuuleb ja et tema on halastamatum kui ka kõige viimane juut. Tuletagem ka seda meele, et veel tänapäev jumalast niisama aru saadakse, et veel praeguse ilmasõja ajal kõik rahvad jumala poole pööravad — nagu oleks igal rahval ikka veel oma rahvuslik jumal —, paludes vastasele hävitust ja hukatust, paludes, et halastaja ja armuline seda teeks, mida suurtükid ja kuulipildujad ei suuda.

Kel meeled on häbeneda, see häbenegu!

Kena oleks ka vaadelda, kuidas igamees oma jumalat

kõige kangemaks, oma usku kõige paremaks peab. Tuletagem meele selle juures Jehoova vägitöid ja Kristuse imetegusid. Õpetagem tundma nende tegude uskumise lihtinimlik-lapselikku meelt. Õpetagem aga ka tähele panema, missugused paratamata järeldused tulevad sellest, kui usume, et just meie jumal on see kõige vägevam, meie usk see kõige parem, kõige õigem, ainuõndsakstegev.

Meile on õpetatud, et paganad ja nende keisrid on kristlasi ja nende usku taga kiusanud; meie ülesanne peaks olema oma lastele selgeks teha, et kristlased ise oma usku ja usukandjaid rohkem ja verisemalt on taga kiusanud kui ükski pagan või pagana keiser. Me peaksime näitama, et pagan pole sugugi nii pagan, nagu meile õpetatud, ja kristlane pole sugugi nii kristlane, nagu tänapäevgi veel kiidetakse mitte ainult kirikutes, vaid ka koolides. Ja ärgem veeretagem usu tagakiusamiste süüd katoliiklaste ja nende paavsti pääle, kes ikka veel kuulutab end ilmeksimatuks. Näidakem lastele, et iga usk tunnistab enese ilmeksimatuks, ainuõndsakstegevaks. Ärgem salakem, et Hispaania katoliiklased ainult kurikuulsa Torquemado ajal kaheksateistkümne aasta jooksul vähemalt 100 000 inimest ära hukkasid, neist 8800 tuleriidal põletades. Ainult Andaluusias hukkas inkvisitsioonikohus aasta jooksul 2000 juuti ära. Piinati isegi neid, kes sealiha ei armastanud. Hollandis leidsid sellesama kohtu läbi vähemalt 30 000 inimest surma.

Tunnistagem, et katoliiklased, muhameedlasi oma usku sundides, neil ära keelasid emakeeli rääkida, emakeelseid raamatuid lugeda või hoida, oma mänge mängida, oma laule laulda, harjunud riideid kanda, ennast pestagi, sest pesemine, vanniskäimine, saunad olid ainult muhameedlastel moodis, mitte vagadel kristlastel. Ütelgem, et mustuse poolest olid need kristlased niisama vagad kui Ameerika pärisrahvad, keda kristlased hävitasid, sest need hävitatud paganad uskunud kaljukindlasti, et ainult mustus on pühaduse märk, et mustus teeb pühaks, et pühadust peab tema haisust tuntama.

Ütelgem ka, et usuliste hirmsuste paik polnud ainult Hispaanias, kus iga teine inimene oli munk, papp või jesuiit ja kus surmasärgina armastati mungakuube, vaid et usuline koledus ja jälkus kõndis ka Prantsusmaa pinnal, kus pidi elama hariduse poolest esimene rahvas

ilmas. Näidakem ajaloo dokumentide varal, et veel Louis XIV ajal (suri 1715) usu pärast võis inimesi viina täis pumbata, kuni nad mõistuse kaotasid; neid alasti võtta ja neid siis iga viisi teotada; neid õhku täis pumbata, kuni nad lõhkesid; küünealustesse pinde ja nõelu torkida ja küüsi varvastelt ning sõrmedelt rebida; kuumade pihtidega ninast kinni võtta ja nõnda inimest ühest toast teise viia; keeva vett suhu kallata ja püssirohtu kõrvus põletada; jalapõhju keppidega peksa, katsumiseks, kas see piin on nii hirmus, kui mõned reisijad tõendavad; karvu pääst ja habemest ükshaaval välja kitkuda; mehi, vendi ja lapsi voodi külge köita ja nende silma all ära naerda naisi ning õdesid, emasid; jalgu põletada ja hõõguvaid süsi pihku panna; häbelikke neitseid alasti uulitsale lamama panna ja veel palju ennatumaid asju teha.

Aga kõige selle juures ei pea unustama lastele ütlemast, et mitte ainult katoliiklased, mitte ainult Ameerika paganad pühadusest nõnda aru ei saa, vaid et needsamad protestantlased, keda katoliiklased nii veriselt taga kiusasid, ise oma vastastega kohe sedasama püüdsid teha, niipea, kui nad selleks aga vähegi võimalust leidsid. Tuletagem meele protestantide sallimatust ja leekivat viha teiste uskude vastu Prantsusmaal, kui neile sääl viimaks ilmliku võimu läbi usuvabadus Nantes'i käsukirja põhjal anti. Ärgem unustagem ka Inglismaa «puhastatud» kirikut, kelle piiskopid nimetasid taevale meelepäraseks oma kuningaid, kui need šotlasi taga kiusasid ja kui nad neid piinasid... Näidakem aga kohe säälsamas, et needsamad tagakiusatud ja «puhastatud» usuvennad šotlased iseoma karjalambukestega ümber käisid nagu katoliiklased oma vaenlastega, neid kitsendades igasuguses ilmlikus eluavalduses; et majaperemeestele käsk anti vits valmis hoida nende tarvis, kes küllalt kombelikke sõnu ei tarvitanud; et kirikukogud poisse peksid pühapäevade mittepühitsemise pärast, et pappide nimed tunnistati pühaks ja et nende suhuvõtmine oli vähemalt niisama suur patt nagu juudil Jehoova nime suhuvõtmine; et avalikult võis papi nime nimetada ainult papi enese iseäralikul loal; et patt oli naisel lapsi himustada ja patt oli ka olevate laste eest muretseda, patt oli teisele hääd teha, patt oli ka, kui sul omal hää oli; patt oli rääkida, patt oli naerda, patt oli rõõmus olla, patt oli naljatada. Oli lubatud ainult

naeratamine, aga sedagi mitte pühapäeval. Jumal hoidku selle eest. Isegi kuningale tehti märkus, kui ta pühapäeval julges naerda. Ja iga patu kannul käis karistus juba siin ajalikus elus. Selle eest muretsesid «puhastatud» vaimulikud, kelle teenistuses seisis hulk nuuskurid.

Seda kõike oleks kena koolis lastele jutustada või neile dokumentide varal näidata. Aga ärgu mõeldagu, et siit järgneb usu põlgamine, usu meeletu vihkamine. Sest kui lapsele muud ei osata õpetada kui põlgamist ja vihkamist, siis on asjatu teda õpetada. Vihkamist õpetades õpetate talle ainult uut usku, mis on niisamasugune ebausk nagu neid teisi varemaltki küll; mis annab põhjust niisamasugusteks tagakiusamisteks ja hirmsusteks, nagu seda varemaltki usu, jumala ja õndsuse nimel küllalt tehtud.

— — — — — — — — — — — — — —

Igal pool, kus usku õpetatakse, sääl saadakse sallimatuks ja tagakiusajaks, sääl hiilivad nuuskurid ringi, sääl on salakaebajad, hullustajad, sääl on viha ja vaen ning kättemaksmine ... Uskude ajalugu on inimsoo ebausu ajalugu, inimsoo rumaluse ajalugu ja vaimuvalguses leegitsejad ebajumalate kehad valgustavad teed pilkases pimeduses.

Meile õpetati tänini ikka jumalaid, usku ja inimeste tarkust, hakakem nüüd rohkem rõhku panema ebajumalate, ebauskude ja inimeste rumaluste pääle. Näidakem, missuguse hirmsa töö inimese vaim on ära teinud, kui palju jumalaid ta hävitanud, kui palju uske naeruväärseks teinud, kui paljuist rumalustest võitu saanud. Aga ärgem pangem lapsi uskuma, et inimene on juba tark, et tal pole enam ebajumalaid ega ebausku. Õpetagem teda oma ümbrust silmitsema ja nägema, et pimedates külaurgastes posisevad ikka veel lausujad eided ja et ka kõige enam haritud riikides makstakse pappidele hääl meelel palka, nagu oleks neil mõni muu ülesanne kui külalausujal. Tahab ebausklik külaneiu poisi armastust võita, siis valmistab lausujaeit talle armutoidu, tahab aga usklik kristlane oma Issanda õndsakstegeva armu osaliseks saada, siis sööb ta armulaual sellesama Issanda ihu ja verd.

Ütelgem lapsele, et inimese mõistus on väga piiratud, tema rumalus aga piiramatu. Õpetagem armastama ja imestama seda rumalust, sest muidu saab temast inimesepõlgaja. Õpetagem, et kui kellelgi on rumal isa, ema, õde või vend, et siis see tark, kes neid sellepärast ei arva võivat armastada, on nendest veel palju, palju rumalam. Öelgem, et armastamiseks ei olegi tarkust vaja ja et armastus inimsoo vastu on pääasi, — armastamine, andeksandmine, sallivus, kannatlikkus, olgu see usus, mida kirik õpetab või mida kuulutavad teadlased, kui mõistusest tuleb puudu; või kunstnikud, kui neil ahtraks jääb loomisjõud; või ühiskonna-apostlid, kui löövad logisema terved, kained meeled ja kui punased hakkavad eemalt vaadates mustama ning mustad peaaegu punama.

Oleks ehk väga kena, kui midagi selletaolist koolis usuõpetuse tunnis räägitaks. Aga tõepoolest ei tea ütelda, kes seda peaks tegema. Endine usuõpetaja vististi mitte, sest see usub enamasti mõnda ainuõndsakstegevat usku, käib ehk korralikult kirikus, läheb hingeõnnistuseks armulaualegi, peab ehk piiblit ikka veel pühamaks kui mõnda Kalevalat või Odüsseiat, Jehoovat ikka veel vägevamaks kui Väinämöist või Zeusi; arvab, et testamendi ettekuulutus ometi kord täide läheb ja kõigi põlved painduvad juutide jumala ees, ehk küll praegusedki kristlased õigel teel on hää paganuse poole.

Ka uusi usuõpetajaid oleks raske leida, sest neid peaks sellesama sugupõlve seast otsima, kus niisuguse ustavusega armastatakse alles esivanemate pühadusi. Neid armastavad isad ja emad, õed ja vennad, sugulased ja tuttavad, uskudes, et ikka võib teise kannatuse, teise surma läbi õndsaks saada, uskudes, et kui keegi teeb hääd, siis ta selle eest kohe midagi peab saama; et kui keegi usub, siis peab võima ta taevas kuldpasunat puhuda, nagu oleks jumal kola-armastaja laps või mõni lapsik ja harimata türklane, kelle suurem pidupäev on siis, kui magadeski plärisevad kõrvulukustavad pillid. Nagu oleks inimese õndsust, häätegu ja usku kellelegi muule tarvis kui just inimesele enesele ja nagu peaks neile seda, mida eneste kasuks teeme, mõne totra kontoris tuhandekordselt välja makstama!

A. H. Tammsaare

TULIPUNKT 6

(Poliitiline)

2.

Võib-olla on saabund nüüd aeg:
hanki kontsessioone tormide tarmule
ja lunastada lõivuline litsents
päikeseenergia punalipustamisele?!
Võib-olla? Archimedese hoob
viimaks on leiutand obaduse — punkti,
et pöörata ümber kõik iganend tõed,
ja kangutada ülekohtu pehkinud sambaid
luulemeistri tõlvaga,
töömehe tuuraga?!
Vaatke! miski kutsuvalt hulbib:
ajaloo lainetusse saatusest visat
— inimkonna päästerõngas...
püüdke see kinni!
Vaatke! mis leiule kirjutet,
võitlejate verega märgit:
«v a b a d u s, v õ r d s u s & v e n d l u s».
See on prantsuse revolutsiooni
merre visat pudel:
masside joovastava joogiga.
Kaua on hõljunud see voogudel,
ootel, et keegi sest haarab,
mis uppuva inimkonna päästab...
kui hundavad hädasireenid,
kostab rõhujate S. O. S!
kajab võitjate võimas: hurraa!
Ja nagu mahakäind grammofonilt
loidunud vedruga,
kulunud plaadi,
koriseden kokku vajub:
vägivalla luigelaul.

Oh, neid imeloomi kantsliareenil:
pusklevaid jumalasõnne:
uskmatuse punase rätiga,
kes Peltsebuli ajavad välja
jumalasõna & piibliga,
kuuluten lunastust, liha ülestõusu,
pattude andeksandi... igavest elu...
sellal, kui kuulutakse teistsugu õnnistust,
jutlustakse miitingu toolilt:
Marxi ja Lenini piiblist,
kui lauldakse koorin:
«Internatsionaali» & «Punalippu»,
töörahva määrdind laulu-
raamatust.
Pidage meelen,
et varemgi on sülitet
kõigi pühaduste näkku ja Kristuse
habemesse!
On varemgi ulatet
sappi ja äädikat
ristil-rippuja kuivanud huultele,
on irvitet, mõnitet, teotet
kannatajat maisen vaevan.
Ent me teame, et nüüd
inglid ammu on tiibadeta,
ja taltsalt käivad hädaabi tööl.
Teame, et ammu, juba ammu oli leit
taevapadriku tihedaman sopin
töötu jumala
kõdunend laip...

— — — — — — — — — — — — —

5.

Ja, vaatke! sünnib uus maailm:
juba inimeste loodud,
mitte jumala!
aerode-sitikatega õhun,
laevade vesimardikatega merel,
autode-parmudega maanteel,
kuna sadamain
kraanade kaelkirjakud
sirutavad kaela,

ning tehasein vihased masinad
ürglooma sammude müdinaga
tõukavad inimesi sinna,
kun asemel jumala ja poja
valitseb uus kolmainsus:
vabadus, võrdsus, vendlus.
Ja ma kuulen,
kuis vilistab jaamast väljuv vedur,
nagu politsei semafoori korralekutsele.
Mulle meeldib see tohutu
inimenergia, rahvaste tarm,
millega luuakse ümber:
kaosest ülestõstet, koppind
maailm.

J. Barbarus

LINNUUSUVABADUS

«Aleksandri aeg anti priius.
Talupoeg sai vabaks, võis minna,
kuhu tahtis. Aga ta ei saanud
maad. Ja kui ta elada tahtis,
pidi — orjama.
See oli linnupriius.»

Tükike vanemast ajaloost.

Kuulutati välja usuvabadus.

Seda olid oodanud nii paljud, olid oodanud nii mitmed, olid oodanud Ants ja Anna.

Usuvabadus. Tähendab, pole vaja mitte midagi uskuda, võib seaduslikku abiellu astuda ilma kirikliku laulatuseta.

Ants oli uskmatu ja Anna oli uskmatu.

Nad armastasid teineteist ja tahtsid heita abiellu.

Läksid notaariuse juurde.

«Mina võin küll teievahelise mõne lepingu kinnitada,» sõnas notaarius, «aga seaduslikuks abielurahvaks ei tee see leping teid veel mitte.»

«Aga kuidas siis?»

«Niisugused asjad õiendab kohtunik.»

Läksid siis kohtuniku juurde.

«Jaa,» vastas see. «Lahutada võiks ma teid küll, aga laulatada mitte.»

Ants ja Anna vaatasid küsivalt üksteise otsa.

«Mis teha?»

Läksid kohtuministeeriumi. Küsisid. Seal vastati:

«Niisuguse tühja asja jaoks on kohtunik.»

«Olime juba tema juures. Aga tema ei või.»

«Noh, siis minge siseministri juurde; tema on endine militsionäär, tema ikka seda korda tunneb.»

Siseminister juhatas prokuröri juurde:

«Tema käes on paragrahvid.»

Ants ja Anna läksid.

«Paragrahvid on küll kõik minu käes, aga ma olen alles uus mees ja ei tea nende korda — on kõik segamini nurka hunnikusse visatud, mine tea, kus põhjas see teie paragrahv on. Minge advokaadi juurde, see otsib üles.»

Advokaat võttis abielluastujaid õige viisakalt vastu. Palus neid pehmesse leentooli istuda ja küsis soovi järele.

Ants ja Anna jutustasid oma loo ära.

Advokaat kuulas ja sõnas:

«Õiguse pärast peaks linnavalitsuses niisugune abieluraamat olema, kuhu teie endid sisse registreeriksite, aga seda ei ole veel. Ei ole ka enam sellekohast paragrahvi. Keegi taevaliitlane olla peale astunud ja katki sõtkunud. Ainukene asi, mis teile soovitada võin — laske oma noorik miilitsas kollase pileti peale registreerida, selle protseduuri all mõistetaksegi meil praegu kodanlikku abielu.»

«Ja palju meil selle «hea nõu» eest maksta tuleb?» küsis Ants püsti tõustes.

«Kakskümmend viis marka,» vastas advokaat.

*

Viimasesse juhatatud staapi jätsid Ants ja Anna minemata.

Elasid niisama.

Neile sündis laps.

Sellele oli vaja panna nimi.

Aga kuidas?

Ja uuesti käidi kõik instantsid ja distantsid läbi.

Ja jällegi advokaat avitas.

«Las kasvab ilma nimeta. Kui suureks saab hakaku kirjanikuks ja võtku v a r j u n i m i.»

*

Laps, kes ilmale tulles sugugi niisugust seljapööramise vastuvõtmist ei lootnud, oli otse üllatatud.

«Nad ei saa mulle nime. Ja kui mul nime ei ole, mille järele nad siis minult sissetulekumaksu hakkavad sisse nõudma? — Ei. Ma näen, et ma ilmaaegu üheksa kuud karantiinis olin — parem oleksin ma võinud siia ilma sissesõitmata olla. Ja et ennast mitte teotada lasta, lähengi tagasi.»

Ja laps suri.

Aga kuhu matta?

Kirikuaeda ei lubata — võib teiste surnute usutunnet kõigutada. Ja surnute mäss on kõige vähem soovitav.

Ehk mis te mõtlete, kui nad hauad lahti lõhuvad, üles ronivad ja ristid oma haudade pealt üle aia välja viskavad.

Et see küll surnuid enam elavaks ja tšekileiva tarvitajateks ei tee, aga revolutsioon on ta siiski ja võib kergesti osa surnuid enamlasteks teha.

Tagajärg: vaesed surnud võtavad rikaste surnute hauad omale — ja nende omaksed ei tea enam kust oma rahuspuhkajaid otsida...

No ja edasi — kuhu matta?

Merde visata ei tohi, Ülemiste järve kah mitte.

Krematooriumi ei ole. Põleta kodus ahjus, siis viiakse kinni.

Toonekurg toob küll, aga ära ei vii.

Ja neeger surnud last ka ei sööb.

Rentnik, see oma maa peale matta lasta ei või — maa võõra omandus, maaomanik jälle oma maa sisse niisuguseid ilma seaduseta lapsi ei võta — näha ööseti kurja und...

No kuhu matta?...

Ja uuesti Pontsiuse juurest Pilatuse juurde.

Tagajärg: las surnud laps seista seni kodus, kuni Asutav Kogu kodanliku abielu vormi välja töötab...

*

Tükike uuemast ajaloost:

«Anti usuvabadus. Võis uskuda ehk mitte uskuda. Aga ei saanud muidu abiellu astuda, kui pidi kirikus laulatada laskma. Kes abielu tahtis — pidi uskuma. See oli linnuusuvabadus.»

H. Saar

Gori

«Kas oled kua, Piider, kirikun käinu meie uut õpetajahärrat kuulaman?»
«Misperast mul siis sulatse om, kui ma esi pian kirikun käima?»

ANEKDOODID KUNSTNIK PRIIDU ULTRAMARIINI ELUST

Ükskord tahtis üks pastor enesest portreed saada. Ta tegi Ultramariinile ettepaneku, et see ta näo lõuendile jäljendaks. Ultramariin oli sellega nõus ja nõudis töö eest kaks tuhat rubla. Rahvakarjane oli sellega nõus ja töö läks lahti.

Kahe nädala pärast oli pilt valmis. Pastorile näis aga, nagu oleks rist, mis pildil, vähem protsente kulda sisaldanud, kui rist, mis tal kaelas, ja ta pakkus töö eest kõigest tuhat kolmsada ja ühe lauluraamatu, mis 1903. aastal trükitud. Ultramariin ei olnud sellega nõus ja ütles, et ta pildi omale jätab.

Õpetaja süda sai täis ja ta ütles, et see ei olegi kellegi pilt ja sellel pole elusa originaaliga mingit sarnadust ja — aufwiedersehen!

Ultramariin pani käed puusa ja ütles: dosvidanie!

Siis võttis ta pildi, pani linna suurema magasini vaateaknale välja ja kirjutas alla:

«See ei ole mitte õpetaja Pilsener, vaid minu äiamamma tangus siga!»

*

Ultramariin kandis laia musta kübarat, sametist kuube ja hispaania mokahabet. Kord, kui ta uulitsal voorimehega kuutõvest ja selle põhjustest juttu ajas, tuli üks vana saianaine ta juurde ja küsis, mis mees ta õieti on.

Ultramariin pani viisakalt käe kõrva äärde ja ütles, et ta on vanapagana sekretär ning põrgu maapealse osakonna lauaülem. Vanaeit, nagu ikka kõik naistesugu, oli väga uudishimuline ja küsis, et kas ei saaks seda maapealset põrgut ukse vaheltki natuke kaeda, siis teaks kodus mehele sellest rääkida ja ehk jätab see siis viinajoomise maha.

Ultramariin ütles, et midagi ei ole lihtsam kui see, ja kui vanaproua nõus on, siis võib kohe ligi tulla. Vanaeit lõi risti ette, luges kaks palvet tagurpidi ära ja nad läksid.

Kui nad «hüppajate» palvemajani olid jõudnud, peatus Ultramariin, ütles: «Oleme kohale jõudnud!» ja lükkas vanaeide palvemaja uksest sisse.

*

Ükskord läks Ultramariin kellegi kirikuõpetaja õunaaeda õunavargile. Ta sidus püksisäärad alt paelaga kinni, kiskus taskud lõhki ja ajas sääred õunu täis. Siis hakkas ta laulma: «Ma tulen taevast ülevalt, häid jablokaid toon teile sealt!» ja tahtis üle aia ronima hakata, kui õpetaja toast välja kargas ja tal turjast kinni nabis. Õpetaja oli väga vihane ja ütles, et ta laseb Ultramariini kolmeks kuuks soolaputkasse pista õunavarguse eest.

Ultramariin ei kaotanud külma rahu ja vastas:

«Siis lasen ma teid kolmeks aastaks sunnitööle saata jumalateotuse eest!»

Õpetaja kohkus ära.

«Kuidas nii!... Kunas olen ma Jumalat teotanud?»

«Just praegu!... Te peate oma õunaaeda kallimaks kui paradiisiaeda. Jumal ajas inimesed paradiisiaiast õunavarguse pärast ainult välja — te tahate aga veel kolmeks kuuks kinni ka panna ja ei lepi ainult väljaajamisega!»

Õpetajal ei olnud midagi teha, vaid laskis Ultramariini minna.

*

Ultramariin ei olnud usklik ega käinud kunagi kirikus. Ükskord juhtus aga, et ta sinna läks. Kui õpetaja parajasti altarile ilmus ja jutlust tahtis pidama hakata, lõi Ultramariin lameda bassi häälega laulu lahti:

«Kai, sa oled nagu ponks,
kalla veel üks väike lonks.
Enne ma ei pea pühi,
kui on pudel päris tühi!
Mis siit elust veel tahad saada,
kui võid haljast kurku a'ada?
Kui sul käes on seda vedelt,
pole siis vaja taevaredelt,
siin maailm on kõik kui taevas,
ela nii kui Noa laevas!
Piibel, plika, parlament,
uus ja vana testament,
kirik, kõrts ja seltsimaja —
neid läheb kõiki rahval' vaja!»

Pärast jutlust kutsus õpetaja Ultramariini oma juurde, noomis teda ja ütles:

«Armas hing, see ei ole ilus, et sa kirikus niisugust kuradi lamoori teed!»

Ultramariin tegi süütu näo.

«Jah, aga ma unustasin ära, et kirikus istun. Ma nägin teid ja köstrit ja mõtlesin, et olen Torupilli kõrtsis!»

Gori

VAPP

Keiser, kõrtsimees ja papp,
ornamendiks rusikas ja õllekapp
— rohelisel lipul see on paras vapp.

A. Antson

TIIBUSE JAAGU KIRI EVANGEELIUMI LUTERUSE USU KIRIKU KONGRESSILE

Armsa velitse, ja armas üksik sõsar, armastus olgu Teie keikidega!

Mina, Tiibuse Jaak Tiibus, kes olin küll ka üks neistsinatsist, kes oli õpetajaherrast nimetatud ja koguduse poolt äravaalitud, et pidin sõitma Ehvangeeliumi Luteruse usu kiriku konkressile ja sääl seisma ristikoguduse eest, tunnistan teile üles oma suurt pattu ja üleastumist, et mina oma liha nõtruse pärast mitte ei ole saanud teie keskel olla. Ja ei taha midagi maha salata, vaid tunnistan oma patu üles teie ette, et teie näeksite, et pole mitte mina üksi selle juures süüdi, vaid teised mehed, kelle käes on võim ja valitsus, ja kes ei taha mitte lahkuda vanust Nikolai-aegsetest sõjaseadustest, vaid peavad sulus kõik kohad ristteedel ja teelahkmetel, mis enne olid reisijate ja teekäijate päralt. Sest kui mina jõudsin masina pääle ja sain suure vaevaga vagunisse, kitsaste uste pärast, mis ei ole mitte laiema ulatusega inimeste ja kiriku koguduseliikmete jaoks tehtud, ja tagant toukaja suure rahvahulga pärast, siis oli vagun puupüsti inimesi täis, et ei saanud mitte jalaga astu ja lõhnasid suust Ohvmanni troppide ja palderjani tilkade ja kodus keedetud viina järele, ja oli ka muud haiso, mis leikas väga ninasse ja äratas himmo. Ja see sündis, kui ma ei saanud kuhugile istuda palju rahva ja suurte õunakottide pärast ja tundsin näpistamist omas ihus, värske pärast, mis meie kodus olime veristanud, ja verikäkkide pärast, mis meie olime maitsnud, siis pöörsin mina omas lihanõtruses ühe väga suust lõhnaja mehe poole ja pärisin temalt, kust tema need hea haisuga tropid on saanud. Ja tema kostis ja ütles ja käskis mind kannatada kuni Tapani, kust neid võib saada apteegist, nagu igalt poolt, kus rohtudega kaubeldakse. Ja tunnistan oma pattu ja nõtrust üles, et teiegi, sõbrad, teaksite end ellik lihakiusatuse eest hoida. Sest kui masin Tapal pea-

tas, läksin mina joostes, ja see oli öö ajal, ja otsisin apteeki ja helistasin, sest minu pakitsus oli väga suur. Ja apteegisaks sai väga vihaseks, et mina teda unest olin äratanud Ohvmanni troppide pärast öö ajal. Ja leppis viimaks ja pakkus minule üht väikest klaasitäit, mis kaob juba hammaste ümber ära ja ei ulata mitte üle keele suulage niisutama. Ja kui mina temaga vaidlesin ja raiskasin sõnu, kuulsin ma masina vilistamist ja tulin joostes selle poole. Aga masin sõitis vurtsti minema ja see võeti mu silma eest ära.

Ja jäin Tapale maha ja loen nüüd sotsjaaltimokraatia ajalehest, et keik teie asi on untsu ja lörri läinud, olgu küll, et teie oma asja olete alanud Jumala sõna ja kalli vaimulikkude lauludega. Sest teie keskel ei olnud ühtegi inimest, kes teile asja oleks ära seletanud. Ja olete mikskiks pannud, mis teile rääkis see säärsaabastega mees koguduste kasuks, ja olete teda ühe suusõnalise kuulmise järele pidanud moneks lihunikuks või laadakaupmeheks tema välimuse pärast, olgu küll, et tema on hingekarjane ja oma karmi välimuse ja lopsakad näojooned saanud sõjaväljalt, kus ei saa mitte vikssaabastega käia. Ja on tõusnud suur takkakiusamine koguduse vastu ja kirikuteenrite vastu okaspatsi-jonni aja pärast ja olede kohut moistnud ja ei ole mitte mõelnud, et: Seepärast, oh inimene! ei voi sa ennast mitte vabandada, kes sa iial kohut moistad, sest sina teed sedasama, mis asja sees sa teise pääle kohut moistad. Mis siis? Kas meie oleme paremad? Sest meie oleme enne selgesti tõeks teinud, et niihästi keik saksa kui eesti rahvas patu all on. Nõnda kui kirjutud on: ei ole, kes õige on, ühtainustki. Nemad on keik kõrvale läinud ja ühtlasi kõlvatumaks saanud; ei ole Jumala kartust nende silmade ees.

Vennad, kui üks inimene on eksituse sisse sattunud, siis parandage teda tasase vaimuga. Keik Teie asjad sündku armastuses.

Ja üks inimene, Kerem nimi, eksitas rahvast ära ja Bergmann kiristas hambaid piiskopi pääle. Ja teie ei ole neid mitte pannud keskpaika seisma ja küsinud nende käest: missugusest väest ehk kelle nimel olete teie seda teinud? Ja ei ole neile mitte öelnud: teie teete ülekohut ja kahju, ja seda vendadele! Ja piiskop on olnud kui lammas, keda viidud tappa, ja on olnud vait kui tall oma tapja ees, nõnda ei ole tema oma suud lahti teinud. Ja

konkress ei ole end mitte vabandanud meie Issanda Jeesuse Kristuse ees, nagu head nou andis Avinurme õpetaja, kust keik need head puunoud tulevad!

Ja olete nüüd piiskopiks vaalinud inimese, kelle nimi on Kukk. Kukk! Mis on üks kukk? Kukk on üks kodulind, kes tõuseb üles vara hommikul ja kuulutab uut aega. Ja temal on kannused. Ja mis muidu see sõna meile meele tuletab.

Aga mina ütlen teile, vennad: ei sünni mitte ülemkarjase ameti pääle tema nime pärast mees, kelle nimi on Kukk, ja olgu ta ka tark ja moistlik. Siis ristind teda enne ümber, et tema nimi oleks H a h n, mis on üks vana vaimulik nimi, ja meie rahvale võerakeele sõna ja ta ei hakka midagi selle juures mõtlema.

Ja olete selle tüki ära teinud, ilma et teie enne oleksite paastunud ja palunud ja et piiskop oleks omad käed tema pääle pannud, nagu vene Apostlikul kirikul meie maal on küll piiskop valmis vaalitud, aga ei ole, kes paneksid käed tema pääle.

Ja veel tahan mina teile öelda, et meie Ehvangeeliumi Luteruse usk on üks peenike rehvormeeritud Saksamaa usk, mis üks Saksamaa mees on välja mõelnud Saksamaa rahvale ja säält on see meie maale tulnud. Ja seepärast sünnivad ristikoguduse karjase ameti pääle paremini Saksa mehed, kes on seda usku õppinud saksa keeles ja saksa prohvessorite juures ja ei voi mitte igale poole toppida Eesti mehi, kelle vastu ei ole aukartust, kui meie teame, et tema on Tõistre-Kusta poeg, ja oleme näinud keik tema krutskid ja tükid poiskese põlves ja üliõpilase põlves, ja äkki peame andma tema kätte karjatada oma hinge. Nagu meie kuuleme, et usuelu on langenud ja kirikud jäävad tühjaks, sest ajast kui meie nägime, et kirikute pääle laulatati ka Tõistre-Kusta pojad.

Siis tulgem nüüd uuesti kokku kiriku konkressile ja mina tahan ka teie keskel olla ja ei lase ennast mitte enam ära eksitada Tapa vaksalis. Ja alakem oma tööd uuesti selle kauni vaimoliku lauluga: Voi, mis mina olen teinud, et ma olen eksinud. Ja palugem oma pattu andeks ja jätkem vana piiskop paigale, nii kui teie juba olete otsuseks teinud, et piiskop peab vaalitama eluaja pääle. Ja mis süüdi on tema teinud, et meie peame valama vana viina uue astja sisse, ja meie ei tea mitte, kas ta sääl sees seisab. Ja unustagem kristlikus meeles ära keik okaspatsi-

jonni aja eksimised, mis on olnud inimlikud ja mitte vaimulikud. Nii kui saksa soost õpetajad on juba ähvardanud, et nemad jätavad omale täieliku vabaduse Kristuses ja võib-olla sõidavad keik ära Saksamaale.

Ja kui teie siis sugugi ei lepi ja tahate Kukke, tahan ka mina teiega leppida, sest Jumal ei pea enam lugu ühest inimesest kui teisest ja et kukk on pandud kirikutorni otsa. Ja ristigem teda ümber Hahniks, nagu Paulus ümber leikas Timoteose, ühe uskliku Juuda naise poja, aga Kreeka isast.

Tiibuse Jaak Tiibus,
sotsjaaltimokraatia ja taevaliidu liige

AHVIPROTSESS DAYTONIS

Daytoni linnakeses Põhja-Ameerika Ühendriikide Tennessee osariigis peeti hiljuti kohut, mis terves ilmas suuri laineid lõi. Lühidalt nimetatakse välisilma ajakirjanduses seda kohtuprotsessi «ahviprotsessiks». Haritud ilma kodanlik — ja samuti sotsialistlik — ajakirjandus püüab sellega pilkavalt oma halvakspidamist ja üleolekut protsessi «kangelaste» vastu näidata ja protsessile enesele kitsast kohalikku tähtsust anda, paista lastes, kuivõrd arvustajad ise seda metsakolka ajast ja arust jäänud seisukohta hukka mõistavad: issand, me täname sind, et meie mitte niisugused tölplased ei ole nagu needsinatsed Tennessee matsid!

Tõeliselt on see ainult vassimine, kas teadlik või teadmatu, see on ükskõik. Sest Tennessee «matsid» (farmerid — põllupidajad) lähevad vaimselt väga vähe lahku Prantsuse, Itaalia, Poola, Eesti või mõne teise riigi keskpärasest talupojast, kelle vaimne tasapind veel piibli, nõiausu ja teiste sarnaste kauge vanaaja pilvituste udust üle ei ulatu. Ja n e n d e rumaluse, n e n d e mahajäänud vaadete pärast ei oleks vaja olnud mingit lärmi lüüa. Asjal on sada korda sügavam tähendus, ja suurt osa kodanliku ilma kisast tuleb just sellega seletada, et selle abil laiade hulkade tähelepanekut t õ e l i s e asjaolu pealt kõrvale, kõrvaliste asjade peale juhtida, et t e r v e k o d a n l i k u k u l t u u r i l m a e n e s e i n e t u t j a m ä d a n e n u d p a l e t, m i s s e l l e s «ahviprotsessis» k o h u t a v a l t e n n a s t p a l j a s t a s, o m a k õ l b l i s e k e l k i m i s e k a t t e g a v a r j a t a.

Protsess ise oli lihtsamatest lihtsam: Tennessee osariigi parlament (Ühendriikides on igal osariigil oma seadusandlik kogu) oli seaduse vastu võtnud, et koolides ainult piibli põhjal õpetust tuleb anda. Üks noor kooliõpetaja, nimega Scopes, pisikeses (2000 elanikuga) Daytonis, oli aga lastele looduslugu Darwini arenemisõpetuse (evolut-

siooniteooria) järgi seletanud, mis teaduslikult tõestab, et kõrgema liigi elulised olevused maakeral madalamatest liikidest on (pika aja vältel muidugi) välja arenenud, muuseas nagu seda kõige labasemal kujul üteldakse: inimene on ahvist tulnud... Scopes võeti selle seaduse vastu patustamise pärast kohtulikule vastutusele ja protsess saigi oma nimetuse «ahviprotsess».

Oluliselt, nagu näete, on asi väga lihtne ja — igapäevane. Ei ole kaugeltki nii pöörane kui näiteks Eesti pastorite kisklemine oma kirikupäevadel «protestantismi vaimu» pärast, või rusikalahingud Tartu Maarja kirikus papi sooja koha pärast, või paljud muud jumalikud asjad lähemast naabrusest, kui seda on Ameerika kolkad.

Protsessi tähtsus ei seisa seega mitte asjas eneses, vaid selles tagapõhjas, millel ta maailma ette kerkis.

Põhja-Ameerika Ühendriigid, maailma esimene suurem vabariik, oli uuemas ajaloos esimene, kes ainuvalitsuse vastu revolutsiooni tõstis ja oma vabadusekuulutuses avalikult ja pühalikult seletas: «... kui iganes üks valitsusvorm inimeste elu, vabadust või õnnevõimalust hävitada ähvardab, siis on rahval õigus seda valitsusvormi muuta või hävitada ja uut valitsuskorda luua... (rahva) õigus, (rahva) kohus on niisugust (vägivalla-) valitsust kukutada ja oma edaspidist julgeolekut kindlustada...»

Ühendriigid on demokraatia eeskujuks olnud poolteist aastasada, ja on seda kodanlikus ilmas veel tänapäev. Kümned miljonid siin- ja sealpool ookeani peavad neid vabaduse ja kultuurilise edu kõrgeks eeskujuks. Ja sellel kodanliku demokraatia, inimese isikliku, poliitilise, majandusliku, teadusliku ja üleüldse igasuguse vabaduse helevalgel tagaseinal ronib nüüd imestava ilma silmade ette sajajalgne elukas kaugest keskajast, mille koledusi inkvisitsiooni piinakambrite, kuradi armulaudade, inimeste elusalt põletamise jne. kaudu ette kujutame: Daytoni «ahviprotsess»! Noor kooliõpetaja, kes on julgenud koolis t e a d u s t õpetada, mida terve «haritud» ilm on pidanud õigeks tunnistama, võetakse kohtulikule vastutusele ja terve rida silmapaistvaid poliitikategelasi ja riigimehi, nende hulgas k o l m e n d i s t Ü h e n d r i i k i d e p e a m i n i s t r i t, neist üks demokraatliku partei kauaaegne juht, mitmekordne peaminister ja tuntud poliitikamees William J. Bryan... — ja teine — hiljutine, meile kõigile veel hästi tuttav vabariiklaste juhtiv parteitegelane ja

peaminister Charles E. Hughes..., pakuvad endid kohtule kaebealuse süüdistajaks, see on, pealekaebajaks inimesele, kes on julgenud koolilastele teadusevalgust pakkuda! Ja «vaba», «demokraatliku» Ameerika kohus — mõistab Scopesi... süüdi. Tõsi küll, noormeest ei saadeta tuleriidale, ei kista neljaks lõhki, ei aeta elusalt teiba otsa, vaid talle määratakse «demokraatlikult» 100 dollarit trahvi, mille tasumiseks talle poolehoidjatelt paari päevaga 10 000 dollarit kokku saadetakse. Kuid see ei muuda asja sisuliselt. Ei muuda seda tõde, et «kõikide demokraatiate eeskuju» teaduse inkvisitsioonivande alla surub ja karistusega ära keelab, et sellest teadusevalguse ja mõttevabaduse vägivaldsest kägistamisest osa võtavad «demokraatia» juhtivad riigimehed, kes siin selgelt mahti said näidata, missugustel alustel nad seda suurt «demokraatlikku» vabariiki siiamaani on valitsenud. Ei muuda seda asjaolu, et 20. aastasajal «haritud» ilma eesotsas seisvas riigis kooliõpetajat selle eest on kohtulikult karistatud, et ta julges üleilmselt õigeks tunnistatud teadust õpetada! Et «demokraatlikus» «vabariigis» 20. aastasajal veel seadusi võib olla, mis niisugust inkvisitsiooni võimaldavad!

Daytoni protsess kisub halastamatult maha kodanliku «vabaduse» ja «demokraatia» kirjud hilbud ja ereda värvivõõba ja paljastab kodanliku kultuuri tõelise näo kogu ta inetuses ja mädasuses. Nagu «usupuhastaja» Luther 400 aastat tagasi, kui veel ketsereid tuleriidal elusalt jumala ja pappide meeleheaks küpsetati, usuliste lolluste «seletamiseks» muud ei osanud vastata kui: «Kui jumalasõna ütleb, et 2 ja 5 on kaheksa, siis peab seda uskuma, olgugi, et inimese mõistus ütleb, et see vale on!» ja vürstidele nõu andis talupoegi peksta, peksta ja peksta («nagu hobusele kaeru, nii peab talupojale piitsa andma» ütles Luther), nii väljendub nüüd 20. aastasajal, traadita telegraafi, õhusõidu ja kõigi teaduste ülikiire edenemise ajajärgul Ameerika mõjuva poliitilise partei juhi ja kauase riigipoliitika juhataja ülim tarkus ütluses: Kui jumal oleks tahtnud, oleks ta võinud lasta Joonasel vaalaskala alla neelata! Ja «demokraatlik» kohus lisab juure: teaduse õpetajale anna piitsa, piitsa, piitsa!

Piibel ja piits, usuöö ja inkvisitsioon — see on see kuulsakskiidetud kodanliku demokraatia kultuur, millega kapital kurnatavaid miljoneid vaimselt ahelais hoiab ja

uimastab, et nad oma lihaseid kramplikult sirutama ei hakkaks, kui kodanluse ämblik neid verest tühjaks imeb. Ja kui kodanliku ilma ajakirjandus nüüd silmakirjalikult lärmi lööb «ahviprotsessi» ümber, siis hoiab ta kõige suurema ettevaatusega selle nähtuse tõelist ühiskondlikku alust paljastamast. Sest kui mõni «Päevaleht», «Kaja» või juudaste «Ühenduski» t õ s i s e l t selle vaimupimestava sopa ja inkvisitsiooni vastu tahaks välja astuda, mis Ameerika demokraatia kurnamiskorda õnnistab, siis peaks ta alasti kiskuma ja Heinaturul häbiposti tõmbama Eesti sotside vaimse isa August Rei, kes kirikus hästi altari ligi tikub ja pidulikkudel talitustel täiest hingest «Oh võtkem jumalat...» üürgab; siis peaks tulise luuaga välja pühkima kõik need kirikupäevade kangelased ja tagant järele kõik parteituusad, kes rahvast usukammitsasse suruvad, kes Eesti koolidele peale sunnivad sedasama, mida kuulutas Ameerika suurim «demokraat» Bryan: «Tõsi on see, mida piibel ütleb!» — ja millele Luhter juure lisab: kui see ka inimeste tarkuse järgi kõige suurem lollus oleks!

Seda ei tohi, sest ei tohi alasti kiskuda demokraatia tõelist nägu, seda pimeduse, kurnamise, vägivalla, inkvisitsiooni, elektrivannide ja kaagiköie «demokraatiat», mille najal ennast praegune kodanlik ühiskond jalul hoiab.

H. Pöögelmann

MINU «ISAMEIE» UUEKS AASTAKS 1927

«Meie Isa, kes sa oled taevas, pühitsetud saagu Sinu nimi, kui võtad teha heaks, mis on Eestis halvasti.

Meie igapäevast leiba anna meile, aga mitte enam sihukest viletsakest, nagu müüakse meile pealinnas ja mis on küpsetatud nende «suurveskite» jahust, vaid säärast head, mida süüakse provintsis. Sest meil ei ole aega käia külast leiba toomas.

Ja ära luba välja vedada inglasile, sakslasile ja muile meie kaugemaile üleaedseile kõike, mis muidu kõlbab süüa, ega jätta meile endile, mis mitte ei kõlba süüa, sest Sinu tahtmine ei või olla, et ühe kultuurriigi oma kodanik peab elama mädamunadest, hobujunnipeekonist ning võist, mis sünnib hädavaevalt vankrimäärdeks.

Ja ära saada kauemini kiusatusse neid härrasid Toompeal selle kokkuhoiukirega meie kultuuri kulul, vaid päästa meid ära sest kurjast, mis kipub sulgema meie teatreid ja kontsertsaale. Sest veel on meil ajusid, mida hipodroom, staadion, kino ja fokstrott-kohvik üksi ei rahulda.

Ning vala oma vaimu kõigi peale, kes tunnevad aabitsat, ja ilmuta neile, et raamat on tehtud inimestele lugemiseks, aga mitte hiirtele närimiseks, ja et raamatu surm tähendab rahvuse surma.

Ja anna mulle tagasi mu ainus hästinägev silm, et ma võiksin näha, kui korralikult Sa mu palvet täidad. Ei suvatse Sa viimast mitte teha, siis tea, et lähen Taara usku ja kutsun kõik teised eestlased kaasa.

Ja keela kõigile ära minult küsimast, kus on mu valitsuse poolt kahe aasta eest kingitud uus kodu, sest seda Sa ei tea isegi, ning mind hakkab see alaline pärimine juba tüütama. Aamen!»

E. Vilde

«Oh issand jumal... kui sa muudad selle vee viinaks, siis vast tahan ma sinu sisse uskuda!»

Have. Usklik.

PROFIIDIKRISTLUS

Nüüd kristlane on mõistatama virk,
kes kasu annab rohkem:
Päts Konstantin või härra Sirk!
Kus leeris rasvasem Raudkepile keeb leem?!
— on rängem taevapääsust kristlasele see probleem.

A. Antson

AMEERIKA KRISTUS

TAMMIST: Teie tänane följeton, härra Seenetreial, on tore! Aga olge armuline meie vaeste rikaste vastu! Kuhu käsite minna? Kehvemad kihid — kõik need koormatud ja vaevatud — need jooksevad nüüd sotsialismi ja kommunismi järele. Mis neile nüüd taevariik... nemad igatsevad seda maapealset paradiisi, kust kodanlased on muidugi välja visatud! Nah — siis ühel jõukal ja viisakal inimesel ei jää muud üle kui taevariiki pärida.

SEENETREIAL: Täiesti õige! Milline ajalooline arenemine — vaeserahva Kristusest jõukate Issandaks! Kapitalism on võim — sellele kohanevad isegi Kristused!

JOHANNES: Need paradoksid! Teravmeelsed, kuid sisutud!

SEENETREIAL: Faktid, kallis Johannes! Rikkuse ja jõukuse pühendamisele on rühkinud iga uus usupuhastus. Katolitsism harrastas ilmast loobumist ja tunnistas mungaelu kõrgemaks kui kõik ilmalikud kutsed. Luther pidas munga elupõlgust ebaterveks ja kiitis kutseelu ja abielu. Calvin ei leppinud sellega, et inimene püsib oma kutses ja seisuses, ta ülesanne oli edasi püüda, karjääri teha. Jumala valitu p i d i rikkaks saama, ehk ta ei olnud valitu!

TAMMIST (*üles tõustes*): Teie käsi, härra Seenetreial! (*Raputab seda tõsise rahuldusega.*) Olete öelnud ilusa sõna... Väga kalli sõna! See aimdus on mul ikka olnud, jaa! Aga teie andsite sellele kuju. Jaa, jaa! Jõukus on jumala arm, mille teenid ausa, uskliku äriga. (*Istub.*) See on tõsine hingekosutus.

JOHANNES: Äärmuseni jõhker materialism! Inimese hing... Keda see veel huvitab, kui isegi jumal piilub kukrusse!

SEENETREIAL (*kahemõttelise irooniaga*): Kallis Johan-

nes, asjal on oma loogika. Ütleme näiteks — jumalale meeldib suurkaupmees härra Tammist. Loomulikult ta toetab härra suurkaupmeest, aga mitte niisugust ebasümpaatlikku olevust nagu sina! Kuidas nüüd kukrut häbeneda, kui ta on täis jumala armu! Ameerika oma kulla ja ahviprotsessidega: kõige usklikum — ja kõige jõukam maa. Kõnelesin hiljuti ühe ameerika vaimulikuga. Mida eesti suurkaupmees alles läbi udu aimab, see on dollari-kristlasel ammu selge. Jumalalapsed teevad juba siin maa peal karjääri. Moodne ameerika Kristus ütleb: laske need miljardärid mu juurde tulla, sest nende päralt on taevariik! Vaene olla ja vaesuse küljes rippuda — see on kuradist. Kes rikkust ei püüa, kaubitseb halvasti oma naelaga. Ta ei tööta jumala auks.

TAMMIST (*on seda nähtava sisemise lõbutundega kuulanud, hõõrub hiilgavas tujus käsi):* Ameerika Kristus, hmjaa! Ma ütlen, sel on tulevikku Euroopas! (*Ideest ikka rohkem vaimustudes.*) Kurat võtku, see oleks alles õige õnnistegija meie väiksele eesti riigile ja rahvale! (*Üles hüpates ja edasi-tagasi joostes.*) Palun väga! Jaa, palun väga! Mina olen kogu oma elu rühkinud, vaevelnud, korjanud ja kokku hoidnud! Mu töökus on vilja kannud, ma olen rikas! (*Jääb Villemi ette seisma.*) Aga minu härra vend siin haigetoolil... Ei kunagi muretsenud homse ette. Läbi löönud oma päranduse. Oma tervise ja viimsed pennid ohverdanud viinaklaasile ja esimesele vastujooksvale seelikule! Sööb armuleiba minu majas ja ravitseb end minu rahadega. Palun väga! (*Jookseb jälle ringi.*) Jaa, palun väga! T e m a on korraga see õige mees Jumala ees! (*Villemi ees seisatades.*) Viimsel kohtupäeval — olge nii lahke... tuleb see vaeserahva Kristus... võtab tal armulikult tukast kinni ja tõstab ta üles — igavese õndsuse sisse! Aga M i h k e l Tammist... kelle elutöö krooniks on suur ja uhke kaubamaja kesklinnas... mitmete majade omanik... kes paljudele annud tööd ja leiba... kes iga aasta ilusad summad maksab riigi ja kogukonna kassasse... kes soetanud lapsi ja annud neile hariduse... See Mihkel Tammist saab — suurel kohtupäeval — tänan väga — põlvega tagumikku ja ta lendab alla sügavusse, kus on ulumine ja hammaste kiristamine! On niisugune kord õige? See soetaks ainult kaabakaid, edendaks ulaelu ja

võtaks töökatelt ja nõukatelt inimestelt igasuguse töörõõmu ja ettevõtlikkuse. Ei, mu armsad — me kõnnime pimeduses! Me arvasime seni, et usk on eraasi, nii öelda isiklikuks tarbeks. Aga täna mõistan ma — sel on siiski riiklik tähtsus. Eesti noor ja kehv riik vajab teistsugust jumalat kui see vaeserahva ja igasuguste hulguste patroon. Meie vajame jumalat, kes õhutaks ettevõtlikkust, soodustaks majanduslikku jõukust, tõstaks maa viljakust ja kindlustaks marga kurssi. Puh! (*Istub ja pühib higi otsalt.*) Sa vabanda Villem, kui ma ehk midagi haavavat kõnehoos —

VILLEM: Ah mis! Teie jumalariigi asjad mind ei huvita! Mina ei usu Jumalat. Kõik enam arenenud inimesed ei usu teda meie päevil.

JOHANNES: Enam arenenud!

VILLEM: Ma pole öelnud, et kuulud nende hulka!

JOHANNES: Ise looja olla ja mitte uskuda jumalat! Olla vaimuinimene ja mitte uskuda Suurt Vaimu! Luua surematuid teoseid ja mitte uskuda enese hinge surematusse! Ah neid kaubanduslikke kirgi — igaviku küsimuste lahendamisel! Millises ummikus kiratseb inimsoo labane aju! Ma lämbun selles atmosfääris... mul ei ole õhku! (*Oma töötuppa ära.*)

TAMMIST: Ei, vend Villem! Jumal on mu kätetööd õnnistanud, kuidas ma teda ei tunnusta? Peab ometi kõrgem võim maailmas olema, kes korda peab.

VILLEM: Jaa, midagi kõrgema politseiniku taolist! Rahutud ajad, nii palju kommuniste... sa vajad jumalat nagu öövahti, kes valvaks su varandusi.

(*Väljast kostab auto tuututamine.*)

TAMMIST (*kella vaadates*): Sa armas aeg! Olen oma külalise hoopis unustanud! (*Tormab pahemalt ära.*)

VILLEM (*pärast pausi*): Seenetreial!

SEENETREIAL: Noh? (*tõuseb üles ja läheneb Villemile.*)

VILLEM: Võiksid istuda siia mu juurde.

SEENETREIAL: Miks mitte! (*Tõmbab tooli lähemale ja istub.*)

VILLEM: On sul paberossi?

SEENETREIAL: Ja muidugi! (*Ulatab küsijale ja pistab siis enesele suhu.*) Kaunis kõvad on nad! (*Tõmbab tikust tuld.*) On see sulle hea?

VILLEM (*maitstes*): Kui ta maitseb, siis ta on hea.

SEENETREIAL: Ma mõtlen, et kas on kasulik —
VILLEM (*põlgusega*): Ah, kasulik! Siis küll elust palju maiku tunned, kui toimid ainult kasulikku! (*Paneb paberossi käest.*) Ei lähe!
SEENETREIAL: Näed nüüd!
VILLEM: Miski ei maitse! Minuga on läbi! Inimene ilma isudeta — see on elav laip.
SEENETREIAL: Selle üle võib veel vaielda!
VILLEM (*peale pausi*): Seenetreial!
SEENETREIAL: Noh?
VILLEM: Sa ikka tõesti — usud jumalat?
SEENETREIAL *(kergelt):* Aga kuidas muidu!
VILLEM: Kuidas muidu? Ka sina oma selge peaga?
SEENETREIAL: Mis sa siis mõtled? Ka jumalasalgamine tüütab pikapeale ära! Esimesed ateistid olid kangelased. Aga kui neid hakkas tulema karjakaupa... kui uskmatus sai moe- ja uhkuseasjaks, mis kättesaadav kõigile — siis labastus see tüüp, on see ime? Kui iga nadikael ja päevavaras jumala salgamisega karjääri teeb, siis ei jää ju parematel inimestel muud üle kui tagasi pöörda oma vana hea jumala juurde.
VILLEM: Vana Jumala? Siin kõneldi ju mingisugusest uuest ameerika Kristusest.
SEENETREIAL: Tõuparanduse mõttes, ehee! Aga kuidas siis? See vana mahamaetud jumal, keda meie nüüd jälle uskuma hakkame, ta on pikast seismisest roostetama läinud, teda peab pisut puhastama ning repareerima! Ja siis tuleb ta sisse töötada uute aegade ja olude nõuetel — seal pole välismaa eeskujud kunagi üleliigsed. Kui me oma auto toome Ameerikast, miks meie siis ei võiks ka sisse vedada nende praktilist jumalakartust.
VILLEM: Tahad vist öelda, et usk jälle moodi läheb?
SEENETREIAL: Sa küsid veel — see on ju moe viimne karjatus! Meie seisame usuliikumise uue hooaja avamisel. (*Tõuseb ja kõnnib edasi-tagasi.*) Ja, taevariik on jälle ligi tulnud! Nad tõrjusid jumala koolist välja, ta tuli tagasi! Nad tõrjusid jumala kirikust välja —
VILLEM: Kirikust! Kes tõrjus kirikust —?
SEENETREIAL: Õpetajad. Jumal istus kontvõõrana käärkambris, kui pastor end kantslis suureks ja laiaks puhus. Aga juba on ilmunud noored usu-uuendajad... juba on märke, et jumal ka kirikusse tagasi tuleb. Et ta

mõne aja pärast seal sama tarvilik isik on kui kirikhärra, köster ja härra vöörmünder. Rotid on esimesed, kes hukkuvalt laevalt põgenevad. Nõnda põgenevad luuletajad lootuseta ideaalide juurest. Oled sa lugenud mitmendat aastat meie poeedid juba õhkavad Issanda poole! Ja meie noored, värsked kriitikud — nad võitlevad «ilmaliku» kunsti vastu samade fraasidega kui kõik teisedki palvevennad ja vagatsejad.

VILLEM *(suure häälega haigutades)*: A-ampelmannid!

SEENETREIAL: Alles hiljuti kirjutas noor haritlane ajalehes — meie kultuuri ideaaliks olgu: saada jälle — nagu Jannseni aegu — jumalakartlikuks talurahvaks. See on loomulik areng — võis see pööre tulemata jääda? Oo, see Kesk-Aafrika pärismaalaste röögatusmuusika meie kõrtsides, ballidel ja pidudel! Võis see pidutsemine katku ajal muuga lõppeda kui koraalide laulmisega! Oled sa kuulatanud moodsate tantsude meloodiat — seal on mõningaid viise, ma ütlen! Välispidi täis pöörast elujanu, ülemeelikust, kepsuhimu. Aga selle taga — milline raskemeelsus, ahastus, piin! Milline igatsus! Nõnda nutab hing kadunud paradiisi järele. Nii mõnigi kurioosum paistab tagant järele sümboolsena. Moodne tants! Seal haarab isand daami oma õlgutõstetud sangade ja looderdavate põlvede vahele ja hakkab käsitsema. Tõukab teda kui palli enese ees, rebib, murrab, raputab. Masseerib teda rütmiliselt oma esipoolistega. Meie vaatame ja imetleme — milleks see stiliseeritud alkoovigraatsia? Kes ütleb, et need šimmid ja foksid polnud ka mingi omamoodi jumalaotsimine pisut kõrvale eksinud vormis? Ja kui mõtled neid massilisi kurbmänge, seda tähesadu majandustaevas! Neid sõjaaegseid spekulante, kes lõhkesid kui seebimullid. Neid riigilaenudega täis puhutud patrioote, kes langenud haamri alla. Kõiki neid tüüpilisi päevakangelasi, neid varanduselahutajaid, kes oma naiste käest pääsenud ainult seljariietega! Mis sa arvad, Villem? Kas mõnigi neist ei pöördu hingehädas jumala poole?

VILLEM *(on kõne aegu tukastanud ja hakkab parajasti norskama)*.

SEENETREIAL: Taevas, ta magab! Ta isegi norskab! See ateism on ju sula laiskus. Inimene jääb kirikus magama

ja järeldab sellest, et jumalat ei ole. (*Villemit õlast puudutades.*) Ei, mis sa siin teed?

VILLEM (*segaduses*): Mis? Kus? Ah ja! Ma vist jäin pisut mõttesse.

SEENETREIAL: Mõttesse jah!

VILLEM: Kõnelesid seal, et hakkame laulma koraale... seal need laud mul raskeks läksid. Sa ikka tõsiselt arvad, et olen ajast maha jäänud?

SEENETREIAL: Täiesti maha! Sa oled kui meie metsatagused kirjasaatjad, kes vanas proovitud stiilis ikka veel materdavad imearste ja soolapuhujaid, ebausku ja usuhullustusi ning peavad kõike seda vaimupimeduseks. Aga meil linnas see ongi nüüd uus koiduvalgus! «Ebausu» asemel tarvitame siin ilusaid võõrkeele sõnu, nagu «telepaatia», «spiritism», «okultism», «sugestioon» jne. Ja kui meie siin kultuuri keskkohas usu pärast hüppame, trambime ja muul viisil jumala häält teeme... ei see siin vaimupimedust tähenda! Meie lihtsalt peame järjekordset kirikupäeva...

VILLEM: Usud sa jumalat, et see on nüüd moes?

SEENETREIAL: Mina ja moeinimene! Aga vaata, ma kirjutan raamatuid. Ja see on nii paratamatu: kui on teos, siis peab olema ka autor. Milline suurepärane teos on maailm! Ja korraga tal ei ole autorit! Me nimetame maailma autorit jumalaks ja respektime ta autoriõigusi. Ma arvan, see on soliidne?

VILLEM: Kuidas kujutella seda maailma autorit?

SEENETREIAL: Kuidas kujutella? Nii nagu keegi aga soovib — kes võib inimese mõttelendu paelutada! See kuulub luule valda — andmeid selleks pole mingisuguseid. Usk — see on vaimulik poeesia. Luuletaja jumal on kahtlemata teistsuguse füsiognoomiaga kui ärimehe oma. Tavaline kodanik on liiga laisk ja väikese fantaasiaga, et enese käepeal luua midagi isiklikku ja omakohast. Ta toob oma ülikonna valmisriiete kauplusest ja oma jumala kirikust — pealegi selga passimata! Kuidas see siis istub? Seepärast me keskmine ristiinimene on nii kohmakas, veider ja ebastiilne: ta kannab oma jumalat nagu laenatud sabakuube!

VILLEM: Mitte kõnelda mulle kirikust! Alles eile käis mind noomimas pastor Kärkmann. Hädaldas, kui paljud sattuvat igavesse hukatusse, kui vähestel olevat püsivust käia okkalist taevateed. — «Nägi seda jumal

maailma luues ette?» küsisin ma. — «Nägi!» vastab ta. — «Ja lõi siiski?» — «Lõi!» «Tore! Inimest luues jumal teab, et see on smoorpraad põrgule, aga produtseerib siiski. Teeb seda üks aumees?» — «Ei, härra pastor!» ütlen ma: «ärge lähenege mulle jumalaga, kes pole dzentelmen!»

SEENETREIAL: Mispärast Jumal peab olema dzentelmen! Vanad kreeklased — see geniaalne auväärt rahvas... lugegem nende rahvaeepost! Seal teotsevad kõrvuti inimesed ja jumalad. Inimesed — kangelased, suured ja ülevad kujud, ehitud omaaja voorustega. Ja nendega kõrvuti — väiklased, kadedad, vastutustundeta jumalad, kes intrigeerivad ja elavad oma tujudele. Jumalatel on liiga palju võimu, et seda mitte tarvitada kurjasti.

VILLEM: Miks teed sa mind rahutuks oma kõnedega? Olen oma elu elanud jumalata — see oli rõõmus, kerge ja segamata elu! Sellest elust nüüd olen väsinud, haige — ma suren... Surra jumalata on sama kerge ja lihtne kui tulla vastu hommikut restoranist ja sul ei ole kodus kellelegi aru anda... sa uinud rahus. Kui jumalat pole, lõpeb surmaga kõik — see teadmine on mind ikka kosutanud. Aga nüüd tuled sa oma maailma autoriga ja viskad kahtluseseemne... Seal on su rahus uinumine! Kui jumal on, ei siis inimene saa rahu! Võtaks tont neid hauataguseid sekeldusi!

SEENETREIAL: No-no! Miks nii traagiliselt? Kui ilmale tulid, siis ka algul tegid kisa... nagu ei meeldiks sulle need — «elu sekeldused»... Aga hiljem... oli päris kena — see inimese elu, mis?

VILLEM: Ma ei kahjatse enese ilmale tulemist.

SEENETREIAL: No vaata! Miks peavad need hauatagused sekeldused — kui nad on — halvemad olema! (*Vaatab kella.*) Mul on kohtamine toimetuses — vabanda! Nägemiseni. (*Ära pahemalt.*)

H. Raudsepp

P. Kuusiku joonistus.

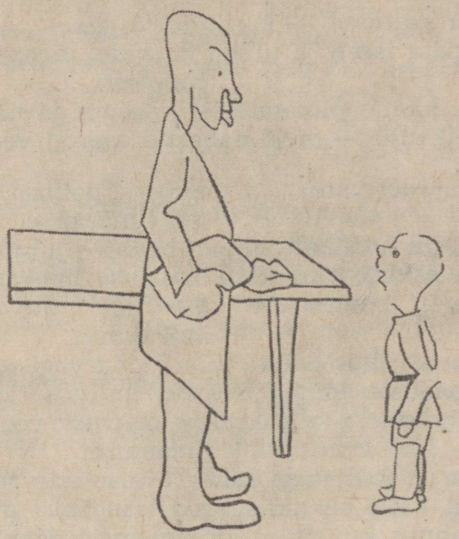

Kooliõpetaja: „Mis näitas ülempreester rahwale sellega, et ta oma riided lõhki käristas?“

Jüts: „Oma paljast ihu!“

USUTUNNISTUSLIK POEEM

Pean uskma 7-puudalise mehe ja naise füüsilisse olemisse
käidavan uulitsan lihapoe letilaua taga;
pean tunnistama tuhandeid kompromisse, —
kauplema kahe naela biifsteegi pärast, nagu kirikun jumalaga,
kellele patuse liha, mu märatseva hingekese lunastuseks
viimased pennid panen altarile (enese punastuseks).

Pean uskuma suvesse, talvesse, sügise tulekusse,
maisse,
ihade õitsengusse, närbimisse südame soojusen;
pean uskuma saatusse — karutantsitajasse,
kes meid hüpata laseb ja uluda hoovide, tänavate
roojusen,
et oleksime rikkaile pilkamiseks, naeruks ja naljaks,
ehk tuleb neil tuju — meid nahastki teevad veel paljaks.

Pean uskuma veel vähemagi tõesse — politsei
mütsimärgisse,
mis minu elu nii hoolikalt silman peab — juhib,
et ma ära ei eksiks, varandusomanduse imevärgisse.
Vaadake ometi, kuidas see kaitseingel ajuvoldid läbi
mul nuhib,
kui tahaks oma isikut päästa inimkonna vägistusest,
luuletaja vabadusen minna majade, uulitsate kägistusest.
Pean veel tunnistama karjakrantsi nukrust, veolooma
ilmamuret,
pean uskuma, et inimenegi inimese mao ette rakendet:
palju on neid, kelle pennid saavad isandsuist puret;
rahameeste ahnus kui draakoni suu meie õgimiseks
pärani akendet;
pean uskuma kapitali templisse — pankade sammastesse,
kiskuja inimkassi küüntesse, vihase lõukoera
hammastesse.
Pean uskuma kõikide religioonide mõttetusse, —
saamatusse,
pääle religiooni mida tütarlapsed raha eest
kuulutavad tänavail, kirjuten Vooruse raamatusse
süngeid päätükke. Oo, ostke ka mind, luuletajatmeest,
kodanlised daamid, oma hinge lupanaariumi,
kui haruldast taime te südameakvaariumi!

Pean uskuma sõdade, taudide, tiisikusbatsilluste
reeglipärasusse
nagu usun raadiosse, voorimehesse, automobiilisse;
pean uppuma ära ärimeeste, tõusikute närususse,
kogu nende aktsiaisse, välisvaluutasse, — määratu
totruse immobiilisse...
Ei! parem usun saapaviksijasse, jumalasse, tujukasse —
lollakasse,
klounisse, tsirkuse tolasse, hullumaja särgisse
määrdinud kollakasse.

Pean uskuma sündimiste, suremiste, enesetapmiste
vajadusse,
süüfilisspiroheedi, saatusliku gonokoki tarvilikkusse
ja kui Darwini õpetust mõista vaid teisiti,
ahv inimesest saabuda võib, lääb karvaseks jällegi
uvvesti.

— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

Vaid ma lõhun puruks südamhaamriga enne väärjumalad
segi,
et las nad tunda kord poeedi superioriteeti,
siis pean kindlasti uskuma iseendassegi,
näen, kui pääle luuletaja päästjat pole ainukestki
autoriteeti;
olen siis päikese ümber keerleval maakera aero-
plaanil seni aviaator,
kuni pilpaiks lääb all. Lindlennu mõte jääb, —
mina selle uus plagiaator.

J. Barbarus

KOLMKÜMMEND AASTAT ARMASTUST

Noor hingekarjane teab, et tähtis ei ole tuum, vaid koor. Tuuma ei taibatagi sageli, ei viitsitagi taibata, üheksakümmend protsenti kuulajaid laseb ta kõrvast sisse ja teisest kohe välja. Mida aga nauditakse, mis ajab kõrvad kikki ja suud lahti ja silmad vesiseks ja südamed soojaks — see on asja välispidine avang, see on jutlustaja hääl, diktsioon, žestikulatsioon, temperamentlikkus. On need omadused koos ja korras, siis võib ka protestantlik hingekarjane, see usuline viinavesistaja, süüdata kas või kõige vanausulisema vagatseja ekstaasi — pastor Tuvi teadis seda omast käest ning tavatses väita ametivendade seas, et võivat saavutada sama tulemust ka siis, kui jutlustaksid eesti kogudusele kirgiisi keeles.

Et siis noor hingekarjane oli teadlik jutlustaja kõlaka hääle, hea miimika ja mõjusa deklamatsiooni tähtsusest, püüdis ta end neis voorustes harjutada ja treneerida igal pakutud puhul ka väljaspool kirikut, olgu koduseil laulatusil, olgu ristseil või matuseil. Ja et ta märkas edu, üsna nobedat edu, siis ta armus endasse ja talle sai retooriliseks naudinguks iga selline harjutus kõnes ja palvetuses, ta hakkas enda kunsti ise maitsma maiusena. Sellest aga tuligi, et ta emand Kreeki mattis kaks korda. See oli leinamajas sündinud ja sündis nüüd haual uuesti. Kõik olid eeldanud, et ta ütleb haual veel ainult mõne sõna, sest et kodus juba kõik, kõik oli öeldud, ja väga ilusti öeldud, aga ei, vaid pastor Tuvi kaldus hoogu ega leidnud enam peatust.

Muidugi polnud sest viga ühtigi. Suvine aeg ja kaunis ilm. Surnule ja leinajaile aina auks. Lahkunu mõlemad tütred, liigutatud hingepõhjani noore hingekarjase meisterlikust ettekandest, nutsid virgasti; teised järgnesid kuivemas härduses, kuid innukal huvil kõneleja sädelevale sõnasajule. Noor Kreek, äsja installeerunud advokaadi-abi, venestunud tsaariaegseis kooles, kasutas pea-

legi juhust, et õppida pastor Tuvilt head eesti keelt, niipalju kui jättis leinakurbus talle seks mahti. Üksnes leskunud vana Kreek, kellel käis kange piibuhimu peal, mõtles, et miks see õpetaja nii kaugele lookleb, et kas vähemaga ei saaks, et ega ma talle selle eest rohkem maksa. Kuid paratamatusega tuli leppida, ja kuna muud mõtted kallutasid isand Kreegi teisale, siis kustus seegi ainus nõrk opositsioon pastor Tuvi ilukõne pikkuse vastu.

Isand Kreegi muud mõtted ei võinud olla iseäranis kannilised, sest peale piibuhimu piinas teda tunduvalt ta must saterkuub. Seda higistamist sel kuumal ajal otse pöörases rõivas! Ta meelest oli, nagu nõrguks tal käistest valuvett välja ja kaeluse avausest tossaks tihedat auru. Sel tundeolul hakkas teda pahandama üks nähtus ja mälestus teise järel. Puusärkki seal all. Oli siis tõesti nii kallist tarvis? Mata hulk raha maa sisse, ei asja ees ega teist taga — ainult seks, et teised inimesed seda riistapuud paar tunnikest näeksid!... Ega ta ise oleks sihukest ostnud, aga kus lapsed! Olevat ju nende hea ema, keda tulevat matta kõigi aude ja toredustega. Et see toredus maksab kahe hea piimalehma hinna — kes küsib selle järele...

Nojaa, see hea ema! Eks ta n e i l e olnud hea küll, nii hea, et laskis teised minna enam-vähem hukka. Plikad suitsetavad, joovad, käivad kohvikuis ja restoranes särlatoni keksimas. Ning toad alatasa täis poisse, kellest ei ole võtjaid. Ja poega elata ikka veel, nagu polekski teisel ametit, ja lunasta ta veksleid, mis alla kirjutatud sageli kaardilauas...

Nõrk ema, nõrk ema — jaa, jaa... Ja nüüd, keset suvist töö-aega, võtab kätte ja sureb maha. Tee talle ka veel matused. Kutsu jõuk inimesi kokku, sööda ja jooda neid. Ja millega? Muidugi kõige paremaga, kõige kallimaga — nõnda tahavad lapsed. Delikatessid, välismaa veinid ja liköörid. Pidu, mis pidu. Selle raha eest saaks jälle oma kaks-kolm prisket lehma...

Ja kuhu jääb siis nüüd töö? Sest ega need värvitud ja puuderdatud ja onduleeritud preilikesed ju midagi tee. Need võõrutas hellitav emake kõigest ära, mis kannab töö nime... Ega muud kui hakka varmalt... hakka varmalt uut naist... Aga mis see papike siis seda kolmekümne-aastast armastust nii kaua mäletseb! Ikka ja ikka jälle: «Kolmkümmend aastat armastust! Kolmkümmend

aastat armastust!» Ära tüütab teine oma igava korrutamisega...

Pastor Tuvi oli oma hauakõnes kogu aeg tõesti varieerinud teemat Kreegi abielupaari kolmekümne-aastasest kooselust ja koostööst, mis olnud küllane truu armastuse päikesepaistest. Ja tegi seda nii hoogsalt ning haaravalt, et ükski süda ei jäänud uskmatuks, nagu ükski silm ei jäänud kuivaks. Nutt oli nüüd üldine, olgu vesine silm luterlasel või protestandil peas. Ja et kõneleja sisu nii tähtis ei ole kui vorm, siis ta jäi veel kauaks lakkamatult korduva refrääni juurde: «Kolmkümmend aastat armastust!»

Seda aegu jätkas lesk isand Kreek murelikult oma katkenud mõttekäiku uuest abikaasast, keda kohe vaja hakata hankima, kui matus möödas. Tal oli laialdane tutvuskond nii linnas kui linna ligikonnas maal, kus ta pidas suurt päristalu — kalmistult võis näha selle hoonestikku, nagu siia paistsid linna tornidki — ning ses tutvuskonnas leidus küllalt vallalisi naisterahvaid. Ta hakkas neid ükshaaval mööda käitama enda seesmise silma eest, peatudes pikemalt proovides ühe juures, loobudes kähku teisest.

Ent korraga tõkestus see mitte huvitu toiming. Mingi muu, mingi väline äratas Kreegi tähelepanu. Ta silm oli juhuslikult riivanud kagupoolset taevast — hetkeline jahm avab tal suu ja kisub kulmukarvad kõrgesse. Ja et ta seisab üsna vaimuliku kõnemehe ligidal, siis tõstab koonu ja mõmiseb talle: «Ehk saaks natuke lühemalt!»

Aga vist ei kuulnud või ei mõistnud teda pastor Tuvi — ta ei pannud tema manitsust mikski, jätkates kõnet täie innuga.

Kreegi rahutu vaade püsib nüüd kestvalt kagus. Oht, mille ta avastanud, kasvab silmanähtavalt. Kreek kannatab üürikest aega, siis näpib kõnelejat talaarist ja mõmiseb tungivamalt kui esimest korda: «Ehk saaks natuke lühemalt!»

Võib olla, et pastor Tuvi nüüd kuulis ja mõistis, aga mine ja ütle rõõmsasti sülgavale joale: «Vaiki ja seisa paigal!» Nii et isand Kreek oli sunnitud mõne minuti pärast veel kord tukistama õpetaja ametikuube ja minema manitsuses märksa kuuldavamaks.

Nüüd ta alles saavutas teatava tulemuse. Kõneleja nägu tegi vaevalt märgatava pöörde ning nina vaevalt

märgatava noogutuse eksitaja poole. Ja eks kaldunud kõnegi viimaks Kreegi ihatud lõpusuunda.

Järgnes viimane palvetus.

Järgnes pastori ja leinaliste mullaheide hauda.

Sahina sekka kostus korraga vahedalt ja ärevalt leskunud Kreegi käsutav hääl matjaile:

«Mehed, visake haud kähku kinni; mul kolmkümmend saadu heinu aasal lahti ja näe, äike tulekul!»

Ise laskis jalga surnuaia värava poole.

E. Vilde

W. Jakobsoni joonistus.

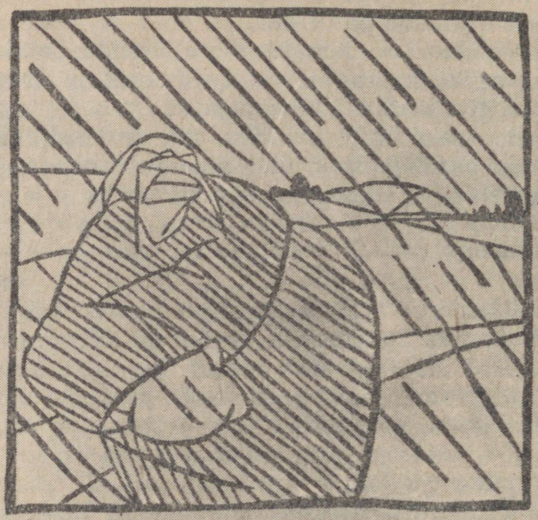

Talumees wanajumalale: „Las' sadada, las' sadada, saab näha mis sa talwel loomadele tahad anda!"

PASTOR

Ta tasa endaette naerateles piiblit nuhib,
näen, kaunist tütarlast
vist taevateele hakkab aitama.
See sünnibki: ta varsti neiukese
enda magamisetuppa juhib,
seal taevasaatmisega tundi paar end vaevab,
vist kusagilt ta valged tiivad
pühaks lennuks välja kaevab...

A. Antson

KUTSUTUD JA SEATUD

Täna enne lõunat, kui olin lõpetanud koguduseliikmete vastuvõtu ja lehitsesin võlgnevate nimestikku — see aina kasvab ja kasvab! —, tormas mu armas vend vehkides sisse. Tema näoilme ei väljendanud midagi head; seda enam ta püüdis teeselda üleliigagi rahulolemist maailma ja iseenesega. Ta algas ilmadest, mis olevat selged ja külmad, nagu see vastu kevadet otse kuulmatu. Siis kõneles minu viimasest jutlusest, mida kuulanud oma naisega otse hinge kinni pidades. Iseäranis tabavad olnud näited argielust ja siis see vaimuvarade võrdlus valuutaga — suurepärane! Lõppeks jälle see suur troost, et õndsaks saame usu läbi — pagan võtku, kas arvate, et meie ärimehed ei usu?!

Kui ta mulle mitmel korral asjata oli suitsu pakkunud ja küllalt jahvatanud — raske on seda teisiti nimetada —, tõmbas ta järsku oma rebastest kasuka põuetaskust krabisevad paberid ja lõi mu ette lauale, sõbralikult käskides:

«Tee käsi alla!»

Ma vaatasin talle valjult otsa, et ta ometi häbenema peaks.

Tal on ümarik, kindlate joonteta, pisut rõugearmiline nägu, silmad lahjalt sinised, kulmud ja hõredad juuksed pleekinud. Tal on tõusiku teeseldud iseteadvus ja kombed, aga olen teda hinnanud tema püüdlikkuse pärast ja, ütleksin peaaegu, häbematuse pärast äritsemises. Tal oli suur rauakauplus ja põllutööriistade ladu, peale selle oli ta veel kümnes ettevõttes osanik ja istus mitme panga nõukogus. Nüüd on sellest kõigest veel vähe järel, äriruumidest ainult osa ja õuel vanaraua-ladu.

Juba aastat viis liiguvad venna allkirjaga ja minu žiiroga vekslid pankades. Alguses, kui venna ärid läksid mäkke, elasin sellele innukalt kaasa ega keelanud oma toetust. Kord olin asjast nii kaasa kistud, et ühe olengu

lõpul, veinist julgustatud, vennale õlale lõin ja pooleldi veendunult sõnasin:

«Veel mõni aasta — ma heidan musta mantli seljast, panen Piibli käest ja kõnnin sinu ärri — direktoriks!»

Vend langes mulle kaela ja suudles mind venelase kombel. Alkoholi hais ähvardas mul matta hinge ja kainestas mu jalamaid. Ei, ei, mitte nii lähedale ei vennale ega tema ärile! Aga uhke tahtsin ma vennale olla ja mõndagi mõnusust tema abil maitsta. Juba oli väljavaateid automatkale läbi Euroopa ja Pühamaa-rännakule, mis kõik venna kulul pidi sündima.

Jumal ise tahab mind, nagu näha, kõige selle eest karistada. Vend läheb kõigi oma äridega viimasel kahel aastal imekiiresti mäest alla ja ma ei taha muud, kui et see kõis katkeks, mis meid seob. Häbenen seda enesele tunnistada, aga viimasel ajal olen salajas soovinud, et niisugust venda mul poleks olnudki. Ma tahaksin oma pealkirjad kõigilt vekslitelt tagasi võtta, enne ei saa ma enam rahulikult magada. Seda enam, et mu naise teades pole ühelgi venna vekslil enam ammu minu nime. Mis siis, kui ühel päeval... mis ütlen ma siis Tamaarale ja kuidas me siis elama hakkame! Aga vend ründab mind järjest nii tugevasti, et ma ei jõua vastu seista. Ja kui ma näen tema ahastavat ilmet, millel ühtlasi meeleheite julgus ja julmus, siis ei suuda ma talle abi keelata. Kuidas sa jätad võitlejale, kes viimse jõu vastupanuks kokku võtab, abistava käe sirutamata! Isegi siis, kui tead, et sellest suuremat abi ei ole!

Nii mõtlen mõnikord. Siis aga tunnen, et nõrkuse pärast venna mangumisele vastu ei suuda panna, ja silmi tuleviku peale kinni pigistades žireerin jälle tema veksleid.

Kui ma nüüd jutlustades end korraga leian kogudust manitsemas: «Seepärast ärge koguge enesele varandust maa peal...», siis ärkab järsku mu südametunnistus ja ma tunnen, et eeskätt ise vajan seda meeldetuletust, kuigi ühtlasi tean, et need sõnad minus kaljuse pinna leiavad. Eks ole ma venda aidata tahtnud tagamõttega (ja mitte sugugi salajasega), et ta rohkesti seda vara kokku võiks ajada, mida koi ja rooste rikub, mida vargad meelsasti läbi kaevavad! Ja kui mul praegu oleks suure palgaga direktorikoht saadaval, suurema palgaga minu praegu-

sest — pikema jututa vahetaksin Pühakirja pearaamatu vastu, võtaksin risti rinnalt, pistaksin täitesulepea taskusse ja kombineeriksin jutluse asemel ärilisi tehinguid, et Tamaarale mõnusamat elu võimaldada.

Samuti teeksid küll vist üsna suur hulk «kutsutute ja seatute», nende seast, kes jumalariigi põllul käe adra külge pannud; nad peatuksid, vaataksid tagasi ja jätaksid sinnapaika selle töö, mille vilja — kui julgesti öelda — ka tõesti vähe on näha. Ma ei taha aga sellega öelda, et see töö, kui seda õigesti tehakse, oleks ülearune. Kui seda teeksid aga tõelised viinamäe töölised!

Nõnda siis kirjutasin ma jälle oma nime vekslitele, kuigi tean, et venna asi on varsti otsas. Ta kippus mind käepigistusega tänama ja päris, kas sõda pole lähenemas. Siis tulevat ärimeestele jälle rõõmsamad päevad, siis võivat inimene jälle elada.

Ma ütlesin talle, et Jumala kohus on lähenemas, mitte sõda.

Vend hakkas seepeale naerma ja lausus lohutatult:

«See peaks tulema! Siis alles näeksime, kes need kõige suuremad võllaroad on. Maine kohus suurtele peale ei hakka!»

Kui ta läinud, hingasin kergemini, nagu vastumeelsest ja tüütavast võõrast vabanedes. Aga mure tuleviku pärast jäi ega suuda ma peletada seda Õpetaja sõnadega, mida nii sagedasti teistele olen korranud: «See-pärast ärge muretsege homse eest, mis peame sööma, mis jooma või millega ennast katma.»

Kui õige ütleksin Tamaarale: varsti kolksub meie majas oksjonivasar, müüakse ära meie pehmed istmed, su peeglid ja iluravi-laekad ning lauad, suurem jagu su ehteasjustki... Kas ta ei langeks mulle siis kaela ja paluks, et mina ta päästaksin!

Aga ma tean, see oleks kahjurõõm ja ma ei hakka seda oma südames hellitama.

Tamaara püüab silmakirjalikult lahke olla minu vastu, aga ma mõistan, see on ükskõikne lahkus. Teenijale ja Mariale (nõnda nimetan ma nüüd Renéed), on ta meelde tuletanud, et minu toas kõik oleks korras, et toit oleks õigel ajal laual või minu ootel soojas hoitud.

Lõunal või õhtueinel, kui kõik juhtume ühel ajal lauda istuma, kiusab Tamaara Rolfi ja Mariat vestlusele

ega hoidu minugi harvadele lausetele reageerimast, kuigi üsna arvustavalt.

Kõik peavad mõistma tema kõnest ja käitumisest, et ta on minule hoolitsev ja viisakas abikaasa, aga ühtlasi ka veenduma, et minu kutse on vaid rahateenimise abinõu, et see on kõlblik tõlbile vanamoelisele inimesele, kes selle juures peab variserlikult vagatsema. Ta ei ütle seda ühegi jämeda sõnaga ega tee halvustavaid märkusi, aga läbi peab see paistma tema kõnest. Ja paistabki; ega muidu Rolf teda oma lihtsameelsuses sagedasti aitama ja täiendama tõtta.

Rolf on juba nõnda koolitatud, et minu ründamisel isegi algatusvõimet avaldab. Nagu see täna lõunal selgesti väljendus.

«Tead sa, papi, mis meie pesunaine köögis pajatas?... Ta oli maal oma sugulaste pool käinud ja teadis sealsest hingekarjasest otse imeasju kõnelda.»

Nõnda algas ta laia suuga, juba aegsasti oma loost mõnuldes.

«Mis siis jälle?» küsisin üsna vastumeelselt.

«Egas midagi halba!» jätkas Rolf läbemata peatuda rüüpimises, järamises ja neelamises. «Oi, vahva oleks sul maal õpetaja olla! Siiski, sa oled selleks natuke vana. Õpetaja peab olema noor, nagu näitelaval esimene armastaja või operetis tenor.»

«Sul on aga neis asjus laialdasi teadmisi,» laususin urisedes.

«Inimene kuuleb ometi teiste hulgas liikudes mõndagi,» vastas poeg elumehelikult ja jätkas süües: «Mõtle ometi, kas see ei ole vahva: mullu kevadel tulnud paljas poiss papilasse, kohver musta pesuga käe otsas, paarkümmend senti taskus. Tulnud sinna hingekarjaseks. Naised saanud sellest kuulda veel enne, kui ta korra üle kantsli ääre oma lõpuseid näidanud. Kus siis hakanud neid sinna voorima, kes jala, kes käruga, kes hobusega. Üks katsunud ikka enne teist kohale jõuda. Mõned istunud juba oma kompsude ja korvidega enne koitu kirikumõisa trepil... Ühel suitsusingid üle õla, teisel või vitsikus, kolmandal munad korvis, neljandal saiapätsid rätikus, viies toonud kana ühes poegadega ja lasknud õues lahti. Noh, siis tulnud teised, või ka needsamad, linaste ja villaste kangastega, patjade, linade ja vaipadega. Varsti olnud laudas lambatalled ja seapõrsad —

päris elusad põrsad kohe! See tulnud üksikute naiste poolt. Siis aga astunud nad kokku ja tellinud majasse toolid, lauad, kummutid ja kapid, ühesõnaga: mööbli.»

Poiss pidi karbonaadikondiga ägedasti tegeldes oma jutustamise katkestama ja Tamaara, kes sellest salajas heameelt oli tundnud, lisas seletuseks (häälel vähimatki vaenu kuulda laskmata):

«Senikaua kui leidub pimedat massi, võib vaimulik seisus ikka veel floreerida.»

Viimase sõna on ta meie haritud külalistelt omandanud.

«Nii et: andku Jumal pimedat massi!» vastas Rolf jõhkralt naerdes, pühkides lauarätikuga suud ja higist nägu, mispärast Renée karistavalt tema nime hüüdis.

Rolf ei hoolinud sellest palju, kuhjas enesele roosamannat hulga taldrikule ja, tundes end kangelasena, jätkas mõnuldes:

«See kõige huvitavam alles tuleb, oodake ainult!... Eks tänavu talvel tulnud õpetajale rasked päevad — kutsutud teine linna sõjaväe-õppusele. Kas ta seal sammugi marssis või püssi kätte võttis, ei tea, aga sinna ta läinud. Vaevalt niisugune jumalasõna-sulane julgebki pauku teha! Eks Jumal saatnud parajasti külma ilma, oma paarkolmkümmend kraadi tselsiust või veel enam! Naised jäänud maal muresse — nüüd külmab meie hingekarjane hoopis ära! Kes meile siis veel taeva teed näitab!»

Renée hüüdis jälle karistavalt Rolfi nime ja mina pidasin tarvilikuks öelda:

«Poiss, sul võiks lugupidamist vähemalt nende asjade vastu olla, millest sul aimu pole!»

«Mis ma siis ütlesin?» küsis Rolf pahaselt. «Ma kordan seda, mis Kadri kõneles. See võiks teile kõigile õpetlik olla... Eks naised läinud siis ühte tallu kokku ja palunud kõvasti Jumalat, et ta pehmemat ilma annaks... Paari päeva pärast olnudki ilmad, kas nüüd Jumala taht-misel või mõne tsükloni tõttu, lausa sulad... Naistel usk kindel ja süda rõõmus. Õppused möödas, tulnud õpetaja koju — kange nohuga. Öelnud, et jalad saanud õppustel suure sulaga märjaks. Naised kuulnud sellest, olnud täis ähmi ja pahandanud iseenestega: liiga kõvasti sai palutud!»

«Nüüd on vist sellel lõpp,» ütlesin ma varjatud val-

jusega, mida Rolf oleks pidanud mõistma. Aga ei, ta hüüdis üsna iseteadvalt:

«Oh ei! Kaugeltki mitte! ... Eks hingekarjasel puudunud kasukas. Ühed pannud siis raha kokku, et kalevit osta, teised hakanud talust tallu käies musti tallenahku koguma. Tulnud nõnda välja, et mõni nahk jäänud puudu. Siis otsustatud veel mõni tall tappa, et aga õpetaja võiks käia soojas kasukas ... Eks ole: lõppeks tapetakse ikka see vaene tall, nagu pühakirjaski!»

«Esiteks puudub sul taktitunne,» ütlesin kurjust varjamata. «Teiseks ... kui sa niisuguse toore kõnega esined võõraste hulgas, siis nad arvavad, et oled metsmees, võsavend või kraade.»

Sain isegi aru, et olin läinud liiale.

«Ma arvan, neist sõgedatest naistest võib ometi vabalt kõnelda, kedagi haavamata,» lausus Tamaara otse ingelliku arusaamise ja andestusega.

«Vabalt võib kõnelda neist, aga selleks olgu valitud teine koht!» vastasin resoluutselt.

«Kas sel pole variserlikkuse maiku: siin ei või, teisal võib?» küsis Tamaara, jällegi südamlikkust teeseldes.

«Mis kõrtsis sobib, ei kõlba altari ette!» vastasin talle.

«Jumal öeldakse kõikjal olevat,» kiusas Tamaara. «Järelikult on ta vist ka kõrtsis.»

«Täiesti õige!» kinnitas Rolf autoriteetselt. «Tema on kõikjal!»

M. Metsanurk

TÖÖLISELE

Kummarda kaukameest, kummarda kaukameest
ja palu pappi ja palu pappi,
kui sa «vabariikluse» ristil
kord rikka auks ripud, endale appi;
nad ulatavad sulle alati
kosutuseks käsnaga äädikasappi —
ja sinu viimaste hilpude jagamisel —
nad tulevad, endast mõista, lahkelt appi!

A. Antson

«TAARA AVITA!»

(Erikirjutis «Jaunakas Zinasele»)

Lätlased ja eestlased on ammust ajast omavahel võistelnud kõigil rahvuslike ürituste aladel. Pean tunnistama, kuigi mitte heameelega, et nii mõneski asjas olete teie meist ees. Seda võisin ma hiljuti uuesti konstateerida teie juures külas viibides. Ning olin tusane. Sellest on vähe, et tollipoliitikas oleme teiega võrdsed. Sest võrdsus üksi ei valmista veel praegusel rekordiajastul rõõmu.

Aga nüüd on asjaolud kujunenud siiski nii, et ma võin võidurõõmus hõisata. Kas teil, lätlastel, on oma rahvuslik jumal? Vastuvaidlematult ehtne, võltsimatu jumal? Ühes korraliku vaimulikkonnaga. Ja kultuse ja rituaalidega? Ei, niisugust teil pole. Selle poolest olete teie võidetud, meist kaugele maha jäänud. Teie ajate veel üha läbi välismaise jumalaga — niisugusega, kelle meie, moodsad eestlased, oleme kui ebasobiva ja häiriva minema kihutanud*.

Me peame tunnistama: sellega on ära tehtud suur rahvuslik töö. Ning selle töö kuulsusega on ehitud ja loodetavasti surematuse saavutanud mõned kõrgesti austatud kaaskodanikud, kelle armsamaks kireks on — avastada ja välja mõelda salgamatult eestipärast kultuuri; need on abielupaar U t u s t e d — naine kirjanik, mees ohvitser ning sõjaasjanduse pedagoog — ja ajaloolane P õ r k. Need julged patrioodid, keda toetab käputäis ümberpööratuid, on andnud saksa rüütliordu poolt meile omal ajal pealesunnitud võõrale jumalale hundipassi ja tõstnud tookord tõugatud vana eesti jumala T a a r a jälle aujärjele. See vana issand — oma rahva poolt iidsetest aegadest unaruse hõlma jäetud ja ainult folklo-

* Toimetuse märkus: Siin küll lugupeetud eesti vanameister eksib: meile on selle kõik muretsenud juba ammu «jumalaotsija» kunstnik Brastin. («Jaunakas Zinase» toim.)

ristide ja luuletajate poolt harva mainitud — olevat pärast pikkade aastate otsinguid üles leitud vanade jumalate varjupaigas — lõplikult kõhnununa ja hilpudes. Tema esimene küsimus uute kummardajate delegatsioonile olnud seepärast: «Kõik on ju väga kena, aga ütelge, kas ma saan ka rikkalikke ohvreid?» Delegatsioon vastanud kohmetanult: «Ametlikke küll mitte, sest praegusel kõlvatul ajastul võiks ühiskond neid altkäemaksuks pidada; sinul, oh issand, tuleb leppida mitteametlike ohvritega!» Viimaks leppinudki vanataat selle lubadusega, sest näljakoorikut näriv eksjumal ei saa ju tea missuguseid nõudmisi esitada.

Ja nii töötati käesoleval aastal välja äsjarajatud usuühingu põhikiri, ja nagu seadus nõuab, esitati siseministeeriumile kinnitamiseks. Heites pilgu sellesse dokumenti võib kohe märgata, et ta koostajal on vahetud sidemed jumalusega: ta on piisavalt arusaamatu. Oma teoreetilises osas on see nii jumalikult mõistatuslik, et siseministeeriumi härrased ei suutnud isegi taibata, keda õieti taarausulised tahavad uskuda — Taarat või mõnd müstilist aseainet. Tagajärg oli see, et põhikiri jäi ajutiselt kinnitamata: esitagu taarausuliste kogudus enne bürokraatidele ka kuigivõrd arusaadav usutunnistus.

Seni on taarausulised kinnitanud: nad uskuvat, et maailm on arenemise tulemus ja et see arenemine kestvat igavesti. Ka nende jumaluse mõiste olevat allutatud arengule (niisiis — alalisele muutumisele). Nende usutunnistus mahtuvat lapidaarseisse lauseisse: «Ma usun homset päeva. Ma usun, et homne päev on parem tänasest. Ma usun, et homne päev saab olema parem tänasest, kui ma ise kaasa aitan. Taara, avita!» Kuid abivalmis Taara ise olevat tajumatu ja defineerimatu, kõige rohkem — ainult kujuteldav ja aimatav.

Nagu juba öeldud, sellel kreedol on ajutine iseloom, sest põhikirjas on rõhutatud, et taastatud taara usu aluseid kujundavad «Taara tarkade raamatud». Kuid need seni veel puuduvad ja ka tarkade eneste nimesid pole veel mainitud. Siiski võib aimata, et need on identsed juba nimetatud surematutega, kes põhikirjale alla kirjutanud, ja et «Taara tarkade» seisusse tõstmise eest peavad nad tänama iseendid. Meie restaureeritud rahvuskiriku juhtkonda kuuluvad peale «tarkade», kes peavad koostama Taara piibli koos katekismuse ja lauluraama-

tuga ning peavad lugema missasid, veel preestritarid, keda kutsutakse «askodeks». Need peavad osa võtma jumalateenistusest, peavad valvama ohvrituld, esinema rahvuslikes seelikuis pühade tantsudega ja abistama igati üpris keerulise kultuse teostamisel. Targad määratakse i g a v e s e k s, sellevastu askodeks valitute ametiaeg on piiratud. Kiriku juhtivad asutused kannavad nimetusi «tarkade nõukogu» ja «vanade nõukogu». Koosolekute kohtadeks on mõeldud pühad hiied suurte kividega ohvrialtaritena.

Koguduse liikmeks vastuvõetu saab hõbedast talismani, mida tuleb kanda paljal ihul; see on täidetud ohvritulel õnnistatud kodumaa mullaga ja sellesse on graveeritud ohvritule kujutus. Abiellu astumine toimub püha ohvritule ees, kusjuures Taara preester palub äsjalaulatatud noorpaarile taeva õnnistust ja kinnitab neile rinda abielumärgi. Ka surnute matmine toimub ilutulestikus altari juures, kus pärast matusetalitust langeb eesriie, mis eraldab korjuse elavatest. Erilised v a n n u t a t u d mehed matavad siis surnu hauda või põletavad ära — nagu kadunu ise on soovinud.

Ohvreid i n n a t u r a, nagu juba nimetatud, ei ole ette nähtud, nähtavasti sellepärast, et oleks patt jumalat altkäemaksu andmisega ära osta. Ma kahetsen seda südamest ja nimelt Taara enese pärast. Sest ta on vana tõugu jumal, kes on harjunud saama rikkalikke ande köögist, keldrist ja laudast. Kuulnud oma armsa eesti rahva ajaloolist hüüet «Taara, avita!» aitas ta otsekohe teda, kui aga suutis. Ja nüüd selline tänamatus: ainustki ohvrit! Nii siis peab vaene vanamees võtma heaks, mida talle kaastundlikud hinged ööpimeduses salaja ohvrilauale panevad: pudelikese va kibedat, karbikese tallinna kilusid või pätsi p a î n n o r m a l leiba. Ma kardan, et ta tasub kätte. Jumal, kelle eest halvasti hoolitsetakse, ei taha palju aidata. Ning siis pole meil temast mingit kasu.

— — — — — — — — — — — — —

Sina, armas läti lugeja, ei peaks naerma — isegi naeratama mitte. See solvaks meid. Sest meie juures võib näha ainult tõsiseid nägusid. Tõsise näoga võttis ühe juhtiva ajalehe peatoimetaja sule, et avaldada kahtlust selle kohta, nagu õnnestuks mehaaniliselt elustada muuseumitolmuga kaetud taara usku. Ja sügavtõsise näoga vastas

talle pika sügavmõttelise filosoofilise kirjutisega meie lugupeetud ooperirežissöör (ka arvustaja kõigil kunstialadel), et see taaselustamine ei tarvitse sugugi toimuda mehaaniliselt, et küllap asjatundlikud omakultuuri elustajad oskavat muganduda moodsa inimese ihulikele ja hingelistele tarvidustele. Igaühele, kes soovib oma elu harmooniliselt kooskõlastada kõiksuse seaduspärasusega, pakkuvat see täiuslikku seesmist rahuldust.

Sellepärast tuleb oodata suure huviga Taara tarkade lubatud, põhialuseid rajavaid raamatuid. Taara, avita neid selles ettevõtmises.

— — — — — — — — — — — — —

Huvitavaim isiksus meie usu rajajate seas on kahtlemata Marta L e p p - U t u s t e — poetess, nimega S o p h i a V a r d i. Neiuna oli ta veendunud sotsialist ja tuline revolutsionäär. Seda tõendasid ilmekalt kolm kuuli ta õndsas ihus, mis punasel 1905. aastal jätsid talle mälestuseks tsaari soldatid Tallinnas demonstratsiooni mahasurumisel. Need kuulid tõid preili Martale esimese suure kuulsuse. Rahulikumais tingimustes see kuulsus aja jooksul siiski kahvatas ja meie daam tundis end olevat sunnitud leidma vahendeid selle elustamiseks. Ta hakkas kirjutama. Kirjutas romaane, novelle, draamasid. Oli väga virk ning viljakas. Ent õnne-ema ei naeratanud talle. Kuulsust ei tulnud. Ja jälle pidi ta ümber vaatama uute ning tänuväärsemate võimaluste järele. Sotsialismi heitis ta kõrvale ja muutus rahvuslaseks, hakkas kultiveerima omakultuuri, käis rahvarõivais, oli vaimustuses vanadest rahvatantsudest ja ringmängudest ning korraldas nende etendusi. Juhitud oma mehe poolt taara usu juurde, leiab ta nüüd rahuldust selles teadmises, et on parema usundi kaasrajaja ning elab kooskõlas maailma kõiksuse seaduspärasusega. Küllap meiegi, ülejäänud eestlased, jõuame kõik varsti niisama kaugele. Sest Taara avitab.

Kolmandast esilekerkivamast kolleegist Taara tarkade nõukogus — härra Aleksander Põrgist — on teada seni ainult nii palju, et ta juba mõni aeg tagasi on lasknud end kusagil Tallinna lähedal asuvas turbasoos laulatada taara usu rituaali järgi — esimesena oma koguduses.

E. Vilde

TAARA USUISA KUSTA UTUSTE

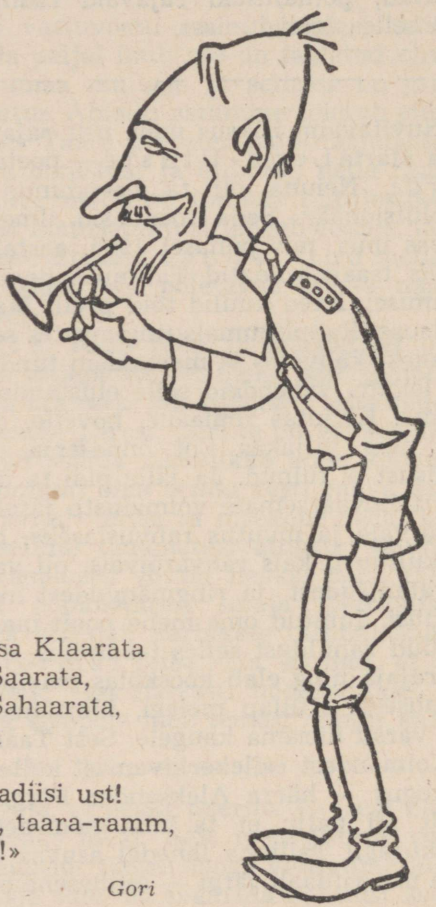

«Võid elada sa Klaarata
ja Ellita ja Saarata,
Buhaarata, Sahaarata,
kuid Taarata
sa haarata
ei suuda paradiisi ust!
Taara-ramm, taara-ramm,
tara-ra-ta-ta!»

Gori

KIVI KIVI PEALE

Kui kinosaal uuesti pimenes, tõusis Reet Niinemäe tagumistest ridadest ja, oma musta karakullmantli hõlmu kokku lüües ning kraed üles kergitades, väljus ette ooteruumi. Ta peatus hetke seinale pandud reklaamülesvõtete ees. «Minu tüüp,» mõtles ta, nähes ka siin Wohlbrücki. Samal ajal pistis kopsus. Ta hakkas sügavamalt hingama. Sees oli õhk tõesti hingemattev olnud, seda pidi ütlema. Nüüd võisid jälle tulla igavesed manitsused arsti poolt, et ei tohi päikesevanne võtta, et suplustega tuleb ettevaatlik olla, et õhtul peab vara magama heitma, ja sportimine — see tuleb esialgu hoopis kõrvale jätta. Niikuinii on ta sel talvel vähe suusatanud, ent jätta kevadel ka tenniselõbu, ning ikka ainult jalutada, jalutada kättemõõdetud tempos ettemääratud ajal, nagu poleks küllalt juba sellest monotoonsest elust, mida tal tuleb päevast päeva veeta linnaäärses pastoraadis, — ei, see pilt ei veedelnud tõesti mitte.

Lumeräitsakaid laskus tasa kasukale ja mütsile, mõni kõdistas ka nägu. «Ei usu, et Ilmar juba kodus on,» mõtles ta. Orajõede juures pidi ju ta mees eest leidma just niisuguse parajalt sooja, pehme ja mugava kliima, mis talle nii kontimööda oli.

«Hakkab mul ümmarguseks minema ja väliseltki pastori vormi võtma. Viie aasta eest oli ta hoopis kõhnem, nüüd on igale poole polstrit juurde tulnud, juba lendavad tal särginööbid rinna eest, kraed pigistavad kaela, ikka taotseb ta istudes kuidagi lõdvaks vajuda. Peab talle võimlemist õpetama. Kas või temaga koos igal hommikul pool tundi. Kevadel peab ta tingimata hakkama tennist õppima, üldse rohkem sporti, rohkem sporti! Ma ei armasta, kui inimene nii vedelaks jääb. Mis aga ütleksid kirikueided, need, kes pühapäeviti kantsli all iga ta sõna nagu maasikamarja suhu ootavad, need, kes mind silmaotsas ei salli, need, kes mul laulatusloori tahtsid peast

rebida, kes Ilmarile on käärkambris sosistanud, et nende arvates see ikka ei lähe, kui õpetajahärra endale mootorratta kõrvalkorviga ostab, sest oma hingekarjast nad siiski ei tahaks näha naise voorimehena, — mis sisistaksid need tigedad eided veel siis, kui ma oma mehe võrgutaksin näiteks suusatama, mõlemad ühesugustes sinistes suusapükstes, tutiga mütsid peas, kirjud käpikud käes! Väljaspool kirikut ta on ometi veel minu oma! Või on neil tema üle õigus, niipea kui ta kirikukuue selga ajab? See kirikukuub teeb ta võõraks ja kaugeks, ma ei saa hästi kujutella, et selle all on tema ise oma sünnimärgiga põlveõndlas ja oma pehme käsnaga kõhul.»

Väikselt hirmu tundes, et Ilmar ehk on siiski juba kodus, piilus koduni jõudnud Reet igast aknast sisse. Kuid ei magamistoa, saali, vahetoa ega kabineti siseluukide praost paistnud mööda minnes ühtki valguskiirt. Ta avas eesukse, süütas tule. Kõikjal oli vaikne. Peeglilauale pandud sedelike «Lähen õmbleja juurde» seisis puutumatuna endises kohas. Selle kägardas ta kokku ja pistis käekotti ning hakkas seejärel lahti riietuma. Kasuka ja mütsi raputas ta eeskojas lumest puhtaks ja riputas nad ettevaatlikult varna.

Oli hea, et Ilmarit veel polnud. Mitte et ta oma meest oleks kartnud ja et see tema vastu kuri oleks olnud, ei, vaid ümberpöördult. Ilmar oli loomult pehme ja heasüdamlik, tema lahtises pilgus oli vahel nii suurt usaldust inimese vastu, et Reet ei tahtnud seda kuidagi häirida. «Ma teen kindlasti Ilmarile head, kui ma sellest või teisest halvast asjast talle ei kõnele, või kui ma... kas või pisut valetan,» mõtles Reet sageli, «sest ega temale pole tähtis niipalju tõde kui headus, ja kui ma tema meelerahu säilitan, siis olen ma temale kahtlemata hea.» Nõnda vaikis Reet mõnestki asjast. Ta katsus vahel iseenesegi ees vaikida nende suurte tühjade tubade igavusest, milles ta oli sunnitud nii palju üksinda istuma. Ka oma pisteist kopsus ei hinga ta seekord sõnakestki, sest siis ei saaks Ilmar öösel hästi magada — ja magada ta ju nii armastab. Oleks ka päris võimatu olnud Ilmarile selgeks teha, et Reet ei sobi hästi Orajõe kohviseltskonda, et tal on seal igav, et ta on koguni pisut metsik nende jaoks ja et ta eelistaks jääda pigem nende keelepeksu kui kohtlemise objektiks (mis muidugi oli ülekohtune arvamine Reeda poolt), ühe sõnaga, tal polnud tuju, ja teiselt poolt, nõnda

oleks jäänud vaatamata «Maskeraad», mis jooksis viimast päeva, kus mängis Wohlbrück ja mida Ilmar niikuinii koos vaatama poleks tulnud.

Söögitoas keeras Reet elektri põlema roosa riidest kupli nagu mingi päevavarju all. Marta poolt hoolikalt kaetud laud seisis puutumata. Selle kummaski otsas valendasid sümmeetriliselt kaks lamedat taldrikut ja nende ees salvrätid nagu papüüruserullid, Ilmari oma kuldfiligraanvõrus (leerilaste kingitus), Reedal alumiiniumvõrus. Rollmops, singiviilud, kaks poolkera sülti, higihelmestes juust, teekannud roosa soojendaja all (heegeldatud ja kingitud vanapreili Rosalinde poolt, kes elab ülal ärklitoas ja kelle vend oli kunagi selle koguduse õpetaja), härra jaoks eraldi taldrikutäis kaeraputru, kummulikeeratud taldrik peal, kõrval pudel kontrollpiimaga.

Reet istus lauda, harutas salvräti lahti, kuid süüa ta ei tahtnud.

«Ja mispärast peavad meie taldrikud teineteisest ikka nii kaugel olema? Marta paneb paremad palad ikka Ilmari lähedusse ja Ilmar omalt poolt küsib iga kord, kui mõni roog hakkab lõpukorrale jõudma, et kas ka Martale jätkub. Minu riideid ja kingi ta ilma käskimata ei puhasta, Ilmari omi alati. Vihmavett ei leidu kunagi minu pea jaoks. Tere hommikut, õpetajahärra! Head ööd, õpetajahärra! Aga mitte kunagi: head ööd õpetajaproua! Kõik nad armastavad teda, suudlevad ta käsi, levitavad minu kohta laimujutte ja kirjutavad anonüümkirju. Aga ma ei usu ka seda, mis Ilmarist kõneldakse: et see nõdrameelne, keda kohus karistas minu loori maharebimise eest kirikus, et see võis kunagi olla Ilmari armsam, nimelt siis, kui ta tema juures üliõpilasena pansionis oli.»

Reet rullis salvräti uuesti kokku ja pani tagasi lauale. Puhvetis leidus tükk keedušokolaadi, ta hakkas seda närima. Ja öölauasahtlist tõmbas ta välja sinna haiguse ajast jäänud poole pakki Albert-biskviiti ja pressitud viinamarju. Ta sõi neid pikkamisi, istudes oma voodi jalutsil, üks jalg paigal, teine «tondilapsi kiigutamas». Väike peapööre paremale tegi talle kogu stseeni nähtavaks peeglis, mille kolme osasse kaks voodit parajasti ära mahtusid.

Sealt võis näha nõtke ja sitke kehaga, väikest kasvu, kuid hästi proportsionaalse kujuga naist, peaaegu tütarlast. Ta nägu oli veidi-veidi pikergune, nahavärviga, mis suvel on sügavalt pruun. Ilmar ei armastanud kunstlikke

vahendeid, kuid sellegipärast pesi Reet oma juukseid kummeliveega, laskis oma kulmusid aeg-ajalt värvida, kuna huulepulkadest pidi valima kõige tagasihoidlikuma tooni. Ilmar neid saladusi ei teadnud ega tarvitsenudki teada.

Äkki hüppas Reet voodijalutsilt ja jooksis kapi juurde. Tõesti, oleks tarvis juba minna õmbleja poole, sest kevad ligines, moelehed hakkasid suvest kõnelema ja isegi sügisest. Ta tõstis ühe ja teise kleidi kaela alla, käänas end peeglis seda- ja teistpidi ning arutas endamisi, milline kleit tuleks ümber teha, milline ära kinkida. Kell söögitoas lõi üksteistkümmend ja Reet koristas riided jälle kiiresti tagasi kappi, sest õigupoolest ta pidanuks nüüd juba ammu voodis olema.

Öökuub seljas, läks ta veel kord saali, et akna alt laualt ära tuua poolelijäänud Hamsun voodis lugemiseks, kuid siin tuli tal himu natuke raadiot kuulata. Ent kõik oli igav: harmoonika Stokholmist, Chopin Varssavist, meeleheitlikult kähisev kõne Berliinist. Viimaks jäi ta kuulatama kuskil käima hakkavat grammofoni: «Und das Schiff mit acht Segeln ...» Venitatud ja groteskne althääl käänas tuju kurvaks, pisaralähedaseks, mida Reet ise hästi ei sallinud, kuigi nii hea oli end natuke piinata, kiusata, natuke nuhelda. Siis aga tegi ta järsku lõpu oma meeleolule seega, et hakkas nuppu käänama vasakule ja paremale poole nii kiiresti, et iga jaam sai ainult vähekese piuksatada ja vaid demonstreerida oma suurt mõttetust. Ta sulges aparaadi ja, raamat kaenlas, ruttas tagasi magamistuppa, et voodisse heita. Kuid äsja kuuldud viis oli kuhugi hingepõhja kinni jäänud ja sealt ta nüüd kumises üles ja sundis ümisema: «Und das Schiff ...» Aga Reeda enese mõtted purjetasid hoopis teisal.

Akna all kuuldus pehmeid samme. «Tuleb!» vilksatas peas. Mis nüüd veel selga oli jäänud, haagiti ja nöörbiti lahti tulise kiiruga ja siis — vupsti voodisse.

Ei midagi ega kedagi. Ainult vaikus ning selles vaikuses mingi tühjus, mida immitses sealt uste tagant neist paljudest tubadest, kus nii vähe elati.

«Kuhu ta ometi nii kauaks jääb? Muidugi, Orajõed oskavad inimesi meelitada, neil on suurepäraseid söökejooke, mida Ilmar oskab hinnata. Kella-viie-tee kestab muidugi kesköönì. Istutakse koos ja harjutatakse soliidsust. Vestlus, käitumine, kummardused, kombed — kõik,

kõik on võtmas niisugust pühalik-tardunud-igavat kuju nagu Ilmari kirikukuub, mida ma ei salli. Aga mina tahan hullata, joosta, vallatusi teha, vaba olla nagu suvel Soekurul, kui jalad lahti võtan ja kedagi ei häbene.»

«Ma olen vist teisest generatsioonist. Üliõpilastega ma oskan väga hästi läbi saada, lobiseda ja hullatagi. Seal on see Kukemelk, kes joobnud peast tuleb oma armuavaldustega, aga niipea kui ta kaineneb, tunneb ta mind vaevalt, on siis nagu peksasaanud koer. Siiski kena, kui sünnib niisugustki kometit. Ilmar muidugi teab seda, ta ainult muheleb, ta on ju nii arusaaja, lubab mul kõike teha, pole armukade ega pahane vallatuste pärast, aga see võtab nagu jõu ära, ta usaldab mind rohkem kui vaja ja ma olen sunnitud nõnda käituma, et ta saaks mind usaldada.»

«Üht ma siiski ei salli. See on kui ta oma kabinetti läheb ja ukse lukku keerab, et mina ei saaks segada. Mõnikord kestab see mitu tundi. Mis ta seal teeb, mida ta seal haub? Vahel ta ütleb, et valmistab jutlust, vahel, et tahab enesega lihtsalt üksi jääda, vahel, et tahab kõnelda oma jumalaga. Miks ta ei pühenda mind oma mõtteisse? Ta pole kunagi katsunud mind usklikuks pöörata, käskinud mul käsi palveks kokku panna. Ta ei sunni mind millekski — ja see on solvav. Miks ta oma jumalaga kõneleb nii kaua? Või ei saa ta teda nii kohe kätte, nagu meie vanal raadioaparaadil tuli kaua keerata ja otsida, enne kui õige jaama leidsid? Ma ei armasta üldse ta kabinetti, seal ta kaob minu eest ära, kaob teisiti ära kui mujal. Ka kantslis muutub ta minule võõraks, enamasti jutluse lõpu poole, kui ta ennast on kuumaks kõnelnud: sa näed, kuidas ta juba ise seda usub, mida kõneleb. Kuid ma ei ole kade sellele käestlennule, olen koguni uhke, et ta sõnadega kõiki nõnda võluda oskab. Ainult mõnikord hakkab jube, et ta minust suudab nii kaugele ära lennata. Siis ma tahaksin, et ta oleks kodusem ja lihtsam. Mul tuleb hirm, et ta seal kantslis ongi päris ehtne ja et ta minu ees oma igapäevases elus kannab maski. Igatahes peab tal kaks palet olema. Mida vägevamaid sõnu ta kantslist ütleb, seda rohkem ma tahan teda näha nõnda, nagu ta on minuga. Ma võin teda otse kiusata, teda nokkida, teda õrritada, temaga edvistada, et ta mind hakkaks tubades taga ajama, et ta mind üles tõstaks, et ta mind nagu nukku lahti riietaks, et ta mind voodisse kannaks,

et ta mind lakke pilluks, et ta mind suudleks, mind näriks, mind hammustaks, mind himustaks, minuga, jah, minuga niisama kõrgesse ekstaasi tõuseks nagu kantslis. Ah, vanasti ta oli palju sagedamini Soekuru Pondu taoline, kes ühekuisena oli niisugune ümmargune pusa, ajas end selili ja külili, ürises ja naeris, kogu olemises heameel.»

Et Hamsuni lugemisest seekord midagi välja ei tulnud, pani Reet raamatu käest ja kustutas öölaual tule. Kuid mõtete surin ei vähenenud pimedas, vaid võttis ainult teise suuna. Talle meenusid üksikud episoodid õhtul nähtud filmist. Seal oli kunstnik naise maskeraadilt oma ateljeesse meelitanud, et teda ainult, ainult... modelleerida. Nagu ämblik oli võlur oma võrke vedanud, Reet oli kõike kaasa elanud õhetades ja suures seiklushimus, oli lõpuks pettunud. See seal oli ju nagu oleks kantseleiametnik saanud sobiva paberilõksu või õmbleja paraja moelehe. Nüüd oli pahameel juba lahtunud, olid jäänud ainult üksikud selged pildid, üldisest seosest irdunud momentvõtted.

«Kas mina julgeksin üleni poseerida kunstniku ees? Mis tunne on, kui tunned kunstniku fikseerimist? Kas see on midagi nõelapiste-taolist? Vist sootu teine tunne, kui suvel tuhande silma all trikoos sada meetrit võidu ujuda, või seista kõigi nähes hüppetornis, sirutada üles käed, anda jalgadega tubli äratõuge ja lennata läbi õhu kuni vette. Kas kõik head kunstnikud peaksid olema niisugused, et nad modellis ei näegi naist, vaid ainult eset? Või sõltub kõik naise võlumisvõimest? Üks suudab kunstnikul pea keerdu panna ja siis ise olla see, kes kohuseid meelde tuletab, teine ei suuda. Kas mina suudaksin? Kas mina sedagi suudaksin, et põgeneksin üürikeseks süütuissegi seiklustesse, ilma et Ilmar sellest midagi teaks? Tuleksin tagasi täiesti puhta südametunnistusega. Kas see olekski patt? Kas siis meelelahutus on patt? Kui kord järele anda Kukemelgule, kui kaugele läheks tema, kui kaugele ta üldse riskeeriks minna tegudes? Kuidas võivat mina üldse elu tunda? ütleb Kukemelk, ma olen ju koolipingilt kohe abiellu hüpanud. Aga kus on siis see elu?»

Mõtisklused lõikas äkki pooleks kobin eestoas. Ilmar? Reet seadis oma pea padjal nõnda, et ta võiks sissetulijat kõikjal jälgida, ja laskis siis keha unelõdvaks.

Oli kuulda, kuidas keegi kikivarbail saalis astus, siis

söögitoa ukse lahti lükkas, tagasi tuli, magamistoa ukse taga viivu peatus, et siis minna kabinetti.

Seal hakkas Ilmar Niinemäe edasi-tagasi käima, et haududa homse konverentsi-päeva jaoks oma ettekannet. Püstijalu märkis ta laual lebavale paberile mõned teesid pliiatsiga, kõndis jälle, peatus, nummerdas siis oma teesid loogilisse järjekorda, kavatses hommikul kõik uuesti läbi mõtelda. Et naist mitte äratada, nööris Ilmar juba siin oma saapad lahti ja läks sokkidel magamistuppa. Reet magas raskesti ega märganud, kui sissetulija oma öölambi süütas. Ei märganud isegi seda mitte, kuidas Ilmar voodi eest naise sukad võttis, nad sirgu tõmbas ja oma sokkide kõrvale vastu ahju asetas. Enne sängiminekut seisis ta veel mõne hetke, seljas valge-sinist triipu pidžama, ja mõnules vaatepildist, mida pakkus magav naine. Teki all end kõnksi tõmmanud, lamas ta seal, selg vastu abikaasa tühja voodit, kaks kokkupandud peopesa põse all. Need andsid mulje, nagu oleks ta uinunud palvetades, ja see liigutas Ilmari otse härdaks, kuigi ta teadis, et ta naine kunagi ei palveta, vähemalt tema nähes mitte. «Kui õnnelik ma siiski olen,» mõtles ta ja talle meenusid Kiipsaare etteheited, meenus piiskopi sõnavõtt konverentsil pastorite kõlbluse kohta. «Ega ometi sellest midagi juba ajalehte ole lipsanud?» Ta ruttas pimedas läbi tubade eeskotta, et oma palitutaskust õhtune leht võtta. Kobades puutus käsi naise kasukasse; see oli niiske. «On hea, et ta käis jalutamas, istub muidu terve nädala ainult toas.» Tas ei tekkinud mingit kiivust, mis ta mõttekujutuse oleks kaugele piitsutanud. Enese mugavalt voodisse asetanud, hakkas ta ajalehest konverentsi kirjeldust otsima, kuigi see oli kinnine olnud. Ent mis tähendas nüüdsel ajal kinnisus? Ainult seda, et sepitseti hoopis vängemaid kuuldusi.

Lehe krabinast virgus Reet.

«Sina kodus?! Ma ei jõudnud ega jõudnud sind ära oodata! Kuulsin küll, kui sa tulid, aga kus sa vahepeal olid? Mis sa seal oma kabinetis nii kaua tegid?»

Ilmar kavatses ligineda tavaliste õrnustega, kuid naisele see ei meeldinud. Ei meeldinud ka see, et Ilmar ikka veel ajalehte käest ei pannud, nagu oleks see niisama kallis kui naine.

«Täna oli meil päris musta pesu päev,» seletas Ilmar. «Aina süüdistused ja süüdistused! Vaatan õige, kas neid

ka ajalehes leidub. Nad on ju nüüd kõik harjunud ainult mustust pähe valama. Mis kõige hullem, neil on ka põhjust. Täna hommikul piiskop noomis meid: õpetajate elukombed ei jäävat enam milleski taha katoliku pappide omadest keskajal. Ja tead, mis ta rääkis? Üks naine tulnud alles neil päevil tema juurde kaebama. Et läheb teine ühe meile tuntud õpetaja kantseleisse mingi paberi järele. Mis teeb aga õpetaja? Ütleb, et proua talle väga meeldib, et kas me ei läheks mitte kõrvaltuppa ega jooks paar klaasi veini, keegi meid ei eksita, kõik on korda seatud, diivan ja padjad. Noh, mis sa ütled!»

«Kes see õpetaja on? Kas Veinberg?»

«Mina arvasin ka, aga ei. Vaatasime seal kõik üksteisele otsa, küsisime, kes see ometi olla võiks. Äkki tõuseb vana Arnemann püsti, kummardub piiskopi poole ja ütleb: Ma tänan südamest piiskopihärrat, et ta minule on meelde tuletanud mu patud ja et ta mind on katsunud õigele teele juhtida.»

«Ja mis edasi?»

«Piinlik vaikus ja muud midagi.»

«Ja keegi ei mõistnud hukka?»

«Kas sina oleksid tahtnud, et Arnemanni oleks pidanud kividega pilduma? Kes meist oleks ilma patuta?»

«Küllap te veel omavahel hooplete, kelle teod on kõige kangemad?»

«Mine n'd ikka! Oli küllaltki piinlik, kui süüdlane ise üles tunnistas. Enesekaristus on juba isegi ränk karistus. Teistel peaks seepeale andeksandmist jätkuma.»

«Olete seal mul kõik ühesugused! Ütle Ilmar...»

Reet tõusis voodis istukile, lõi lehe kõrvale, võttis mehe pidžamakaelusest kahe käega kinni ja vahtis teravasti silma.

«Ütle mulle, kas ka sina... Või siis mina tean, keda sa seal oma kabinetis vastu võtad!»

«Aga mis sa ometi minust mõtled, Reedakene!»

«Vaata mul ette! Kui sa mul peaksid kunagi...»

«Minu pärast võid sa täiesti muretu olla. Küll ma juba oskan oma perekonna au puhta hoida. Peale sinu mul pole ju kedagi, ma pole üldse...»

«Kas sa võid vanduda?»

«Jätame need rasked sõnad! Nojah, mis puutub sellesse Arnemanni loosse, siis ära sa sellest kellelegi hinga. Sest misjaoks? Jutte liigub niikuinii väga palju ringi. Alles

täna õhtul Orajõede pool laoti mulle ette terve kuhi neid pentsikuid lugusid õpetajatest. Kõik teavad, kõik kõnelevad. Me ise ka aina hoolitseme oma jalgealuse õõnestamise eest.»

«Olete liiga pehmed. Ka sina. Kõik sa annad andeks. Aga kui mina midagi niisugust oleksin teinud, kas oleksid ka mulle andeks andnud?»

«Seni kui me teineteisest aru saame, annan ma sulle kõik andeks. Annaks jumal, et see arusaamine ei kaoks.»

Reeta see vastus ei rahuldanud. Ta laskis varsti enesele jutustada, kuidas Orajõede pool oli olnud, mis seal süüa antud, kes kõik koos olnud ja milliseid riideid naised kandnud.

«Ja siis oli seal üks arhitekt Hurt,» jutustas Ilmar, «Pauli lapsepõlvesõber, Saksas õppinud ja lõpetanud. Väga sümpaatne mees, tagasihoidlik, tõsine, soliidne. Ma arvan, et oleme juurde saanud tüseda jõu.»

«Hurt?» küsis Reet ja jäi mõttesse. See nimi pani tas midagi liikuma, mis aga veel kuju ei võtnud.

«Jah, Hurt. On teine Eestist juba ligi kümme aastat eemal olnud, juba nagu võõraks jäänud. Noh, küll harjub. Aga mis siis sina mul tegid kogu see aeg?»

«Ah, niisama üht ja teist. Nõelusin sinu sokkegi. Mis ma ikka igavusest pean tegema.»

— Sokke nõelusin küll üleeile, mõtles Reet, aga üksköik, vastik töö siiski. Las kujutab, et nõelun terved päevad tema lagunenud sokke.

«Sinu kasukas oli märg. Sa siis käisid ka väljas?»

— Kas nüüd üles tunnistada, et käisin kinos? Aga olgu ka minul omad saladused, nagu teil oma kabinettides.

«Jah, ma käisin õhtul väljas.»

«Jalutamas? Kulus sulle tõesti ära.»

«Õmbleja pool. Proovil. Istusin ja ootasin seal terve tunni. Neil nüüd hooaeg ja palju tööd. Sain õige hilja tulema.»

«Aga õhtust sa pole ka söönud?»

— Ah sa taevas, nüüd hakkab ta juba kahtlustama, et ma kellegagi viimati kuskil väljas olen söönud, et ma sellepärast ei tahtnudki Orajõede poole tulla. Kui ma seda tõesti oleksin teinud, siis oleksin kindlasti ka nii tark olnud, et oleksin kodus veel midagi peale söönud. Aga ega Ilmar nii kaugele muidugi oska mõtelda.

«Polnud isu. Ei tahtnud üksinda süüa. Oleksid sina lauas olnud, siis vahest...»

«Sa jääd nõnda ikka kõhnemaks ja kõhnemaks. Nii ei tohi. Ma tean ju, et sa minuga oleksid söönud...»

Ilmar hellus ja pakkus õnneliku näoga enese kõrval ruumi. Algul oli ikka mees olnud see, kes teise voodisse külaskäigu tegi, viimasel ajal, eriti talvel, ei viitsinud Ilmar oma soojast pesast kas või ajutisekski eemale ronida. Reet sirutas nüüd kõrvalvoodisse ainult oma käe. Sellestki tänulik, hoidis Ilmar seda enda peos kuni uinus.

Väljasirutatud ja juba valusaks jäänud käsi tõmbus tagasi, ilma et Ilmar seda oleks märganud. Reet oli nüüd täiesti virge ja hakkas hirmuga ootama mehe norskamist. Oli veidike haavav, et nii piskuga rahule jäädi.

«Ta on üldse nii jumalikult rahul kõigega, mis iganes sülle kukub. Ta pole nõudlik, pole auahne, ta võiks vist rahule jääda ka iga teise naisega minu asemel! Nüüd ta siis norskabki juba, ja kui ma nüüd talle jalaga müksu annan, siis kaob norin ja ta on enesega ka teisiti rahul! Ta ei tee küsimust ka sellest, et meil pole last. Niisugust kollasejuukselist käharpead, keda võiks sülle võtta ja pigistada ja väntsutada ja kas või suhu pista, kes vastu naeraks süütust heameelest, paksudes põskedes kelmid lohud. Või ehk lasub meie peal mingi ränk patt? Kui mu kadunud isa oli kerenskite eest talu ostnud, oli endine omanik mõne aasta pärast talu tagasi nõudnud: isa olla talle andnud ainult paberilipakaid, mitte aga raha. Ja nii ta vandunudki siis ära mu isa ühes taluga: kärvaku kogu teie sugu, ja kõik teie põllud jäägu sigimatuks! Vahest käis see ka minu pihta? Vahest ka mina pean sigimatuks jääma? Siiski, siiski, mul oleks ju laps olnud, kui mitte see Kiki oma nõuandmistega: sa oled ju alles noor, kaheksateistkümne-aastane, elu on sul alles ees, mis sa nii vara jandama hakkad, vaata, kõik teised prouad... ma annan sulle aadressi ja soovituse. Kas Ilmar oleks seda lubanud, kui ta seda oleks kohe teadnud? Igatahes ta ei pahandanud, kui teada sai, suudles otsaesisele ja ütles, et küll sa vaeseke oled pidanud palju kannatama. Oleks ta üht halba sõnagi ütelnud, mind noominud, mind kas või löönud, mind korralikult läbi sõimanud. Nüüd võibolla ongi kõigel lõpp. Või on Ilmari palveil siiski nii palju jõudu, et selle vande suudab pealt ära võtta? Ah, tühja, kes on siis ära vandunud proua Raudkatsi, proua Tarase, proua

Oldre? Lähen arsti juurde, las uurib, kas tõesti on mul mõni viga juures, ja kui on, siis on olemas ju mingid vannid, läbipuhumised, jumal teab mis kõik. Lähen juba homme.»

Oli kuulda, kuidas kõrvalmagaja läbi nina sisse hingas ja läbi punsuvate huulte jälle välja puhus. Ülalt toast kostis läbi lae midagi oigamisetaolist, seejärel astuti pehmete tuhvlitega üle toa, kobistati midagi, kuni kõik jäi jälle vaikseks.

«Homme hommiku vara on Rosalinde all,» mõtles Reet, «et jutustada mulle oma koledat unenägu, kuidas karvane mees või ahv teda taga ajanud ja kuidas ta siis surmahirmus põgenenud. «Ach, mõtelge doch ise, kui kentsakas see on, ta klammerdab mind ja ta polegi ahv, tal on härra Arnemanni kõht ja punane nägu...» Kui ta ainult sukavarrastega ei tuleks, siis ma ei saa enne lõunat temast lahti. Kas ta ka tänavu tuleb Soekurule? Ja kas ikka ainult Lui pärast, kellele ta juba siis oli saksa keelt õpetamas, kui mina Ilmarit veel ei tundnudki? Miks on Ilmarile Rosalinde nii tarvilik? Kuidas sa ta jätad, ütleb ta, siia linna üksinda terveks suveks? Las harjutab maal poisiga saksa keelt. Ilmar on talle ka nagu pooljumal. «Ach, mõtelge doch, meil on Ilmariga täiesti üks ja seesamane maitse, temale mekib oasupp ja minule ka, tema armastab väega need rukkililled ja mina ka...» Mõlemad nad ei salli biskviitkooki silmaotsas. Kuidas ta ennast hommikuti ja õhtuti peseb väikeses pesukausis: ikka silps-silps näpuotsaga vett näkku ja põskedele, kaelale ja kurgu kohale, ikka silps-silps, lõpmata kaua. Siis need lillekesed, mida ta kõigile rinda tahab panna ja söögitaldrikute kõrvale või salvrätikuisse. Ise on ta riietatud nagu moonutis, täis paelakesi ja pitsikesi, alusundruk ikka kleidi alt väljas, ja kuhu iganes mahub, sinna puhvikesi ja voldikesi ja lillekesi, silps-silps... Ilmargi küsib minult, miks mina kunagi endale niisuguseid kleite ei lase teha, kus oleks ka pitse ja volange, rüüše ja tutikesi, üldse midagi naiselikku, miks ma ikka nii palju lihtsaltsportlikku taga ajan. Hüva, kui Rosalinde oma kadunud venna tõttu on selle pastoraadi raudvaraks, elagu ta seal oma ärklitoas kas või viimsepäevani, misjaoks teda iga aasta ikka maale kaasa vedada. Kaastundmusel peaksid ka oma piirid olema.»

Reet katsus oma aseme hästi mugavaks teha ja

magama jääda. Kuid ükski kehaasend ei olnud küllaldaseks tammiks mõtetetulvale.

«Hurt? Ah, ma tundsin ju üht Hurta, kui olin alles kooliplika. Oli teine üliõpilane ja korjas murdeid, uuris keelt või midagi seesugust. Tuli ühel õhtul jalgrattaga, üleni tolmune, roheline reisipaun seljas, nägu kõrbenud. Tuli nii järsku, et ma ei saanud aidatrepilt oma koorekausiga enam ära lipsata. Palus juua. Siin võivat ju terve maja selga võtta ja ära minna, ühtki inimest polevat kuskil näha. Mul olid paljad jalad ja niisugune närune kleit seljas. Kui tagasi tulin — katsusin vähemalt oma juuksed korda seada — veeklaas alustassiga käes, keerutas tema aidatrepil minu asemel koort kokku. Ei sellest ega teisestki klaasitäiest aitavat midagi, toogu ma juba pangega. Keerutas ja keerutas, puulusikaga ega jätnud enne kui või oli koos. Ööseks jäi ta lakka magama, hommikul nägin teda pumba all pead ja nägu pesemas, käised üles kooritud. Hurt, jah, Hurt oli ta nimi ja niisugused teravad silmad olid tal ja niisugune kindel suu ja lõug ja näoilme nagu... jah, kui nüüd mõtlen, siis nagu Wohlbrückil, igatahes midagi sarnast oli, midagi väga sarnast...»

Ilmar liigutas ennast, ärkas ja jäi hinge kinni pidades kuulatama. Ka Reet pidas hinge kinni. Ilmar tõusis istukile ja ajas pimedas oma kõrva üsna lähedale, et veenduda naise olemasolus. Kuna see nüüd nii tasa hingas, et tolmukübemedki poleks oma asendit muutnud, siis pani Ilmar oma öölaualambi põlema.

«Ah, sa oled ikkagi siin?»

«Kus ma peaksin siis olema!»

«Sa ei maga?»

«Mis sinuga on?»

«Ma nägin und... Kuskilt sirgus üks käsi, üks suur käsi, nagu rahvusrindemeeste tervitusel, läbi seina kuni meieni ja sai nagu sillaks ja sina tõusid nagu kuutõbine ja kasukas oli sul seljas ja sa läksid, jäid ikka pisemaks ja pisemaks, kuni olidki kadunud.»

«Heida puhkama ja maga ilusasti välja. Sul homme jälle palju tööd.»

«Aga sina?»

«Küll juba mina... Mis sa minu eest muretsed.»

Kui tuli jälle kustus, küsis Reet:

«Kas sa Wohlbrücki tead?»

«Wohlbrücki? Kes see on?»

«Ah jaa, kust sina võid teada, sa käid ju kinos ainult kord aastas.»

Natukese aja pärast küsis Reet jälle:

«Kuidas oli selle Saksast tulnud arhitekti nimi?»

«Hurt.»

«Ei, eesnimi?»

«Ei tea sulle ütelda. Aga mis see sind huvitab?»

«Ma arvan, et ma teda tunnen.»

«Täiesti võimatu. Ta oli ju Eestist ligi kümme aastat ära.»

«Kas ta enne seda siin ülikoolis ei käinud?»

«Vaevalt. Ta on ju minust noorem, kust ta selle aja võttis?»

— Homme hommiku on vitriinides tänane filmireklaam veel alles. Viin Ilmari vaatama. Saab näha, kas ta tunneb mingit sarnasust Wohlbrücki ja tolle Hurda vahel. Kuidas oli ta eesnimi? Joonatan? Eseekiel? Igatahes midagi piiblilikku. Võib-olla sarnasuse tõttu meeldibki mulle Wohlbrück.

Reet katsus oma tookordseist elamustest ilmutada vähimagi detaili. Noorele tüdrukule oli see uljas, teadmata kust tulnud üliõpilane, kes oli ilma küsimata või kokku löönud ja siis jälle kadunud teadmata kuhu, peagu romantilise sangari kehastuseks, kes on vaba, võib teha, mis süda kutsub, minna kuhu tahes ja sooritada aina uusi vägitegusid, magada täna lakas, homme metsas kahe puuharu vahel, kuhu hundid kallale ei saa.

«Kui nüüd tõesti ise tõusta, tasa, et keegi ei kuuleks, riietuda, avada uksed, jätta kodu, maja, mees ja kaduda ükskõik kuhu, ükskõik kuhu, nagu see naine sealt maskeraadilt... Põgeneda kaugemale, üle kodumaa piiride, kuhugi suurlinna, kuhugi soojale maale, Nizzasse, Sitsiiliasse, Egiptusse, ratsutada kaameli seljas, ronida mägede otsa, sõita ookeaniaurikul, lennata päev läbi, öö läbi, maanduda kuskil põlislaanes... Kuidas saab reisida Kiki, kel pole raha? Ta on elanud Pariisis, on olnud Roomas ja Norra fjordides. Aga mina? Pole Berliinist kaugemale saanud. Ja ometi on meil raha... Kui kuulutada: noor, iseseisev daam, lihtsa, meeldiva välimusega, otsib välisreisikaaslast, saladus garanteeritud, vastused slt. ...? Ah, lollus! Kui sõita Ilmariga? Kuid kas tema tuleks, tal on ju oma jutlused, laulatused, matused, ristsed, vanad nai-

sed... Suvi läheneb ja ta saadab mind jälle sinna igavesele Soekurule, kuhu koguneb ta suguselts ja lisaks ka see hernehirmutis...».

«Või kui leppida ainult väikese kõrvalhüppega, lühikese põgenemisega maskeraadilt? Visata mantel ümber, ateljee pole kaugel, seal on huvitavaid joonistusi, skulptuure, minna ainult üürikeseks, kuigi hinges on kõditav hirm ja jubedus. Joosta nagu filmis ainult korraks üle tee, mantel ümber, mask ees... Aga tõepoolest, mis õige oleks, kui läheksingi skulptor Umbjärve poole ja telliksin temalt ühe kuju, enda kuju, ilma mehe teadmata, käiksin seal modelliks ja... kingiksin siis selle kunstitöö, ütleme Ilmarile? Tore, suurepärane! Kingiksin kuju Ilmarile ta sünnipäevaks, ta kolmekümneviie-aastaseks sünnipäevaks. Kirikunõukogu esimees tuleks muidugi koogilabidate ja muude niisuguste kõverikkudega hõbedast, mis on hästi suured ja kerged ning millega keegi midagi ei oska peale hakata, ja Rosalinde tipsiks sisse lillekimbukesega, millel roosa pael ümber, kaasas enda luuletatud saksakeelne õnnesoov väikeses ümbrikus. Aga toanurgas seisaks elusuurune valge kuju, üleni alasti. Fuih, taganeks Rosalinde, mõtelge doch, kui hirmus, kui häbemata on teie vastu oldud! Aga kui Kiki võib poseerida, miks siis mitte mina? See pole ju mingi patt, kunstnik ei näe midagi muud kui vormi. Ma vahest isegi võiksin sellega leppida, et ta muud midagi minus ei näe. Mu keha pole ju iseenesest halb. Ta võiks mind voolida parajasti vette hüppavana, käed välja sirutatud. Kui Ilmar jälile saab, et ma libahundiks käin, siis, siis naeran ta välja ja ütlen: sina ka ükskord uudishimulik? See on ju tore! Aga ole üsna rahulik. Käin sulle ainult kingitust tegemas. Ta rahustuks kohe ja arvaks, et ma käin kuskil vaipa kudumas. Üllatatud aga oleks ta kindlasti. Või saab ta pahaseks? Aga, armas laps, ütleks ta, kuhu pean ma selle Veenuse peitma? Ega ma või teda oma kabinetti üles seada, sest mis ütleksid siis inimesed? Jah, kuhu ta panna? Ta nõuaks suuremaid ruume kui mina, kuigi ta oleks minu-suurune. Aga või siis minagi siia päris terveni mahun? Osa minust kipub välja, tahaks siit põgeneda, olla mujal, kus on enam elu ja liikumist, tahaks siit pääseda mägedesse, avamerele, ellu! Ah, teha üks peaeeshüpe! Ükskõik kuhu! Ükskõik kuhu!»

Uni oli kadunud. Ilmar oli end paremal küljel kerra

tõmmanud, ja kui ta juba kord selle lemmikpoosi oli kätte saanud, siis võis ta magada nagu karu talveund. Reet tõusis, ajas jalad tuhvlitesse ja tõmbas öökuue selga. Siis läks ta ettevaatlikult, otsis puhvetist pähklikoti ja kadus Ilmari kabinetti. Kükitanud kirjutuslaua ette toolile, jalad hõlmade all hästi kokku keritud, hakkas ta hammaste vahel oravana pähkleid purustama. Koored aga pani ta paberile, mis oli täis kirjutatud ja kus pealkirjana seisis: Kristlik kirik ja perekonnaelu.

J. Semper

Eluraskustega wõideldes wäsinud ko-
nik otsib pääsemist wabasurmas. Ta
lib kõige ohawama enesetapmisewiisi
poob enese pesunõariga oksa.

Selle ja weel paljude teiste pat-
tude pärast jatub ta põrgu. Awaneb
raske rautatud põrguuks ja wanakur-
ja sellid wõtawad uue elanilu heal-
meelel wastu.

Esialgu katsuwad põrgulised juba
oma põrgulisu olemisega remale hir-
mu peale ajada. Kodanik aga jääb
rahulikuks, sest maa peal on mõlausal-
bajad, kino ja ajalehed tema nõrwe
tublisti karastanud.

Siis peab kodanik keewas katlas
kütitama. Mõnuga kuulab ta kuiwa-
de kasepuude rõõmsat praksumist ja
katla soojus on talle peale kestwat wi-
relemist maapealses kütmata korteris
päris kondi järele.

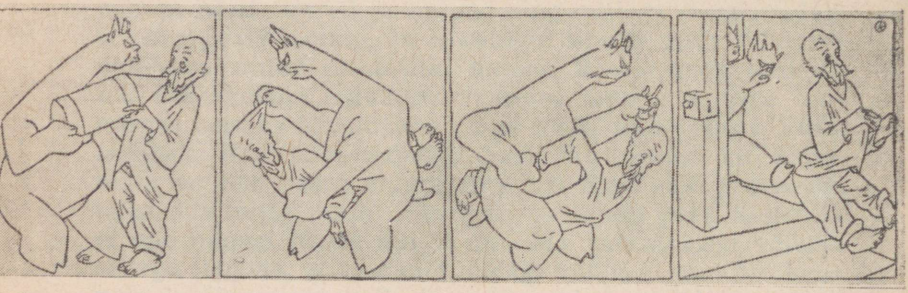

Siis walatakse talle tulist põrgu-
delikku kurku, aga kodanik joob mõ-
utundega — maa peal on ta ju pii-
, kartulipiirituse ja teiste sarnaste
stega tublisti läbi ligunud.

Isegi naha mahatõmbamine ei
suuda kodaniku meeletahu riikuda —
maa peal on marodõõrid, hangelda-
jad ja teised temal igapäew mitu
nahka maha koorinud.

Kontide wenitamine mõjub karas-
tawa spordina, sest kogu elu aja on
tramm, autod ja mootorrattad mehi-
kese liikmete kugewust proowinud.

Kaua pidasid kohkunud põrgulised
nõu, missuguse piinamisega weel ko-
daniku peale mõjuda ja otsustasid siis
— teda maa peale tagasi saata.

O. Krusten. Põrgu.

RIIGIPAPP

Mida värvitum ja ilmetum hingelapp,
seda suurem ja iseteadvam riigipapp.

A. Antson

PÕRGUPÕHJA UUS VANAPAGAN

Kui Jürka kuulis, et eit surnud, rääkis ta asjast Antsule. See oli nõukas mees, andis Jürkale lauad ja naelad, sae ning höövli kaasa, et ta iseoma käega kopsiks eidele puusärgi kokku. Nõnda siis tulid Jürka ja Juula kahekesi kodu poole, mees oma kandamiga ees, naine tema kannul. Ja kõik oleks võinud kenasti minna, kui poleks saabunud ootamatu häda. Sest kui Jürka läks oma eide surmast teatama, et temale löödaks hingekella ja kõik, võttis õpetaja ühe suure raamatu teise järele välja, otsis ning kordas üksisõnu endamisi:

«Ei ole, ei ole.»

«Ma tegin talle ju puusärgi, kuis siis ei ole!» hüüdis Jürka lõpuks vahele.

«Jah, armas hing, puusärk on, aga hinge ei ole,» ütles õpetaja.

Jürka istus toolile ja jõllitas põrandale. Õpetaja ei saanud kuidagi aru, milles asi, milles mehe masendus. Ta lisas seletuseks:

«Ei ole sind ennast ega su eite.»

«Ma olen ju siin,» ütles Jürka ja tõusis püsti.

«Ise oled siin, aga hinge ei ole,» muigas õpetaja.

«Kus mu hing siis on?» küsis Jürka jahmunult.

«Kusagil mujal, teises hingekirjas. Aga, armas hing, kes sa õieti oled? Ma ei mäleta, et ma sind enne oleksin näinud.»

«Olen mitu korda kirikus käind.»

«Aga, armas hing, kuidas on su armulauaga lugu?»

Ei, seda polnud Jürka veel kasutanud.

«Kust oled pärit, armas hing?»

«Põrgupõhjast.»

«Ah nii!» venitas õpetaja. «Soo, soo! Nüüd ma hakkan mõistma!» Aga Jürka ei mõistnud midagi, ta vahtis arusaamatuses õpetajale otsa. «Endist peremeest hüüti

Vanapaganaks, kuidas on sinuga lugu?» jätkas pastor muheldes.

«Esimest hüüti, mina olen,» vastas Jürka.

«Ah siis sina, armas hing, oled see päris Vanapagan?»

«Mina olen see päris,» kinnitas Jürka.

Õpetaja naeris, naeris kõigest südamest, ainult Jürka ei saanud kuidagi aru, mille üle ta naerab. Ometi katsus ta viisakuse pärast kaasa naerda. Aga kui õpetaja tema nagu kõmisevast tõrrest tulevat häält kuulis, jäi ta talle tõsiselt otsa vahtima, nagu näeks ta enda ees tõepoolest elavat Vanapaganat.

«Kui oled tõesti Vanapagan, miks tulid siis maa peale?» küsis õpetaja, kui oli Jürkat natukene aega silmitsevalt uurinud.

«Taevas tahtis.»

«Soo! Miks siis?»

«Et saaksin õndsaks.»

«Kui tahad õndsaks saada, armas hing, siis ei tohi uskuda, et oled Vanapagan.»

«Aga ma ju olen.»

«Vanapagan ei saa õndsaks, armas hing.»

«Aga kui ta on inime?»

«Kui ta on inimene, siis peab ta ka uskuma, et ta on inimene.»

«Aga kui olen Vanapagan...»

«Pead uskuma võimatut, siis saad õndsaks.»

«Ma usun, et saan, muidu ei tule inimesed põrgu.»

Sellest ei saanud õpetaja mõhkugi aru ja sellepärast küsis ta huvitatult:

«Kuis nii, armas hing?»

«Peetrus ütles.»

«Mis see Peetrus ütles?»

«Peetrus ütles: inime on patune, ei saa õndsaks, ei võigi saada, nii patune, tahab, aga ei saa, võib-olla ei tahagi. Taevas tahab teada, kas tahab või ei taha, kas võib või ei või. Sellepärast ütles Peetrus minule, kui läksin hingede järele: änam ei saa. Kui tahad veel saada, mine inimeseks maa peale ja katsu, kas võid õndsaks saada. Kui võid, siis võib ka inimene, ta ainult ei taha, aga kui ei või, siis ei või ka inimene, ehk küll tahab. Ja kui ta võib, aga ei taha, siis saadame ta sinu kätte põrgu, ning kui ta ei või, ehk küll tahab, tuleb ta taeva ja sina

ei saa enam hingesutsugi. Nõnda Peetrus. Ja siis tulin mina maa peale, et õndsaks saada.»

Pastor oli Jürka seletusest keeletu tükiks ajaks. Viimaks ütles ta:

«Aga, armas hing, kuhu jääb siis lunastus?»

«Peetrus ütles, see ei loe änam.»

Pastor istus toolile. Tema, kes ta uskus, et vaimunõtrus on õndsuse ankur, oli omal ajal armastanud külastada hullumaju ja seal oli ta kohanud inimesi, kes pidasid end jumalapojaks, Hiina keisriks, heinakuhjaks, loksujaks kanaks, prügikastiks, tuuleks, ei millekski, aga Vanapaganat polnud ta tänini näinud ei hullumajas ega ka vabaduses. Luther ja mõned teised usuisad olid temast õnnelikumad, nemad olid seisnud vanakurjaga silm silma vastu. Aga nüüd oli ka temal endal see ülev silmapilk: tema ees istus elav Vanapagan. Ainult ühest oli pastoril kahju: miks polnud maailmas — ei temal endal ega teistelgi — enam seda suurt ja kindlat usku, miš laseks asju võtta niisugustena, nagu nad esinevad meie meeltele. Miks närib kahtlus ikka ja alati meie rinnas, nii et oleme sunnitud vahetpidamata ja paratamatult juurdlema! Miks ei võinud ta seda mehemühakat võtta tõelise Vanapaganana, vaid pidas teda ainult hullumaja kandidaadiks! Kui tühiseks ja näruseks oli muutunud maailm ja inimene! Temalgi polnud elava Vanapagana ees praegu muud elamust kui pisut hirmu, et mis siis sünniks, kui tema ees istuval mehel tuleks raevutuju peale. Aga, jumal tänatud, nende vahel oli kirjutuslaud raamatutega ja tema selja taga paari sammu peal uks. Sellepärast ütles ta Jürkale üsna rahulikult, kuigi süda sees pisut värises:

«Kuidas mõtled sa siis õndsaks saada, kui lunastus ei loe enam? Meie, inimesed, loodame ainult lunastusele.»

«Ja lähete hukka, Peetrus ütles.»

«Et just Peetrus seda pidi ütlema,» lausus pastor ebamääraselt, sest ta kartis Jürkat selgema, kindlama ja vasturääkivama vastusega ärritada. Aga see ettevaatus oli üsna asjata. Jürka oli kõiges nii rahulik ja kindel, et tema meeli ei kõigutanud miski.

«Teistega ei saand ma sel korral taevas kokku,» ütles ta üsna lihtsalt.

«Kus see taevas oli?» küsis pastor võimalikult lihtsalt.

«Kas siis õpetajahärra ei tea, kus taevas on?» küsis Jürka vastu.

Sellest järeldas pastor, et Jürkaga on mõttetu arutada usuasju, sellepärast ütles ta:

«Seda seletada viiks meid liiga kaugele. Asume parem oma asja juurde. Sa ütlesid, et tahad oma naist matta. Aga ei sind ennast ega kadunut seisa meie hingekirjas. Kust oled sa pärit?»

Jürka ütles kust ja näitas õpetajale isegi mingit isikutunnistust, millest see tegi endale märkmeid. Nõnda pidi kõik korras olema ja Jürka võis oma eide maha tuua. Aga enne kui ta uksest välja sai, astus pastor tema juurde, pani talle käe õlale ja ütles:

«Armas hing, see oli väga hea, et mulle ütlesid, kes sa oled, aga ära sellest igaühele räägi, sest ega inimesed ei usu, mis neile öeldakse, nad panevad sind naeruks. Need on hingelised asjad ja et mina olen hingekarjane, siis mina mõistan. Aga lunastust peaksid sa ikka uskuma, kui sa tahad õndsaks saada. Nüüd mine rahuga, sest su eit ootab sind oma kirstus.»

Jürka tuli uksest välja. Tal oli pastorist tema viimaste sõnade pärast kahju ja piinlik, sest nendega paljastas ta oma teadmatuse ja mõistmatuse. Ta räägib hingelisist asjust, kui Jürka seisab Vanapaganana ilmsi oma elava kehaga tema ees! Ja kui imevähe teab ta tema eidest! Jürka võiks õpetaja teadmatuse üle täiest kõrist naerda. Ainult ühes oli pastoril õigus: ei maksa oma asjust inimestele seletada, niikuinii ei usu nad. Isegi õpetaja ei uskunud, Jürka tunneb seda.

Aga muidu oli nüüd kõik joones ja Põrgupõhja perenaine maeti nagu kord ja kohus, kellagi löödi ja kõik. Ainus viga oli kogu talituses, et puusärk oli naeltega kinni löödud, nii et ükski võõras ei näinud, mis nägu oli kadunuke surnult. Põhjenduseks seletas Juula, et surnu olevat inetuks läinud, sellepärast Jürka ei taha teda näidata. See erutas meeli veel rohkem: taheti tingimata näha, kui inetuks Põrgupõhja eit surres oli läinud. Aga Jürka jäi kindlaks: kirstu kaas oli kord pikkade naeltega kinni löödud ja jäigi kinni.

— — — — — — — — — — — — —

Pealegi, kui Ants tõesti tahtis teada, kas vanus raamatuis leidub midagi huvitavat Vanapaganast, siis võis ta õpetaja poole pöörduda, sest see pidi ometi vanu kirju

tundma. Seda Ants lõpuks tegigi, et küsida — muidugi tasa ja targu, — kas ehk Jürka kindla usu taga, tema olevat Vanapagan, ometi ehk midagi reaalset ei peitu.

«Mis sa mõtled reaalsega, armas Ants? Või mis reaalsust sa mõtled, usu- või elureaalsust?» küsis õpetaja omakorda.

«Kas neid kahte ei saaks kuidagi ühendada?»

«See on üpris raske, armas Ants. Ainult üks on kindel — maailmas ei tehtagi muud, kui katsetatakse, kuidas need kaks ühendada. Aga esiotsa on see täbaram, kui tuletegemine vees. Sa oled ehk kuulnud, et keegi vana kreeklane leiutanud millalgi ammu vesise tule, aga kas Kreekas avastati ka usu- ja elureaalsuse ühend, sellest pole ma midagi lugenud. Kui see ehk tõesti sündis, siis polnud see igatahes õige ühend, sest siis polnud veel õiget uskugi. Oige usk tekkiski sellest, et Kreeka hukkus ühes oma märja tulega. Ja kui sest saadik vaadelda usku ja elu, siis pole kahtlust, et mida õigemaks ja puhtamaks või õndsakstegevamaks usk muutub, seda enam eemaldub ta elust. Õndsusel, mis usus ja usuga, pole eluga midagi tegemist, sest õndsus asub taevas, elu maa peal; aga meie usul pole mõtet, kui pole õndsust. Elu nõuab seda, mida võimalik maitsta, tunda, mõõta, kaaluda, usk — mida ei taba ükski meel, nii et usuanded seisavad siin- või sealpool elu. Ja kui me nii-öelda enestevahel kahekesi küsime: kas oleme päris kindlad, et usu lubatud õndsus on tõesti olemas? siis peame tahes-tahtmata vastama: et seda kindlasti uskuda, peaksime juba enne õndsad olema, et õndsus peaks juba meie juures maa peal olema. Kuid see käib usu vastu, mis õpetab, et õndsus on ainult taevas, mitte maa peal ja et mitte elav, vaid ainult surnud inimene võib õndsaks saada.»

«Kallis hingekarjane,» ütles Ants siinkohal, «ma pean sind pisut segama, sest muidu unustan, mis mul keelel. Nimelt: sa ütlesid, et õndsust uskuda on nii raske, et enne peaks õnnis olema, siis suudaks seda. Oli see nõnda või kuidas?»

«Pisut nõnda, kuid mitte päris, armas Ants.»

«Pisut siiski?»

«Pisut ehk.»

«Sellest aitab, rohkem pole vaja. Nii et — kui keegi peab uskuma, et ta on inimene, siis peab ta juba enne inimene olema, vähemalt pisutki?»

«Pisut peab olema.»

«Aga kas koer või hobune võiks uskuda, et ta on inimene?»

«Loomal ei ole usku, armas Ants.»

«Miks?»

«Usk on ainult seal, kus elav ja igavene hing.»

«Kas loomal ei ole siis igavest hinge?»

«Ei, armas Ants.»

«On see kindel?»

«Nii tõesti kui usume lunastust ja õndsakssaamist.»

«Aga siis peab ju Põrgupõhja Jürka olema tõeline Vanapagan, kes on pugenud inimesenahka, et maa peal õndsaks saada.»

«Kuis nii?» küsis õpetaja üllatunult, sest ta ei mõistnud Antsu hüppavat loogikat.

«Aga muidugi, õpetaja!» hüüdis Ants. «Kui koer või hobune ei või uskuda, et ta on inimene, kuidas siis inimene võiks uskuda, et ta on Vanapagan! Ja Jürka usub seda kaljukindlalt, nii kindlalt, et see, kes nõnda usub, peab tõesti seda olema.»

«Ei, armas Ants. Siin sa eksid.»

«On siis hobusel raskem end tunda inimesena kui inimesel end Vanapaganana?»

«Raskem, tingimata.»

«Aga me elame ju hobusega niikaua külg külje ääres, kuna aga . . .»

«Ei aita, armas Ants.»

«. . . kuna aga Vanapaganat on ainult mõned üksikud näinud.»

«See ongi peaasi: kui pole näinud, hakkad uskuma, näed, ei hakka. Pealegi, sa unustad, et meie hingeline sugulus Vanapaganaga on palju suurem kui loomaga: meil mõlemal on igavene hing, ainult et Vanapagana hing ei saa õndsaks.»

«Aga kui ta usub lunastust nagu inimenegi?»

«Ega ta ei usu ju. Jürkagi ütleb, et lunastus ei loe.»

«Nii et ka Jürka ei või õndsaks saada?»

«Ilma lunastuse usuta ei või keegi õndsaks saada.»

«Nii et kuigi ta oleks tõepoolest Vanapagan, kes tuli selleks maa peale, et õndsaks saada, siis ikkagi ei saaks?»

«Ikkagi ei saaks.»

See oligi õieti, milles Ants tahtis selgusele jõuda: et kui Jürka oleks tõepoolest Vanapagan ja tahaks õndsaks

saada, kas ta siis saab või ei. Sest kui ta õndsaks ei saa, siis lähevad inimesed lunastuse tõttu taevasse ja nõnda võib Jürka olla kas või kümnekordne Vanapagan, Antsul pole sellest sooja ega külma. Praegu on ta tema rentnik Põrgupõhjal, sellest esiotsa aitab. Mis aga sellesse puutub, et peab lunastust uskuma, kuna ju muidu võib Jürka juurde põrgusse minna, siis see ei tee Antsule kuigi suurt muret. Tema pole küll kõva usumees, aga niipalju suudab ta ometi, et enne surma natuke aegagi lunastust tõsiselt võtta. Ja peaasi selles ongi, mis teed surres, kas usud või ei.

Nõnda siis läks Ants üsna rahuliku meelega koju ja tegi juba teel kavatsusi, kuidas Jürka suurt tööjõudu kõige paremini kasutada, kas rakendada seda tervena Põrgupõhjal, mis on nüüd tema, Antsu oma, või jõlgutada teda vahetevahel ka mujale, nagu tarvidused nõuavad. Suusoojaks rääkis ta sellest Jürka endagagi, kui ta teda vaatama läks, püüdes peale selle temalt teada saada, kui kauaks ta mõtleb Põrgupõhjale jääda.

«Kuni saan õndsaks,» vastas Jürka.

«Aga kui ei saagi?» muheles Ants nagu kiusujuttu ajades.

«Saan,» kinnitas Jürka kõhklemata.

«Ning peale seda lähed põrgusse tagasi, mis?»

«Muidugi.»

«Aga kui põrgus ometi selgub, et sa pole õndsaks saanud, mis siis?»

«Tulen maa peale tagasi.»

«Jälle Põrgupõhjale?»

«Ei, sest siin ei saa õndsaks.»

«Aga kuhu siis?»

«Kuhu Peetrus tunnistuse annab. Võib olla Kaval-Antsule.»

«Seal olen ju mina.»

«Sina oled siis surnd.»

«Kust sina seda tead?»

«Inimene sureb enne kui Vanapagan.»

«Inimene on igavene, kuigi sureb.»

«Muidu ei tuleks ta põrgu, sellepärast.»

«Ega siis jumal inimest ometi põrgu pärast loonud.»

«Mispärast siis?»

«Ma ei tea, aga...»

«Usu, siis tead.»

«Et seda uskuda, peaks enne õnnis olema.»

«Usu, siis oled.»

«Olen õnnis ja lähen põrgu, mis?» küsis Ants juba teatud ärritusega.

«Õndsal ükskõik,» vastas Jürka üsna rahulikult.

«Kuidas võib inimesel ükskõik olla, kas ta läheb põrgu või taeva!»

«Küllap võib, kui aga usub.»

«Siis on ju inimesel mõttetu uskuda.»

«Ongi, sest tuleb ikkagi põrgu.»

«Miks siis just põrgusse?»

«Kui mina saan õndsaks.»

«Aga kui ei saa?»

«Saan.»

See oli otse hirmus, kuidas Jürka tallas oma õndsaksSaamisel, aga Antsu meelest oli veel hirmsam, et tema ise kippus Jürkaga vesteldes tahes-tahtmata mõtlema ja tundma samuti. Et iseoma mõtlemisviisi muuta, katsus ta Jürkat tema usus kõigutada. Aga see ei õnnestunud tal kunagi, ammu enne sattus ta oma väidetega ummikusse. Kõige enam häiris teda lunastuseküsimus, sest ikka ja jälle tõusis tal kahtlus, kummal on õigus, kas õpetajal või Jürkal (s. t. Vanapaganal, kui ta ehk tõepoolest seda on): kas lunastus loeb või ei? Kumb neist tunneb paremini salajasi jumalariigiasju?

A. H. Tammsaare

Meie krisslaste isu. Gori joon.

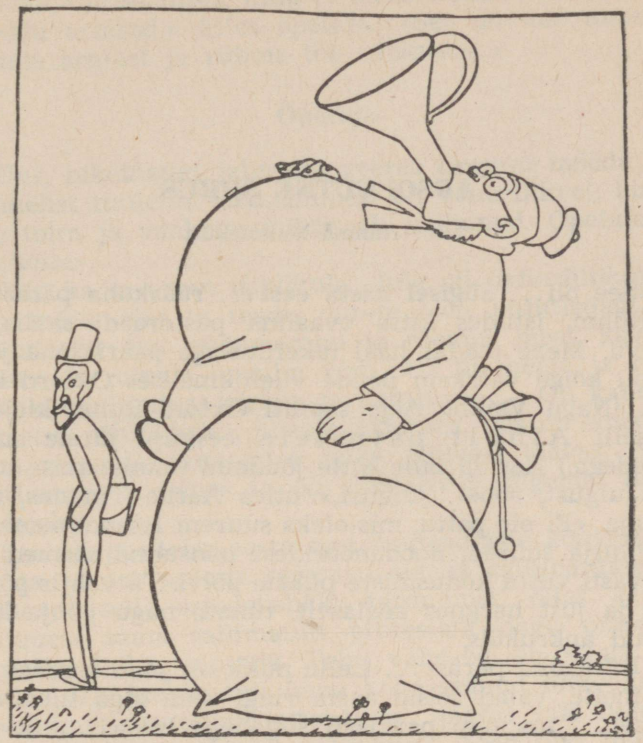

„Kui minu isu rahuldatud on ja kui siis weel midagi üle jääb, siis wõiwad ka rahwas hunnid tähtmisele tulla!“

ANGERJAS

See on küll, Kristus, su suurim süü,
et angerjal seljas on papirüü!

A. Alle

ABSOLUUTNE SIIRUS

Lõik Rühma koosolekust

«See oli... sügisel aasta eest... rüsakoha pärast.»

Rühm, istudes kitsa ovaalina pastoraadi saalis, oli pinevil. Mehe madal hääl takerdus iga paari sõna järel. Ta oli kõige värskem nende viieliikmelises Oxford-Rühmas. (Nagu Vaikne Aeg, samuti Oxford-Rühm kirjutati Russelli A i n u l t p a t u s t e l e eeskuju järele suurte tähtedega.) Kas oli talle kätte jõudnud tunnistamise tund?

«Julgust, sõber, julgust,» ütles Aarne Timmas, noor õpetaja. «Ei ole pattu, mis oleks suurem Issanda armust!»

Pihtija suured, noodanööridest ponsunud sõrmed olid tugevasti vastu kodusiniste pükste põlvi. Ta vahtis põrandale ja jutt hargnes aeglaselt, tükati, nagu põhja kinni jäänud ankruköis.

«Rüsakoha pärast... Lellu nukk oli juba isaisast saadik meite, vaiad seisid aasta ringi sees. Aga tunamullu sügisel... ma olin parajasti siigadega linnas... ta pani oma rüsad ette — otse sääre nukki. Tuli ütlemist... õigus jäi temale, seadus, meri vaba... kohtukulud jäid minu kanda.

Siis leidsin hobuse rukkiorasest. Lõin teibaga, noor loom ei teadnud karta. Olime jälle kohtus. Tal polnud tunnistajaid, ma sain õiguse, ta jäi hobusest ilma...»

Paksude kiviseinte vahel oli jäänud vaikseks. Läbi avatud õhuakna vuhises sisse suvise pühapäevaõhtupooliku tasane tuul. Teemeistri abikaasa ja apteekriproua pilgud kohtusid — ent siis vaatasid mõlemad kõrvale. Õpetaja võttis oma noorukese naise käe. Ta tundis, et sõrmed värisesid ta peos.

«... Pärastjõuluste vedude aegu eksisin soidru ja jäin iseoma hobusest ilma. Kevadel suri naine. Nüüd, kui poiss jäi haigeks ja arstist polnud enam lootust, tulin õpetaja juurde.»

«Su poeg hakkab nüüd paranema?»

«Jah,» ütles mees, ilma et oleks tõstnud pead.

«Mu armsad,» ütles õpetaja. «See on uus tunnistus Issanda armust ja rühma töö edukusest.»

Õpetaja

Uus, nikeldatud jalgratas veeres kergesti mööda metsavahelist tuuletut teed. Inimesi oli vähe liikvel, kirikuliste tolm ja vankrite mürin oli vaibunud. Õpetajal oli hää sõita.

Jah, ka ta enese isiklikule elule oli oxfordiliikumisel suur mõju. Kas ta teadis varem õieti kujutledagi, mis tähendavad õige südamerahu ja rõõmus meel, kas võis aimata, et jumala maailm võib olla nii helge ja rikas? Heitlikkus, ägedus, kõrkus ja kahtlused... Oli kahelnud isegi usu põhitõdedes, jumala helduses, mis on ometi niisama selge ja tunnetatav nagu päikene taevas. Nende kahtlustega südames ta oli siiski veel julgenud hakata õpetajaks...

See oli poolteise aasta eest usuteadlaste konverentsil, kui ta pärast praosti referaati tigeda sallimatusega oli rünnanud selle ortodokslikku tardumust, olles aga ise seejuures sama sallimatult protestant nagu praost oli kirjatähe küljes rippuja. Tehti vaheaeg, et pärast edasi vaielda. Ta juurde tuli linna koha saanud ülikoolisõber, ei vaielnud ega teinud etteheiteid, haaras vaid tugevasti käest ja määras õhtuks kohtamise. Need olid imelikud inimesed Pihlaka korteris. Alguses teda häiris nende lihtne siirus, see «vahenditu kõnelemine jumalaga» (nagu nad ise nimetasid), ta oli protestivaimus, nagu tavaliselt, ja nimetas kogu liikumist uueks sektiks. Ometi ei saanud end lahti raputada sellest sügavast muljest, mida Pihlaka Oxford-Rühm ta peale avaldas. Ta pihtis sõbrale oma elu ja nüüdsest tundis, et on sattunud uut laadi pühakute hulka. Nad ise ei pidanud endid mingeiks pühakuiks ja üks oxfordlane oli juba kirjutanud raamatu A i n u l t p a t u s t e l e. Variserlusega polnud oxfordliikumisel ühtegi kokkupuudet, pigem olid need rõõmsad tölnerid. Nende rõõmus naer oligi see, mille pärast ta neid kõige enam kadestas. Niiviisi võis naerda ainult laps, kes usub isa ja on kõik usaldanud tema hoolde. Ometi oli kõik nii lihtne, nagu vaid suured asjad saavad olla. Oxfordliiku-

mine asetses neljal võimsal kõigutamatul nurgakivil: absoluutsel aususel (siirusel), absoluutsel isetusel, absoluutsel puhtusel ja absoluutsel tõearmastusel. Nagu liikumise algataja, ameerika usuteaduse doktor, keda ta kaaslased kutsuvad lihtsalt Frankiks, ise tähendab, poldud nelja absoluudiga leiutatud mingit püssirohtu, need olid vaid moraalse taasrelvastumise redeli neli astet. Kaugatoma õpetaja Aarne Timmas oli aga neid lihtsaid mõisteid nii palju korrutanud, et enese elu jaoks need päriselt unustas.

Nüüd on tal siin kaugel rannakihelkonnas oma rühm, küll väikene alles, aga nagu eriti tänasest koosolekust nähtus, küllalt elujõuline ja õnnistusrikas. Alguses ei seisa asi mitte kvantiteedis, vaid kvaliteedis. Kui pärm on õige ja värske, on tal küllalt jõudu, et kogu tainast hapnema panna.

Tuli alata kõige lähemalt ja otsemini — enesest. Enne Oxford-Rühma astumist oli ta suhtumine oma naisesse üleolev. Koolipingist tulnud plikakene ja — õpetaja, kes oleks võinud valida kogu maakonna piirides! Esimesel abieluaastal tundus talle enesestmõistetav, et Salme pidi olema tänulik lihtsalt selle eest, et oli õpetaja proua.

Tulles nagu uuestisündinu Tartust tagasi, tegi õpetaja kõigepealt puhtaks enese laua. Tal oli küllalt patte ja patukesi, just väikesi närususi, mida eriti piinlik oli Salmele rääkida. Mõtteis libastumisi, saamatuid kõrvalhüppeid, mis tavalise moraali järgi pole ei patt ega truudus, mis aga ometi, kui sa neid kohe hingest välja ei kitku ega too naise silme ette, lämmatab kõik kauni hinges. Vaikse Aja minutid andsid nende abielule uue vaimu ja nelja absoluudi jälgimine ei lasknud teda enam ohtlikult libastuda.

Männitüvede vahelt vastu sööstvad, alaliselt vahelduvad päikeselaigud sundisid õpetajat sõitma pilukil silmi. Talle meenus ühest eelmise aasta sõidust, kuidas need vilkuvad laigudki olid teda pahandanud, nüüd aga ta vaid naeratas. Oli protestinud isegi päikese vastu, rääkimata tüdrukust, kelle oli kosinud. Abiellus Salmega ju rohkem ema kiuste, kes oli talle valmis vaadanud kõiksuguste tähtsate tegelaste tütreid. Alles Rühma kaudu õppis oma naist tõsiselt armastama.

See kalur nende hulgas muutub omamoodi Peetruseks, kaljuks. Mehe pihtimine oli avaldanud tugevat mõju

ülikooliharidusega apteekriprouale ja veidi edevale teemeistri abikaasale. Oxford-Rühma selgituskoosolekuil tulekski edaspidi suuremat tähelepanu pöörata just lihtinimestele, eriti meestele, ja neid ka vahest läbi väiksema sõela. Rühma tuuma vastu võtta, et anda liikumisele siinkandis kohe alguses mehelikumat, tõsisemat ilmet, olgugi naiste seas huvi Rühma pääsemise vastu kaugelt suurem. Aga mehi ongi siin praegu üldiselt liiga vähe, need lääne-saarlased on omamoodi rändlinnud — suveks mandrile puutööle või purjekatele, talveks tagasi koju pesitsema. Naised harivad kivise põllu ja nookesed ning raugad püüavad suvise lahja mere — hää, kui küla kohta leidub üks-kaks keskealist meest. Need tulevad tagasi koju alles sügisese siiapüügi ajaks.

Tee pöördus künkast alla ja mets lõppes. Silmade ees lõi avali vaiksest tuulest kirgastunud laht. Päikesevihk mängles propsiauriku suitsus — laev oli sõitnud täna veelgi rohkem alla lahe sisse, küllap ülevalpool oldi laadimisega valmis, ja vaatamata pühapäevale askeldas madalaid paate laeva ümber. — Sellepärast neid oligi täna nii vähe kirikus, mõtles õpetaja. Olgugi et inimene pole mitte pühapäeva, vaid pühapäev inimese jaoks, peaks jõutama kord siiski niikaugele, et allutatakse oma teod jumala, mitte aga mõne laevareederi tahtele.

Veel enne, kui õpetaja Timmas suutis mõtte põimida oma tuleva pühapäeva jutlusse, läbis teda mingi valus tunne. Alguses ta ei teadnud, mis see õieti oli, aga siis vaatas uuesti laeva poole. Must, massiivne tomp sinisel lahel, korsten ja kaks masti. «Kastor» — oli vist «Kastor» — nagu talle meenus inimeste jutust. Kas pole äkki seesama, mille peal teenib Salme endine «peigmees». Ta mõtles sõna «peigmees» eriti pilkavalt, poiss oli selleks liiga tühine ja nende vahekord polnud vist arenenud ka kuigi kaugele, et tal tarvitseks tunda mingit viha. Aga siiski nagu pitsitas. Sergei... Kuuldus, et poiss oli pahempoolsete vaadetega, jumalasalgaja. Kas Salme käsi oli värisenud täna ta peos ainult mehe siirast tunnistusest...?

Õpetaja vajutas pedaalile ja nihutas ennast sadulas sirgemini istuma. Sääraste tühjade asjade pärast ei tarvitseks tal ometi olla rahutu — või pole ta perekonnaelu siiski veel küllalt kohandatud jumala igavestele seadus-

tele? Neil peaks juba olema nagu laps... aga, jah, kas pole siiski veel vara, tuleval aastal vabaneb linna lähedal suure koguduse õpetaja koht, tal on sinna kõige paremad väljavaated. Kui nüüd tuleks aga laps vahele, tuues suure hulga muret kaasa, kas jääb talle siis veel aega oma mõju suurendamiseks? Lind ehitab enne sobiva pesa, siis alles mõtleb poegadele... Salme tahab last, on aga ise ju veel laps alles. Ning emaga neil vahekord ka alles selgumata, üks ei kannata teist, kuigi ei lasta seda välja paista.

Vaikne Aeg... Jah, homme hommikul ta peab Salmega Vaikse Aja. Ja lõppeks, tõenäosus on väga väike, et see punane teenib just sellel laeval.

Õpetajale tulid vastu kaks väikest poissi, õngekastid kaenlas. Poisid kergitasid oma lodumütse ja õpetaja naeratas neile sõbralikult. Ei, see rahvas on mõistlik, ainult et kogudus on väike ja liikmemaksud laekuvad visalt. Tuleb teha rohkem äratustööd. Arst võib osta endale mootorratta, õpetaja sõitku kingitud jalgrattal.

Õpetaja naeratas jälle. Varem teda ärritasid sarnased tühised maised asjad, nüüd suhtub ta neisse palju loomulikumalt. Pääasi — selgitus ja äratustöö! Nõudke enne jumalariiki ja tema õigust taga, siis peab teile kõike muud päälegi antama. Ristib täna selle lapsukese ära, kui ta ongi veel elus ja kui nad pole teinud säälsamas hädaristimist. Ja hiljem ta peab ema nelja silma all käsile võtma. Marii, see Marii... Räägitakse, et see maimukene on juba tal neljas laps teiste meestega, kaks last on ainult Jaanilt, ta oma mehelt. Patune naine, väga patune naine — ja muidu üldiselt nii jumalakartliku rahva hulgas. Aga see on jumala tahtmine, et pole hääd kurjata, puhtust mustuseta. Ja kas pole see naine otse sellekski, et avada tema, õpetaja, silmi, elu kuristikkude ees? Issandal on suurem häämeel ühest pööranud patusest kui üheksakümne üheksast õigest, kes nagunii aujärje pärivad.

Kõige enam paneb aga imestama Jaan, Mariiu mees. Pole võimalik, et ta usub naise juttu enneaegseist sünnitusist. Enneaegne — aga kuidas võib sünnitus terve kuu hilineda! Peab oma lasteks, rabeleb Tallinnas puutööl kas või hinge välja — sel ajal kui kodus valitsevad mustus, laiskus ja lihahimu.

Ei, kuna seekord mees ise on kodus, peab ta katsuma avada ka mehe silmad, et see oma mõju liidaks jumala jõuga.

Õpetajaproua

«Kuhu sa lähed?» küsis ämm, jättis vardad seisku ja kohendas prille.

«Niisama, pea valutab, jalutan pisut.»

«Oleksid võinud Aarnega ühes minna — ratas muidu seisab. Inimesed arvavad, pead uhkeks.»

«Kuidas uhkeks — ma olen ju käinud... aga.»

Ämma vali pilk, täpne juukselahk ja valge põll olid vastuvaidlematud. Ta küsis, kontrollis kõike — ja lubas kõike. Lubamine just oligi, mis tegi ta miniale vastuvaidlematuks — ja talumatuks. Oleks ometi keelatudki, oleks saanud kuidagi...

Nii seegikord: «Mine siis pääle, ma jätan kakao sooja, noor inimene. Aarne oma oxfordiga...»

«See on tal siiski kõik väga õige, ema.» (Ta pidi hüüdma ämma emaks, mees arvas, et nii on kristlikum.)

«Ega see pole tal esimene tuur. — Kristlik Noortemeeste Ühing, Lepitusliit, siis protestantlus — nüüd oxford. Laps alles, rabab siia-sinna. Kui ma veel noor olin, ei kembelnud õpetaja niiviisi ühest paigast teise. Õpetaja oli õpetaja, tegi oma töö ja sai palga. Nüüdki — vaadaku, kuidas Sakumetsa õpetaja elab — kõik peavad lugu.»

«Aga,» julges minia vastu vaielda, «sa ise kartsid, et ma pean ennast uhkeks ja ei lähe inimeste sekka.»

«Inimestega võib mitut moodi läbi käia. Võib ajada pärast kirikut paar sõna juttu, niisugustega, kes tõesti seda väärt on, võib korraldada kohviõhtu, jah, võib ka pulma ja ristsetele minna, aga peab mõistma jääda parajasse kaugusesse. See hulgakaupa pihtimine — arvate küll, et jääb omavahele... Halb levib kergemini kui hea. Ma olen ju ühtteist teite jutust tähele pannud.»

See oli mõeldud rohkem pojale ja endale kui miniale. Nagu õpetaja ema polnud rahul oma poja naisevõtuga, samuti polnud ta rahul selle rahutute otsimistega. Suure vaevaga oli ta koolitanud poja läbi keskkooli ja ülikooli — kehv pension nappis kätte ära, nii et vahel ei saanud omalegi särki selga — lootuses, et pojast saab k o r r a l i k õpetaja.

Nooruke minia lubas õige pea tagasi tulla. Alevik oli vaikne, leedripuud kallutasid üle kiviaedade. Seltsimajas polnud täna pidu, ainult paar jalgratast kiiskas restorani lasipuu juures. Apteekriproua heegeldas oma maja rõdul ning nautis suveõhtu ilu. Mehe äri ei läinud siin küll just nii hästi kui varem Pärnumaal, aga inimene ei ela ükspäinis leivast. Rahu, hingerahu on pääasi ja selle oli ta siit õpetaja Timmase Oxford-Rühmast leidnud.

«Kuhu sa lähed?» hüüdis ta õpetajaprouale.

Salme vaatas üles. «Niisama.»

Apteekriproua ohkas tasakesi. Tõtt öelda, proua Salme tundus talle lapsik, tuimavõitu, vähest labanegi. Jumal on juba inimesed kord väga isemoodi loonud ja igakord ei satu õige õigega kokku.

Proua Salme suundus männitukka otse lahe ääres. Taluinimestest noortele olid männid liiga tavalised puud, alevikusaksad aga ei viitsinud nii kaugele välja jalutada. Siin sai olla päris üksi. Polnud kedagi nägemas, võis vahtida selili maas vastu taevast ja kuulda mere loksumist.

Salme oli näinud Sergeid eile õhtul alevikus. Ei, Aarne on tubli, ja neil on harmooniline, rahulik kodu. Varem, jah, varem, siis oli ta küll Sergeile mõelnud, aga Oxford-Rühmast saadik oli langenud nende abiellu uus, puhas valgus.

Ja siis äkki ei mõelnud proua Salme mitte midagi, isegi mitte seda, et ta midagi ei mõtle. Männik oli hõre, tuul ainult nuhises ja meri sõrmitses tasakesi rihvarabu. Ta polnud kurb, aga pikkamisi, üsna iseenesest läksid silmad märjaks. Taevas ja pilved hakkasid imelikult virvendama. Ta lebas liikumatult, ei pööranud pääd, ta tundis vaid, kuidas märjad piisad veeresid pikkamisi mööda palgenahka, riivasid kõrvalehte ja kukkusid juustesse. Ta lebas nii tükk aega, siis tilkus talle meelde, kuidas ta kunagi ammu niisama iseenesest oli nutnud. Kunagi algkooli ajal suri ta lauanaaber. Ühel õhtul, kui ta viis Elli hauale paar värsket oksa, ununes surnuaeda istuma. Ta oleks nagu kusagile libisenud, kuluhein sahises tuules, varakevadine taevas oli kõledalt valge ja kõrge. Pikkamööda tekkis tunne, et ta ei pääse enam kunagi igapäevasesse sooja ja armsasse maailma, kus Tutti on kahe tallega laudas ja Vana-Miina keedab toas hernesuppi.

Aga täna polnud ju keegi surnud? Mees Rühmas oli rääkinud, et poeg hakkab paranema.

... Olime kohtus, tal polnud tunnistajaid...

Proua Salmele tuli jälle Sergei meelde. Kuidas nad ükskord tantsisid, see oli teiskordsel kohtumisel. Sergeil oli sinine polosärk ja eriline naeratus, ja ta vilistas. Sõnad on ununenud, aga viis on jäänud meelde. Mõtlesid, et nad on teineteisele loodud, ja ta oli Sergei naine. Aga siis tuli Aarne ja nagu endastmõistetavalt abiellus ta Aarnega. Hakkas elama mingis uues maailmas, väärikamas ja uhkemas, kuid õhtuti vaadates aknaruudul punast ehatriipu oli ta palju nutnud, igatsenud ja äraminekutki kavatsenud. Ja ometi pole Sergei midagi Aarne vastu. Sergei ladusus ja lustlikkus on lahmakas Aarne kirgastunud vaimsuse kõrval. Ja Aarne on hää, hää, vähemalt nüüd.

... Olime kohtus, tal polnud tunnistajaid...

Merelt kostis auriku võimas, madal hääl, paisus — rannalähedased männid oleksid selles nagu võbelnud —, vaibus ja kadus aeglaselt. Proua Salme viskus istuli. Iga päev on vale, suur vale, sosistas ta enda ette ja tasakesi ihkudes ta hakkas kaebama oma häda jumalale: «... aita mind ... see ei ole ju kõik minu süü... esiteks mõtlesin, et armastan teda, sellepärast... ja mineval suvel, kui olin juba naine ja ma ei teinudki midagi... see oli Sergei süü, sest ta ütles, et armastavat ikka... ja minu süü oli, et ei rääkinud Aarnele ja kirjutasin päevikusse, et see oli IMELIK JUULIPÄEV...»

Kuigi ta koos Aarnega oli palju rääkinud usust, polnud tal jumalast päris konkreetset kujutelma. Jumal oli vaim ja hajus sellisena kusagile lõpmatusse. Palvetamiseks oli aga tarvis nagu midagi selgemat. Ja igakord kui tal oli suur häda, siis nägi oma ammusurnud vanaisa, kes oli teda väikesest pääst hellitanud. Seetõttu oli ka ta palve lapsik, lihtsameelne, tarka ja keerulist polnud aega kokku mõelda.

«... aita, et ma oleksin tubli nagu Frank ja julgeksin Aarnele kõik ära rääkida... nagu Aarne mulle kõik rääkis Vaiksel Ajal, siis ei tuleks enam tahtmist Sergeile mõelda... kuigi Aarne süüd olid väiksemad ja sellepärast ta julges... aga ma räägin siiski kõik... ükskõik mis tuleb — nii ei või... ükskõik mis tuleb.»

Proua Salme tõusis ega nutnud enam. Homme läheb

ta Aarnega kohtusse, homme Vaiksel Ajal räägib talle kõik — ja Aarnel pole vaja tunnistajaid, sest süüalune tunnistab ise enese vastu.

Pool päikest oli juba meres. Selili lamajale oli maa rõskus imbunud kontidesse. Proua Salme lippas jooksujalu läbi rannakarjamaa üles mäkke, millele kirik heitis suure jaheda õhtuvarju.

Vaikne Aeg

Need olid kummalised roomajad, mis mässusid ümber ta käte, jalgade ja pää. Ja siis oli ta korraga lagedal väljal ja oli alasti, päris alasti. Tal oli hirm, lagendik aga laius vaid ta ümber, kuni paistsid kauguses mingid ahastavalt punendavad mäed ning kõrbetuul vihises tigedalt paigast teise. Nüüd, nagu maa teisest äärest, hakkas kostma monotoonse trummi hämune põrin ja tuhandete jalgade hääl, paisus ja muutus teravaks, lõikavaks tilinaks.

Kell oli kuus ja nad hüppasid voodist.

«Hommikust, tossikene!» ütles Aarne rõõmsalt, avas õhuakna ja nad asusid võimlema. Ja siis duši alla, mille Aarne oli lasknud meisterdada köögi ja esiku vahelisse ruumi. Ta hoolitses tervise eest. Igahommikune võimlemise veerandtund oli juba kasvanud verre, see lahutas ööst ja oli töörohkele ja jumalale meelepärasele päevale tõhusaks füüsiliseks sissejuhatuseks. Pastor Timmasel oli välja töötatud omaette süsteem, mis, paar kolm raskemat harjutust maha arvata, oli sobiv ka naistele. Raadiovõimlemine oli liiga hilja ja polnud küllalt temporikas.

Pärast füüsilist treeningut ja külma veega karastamist järgnes psüühiline osa, mis kõikide oxfordrühmlaste juures on päeva tähtsaimaks sündmuseks: Vaikne Aeg. See printsiip, milles Rühm ei lähe mingile kompromissile, nagu Russel tähendab. Siin süvenetakse vaikuses jumala ees, et jumalat kuulata. See pole lihtsalt mediteerimine, mis seisneb süvenemises mõnesse Püha Kirja sõnasse või Kristuse mõnesse omadusse, vaid see on kuulatamine kindlate läkituste saamiseks vastavalt käesoleva silmapilgu tarvidustele.

Kuid et jumalalt saada juhtimist, pidi täitma teatavaid eeltingimusi: tuli olla siiras nii enese kui oma kaas-

inimeste vastu, tuli kaotada kest oma mina ümbert. Nagu päike ei paista peidetud urgastesse, samuti ei paista jumala valgus salajastesse südametesse. Meie pattude patuks, millest sõltuvad kõik teised, on meie püüe olla rippumatu jumalast. Tuleb sukelduda jumalasse, tuleb jagada oma kogemusi kaasinimestega, nagu seda apostlid tegid, alles siis võib loota õiget juhtimist.

Vaatamata öisele visklemisele ja hirmuunenägudele, oli proua Salme vaid hetkeks libastunud oma otsuses. Aga kui Aarne jumalaga kontaktivõtmiseks valis Piiblist Jeesuse ja patuse naise loo (küll vaid Ansi Mariiu pärast), tuli jälle säärane ahistus ja häbi, et oleks taht-nud nagu kusagile põgeneda.

... Sääl linnas oli patune naine. Kui ta sai teada, et Jeesus istus lauas variseri kojas, tuli ta ja tõi vaasi kalli salviga. Ta põlvitas Jeesuse jalgade juures, niisutas neid oma pisaratega, suudles neid ja võidis kalli salviga.

Kui variser, kes oli kutsunud Jeesuse, seda nägi, mõtles ta: «Kui seesinane oleks prohvet, küll ta siis teaks, milline on see naine, kes ta külge puutub.» Jeesus ütles temale: «Siimon, mul on sulle midagi öelda.» Tema kostis: «Õpetaja, räägi!»

Ja Jeesus jutustas variserile mõistuloo kahest rahalaenajast ja ütles talle: «Sa ei ole mulle andnud suud, aga see suudles lakkamata mu jalgu. See on silmaveega kastnud mu jalgu ja kuivatanud neid oma juustega. Seepärast ütlen ma sulle: tema palju pattu on andeks antud, sest ta on armastanud palju.» Naisele aga ütles Jeesus: «Sinu usk on sind aidanud, mine rahuga!»

Toas jäi vaikseks ja nad haarasid pliiatsid.

«... Sinu usk on sind aidanud,» sosistas proua Salme ja hoidis nuttu. Ehkki tähed tulid katkendlised, takerduvad, vaevaltloetavad, ta hakkas kirjutama.

«... Ma ei ole sulle rääkinud kõike... rääkisin teisiti.» Ta pehmendas vaid veidikese tõde, mida ta enesest ja Sergeist teadis, ütles, et vihkab Sergeid ja armastab Aarnet. «... Oh Jumal, kuidas ma sind armastan!»

Siis tuli nutt suure hooga pääle. Pastor Aarne Timmas oli häiritud ega mõistnud järsku midagi pääle hakata. Nende abielu oli senini olnud rahu ise. Ta polnud endale kosinud mitte mõnda läbipõlenud rikast suurilmadaami, vaid puhta, vaese tütarlapse, keda ta võis usaldada ja kes pidi andma talle kindlust. Naine oli seni

olnud ta lihtne osake, ta polnud kunagi tõsiselt arvanud, et sellel võiks olla mingi eriline minevik — või olevikki.

Ent nüüd valdas pastorit hirm, ja õrnutsedes ühe käega naist, ta haaras katkendlisi märke täis kritseldatud paberilehe. Sõnad kukkusid ta teadvusse, moodustasid assotsiatsioone, ja kui ta jõudis Sergeini, ta suu tõmbus virilaks ja ta liigutas oma õlgu. Teda oldi petetud, alandatud. Oleks nutnud, ent kuna Salme juba nuttis, siis ei saanud õpetaja muud, kui hakkas harda häälega laulma oma lemmikviisi: «Ma kummardan sind, armuvägi!»

Laulu sõnad silusid teda, ta suur õnnetus, naise alandus ja jumalahalastus tegid ta meele pehmeks, ja kujutledes, kuidas apostlid talusid oma raskeid katsumusi, ta kummardus alla ja surus naise oma rinna vastu.

Ansi Marii

Pastor Aarne Timmas oli avara hingega inimene, andestas oma naisele ja paar päeva pärast traagilist Vaikset Aega oli ta uuesti saavutanud oma töövõime.

Oli lämmatavalt palav ja kiriklas olid avatud kõik aknad. Väljast tõi tuul juba ristiku lõhna, mida naised niitsid kaugetel põldudel — oli ennejaanine aeg ja pärisheinatöö polnud veel alanud. Ta oli käskinud Ansi Jaani oma naist kiriklasse tuua, et päästa mehe silmi patu nägemiseks ja et naine parandaks meelt.

Kell sai juba kaksteist, aga oodatavaid polnud veelgi näha. Õpetaja pidas ennast küll nii jumala kui rahva sulaseks, ent tunnetas seekord siiski teravalt oodatalaskmise ülekohut. Ka sulase aega ei tohi asjatult viita! Ta ees laual lebas hommikusest Vaiksest Ajast saadud juhtimine. Kella 7—8 hommikusöök, 8—9 jalutuskäik, 9—12 töö kantseleis (klambrites oli märgitud: meenutada köstrile, et see koostaks liikmemaksude laekumisest uue kokkuvõtte). See märkus polnud vastuolus oxfordlaste põhimõtetega, kes püüavad tähttähelt elada mäejutluse järgi. Nagu praktika on näidanud, võib perekonda küll ka vaid usu ja palvega toita ja õige oxfordlane ei küsi kunagi isikliku kasu järele — see antakse talle päälekauba. Aga käesoleval korral ei seisnudki asi mitte pastori isiklikus palgas, vaid koguduse rahalises asjaajamises, ja siin nõudis noor õpetaja korda ja karmi

kätt, et ei süveneks lohakuse ja hooletuse vaim. Edasi: 12—2 töö aias. Varematel juhtimistel oli sellesse ajaperioodi tulnud suplus, nüüd aga juba kolm viimast päeva aiatöö. (Propsiaurik oli ikka veel lahes.) Aeg 2—4-ni oli määratud lõunasöögile ja puhkusele, pärast seda järgnesid valitud kirjanduse lugemine, jutluse ettevalmistamine ja õhtune jalutuskäik. Paraku ei saanud ta peagu kunagi hommikusel Vaikse! Ajal saadud kava täpselt täita, alati tuli vahele ametitoimetusi ja väsitavaid väljasõite. Aga kõigega sai hakkama, sest jumal polnud kellelegi pannud sarnast koormat, mida ta ei suudaks kanda.

Õpetaja mängles pisut närviliselt oma suure kuldristiga, mille kogudus oli kinkinud talle juba kohe teisel ametisoleku aastal — esimesel aastal kingiti neile jalgrattad. Need inimesed armastavad teda ja kahju oleks neist lahkuda, aga nüüd, pärast seda valusat haava, on ta siiski tihti mõelnud linnalähedasele kogudusele.

Mida jumal on ühte pannud, seda ärgu lahutagu inimesed mitte... Ta lõi lahti Ainult patustele, selle oxfordliikumise huvitava, rikkaliku aabitsa, mis oli teda aidanud orienteeruda juba paljudes keerulistes küsimustes.

«Abieluprobleemi ideaalne lahendus on muidugi juhitud kihlus. Rühm teab, et armumine ei kuulu inimeste õiguste, vaid Jumala andide hulka, — et sääl, kus jumal seda lubab, kasvab sellest õnn, kus Tema pole nõus, tähendab see saatuslikku eksisammu. Loojal on oma valik inimeste jaoks. Kui valid teisiti, valmistad endale tüli. Aga nüüdsel ajal abiellutakse kõige mitmekesisemail põhjusil ja kaalutlusil pigem kui jumala tähte järele. Ja juba lähema nurga taga varitseb pettumus ja tüli.»

Ta liigutas huuli, nagu tahaks midagi vastu öelda. Mida ka luges, näis käivat rohkem Salme kui Mariiu ja Jaani pihta.

Viimaks need kaks ometi tulid. Nägi neid juba aknast: suur, lopsakas, odavas sitskleidis naine ees, väike karvane mehenäss järel. Ta laskis neil istuda, oli harjumuslikult lahke, kuigi naine täna tundus talle eriti vastik. Oxfordliikumine tähendab aktiivset, võitlevat kristlust. Frank ei karda kunagi tõtt öelda ega mõelda. Kui keegi on vastik, siis tuleb ta patust välja kiskuda ja

teha meeldivaks. Kompromiss patuga on laiskus, teinekord ka kartus end naeruvääristada kõikesalliva «liberaalsuse» ees.

Ta algas «Meie Isa» palvega — nad kummardusid kolmekesi põrandale — ja pärast aamenit ta vaatas neile pikalt otsa. Naine ohkas sügavasti (vaevalt südamest), mees lõhnas tubaka järele ja nohises tasakesi.

«Eks teie tea, et teie jumala tempel olete ja et jumala vaim teie sees elab,» ütles õpetaja. Ja siis rääkis ta sellest, kuidas Jeesus läks templisse, nägi sääl rahavahetajaid, kuidas ta tegi endale paelast piitsa ja ajas sahkerdajad pühakojast välja.

Ta laskis jumalasõnal mõjuda ja küsis siis: «Teie teate, miks ma käskisin teid tulla?»

«Ega nii täpsemalt midagi,» nohises mees, «aga eks nende juttude pärast, mis Mariiu pääle räägitakse.»

Õpetaja vaatas mehe otsa ja kuna järsku ei mõistnud midagi öelda, siis naeratas.

«Õpetajahärra, ärge uskuge neid,» nuutsatas Marii. «Jumal näeb, et ses asjas pole minu elul ühtegi plekki.»

«Eks sa ju noorestpääst poistega ringi lasid küll, aga nüüd ei taha nagu enam uskuda, kuue lapse ema. Eks inimesed pea hammastega ikka kellegi küljes olema,» ütles mees, ilma et oleks üles vaadanud.

«Ei ole ka noorestpääst, ainult sinu liha on olnud minu liha, Issand ise näeb!»

Naise hääl oli kiunuv. Õpetaja teadis kindlasti, et ta valetab. Mariiust olid talle käinud rääkimas vähemasti kümme ausat jumalakartlikku inimest. Ei mingit kompromissi patuga! Ja kui ta uuesti vaatas mehe otsast naise otsa ja see vahtis talle häbematult vastu, nägi õpetaja äkki Jeesust, kuidas see seisis templiroojastajate ees ja punus paelast piitsa. Piits polnud veel küllalt pikk, aga kasvas kiiresti Inimesepoja osavate näppude vahel — nüüd said sinna ka sõlmed sisse. Jeesus tõstis oma käe ja — lõi...

See oli juhtimine, õpetajal polnud midagi kahelda.

«Sina häbematu valetaja, kes sa ei karda oma patutegude salgamiseks tarvitada jumala püha nime. Roojastasid kõige kallima templi, mis jumal sinu hoolde on usaldanud, andsid oma ihutempli kurjade himude saagiks, roojastasid püha kristlikku abielu ja veelgi pole sinu

mõõt täis, tahad ka varjata, minu ja oma mehe ees salata oma pattu!»

Õpetaja tundis, et ta poleks olnud õige jünger, kui oleks naise patu pääle armu heitnud. Ta teadis, et Salme teispool seina kuuleb kõik — kuulgu! Ta oli kindel, et ka Frank poleks teisiti talitanud.

«Sina libu, kas sa ei tea, mis seisab kuuendas käsus, sina valetaja, mis ütleb jumal kõigist neist käskudest: «Mina, Issand, sinu jumal, olen püha vihaga jumal, kes vanemate patud nuhtleb laste kätte kolmandast ja neljandast põlvest saadik!» Räägi, et sinu süü ei kisendaks sinu süütute laste pääle!»

Õpetaja peatas ja tõmbas hinge. Ta oli andestanud, väga palju andestanud, aga igal patul on oma piir. Naine nuutsus, mees istus kössis, siis ajas aga ennast nagu suuremaks ja lõi naisele küünarnukiga ribide vahele:

«Noh, mis sa tilgud, mis see karjumine aitab! Räägi üles, oled sa's magand teistega, mis sa's sest tagasi ajad!»

«Vajugu maa siinsamas mu all, kui keegi pääle sinu oleks mind puutund! Issand jumal ise näeb, et nad kõik on sinu lapsed!» halas naine.

«Ära roojasta jumala nime, niisugune!» põrutas õpetaja vahele. Siitmaalt, ja mitte enam. Tal oli tunne, nagu oleks keegi solkinud armulauaviina.

Ent nüüd ajas ennast ka mees püsti. Ta oli neist mõlemast lühem, aga oli karvane ja habemesse kasvanud, ja ta vaade tihedate kulmude alt oli erisugune.

«Mis se's sedasi on, õpetajahärra, mis te's karjute. Kui teil midagi öelda on, seda võib ju inimese moodi teha. Näed sa, inimene ütleb, et lapsed on minu. Või kui see üks juhtub teisega, nad seda keskmist poissi räägivad, mis see teisse puutub. Tallinnas sai töö käsile jäetud, tule koju — siia teite haugutada. Lapsed ju minu toita-katta.»

Veel enne kui õpetaja oleks saanud vastata, pahises akna kaudu sisse aurikų vile. Midagi oleks nagu liigahtanud toas.

«Välja!» karjus õpetaja. «Välja, sina libu, ja sina tönts, armetu mees!»

Nad läksid. Õpetaja sulges aknad ja luges palve.

Tagasi patu juurde

Proua Salme teispool seina vahtis liikumatult süllelangenud taskurätti. Pääle esmaspäevast Vaikset Aega oleks kord nagu vilksatanud midagi uut ning säravat, kuid see kadus. Viimaste päevade sünge vaikus, varjatud vihjed ja pilgud olid teinud ta hellaks. Ta tundis, kuidas iga sõna, mis Aarne ütles Mariiule, tabas esmajoones teda. Ja kui Aarne ajas nad välja, siis põgenes ka tema. Viskas vaid räti ümber ja läks. Saanud oma männitukka, nuttis ta kõigepäält päris tüki aega. Siis läks kergemaks ja meelde tulid Jaani rahulik hääl ja sõnad, kuidas ta oma naise eest oli seisnud. — Mis see sinu asi, kui üks poiss ongi teise oma... Oli nagu veelgi inimlikumalt, mõistvamalt. Ta tõusis püsti ja vaatas sinnapoole, kus teadis olevat Ansipere — aga sinna oli kuus kilomeetrit — ja kuidas ta sinna läheb?

Samas taipas oma võimatut mõtet. Tal polnud kedagi, mitte kedagi, kes ta eest oleks seisnud.

Kuni õhtuni peitis ta ennast siia männitukka nagu arg, päevapetetud lind. Ta aimas, et Aarne teda otsib, ja kuigi ta ennast sundis, ta ei saanud tagasi kiriklasse minna. Enne sai, alati sai, aga nüüd enam ei saanud, kuigi väga tahtis. Nagu mingi külm, kõrge sein oleks ehitatud mere ja kiriku vahele ja ta ei jõudnud sellest üle.

Tuli õhtu, tuul vaikis hoopis ja päike uppus merre. Paadid tulid auriku juurest. Laev vinnas ankru, pööras nina mere poole, vilistas — nüüd mitu korda järgemööda ja hakkas pikkamööda ja püsivalt libisema lahest välja. Musta suitsu tuli paksude tompudena korstnast ja kogunes terveks pilveks ehas punetava taeva all. Laev aga kaugenes — kaugenes, eha kustus.

— Sergei! sosistas noor naine.

Ta vaatas läände, ja ei näinud enam laeva. Ent siis, nagu oleks poiss talle tahtnud vastata, süttisid kaks tuld, võib-olla et Sergei need ise süütas, ühe talle ja teise enesele, nagu ükskord ammu kummagi õnneks ta oli süüdanud kaks küünalt. Ning jooksujalu sööstis ta nende tulede poole. Aga meri oli ees ja ta ei pääsnud kusagile.

Sergei...

Kaste langes maha, vesi kaldal oli juba külm, udu tõusis abajatest. Kaks kauget mastituld libisesid teineteisele lähemale, paistsid ühena, laev muutis kurssi, suun-

dus põhja ja kadus poolsaare tumedate metsapalistuste taha.

Samas kuulis noor naine hüütavat oma nime. See oli Aarne hääl. Ta tuli ettevaatlikult veest ja hakkas jooksma otse vastassuunas, kust hääl tuli. Ta ei vaadanud tahagi, jooksis, ja saanud küllalt kaugele, istus kivile ja tõmbas kingad jalga kaste pärast. Kui ta uuesti tõusis, teadis ta, kuhu minna. Kakskümmend viis kilomeetrit — tal on noored jalad... Isa painutab toa otsas loogapuud, emalambal on kaksikud talled. Vana-Miina keedab toas hernesuppi... Ta kiirustas sammu, et saada kaugemale kõigest sellest jumalakartlikkusest, vagadusest, oxfordliikumisest ja õpetajaproua aust. Teda ei vahi enam keegi, ei kadesta enam keegi, ta lihtsalt elab nagu vanasti.

Vanasti... Aga kas kõik saab jälle endiseks nagu vanasti?... Ning tal hakkas süda valutama ka Sergei pärast. Vahest on saanud... sarnase, kes teda armastab ega jäta maha mõne pastori pärast... Ta jäi seisma ja vaatas ringi. Looklev hall maantepael liikus metsa vahel üles ja alla, ladvast kukkus käbi või rabistas orav mööda tüve. Päris kaugel eemal põras vanker. — Kas ta võibki minna ennast enam Sergeile pakkuma, mehe juurest ärajooksnud naine?

Oli külm, ta väristas õlgu. Ei, ükskõik kuidas, ükskõik kuidas! Kui Sergei teda enam ei taha, ärgu tahtku, ta peab kandma karistust selle eest, et läks mehele mitte armastuse, vaid au pärast, aga karistuselgi on oma piirid, ja ta on nüüd oma aja juba ära istunud.

Vanker põrises lähemale ja ta põikas metsa. Suur valge hobune laskis sörki, mees ja naine põrusid taga istmelaual. Ta ei seletanud nägusid — aga tuli mõte, nagu oleksid need Ansi Jaan ja Marii. Meenusid asjad, mis olid jäänud Aarne juurde. Kuldkäekell, ridiküll, jalgratas, uus hõberebasega talvepalitu ja kleite... Ükskõik kuidas, ükskõik kuidas!

Kui päike tõusis, oli tal juba üle poole tee käidud, kergem oli minna edasi kui tagasi. Öö jäi tänase ja eilse vahele — ta oli noor ja kiirustas sammu.

A. Hint

Tartu linnaisa
pastor I. Treumann.
„Piibel, plika, parlament,
uus ja vana testament,
kirik, kõrts ja pandimaja —
kõiki neid läeb rahval' vaja!"

Gori

JULMAD TÄHISED

Kes veel usuks kaunist müüti
vendlusest ja vabadusest?
Rahvad rakendatud küüti
katkuveole, relvateole.
Mõtlik hing saab rabanduse:
Kas veel lootust rahu-eole?
Raamat taas on tuleriidal,
vaba sõna kannab raudu.
Rassi märgid uksepiidal...
Meie aja ränga, julma
tähised. Kes nende kaudu
söandaks veel rahu-ulma
oma mõttes, meeles kanda?
Kirikutes palutakse,
südamest küll anutakse
rahu maa peal', rahuriiki.
Samu palveid vanutakse
igivanu tuhat aastat.
Palub ema, laps ja naine:
«Heida armu, halasta,
ära meie kodu laasta,
kaitse meie rahvast, riiki,
möödugu su vihalaine!»
Aga tänaval ja turul
koos on maise võimu tipud,
trummid, pasunad ja lipud,
jala-, kahurvägi, tankid, —
relvastatud rahval' rangid
kaela surub.

Vaikib juubelduse mõna —
juht tribüünil võtab sõna:
«Rahu — jõuetute voorus!
Meie relvad, meie noorus

teab, et rusikas on õigus, —
mitte lepingute lõigus!»

Ordumeistril vastsed konksud
vanast ristist välja kasvand.
Nagu muistegi, nüüd kordub:
üle ujutab ükshaaval
riigid nõrgemad ja rahvad
ordu soomusväe laava.
Argument — et enam vajab
eluruumi oma ordul',
rauda, õli, leiba, rasva.
Nõnda sunnikorda rajab
julm ja vahva.

Vanal Rooma emahundil
hambad lõrisedes õrri:
ootab ainult soodsat tundi,
et saaks surmahaardeks lüüa
kihvad nõrgemale kõrri.
«Häda nõrgemale!» — hüüab.
Vallutab ja maha tallab
oma raudse käpa alla.

A. Alle

PARADOKS

Kõik on pahupidi käänat,
loogika ju ammu väänat:
paavst on humanismi kaitsja,
kasvatuse, sõna vaba...
See on paradoks, mis rabab!

Teened selleks suurel juhil:
kasvab vägivalla kuhi.
Nagu pimedal keskajal
ässitakse rassiviha
mõrva üle inimliha.

Kirikvürst nüüd sügab naba,
paitab pisut täägitaba.

A. Alle

KUNINGAL ON KÜLM

KUNINGAS (*tõstab kasukakäise, vaikus*): Mu härrad, asja juurde. Sõna on hüveülemal, kes tahtis rääkida hariduse haputaignast.

HÜVEÜLEM: Hariduse haputaigen laostab kõlbluse. (*Hüüded: «Kuulge, kuulge! Häbi! Hohoh!»* Ülempreester annab rahvale usu...

ÜLEMPREESTER (*vahele*): Usu annab jumal.

HÜVEÜLEM: Ükskõik: usu annab jumal, aga kirjaülem kitkub teda oma tarkusega nagu surnud kana ja järele jääb ainult ebausk. Kas võib või tohib haritud demokraat olla ebausklik?

NARR: Seda võib ainult haritud aristokraat, oh kuningas! (*Naer.*)

HÜVEÜLEM: Seda võib ainult narr ja...

NARR (*vahele*): ... ja kuningas, härra hüveülem.

ÜLEMPREESTER: Kuningas peaks üldsuse huvides oma narri taltsutama.

SISEÜLEM: Toetan ülempreestrit, muidu ei või ma korra eest vastutada.

KUNINGAS: Kirjutatud on: ei pea härja suud siduma, kes pahmast tallab. (*Naer.*) Palun hüveülemat jätkata hariduse haputaignast.

HÜVEÜLEM: Usk ütleb, et inimene on püha ja igavene ja sellekohaselt ehitatakse templeid ja muid kodasid, rajatakse teid ja sildu, luuakse kunsti ja kirjandust. Aga kirjaülem laseb õpetada kõrgeis ja madalais kooles, et inimene tuleb putukast, elab putukana ja sureb kui putukas. Ja et kõik seda usuksid, siis kirjaülem käsib valmistada aineid, mis võivad hävitada mitte ainult inimese enda, vaid ka kogu selle poripiisa, kus asub sinu troon, oh kuningas. Ma olen rääkinud.

KUNINGAS: Kirjaülem, tahad sa end kaitsta?

KIRJAÜLEM: Ma juba ütlesin, oh kuningas, hüveülem on

harimata inimene, kes pole Homerost algkeeles lugenud, muidu ta teaks, et inimene on umbrohi, mida ei suuda hävitada ta isegi. Pealegi inimesega on nõnda, et kui üks midagi teeb, siis teeb teine kohe midagi otse selle vastu. Miljonid murravad sajandeid pead, et mõnda masinat käima panna, aga niipea kui see sündinud, kargavad kõik targad nüket otsima, kuidas iga narrgi võiks sama masina seisma panna. Üks leiab lõhkeaine, teine abinõu, et leitud aine leidja enese õhku laseks. Üks avab rahva rikkuse allikad, teine süsteemi, kuidas rahvas rikkusest hoolimata langeb aina suuremasse viletsusse. Otsustagu nüüd kuningas ise, kas selline loomake võib kellelegi hädaohtlikuks saada. Ja mis puutub ususse, siis sellega on nõnda, et kui inimene hülgab mõne vana usu, siis võtab ta asemele vähemalt kaks uut. Seega ei suuda keegi usku hävitada.

ÜLEMPREESTER: Just minu arvamine. Inimene vahetab sõnu, mitte mõisteid, ja uute sõnade arv kasvab meil, jumal tänatud, suure kiirusega. Nii et usu ja kleidimoodide pärast ei maksa kuningal põrmugi muretseda.

KIRJAÜLEM (*jätkates*): Mis aga naistesse tõesti laostavalt mõjub, on hiilgavad mundrid, mis lähevad aina hiilgavamaks. Selles patustab kõigepealt seltsimees väeülem, kes on koondanud palgasõdurid kuningalinna ja tema ümbrusse.

VÄEÜLEM: Kuningas, palun sõna!

KUNINGAS: Kirjaülem las lõpetab enne.

KIRJAÜLEM: Sest naine on kui harakas, kelle silmad löövad särama, kui näeb midagi hiilgavat. Haritud või harimata, ikka teeb ta mõne sõna, kivi, metallitüki, heli, riideräbala või inimese oma ebajumalaks.

NARR: Kirjaülemat võib uskuda, oh kuningas, sest temal on kõige toredam naine. Kui ma sellelt tema toreduse põhjust küsisin, ütles ta: minu mehele meeldib tore naine, sest see on haridus. (*Naer.*)

VÄEÜLEM: Kuningas, mina palusin sõna, aga sa lased rääkida narril.

KUNINGAS: Narride ja naiste suud ei suuda kuningadki sulgeda. Aga palun, härra väeülem.

VÄEÜLEM: Eks ma ei ole kuningale juba ammugi öelnud, et sõda peab tulema, sõda on paratamatu, muidu läheb meie rahvas ihu ja hinge poolest hukka. Kuningas teab isegi, et sõduril peab olema kas viin või veri või viin ja

naine, üks kahest. Aga verd pole juba ammugi olnud, nõnda siis on naised. Kirjaülem eksib, kui ta Homerose põhjal arvab, et see tuleb uutest mundritest: see on sellest, et ei tule sõda. Naised ei sigi enam või nad kannavad ainult tütreid ilmale. Andke meile tervendav sõda ja kohe tulevad poisid kui purikad. Et aga sõda oleks võimalik, selleks vajame uut välisülemat ja aktiivset välispoliitikat.

VÄLISÜLEM: Minul pole sõja vastu midagi, sest sõda on diplomaatidele puhkuseks. Seepärast algavadki sõjad suvel: diplomaadid sõidavad merre või tervisveele. Aga siseülem väidab, et sisekord pole sõjaks soodus.

SISEÜLEM: Seltsimees välisülem eksib. Minul on kõik varutud, olgu välis- või kodusõjaks. Umbusklik on varaülem.

VARAÜLEM: Mina olen nõus sise- ja välissõjaga, ainult korraldage välis- või siselaen, viimane energiliselt ja kullas, sest paberit võin isegi trükkida.

VÄEÜLEM: Kuldse vabatahtliku siselaenu võib ometi siseülem teostada, muidu ei mõista ma, milleks see asutus olemas.

KUNINGAS: Kuuled sa nüüd, narr, mis kõik peaks enne tegema, kui oleks lootust sinu soovitatud naist leida. Kõigepealt peaksin uue valitsuse nimetama.

NARR: Ja uue kuninga. Aga see on tühine asi. Pane ainult kirjaülem ülempreestriks, väeülem siseülemaks, välisülem varaülemaks, narr kuningaks ja vastupidi ning kõik on korras. Ja kui mina oleksin kuningas, siis laseksin ma ilma pikemata kogu riigi läbi otsida, kas ehk ometi ei leidu kusagil meheküpse naist, millist narr soovitab. Alles siis, kui otsimine nurjub, korraldaksin vabatahtliku sise- ja sundusliku välislaenu ning algaksin sõda, nagu tegid seda roomlased püha Helena pärast.

KIRJAÜLEM: Asjalik märkus teadusliku tõe jalulesead-miseks: esiteks, mitte roomlased, vaid kreeklased ehitasid Helena pärast suure puuhobuse ja teiseks, see Helena polnud sugugi püha, vaid abielurikkuja naine. (*Vahelehüüe: «Kuulge ometi, kirjaülem vaidleb narriga!»*)

NARR: Aga milleks kirjaülem seda Helenat siis lastele koolis õpetab?

KIRJAÜLEM: Seepärast, et see on haridus.

NARR: Kuuled, mu kuningas, kirjaülem ütleb, et abielurikkumine on haridus.

ÜLEMPREESTER: Armas narr, kes sa seisad troonile kõige lähemal, haridusega on sama lugu nagu pühadusegagi — need on üpris muutlikud asjad ja tänini pole ükski elav hing suutnud otsustada, kumb neist on suurem ebausk. Jumal üksi teab seda.

KUNINGAS: Härrad ülemad, ühes narriga räägite kõigest, mitte aga sellest, milleks siin olete: teie kuningal on külm. Sellepärast meie käsk siseülemale: naine otsida, nagu narr seda soovitab. Täiendavad teated ja juhatused vastu võtta narrilt. Väeülem on kohustatud kogu jõuga siseülemat tema toimingus toetama.

SISEÜLEM: Palun veel kord sõna.

KUNINGAS: Räägi, kallis siseülem.

SISEÜLEM: Selle asemel, et politsei ja sõjaväge liikuma panna, võiks asja usaldada propaganda peavalitsuse hoolde, las tema kuulutab ja otsib, sest tema oskab ei millestki ikka midagi teha.

ÜLEMPREESTER, VARAÜLEM, PÕLLUÜLEM, VÄLISÜLEM: Palun sõna!

KUNINGAS: Sõna on ülempreestril.

ÜLEMPREESTER: Juhin veel kord kuninga tähelepanu sellele, et tänini on olnud kiriku ainuõiguseks trooni ja krooni heaks propagandat teha, aga nüüd liiguvad rahva seas mingisugused ilmalikud jutlustajad vaimulike kõrval, nagu oleks tulemas ilmalik kirik pattudeandestamise lehtede müügiga.

VARAÜLEM: Mina hoiatan kuningat propaganda eest, sest tänini on seda vahendit kasutatud ainult rahva maksukoorma ja kohustuste suurendamiseks. Kui hakatakse propaganda peavalitsuse kaudu narri naist otsima, siis arvaks kogu rahvas, et tuleb uus maks — maks meheküpsete naiste näol, kes veel mehest ei tea. Ja et uuest maksust vabaneda, tehtakse viimsed meheküpsed ja isegi ebaküpsed naised kohe meheteadjaiks, sest rahva sõgedus on suur. Pealegi, kui asi jääb politsei ja sõjaväe hooleks, pole karta uusi kulusid, aga niipea kui panna rakkesse propaganda, tulevad kohe ärisummad. See on kõik, mis mul öelda.

PÕLLUÜLEM: Propagandaga kuningale naist otsida tähendaks viimsete naiste maalt linna meelitamist. Aga kuna praegugi maad jäävad sööti tööliste puudusel ja

rahvas elatab end soodes ja rabades, mida riik temale kuivatab ja harib, siis võiks uus naiste vool linna, kus neid niikuinii ülearu, riigile saatuslikuks saada.

VÄEÜLEM (*vahele*): Ülearused naised on kõlbluse kaitsevalliks noorte nekrutite vastu, kes tulevad iga aasta kuningalinna. See on pahe, mis sünnitab vooruse.

PÕLLUÜLEM (*jätkates*): Seltsimehel väeülemal võib õigus olla, aga naisi on kuningalinnas ometi nii palju, et ma imestan, miks nad ei nõua mitmenaisepidamist.

KARJAÜLEM: Seepärast, et see toimub teatud loomade juures ilma nõudmata. Aga et maal sureb põrsaid aasta-aastalt ikka rohkem kõhutõppe ja et lehmi õpivad lüpsma mehed, siis jumal hoidku propaganda eest naiste seas, muidu tuleb meil põrsastest ja piimast samuti puudus kätte nagu inimeselastestki.

KUNINGAS: On veel mõnel midagi öelda? Ei ole? Siis on meie otsus endine: narri soovitatud naise otsimine siseülemale kohuseks teha, narr nõuandjaks, ülempreester eestpalvetajaks, et asja soodustada. Lõpp. (*Tõuseb aujärjelt, kuninga eeskujul tõusevad ka teised ja kummardavad. Kuningas lahkub narri saatel. Kirvemehed kaovad. Kõik hakkavad lahkuma.*)

VÄEÜLEM (*siseülemale; mundrit selga ajades*): Oli see vast saun! Maailmasõdagi ei või hullem olla. Mürgised gaasidki ei puudunud.

KIRJAÜLEM (*ligi astudes*): Mis parata, seltsimees väeülem, kultuur pole veel nii kõrge, et elu ilma mürgiste gaasideta oleks võimalik. Elu hävitamisegagi ei saada enam ilma mürgiste gaasideta hakkama. Sellest teeme lihtsa järelduse: kultuur peab olema mürgiste gaaside poolt.

VÄEÜLEM: Muidugi, seltsimees kirjaülem, aga mis või kes on sel juhul kultuuri poolt? (*Pöördub ja lahkub. Kirjaülem seisatab üürikeseks, läheb siis ülempreestri juurde, kes liigub ukse poole.*)

KIRJAÜLEM (*ülempreestrile; need kaks on viimased. Nende kahekõne ajal ilmub noorteener, aga nähes ülemaid, jääb postina ukse alla seisma*): Armas ülempreester, mina annaksin teile nõu siseülemat propaganda asjus mitte puutuda, muidu võetakse kirik kirjaülemalt ja antakse ta siseülema käsutusse.

ÜLEMPREESTER: Aga mina ei või ometi oma igivanust õigusist vaikides loobuda.

KIRJAÜLEM: Jah, mis teha, kallis ülempreester, aga kojaringkonnis levib veendumus, et usuasjad ei kuulu üldse kirjaülema valdkonda, sest usku ei peeta enam ei hariduseks ega ka vaimu- või hingeteaduseks. Usk on iga inimese eraasi, aga inimeste eraasjadega tegeleb siseülem.

ÜLEMPREESTER: Usk uurib jumalat, aga mis on siseülemal jumalaga tegemist?

KIRJAÜLEM: Armas ülempreester, just jumala küsimus allubki uusimal ajal siseülemale. Millalgi otsustasid selle küsimuse sina, ülempreester, siis tegi seda rahvas lihtsa häälteenamusega, nüüd siseülem konstaablitega. See on usuteaduse frenoloogia. Seepärast, armas ülempreester, saagem mõistlikuks, muidu võime muutuda siseülema propaganda peavalitsuse osakonnaks, sest propaganda on uus alkeemia, mis õpetab ei millestki tegema kulda.

ÜLEMPREESTER: See on uskumatu! See on kuulmatu!

KIRJAÜLEM: Jah, sinu seisukord on raske, armas ülempreester. Sa oled harjunud ainult võimatuid asju uskuma, seepärast tekitavad võimalikud asjad sinus sügavat umbusku. Sina ei suuda näha, et kultuurilises ühiskonnas otsustab jumalate küsimuse ikka politsei, mitte usk, nagu ka ajaloolise tõe määrajaks pole faktid, vaid rahvuslik luule. (*Väljuvad viimaseina. Alles nüüd tuleb noorteenrisse elu ja ta läheb suleb· ukse ülemate järel.)*

NARR *(ilmub tagaseina uksest pahemalt, seisatab, nuusutab, kirtsutab nina, kärsitult):* Noorteener, ava rutt aknad, ära rikkusid teised, mädandid, luhi puha.

— — — — — — — — — — — — —

*

KARLO: Mathias ütles, et meid mõlemaid tõmmatakse võlla, kui me ei oska suud pidada. Hammusta või keele otsast tükk — ütles ta, aga pea lõuad, siis ei või nad meile midagi parata: neil pole tunnistajaid, sest agendid põgenesid mägedesse.

ANGELA: Issand jumal, Karlo, mis sa siis tegid, et kardad võllast?

KARLO: Mina ei teinud midagi, näitasin rahvale ainult oma vasikat ja laulsin, sest ma mõtlesin sinu peale.

ANGELA: Aga mis siis Mathias tegi?
KARLO: Mathias hakkas rahvale kõnelema.
ANGELA: Muidugi luiskas ta, nagu ikka, eks?
KARLO: Ta ütles: meie maal, meie riigis peab midagi mäda olema, kui juba lehmad hakkavad kahepealisi sünnitama. Selle vastu peab midagi ette võtma või muidu hakkavad ka meie naised kahepealisi ilmale kandma. Hirm ongi juba kõigil nahas, sest mehed ei julge enam sigitada ega naised sigida. Mehed, vennad, mis peame tegema? küsis ta.
ANGELA: Mis muud, kui vana kuningas kividega surnuks ja Mathias troonile. Ütles ta nõnda? (*Liikumine.*)
KARLO: Seda just ta ei saanud öelda, sest enne võeti meid kinni. Aga ta ütles, et miks läheb rahva seisukord halvemaks, kui ta sõdib? Viimase sõja me ju võitsime täie rinnaga, noh, siis peab sõjast kasu olema. Kuid miks ei ole? Miks seisukord halveneb, kui on võit? Tähendab — kord on süüdi, valitsus on süüdi, kuningas on süüdi. Kes tahab paremust, see võidelgu vana korra, vana valitsuse, vanade seaduste ja vana kuninga vastu.
KUNINGAS: Noormees, kas siis ei leidunud kedagi, kes oleks seletanud, et mitte kuningas ei tahtnud sõda, vaid rahvas ise?
KARLO: Mathias arvas, et rahvas peab sõda tahtma, kui ta on elujõuline, rahvas peab sõdima, aga vastutama peab valitsus ja kuningas, muidu ei seisa üks ega teine oma ülesande kõrgusel. Maailmas on kõike küll, ainult peab teadma, kust ja kuidas võtta, et rahvale jagada.
NARR: Mathias pooldab ameerika vabamaadlust, tema tahaks võtta, kust aga võtta saab.
KARLO: Jah, miski ei meeldinud rahvale rohkem, kui et kõike on maailmas küll, ainult peab oskama võtta. Nende sõnadega võitis Mathias rahva südame, nii et pärast kiitles, tema on rahvamees. Kõik uskusid ja mina ka, et oleks Mathiase taoline mees rahva juhiks, siis läheksime ummisjalu paremasse maailma, mida minu kahepeaga vasikas pidi ette kuulutama. Sest tema ei tähenda midagi muud, kui et siitmaalt olgu igamehel süüa ja juua, nagu sööks ja jooks ta kahe suuga, ja igamehel olgu õigus häält tõsta, nagu karjuks ta kahe kõriga. Kui aga rahvale jumala kuulutust mööda ei jagata, siis maha endine rämps — maha valitsus,

maha kuningas, rahvas murrab omal jõul paradiisiaia väravast sisse, kui tal on õige juht.

ANGELA: Kuule, Mathias, sina oled ju päris suli ja võrukael, kui sa nõnda kõneled.

SISEÜLEM: Kuningas peaks Mathiase omale propagandajuhiks võtma.

NARR: Jah, see kuluks marjaks ära. Tema lubaks igamehele seda, mis ta ise tahab igamehelt võtta. Tema oleks valmis igameest süles kandma, kui ta võiks kaksiti igamehe kaelale istuda.

KUNINGAS: Mathias, eks sa kuule, mis nad sinust räägivad. Kas sul siis midagi pole enda kaitseks öelda?

MATHIAS: Kuningas, ma pole midagi teinud, mis käiks rahva tahte vastu. Rahvas armastab ettekuulutajaid, selgeltnägijaid, tõeprohveteid, kaardimoore, käetarku ja igasuguseid imesid, noh, mina siis kuulutasingi kahe peaga vasika imet, nagu oleksin ma mõni selgeltnägev tõeprohvet.

ÜLEMPREESTER: See inimene laimab rahvast!

KIRJAÜLEM: Mathias on rahvavaenlane!

MATHIAS: Mina armastan rahvast. Mina tahtsin teda lohutada. Sedagi ei teinud ma omast peast.

KUNINGAS: Kes oli su nõuandja?

MATHIAS: Neitsi Angela ja tema peigmees Karlo. *(Liikumine.)*

KARLO: Mathias valetab!

ANGELA: Valeta edasi, Mathias.

MATHIAS: Ma ei valeta. Mina usun, et ma ei valeta. Ma usun, sa tahtsid, et minust saaks kuningas. Sa ütlesid mulle: kuningas on vana, tapa ta, tänapäev istuvad mõrtsukad troonidel. Või kui sa ei taha tappa; ütles Angela, siis luba igamees rikkaks teha, luba igamehele, mis ta iganes himustab, nõnda saad kuningaks. Head lõuad maksavad siinilmas enam kui hea süda. *(Üldine ärevus, tõustakse mürinal toolidelt, räägitakse, veheldakse kätega, narr kiljub kõveras naerda.)*

ANGELA: Mathias, sa valetad paremini kui ükski teine, ma hakkan sind uuesti armastama. Karlo, mäletad sa, kuidas see asi oli? Ütle kuningale, et ta teaks.

KARLO: Kuningas, Mathias oli all orus varastanud ja pidi põgenema. Lahkudes ütles ta Angelale: ma tulen surnult või kuningana sadulas, hiilgav kiiver peas, haljas mõõk vööl, kuldkannused jalas. Ja kui ta siis lõpuks

tõesti nõnda tuli, küsis Angela: Mathias, oled sa kuningas? Kuidas sa said kuningaks? Kas luiskasid enda jumalapojaks, kelle käes on igamehe õnn? Tapsid sa kuninga või tappis keegi sinu eest, nii et sina istusid taga troonile? Nõnda oli see. Kõik muu on Mathiaselt.

MATHIAS: Karlo armastab, sellepärast valetab ta. Karlo armastab Angelat ja tahtis temaga just enne asjad joonde ajada, kui mina läksin teda kuninga sülle tooma. Ma jõudsin just õigel ajal jaole. Karlo tahtis mind veel tappagi ja Angelat kuninga sulastelt röövida. Et see ei õnnestunud, siis tuli ta oma imevasikaga linna, sest lootis selle abil Angela kuningalt üle lüüa. Minu meelitas ta endale abiks, öeldes: suguvend Mathias, milleks oled sa kuningakojas teenriks, kui mul on kahe peaga vasikas ja sinul hea suuvärk. Tule minu juurde ja hakka mu vasika prohvetiks. Siin käib palju rahvast, nuuma teda ilusate sõnadega, sina ise lähed sellest rammusamaks, usu mind. Aga mina ei uskunud, sest Joosep oli mulle kojanarri koha lubanud, kui toon kuningale naise, kes mehest ei tea. Et mind oma nõusse saada, ütles Karlo viimaks: Mathias, kui rahvas viskab kuninga kividega surnuks, nii et mina saan Angela omale, siis kõik muu las jääda sinule, kas või ühes trooniga. Ja oma imevasika annan sulle veel pealekauba. See ajas mu aru segi ja ma mõtlesin, mis oleks, kui ma õige katsuks narri mängida? kui ma katsuks rahva narri mängida? kui ma katsuks, kas rahvas usub narri? Nõnda sai minust imevasika prohvet ja rahvas kuulas ning uskus mind. Või mis rääkida rahvast! Sise- ja väeülema agendid olid varsti meie mehed ja mina arvan, et sise- ja väeülemad isegi tunnustavad kahe peaga vasika usku.*(Naer.)*

NARR, SISEÜLEM, VÄEÜLEM } Braavo, braavo, Mathias! See on häbematu vale! Võllaroog niisuke!

ANGELA: Mathias, ma imetlen sind!

KARLO: Mathiase vale teeb mu keeletuks.

KUNINGAS: Keda pean ma uskuma, Joosep?

NARR: Ei kedagi peale narri, iseennastki mitte.

MATHIAS: Kuningas, usu mind, nagu usub su rahvas. Kuningas peab olema rahva usku.

ÜLEMPREESTER: Mathiasel on ussi keel, aga usust räägib ta õieti. Kui rahva usk vasikasse ei rauge, siis teeks

kuningas ja valitsus targasti, kui läheksid tasapisi rahva usku: nõnda võidetakse rahva usaldus uuesti.

KIRJAÜLEM: Toetan ülempreestri ettepanekut. Rahvas on harimata, tema võtab usku tõsiselt ja hoiab sellest kinni, meile on usk ja veended ainult ärisildiks. Sellepärast võime meie oma usku ja arvamusi kergemini vahetada kui rahvas. Kasu pärast võib haritud inimene kas või kahe peaga vasikasse uskuda, liiatigi et meil on usuvabadus.

KARLO: Kuningas, mina olen harimata, ei taha kojanarriks ega kuningaks ja armastan Angelat, usku ma ei vaheta.

KARJAÜLEM: Mina ka mitte. Sest mida rohkem tegelen loomadega, seda vähem armastan inimest: tema on ainuke elavate seas, kes vahetab usku ja arvamusi.

NARR: Inimeste usuvahetus tuleb pesuvahetusest, armas karjaülem. Sinu hoolealused ei kanna pesu, sellest siis nende kindel usk.

ÜLEMPREESTER: Armsad sõbrad, inimene ei vaheta usku, vaid ususõnu. Mida rohkem uusi sõnu, seda rohkem räägitakse usuvahetusest. Nõnda on jumal selle seadnud.

KUNINGAS: Jumala teed on imelikud, kallis ülempreester. Inimese sõnade hulk kasvab kiiremini kui tema tarkus, sellepärast tuleb tal sagedasti arust puudu, kui vaja otsust teha. Kas ei teaks keegi, mis peab Mathiasest saama? Kas tõesti peab ta propagandajuhiks panema, nagu arvas äsja siseülem?

SISEÜLEM: See aitaks igatahes maa rahustamiseks mõjuvalt kaasa.

VÄEÜLEM: Mathiase koht on võllas: ta on mässaja.

ÜLEMPREESTER: Tal on usust õige arusaamine, seda ei peaks unustama.

A. H. Tammsaare

VII

Hüvasti — kellade uinutav kõlin,
preestrid ja pikad palved!

J. Sütiste

MAAKERA PÖÖRDUB ITTA

Pika Hermanni tornis vibutab
priske meretuul
lippu.
Vastu vaatavad katedraali sibulad
ning kuldsed poolkuud
on ristidel kõhuli rippu.
Hüvasti — kellade uinutav kõlin,
preestrid ja pikad palved!
Hüvasti — tuluke altari valvel,
jumalaema ja paastuõli!
Täna on taevasel abil
lõppude lõpp —
ei aita enam pintslist pühavee sabin,
ei kipp ega kõpp.

Aga ennäe —
kaks vesipritsi
nagu viimase väe,
nagu hirmutama lambaid või kitsi,
välja käsutand võimurid tunased.
Ja pritsidki värvilt on punased.
— See on puhas, puhas vesi,
Ülemiste Vana kaitseb,
et ei rikneks selle maitse.
Sõitke paagid, sõitke ära tasakesi.
Lähevad. Häbelikult keerleb mootorite ving
läbi naeratava rahva.
Täna otsustav käsi ja hing
eilse lõpuni lahkab.
— Hurraa! Elagu! müristavad korraga suud.
— Murtud on trellid ja tabad!
— Elagu! oleme vabad,
vastavad autodelt vangid. Kihiseb lossieelne ruum.

Kaelustab sõsarat veli.
Käsi vargsi üle silmade veab.
Lainetavad Internatsionaali helid.
Paljastuvad pead...

— Pikk oli aeg, isakene?
— Viisteist aastat, poju.
Oleme Ingeri vened.
Nüüd saame koju.
— Ja sina, emake, kaua olid teel?
— Seitse. Leival ja veel.

Õhtutaevas ju punetust alla hingab.
Mehed püssidega rühivad linna.
— — — — — —
Sume juuniöö. Rannavärava mägi.
Tornide väljak. Pärnad ja kased.
Astuvad Kroonlinna oktooberlased.
Valkavad pluusid. Kõlguvad täägid. Saabaste kägin.
Tiirutab soomusauto — hall nagu mutt.
Reidilt üle taeva lööb helgiheitja tuline jutt.
Pehmed meretuule iilid,
heinaritsik põõsas viilib,
hõljub punaroosi lõhn.
Trahh — lööb kaugel püssiragin,
värahteleb taevalagi,
valge öö ja sinav õhk.
Mühatavad vanad müürid —
ärka unistusest, lüürik,
saabund suurim ajakäänd.
Suitsujuga läände öördub,
eha hommikusse pöördub —
kõik, mis oli, maha jääb.

Juba ligineb koit. Hõõguvad tornid ja puud.
Kustub lääne pool tähtede hõbe
uduähmaste pilvede ritta.
Astub tunnimees. Köhatab kojamehe luud.
Ja kogu viie meelega tunnetad tõde —
et maakera pöördub itta.

J. Sütiste

„Ülestõusmisepühad" või „lihavõtted" või „munapühad"

1) Seoses „ülestõusmisepühadega" toimus ka patukahetsemine. Kes hästi maksta jõudis, sellele andestas mustakuuemees kõik patud ja roimad.

2) „Lihavõtted" olid ülemkihi pühad. Rasvane popp ülistas näigijatele paastumist kui õnnelikuks saamise vahendit. „Õigeusklik" pidi paastuma mitte ainult pühade ajal, vaid kogu elnaja.

3) Popp ise võttis aga liha ja „liha alust" igal ajal ega hoolinud vähematki paastust ja jumalamoelepärastest eluvüsidest.

4) „Lihavõtted" lähendasid popi ja papi ja rikkalikult kaetud pühadelauas unustasid nad, et on ägedad võistlejad ja teineteise õgijad „jahimaade" pärast.

5) Meie ei vaja pappide ja härraste pühi. Meil on omad töötava rahva pühad. Töölist ei sunnita enam „nautima" popi ega papi jutlusi, vaid ta võib end vabal ajal toita sisukama vaimutoiduga.

6) Kapitalistlikes maades peetakse aga „munapühi" ka tänapäeval ja praegu õnnistavad papid seal hoopis omapäraseid mune.

JUMALA SURM

Seisab jumala tempel nii üksik ja morn
keset tellinguist sirguvaid maju.
Pruuni roostega kattund on katus ja torn.
Torni rist ülal poolviltu vajund.

Kui kaua ja visalt siin inimlapsi käind
oma murega jumala juures.
Siin ta põlvitas ohates, palja päi
kivipõrandal, palvega huultel.

On tühjaks jäänd rõskete võlvide all,
mõni üksik veel ennast siin näitab.
Lööb kellamees kella ja huugab metall,
kuid seegi, et kohust vaid täita.

Uued templid võrsuvad igal pool —
päiksetemplid, mis valgust ei varja,
sellest valgusest karjamaaks muutuvad sood,
kus talumees karjatab karja.

Ta lastel hobuseks terasest Hall,
kes naftat joob, kaeru ei nosi
ja liikuva hiiglase kapjade alt
kostab sureva jumala sosin.

P. Mäeots

KIRJAD SÖGEDATE KÜLAST

Seafarmi juhataja

> On ju täiesti selge: selleks, et hakata elama olevikus, tuleb esmalt lunastada minevik, teha lõpp sellele.
>
> Tšehhov, «Kirsiaed»

On kahju, et ilus, iseloomustav ja õige naisenimi — Ingel — hakkab kaduma. Saartel ristiti tütarlapsi Ingliteks veel sajandi alguses. Majaka kolhoosis, kus paljud võisid auga kanda seda nime, on passi järgi neli Inglit. Kõige noorem, ja ma kardan — viimane Ingel selles külas on seafarmi juhataja Ingel Aer. Ta on sündinud 1915. aastal.

Oleme temaga sõbrad. Nendel päevadel, kui Ingel ajab sigu merre pesema, annab ta mulle vitsa ja ütleb vaikse paluva häälega:

«Tule aita.»

Veidi alandav on, aga kui hea inimene palub, tuleb minna.

Õhtuti on meil pikad vaidlused. Ingel on sektant ja jutud lähevad sageli usulistele küsimustele.

Luterlus, mille Päts tegi riigiusuks, on levinenud üle kogu Eesti. Sektid aga esinevad saartena. Võtke Eesti kaart vana, maakondliku jaotusega: adventistide, baptistide, metodistide ja nelipühilaste — nelja peamise lahkusu levikupiirkonnad märgivad peaaegu eksimatu täpsusega ära maa kõige vaesemad rajoonid. Nende erivärvilised rõngad kataksid saared — Hiiumaa, Vormsi, Muhu; kataksid Saaremaa, hõrenedes ainult jõuka Pöide valla kohal. Need rõngad leviksid üle Läänemaa, haaraksid kehvmullalised osad Pärnumaast ja Järvamaast. Jõukad maakonnad — Viljandi, Tartu, Võru ja Valga — on aga peaaegu puutumata. Kaart näitab, et sektantlus käis var-

juna vaesuse ja pimeduse kannul, kasvas temast välja, oli samaaegselt vaesuse pojaks ja kaksikvennaks. Selle leviku põhjuseks oli töötajate täielik abitus kapitalismi pimedate jõudude ees.

Saarel, kus asub Majaka kolhoos, oli ja on veelgi naiste hulgas metodiste ja nelipühilasi. Oleks julm ja arg kirjutada need meie jaoks kadunud inimesteks. Nende tagasitoomiseks elu juurde tuleb võidelda, neile on vaja läheneda erilise ja suure taktitundega.

«Ära tapa kurge kirvega! Kured lendavad kõrgelt,» ütleb rahvasõna. Igaüks meist, sõjakatest ateistidest, kes sõidab komandeeringusse neisse rajoonidesse, ei tohi seda unustada. Sektanti ei muuda uskumatuks paljasõnaline «jumalat ei ole». Hakata mõnitama tema tõdesid ja seda, mida ta pühaks peab, tähendab uue vaenlase juurdesaamist, kes sind tulevikus ei kuula. Nendele inimestele lähenemisel on vaja suurt kannatlikkust ja võrdset oskust kuulata ja veenda. Võib-olla ma eksin, kuid tuleb teada mitte just halvasti piiblit, uskude ajalugu ja erinevusi.

Paljude lahkusuliste õnnetus oli selles, et vana kord ei andnud neile inimlikku kohta elus. Ja kahest viletsusest valisid nad halvema — lepliku ja vaga viletsuse. Kuid niipea, kui kolhoosid kiskusid inimese välja eraldumisest, andsid neile võrdse koha teistega, hindasid nende tööd õiglaselt — hakkas suur osa sektantidest välja pääsema aastatepikkusest, nürist pimedusest.

Üks nendest on Ingel Aer. Ta tuleb tagasi elu juurde kindlasti palju kiiremini kui teised. Teda aitab ja tõukab tagant suur kiindumus oma töösse; see, et tal on väga väljapaistev koht ja lugupidamine Majaka kolhoosis. Kuid võib-olla rohkem neist aitab teda nälg teadmiste järele; tahtmine kõike näha ja õigele sektandile mittelubatav juurdlemine maailma asjade üle.

Igatahes — tema puhul ma unustasin juba esimesel õhtul lahmivalt lahendava, hirmsa lause: «Laske surnuil oma surnud matta.»

1

Ingel keedab oma hoolealustele kartuleid. Suur karjaköök on puhas, kummulikeeratud panged läigivad. Ingel, pikas tumesinises kitlis, käib kogu aeg köögi ja farmi vahet ja laulab mingit valssi meenutavat viisi üli-

vagade sonadega. Istun pliidi ees ja panen puid alla. Selgesti on kuulda, kuidas ta sigadega räägib. Suur emis Leonora, väga vastiku iseloomuga elukas, närib vist jälle küna. Ingel räägib üheaegselt kurjalt ja meelitavalt nagu lapsega:

«Kui ma tagasi tulen ja sa veel närid, võtan vitsa!»

«Öhh! Röhh!» vastas Leonora sealiku ükskõiksusega.

«Jäta järele,» ütleb Ingel päris kurjalt.

«Röhh!» röhatab Leonora, aga enam edasi ei näri.

Kuid niipea, kui Ingel jõuab põrsasteni, on ta hääl ja sõnavara hoopis teine. Põrsad on talle «kullakesed», «kallikesed», «armsad seapojad», «notsud», «piigud», «nitid» jne., jne. Põrsad aga, puhtad ja valged, kisuvad sabad veelgi rohkem rõngasse ja üksteist kärssadega tõugates ja vingudes kuhjuvad oma talitaja jalge ümber.

Töö läheb Ingli käes kergelt ja ilusasti. Ta tuleb tagasi kööki — tõmbab käega üle niigi siledate juuste, aga kitsas, päevitanud, omalaadselt kaunis nägu on õnnelik, hallid silmad lõbusad ja uudishimulikud.

«Kuule, miks sa suitsetad?» küsib ta siis.

«Tahan ja suitsetan.»

«Suitsetamine on patt.»

Ma vaidlen vastu: «Mingit pattu ei ole. On ainult kahjulik nõrkus.»

«Nõrkusele järeleandmine ongi patt.»

«Aga sina oled patuta?» küsin.

«Mina?» Ingel mõtleb kaua ja muutub tõsiseks. «Ei ole mina patuta. Minu patt on uudishimu.»

«Uudishimu? Säärasest patu liigist ma kuulen esimest korda,» olin tõsiselt imestunud.

«Siis kuula.» Uuesti mõtles Ingel kaua. Ta näol, mis peeglina andis edasi mingite tormiste ja raskete mõtete keemist, ei liikunud midagi, kuid ometi liikus kõik. Ühe hetkega kadus ta silmist rõõm, andes aset kahtlustele ja veel millelegi, millest ma aru ei saanud.

«Uudishimu on see, mis lõhub, ma tunnen, kuidas lõhub kõike seda, mida ma kogu elu olen uskunud ja õigeks pidanud. Ma saan raamatu kätte, ütleme, päikese, kuidas seda nüüd nimetatakse . . .»

«Päikesesüsteemi.»

«. . . päikesesüsteemi kohta. Juba esimene lehekülg räägib jumala ja piibli maailma loomise seaduste vastu. Aga loen lõpuni ja hakkan kahtlema selles, mida ma usun.

See on uudishimu! Kolhoosi tuli kaks kuud tagasi kõneleja, keegi naine Tallinnast. Rääkis, et inimene on pärit ahvide juurest. Ma ei vihka inimesi, usk ei luba vihata, aga tundsin, et seda naist ma võin hakata vihkama. Esimene kord ma tundsin tema vastu viha siis, kui ta rääkis: «mingisugune jumal», «mingisugused rumalad usuvad». Kogu aeg «mingisugune» ja «mingisugused».»

«Mis sind siis vihastas? Ma räägin sulle kogu aeg sama.»

«Rääkida võib. Aga teotada ei tohi!» Esimest korda nägin seda vaikset, näiliselt fataalset inimest vihasena ja uskusin, et too lektor Loengute Keskbüroost tegi mingi vea, mitte suure, kuid sellise, mis häälestas paljud inimesed ta vastu. Võib-olla luges ta Majakas loengut, mis kõlbas hästi kommunistlike noorte aktiivile, keskkoolide viimastele klassidele, kuid mitte siia. Ta nähtavasti ei arvestanud oma kuulajaskonda. Kahjuks on meil palju selliseid «universaalsete» loengutega ringisõitjaid. Kolhoosides — palun: Darwin, evolutsiooniteooria, «mingisugused rumalad usuvad»; rajoonikeskustes samad sõnad; keskkoolides: ikka sama vana plaat ilma uute intonatsioonideta. Veel kord — Lektorite Keskbüroo kontrolligu paremini just neid lektoreid, kes maal ringi sõidavad ja loevad sama loengut sada korda!

«Ja millal sa teist korda vihastasid?»

«Lõpetas kõne ja pani suitsu suhu. Mina näha ei või, et naised suitsetavad. Aga...» Ingel sai oma ärritusest jagu, «teil seal Tallinnas vist kõik naised suitsetavad?»

«Mitte kõik. Pooled.» Ma arvatavasti ei valetanud.

«Ja ometi kuulasin loengu lõpuni,» rääkis Ingel edasi. «Ma vihkasin kõnelejat, aga tahtsin teada, mis ta räägib. Pärast olid valguspildid. Neid tahtsin näha. Ja see jutt, nii hull kui ta ka oli, sööb ja närib minu usu kallal. Ütle veel, et uudishimu ei ole patt!»

Ja siis, ilma mingi üleminekuta:

«Ma lugesin läbi raamatu koertest.»

«Missugustest koertest?»

«Pavlovi koertest.» (Jutt on Popovski raamatust «Akadeemik Pavlov».)

«Meeldis?»

«Selgelt kirjutatud. Lihtne inimene saab ka aru. Oi, kui naljakad ja targad koerad on!» Ja edasi — mõtlikult, pehmelt:

«Usud, et inimesel on surematu hing?»
«Kuidas raamatu järgi on?»
«Raamatu järgi ei ole.»
«Ma pole Pavlovist targem,» vastasin. Ja küsisin kohe: «Kuidas sa läksid lahkusuliseks?»

Ma teadsin, et sektandid alati jutustavad seda meeleldi. «Ärkamislugudes», ühes nendepoolse propaganda vormis on tihti, ei, peaaegu seaduspäraselt väga palju üksteist katvat, kokkulangevat. Meestel — alguses asjalik ja kaine võitlus igapäevase leiva eest, siis joomine, siis mingi kiire krahhiline kokkulangemine, must meeleheide ja surmamõtted. See on alguseks. Ma ei tunne sektanti, kellel poleks suurema või väiksema usuhullustuseni jõudmisel alati olnud tõukejõuks mingi õnnetus, unenägu, nägemus, nimetu hääl ja edasi — lühike kõhklus, ja lõpeb see andestuse ja õndsusega. Naistel on sagedasti teekond lühem, kuid rohkem varieeruv. Siin mängib suuremat osa jutlustaja, ümbrus, samuti jubedad maalingud põrgust. Kes kordki kodanlikul ajal on kuulnud mõne palvevenna ekstaatilist, sonivat esinemist, värvide teravust ja üliküllust patu, põrgu, viimsepäeva ja taeva maalimisel, see mõistab, et inimesi peksti eelkõige hirmuga nagu piitsaga tolle egoistliku jumala juurde, kelle inimene ise välja mõtles. Igal juhul on «ärkamises» palju meeleheitlikku, midagi, mis meenutab viimast piiri.

Ingli lugu on siin.

2

Ingel ei jutustanud mitte selles veenda püüdvas, agressiivses toonis, nagu seda harilikult tehakse, vaid mingi suure, tahtega vaoshoitud nukrusega. Sektandiks ta mind pöörata ei püüdnud. Tundsin kogu aeg, et tal on raske rääkida, et ta kiirustab ja jätab vahele.

... Sama Sõgedate küla. Samasugune talu, nagu kõik siin olid. Neid oli neli tütart, Ingel neist kõige noorem. Koolist peale algkooli ei saanud unistadagi. Isa käis kalal, ja kui vanemad õed mehele läksid, jäi kogu põllutöö Ingli, tema õe ja ema kaela.

«Saad sa aru, et see küla oli mulle vangimaja. Ma tahtsin kooli,» rääkis Ingel, «kas või põllutöökooli, või

kui sinna ei saaks, siis kokakursustele või õmbleja juurde. Aga ei...»

Ma sain temast aru just selles osas, mida ta rääkis keskmikkude laste saatusest. Olen tundnud füüsilist nälga leiva järele, kuid samuti teist, palju teravamat ja hirmsamat — nälga selle järele, et kas või kõige väiksem murdosa meie lihtsatest soovidest inimliku elu järele läheks täide.

Inglit püüti panna mehele väga rikkale ja vastikule mehele — ühele «angerjakuningatest». Ta hakkas vastu. Ja kuigi ma tean, et kunst nõuab inimeselt palju kangelastegusid, sealhulgas enese hinge halastamatu paljastamise kangelastegu, — ei saa siiski rääkida inimlikust, suurest ja halastamatust kurbmängust, mis murdis Inglis väga palju, paiskas ta välja niigi nigelatest ja lühikestest rööbastest ja viis ta lõpuks sektantide hulka. Igaühes meist, kes me kirjutame elavatest, konkreetsetest inimestest — ka neist inimestest, kes alles arglikult tulevad meiega kaasa —, on ja peab olema see sõnadesse mittepandav mõõdutunne.

Meri on läänes, lõunas ja põhjas. Igal pool on küllalt lagedat maad, teed jooksevad niitidena läbi saare ja edasi, edasi. Neil ei ole lõppu. Kuid inimene, kahekümneaastane, noor, ilus, terve ja sisemiselt täiesti segi, kätest ja jalgadest sidumata, ei hakka astuma ühtegi mööda. Tugevamini kui ahelad seovad teda küla ja talu kahekümne hektari külge isa vihane käsk, teenimatult saadud plekk, ja lootusetus. Tema jaoks saar oma paari tuhande elanikuga, kusagil Hiiu väinade ja Riia lahe vahel sinise vee sõrmuses, on ankrusolev XX sajandi orjagaleer, millel on vähe õnne, kuid palju ülekohut ja maaelu idiotismi.

Nii, 35. aasta ühel õhtul satub ta palvetundi.

«Ära jäta teiseks korraks!
Sinu elu kui unistus on.»

Kõik on hirmus, kurb, lootusetu. Ja Ingel muutus sektandiks.

«Ütle, kuhu ma pidin minema?»

Selles tema küsimuses oli õigustus, varjatud kibedus ja süüdistus nende vastu, kes rikkusid ära mitte ainult tema nooruse. Kuid sektandi rõõmu «ärkamise» üle — seda ei olnud.

3

Ingel on sigadega mere ääres. Rand on lausik, ja ere kevadpäike soojendab tuulitute ilmadega kaldaäärset madalat vett nii, et selles on paras palja jalu sumada. Ingel võtab põrsa kaenlasse, astub vette, peseb ta puhtaks ja laseb lahti. Haleda ruigamisega jookseb see kaldale, raputab end korraks ja poeb, puhas ja valge, ema kõhu alla. Vana ja tark emis Emma astub aga Ingli järel rahulikult vette, laseb end nühkida ja röhib mõnutundest. Kaldale jõudes ei hooli ta põrsastest, vaid hakkab sageli Ingli poole tagasi vaadates midagi otsima. Lõpuks ta leiab. Suure halli kivi varjus on madal, tõusuveest sinnajäänud mudane lomp. Veel korra vaatab siga Ingli poole, kuid see peseb parajasti siplevat põrsast. Ja korraga on Emma küljeli poris. Nii. Alles oli ta valge ja puhas, kuid praegu on teine külg porist täiesti must. Veel kord! Ja värskelt pestud Emmal on ainult seljal valge, sirge triip, kuid kõik muu, sabast kärsani, on porist läikiv.

Ingel tuleb tagasi ja räägib talle:

«Miks sa siis nõnda teed!»

«Röhh! Röhh! Küll on hea!» Emma vaatab talitajale oma lombist otsa, liigutab laisalt suurt ja porist kõrva ning on väga rahul.

«Kui rumal sa oled! Sa oled päris siga.»

Emma on nõus ega mõtlegi soojast mudast välja ronida.

«Küll on loll loom!» katkestan selle jutuajamise.

«Seda ära ütle!» hakkab Ingel sigu kaitsma. «Nii tarku loomi polegi! Võib olla, et koer on sama tark. Sigade kohta halba ütelda ei tohi!»

«Ja pestud emis läheb porilompi püherdama!» tsiteerin Inglile talle vägagi tuttavat raamatut.

«Tehku mis tahab! Tõesti rumal siga!» pahandab Ingel Emmale ja meelitab ta uuesti merre. Mina valvan seni lompi ja kaitsen seda Emma epigoonide eest.

Lõpuks on kogu kari puhas. Ingel läheb ees, sead aga, valged ja laisad, astuvad ruiates ja sabu rõngasse kiskudes talle järele. Päris talitaja kannul on vanad sead, nende vahel sibavad põrsad, keskmine generatsioon on kõige järel. Just need kuuekuised on kõige halvema iseloomuga. Kuna neil on rõngad ninas, ei saa nad tõnguda

ja seepärast püüavad üksteist kiskuda. Ühe sulu sead hoiavad kokku ja ründavad teisi, püüdes ennekõike hammustada vastast kõrvadest või tagumisest singist. Kui kisa läheb liiga heledaks ja vihaseks, astub Ingel vahele. Et ta vitsa kasutab õrnalt, venivad riiud sageli pikaks.

Säärase kakluse ajal läks juba tuttav Leonora, kelle järele keegi ei valvanud, Pärdi Mihkli õueväravani. Pani kärsa alla, tõstis natuke. Värav läks lahti, ja põrsad rivis järel, oli ta äkki keset Pärdi Mihkli individuaal-kartulimaad. Üle pehmete, kohedate vagude läksid Leonora suured ja sügavad ning põrsaste väikesed, ilusad sõrajäljed.

Värav vajus vaikse kääksatusega kinni. Me ei märganud emise kadumist enne, kui seljataga hakkas kostma Mihkli vihane sõim. Aer tüüdpidi käes, peksis ta halastamatult aerulabaga Leonorat vastu külgi. Ingel, värisedes viha ja hirmu pärast, jooksis tagasi.

«Ära peksa!» hüüdis ta juba eemalt heleda, katkeva häälega.

Mihkel kuulis, aga peksis edasi.

«Ära peksa keeletut looma!» hüüdis Ingel uuesti ja juurde jõudes langes kogu kehaga aerule.

Emis, hirmunud põrsad pärjana ümber, läks haledalt vingudes üle vagude tagasi värava poole. Kuid talitaja hoidis ikka veel aerulabast nii tugevasti, et sõrmenukid tõmbusid valgeks.

«Kuidas sa julged peksta kolhoosi looma!» rääkis Ingel Mihklile, olles ise viha pärast kahvatu.

«Siin on minu maa! Siin võin su sead maha lüüa!» vastas Mihkel sama vihaga.

Ja siis juhtus midagi säärast, et mul jooksis külm värin üle selja. Ootamatult, koolutades põlvega aerulaba, murdis Ingel selle pooleks.

«Nii tuleks sinuga teha!» Ehmunult astus Mihkel sammu tagasi. Ingel, pool aeru käes, vaatas talle otse silmadesse ja astus järele. «Nii tuleks sinuga teha!» Ja siis jäise, rahuliku raevuga: «Kulaku hing oled! Sa... sa kuradi kulak!»

Pool aeru ikka veel käes, tagasi vaatamata astus Ingel üle vagude. Panin ta järel värava kinni. Sead sõid küla vahel rahulikult rohtu. Ingel istus kivile, heitis aerutüki laias kaares eemale ja hakkas kogu kehast vappudes nutma.

«Ja sa ütled, et hinge ei ole?» rääkis ta nutuhoogude

vahele. «Aga näed — sellel on! Kulaku hing, kõige hirmsam hing maailmas!»

Päris rahunes ta alles õhtuks. Algul ma mõtlesin, et süüdistus «kulaku hingest» on öeldud vihahoos. Kuid selgus hoopis muud. Ingel nähtavasti kandis seda mõtet endas kaua. Kui mõni teine oleks teinud nagu Mihkel, poleks see tal üle huulte tulnud, kuna ta teistest mõtles teisiti ja andis neile rohkem andeks.

Kõigil meil on elus sääraseid päevi, kus me kuidagi ei talu üksiolekut ja hoiame teisest inimesest kramplikult kinni. Me nagu paneksime suure osa murest teise õlgadele. Ingliga oli sellel õhtul nii. Me rääkisime väga kaua.

«Kuidas sa mõtled seda — kulaku hing? See on ränk süüdistus.»

«Ränk ja õige,» vastas Ingel. «Usu, kui poleks tulnud nõukogude võimu, oleks ta aasta-kahe pärast olnud kulak, ja see kõige hirmsam. Säärane ei halastaks.»

«Miks sa seda arvad?»

«Tead sa, miks ma aeru pooleks murdsin?» küsis Ingel. «Lapsepõlvest saadik ei või ma näha aeru Mihkli käes. Ikka paistab, et see on verine.»

Meri, suur ja sügav, ei anna oma saladusi välja. Tal on neid palju, uduseid ja hirmsaid. Neid on võimatu kontrollida, ja inimest, keda kahtlustatakse roimas merel, ilma et suudetaks süüd tõestada, jälgivad paljud silmad kogu elu — kuidas ta elab, oli või ei olnud tema oma aastatepikkuse käitumise valgusel selleks võimeline või mitte?

Enne Esimest maailmasõda vedas Mihkel piiritust. Julgust tal oli, julmust oli, kuid siis, kui asi päris hoogu läks, jättis ta järele lihtsal põhjusel — mitte keegi ei olnud nõus hakkama tema paadikaaslaseks. Nimelt uppus ühel reisil Meemelist tagasi temaga kaasasolnud mees.

Muidugi — piiritusepaat pole klooster, piima seal ei jooda ning säärane õnnetus on alati võimalik. Kuid Mihkli kohta hakkas liikuma tume, salajane kõmu, nagu oleks tema käsi segatud sellesse surma. Võib-olla üks või kaks inimest usuvad seda kogu külas, ja needki ebakindlalt, kuid inimene elab ja tema peal on tõestamata süüdistuse vari, mis, kui selles oleks ka sajas osa tõtt, on küllaltki hirmus.

«Ma usun, ta tappis aeruga,» lõpetas Ingel.

«Kuule, hea inimene, on hirmus süüdistada inimest säärases asjas,» vaidlesin vastu.

«Tema on ahne inimene. Tema võib seda teha. Temal on kulaku hing!» rääkis Ingel ägedalt. «Ma olen näinud seda hinge, see on mul peo peal.»

Et oma süüdistust, millest Inglil vist endalgi hakkas jube, põhjendada, rääkis ta mulle järgmise loo.

45. aastal tuli külasse luteri pastor ja peale «tundi» võttis inimesi armulauale. Sellel juhul on tava maksta nn. «armulauaraha». Kes andis 3, kes 5, kes 10 rubla. Pärdi Mihkel andis 50 kopikat. Raha oli samal laual, mille ääres talitus toimus. Kui inimesed palusid, kes tõsiselt, kes kombe pärast, liikusid Mihkli huuled kuidagi eriliselt. Ta ei vaadanud mitte põrandale nagu teised, vaid rahale laual. Mitte «Meie Isa» ei sosistanud ta, vaid arvutas: «Viis ja kolm — kaheksa. Kümme juurde — kaheksateist. Kaheksateist ja kolm — kakskümmend üks.» 65 rubla pealt läks ta segi. Rahad olid liiga tihedalt üksteise peal, kuid, saamata rahu, lükkas Mihkel nad käega laiali ja arvutas lõpuni, saades 103 rubla.

«Nii ahne inimene ei saa olla hea inimene,» ütles Ingel veendunult.

... Kogu aeg tundsin, et midagi muljub teravalt, kummalise valuga mu vasakut õlga. Kuid see oli ainult kujutlus, mälestus kirstu teravast servast, mida me kandsime ***maa kommunistlike noortega mööda pikana tunduvat, kevadiselt märga teed surnuaiale. Ja uuesti nägin piinavas aegluubis kogu seda päeva — kevadist, märga, kaunist ja kurba, nägin selle maakonna kauneid maastikke, kuid kõige esiplaanil kommunistlike noorte pingul ja kurbotsustavaid nägusid, veoautot leinalippudes ning punase lõuendiga kaetud kirstu. Ingel rääkis, kuid samaaegselt kui teda, kuulsin leinamarsi aeglasi, heroiliskurbi helisid. See päev on väga sageli tulnud tagasi minu juurde; päev, kus hakkasin uue raevuga vihkama kulaklust; päev, kus tõmbasin võrdusmärgi kulaku ja banditismi, kulaku ja surma vahele.

See oli 1946. aasta mais. Mõni päev enne matuseid sain ***maa komsomoli maakonnakomitee bürool tuttavaks tütarlapsega, uue vallakomitee sekretäriga. Ta jutustas oma lühikese, väheütleva eluloo. Keskmiku tütar, seitsmeklassiline kool, 18-aastane, vallaline. Teadmised

polnud just eriti suured. Kuid sellel perioodil, kus klassivõitlus maakonnas võttis eriti teravad vormid ja läks mõnikord üle nõukogude ja parteitöötajate tapmiseks; kus kommunistlikud noored mitte ainult üks kord ei maksnud pileti omamise eest eluga, — oli vallakomitee sekretäri koht alati seotud mitte väljapaistva, kuid sisemise ja tõelise kangelaslikkusega. Ja teades seda, hakkas büroo kahtlema selles, kas tütarlaps tuleb tööga toime.

«Te teate olukorda maakonnas?» küsis talt sekretär.

«Tean,» vastas tütarlaps ja huuled värahtasid.

«Kardate?»

«Kardan,» vastas tütarlaps puhtast südamest, kuid lisas kohe: «Väga palju ei karda. Ma olen kommunistlik noor.»

Büroo kinnitas ta kohale. See oli esimene ja ainus kord, kus nägin teda elusana. Mäletan, kuidas ta büroo ruumist välja läks — pikad tuhmblondid juuksed, sirge hoiak, pehme, ümar nägu. Ukselt vaatas veel kord tagasi. Silmad, sellised päris tavalised, mitte meeldejäävad, olid sel silmapilgul mõtlikud, tõsised ja väga ilusad.

Kolm päeva hiljem, ta oli just töö üle võtnud, koputati õhtul uksele. Palja jalu, lahtiste juustega läks ta avama ja sõna otseses mõttes lõigati peaaegu kaheks automaadi valanguga. Rinnus oli üksi üle kuuekümne kuuli, näos neli. Tapja, kes tulistas talle rindu kahe sammu kauguselt, oli kulaku poeg.

Nagu oleks see olnud eile — näen tema kuulidest purustatud otsmikku; haua kõrval olevat surnuaia punast savi, mis meenutas väga verd; näen ülaseid, mis õitsesid mõni samm eemal niisama puhtaina, nagu oli tema, üks parimaid meist, kommunistliku noorsooühingu kasvandikest.

Sama päeva õhtul sain kirja ühest Sõgedate naaberkülast. Vana, hea naine kirjutas haledalt, et tema tütremeest tahetakse teha kulakuks. Kuid mis kulak ta on? Pidas sulast, kuid enam ei pea. Leegionis oli — kuid andke andeks meie võlad... Ja kogu see pikk, segane ja hale jutt lõppes sellega, et astuksin samme kusagil või kellegi ees, et ta tütremees saaks tagasi «ausa keskmiku» nime. Ja kartmata tõesti head inimest solvata, kes sattus kulakuga sidemeisse ainult tütre abielu tõttu, vastasin tigedalt ja eitavalt.

Praegu, kuulates Ingli sugugi mitte konkreetset süü-

distust Mihkel Saare vastu, mõtlesin, et juhul, kui siin külas tuleb ootamatult kokku puutuda maskeeritud kulakuga, pole vaja mingit võltshaledust. Nemad juba ei halastaks! Mu vasak õlg, tuleta seda mulle meelde!...

Inglit piinavad ja erutavad suured probleemid. Silunud harjunud liigutusega üle juuste, räägib ta tulle vaadates:

«Meile õpetati, et kurjale ei tohi kurjaga vastu astuda. Õpetati, et kui sind lüüakse põsele, anna ette ka teine, ja kui sinu käest röövel võtab vammuse, anna kuub takka pihta. Esimene usklik laul, mida meile õpetati, oli: «Kes palub, see saab, oh, kui lihtne! Usu nii, kui on kirjutatud!» Ma enam ei usu, et see on nii.»

«Mis suhtes? Kurjale alistumises?»

«Kurjaga leppimises. Truman olevat baptist? On see õige?»

«On õige.»

«Olgu baptist! Palugu jumalat. Aga see on ju teotus, teotus!» hakkas Ingel väga ägedalt rääkima. «Truman saatis oma lihunikkudega Koreasse ka vaimulikud. Teotus! Puud tunned tema viljast. Ja mis ta sõjaväed teevad, selles on ka vaimulikud süüdi. Nad ju õnnistavad kõiki neid mõrtsukaid, kõiki neid... Ja paluvad nende eest!» Sellest vihast ma mõistsin, millist ägedat vastupropagandat teeb Truman usule oma «usklikkusega».

«See pole baptist, vaid kõrtsipidaja. Säärase kohta on öeldud juba «Meie isa» palves, et «päästa meid ära kurjast». See pole usklik, vaid lastetapja. Miks nad teda kogudusest välja ei viska?» küsis Ingel. «Kõik südametunnistusega inimesed peavad olema sihukese baptisti vastu.»

«Mitmest asjast ma ei saa maailmas aru,» jätkas Ingel vaikselt. «Ammu aega tagasi kirjutati lehes, kui Itaalia peakommunisti...»

«Togliattit...»

«Kui Togliattit taheti tappa ja haavati, põlesid Rooma linnas ja teistes Itaalia linnades kümned tuhanded küünlad pühapiltide ees sellepärast, et see kommunist paraneks. Ega siis uskmatud ei pannud neid, usklikud, katoliiklased panid. Aga paavst oli Togliatti vastu, nende preestrid on tema vastu, aga lihtsad inimesed paluvad tema eest. Kuidas see nõnda on?»

«On nõnda. Tõde on meiega, me ei räägi ühte ega tee teist. Väga lihtne.» Ja küsisin provotseerivalt: «Aga juhtuks nii, et Truman aknast alla kukuks. Mis siis oleks?»

Ingel hakkas naerma:

«Küll oleks lõbus!» Ning mõtlikult, kahetsevalt: «Aga mitte ei kuku...»

Aeg oli üle südaöö. Äkki tuli Inglile midagi meelde:

«Vaata, nüüd olen hädas. Mul tuleb ju loeng!»

«Mis loeng?»

«Seakasvatusest.»

«Kus kohas?»

«Rahvamaja ringis. Paluti ja mina lubasin. Päevane vihastamine viis täiesti meelest ära. Kuidas ma küll seda teen?»

«Tee, nagu oskad. Sa oled kuulus inimene.»

«Ma ei oska. Miks ma ometi lubasin?» ahastas Ingel.

«Kirjuta valmis. Ma vaatan läbi. Seakasvatusest ma midagi ei tea, aga keele küljest aitan.»

«Aita, kulla inimene!» palus Ingel.

Ingel tõusis püsti ja tahtis veel korraks farmi minna. Ma pidasin teda kinni:

«Sa ütlesid päeval «kuradi kulak». Kas see «kuradi» antakse sulle andeks või ei anta?»

«See oli öeldud pühas vihas. See antakse andeks,» ütles Ingel veendunult. «Kui keegi peksab kolhoosi looma, siis on ta minu vastane ja kolhoosi vastane. Ma neile...»

4

Kunagi ma küsisin Inglilt:

«Aga kui sul oleksid lapsed, kuidas sa neid kasvataksid?»

Ingel läks üleni punaseks. Temas polnud kaugeltki surnud elulised ja õiged unistused, tahe inimliku, perekondliku õnne järele.

«Kui oleksid... Mina neid kasvatada ei oskaks!» Ja samas läks tingivalt kõneviisilt üle kindlale:

«Kui nad tulevad, kasvatab neid kool.»

«Koolis õpetatakse neid mõtlema risti vastupidi sinu mõttelaadile.»

«Koolis õpetatakse teadust. Teaduse vastu ma minna ei saa. Kui ma olen rumal naine, siis seda rumalust ei saa lastele peale sundida.»

Mulle meedib Ingli puhul see joon — sügav, püha lugupidamine teadmiste ja teaduse vastu. Ta on inimene, kes alles kõigub kahe maailma, kahe tõe vahel, kuid tugeva, kestva magnetina tõmbab ja kallutab teda meie poole nälg teadmiste järele.

Kas ta tunnistab seda endale või ei tunnista, kuid kuskil sügavas südamepõhjas mõistab ometi, et tohutu, oluline osa elust on elatud valesti ja vaeselt. Ja praegu, kui tal on nii palju tööd ja muret, et ta pole pool aastat saanud palvetundi, on ta omalaadselt õnnelik. Ingel elab nii pingeliselt, nagu tasuks ta vana võlga, elaks oma elamata jäänud elu.

Ingel tuli minu juurde oma loengu algusega ja ohkas:

«Miks ma lubasin? Ma ei jõua! Näed, tund mulle lubati, aga algus on ise tund.»

Ma võtsin ta loengu alguse ja kohkusin. Korralik, peaaegu kalligraafiline käekiri, lai puhas serv, ja äkki — pikad ladinakeelsed nimetused, kirjutatud kohmakalt, tähthaaval, nähtavasti vaevaga. Loeng oli üliteaduslik ja sellise põhjalikkuse juures võis ta kesta 12 tundi.

«Mille järgi sa selle koostasid?» küsisin.

«Agronoom Jaama «Seakasvatuse» järgi. On midagi valesti?»

«Valesti pole midagi. Ainult natuke keeruline.»

«Mis sa siis tahad? Seakasvatus on samuti teadus.»

Annan sellest loengu algusest mõningaid katkendeid.

«Seltsimehed kolhoosnikud!

Eesti NSV seakasvatusel on ees kaks peasihti: aretada tõusigu ja kasvatada tarbesigu, et toota elanikkonnale tähtsaid toiduaineid — sealiha ja rasva. Loomakasvatusplaani järgi tuli sigade arv Eestis 1950. aasta lõpuks mitmekordistada. (Küsida esimehe käest, kuidas plaan on täidetud ja palju sigu nüüd on.)

Võrreldes teiste koduloomadega on seal see eelis (maha tõmmatud).

Lugupeetud kuulajad! Algame otsast pihta.

I. Sigalaste sugukond ja sigade tõug.

a) Sea zooloogiline paigutus loomade süstemaatikas.

Siga kuulub zooloogiliselt imetajate (Mammalia) klassi, paarissõraliste (Artiodactyla) seltsi, mittemäletsejate (Nonruminantia) alamseltsi ja sigalaste (Suidae) sugukonda.

Sigalaste sugukond on esindatud kolme alamsugukonnaga — hirvsead, nabasead ja pärissead.
(Ingel jälgib üle õla teksti ja me ohkame korraga.)

Hirvsead (Babirussinae). Elutsevad Malai üksikutel saartel (Celebes). Tähtsam siga on Celebese hirvsiga, ladina keeles nimetatud Babirussa alfurus. Tumehalli värvi. Karvu pole. Suured kihvad. Põrsaid vähe.»

Ma ohkasin valjusti.
«Ära ohka midagi. Ka sul läheb seda vaja teada.» Ja palus: «Loe valjusti. Ma kuulan, kuidas kõlab.»
Takerdudes ladinakeelsetes nimedes hakkasin lugema:

«Tüügassiga (Phacochoerus) — välimuselt päris jõehobu. Väga inetu loom. Silmade kaitseks põskedel tüükad. Liha halb, majanduslikult ei loe.»
Järgneb põhjalik välimuse, kommete, elukohtade ja majandusliku tähtsuse kirjeldus euroopa uluk- ehk metssea (Sus scrofa ferus), aasia ehk indo-hiina uluksea (Sus vittatus) ja vahemere uluksea kohta.

«b) Sea kodustamine ehk domestikatsioon.»
Siit ma lugesin palju huvitavat «sigalaste sugukonna» ajaloo kohta. Ka Ingel kuulas nagu võõrast teksti seda enda sõna-sõnalt õpikust mahakirjutatud osa, kus räägiti, et kodustati loomi järjekorras: koer — kass — hobune — eesel — siga — kaamel — kits — lammas — veis — tuvi — kana. Sain teada, et Babülooniast ja Assüüriast on pärit reljeefpilt, millel on siga põrsastega; et Herodotos olevat oma reisil Egiptuses märganud, kuidas sigadega külviseemet mulda aeti.
Tulid sigade tõud — euroopa ulukseast põlvnevad sead; aasia ehk indo-hiina (Sus vittatus) tüüpi sead; vana-aegse päritoluga segatõud ja uuema-aegse päritoluga seatõud.
Pikkamööda jõudis loeng välja ajaloo hämarusest ja muutus konkreetsemaks. Suurest ja keskmisest valgest inglise seast ja mustadest inglise sigadest räägiti juba ajaloolise eksootikata. Äkki — ridade juures:
«Euroopa ulukseast põlvnevad Sus scrofa tüüpi sead, kuhu alagrupina kuulub euroopa lontkõrvaline

maasiga. Pea raskevõitu, kõrvad lontis, ulatudes tihti üle silmade» — hakkas Ingel naerma.

«Mis ma valesti lugesin?» küsisin.

«Nii ilus koht! Ikka tuleb naer peale!» rääkis Ingel naeru tagasi hoides.

«Mis ilu siin on? Ühed «sigalased» kõik.»

«Ei, kus siis kõik! Kuula: «Euroopa lontkõrvaline maasiga.» See on see sigariga jõmm, riigimees.»

«Missugune jõmm? Missugune riigimees?»

«Tead, inglisman. «Kõrvad lontis, pea raske.»»

Ma lugesin kirjelduse uuesti läbi. Jumala eest — tema mis tema.

«Kui sa nii edasi lähed, siis ei loe sa loengut ühe päevaga lõpuni,» ütlesin talle tõsiselt. «Ja kuulajad surevad igavuse kätte. Raske on, keeruline, inimesed ei saa aru.»

«Ma tegin raamatu järgi.»

«Kuid sa räägi oma sõnadega. Oma sigadest. Missugune loengu plaan sul on?»

Loengu plaan oli järgmine:

1) Sigalaste sugukond ja sigade tõud; 2) sigade kehaehituse tüübid ja eksterjöör; 3) sigade aretus; 4) sigade söötmine; 5) sigade hooldamine; 6) sigala; 7) sigade kasutamine ja 8) tähtsamad sigade haigused.

Pärast pikki vaidlusi nõustus Ingel oma loengu aluseks võtma kolm põhipunkti, mida ta kõige paremini tundis: sigade söötmine, sigade hooldamine ja tähtsamad sigade haigused. Murelikult hakkas ta koostama nende kolme põhiteema alajaotust. Need katsid üksi neli lehekülge.

«Räägi peast. Sul on ju alus olemas. Milleks sulle igasugused Sus vittatused ja domestikatsioonid?»

Ma teadsin, et tal oli tohutu hulk väljalõikeid ajalehtedest, mis käsitlesid loomakasvatuse küsimusi. Oma haruldase mälu tõttu teadis ta neist kõik olulise. Peale selle olid tal tegeliku seakasvataja suured kogemused. Nelja silma all rääkis ta seakasvatusest huvitavalt ja tõi kõik olulise välja.

«Siis ma räägin peast,» ohkas Ingel. «Sa helde aeg, aga järsku on palju inimesi!»

Jätsin ta istuma oma kolme põhipunkti juurde. Kahe päeva pärast oli loeng.

Loeng õnnestus. Ingel rääkis peast, vabalt ja kuna kuulajad, tegelikud farmijuhatajad ja talitajad, mõistsid

asju poolelt sõnalt, anti komistused andeks. Loeng oli lühike, kõige rohkem kakskümmend minutit, aga küsimuste ja vastuste osa läks elavalt üle kahe tunni. Et küünalt ei tohi vaka all hoida, suutis Ingel väga asjalikkude söödaühikute, lõssi ja kartuli vahele poetada ka Herodotose. Kuna inimese üks parimaid jooni on tahtmine teada nii vajalikku kui ebavajalikku, võis ta pärast seda rääkida veel «sigalaste sugukonna» pikast ajaloost.

Ja lõpuks:

Elu tempo maal on sageli väga kiire. Mõni päev peale loengut tuli esimees Aer Ingli juurde ja küsis:

«Õppida tahad, hea inimene?»

«Mis mina nüüd... las nooremad...» ütles Ingel ohates, kuid kõigest oli näha, et ta väga tahtis.

«Rajoonist tuli korraldus, et tuleb saata üks inimene kuuajalistele farmijuhatajate kursustele Kõljala põllutöökooli. Juhatus otsustas saata sind. Lähed?»

«Miks ma ei lähe!» ütles Ingel rõõmsalt, tütarlapselikult.

«Anna homme farm üle.»

«Kellele?»

«Las võtab Milde Puri. Tõsine tüdruk, saab asjaga hakkama,» soovitas esimees.

«Milde? Vaata järele, Jaen, et ta omade vanade viguritega pihta ei hakka. Aga ma ise räägin temaga, koputan südamele.»

Kui esimees ära läks, pani Ingel käed sülle ja istus kaua ilma sõna lausumata. Siis tõstes hämaruses oma noorenenud näo, ütles imestunult:

«Näed sa, missuguseks aktivistiks mind on tehtud. Ja kui hea see on. Tunnen... ei, ma ei oska rääkida. Tunnen, et minus elab koos kaks inimest, uus ja vana, aga uut ma armastan rohkem.»

Läbi hämara kevadeõhtu hakkas kostma ta tasane, pehme hääl. Ta õpetas oma sigu.

«Olge ilusasti, armsakesed. Ingel läheb õppima, notsud. Kuulake Milde sõna — tal on kõva käsi! Aga ära olen ma teid hellitanud, Sus vittatus.»

J. Smuul

„HINGEKARJANE"

1) Kui karistussalgad maad „rahustasid", ja „mässajat" sunniti iseenesele peksu vitsu hankima, lohutas ta kannatajat jumalasõnaga ja kinnitas, et see, kes on pandud orjama, orjaku heameelega!

2) Kui kurnajate käsilased viisid inimõigust nõudva töölise jäljetu haua poole, noomis ta „eksinut" ja kinnitas, et on suur patt tõsta nurinat jumalast kutsutud ja seatud ülemuse vastu! „Surm on patu palk"

3) Kui rahvas ägas survevalitsuse all, kinnitas ta, et see on taevaisa tahtmine, kes on õelnud, et igaüks peab nurisemata oma koormat kandma

4) Kui nälg hävitas töötatöölisi, tröösti ta õnnetuid läägete manitsustega ja kinnitas, et inimene ei ela mitte ainuüksi leivast, vaid ka jumalasõnast!

5) Nüüd püüab ta kõigest jõust rahvast pimeduses edasi hoida, kuid see muutub raskeks, sest nued tuuled on umbse, pimestava usukoti lõhki rebinud, inimeste silmad on avanenud ja nad põgenevad „õndsakstegeva" vaimuvaesuse eest.

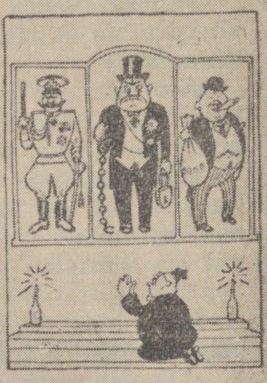

6) Selline „patt" on pimedusekülvaja kurvaks teinud ja ta palub lakkamatult, et tuieks jäile tagasi valitsema plutokraatlik kolmainus: nuiavõmm, klikituus ja saamamees, kes muudaksid taas kodaniku kergesti pügatavaks karjaiambaks.

ÜKS KESKUSTELU

Tere, kurat,
ja ka sina, jumal —
kena, et kohtasin teid mõlemaid.
Tahaksin,
lubage,
üks jutt ajada,
mis ammu kipitas mu südamel.
Muide,
oleme tuttavad juba varemalt,
lapsena nimelt
kuulsin teist naljakaid lugusid.

Sina, isand jumal,
pidid olema
kõikvõimas ja vägev
valge habemega vaim.
Aga sina, härra kurat,
kabja ja sarvega,
kitsehabemega neeger.
Üks pidi tegema aiva head
ja teine veel rohkem paha.
Ja mõlemad kokku pidite olema
elu ja õnnistus.
Ilusaid muinasjutte
ma kuulasin põnevalt,
kuid ükskord
tahtsin teada tõtt.
Ja siis ma nägin,
kuidas töömees
päev päeva kõrval
tõstis ja langetas vasarat.
Päike kuivatas higi
ta soonikuil kätel
ja pruunil turjal,

ja ta süda oli rõõmus,
sest ta töötas oma perele.
Aga siis sina, jumal,
maskeerit pidulikus pikas kuues
hiilisid ligi ja ütlesid
rasvase paatosega:
«Tööline, sul on hing,
mida sa ei tunne,
kuid see on,
usu mind,
väga patune.
Seepärast anna mulle
mis sul on.
Üksnes siis on sul hea.»
Ja kurat aitas tagant:
«Muidu paneme su patta
ja teeme praadi
jumala auks
ja ligimese kasuks.»
Ja töömees, kes ei tundnud te
kavalust,
andis teile,
mis oli tema,
ta naise
ja laste.
Ja teie ütlesite: «Aamen!»
ja jagasite tagaselja,
mis saite.
Sama lugu nägin ma igal pool:
külas,
linnas,
merel
ja rannal.
Kui aga taibati,
et firma on kahtlane,
siis sepitsesite sõdu
ja tapmisi,
ja inimeste suud kohkusid kinni,
kuid mitte igaveseks.
Sest nüüd pärin ma aru
teilt, jumal ja kurat,
teie tegevuse kohta
ja ka ühtlasi nende kohta,

kes teid
aegadest aegadesse
ütlesid esindavat.
Neid oli palju
nii jüngreid,
apostleid,
preestreid
kui teisigi petiseid
tegudeks mustadeks
«Kolmainu» nimel.
Aga ma tean,
olete vaid paljad maskid
mustakuueliste,
valgelõkmeliste
silmakeerutajate ümber.
Rekvisiidid, millega kaetud
usunditsirkuse
tühjad kulissid,
või hernehirmutised
teie hingamiseveteallikail
või noore orase maadel.
Jah, nüüd on saabunud aeg,
mil võin v a b a l t arú pärida
tegudest te nimel
teie mustakuuelistelt jüngritelt.
Ent mu pärimine on mahavisat vaev,
teil p o l e mi d a g i vastata
oma õigustuseks,
mitte midagi . . .
Head päeva ja — ööd!

E. Olli

LÖÖKLANE

Ka sinu kohta maksid vanad normid.
Päev — töö ja härradele lisakäetäis,
sent taskus,
seljas küür.
Kõrts. Laupäev.
Sõpradega tubli peatäis.
Siis pühapäev,
mil pastor noomis mornilt:
— Hing, sina ära eksirada käi!

— Hing, kus sa kipud?
küsis tubli töömees
ja raske käega vastu rinda lõi,
— sa ole vaba,
jalgelt tolmu pühi
sel a'al, kui mina rühin, vannun, rühin,
käed tahmased
ja meelis kibe ving!
Kuid «hing», — see õel,
ei tema sellest küsind,
mis rääkis kantslist mustas mantlis röövel,
vaid karmilt elu tõelikkuses püsis.
Ta ahmis endasse
kõik kuuma nõe,
mis nõristanud kütja sitke käsi,
kui vamm sõi higi,
ja juhtus mõni teine töömees ligi,
kui peegel neelas endasse ta tõe.

Läks päevi.
Aasta, kaks.
Mees viilis rauda, naabril välkus höövel,
kuid «hinged» neil
said üha sõbremaks.

Mis teha ja mis teht
ja mis töörahval tegemata jäänud,
kuis võitleb võlts, kuis eht,
neid asju nad ei otsustanud peatult,
ei vaiel'd tühja
teine teises pingis,
vaid asju arutama mindi juba — ringis.

Aeg mida halvem, härra mida toorem,
papp mida lärmakam,
«hing» seda noorem!
Tas valmis miski ootamatult uus:
sepp käis kui jõumees,
tervet rühma valvas,
ei luband puiklemist, ei pealekaebust.
Mis ime siis,
kui härra viimaks raevus!
Sepp aga tõstis käe ja — teraskangi.
. . . . . .
Ei kahetsend,
kui see-eest sattus vangi.
Sealt tulles tundis iga liiki relva,
ei lasknud teistel küürutada selga.
— Mis pastor lubas taevas, tulgu maa peal!,
ta hüüdis,
— sõbrad, hoidke oma «hinge»,
ees tuleb meil veel kibe võitluspinge.
Saks valvab meid kui lõvi, papp kui šaakal;
üks vägivaldselt närib läbi kõri
ja teine, petlik,
see ei tunne häbi
ka riismeid koguda ja nahka panna.
Me saame see-eest,
tõotab,
taevamanna!

Sepp teadis,
kuhu panna oma hinge.
— Kes põrgut kardavad, need taeva minge,
ma olen põrgus käinud iga päev,
ta ütles, — ja ma minna taas ei tõrgu,
kui «viimne kohtupäev»
mind leiab papi võrgus.

Kuid enne, poisid, valmistame ise
neil kohtupäeva
päris elulise.
Siinsamas oma käega kütan põrgu,
kus vastu võtan iga «Teie Kõrgust»!

Need, lööklane, on sinu teoste eellood.
Ja nüüd sa purustasid vanad normid.
Töös tormad
nagu kevadine veevoog.
Kust leidsid
kõik need uued võtted, vormid?
— Mis eile härra lattu seisma jäi,
et üles lüüa vanaraua hinda,
nii ütled,
— see on täna MEIE enda!
Ning MEIE kõlab sinult võrratult,
see MEIE — rahvas, sangar,
kestvalt võidutruu!

Sa purustasid vanad tootmisnormid,
see on,
miks mööda sinu käsi käib
me tõusutee,
kas märkad uhke olla?
Kus eile öeldi «stopp»,
seal täna «käik»,
kus eile öeldi «lõpp»,
seal täna — «algus»,
kus «hämar tulevik»,
seal võimsalt kasvav valgus.
Kas märkad, sõber, küllalt uhke olla?

A. Kaal

ÕPETAJA HIIEMÄGI

See oli Polli paberivabrik.

Polli tööstusalevik algas kahekorruselise, krohvitud majaga, mis oma punaseks värvitud katusega ulatas üle vaatama tema ümber istutatud noortest puudest. Selle hoone seinale nõjatasin jalgratta, näppisin lahti kohvrikest hoidva nööri sõlmed ja surusin sõrmed jahedale vasksele kellanupule.

Mulle avas ümmargusepõseline pruunsilm, kellest hoovas haiglatele iseloomulikku eetri, karbooli ja arstimite lõhna. Ta heitis kiire pilgu mu selja taha, nagu otsiks sealt kanderaami, ja küsis siis:

«Kas juhtus midagi?»

«Mind kutsuti...»

«Kelle juurde?»

Mul oli hea mälu ja ma teadsin, et seda noort elurõõmsa ilmega tüdrukut polnud ma kunagi kohanud ei leeripingis ega armulaual, ammugi mitte pruudimirdi all.

«Ma olen Killevere koguduse õpetaja. Mind...»

«Aaa!» venitas tüdruk, unustades hetkeks keeleotsa hammaste vahele ja ta uudishimulik pilk lendas kiiresti üle minu. «Palun, astuge edasi.»

Ta juhtis mind väiksesse ooteruumi. Kõik oli siin valge: seinad, kapike nurgas, toolid, lina laual. Vaasikeses oli kimbuke nurmenukke ja seinal rippuval maalil upitas oma käekesi ema poole naerev poisikesehakatis.

«Kirikuõpetaja tuli!» kajas koridorist ja sellest haigla vaikuses vastukõmavast hüüdest kostis samapalju imestust ja üllatust, kui oleks teatatud Walesi printsi saabumisest. See rõõmus, ja mulle vähemalt tundus nõnda, naeru täis hõige solvas mind, tibutas kibedaid tilku mu meeleollu. Panin kohvri toolile, tõmbasin nõretava vihmakuue seljast ja vaatasin kohmetult ringi, sest minust oli nõrisenud läikivale põrandale tume loik.

«Riputa aga riputa mantel konksu,» kostis mu selja

tagant rahulik hääl. Ma ei kuulnud, millal uks avanes ja sisenes hallis ülikonnas väike ja kõhetu mees. Hetke uskusin, et on tegemist usutamatu sarnasusega, aga kui mehe silmad tõmbusid heatahtlikus muiges pilukile, oli kauem võimatu kahelda.

«Oled see ikka tõesti sina, Kustav?»

«Mina mis mina,» naeris mees nüüd juba täie näoga, ja see oli aval ning südamlik naer. «Aga anna parem oma vihmapüüdja siia.»

Võttis mu käest mantli ja riputas nurka nagisse. Sirutas siis mulle käe:

«Viska viis, koolivennas!»

Ta käsi oli kleenuke, sõrmed pikad ja õrnad, kuid nende surve soe ja tugev.

«Ma ei teadnud, et sa oled siin, Kustav,» ei suutnud ma ikka veel end koguda.

«Mul saab siin varsti juba kolm kuud täis...»

«Kolm kuud!» hüüatasin. «Nähtavasti oled unustanud, et mina Killeveres elan.»

«Oh, ei, kaim, teadsin seda väga hästi. Ärvisin juba ammu sulle visiiti teha, aga mu päevad on siin nagu lutsukivid, nad pudenevad sõrmede vahelt nõnda, et ei märkagi... Lase, lase ma vaatan sind,» haaras mind õlgadest, pöörates mu näoga aknavalge poole. «Kõhnemaks oled jäänud, vennas, ja kahvatuks. Ai-ai-ai, ei meeldi mulle sinu jume, ei meeldi. Kõduned oma kirikumüüride vahel, koltud ihult ja kopitad hingelt.»

Arsti silmad peavad olema nagu röntgenilambid, armastas korrata üliõpilane Kustav Kärmik, minu kambrikaaslane kitsas nurgakambris Toomemäe jalal, ja ta pilgu teravus oli aastatega veelgi kasvanud. Et vabaneda ebamugavast tundest, nagu võiks arst läbi näha mitte üksnes mu keha, vaid ka hinge, viisin jutu teisale.

«Mind kutsuti siia surivoodi juurde...»

«Tean... See üllatas mind, sest too haige ei kuulu inimeste hulka, keda meelitaksid surmajärgsed paradiisimõnud või kohutaksid põrgupiinad.»

«Meie ei suuda iialgi ette näha, millal inimene sirutab käe toe ja julgustuse järele...»

Kärmik muigas suunurkadega ja ta vasak kulm tuksatas korraks üles.

«Ja sa usud, et suudad kõiki neid taevaseid hüvesid jagada?»

«Jumala abiga on see mul mõnigi kord õnnestunud...»

«Oo, ma tunnen seda trikki! Morfiumiga olen paljude haigete kannatusi kergendanud... kahjuks aga mitte ravinud. Hea küll, hea küll!» tõstis ta tõrjuvalt käe, kui nägi, et tahtsin talle vastu vaielda. «Nagu veel vähe oleksime oma elupäevade jooksul piike murdnud, et nüüd jälle kohe sarved kokku pista. Tõsi, üks meie haige avaldas soovi, et kutsutaks sind. Kuna ta seisukord on selline, kus arstiteadus pole suuteline enam kindlalt ütlema «ei» ega «ja», polnud mul õigust vastu seista. Kohe vaatan, kuidas temaga on, veerand tundi tagasi ta sonis.»

Kui Kärmik väljus, avasin kiirustades kohvri, võtsin ametikuue ja tõmbasin selle oma ülikonnale, kinnitades valge lipsu lõua alla. Hetkeks kaalusin käes väikest taskupalveraamatut, kuid poetasin siis selle tagasi kohvrisse — surivoodi ääres pole koht raamatu lehitsemiseks ja tsitaatide lugemiseks. Kui halb, et mä midagi, mitte kõige vähematki ei tea haigest, nõnda satun täiesti ettevalmistamatult ta ette. Kustavilt, tollelt irvhambalt ja küünikult, vaevalt õnnestub mõistlikku sõna välja meelitada...

Kui Kärmik tagasi tuli, oli tal seljas helevalge arstikittel.

«Oo!» torutas ta minu talaari nähes pilkavalt huuli. «Õieti öelda peaksime oma kuued vahetama. Tõotad ju sina peale... hm, hääbumist igavest rõõmu ja rahu, kuna mina näen selles ainult lihtsat ja loomulikku lõppu, paratamatut kadumist tühjusesse.»

«Aastad pole kustutanud sinu küünilisust...»

«Sa ju tead, et olen olnud alati kõige ebatäpse, amorfse ja ähmase vastu. Mulle on vastukarva iga liiki müstika ja posimine... Hea küll, hea küll, andesta, vana semu, ma ei tahtnud sind solvata. Aga istume, jutusta endast, oma elust viimaseil aastail. Ei, ära karda, sa ei hiline, sest niipea kui haige toibub, teatatakse meile.»

Mind ärritas Kustavi asjalikkus ja rahu, justkui siinsamas lähedal, mõne seina taga ei vaevleks ja heitleks inimene. Ja ma ütlesin:

«Teie, arstid, olete tundetud nagu jääpangad. Harjumus on teid tuimastanud, teile on elu ja surm nagu uinumine ja ärkamine.»

«Seda sa ütlesid suurepäraselt!» laksatas Kärmik oma mõlema peopesaga vastu põlvi. «Just nõnda, nagu uinu-

mine ja ärkamine. Surm, nagu elugi, on paratamatus. Kui oled haiguse puhul teinud kõik, mis teaduse võimuses, jääb üle ainult oodata. Sina ütled, jumala armule. Aga mina: inimorganismi tugevusele ja arstimite abistavale toimele... Aga jälle vajume targutamise rappa. Parem jutusta endast. Kardan, sinu elukutse pole tänapäeval kuigi mugav.»

«Ma pole kunagi mugavusi otsinud...»

«See on üks sinu nõrkusi. Asketism kuulub keskaega. Elu pole hiina naise jalad, mida tillukestesse kingakestesse kängitseti. Inimene peab elama kõigi viie meelega, aga kirik on tuhat korda hullem kui hiinlaste kingad, sest usk tõmbab oma raudvitsad ümber inimese aju. Ütle mulle puhtast südamest, kas sa tõepoolest usud kõike, mida igal pühapäeval kantslist alla jutlustad? Ei-ei, ära solvu, sa ju tunned mind...»

Muidugi tundsin ma Kärmikut, elasime temaga ju sõjaeelseil aastail kahekesi neli talve ühes üliõpilastoakeses. Need polnud rahulikud päevad, me vaidlesime, ägestusime, tülitsesime, terveid päevi ei vahetanud tusaselt teineteisega sõnagi, et siis jälle leppida. Kärmik pilkas mu kõhklusi ja otsinguid, ta naeris välja Augustinuse skolastika ja müstika, ning viskas mõnekümne lehekülje järele nurka Thomas Aquinuse. «See on ju kena, torises ta, «et too pühamees tunnistab teadust, aga et ta teoloogiat teadusest kõrgemale katsub upitada, on sama, kui ütelda, et kuu on heledam päikesest.» Küllap Kustavi iroonilistel märkustel oli oma osa selles, et mu vaimustus Augustinuse kui ka Thomas Aquinuse vastu varsti jahtus. Kustav tõi mulle kord Berkeley paksu köite ja ükskõiksel näol lausus, et küllap see mulle meeldib, oli ju autor piiskopiks. Kuidas ma ka püüdsin kujutada, et laud ja aken ja kass tänaval ja möödasõitev voorimees troska pukis pole muud, kui minu aistingud, et ei eksisteeri mingeid asju väljaspool kujutlust, ei õnnestunud see mul ja ma andsin raamatu tagasi.

«Sa ei hõiskagi vaimustusest?» imestas Kustav.

«Ei,» raputasin pead. «Berkeley mõttekäigud on minu jaoks liiga abstraktsed.»

«Tubli, vana!» andis Kustav mulle sellise hoobi õlale, et tahtmatult põlvist nõksatusin. «Aga oleksid võinud julgesti öelda — liiga jaburad. Pole viga, pole viga, sa ei olegi nõnda lootusetu, nagu mõnikord näib. Otsi, viskle,

vaevle edasi, küllap jõuad ükskord päris lihtsa tõeni, et maailm on arukalt korraldatud reaalsus ja inimese ülesandeks on maist elu nõnda mõistlikult korraldada, et tal hauatagust elu meeldegi ei tule.»

Kärmik nimetas end praktikuks. Selle kõrval oli ta skeptik, kaheldes kõiges, mida polnud võimalik mõõta, kaaluda, tükeldada, lahustada ja liita. Ta tüdines ruttu Baconist, kaua oli ta pooljumalaks Spinoza, kuni ta üle Prantsuse materialistide jõudis salajasse marksistlikku õpiringi. Tema pilkenooled idealismi, eriti usu vastu kastusid ikka sügavamalt ja sügavamalt mürgipotti, ja kuna mu veendumused polnud ehitatud kuigi kindlale kaljule, kuna neis puudus kindla, ühtse süsteemi selgus ja kindlus, tabas ta mõnigi kord mind valusamini, kui ma välja paista lasin ja kui tema aimata suutis. Mis meid ometi lähendas, oli mõlemapoolne otsekohesus, tahe olla kasulik inimkonnale, vähendada inimeste kannatusi ja valu, võidelda ülekohtu ja vägivallaga, kuigi kumbki lootis seda teha omal kombel.

Ma seisin akna all, seljaga toa poole. Pilvedesse olid kärisenud pikad narmaliste äärtega lõhed, milledest hetkeks õrnsinine taevas helkles. Vabrikuhoone kohale paiskus helevalge aurujuga, rullus üles, laienes nagu karjapoisi lepakoorest pasun ja alles siis kostis siia jäme ja mahe üürgamine: päevane vahetus lõpetas töö.

Kärmik müksas mind tasakesi küünarnukiga:

«Võtsidki südamesse! See pole sinust ilus. Terve igavik pole me teineteist näinud ja oleks patt kohe nagu kass ja koer karvad turri ajada.»

«Jah, meie viimasest kohtumisest on möödunud kolm aastat,» pöördusin ma Kustavi poole.

«Juba kolm? Kuidas aeg küll lendab! Toogi kord me vist pisut tülitsesime, kas polnud nõnda?»

«Aga muidugi tülitsesime!» Ma ei hakanud Kustavile jutustama, kui sageli ma hiljem meenutasin seda kohtamist. Jalutasime tol hilissügise nukral päeval maakonnalinna vanas tammikus ja meie jalge all sahisesid koltunud lehed. Seegi kord põrkasime teineteisele juhuslikult, üle pikkade aastate, meenutasime ülikoolipäevi, selleaegseid tuliseid, sageli pahanduse ja tusaga lõppenud vaidlusi ideaalide, elu ja surma mõtte üle. Istusime tammiku veerel vanale logisevate jalgadega pingile, jälgisime valgete hõredate pilvekahlude ruttamist kahvatul ja vilul

taeval ja pikkamisi jõudsime mälestustest tänapäevani ja nagu kaugeil ülikoolipäevilgi ägestusime ja siis paiskas Kärmik sõnad, mis otsekohe justkui ei puudutanudki mind kuigi sügavalt, kuid mis hiljem elustusid ja nagu pind sõrmes end pidevalt meelde tuletasid. Kärmik ütles:

«Kirikuõpetajaist suuremaid silmakirjateenreid ja teesklejaid pole maailmas olemas, tunnistagu siis nad seda ise või mitte.»

See üksainus lause ikka ja ikka jälle pöördus minu juurde tagasi, ta käis mu kannul nagu mu enda vari. Kustav liialdas nagu sageli, vähemalt pole mina selline, aga see aitas vaid selleks korraks. Pikkamisi muutusid need Kustavi sõnad mulle omamoodi termomeetriks, millega mõõtsin ja kontrollisin ennast, oma sõnu ja tegusid.

Kui ma seekord tusaselt vaikisin, jätkas Kustav seda hoogsamalt ja ägedamalt, nagu kavatseks mind veenda ja mind mu seniselt eluteelt kõrvale juhtida. Ta ei oskavat mõista, kuidas mina oma suure ja sügava huvi ning armastusega looduse, tema täiuse, otstarbekuse ja ilu vastu suudan uskuda selliseid piibli legende nagu maailma loomine seitsme päevaga, kõigi elusa ja eluta vormide külluse ja suursugususe igavene muutumatus, naise voolimine mehe küljeluust ja sada muud. Kõiges selles polnud ju midagi uut, kõike olin kümneid kordi kuulnud ja lugenud, kuid olin solvunud, et ka tema, Kustav, mind mustkunstnikuks, laveerijaks ja oma südametunnistuse müüjaks luges. Lahkusimegi tookord jahedalt, mis muide polnud esimene kord ja mis ei seganud meie tänast jällenägemisrõõmu.

«Jah, tülitsesime ja tusatsesime,» kordasin ja naeratasin Kustavile, kes ikka veel hoidis minu küünarnukist ja kelle silmist mulle vastu säras rõõmsat ja siirast heameelt. «Küllap lähme raksu tänagi, kui meile selleks aega jääb. Sa ei suuda mõista, et ma pole dogmaatik, et ma ei ripu kramplikult pühakirja iga tähe küljes . . .»

«See on ju sulaselge ketserlus!»

«Oleks ju veider, kui püüaksin iseennast ja teisi uskuma panna asju, mida teadus ja sageli ka lihtne igapäevane vaatlus on näidanud ja seletanud hoopis teisiti, kui nad on kirjeldatud piiblis.»

«Kui sind kuuleks praegu kõikvägev praost Albert I, no küll müristaks ja lööks välku!»

«Ma ei ole oma vaateid kunagi varjanud, ma olen oma

jutlustes hoidunud kõigest, mida ma ise ei usu. Ma järgnen elu tõele, mitte surnud kirjatähele; mulle ei valmista peavalu ühe või teise punkti ja koma tõlgendamine, ma ammutan jõudu endale ja oma koguduse liikmeile õpetuse suurest, sügavast ja igavesest sisust. Kas sina, suur kõhkleja, oled kunagi mõelnud, mis tähendavad ristiusu sõnad: inimesele on antud usk, lootus ja armastus, ning suurim neist on armastus?»

«Ooh!» heitis Kustav käega, «mul pole siin midagi mõelda. Ma ei usu midagi, mis on väljaspool inimmõistuse haaret, ei looda midagi, mille saavutamiseks ma pole jõudu pingutanud.»

«Kuid paljudele on usk toeks ja täheks maailma kiusatuste labürindis, on küllalt neid, kes vajavad moraalset tuge elus ja julgustust raskel lahkumistunnil, nagu tänane haige.»

«Tjaa...» venitas Kustav. «Et just see haige sinu kutsus, oli mulle suurimaks üllatuseks. Tõepoolest, inimese hing on sügav ja rikas nagu ookean, teda ei õpi iial tundma.»

«Näed nüüd! Inimeses on mõndagi, kuhu teie, õpetatud meedikud, oma mikstuuridega ja süstidega ligi ei pääse, kuhu aga usu suurel ja puhtal moraaliõpetusel uksed avatud on.»

«Stopp! Nüüd sa jõudsid oma vanale ratsule — moraalile. Sa püüad oma õpetajategevust õigustada ja kaunistada kõlbluse eest võitleja kilbiga. Aga pühakirja moraaliõpetus on sama silmakirjalik ja võlts, sama ajast ning arust nagu tema ideoloogiagi.»

«Tean, kuhu sa nüüd täispurjedel kihutad,» muigasin. «Kristlik kannatusõpetus on selleks kotiks, mille vastu uskmatud on puruks tagunud palju koormaid kaikaid.»

«Hästi tehtud! Tuleb materdada senikaua, kuni see veniv kott lõhki rebeneb. Kena ligimesearmastus, kui miljonär hüüab töötule, või mõisnik popsile: nälgi ja kasvata alandlikku meelt, siis antakse sulle pärast surma igavene elu ja õndsus, ning sa võid enese kaelani täis puukida! Ah, kui mõelda kõigele sellele mürgitatud pühale lihtsameelsusele, teeb südame nõnda täis, et kargaks kas või sullegi karvu kinni!»

Ma ei hakanud Kärmikule seletama, et mulle meeldiks karvukargamine, ähvardamine, tagakiusamine palju rohkem kui too jäine ükskõiksus, möödavaatamine, mil-

lega mind ümbritsetakse. Pigem kannaksin märtrikrooni, kui et mind ei märgatagi; rajoonikomitee eelmise sekretäri ajal oli sellepärast kergemgi...

Libistasin käe üle otsmiku, üle silmade, et hoida koos laialivalguvaid mõtteid, ja algasin kõhklevalt:

«Sa loodetavasti ei eita, et...»

«Mida?» pahvatas Kustav. «Kõlblust, ausust, puhtust, truudust? Ei, neid ma ei eita. Aga ma ei ole väike tita, keda peab õigele teele harjutama hea ja kurjaga, mis kiriku keelde tõlgituna tähendab — paradiisi ja põrguga. Milleks minus siis on südametunnistus?»

«Inimene on väeti, kiusatuse ahvatlus suur... Mitte asjatult pole kirikuõpetajate rüüks must talaar, see manitseb mõtlema, et kõik on kaduv, kõik on üürike ja tuleb elada nõnda, et oled valmis iga päev ja iga tund rahuliku südamega astuma igaviku kohtu ette.»

«Prrr, sa ajad kananaha ihule!» sirutas Kärmik käed naljatav-tõsiselt ette. «Sa oled karm ligimeste ja iseenda vastu ja küllap selle visaduse ja aususe pärast oled vaatamata kõigile oma vastuoksustele mulle nõnda pagana moodi meeldinud.»

Uks lükati tasakesi lahti ja ruumi astus endine pruunsilm.

«Ta ärkas.»

«Rahulik?»

«Jah. Küsis, kas õpetaja pole veel saabunud.»

«Läki siis!» viipas Kustav mulle ja läks ees palatisse, paludes mind koridoris oodata. Möödus ainult minut, kui ta juba väljus.

«Ta ootab sind. Palun sind ainult rutata, sest haige on väga nõrk ja kardan, et uus palavikuhoog pole kaugel.»

Kui palju kordi olin ma istunud surivoodi juures, kui sageli püüdnud leevendada kannatusi ja peletada inimlikku hirmu kadumise, hääbumise ees, kuid ometi haaras mind täna — nagu iga teinegi kord — ärevus. Olin unustanud Kärmikult pärida teateid haige kohta, et end pisutki ette valmistada. Nüüd ei teadnud ma isegi seda, kas ootab mind mees või naine.

Ruum, kuhu astusin, polnud suur. Otse vastu ust oli lai kolme poolega aken, sellest kummalgi pool üks voodi, päitsis kapikesed, paar tooli, akna all linakesega laud. Vasakpoolne voodi oli tühi, ja ma pöördusin paremale.

«Tere,» ütlesin vaikselt, pingutades jõudu, et anda

häälele rahulikku ja julgustavat tooni. Mulle ei vastatud. Haige ei maganud, ta suured silmad olid pärani ja hiilgasid. Kas palavik või hirm? küsisin endalt ja tõstsin tooli peatsile lähemale. Nüüd nägin selgesti haige näojooni ja hetkeks kohmetusin: see oli ju noor naine! Olin arutlenud, kas naine või mees, kuid minus ei tõusnud kordagi kahtlus, kas noor või vana. Nägu pruunikate, hämaruses peagu mustadena näivate juuste keskel oli kahvatu ja läbipaistev. Silmade all sinetasid tumedad rõngad, pisut avatud täidlased huuled olid pakatanud, vaip haige rinnal tõusis kiiresti ja sügavalt ning mulle meenus Kärmiku hoiatus oodatavast palavikuhoost.

«Jumal saadab meile kannatusi, kuid ka lunastuse, sest Taevase Isa arm on lõpmatu . . .»

Surusin endale hambad huulde: kui õõnsalt kõlasid need kulunud sõnad! Kuid mu pea oli kummaliselt tühi, ma ei suutnud mõtteid koguda. Haige ei andnud millegagi märku, et ta mind kuulis, kuid ta silmad olid ainiti minule suunatud. Nihutasin end ebamugavusest ja panin tasakesi oma käe haige vaibal lamavaile imepeenikestele sõrmedele. Need õhetasid kuumust ja värelesid tasa. Tegin uue pingutuse ja tuhmil häälel algasin:

«Ei ole midagi jäädavat, igavest, ka inimese elu on üürike.»

Sõrmed mu käe all pöördusid ja ma tundsin väikese käe nõrka aga tulikuuma survet. Haige huuled liikusid ja ma kummardusin lähemale.

«Eduard,» kostis vaevukuuldav sosin. «Sa ei tunne mind?»

Viimanegi mõtteraas lendas mu peast. Siis sellepärast haaras mind esimesest hetkest seletamatu rahutus! Nüüd libises vaevumärgatav naeratusevirve üle haige põskede ja jäi peatuma silmanurkadesse. Nagu pilvede vahelt väljalipsav päikesekiir süütab halli ja sünge metsajärve, nõnda elustus sellest naeruvirvest haige nägu.

«Liidia!» Vaid vaevu summutasin oma häält. Haarasin tema tulise käe, sosistasin: «See oled sina, Liidia . . .»

«Tänan . . . et sa tulid . . .» sosistas haige. Ta oli väga nõrk, ta vaevu jaksas liigutada huuli. Issand, kuidas ta on muutunud! Kuhu on jäänud ta lõua ja põskede kumerus, ta käte pehmus? Liidia oli ju täidlane, püsimatu ja uudishimulik, pilkelustiline ja naeruhimuline. Lamab siin ikka tõesti Liidia või ainult tema kahvatu vari? Ei, ei, on või-

matu, et alati elurõõmus, väsimatu, lõbus ja nokkiv Liidia kustuks, lakkaks olemast!

«Ma olen rõõmus, et sa... oma raskel tunnil meenutasid... otsisid troosti...»

Katkestasin, sest Liidia raputas vaevumärgatavalt pead; ta huuled võbisesid ja silmadega ta huulil rippudes veerisin ta sosinat:

«Tahtsin vaid... et sa kordki veel... hoiaksid mu kätt... Ära mõtle minust halvasti.»

«Aga Liidia!»

Sõrmed mu peos tuksatasid, kuid haigel ei jätkunud enam jõudu surveks. Silmad naeratasid, neis helkles vaikne leplik rõõm. Siis katsid õrnvalged laud, milledes paistsid juuspeened sinakad veresooned, ta pilgu ja mulle näis, nagu oleks tuba mattunud hämarusse.

«Liidia, see olen mina, kes peab andestust paluma...»

Haige ei avanud silmi. Ta paiskas rinnalt vaiba, surus pea tugevasti vastu patja ja oigas läbi kokkusurutud hammaste:

«Ma põlen... oi, kuidas ma põlen...»

«Liidia!» haarasin hirmunult mõlemad ta käed, ent haige vaid oigas, valuliselt ja pikalt. Hüppasin toolilt, jooksin koridori, hüüdsin:

«Kustav, Kustav...!»

Avanes mitmeid uksi, lähenes tõtlikke samme, kostis ärevaid hääli. Nagu läbi udu nägin Kustavi teravaid ja karme silmi, kähistasin:

«Ruttu... ta sureb...!»

Ma ei mäleta, kuidas jõudsin ooteruumi. Hiljem Kustav jutustas, et ta oli ära olnud kõige rohkem kümme minutit, aga mulle olid need pikad nagu kümme päeva. Kui arst ooteruumi tuli, sööstsin talle vastu:

«Kuidas on?»

Kustavi murelik nägu jutustas mulle rohkem kui ta sõnad.

«Süstisime,» ütles ta. «Näib, et saabus otsustav palavikuhoog. Kuid kardan, et siin ei aita enam ei valge ega must talaar.»

«Kestab see kaua?»

«Raske ütelda... Aga miks oled sa nõnda kahvatu?»

«See tuleb väsimusest. Palun sind... luba, et ootan siin, kuni möödub... kriis...»

«Sa pole veel kaotanud lootust tema hingele? No-noh,

ära kohe turri tõmbu. Hea küll, istu ja oota, kuid ma ei tea, kui kaua see kestab.»

«Ükskõik, ootan kas või hommikuni.»

Kärmik ruttas tagasi haige juurde. Peatusin akna all, surusin otsaesise jaheda klaasi vastu. Pilved olid vajunud ida poole ja läänes oli taevas selge ja sinine; oma majakese ukse ees kepikesel istus kuldnokk, nokk pärani ja sapsis tiibadega, mille suled läikisid päikeses. Kevad! Aga minu hinges oli sügis. Oli pime ja sünge.

Tulin ära akna alt, tõmbasin tooli laua äärde, toetasin küünarnukid lauale ja pead käte vahele surudes tardusin liikumatusse.

O. Tooming

«Noh, kuidas sinul ka läheb, mu talleke?»
«Ikka hästi õpetajaharra — jumala abiga saan nüüd suuremat pinssi ja piiuneerid käivad ka puid lõhkumas...»

O. Kallas

MIKS SA NURISED?

«Armas naabrieit,
miks sa nurised,
mis sul häda on,
et sa urised?

Armas eideke,
mis ma teha saan,
kui mul teine meel,
teine eluplaan.

Teised tähised
mulle säravad, —
meil on taevasse
eri väravad.»

«Kõik on patused,
kõik on rumalad.
Iga sõna teil
teotab jumalat.»

P. Mäeots

NÄÄRIEELNE LUGU

Mihkel ootas poega ülikoolist koju,
kirja saatis talle Otto, kallis poju:
«Jõuludeks ei sõida.
Nääripäev on varsti,
sööme nääriõhtul, isa, verivorsti.»
Tummalt luges Mihkel poja kirja läbi,
ütles: «Kännu kombed ära põlgad, käbi!»
Lisas juurde kurjalt: «Püksirihma väärid.
Seal on sinu pühad, seal on sinu näärid.»

Nõnda tulid jõulud meie Mihkli majja.
Praeti verivorsti, küpsetati saia.
Keldrist kanti jooke mõlemale soole,
Mihkel aga vahtis aina raudtee poole.

«Tere ja häid pühi!» Nagu mägi priske
Mihkli sõsar Juuli uksest vajus sisse.
Kannul abikaasa, Jüri, sama tugev:
«Terekest! Häid pühi!
Kus on meie tudeng?»

Mihkel vaikib mornilt, midagi ei vasta,
viimaks luiskab: «Eksam.
Kirjutas: ei lasta.»
«Seda hullu orjust!» ohkab naabri-tanta.
«Pühasidki enam rahvale ei anta.»

Võõrastele õuest tuleb aina lisa,
lauda palub rahva sünge pereisa,
sahin, kahin, kõlin, Jüri hüüab: «Proosit!»
Pereisa tõstab toostiks suhkrutoosi.
Mihkel!
Mihkel ühmab: «Vahetasin ära.»
Napsud toovad lauda sumina ja kära.

Õiendades arveid vorstiga ja praega
Jüri
taga nutma kukub kuldset aega.
Mihkel teab. Ei kuula.
Mees ei räägi ajast.
Jutt on kolmekordsest võõrandatud majast.
«Nagu ema rinnalt imik ära kisti.»
«Püha öö» siis kostab.
Käed on kõigil risti.

«Magab lapsukene . . .»
kordab Mihkel hetke,
ja ta muistne elu tuleb silme ette.
Talle meenub madal, kitsas popsitare,
kus ta Otto sündis, suri väike Mare.
Mure ärkab hinges jälle valusana,
kuid sealsamas tuppa astub jõuluvana.

Eidele tõi kella, sõsarale jaki,
Jürile tõi suure piibumoona paki.
Pereisa arvas talt kalendri saavat,
aga kingiks oli
vana palveraamat.
«Meie isa, kes sa . . .»
Mihkel juhmilt luges,
mõttes väike Otto talle sülle puges.
Tõstis käe,
mil pikkust vaevalt kümme tolli,
ütles: «Kuule, isa, ma ei karda kolli.»

Kolksatades kappi lendas pühakiri,
uusi mõtteid arust mingi vägi tiris:
Ottole on prügi
koll ja taevamanna.
Katsu säärasele jalga ette panna!
Ott on popsi võsu. Hindab värsket õhku.
Esmakordselt Mihkel naeratas sel õhtul.

F. Kotta

KRISTLIK KASVATUS

Istusime poolhämaras toas, kuhu halvatujuline ilm oli meid kogu õhtuks vangistanud. Olime vestelnud juba mitmesugustel teemadel, kirunud Washingtoni ja Bonni poliitikuid, imetlenud hiina rahva suurt südidust ja patriotismi, isegi natuke klatšiga tegelnud, kuid kellaosutid lähenesid alles kahekümne esimese tunni viimasele veerandile. Vihma aga sabistas ikka veel vastu aknaklaase ja tuulevihin muutus üha tugevamaks.

Tuju kippus kõigil allamäge libisema. Seda ei suutnud enam ohjas hoida kuum kohvikann ega omaküpsetatud pirukad.

Jutukehv ja alati veidi nukralt häälestatud Maie Kaasik oli end juba diivaninurka kerra tõmmanud ja valmistus tukkuma. Tüse ja aeglane Alma Vetik kallutas tassist viimast kohvitilka suhu ja teatas siis resoluutselt, et enam ta ei joo, ka siis mitte, kui see vedelik teda kümme aastat nooremaks teeks. Olles teadlik Alma salajasest soovist olla võimalikult noor, püüdsin teda veenda, et kohv teeb tõesti nooremaks, kui teda üle kümne tassi korraga ära juuakse. Almal aga polnud täna mingisugust noorenemise tuju ja isegi jutt sellel teemal ei haaranud ei Almat ega ka mu teisi külalisi. Viimaks tegi alati lõbus ja leidlik Mari Slenk ettepaneku jutustada midagi kordamööda oma lapsepõlvest. Minu külalised olid isegi nii lahked, et palusid mind esimesena jutustada, et siis ise minu jutuvoki võrina saatel rahulikult tukkuda.

Võristasin üsna puiselt ja igavalt maha mõned episoodid oma aastaterägu taha vajunud varajastest mälestustest ning tundsin kõigest hingest kaasa oma külalistele, kes meeleheitlikult unega võitlesid.

Alma ja Mari jutustused polnud oma taseme poolest minu omast palju kõrgemad, nii et ka minul tuli enam kui üks kord suud käega varjates haigutada. Lapsepõlv

osutus meil kolmel peaaegu ühesuguseks: kehvad, lasterohked perekonnad, raske töö, varajane tutvus viletsusega ning unistused, mida tegelikkus välja naeris. Unistused... Jah, neid oli meil kõigil olnud, kuid vaatamata ühesugustele elutingimustele, olid unistused igaühel erinevad. Alma lapsepõlve unistus oli — õpetaja elukutse. Mari aga oli kõigest hingest soovinud õmblejaks saada, sest temale olid üle kõige meeldinud ilusad rõivad. Tal oli piisanud kannatust tundide viisi mõisa pargis oodata, et imetleda paruniproua ja ta tütarde riiete ilu, kui need parki jalutama tulevad. Minu unistus oli aga otse veider ja kutsus veel praegugi esile Mari naeruturtsatuse ning hüüde: «Oli sul aga aru peas!» Unistused aga ei vajagi teab kui suurt mõistust. Nende hellitamiseks ja kasvatamiseks jätkub väikesest plikapeakesest ka siis, kui see peake on teadlik oma võimaluste tiibade kandejõu piiratusest. Lootused ja unistused ei maksa midagi ja neid võib omada nii vaene kui ka rikas. Minul oli oma lapsepõlveunistustega mitte vähem tõsi taga kui Almal ja Maril. Võib-olla ei naerakski Mari praegu, kui ta omal ajal oleks näinud, kui suure helluse ja kiindumusega ma oma savist kujukesi pätserdasin, neid päikesepaistel kuivatasin ja hoidsin nagu kõige kallimat aaret. Ja kuidas ma kord troostitult nutsin, kui mõisavalitseja mu kujukesed oma suurte lakitud saabastega puruks sõtkus! Seekord õigustasingi hingepõhjas valitsejat, olgugi et nutsin ja leinasin oma kujukeste hävingut. Tabas ju valitseja mind otse mõisa põllul, kus mulle maksti 15 kopikat päevas selle eest, et pidin kündja järel kartuleid korjama, mida noppijad varem kas kogemata või meelega olid maha jätnud.

Oleks valitseja seda teadnud, et mul vähe maad eemal siledaks tallatud mulla peale oli tema portree joonistatud, millel oli keel suust väljas ja kübaral sule asemel kõverakskoolutatud lehmasaba, ta oleks mu jalamaid mõisapõllult minema kihutanud. Ka kodus oleks mul siis nahatäis soolas olnud, kõigepealt valitsejahärra solvamise eest ja teiseks selle eest, et kodus kargasin jumalamuidu ühelt jalalt teisele, kuna aga viisteistkümmend kopikat oli kehvas perekonnakassas ikkagi suur raha. Juba niigi sain tihti oma kunstivaimu ergutuseks kas tutistada või võmmu kuklasse, kui ma krihvlit, mis maksis terve ümmarguse kopika, kulutasin tahvlile igasuguste vigurite

joonistamiseks, selle asemel et korralikke kirjatähti tegema õppida.

Huvitav oli see, et ükski meist polnud truuks jäänud oma lapsepõlveunistusele. Nii oli elu Marist teinud pedagoogi, Almast metallurgiainseneri, minust aga — geoloogi.

Kui jutustuse järjekord Maie kätte jõudis, magas see juba, ninaga pisut vilistades, õiglase und. Mari sakutas teda ninast.

«Ah! Mis on? Kas vihm on üle ja taevas selge?» küsis Maie silmi hõõrudes.

«Selge nagu tindipudel,» naeris Mari. «Aga aja end jalule! Jutulõng jäi sinu külje alla peatuma.»

«Missugune jutulõng?»

«Vaat sulle säh!» lõi Mari käsi kokku. «Kolm inimest rääkisid oma jutud maha ja temal pole aimugi — millest.»

«Einoh, millest te siis rääkisite?»

«Lapsepõlvest... Minu kord... Minu lapsepõlvest pole küll midagi huvitavat rääkida.»

«No-noh, lase aga tulla!» sundis Mari. «Küll ta halva ilmaga käib.»

Teadsin, et Maie ei armastanud meenutada oma lapsepõlve. Uskusin, et tal on selleks mõjuvad põhjused ega küsinud kunagi.

Maris aga tekitas Maie tõrkumine uudishimu ning ta hakkas veel hoogsamini peale käima. Mariga ühines ka Alma, kelles ka nagu näha eevatütar ärkas.

«Ma ei taha oma lapsepõlvest jutustada sellepärast, et...»

«...et kasvasid kuningakojas,» nöökas Mari.

«Kuningakojas küll mitte, kuid siiski... Ma kasvasin kristlikus lastevarjupaigas ja...»

«Päh, kus mul õige asi, millest ei taheta kõnelda,» põlastas Mari. «Kes meist ilma Kristuseta kasvas. Mäletan küll, kuidas vallakoolis...»

«No jäta oma vallakool ja lase inimesel rääkida,» katkestas Alma sõbratari jutuvada.

Mari nõpsnina tõusis järsu nõksuga püsti ja silmist sähvis juba sõjatuld. Ta ei talunud märkusi. Ulatasin lepituseks talle kohvikannu ja tassi.

«Sattusin sinna kristlikku kasvatuspaika, kui olin seitsmeaastane,» alustas Maie tasase, veidi rusutud häälega. «Minu isa, endine Kroonlinna madrus, töötas tollal

keiserlikus sõjalaevastikus galvaniseerijana. Vastavalt töö nõuetele tuli tal sõita ühest sadamast teise. Meid, lapsi, oli kolm, mina ja kaks venda, kes olid minust nooremad. Niikaua, kui olime väikesed, rändasime koos isaemaga. Olin harjunud madrustega, kes olid mu isa alalised külalised, niipea kui peatusime mingisuguses sadamalinnas. Need karmid päevitunud mehed hellitasid mind omamoodi ja mul oli igav ilma nendeta. Juba kolmeaastaselt õpetasid nad mind laulma revolutsioonilisi, samuti ka meremeestelaule. Laulud jäid mulle kergesti meelde ja häälest polnud ka puudust. Algul tegid mu lauluharrastused vanematele lõbu, hiljem aga muutus see nende nuhtluseks. Ka mind nuheldi. Madrused aga kiitsid mind. Minu populaarsus nende seas kasvas. Ma olin uhke. Eriti hellitas mind isa sõber, laiaõlgne ja suurte vurrudega Karbenko, ja ma püüdsin teda kõigiti jälgida. Meie korteris toimusid madruste salajased koosolekud, kus Karbenko pidas kõnesid ja jagati lendlehti. Ka mina organiseerisin maja lastest «põrandaaluse organisatsiooni» ja pidasin kõnesid. Viieaastaselt sattusin juba politseisse, kuhu mind linnavaht tuttipidi tassis, kui ma Kroonlinna tänaval lastesalga eesotsas vapralt «Varšavjankat» laulsin. Seekord pääses kohalekutsutud ema vaid väikese rahatrahviga. Hiljem aga oli ema sunnitud Peterburi ümber kolima, et mind minu «organisatsioonist» eemaldada. Kaua ei saanud me ka selles korteris elada, sest olin jälle mudilaste hulgas «organisatsiooni» loonud ja peremees kihutas ema kogu organisaatoriga korterist välja. Siis aga haigestus ema ja — suri. Vanema venna, kes oli tollal 4-aastane, võttis kasvandikuks isa vend Kaarel. Noorem vend, kahe-aastane Volli, leidis endale uue kodu ema õe juures. Mind anti aga kristlikku lastevarjupaika, mis asus Peterburi lähedal Strelnas. See oli kinnine, poolkloosterlikku tüüpi asutus, kuhu võeti vastu vaid luteriusulisi tütarlapsi. Asutuse eesmärk oli kasvatada taltsaid ja sõnakuulelikke guvernante, kodukoolitajaid, kompanjone ja muud vajalikku rikaste majade ja perekondade jaoks. Kasvatati meid maailmast lahus, et patused eeskujud meie noori hingi ei rikuks ...

Varjupaik koosnes kahest majast, mis omavahel olid ühendatud klaasgaleriiga. Vanas puumajas olid klassiruumid ja kasvandikkude magamistoad. Uues kivimajas oli aga alumisel korrusel köök ja võimla, ülemisel —

kodukirik ja söökla. Maju ümbritses suur viljapuuaed, mille vilju aga kasvandikkude näpud puutuda ei tohtinud. Aia ümber oli kõrge tihe, paksudest laudadest plank, mis oli piiriks kristliku varjupaiga ja patuse maailma vahel. Plangu taga kohises ühel pool mets, teisel pool aga hõbetas Strelna jõgi.»

«Kas sa seal ka veel revolutsioonilisi laule laulsid?» küsis Mari.

«Mida sa veel ei taha,» naeratas Maie virilalt. «Seal löödi juba esimesel päeval sootuks teised noodid peale. Režiim oli range ja sellest ei tohtinud karvaväärtki kõrvale kalduda.»

«Millega te seal kogu päeva tegelesite?» küsis Alma.

«Hommikul kell 6 oli tõusmine. 6.30 — palvus, kell 7 hommikueine. Kella kaheksa-üheksa paiku ruumide koristamine, üheksast kümneni jumalateenistus kirikus, kümnest kolmeteistkümneni — kooliõppus, siis lõunasöök ja peale selle sunduslik puhkus. Kella viieteistkümnest kuueteistkümneni käsitöö ja...»

«Mis kristlik kasvatus see niisugune oli?» ei lasknud Mari jutustajal lõpetada. «See ju hullem kui moonaka tööpäev.»

«Pühakirja järgi pole siin midagi viltu,» muigas Alma, «oled sa siis juba unustanud, et töö, palve ja paastumisega peame oma patust liha ohjas hoidma.»

«Patust liha, patust liha,» osatas Mari. «Mis patune see lapsukeste liha siis ikkagi oli ja...»

«Vanemate patud nuheldakse ju laste kätte kolmandamast ja neljandamast põlvest saadik,» pistsin mina vahele.

Mari nuuskas ninaga õhku, mis oli kindel tunnus, et olime pühakirja seletamisega kaugemale läinud, kui Mari närvid kannatasid.

Et vahemärkustele ja vaidlustele lõppu teha, esitasin Maiele küsimuse, kuidas neid seal kristlikus varjupaigas toideti.

«Üldiselt normi järgi,» vastas Maie. «Kui keegi oma normist söönuks ei saanud, lisa ei antud. Kui aga mõni oma portsjoni ära ei söönud, mis küll harva ette tuli, võttis valvekorral olev kasvataja või õde, nagu neid seal kutsuti, tal ninast kinni ja toppis ülejäänud toidu talle suhu, seejuures nii kaua vastu põski plõksides, kuni viimane toiduraas oli alla neelatud.»

«Kas siis lapsi tõesti vastu nägu peksti?» kahtles Alma.

«See oli kõige kergem ja moodsam karistusviis. Oli põrand halvasti pestud, said vastu nägu. Polnud juuksed nõuetekohaselt kammitud, said jällegi vastu nägu. Vastasid tunnis ebarahuldavalt või tegid mõne muu vea, ikka vastutasid põsed.»

«Kas mõnda seadust tagumendile ka trükiti?» uudishimutses Mari.

«Trükiti küll. Kuid seda tehti juba karistuskambris.»

«Hüüh-hüü!» vilistas Mari, «või siis isegi peksutuba oli olemas?»

«Oli, ja veel kõige vajaliku sisseseadega. See oli väikeses madala aknaga ruumis kiriku kõrval. Akna kõrval nurgas seisis suur kipsist Kristuse ristikuju, keset põrandat madal pink ja selle kõrval ämber soolase veega, milles alati ligunes vitsakimp. Kui saatus või patt, nagu seal väljendati, kedagi kasvandikest sellesse ruumi tõi, pidi ta kõigepealt ristikuju ette põlvitama, oma süü üles tunnistama ja õnnistegijalt andestust paluma. Siis kooriti ta paljaks ja sirutati pingile, tagupoolega ülespoole ning õde Klaara, kes tavaliselt peksumeistri kohuseid täitis, jagas eksinule kätte määratud annuse hingepäästvat ja ihu õhetama panevat urvaplaastrit.

Nii ristikuju kui ka peksupink olid kristlikus kasvatussüsteemis vajalikud ning täitsid oma ülesannet. Ilma ristikujuta oleks karistuskamber olnud ilmalik ja labane. Kuju andis pühalikkust ja soliidsust ning mõjutas eksinuid oma süütegu üles tunnistama. Vist sellepärast oligi see kuju ka oma mõõtmetelt soliidne ning ulatus peaaegu laeni. Terves asutuses oli veel üksainus samasugune kuju, ja see oli varjupaiga juhataja, paroness von Baupenbrichi magamistoas, kuhu kasvandikke tavaliselt ülekuulamisele kutsuti ja kus süü ning karistus kindlaks määrati. Kirikus altari kohal oli palju väiksem kuju ja tubades olid nad õige tillukesed.

Kõige soliidsem oli muidugi karistuskambri Kristus ja seda ka täie õigusega, sest tema kuulis, nägi ja teadis kõige rohkem kristliku varjupaiga kasvandike elust. Ja just selle paljuteadja ja kõigest vaikiva Kristuse purustasin mina.»

«Kuidas?...» hüüdis Alma suuri silmi.

«No siis said küll vist õige paksult seda soolatud urvaplaastrit?» arvas Mari.

«Plaastrijagamise juures see juhtuski, kuid plaasterdati mind seekord hoopis teise patu eest.»

Maie sulges silmad ja toetus peaga diivani seljatoele. Näis, et mälestused, mis minevikust esile kerkisid, polnud lillelised. Hetke pärast jätkas ta:

«See juhtus mu kristliku kasvatuse seitsmendal aastal. Olin juba neljateistkümne-aastane. Kui aus olla, pean tunnistama, et olin nende aastate vältel palju muutunud. Endisest vallatust ja elavast lapsest oli saanud nukker, peaaegu sünge tütarlaps. Isegi jumalat palusin, mitte moe pärast, nagu algul, vaid kogu südamest. Ma uskusin, kannatasin ja lootsin, nagu pühakiri õpetab. Õppisin hästi. Nautisin juba ette paari-kolme aasta pärast loodetavat vabadust. Esimese koha muretses kasvandikele tavaliselt varjupaiga juhatus.

Mul oli sõbratar, Adeele Riisberg, samuti eestlane. Ta oli minust ühe aasta võrra vanem, väga elavaloomuline ja ilus tütarlaps. Mida vanemaks ta sai, seda sagedamini tuli tal karistuskambrit külastada, kus temast kord edevuse, kord kõrkuse, või mõnda muud kuradit välja roogiti.

Peale üht järjekordset karistust kutsus Adeele mind aia kõige kaugemasse nurka, näitas oma musta- ja lillavöödilist selga ning teatas, et ta on kindlasti otsustanud varjupaigast põgeneda. Põgenemiskatseid oli varemgi sooritatud, kuid tavaliselt lõppesid need ikka põgeniku tagasitoomisega ja veel rängema karistusega. Püüdsin Adeelet veenda, et põgenemine on asjatu, et kannatagu ta veel aasta või paar ning siis avanevad ta ees need alaliselt lukustatud väravad, ilma et oleks tarvis riskida.

«Nad panevad mu kloostrisse,» nuuksus Adeele. «Juhataja juba ütleski, et mind olla ohtlik maailma lasta, kui ma ennast ei paranda. Mina aga ei tea, mis mul viga on ja kuidas ma pean ennast parandama.» Olin õnnetu ja nõutu. Adeelest oli hirmsasti kahju, kuid abistada ma teda ei osanud. Ainult nutta aitasin.

«Oleks mul kas või üksainus rubla, ma sõidaksin ema juurde,» õhkas Adeele.

Teadsin, et Adeelel oli lesk ema, kes lonkas paremat jalga ja kes oli väga vaene. Teadsin ka seda, et sel emal oli kodus veel kolm nooremat põngerjat toita. Mis võis

ema Adeelele pakkuda? Tütart siia tuues oli ema südame loitnud helge lootus, et selle asutuse kaudu avaneb tütre ees puhtam ja kergem elutee, kui see kitsas ja vaevarikas rada, mida mööda tema oma ränka eluvankrit veeretas. Nüüd aga tahab Adeele ema juurde tagasi põgeneda... Mis ütleb ema?

Adeelel oli viiskümmend kopikat, mida tädi oli talle kunagi andnud. Ka minul oli viiekümnekopikaline hõberaha, lell Kaarli kingitus. Raha enda käes hoidmine oli ka karistatav kuritegu, kuid seda tehti siiski. Ka mina olin seda raha juba üle aasta hoidnud. Nüüd andsin ta Adeelele, kes põgenes veel samal ööl, läbi plangu, kus me juba õhtul kahekesi ühe laua lahti sikutasime.

Hommikul kutsuti kõik vanema rühma tüdrukud ükshaaval juhataja juurde ülekuulamisele. Keegi ei teadnud midagi, nende seas ka mina.

Mind pinniti erilise visadusega ja kaua, sest juhatajale polnud teadmata meie sõprus Adeelega. Juhatajat huvitas kõigepealt, kust võttis Adeele põgenemiseks raha. Et ilma rahata ei põgenetud, oli vana tõde ja üks põhjustest, mispärast kasvandikel oli keelatud raha enda käes hoida.

Möödus paar päeva. Teadsin, et ega asi veel sellega pole lõppenud, et äikesepilved kogunevad ja varsti kärgatab mu pea kohal kõu. Olin valvel. Otsustasin, tulgu mis tuleb, Adeelet mitte reeta.

Ühel ööl äratas mind õde Annchen ja käskis endaga kaasa tulla. Läksime läbi pimedate koridoride, Annchen küünlaga ees, mina paljas öösärgis tema kannul. Aimasin, et nüüd toimub midagi õige halba. Süda peksis nagu meeletu. Kui jõudsime juhataja magamistuppa, olin hirmust poolsurnud.

Juhataja paruness Luise von Baupenbricht, istus sügavas tugitoolis, seljaga ukse ja näoga tohutu ristikuju poole. Kuju ees põles üksainus väike küünal, mis heitis nõrka valgust juhataja mullakarva näole. Seda nägu oleks võinud esimesel hetkel surnuks pidada, kui mitte paksude kulmude alt poleks kiisanud kaks rohekaskollast tigedat silma. Ta pikka teravat, ettepoole küündivat lõuga ehtis suur tõmmu käsn, mille otsas võbisesid kaks jämedat punakat karva. Nende karvakeste võbin oli mulle tuttav ja ei ennustanud midagi head. Paruness von Baupenbrichti lõua otsas võbisesid karvakesed siis, kui ta oli

väga ärritatud või väga vihane. Kasvandike käsi, kes säärasel juhul ta ette juhtusid, käis ikka halvasti.

Juhataja oli, hilisele tunnile vaatamata, täies vormirõivastuses. Isegi suur valge rist kuldse keti otsas ei puudunud ta ahtakeselt rinnalt. Tähendab, ülekuulamine tõotas olla karm ja ametlik.

Juhataja vaikis ja see vaikimine oli rängem taluda, kui kõige valjem noomitus või isegi karistus.

Seisin oma jämedast lõuendist öösärgis ja ootasin. Süda vasardas peaaegu kuuldavalt. Minu selja taga seisis küürakas inetu õde Annchen. Monotoonselt nagu koi seinas tiksus kaminasimsil vana pronksist kell, lõigates igaviku otsast tunde ja minuteid. Paruness pööras pikkamisi pea meie poole.

«Õde Annchen, te võite minna,» lausus ta oma luise sõrmega uksele osutades.

Annchen väljus ja oli kuulda, kuidas ta sammud uksest eemaldusid. Ma teadsin, et hetke pärast hiilib ta kikivarvul tagasi ja surub kõrva vastu ust, sest tal oli tava ukse taga kuulata.

Kui uks tema järel kinni vajus, laskus hämarasse tuppa jälle rusuv vaikus.

Vaatasin abiotsivalt ristikujule. Küünla tuhm leek valgustas vaid õnnistegija sääri, rinda ja osa kibuvitsakroonist. Nägu polnud näha. Näis, nagu oleks okaskroon rippunud peata keha kohal õhus. Siis paelus mu tähelepanu mustas lakitud raamis pilt, mis rippus akna kõrval seinal. Pilt kujutas surevat naist, kelle voodijalutsis varitses saatan. Voodi kohal aga kummardus pikas valges rüüs ingel, hoides üht kätt surija laubal ja näidates teise käega, milles ta risti hoidis, taeva poole. Mulle näis, et saatana ahne, pilk-irvitav nägu pole suunatud surijale, vaid minule. Ma taandusin ukse poole.

Siis aga liigutas end paruness von Baupenbricht ja lausus:

«Astu lähemale, mu laps!»

Astusin lähemale.

«Veel!»

Nihutasin end veel, kuni seisin oma vägeva käskija ees. Paruness tõusis, võttis kaelast risti ja surus selle pühalikult kolm korda minu huultele.

«Põlvita!»

Laskusin põlvili ristikuju ette vaibakesele. Mul oli

tunne, et olen surnud ja seisan viimsepäeva kohtu ees, oodates hirmsat otsust, mida ükski vägi enam muuta ei suuda.

«Palveta!»

Mu huuled liikusid masinlikult, korrates sõnu, mida juhataja mulle ette ütles. Hinges aga palvetasin kipsist Kristuse poole. Ma palusin Kristuselt jõudu kannatada kõik, kuid Adeelet mitte reeta. Ma palusin, et õnnistegija liigutaks kas või ühtainustki sõrme, kui ta mu palvet on kuulda võtnud. Kristuse sõrmed jäid liikumatuks. Jõuetult rippus ta okaskrooniga pärjatud pea rinnal, hall aastate tolmust.

«Tõuse!» kostis nagu kusagilt kaugelt.

Tõusin. Juhataja puuris mind oma jäise pilguga ning lausus:

«Nüüd siis, armas laps, räägi minu ja ristilöödud õnnistegija ees puhast tõtt. Ütle varjamata, mida sa tead kasvandik Adeele Riisbergi põgenemisest. Ära unusta, et valetajale on palgaks igavene piin seal, kus uss ei sure ega tuli ei kustu. Sa ju tead, mis koht see on?»

«Põrgu,» vastasin õige tasa.

«Tahad sa põrgu minna, igavesti selle sarviku küünte vahele?» ning preili von Baupenbrichti sõrm osutas saatanale pildil.

Vaikisin.

«Vasta, tahad sa põrgu minna?»

«Ei.»

«Siis räägi!»

«Ma ei tea midagi.»

«Valetad.»

Minus hakkas pead tõstma trots. Ise nad kõik valetasid, juhatajast kuni kokani, petsid, peksid keelt, olid kadedad üksteisele, kuid jumala nuhtlust nad ei kartnud. Miks oli siis minule keelatud isegi väike hädavale, mille läbi kellelegi halba ei tule? Kui jumal neile andestab nende suured valed, küllap ta andestab siis ka mulle, kui ma õige alandlikult palun.

«Kes andis Deelele raha?»

«Ma ei tea.»

«Ja see on kõik, mida sul mulle ja jumalale öelda on?»

«Jah, õde Luise.»

Juhataja silmis välgatas rohekas säde. Ta helistas.

Ilmus Annchen.

«Karistustuppa kogu ööks!» litsus preili von Baupenbricht läbi hammaste.

Olin hirmust peaaegu minestamas. Karistustuppa lukustatud saada oli jube karistus isegi päeval, kuid öösel . . .

Selle toa kohta liikusid kasvandike seas igasugused hirmu- ja õudusejutud. Seal oli nähtud kuradeid, kärnkonni ja kodukäijaid. Eriti kardeti aga ühe kasvandiku vaimu, kes mõni aasta tagasi oli end karistustoas üles poonud. Oli neid, kes tõendasid, et nad olid oma silmaga seda pikas valges särgis tüdrukut näinud. Hetkeks tekkis kiusatus kõik üles tunnistada, kuid Annchen tõukas mind juba ukse poole.

Jälle pikad pimedad koridorid, trepid ja klaasgalerii. Siis avanes uks, mind tõugati kuhugi. Uks sulgus taas, võti krigises ja sammud eemaldusid.

Olin üksi. Tajusin pimedust nii reaalselt, et tundus, nagu oleks ta mind kombitsatega kobanud. Ma ei osanud ei mõelda ega nutta. Tundsin ainult, kuidas minus midagi loksus ja lainetas, midagi suurt ja rasket. Tajusin kogu olemusega suurt ülekohut, mida inimesed mu kallal toime panid ja mida jumal sündida laskis. Mulle näis sel hetkel, et ma kõiki inimesi vihkan, peale Adeele ja pastor Veisbergi. Viimast austasin ja jumaldasin üle kõige. Tema oli mu silmis saanud headuse, aususe ja vagaduse sümboliks. Tema oli see, keda usaldasin kogu oma lapsehingega, kelle sarnaseks tahtsin saada. Ma uskusin, et kui pastor ainult teaks, kuidas ma praegu kannatan, ta tuleks ja viiks mu siit ära. Ma kujutasin ette isegi seda, kuidas ta tuleb: küünal käes, nägu lahke ja sõbralik. Ta sirutab mulle oma pehme valge käe, viib mind magamistuppa, paneb voodisse ja kuivatab mu pisarad selle ilusa lumivalge rätikuga, millega ta jumalateenistuse ajal oma kaela ja laupa pühib, ning ütleb siis mu pead silitades: «Maga, mu laps! Issanda rahu olgu sinuga!» Pastor aga ei tulnud.

Siis meenusid mulle mu varajase lapsepõlve sõbrad — madrused. Ka nemad päästaksid mu kindlasti, kuigi mitte nii luuleliselt kui pastor. Nemad lööksid oma tugevate rusikatega ukse puruks ja viiksid mind ära laulude ja punaste lippudega. Ka see oleks tore.

Mõte madrustele andis julgust ja pimedus ei tundunud enam nii kohutavana. Pikapeale hakkasid silmad

pimedusega harjuma. Ma seletasin aknaruute ja nurgas valendavat ristikuju. Käsi ette sirutades hakkasin peksupingi poole astuma, et istuda sellele, komistasin aga soolveeämbrile, läigatasin vett maha ja lõin vastu ämbrit põlve maraskile. Särgisaba sai märjaks ja põlv hakkas hirmsasti kipitama. Istusin peksupingi servale. Tundes enda all seda tuttavat eset, tundsin juba nüüd peaaegu füüsilist valu. Oli kindel, et homme köetakse mu nahk selle pingi peal väga kuumaks. Mul hakkas endast kahju ja ma nutsin.

Äkki hakkas nurgas keegi krõbistama. Mu juuksed kerkisid koos peanahaga. Ühe ropsuga olin ukse juures ja hakkasin selle pihta meeletult rusikatega taguma. Ma tagusin ja hüüdsin appi, hüüdsin jumalat ja inimesi. Keegi ei tulnud. Väsinult langesid käed. Rusikad valutasid. Olin higist märg. Heitsin pingile pikali ja soovisin surra, kohe praegu, et enam kunagi ei näeks juhataja teravat lõuga ja tigedaid silmi, et ei tunneks enam valu ega häbi. Ma ei tahtnud, et mind pekstakse, mind, kes paari aasta pärast hakkab õpetama teisi lapsi, lapsi, keda keegi peksta ei tohi.

Nurgas krõbistati taas. Siis jooksis keegi jalgade sahisedes üle põranda, põrkas vastu pingijalga, niutsatas ja jooksis ukse poole. Temale järgnes teine.

Rotid...

Teadmine, et toas on rotid, aga mitte kuradid või kodukäijad, lohutas mind vähe. Ma ei teadnud isegi, keda nendest kõige enam kartsin. Üks eelis näis rottidel siiski olevat: nad pidid minu arvates olema vähem taibukad ja ma lootsin, et neil ei tule pähe mind pingi pealt otsida. Kiskusin särgikaeluse üle pea, katsin jalad märja särgisabaga, tippisin käed vaheliti käistesse ja püüdsin uinuda. Peagi hakkas külm. Tõusin pingile püsti ja hakkasin endale sooja tegema käte ja jalgadega vehkides.

Koidu eel olin siiski uinunud.

Ärkasin võtmekriginast lukuaugus.

Tulija oli Luise von Baupenbricht ise.

Tervitasin teda kombekohase niksuga.

«Noh, mu laps,» lausus ta leebet naeratust imiteerides, «usun, et oled nüüd järele mõtelnud, milleks sind jumala püha käsk — «sina ei pea mitte valetama» — kohustab.»

Vaikisin.

«Oled sa kurdiks jäänud?»

«Ei ole.»

«Siis räägi!»

«Mul pole midagi rääkida.»

Nägin, kuidas juhataja kondised käed tõmbusid rusikasse. Taandusin tagaseina.

«Ja muud ei mõista sa, kõlvatu, midagi öelda?»

Vaikisin.

«Võid minna!» ning paruness von Baupenbricht astus demonstratiivselt ukse eest kõrvale.

Jälle möödus paar päeva, ilma et mind keegi oleks tülitanud. Kuskil alateadvuses hakkas loitma juba nõrk lootusekiir, et võib-olla siiski...

Siis aga äkki kutsuti mind pastori juurde. Pastor Veisberg ootas mind kodukirikus altari ees. Tal oli seljas ametikuub ja nägu pühalikult tõsine.

Lähenesin aralt. Aimasin, milleks mind kutsuti.

Ma ei söandanud pastorile silma vaadata, sest mul oli kindel nõu ka temale valetada.

«Ära karda, mu laps,» lausus pastor sõbralikult naeratades. «Jumal näeb, et sinuga siin ei juhtu midagi halba.»

Pastori sõnad julgustasid mind niivõrd, et söandasin ta juurde astuda.

Pastor pani käe mu pea peale ja silitas mu juukseid. Ma polnud oodanud nii isalikku vastuvõttu ja kohmetusin. Isegi pisarad tungisid silmi. Kui isalikult ta silitas! Kui hästi lõhnas ta ametikuub!

Pastor võttis mu pea oma käte vahele, vaatas mulle silma ja lausus kaastundlikult:

«Vaene laps. Ma näen, et sa kannatad. Miks ei taha sa oma südant jumala ja minu, oma hingekarjase ees kergendada? Räägi, ja jumal saadab sulle kergendust ning rahu.»

Puhkesin nutma ja peitsin oma näo ta mantlivoltidesse.

Pastor laskis mind nutta, aeg-ajalt mu pead silitades.

«Ma kutsusin sind selleks,» alustas ta viimaks vaikse madala häälega, «et sinuga su muret jagada. Ma tahan sind aidata. Tahan su eest jumalat paluda. Sa ju tead, et mina olen jumala asendaja maa peal. Minu kaudu leiad sa tee jumala juurde, leiad andestust ja rahu. Jumala arm ja heldus on otsatud. Räägi, mis sind vaevab.

Ei ole pattu, mida jumala arm ei andestaks, kui sa oma hinge jumalale avad. Mõtle oma hinge peale, sest hirmus on andestamata patuga elava jumala ette astuda. Kõik, mida sa mulle räägid, räägid sa jumalale. See on püha pihisaladus ja sellest ei saa keegi kunagi teada peale meie kahe ja jumala taevas.»

Vaikisin.

Siis tundsin, kuidas pastori käed mu pea pealt alla libisesid. Ta ohkas ja astus minust eemale.

«Keegi ei saa sind vägisi sundida oma hinge eest hoolitsema,» ütles ta nukralt. «Jumal näeb, et ma sulle ainult head soovin. Sina aga vastad minu headele püüetele kangekaelse tõrkumisega. Ära süüdista mind, kui leiad kord, et on juba hilja issanda armu peale loota. Mina olen oma kohuse sinu ja taevase isa ees täitnud.»

Ma ei mäleta tänini, kuidas see juhtus, kuid ma leidsin end jälle pastor Veisbergi rinnalt. Tundsin suurt kergendust, kui olin oma valutava südame tühjaks puistanud. Ja pealegi ei pidanud ju sellest keegi peale jumala ja meie kahe teadma.

«Mine, mu laps!» ütles pastor, «jumala rahu olgu sinuga.»

Ma läksin... läksin peaaegu hüpates. Kaua polnud mul enam nii hea ja kerge olnud.

Kui suur oli aga minu üllatus, kui mind paar tundi hiljem karistustuppa kutsuti, kus õde Klaara juba vitsakimbuga ees ootas. Tema kõrval aga seisis ei keegi muu kui minu armas ja hea hingekarjane — pastor Veisberg.

Tundsin, kuidas hinges midagi rebenes, purunes, kägardus, kokku vajus.

«Reetur! Valelik! Madu!» oleksin tahtnud talle näkku karjuda. «Kuidas küll jumal lubab oma maapealsel asendajal nii alatult petta?»

Vaatasin talle põlgusega.

Pastori nägu oli rahulik ja väärikas, nagu alati.

«Põlvita ja palu jumalat, et ta andestaks sulle su süüteo,» käskis Klaara.

Ma ei liigutanud end.

Mind kästi lahti rõivastuda. Tegin nagu poleks ma käsku kuulnudki. Hinges kees ja kobrutas häbi, valu, viha, solvatud enesetunne ja purustatud usk inimeste aususesse.

«Kasvandik Piir, täitke teile esitatud õiglane nõud-

mine,» lausus nüüd pastor häälel, millest oli kadunud äsjane õrnus ja mis kõlas nüüd karmilt ja nõudlikult.

«Teil pole õigust mind karistada,» hüüdsin hingeldades. «Mitte mina pole valelik, vaid teie. Teie valetasite mulle ja jumalale, kuid teid ei karista keegi!»

«Mis!...» kiljatas Klaara. «Kuidas sa julged?!» ning heledalt lajatas kõrvakiil mu põsele.

Ma oleksin pigem lasknud end tükkideks rebida, kui paljastada oma ihu mehe ees, kes oli nüüd minu silmis kaotanud igasuguse pühaduse oreooli.

Taandusin ristikuju juurde nurka. Klaara haaras mul käest kinni, et mind välja rebida. Vaistuliselt klammerdusid mu käed Kristuse põlvede ümber. Kuju taarus ja kukkus suure kolinaga põrandale. Nägin vaid, kuidas okaskroonis pea veeres mu jalge ette. Siis vajus kõik kuhugi ja kattus tuhkja uduga.

Meelemärkusele tulin kõrvetavast valust seljal. Olin täiesti alasti. Eksekutsioon oli täies hoos. Pingi ümber seisid kasvatajad, juhataja ja... pastor. Surusin hambad käevarde, et mitte kisendada, sõimata, vanduda.

Hiljem talutati mind söögisaali, kus kasvandikud juba lõunatasid. Mind pandi seisma keset põrandat madala tulba juurde, mida nimetati häbipostiks. Kaela riputati mulle plakat, millele oli suurte mustade tähtedega kirjutatud: «Sina ei pea mitte valetama.» Peale lõunat seisin selle plakatiga koridoris kella all ja õhtul jällegi söögisaalis.

Järgmisel päeval pidas pastor Veisberg meie kodukirikus jumalateenistust, kus seisin ka mina oma plakatiga altari kõrval nurgas, et ma hästi näha oleksin jumalateenistusel viibijaile.

Pastor rääkis pikalt ja laialt valest kui hirmsast patust ja nuhtlusest, mis valelik väärib. Ta tõi ohtrasti näiteid elust ja inimestest, kellede hulgas olin mina esikohal.

Peale jumalateenistust, kui teised kasvandikud juba olid kirikust lahkunud, seisin mina ikka veel oma nurgas, sest ilma loata ei tohtinud ma sealt lahkuda. Pastor astus altari seest välja ja tuli minu poole. Pigistasin silmad kinni, et teda mitte näha. Ma pole vist kogu eluajal kedagi rohkem vihanud kui pastor Veisbergi. Tundsin, kuidas suhu kogunes ohtrasti sülge. Oli tugev soov pastorile näkku sülitada. Võib-olla ma eksisin, et ta tahab

mind kõnetada, või taipas ta minu kavatsust, kuid ta ei kõnetanud mind. Kui ma taas silmad avasin, kõndis ta uhkelt ja sirgelt ukse poole.

«Valelik,» sosistasin ma talle järele omateada tasa. Kuid küllap ma vist sosistamise asemel sisistasin, sest mu hingekarjane saatis mulle üle õla hävitava pilgu.

On möödunud juba palju aastaid. Olen suutnud unustada ja andestada nii mõndagi, kuid seda reetmist, seda alandust ei suuda ma unustada.»

Maie tõusis, astus akna alla, lükkas eesriide kõrvale ja süvenes pilguga õhe. Tuppa nagu oleks imbunud sügise hõngu. Oli nagu kõhe.

Keegi meist ei tihanud enam midagi küsida, ehkki oleksime teada tahtnud, mis sai Adeelest. Alma, nagu taibates meie kõikide soovi, esitas viimaks Maiele selle küsimuse.

Maie valas klaasi vett, rüüpas lonksu ning vastas siis:

«Nägin teda. Ta toodi nädala pärast varjupaika tagasi ja karistati väga rängalt. Teisel ööl peale seda poos ta end aias õunapuu oksa külge. Ta maeti surnuaia taha nagu enesetapja kunagi, olgugi et see lõbus, elurõõmus tüdruk poleks ise ennast kunagi tapnud, kui mitte kristlik kasvatus poleks teda selleni viinud.»

«Ja mis sai sellest kristlikust varjupaigast endast?» küsisin.

«See likvideeriti 1917. aastal peale Oktoobrirevolutsiooni. Suur Isamaasõda pühkis maa pealt ka need majad, kus ta kunagi asus. Praegu tähistavad seda kohta veel kivimaja varemed, mille keldrid kohalik sovhoos on juurviljahoidlateks kohandanud. Endises viljapuuaias on sovhoosi kanala.»

Maie hakkas salli kaela ümber mähkima. Ka Alma ja Mari siirdusid riidenagi poole.

«Ah-jaa, kõige tähtsama pidin peaaegu unustama,» lausus Maie äkki rõõmsamaks ja elavamaks muutudes.

«Tont teab, mis selles loos kõige tähtsam on,» kehitas Mari õlgu.

«Aga minu lapsepõlve kõige paremad sõbrad...»

«Madrused?»

«Nemad jah!»

«Ja sa nägid neid veel?»

«Ainult mõnda, muude seas ka vana Karbenkot, kes

kaotas kodusõjas parema käe, kuid kandis madrusemütsi surmani. Tema tegi minust siiski viimaks kommunisti.»

«Ja laulsite koos?»

«Ja kuidas veel!» naeratas Maie soojalt.

Mu külalised lahkusid. Aeg oli juba üle kesköö. Raadio andis edasi Chopini prelüüdi. Kuulasin ja mõtlesin Maiele, madrustele ja kristlikule kasvatusele...

A. Paas

NOORSOO SUVEPÄEVADELT UULU RANNAS

Vanade tammede varjus on telgid,
nooruse telgid, nooruse lõke.
Kivise kalda all merepind helgib,
meri on põhjani selge kui mõte.

Õhk lausa väreleb. Keskpäeva lõõsas
mõisa akaatsiad tõmbuvad kokku.
Näitsikud valges, näokesed rõõsad,
köögi-graatsiad taovad lokku.

Kõmiseb kõledalt lõhkine pada
tunase kirikukella maneeris...
Tuisates tulevad, jalgu täis rada,
neid, kes on looduse «punases leeris».

Soolaseid pritsmeid veel ripsmes ja laubal,
hammastes isu, varvastes liiva.
Sellise isuga istuvad lauda,
et ma neid kadeda pilguga riivan.

Sööge kui maitseb, see laud juba kannab
— kolhoosilt on toit, see lööb ette.
Võtke ka rannas kõik «taevased mannad»,
mida päikene kühveldab vette.

Võtke kõik rõõmud, rõõmud on maised
— paradiis pilvede taga ei kõrgu...
Las usuvendade ajudes haiseb
tõrvatööstuse taoline põrgu.

Pidage alati vasakut halssi,
küpseb teist südikas hõim vast.
Tantsukursusel õpite inglise valssi
paruni palvelast rajatud võimlas.

Võtke ka loengud, kuiv-igavast liigist
— traditsioone ei sünnita järsku.
Aga elus on tarkust rohkem kui piiblis,
mitte kümme, vaid miljon käsku . . .

Võtke kõik laulud, käigu nad ringi,
tundes kahelt poolt sõprade õlgu.
Küll süttinud süda need sõnadki kingib,
mida teile poeedid on võlgu.

U. Laht

USK

Sünge sõna keset mõtterusu
on sul varuks nagu valatud:
«Mis sa räägid! Ega sa ju usu.
Arm ehk on, kuid jumal salatud...»

Ei, mu sõber, ära ole rumal:
nagu sul on oma rõõm ja tusk,
on ka minul oma «kindel jumal»,
on ka minul kõikumatu usk.

Sellal, kui sa, levitades laimu,
teiste tuju tuled rikkuma,
austan mina tarka inimvaimu,
usun rahva tulevikku ma.

Kiidad taevast, kummardades maani,
kaitstes juhmilt enda käitumist —
mina kiidan seitsme aasta plaani,
usun unistuste täitumist.

Sinu usk on tume udukangas,
sinu usk on vaba mõtte puur.

Minu usk on kindel kaljupangas —
murdumatu, kõikumatu, suur!

P. Haavaoks

ALLIKATE LOETELU (KOMMENTAARIDEGA)

I

Lk. 29 F. R. Kreutzwald. Viru lauliku laulud. Trt., EKS, 1926[2], lk. 133 (nr. 7).
Simson — vt. ainereg.

„ 31—36 Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed, I. Tln., ERK, 1958, lk. 284—289.
põhjustükk — printsiip; **tõsidus** — tõde; **Knak** — vt. nimereg.; **vahedus** — vahe; **puudus** — puudulikkus, piiratus; **loomus** — loodus; **luuletuse vägi** — fantaasia.

„ 37 J. Lilienbach. Ommikulaulud. Tln., «Mõte», 1909, lk. 7.

„ 38 G. Suits. Kogutud luuletused. Trt., EKK, 1938, lk. 29.

„ 39—41 Tapper, 1906, nr. 5, lk. 6.

„ 41 Vt. viide lk. 37 kohta: lk. 76.

„ 42 1) Edasi, III. Tln., J. Lilienbachi kirj., 1910, lk. 14.
2) A. Reinvald. Viljandi laulik. III. Trt., Schnakenburg, 1877, lk. 68.

„ 43 Klassivõitlus, 1923, nr. 44, lk. 14.

„ 44 * Ateist, 1941, nr. 1, lk. 44.

„ 45 1) Vt. viide lk. 37 kohta: lk. 46.
2) Vt. viide lk. 42 kohta (2): lk. 67.

„ 46—52 F. R. Kreutzwald. Maailm ja mõnda. Tln., ERK, 1953, lk. 441—448.
isedus — egoism. Teisi tundmata sõnu vt. ainereg. **materjalism** — kasutatud mõistena egoistliku, raha- ja varaahne käitumise kohta, mitte filosoofilise kategooriana.

„ 53 J. H. Rosenplänter. Beiträge... XII Heft. Pernau, 1818, lk. 126.
See oma aja kohta üllatavalt vabalt piibliloosse suhtuv epigramm, mis esmakordselt ilmus väljaandes «Tarto Marahva kalender 1813 ajastaja peäle», saab «Beiträges», mille järgi tekst siin tsiteeritud, raskelt hukkamõistva arvustuse osaliseks ühe pastori (O. W. Masingi?) sulest; kriitik arvab, et epigramm talupoegade usklikkust ja moraali tõsiselt ohustab ja kahjustab.

„ 54 1) * Sädemed, 1913, nr. 1—2, lk. 13.
2) A. Heraklides. Eesti usk. Tln., «Mõte», 1908, lk. 38—39.

II

Lk. 55 A. Antson. Epigramme. III. Tln., «Aktsioon», 1933, lk. 60.

„ 57—58 J. Sütiste. Luuletused. Tln., ERK, 1955, lk. 396—397.

«Sinu riik tulgu» sõnad kristlaste nn. «Meie Isa» palvest; **kerjusmunk** — Martin Luther, ristiusu nn. reformeerija.

„ 59—61 F. Delitzch. Kelle poeg oli Kristus? Tln., «Mõte», 1911, lk. 13—15.

„ 62 1) * Mõtted. I. Tln., «Mõte», [1909], lk. 47.

Vinjett on tõenäoliselt laenatud mõnest vene allikast (samuti ka vinj. lk. 68).

„ 2) A. Reinvald. Laulud. Trt., Kukk, 1904, lk. 296.

„ 63—65 Töö. Jõulu Album, 1909, nr. 18, lk. 25—26

„ 66—67 Vt. viide lk. 59—61 kohta: lk. 16—18.

„ 68 * Mõtted. I. Tln., «Mõte», [1909], lk. 77.

„ 68—70 Mõtted. II. Tln., J. Lilienbachi kirj., 1911, lk. 169—170.

„ 71—72 Lendleht Kolgata. Tln., 1907, nr. 12, lk. 7.

«Isa anna andeks neile!» — üks Kristuse seitsmest «sõnast» ristil (P., Luuka ev. 23 ptk. 34 salm). Muud tundmata sõnad — vt. ainereg.

III

Lk. 73 A. Haava. Luuletused. Tln., ERK, 1954, lk. 197.

„ 75—76 Vt. eelm., lk. 197—198.

„ 77 * Meie Mats, 1902, nr. 1, lk. 11.

„ 77—78 Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus. II. Trt., EKS, 1911, lk. 155—158. Katke Kreutzwaldi kirjast Koidulale (Võrust 16. veebr. 1871. a.) tõlgitud siin Kreutzwaldi saksakeelsest originaalist. Kreutzwaldi vihapurse Jakob Hurda aadressil.

vigane lätlane — XIII s. kroonikakirjutaja Läti Henrik. Tundmata sõnu vt. ainereg.

„ 79—81 Kaak, 1906, nr. 1, lk. 2 jj.

„ 82—85 C. R. Jakobson. Kolm i samaa kõnet. Trt., Just, 1882, lk. 20—25.

„ 86—90 H. Kruus. Eesti ajaloo lugemik. I. Trt., EKS, 1924, lk. 106—111.

Ladinakeelsete lausete tõlge: **Revelabant coeli iniquitatem Judae** — taevad paljastavad Juudase süü; **Deus laudem mean** — minu kiitust, Jumal.

„ 91—93 C. R. Jakobson ja tema ajastu. Tln., ERK, 1957, lk. 161—164.

„ 94—99 A. Kitzberg. Maimu. Jutt Eesti muinasajast. Trt., Hermann, 1893, lk. 10—12, 24—27 ja 139—144.

„ 100—102 M. Nurme. Juured mullas. Tln., ERK, 1957, lk. 17—20.

Lk. 103—105 Vt. viide lk. 86—90 kohta: lk. 131—136. Tekst H. Kruusi kommentaariga on esitatud A. W. Hupeli järgi.
Veemel — praegune Veemla.
„ 106 Edasi. II. Tln., J. Lilienbach, 1906, lk. 30.
Mees, kellest luuletuses kõneldakse — Martin Luther (vt. nimereg.).
„ 107—110 E. Bornhöhe. Vürst Gabriel ehk Pirita kloostri viimsed päevad. Tln., Pihlaka kirj., 1920, lk. 228—233.
„ 111 Edasi. III. Tln., J. Lilienbachi kirj., 1910, lk. 26.
„ 112—118 Eesti Kultura. IV. Jurjev [=Trt.], «Postimees», 1915, lk. 178—185.
„ 119 H. Pöögelmann. Luuletused. Tln., ERK, 1957, lk. 126.
„ 120—129 A. Sinkel. Mõõgaga mõõdetud maa. Tln., ERK, 1959, lk. 114—118 ja 121—127.
„ 130 A. Reinvald. Laulud. Trt., Kukk, 1904, lk. 293.
„ 131—132 Päevaleht, 1916, nr. 163, lk. 2.
„ 133 Klassivõitlus, 1925, nr. 49, lk. 8.

IV

Lk. 135 A. Heraklides. Eesti usk. Tln., «Mõte», 1908, lk. 38.
„ 137—141 Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus. I. Trt., EKS, 1910, lk. 9, 97—98, 167—169 ja 282—283.
Sama. II. (Vt. viide lk. 77—78 kohta): lk. 97—99, 176—177 ja 246—247.
Vt. viide lk. 135 kohta.
„ 143—154 Ed. Vilde. Prohvet Maltsvet. Kogutud Teosed XXIV anne. Trt., «Loodus», 1929, lk. 49—61.
„ 155 * «Esmaspäev», 1924, nr. 39, lk. 8.
„ 156—157 M. Veske. Laulud. Trt., EKS, 1931, lk. 196—197.
«Baltlase» autorsus pole selge: laul leidub käsikirjalises kaustikus, mis sisaldab valiku Veske laule. Veske käsikirjade hulgas see laul puudub. (Vrd. märkusi tsit. teoses lk. 196 ja 197.)
„ 158—159 C. R. Jakobson ja tema ajastu. Tln., ERK, 1957, lk. 155—157.
„ 160—178 E. Särgava-Peterson. Jutustused. Tln., ERK, 1952, lk. 53—72.
„ 179—180 Aasta. V. Tln., «Mõte», 1916, lk. 47—48.
„ 181—182 Tapper, 1906, nr. 4, lk. 6.
„ 183—187 Ateist, 1941, nr. 6, lk. 280—282.

V

Lk. 189 H. Pöögelmann. Luuletused. Tln., ERK, 1957, lk. 127.
„ 191—192 Vt. eelmine teos lk. 127—128.
«Ei saa me abi ülevalt» on kontrafaktuur

M. Lutheri kuulsale vaimulikule laulule «Üks kindel linn ja varjupaik», mis kehtib luterlaste hümnina. Selle üks eestikeelne tõlge, mille tekst algab sõnadega «Meil tuleb abi Jumalast», on olnud Pöögelmannile kontrafaktuuri aluseks (vrd. UL nr. 353 ja ka 369).

Lk. 193—200 Ed. Vilde. Kogutud teosed. XII anne. Trt., «Loodus», 1929, lk. 223—233. Jutustuse pealkirjaks on autoril: **«Millest kõik tuli»**. Vrd. eessõna lk. 26.

„ 201 Edasi. V. Tln., J. Lilienbachi kirj., 1912, lk. 46.

„ 202 * Esmaspäev, 1923, nr. 13, lk. 1.

„ 202—203 Tapper, 1906, nr. 5, lk. 6.

„ 204—213 H. Pöögelmann. Kool ja kirik. «Lendleht», 1907, nr. 14, lk. 3—12. Artikkel on kirjutatud sissejuhatusena «Breemeni kooliõpetajate märgukirjale Breemeni senatile»; nii tuleb aru saada artikli lõpust — kui eessõnast.

„ 214 * 1) Õitsituled. II. Tln., EAÜ, 1923, lk. 79.
2) Vt. viide lk. 201 kohta: lk. 24.

„ 215—225 A. H. Tammsaare. Raha auk. Tln., «Maa», 1914, lk. 38—54 ja 65—67.
* «Meie Mats», 1906, nr. 11, lk. 7.

„ 226—231 Meie Matsi tähtraamat. Tln., 1909, lk. 109—113.
«tuntud prantslane Grenzstein» — Ado Grenzstein (vt. nimereg.); **eduerakond** vt. ainereg.

„ 232 Edasi. V. Tln., 1912, lk. 63.

„ 233 * Tiiu Tasane, 1906, nr. 2, lk. 3.
«Urgas» vihjab ilmselt pastor Kallasele (vt. nimereg.).

„ 233—234 Tiiu Tasane, 1906, nr. 3, lk. 3.

„ 235 * Töö, 1909, nr. 11, lk. 7.

„ 235—239 Vt. eelmine, lk. 7—8.
H. P. artikli algul — autori (Hans Pöögelmann) initsiaalid; saksakeelse H. Heine stroofi tõlge (August Sangalt):
«See taevaga lohutav loobumislaul —
kes meist küll seda ei tunne?
Kui rahvas, suur sülelaps, tõstab häält,
— selle saatel ta jälle vaob unne.» (H. Heine. Luuletused ja poeemid. Tln., 1956, lk. 381.)

„ 240 Pilkenali. (1907, mai «Sõnumete» ja «Maa» hinnata kaasaanne), lk. 10.
Paroodia tollal tuntud koraalile «Nüüd paistab meile kaunisti» (UL nr. 256, vt. 6 salm).

„ 241 * 1) Tapper, 1917, nr. 4, veerg 112. Karikatuuri täielik allkiri: «Usumüüser ellik: Tapa- ja roaohver taevastele ning maapealistele kuningatele meeleheaks.»
2) E. Vilde. Jutustused. II. Tln., ERK, 1953, lk. 454.

„ 242—247 A. Hint. Tuuline rand. I. Tln., ERK, 1958, lk. 35—38, 354—362.

Lk. 248 Eesti luule antoloogia. I. Tln., ERK, 1955, lk. 356.

„ 249 * Sipelgas, 1919, nr. 6, lk. 5.

„ 249—252 J. Lintrop. Nutt ja naer. Tln., Paalmann, 1910, lk. 99—105.

„ 253 Klassivõitlus, 1923, nr. 44, lk. 18.
Vrd. UL nr. 353 (selle koraali esimene rida on Lilienbachi humoristliku luuletuse pealkirjaks).

„ 254—259 Meie Matsi tähtraamat, 1910, lk. 97—101.
Kau kihelkonnanimena — väljamõeldis.

„ 260 Tapper, 1906, nr. 4, lk. 12.
See paroodia koraalile **«Oh anna tuhat keelt sa mulle»** (UL nr. 41) oli veel käesoleva sajandi 20-ndatel ja 30-ndatel aastatel populaarne paljudes variantides (rahvalauluna).

„ 261—263 Edasi. III. 1910, lk. 73—76.

„ 264 * Esmaspäev, 1923, nr. 31, lk. 7.

„ 264—265 Proletaarlase laulik. [Tln.], 1908, lk. 48—49.

„ 266—267 Tiiu Tasane, 1906, nr. 2, lk. 6—7.

„ 268 G. Suits. Kogutud luuletused. Trt., EKK, 1938, lk. 26—27.
Lühend **p. Kr.** — 'pärast Kristuse sündimist' = =meie ajaarvamise järgi.

„ 269 * Mõtted. I. 1909, lk. 92.

„ 269—270 Lendleht «Kolgata». 1907, nr. 12, lk. 6.
Märgusõna=märgukiri. Tekst on koraali (UL nr. 214) kontrafaktuur.

„ 271—277 A. H. Tammsaare. Tõde ja õigus. III. Trt., NE, 1931, lk. 430—437.

„ 278 * Lendleht nr. 1. (Edasi II.) Tln., 1906, lk. 24—25.

„ 278—279 H. Pöögelmann. Luuletused. Tln., ERK, 1957, lk. 120—121.

„ 280 Kaak, 1906, nr. 1, lk. 3.

„ 281 * Tapper, 1906, nr. 5, lk. 5. Illustratsiooni juurde:
Vrd. tolleaegset rahvalaulu:
«Mu sõber, kui sa lähed
siit üles Nõmmele,
siis näed sa ühte mända,
mis verest punane...» jne.

„ 281—282 Eesti proletaarne kirjandus. Tln., ERK, 1951, lk. 233.
Paroodia koraalile (UL nr. 580), milles ülistatakse paradiisi ilu.

„ 283—292 Vt. viide lk. 63—65 kohta: lk. 10—13.
Artikkel on trükitud anonüümsena, kuid kuulub tõenäoliselt H. Pöögelmanni publitsistikasse.

„ 293 * Kaak, 1906, nr. 2.
Eesti rahva elu olevat väga hea — nii kinnitasid tsaarivalitsusele tollal parunid ja pastorid.

„ 293—294 Vt. viide lk. 79—81 kohta: lk. 13.
Rahameelne kadukogudus=rahvameelne eduerakond (vt. ainereg.). Isikunimed: vt. nimereg.

Lk. 295 * Tapper, 1917, nr. 4, lk. 1 (kaas).

„ 295—299 Tapper, 1917, nr. 2, lk. 39—42.
«Kolmeaastane vanajutt» — avaldamise ajal oli Esimese maailmasõja algusest möödunud kolm aastat, niisiis õigesti: kolm aastat vana jutt. **Peeltsebul**=peltsebul.

„ 300 * Tapper, 1917, nr. 4, veerg 105—106.
Tallinna siluett — valitseb kirikutornistik.

„ 300—301 Tapper, 1917, nr. 3, veerg 70—71.

„ 302 Tapper, 1918, nr. 1, lk. 12.
Üleskutse **«Maa-enamlastele»** (kas H. Pöögelmanni või J. Lilienbachi sulest) on vaadeldav ajaloolise dokumendina, milles autor imetlusväärse taktiga ette paneb tühjalt seisvate kirikuruumide kasutamise ajal, mil maal oli vähe koolimaju, kultuuri- ja rahvamajadest kõnelemata. Kommunistlik Partei tunnustab usu- ja usukommete täitmise vabadust ja kindlustab kirikute ning palvemajade kasutamise õiguse kogudustele ja usuühingutele nii tol ajal kui praegu.

„ 303 Tapper, 1917, nr. 19, veerg 259—260.
Sõrend. lõppread — Kristuse sünnilegendi järgi ingli sõnad karjastele (P., Luuka ev. ptk. 2, 14 salm). Kogu luuletuses on autor kasutanud piiblifraseoloogiat (vt. ainereg.) peene irooniaga.

„ 304 * Mõtted. I. Tln., «Mõte», 1909, lk. 43.
Illustratsioon(id) Friedebert Tuglaselt kuuluvad tsit. teoses trükitud autori enda «Seitsmenda muinasjutu» juurde; kokku leidub seal 7 «jumalavallatut», ateistlikku karikatuur-joonistust.

„ 304—305 G. Suits. Kogutud luuletused. Trt., EKK, 1938, lk. 238—240.
Luuletuses peegeldub ilmekalt kodanliku ateismi piiratus: eitades nii religiooni kui selle funktsionääre («papi jutlus jamps»), ei liitu see individualistlik ateism töörahva võitlusega; see aga on usuliste igandite kõrvaldamise ainuvõimalik tee.

„ 305 * Vt. viide lk. 304 kohta.

„ 306—307 Tapper, 1918, nr. 1, lk. 10.

„ 308 Proletaarlase laulik. 1908, lk. 9.

„ 309 * Tapper, 1917, nr. 2, veerud 61—62.

„ 309—310 Tapper, 1917, nr. 9, veerg 278. VII käsk puudub ka originaaltrükis.

„ 311 1) Suur nalja ja pilke kogu. Tln., [P. Reimann], 1921, lk. 111.
2) Tapper, 1917, nr. 5, veerg 139.
3) Vt. eelmine, veerg 140.

„ 312—314 A. Alle. Carmina Barbata. Trt., «Odamees», 1921, lk. 33—37.

„ 315 Vt. eelmine, lk. 38.

Lk. 316—317 Edasi, 1925, nr. 137 (19. juuni).
Följetoni on toimetus avaldanud tiitli all **«Väike veste»**.
„ 318—323 Vt. viide 1) lk. 311 kohta: lk. 93—98.
Trükitud ilma autori nimeta.
„ 324 * 1) Esmaspäev, 1924, nr. 28, lk. 1.
2) Vt. viide lk. 308 kohta: lk. 47.
„ 325—337 M. Metsanurk. Jumalata. Tln., «Varrak», 1921, lk. 70—84.

VI

Lk. 339 A. Antson. Epigrammid. II. Trt., 1930, lk. 6.
„ 341—347 A. H. Tammsaare. Sõjamõtted. Trt., NE, 1919, lk. 143—150.
„ 348—350 J. Barbarus. Tulipunkt. Trt., EKL, 1934, lk. 22—24 ja 29—30.
„ 351—353 Sipelgas, 1919, nr. 4, lk. 2—3.
„ 354 * Õitsituled. II. Tln., EAÜ, 1923, lk. 76.
„ 354—356 Sipelgas, 1919, nr. 5, lk. 3—6.
„ 357 Vt. viide lk. 339 kohta: lk. 30.
Roheline lipp oli ühe kodanlik-tagurliku erakonna, nn. põllumeeste kogude, parteilipuks.
„ 358—361 A. Kitzberg. Tiibuse Jaak Tiibuse kirjavahetus A. 1919 p. Kr. sünd., Tln., TEKÜ, 1920, lk. 23—27.
Kogu följeton parodeerib pastorite kõne- ja kirjastiili. Jutt on eesti evangeeliumi-luteriusu teisest kirikukongressist, mis peeti Tallinnas, septembris 1919, ja kus «uuendatud» kirikupõhikirja vastuvõtmise järgi (balti-saksa pastorite tugevast opositsioonist hoolimata) valiti esimeseks eesti soost Eesti ev.-luteriusu kiriku piiskopiks Keila pastor Jakob Kukk (vt. nimereg.).
okaspatsi-jonni aeg — sõnamoondus: okupatsiooniaeg. **Hahn** (saksa k.) = kukk.
„ 362—365 Klassivõitlus, 1925, nr. 61—62, lk. 17—18.
„ 366 Ed. Vilde. Kogutud teosed. XVIII anne. Nali ja pilge. III. Trt., «Loodus», 1933, lk. 264. = Vaba Maa, 1926, nr. 306 (31. dets.).
„ 367 * 1) Esmaspäev, 1924, nr. 42, lk. 6.
2) A. Antson. Epigrammid. III. Tln., «Aktsioon», 1933, lk. 60.
Kristlane — mõeldud on Kristliku Rahvaerakonna politikaane, kelle liidriks tollal (1933) oli L. Raudkepp (vt. nimereg.).
„ 368—374 H. Raudsepp. Ameerika Kristus. Trt., NE, 1926, lk. 27—37.
„ 375 * Esmaspäev, 1923, nr. 25, lk. 5.
„ 375—377 Tarapita, 1922, nr. 2, veerud 56—57 = J. Barbarus. Vahekorrad. Trt., 1922, lk. 32—35.
„ 378—381 Ed. Vilde. Kogutud teosed. XXVII anne. Trt., «Loodus», 1934, lk. 239—244.
„ 382 * 1) Esmaspäev, 1923, nr. 34, lk. 3.
2) A. Antson. Epigrammid. III. Tln., «Aktsioon», 1933, lk. 26.

Lk. 383—388 M. Metsanurk. Kutsutud ja seatud. Ühe hingekarjase päevik. Trt., NE, 1938, lk. 92—100.
„ 389 Vt. viide 2) lk. 382 kohta: lk. 10.
„ 390—393 Ed. Vilde. Artikleid ja kirju. Tln., ERK, 1957, lk. 221—225. «Jaunakas Zinas», 11. okt. 1930.
in natura (lad. k.) — loomulikus olekus; siin: andiaena. **Pain normal** — täisteraleib, omal ajal toodetud ja tarvitatud rukkileiva sort.
„ 394 * Esmaspäev, 1930, nr. 31, lk. 8.
„ 395—409 J. Semper. Kivi kivi peale. Tln., «Ilukirjandus ja Kunst», 1947, lk. 34—53.
«Und das Schiff mit acht Segeln» (saksa k.) — ja laev kaheksa purjega.
„ 410 * 1) Esmaspäev, 1924, nr. 43, lk. 3—5.
2) Vt. viide 2) lk. 382 kohta: lk. 10.
„ 411—418 A. H. Tammsaare. Põrgupõhja uus Vanapagan. Trt., NE, 1939, lk. 54—59 ja 145—150.
„ 419 * 1) Vaba Maa, 1927, nr. 291, 11. dets., lk. 7.
2) Looming, 1933, lk. 1153.
„ 420—435 Looming, 1940, lk. 365—378.
„ 436 * Esmaspäev, 1930, nr. 8, lk. 8.
„ 437—438 A. Alle. Valitud tööd. Tln., ERK, 1954, lk. 183—184.
„ 439 Vt. eelmine viide, lk. 209.
„ 440—449 A. H. Tammsaare. Kuningal on külm. Trt., NE, 1936, lk. 19—26 ja 94—100.
Ilus Helena ja **Püha Helena** — vt. nimereg. ja ainereg.

VII

Lk. 451 J. Sütiste. Luuletused. Tln., ERK, 1955, lk. 447.
„ 453—454 Vt. eelmine viide, lk. 447—449.
„ 455 * Ateist, 1941, nr. 1, lk. 144.
„ 456 Käsikirjast. Käesolevas valimikus esiktrükina.
„ 457—473 J. Smuul. Kirjad sõgedate külast. Tln., ERK, 1958, lk. 55—73. Peatüki pealkiri — «Seafarmi juhataja» — autori.
„ 474 * Ateist, 1941, nr. 2, lk. 96.
„ 475—477 Ateist, 1941, nr. 4, lk. 181.
„ 478—480 Ateist, 1941, nr. 6, lk. 279—280 = Noorte Hääl, 1959, 12. juuli.
„ 481—491 O. Tooming. Luigelend. Tln., ERK, 1956, lk. 190—196.
„ 492 * Pikker, 1959, nr. 1, lk. 6.
„ 492 Käsikirjast. Käesolevas valimikus esiktrükina.
„ 493—494 Edasi, 1958, 30. dets.
„ 495—511 Käsikirjast. Ilmub selles valimikus esmakordselt.
„ 512—513 Noorte Hääl, 1959, 7. juuli.
„ 514 Rahva Hääl, 1959, 15. jaan.

NIMEREGISTER

sisaldab käesolevas valimikus trükitud teoste autorite nimed (rasvases kirjas) ja varjunimed, aga ka tekstis esinevate ajalooliste isikute nimed. Leheküljenumbrid rasvases kirjas osutavad vastavate autorite teostele

A. H-s vt. Treimann A.
Albert, suri 1229, Liivimaa piiskop 60, 83.
Aleksander I, Vene keiser 1801—1825 148, 351.
Alle August 1890—1952 17, 18, 20, 21, 22, **312—314, 315, 419, 437—438, 439.**
A. Men [ps.] vt. Buk V.
Anonüümsed autorid 44, 53, 60, 67, 78, 91, 155—157, 158—159, 269, 300, 302, 306—307, 308, 309—310, 311, 318—323, 455, 474.
Antson Aleksander 1899—1945 18, 22, **55, 339, 357, 367, 382, 389, 410.**
Anvelt Jaan 1884—1938 307.
Aquino Toomas vt. Toomas Aquinost.
Arvelius F. G. 1753—1806 13, 14.
Astor P. [ps.] vt. P. Astor
A. T. *278, *281.
Augustinus 354—430, nn. ristiusu kirikuisa 212, 289, 484.

Bacon Francis 1561—1626, inglise filosoof ja riigimees 485.
Barbarus Johannes [ps.] 1890—1946 17, 18, 21, **348—350, 375—377.**
Benecke, Balti sakslaste saadik Vene riigiduumas 1909. a. 227.
Bergmann Jaan 1856—1916, Paistu pastor, luuletaja 237, 359.
Berkeley George 1684—1773, piiskop Iirimaal, filosoof-idealist 484.
Berthold, Liivi piiskop 1196—1198 83.
Bismarck Otto von, 1815—1898, Saksa kantsler 285 jj.
Borch B. v. d., ordumeister 1471—1473 103.
Borgiad, Itaalia aadlisugukond, paavstidena võimul XV—XVI saj. 58.
Bornhöhe Eduard [ps.] 1862—1923 16, 22, 24, **107—110.**
Brastin(š) E. * 1892, läti kunstnik, püüdis luua läti «rahvuslikku usku» 390.
Brunberg Ed. vt. Bornhöhe Ed.
Bruno Giordano 1548—1600 60, 207.
Bryan William J., USA riigimees Esimese maailmasõja ajal 295, 363, 365.
Buck V. vt. Buk V.
Buddha Gautama 550—480 e. m. a., india usundiasutaja 23.
Buk Villem 1874—1941 15, 20, **316—317.**

Calvin Johann 1509—1564, ristiusu nn. reformaator 112, 287, 368.

Caspar, Saare piiskop 1419—1423 **86—90.**
Christian, Saare piiskop pärast 1423. a. 86.
Christiani, Balti-saksa pastor Eestis XIX saj. 139.
Cisneros, Hispaania suurinkvisiitor 1507—1527 65.
Constantinus I 280—337, Rooma keiser 58.
Cyrillus vt. Kyrillos

Darwin Charles 1809—1882 229, 362, 377, 460.
Deza, Hispaania suurinkvisiitor 1496—1507 66.
Diogenes (Sinopest) 412—323 e.m.a., filosoof-küünik 41.

Eisen Matthias Johann 1857—1934 16, 17, 20, 22, **112—118, 131—132.**
Emajõe Ööbik — Lydia Koidula aunimi tema kaasajal ja hiljem.
Engels Friedrich 1820—1895 8.

Faehlmann F. R. 1789—1850 14 jj., 16.
Fahrensbach Wilh. ca 1400 88—90.
Ferdinand VI, Hispaania kuningas 1746—1759 67.
Ferrer, kooliõpetaja 45, 287.
Filipp vt. Philipp.
Florenzio A., Hispaania suurinkvisiitor 1517—1521 66.
Franklin Benjamin 1706—1790 64.
Franz Joseph I 1830—1916, Austria keiser 296 jj.
Friedrich II 1194—1250, Saksa keiser alates 1220. a. 85.

Galilei Galileo 1564—1642 61.
Girgenson, Räpina abipastor k. saj. algul 229.
Goethe Johann Wolfgang 1749—1832 229.
Gori [ps. = Agori, Vello, end. Tõnisson, Georg] 1894—1944 16, 21, 22 ***54, *214, *249, *354, 354—356, *394, *419, *436.**
Gregorius I, paavst 590—604 59.
Gregorius VII, paavst 1073—1085 60.
Gregorius IX, paavst 1227—1253 60.
Grenzstein Ado 1849—1916 16, 226.
Guyot, prantslane-lendur 63.

Haava Anna 1864—1956 17, 21, **73, 75—76.**
Haavaoks Paul *1924 **514.**
Haeckel Ernst 1834—1919 229.
Hamsun Knut 1859—1952 398.
Harnack Adolf 1854—1930 207.
Ha-ve [ps.] vt. Valtman H.
Heine Heinrich 1797—1856 238, 291.
Heinrich I, Saksa kuningas ja Rooma keiser 919—936 104.
Helena, Püha Helena †328, Rooma keisrinna, katoliku kiriku pühak, naelasseppade patroon 442.
Henrik (Henricus de Lettis, XIII saj. algul) 77, 83, 84.
Heraklides A. [ps.] vt. Treimann A.
Herodotos ~ 484—425 e. m. a., kreeka ajalookirjutaja 471, 473.
Herrmann Emil 1812—1885 teoloogiaprofessor ja kirikupoliitik Berliinis 210.
Hint Aadu *1910 21, 22, **242—247, 420—435.**
Hollmann R. G. 1798—1858, Tartu pastor 15.
Homeros ~ 800 e.m.a., «Iliase» ja «Odüsseia» autor 441, 442.
Hughes Charles E. USA riigimees XX saj. algul 364.

Hupel A. W. 1737—1819 103.
Hurt Jakob 1839—1906, pastor, vanavarakoguja 20.
Hurt Rudolf, pastor Tallinnas XX saj. algul **235**, 236, 237.
Hypatia †415, naisfilosoof 59.

Ignati Jaak XVII/XVIII saj. v. köster-koolmeister, eestlane 131.
Ihering, Eesti piiskop 1638—1657 116.
Illidor 287.
Innocentius III, paavst 1198—1216 60.
Innocentius IV, paavst 1234—1254 60.

Jaak vt. Ignati Jaak.
Jaak Tiibus [ps.] vt. Kitzberg A.
Jaama Kristjan, agronoom 470.
Jacobson Carl Robert 1841—1882 15, 16, 21, **82—85.**
Jakobson August *1904 17, 22, 25.
Jakobson Viktor 1898—1924 ***202, *264, *382.**
Jannsen Johann Woldemar 1819—1890 372.
Jansen Ea *1921 14.
Jentson K. *1879 ***293.**
Jesaia (Iescha Jah), kahe juudi prohveti nimed: esimene elas 740—690 e. m. a., teine 540—500 e. m. a. Kummagi kirjades koosneb P. «Prohveti Jesaia raamat» 71.
J. M. ***324.**
Joonas (umb. 785—745 e. m. a.), Iisraeli prohvet, legendi järgi viibis kolm päeva valaskala kõhus 253, 364.
Järv Jaak, 1852—1928 16, 210.
Jördila-Jaskala [ps.] **240.**
Jürmann Michael 1883—1923, Tarvastu pastor 208, 228.

Kaal Aira *1911 **478—480.**
Kakenwald P., õigesti Kaikkivalta või Kaukovalta, eestlaste ristija XIII s. algul 84.
Kallas O. *1929 ***492.**
Kallas R. G. 1851—1913, Peterburi Eesti-Jaani koguduse pastor 233.
Kallis Oskar 1891—1917 ***233.**
Kalvin vt. Calvin
Kangasmaa [ps.] ***226.**
Kapp Aleksander †1940, Tallinna Kaarli koguduse pastor, praost 205, 208.
Karl Suur 742—814, Frangi kuningas ja Rooma keiser (800) 59.
Karl II (Carlos), Hispaania kuningas 1665—1700 67.
Karl III (Carlos), Hispaania kuningas 1759—1798 67.
Karl IV (Carlos), Hispaania kuningas 1798—1808 67.
Karl V 1500—1558, Saksa keiser ja Hispaania kuningas, Philipp II isa 67.
Keppler Johannes 1571—1630 61.
Kerem Arnold *1893 Palamuse pastor 359.
Kippel Enn 1901—1942 16.
Kitzberg August 1855—1928 16, 22, **94—99, 358—361.**
Knak Gustav 1806—1878, pastor Berliinis 32, 35.
Koidula Lydia 1843—1886 77, **82, 141.**
Kolka Romanov vt. Nikolai II
Konstantin vt. Constantinus

Kopernik(us) Mikolaj (~Nicolai) 1473—1543 31, 61.
Kotta Felix *1910 **493—494.**
Kreutzwald F. R. 1801—1882 15, 16, 21, 22, **29, 31—36, 40—52, 77, 137—141.**
Kruberg J. vt. Kruustee J.
Krusten Otto 1888—1937 ***324, *410.**
Kruus Hans *1891 22, **86, 103.**
Kruustee Juhan 1884—1941 22, **261—263.**
Kuiko Jaan ~1670 (Põltsamaalt) 117.
Kukk Jakob 1870—1933, esimene Eesti ev.-lut. kiriku piiskop 360.
Kunder Johann 1852—1888 16.
Kuusik P. *375.
Köhler Johann 1826—1899 15.
Kyrillos, Aleksandria piiskop ~ 415. a. 59.

Laht Uno *1924 **512—513.**
Leibnitz G. W. 1646—1716, filosoof-idealist 229.
Leidenfrost J. G. 1715—1794, professor Duisburgis 69.
Leinberg Juhan 1812—1883 143 jj., 152 jj.
Lenin Vladimir Iljitš 1870—1924 8, 9, 307, 349.
Lensin P. 115
Leo X, paavst 1513—1521 60.
Leskin G. 20
Lilienbach Juhan 1870—1928 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, **37, 41, 42, 43, 45, 54, 106, 111, 133, 135, 179—180, 201, 214, 232, 248, 253, 266—267, 302, 303, 311.**
Lintrop Jaan *1885 18, 22, **249—252.**
Lipp Martin 1854—1923, Nõo koguduse pastor 112, 115.
Loaisa, Hispaania suurinkvisiitor 1545—1555 67.
Louis XIV †1715, Prantsuse kuningas 345.
Loyola Ignatius 1491—1556, Jesuiitide ordu asutaja 60, 287.
Lubi August *1877, I Vene riigiduuma saadik Eestist 293.
Luce J. W. L. von 1750—1842 13, 14.
Lumet Huko *1907 21.
Luther Martin 1483—1546, ristiusu reformaator 18, 20, 32, 106, 191—192, 209, 285, 287, 290, 364, 365, 368, 413.
Läti Henrik vt. Henrik

Maltsvet (prohvet) vt. Leinberg Juhan
Manninen Ilmari 1894—1935 117.
Manrique A., Hispaania suurinkvisiitor 1523—1535 66.
Marie Antoinette 1759—1793 301.
Marx Karl 1818—1883 349.
Masing Richard, pastor Rakveres 1901—1907 241.
Maurach Chr. M., pastor Paistus 1849—1853 117.
Medicid — Itaalia aadlisuguvõsa, valitses Firenzes XV—XVIII saj. 57.
Meinhard, piiskop, 1125—1196 82.
Men A. [ps.] vt. A. Men
Mering A. *1903 21.
Merkel Gabriel 1769—1850 14.
Metsanurk Mait 1879—1957 16, 17, 22, 25, **325—337, 383—388.**

Mgi O. vt. O. Mgi.
Mihkelson Fr. vt. Tuglas Fr.
Mustonen G. A. F. 1856—1927 20.
Mõru Mart [ps.] vt. Tikerpuu G.
Mäeots Paul *1921 21, **456.**
Mändmets Jakob 1871—1930 17, 18, 22, **254—259.**
Mölder Vassili 1878—1943 15, 20, **202—203, 269—270.**
Mürk Madis [ps.] **264—265.**

Napoleon I Bonaparte 1769—1821 67, 301.
Neero, Rooma keiser 57—68, 301.
Nikolai II Romanov, Vene tsaar 1894—1917 927.
Nikolaus (Nicolaus) V 1398—1455, paavst 59.
Nieuwenhuis D. 209, 212.
Nitzsch F. 207.
Nurme Minni *1917 21, **100—102.**

Okas [ps.] vt. Kallis, O.
Olli E. [ps.] **475—477.**
O. Mgi 155.

Paas Anna *1895 **495—512.**
Pannekoek Anton 211.
Parumeeter [ps.] vt. Promet A.
Parve Ralf *1919 23.
P. Astor [ps.] **260.**
Paulus †67, Kristuse apostel, UT kolmeteistkümne epistli autor; Pauluse epistlid on kristliku teoloogia aluspõhjaks 237, 361.
Pavlov Ivan Petrovitš 1849—1936 460.
Peeter Karageorgievitš, Serbia kuningas Esimese maailmasõja ajal 296.
Pessimist [ps.] Jentson K.
Peterson Adam 1837—1918 16.
Peterson Ernst vt. Särgava E.
Peterson Kristjan Jaak 1801—1822 14.
Philipp II 1555—1598, Hispaania kuningas 67, 211.
Philipp III, Hispaania kuningas 1598—1621 67.
Philipp IV, Hispaania kuningas 1621—1665 67.
Philipp V, Hispaania kuningas 1700—1746 67.
Popovski 460.
Preisi Willem=Wilhelm I, Saksa keiser.
Proletaarlane V. [ps.] vt. Mölder V.
Punga Gustav, Kursi pastor 1888—1928 237.
Põrk Aleksander 1873—1933 390, 393.
Päts Konstantin 1874—1956 367, 457.
Pöögelmann Hans 1875—1938 17, 18, 20, 21, 22, 23, **71—72, 119, 189, 191—192, 204—213, 235—239, 278—279, 283—292, 295—299, 300—301, 302, 362—365.**

Rajestik I. [ps.] 22, **181—182.**
Rasputin Griša (Grigori Jefimovitš) 1871—1916, vene munk, Nikolai II mõjukas nõuandja 249, 298, 307.

Raudkepp Leopold 1878—1952, pastor, kristliku rahvaerakonna liider 367.
Raudsepp Hugo 1883—1951 17, 19, 23, **368—374.**
Reinvald Ado 1847—1922 15, 17, 18, 21, 22, 42, 45, 61, 130.
Rennit J. 117.
Romanov vt. Nikolai II.
Rooskaja H. [ps.] vt. Pöögelmann Hans
Rousseau J. J. 1712—1778 229.
R. S. vt. Sallmann R.
Russell A. J. †1916 («Ainult patustele» autor) 420, 428.
Rut(h)enberg J. J. G. Otto von 1802—1864, balti-saksa ajaloolane 84.
Rütli Joh. O. *1871, I Vene riigiduuma liige (Eduerakonna kandidaat) 293.

Saal Andres 1861—1931 16.
Saar Henrik 22, **351—353.**
Sallmann R. 233.
Salomon, Juuda-Iisraeli kuningas umb. 970—930 e. m. a. 343.
Saul, esimene Iisraeli kuningas (†1012 e. m. a.) 164.
Savonarola Girolamo 1452—1498, dominikaanlane, Medicite vastane 57.
Schulzenberg, Vene I riigiduuma liige 227.
Scopes, kooliõpetaja 362 jj.
Siebeck («Usundipsühholoogia» autor) 207.
Sinkel Aristarch *1912 16, 20, 22, **120—129.**
Sirge Rudolf *1904 22.
Smuul Juhan *1922 17, **457—473.**
Solomõkova I. 15.
Spinoza Baruch 1632—1677 229, 435.
Stamfer W. 207.
Stefanus, esimene paavst (a. 253) 59.
Stegmann, pastor Kroonlinnas XIX s. lõpupoolel 141.
Suits Gustav 1883—1956 17, 21, 22, 23, **38, 268, 304—305.**
Sutor Albert 1719—1758, Kambja pastor 131.
Svjatopolk-Mirski, vürst, I Vene riigiduuma liige 206.
Sõmer, T. 62—64, 68—70.
Särgava Ernst 1868—1958 15, 17, 18, 22, 25, **160—178.**
Sütiste Juhan 1899—1945 17, 21, **57—58, 451, 453—454.**

Zimmermann, Kambja pastor 1772—1793 117.

Taavet (David), teine Iisraeli kuningas 320, 343.
Tabelinus 84.
Tabreo, Hispaania suurinkvisiitor 1535—1545 67.
Tallgren A. M., Dr. 1885—1944 113, 116.
Tammsaare A. H. 1878—1940 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, **25, 39—41, 215—225, 271—277, 341—347, 411—418, 440—449.**
Tassa Aleksander 1882—1955 19.
Teras, eduerakonna saadik Vene I riigiduumas 1909 227.
Tetzel Johann 1465—1519, dominikaanlane-munk, kelle indulgentsiatemüük Martin Lutherile põhjuse andis teeside kinnitamiseks Wittenbergi lossikiriku uksele (31. X 1517) 285.
Theodosius 346—395, Rooma keiser 59.

Theophilus, Aleksandria piiskop 389 59.
Thomas vt. Tomas Aquinost
Tiibuse Jaak vt. Kitzberg A.
Tikerpuu Gustav 1883—1913 **281—282.**
Timotheus, apostel Pauluse (vt.) õpilane I s. 361.
Togliatti Palmiro *1893 468.
Tolstoi Lev 1828—1910 228.
Tomas Aquinost 1225—1274, dominikaanlane, skolastika peaesindaja; tema «Summa theologiae» (=ülim jumalaõpetus) on tänini katoliikluse kogu õpetuse aluseks 484.
Tooming Osvald *1914 22, **481—491.**
Torquemada Thomas 1420—1498, esimene Hispaania suurinkvisiitor 66, 344.
Treumann Aleksander 22, 23, **59—61, 66—67.**
Treumann L., pastor ja linnanõunik Tartus 1923—1940. a. 436.
Truman Harry *1884, USA president 1945—1952 468, 469.
Tšehhov Anton 1860—1904 457.
Tuglas Friedebert [ps.] *1886 17, 22, ***304, *305.**
Tõnisson Mats 1853—1915, koolmeister ja kirjamees (kalendritegija) 236.

Ufer A., raamatukaupmees Tallinnas XX s. algul 235, 236.
Urgas, valenimi R. G. Kallasele
Utuste Kustas 1884—1941, taarausu asutaja 390 jj., 394.
Utuste Maarda (=Lepp-Kirschbaum Marta) 1883—1940 390 jj., 393.

Vahtra Jaan 1882—1947, kunstnik 22, **183—187.**
Valdemar II 1170—1241, Taani kuningas 84.
Valtmann H. 1909—1943 ***367.**
Vardi Sophia [ps.] vt. Utuste Maarda
Vares J. vt. Barbarus J.
Varres, pastor XX saj. algul 237.
Weitzenberg Juhan 1838—1878 15, 16.
Veske Mihkel 1843—1890 21, **155—157.**
Westhard, Semgallia vürst XIII saj. 85.
Vibuane Kosto [ps.] ***241, *295.**
Vilde Eduard 1865—1933 15, 16, 17, 18, 22, 23, 25, 26, **79—81, 143—154, 193—200, 226—231, 241, 280, 293—294, 366, 378—381, 390—393.**
Wilhelm I, Saksamaa keiser 1871—1888 285.
Wilhelm II, Saksamaa keiser 1888—1919 285, 298.
Wilhelm Modenast, piiskop († 1251) 81.
Williгerode A. H. 1816—1893, pastor ja kirjanik 139.
Willmann F. W. 1746—1819 13, 14.
Wilson W. Th. 1850—1924, USA president 1913—1921 295.
Vladimir, «Poola kuningas» (lk. 85) — tegelikult Polotski vürst.
Voltaire F. M. A. 1694—1778 204, 229.
Wolthus(en) von Herse, Joh. † 1471, Liivi ordumeister 105.

AINEREGISTER JA SELETAV SÕNASTIK

Ainemärksõnade viited osutavad olulisematele ateistlikele teemadele ja motiividele. Tähendusseletused on antud sõnadele (ja nimedele), mis tekstis ja Õigekeelsuse Sõnaraamatus (Tln., ERK, 1960) mitteküllaldaselt seletatud või hoopis seletamata. Kirjanduslike žanride nimetustele järgneb loetelu kõigist selles valimikus trükitud vastava žanri teostest. Sõnastik sisaldab ja seletab samuti piiblifraase, jumala, kiriku ja pastorite pilkenimetusi jne.

Aabel — Aadama teine poeg, kelle ta vanem vend Kain maha lõi (P. I. Moos. 4. ptk.) 343

Aadam — esimene mees (inimene), kelle jumal piiblimüüdi järgi «põrmust» (=mullast) meisterdas («lõi»). Vt. P. I. Moos. 2 ptk. 19—25 salm. 53, 54, 171

aamen — heebrea k. `nii on`, `tõesti nõnda`. Kristlik jutluste, palvete jne. lõpetussõna. Vt. näit. lk. lk. 246, 280, 307, 366.

abtiss — nunnakloostri naisülem 107 jj.

ad majorem Dei gloriam (lad. k.) — `jumalale (veel) suuremaks auks` jesuiitide (vt.) lipukiri 287, 290.

adventistid — lahkusulised kristlased, «seitsmenda-päevapühad»: pühitsevad laupäeva, keelduvad sealiha söömast (vegetariaanlased), ootavad «viimast päeva»; sageli keelduvad sõjaväeteenistusest (relva tarvitamisest) 457

Aeskulapios=Asklepios, vana-kreeka arstikunsti-jumal.

aforismid 21, 41, 42, 45, 133, 204, 214, 295, 457

agitvärsid 303, 348—350

ahne pastor 141, 149, 193 jj., 202, 226, 241, 354 jj.

ahv 363*

ahviprotsess 362 jj., 369

Aialon (~Ajalon) — linn Palestiinas, mille lähedases orus Joosua «kuu seisma pani» ligi päevaks. (P. Joosua raam. 10 ptk. 12—13 salm) 343

«Ainult patustele» — A. J. Russelli («Vahitorni» liikumise algataja) teos, nn. oxford-liikumise (vt.) piibel 420, 421, 431.

Aleksandria raamatukogu põletamine 59

Allah — araabia k. `jumalus`, islamiusuliste jumala nimi 23.

allegooriad 111, 130, 232

Ambla 229

Ameerika pärisrahvaste usk 344

Andaluusia 344

anekdoodid 179—180, 253, 311, 354—356

Antikristus — (=Kristuse vastane) juudakristlased hüüdsid nii keiser Nerot.
apokriiva (raamatud)=apokrüüfid — raamatud piiblis, «mis ep ole küll nii kalliks peetud kui püha kiri, aga ometi head on lugeda», s. t. kiriku poolt pühaks tunnustamata osad piiblis
apostel 477
apostellik kirik 13, 360
armulaud, armulaualeib, armulauaviin 274, 466.
armulaud surmamõistetule 332.
armuõpetus (=evangeelium) 147.
artiklid 8—28, 31—36, 46—51, 63—65, 66—70, 112—118, 204—213, 226—231, 235—239, 283—292, 341—347, 362—365
asko 392
ateist 371, 458
Austria (riik) 295 jj.
avemariia — *Ave, Maria* (lad. k.) 'tere, Maria' — rooma-katoliku kristlaste palve algussõnad; ka terve selle palve nimetus 59

Baabeli torn vt. Paabeli torn
Baal — semiidi jumal (heebrea k. 'isand', tähenduses nagu eesti k. 'issand'), kellele toodi inimohvreid; piibli Jehoova peamisi vastaseid «ebajumalaid» 221, 343
ballaadid 21, 100—102, 179—180
balti aadel 59, 78, 142, 230
balti(saksa) pastor 71, 147, 155 jj., 158 jj., 229, 236, 237, 358 jj.
balti-saksa kirik 10 jj., 59—60, 158 jj.
baptistid — lahkusulised kristlased, Rootsist Noarootsi ja Vormsisse toodud (1873), sealt üle maa levinud baptismi pooldajad; ristivad täiskasvanuid («usuristimine»), taotlevad «Pühavaimu osadust». Suurim sekt Eestis 152, 457, 468
Berliin 31
Betlehem (~Petlem) — linn, kus legendaarne Kristus sündinud 263
Bileami (Piileami) eesel — kõnekäänuks saanud Arami prohveti Bileami eesel, kes kõneles inimkeelt, kui peremees teda mõistmatult peksis (vrd. P. IV Moos. 22. ptk. 22—34 salm) 46, 343
Braama=Brahma — sanskriti k. 'kõikjal olev hing', india usundi üks põhimõisteid, hiljem personifitseeritud ka jumalaks 39
Breemen 212 jj.
budausk (vt. nimereg. Buddha) 341

canticum=koraal, vaimulik laul 21

Datan 89
Dayton 362 (Linnas oli 1950. a. 250 tuh. elanikku)
diakon — kreeka k. 'teener', algkristlastel: kogudusevanem; hernhuutlaste vennastekoguduses: koguduse ülem; katoliiklastel: alam vaimulik; evangeelses kirikus: abipastor 148, 149

dogma 206, 208
dollarikristlane 369
dominikaan=dominikaanlane 60

ebajumal — tänapäevalikus usundilises käsituses: kõik teiste usundite jumalad. Heebrea «prohvetite» käsituses: puust, kivist, mullast jne. jumalakujud, kellele ohverdatakse (P. nimetuse järgi ka: sitajumalad) 342
ebausk — peale tavalise tähenduse (igasugused põhjendamatud arvamused, nagu näit. see, et reede, 13. kuupäev on õnnetuste päev jpm.), eriti piiblis: usk ebajumalaisse (vt.) 138, 139, 342 jj., 373, 440
«Edasi» — pärast Oktoobrirevolutsiooni Leningradis (Peterburis) ilmunud eestik. ajaleht 316, 317
eduerakond — 1905. a. tegutsenud Eesti Rahvameelne Eduerakond (liider Jaan Tõnisson), üldiselt Vene kadettide programmiga kodanlik-tagurlik partei 205, 226 jj., 287
eesel (kõnelev) vt. Bileami eesel
eesli lõualuu vt. Simson
eestpalve~eestpalumine vt. palve
Eeva (Heva) — heebrea k. hhavva 'eluandja', P. loomismüüdi järgi Aadama küljeluust meisterdatud esimene naine (P. I. Moos. 2 ptk. 21—23 salm ja 3 ptk. 20 s.). Tema edev õunasöömine keelatud puust paradiisi-aias tõi maailma kristlikus dogmaatikas keskseks kujunenud mõiste — pärispatu (vt.) 48, 53, 171, 312, 313
evangeeliumi luteruse=evangeeliumi luteri (vanamoodne rahvapärane, pilketooniline häälduslviis)
«El Alalaya» — Hispaanias ilmunud ajaleht XX s. algul 65
Elias — P. prohvet, kes läks elusana «tulisel vankril» taevasse (P. Kuningate r. 2 ptk. 11 salm) 46
elusalt põletamine 363, 389, 410, 419 (vt. ka tuleriit)
elusalt sissemüürimine 96 jj.
epigrammid 21, 42, 53, 55, 73, 106, 130, 133, 135, 232, 357, 367, 382
epistel 226 jj. (vt. ka kiri); UT-s: apostli manitsus- või õpetuskiri kogudusele
Ester — nimitegelane ühes vana-heebrea novellis, Ahasveruse ilus naine 299
ettekuulutus 347
evangeeliumikirik 237, 358 jj.
evolutsiooniteooria 362 jj., 460

faktid (kiriku ajaloost) 59—61, 66—67, 82—85, 103—105, 112—118
fanaatik ehk poolearuline 113; taval.: usumäratseja
följetonid 351—353, 358—361, 390—393

galeeriori=galeerivang — aerutaja-sunnitööline (sõja)-laeval 66
Getsemane vt. Ketsemane
Gibeon — heebrea k. 'künkalinn', paik, kus päike rahvajuhi Joosua käsul terve päeva «seisis» (P. Joosua r. 9 ja 10 ptk. Vrd. ka Aialon) 343

halleluuja! — heebrea k. Hallelujah 'kiitke Jah(vet)', Taaveti lauludest koraalidesse jm. püsima jäänud kiidusõna, hõiskefraas 246
Halliste 229
haridus ja pastor 140, 159, 208
Helena, Ilus Helena — antiikaja ilusaim naine, Zeusi ja Leda tütar 442
helmenöör=palvekee, roosikrants
Herrenhuudi ususelts=hernhuudi usulised 147 jj.
hierarhia vennastekoguduses 150
hiidlane ja pastor 311
hing («surematu») 333, 411, 461, 478
hingekarjane=pastor (vt.)
Hispaania 65 jj., 344
Hollandi 344
hoolduskirjandus 14
hoolekandja (vennaste koguduse) 148, 150
hunt lambanahas 248. Vrd. Matteuse ev. 7 ptk. 15 salm, kust see fraas alguse on saanud; öeldud seal valeprohvetite kohta.
huumor 18, 253
häbipink 79, 112, 116 jj.
häbipost 79, 131, 132
härraskirik 238
hümnid 21
hüppajad — usulahk, mille pooldajad palvetundides ekstaasi sattudes hüppama hakkavad; muus osas nagu baptistid (vt.). Ka «kargajateks» kutsutud 355
hüüdja hääl (kõrbes) — fraasiks saanud nn. Ristija Johannese eneseiseloomustus (Johannese ev. 1. ptk. 23. salm); piltlikus tähenduses: kasutu, vastukõla mitte leidev manitsus 201, 304

igavene elu — kristluse jpt. usundite dogma edasi elamisest pärast surma, ristiusus esialgu hingena, pärast liha ülestõusmist (vt.) vaimuliku ihuna (taevas, põrgus) 349
igavene juut=Ahasverus, legendikuju, kelle saatuseks on igavesti maapeal ekselda, surma leidmata 342
igavik 342
ihunuhtlus (vt. ka peks) 271 jj.
Iisaku kiriku (Leningradis) kellad 297
ilmalaps 143, 150
ilmeksimatuse dogma 61, 344
ime 63—65, 68, 342, 447
imetegu (van. imetöö) 139, 344
inglid 318, 349
Inglismaa (kirik) 345
inimene ja jumal 38
inimese «loomine» 53
inimohver (usutalitusel) 95 jj.
inkvisitsioon (ehk «Püha kirikukohus») 60, 66 jj., 68 jj., 112 jj., 267, 269, 270, 344, 363, 364

Isa ja Poeg — kristliku kolmainsuse (vt.) kaks liiget: jumal Jehoova ja «lihaks saanud» Jeesus Kristus 306, 350
Isa, poeg ja pühavaim=kolmainsus. «Isa, poja ja püha vaimu nimel» alustavad kõik ristiusu vaimulikud oma usutalitusi
Issameie palve vt. Meie isa p.
Issameie paroodiad vt. paroodiad
Issand — algup. isand, härra; nii Issand (jumal) Jehoova kui ka Issand Jeesus (Kristus); ladina k. dominus 280
Issanda ihu (ja veri) — kristlik kannibaalsus, süüa oma inimesepojast jumala (Kristuse) liha (armulaualeiva kujul) ja juua verd (armulauaveini kujul) — Kristuse mälestuseks 346 jj.
«Issanda koerad» 60

Jahve vt. Jehoova
jalgpakk 112 jj., 131, 132
«Jaunakas Zinas» — läti ajaleht kodanlikul perioodil 390
Jeesuke=Jeesus vt. ka Kristus 160, 262
Jehoova (Jehova) — ristiusku üle võetud juudi jumala nimi, kolmainsuse isa-osa; ka vana heebrea jumalanimi (`Jah` või `Jahve` kujul) 138, 316, 343, 344, 345, 347
Jeruusalemm — linn Palestiinas. Kristlaste püha linn, tihedalt seotud mütol. Kristuse kannatuslooga. Peale maapealse Jeruusalemma on kristlaste kujutluse järgi olemas ka taevane, kuldväravate ja kõige luksusega paradiisi-linn 284
jesuiidid, jesuiitide ordu 61, 287, 299, 344
joomine (viina) 116, 249
joonistused vt. illustratsioonid
Joosua (heebrea k. Jehošua `Jahve õnnistus`) — juudi mütoloogias Moosesejärgne rahvajuht. Vrd. ka Aialon ja Gibeon 209
juhtkiri 300—301
juhtoinas — üks (Kreutzwaldi) pastorinimetusi 140
jumal 36, 39 jj., 43, 133, 206, 210, 274, 275 jj., 300 jj., 307, 312 jj., 327, 342 jj., 347, 356, 358 jj., 373, 391, 427, 440 jj., 456, 475 jj.
jumalaarm=armulaualeib ja -viin
jumala asemik (maa peal) — vaimulik, ka paavst 39, 61
jumalaema — Neitsi Maria 314
jumalakartus 359
jumalakoda vt. kirik (hoone)
jumala kuulutaja=misjonär (vt.)
jumala laip 349, 456
jumalalaps 150, 369
jumalamees=vaimulik; rahvak. irooniline pastori- ja palvevenna nimetus
jumala ori=munk, nunn
jumalaotsija 390
jumalariik 307
jumalasalgaja 316, 371
jumalasulane=pastor 316, 318
jumalasõna vt. piibel; ka jutlus
jumalasõna sulane=pastor

jumalasõnn — nii nimetab Barbarus pastoreid 349
jumalateenistus 114, 120—125, 150 jj., 242 jj., 323
jumalateenistuse paroodia 293—294
jumal ja inimene 38
jumal ja keiser 295 jj.
Jupiteri (planeedi) Kristus 312
jutlus 233—234, 241, 242 jj., 316, 399
jutluse paroodia vt. paroodia
jutustused 94—99, 131—132, 160—178, 183—187, 457—473, 481—491, 495—512
jutustused-unenäod 266—267, 318—323
juudas (Juudas) — Judas Iskariot, Kristuse jünger; reetis oma õpetaja — olgugi jumala tahtel — aga enda vastutusel. Selles üks kristluse vastuolusid. Juudase nimi tänini reeturi, isegi kuradi sünonüüm 89, 286, 313
juudi jumal 347
juudiusk 343
jõulud 193 jj., 261 jj., 268, 493 jj.
jõuluevangeelium — «jõulu(rõõmu)sõnum» (tekst: Luuka ev. 2. ptk. 1.—20. salm) 278, 283 jj.
jõululaps (=Kristus, vt.) 268
jõululaulude paroodiad vt. paroodia
jõuluõhtu, jõuluöö (24. XII) 278, 339
jünger (Jeesuse õpilane; nende loetelu vt. Matteuse ev. 10. ptk.) 160, 313, 477

kaak = häbipink, häbipost (vt.)
kaamel läheb läbi nõelasilma (enne kui rikas taevariiki) — Kristusele suhu pandud, fraasiks muutunud võrdlus (Matteuse ev. 19. ptk. 24. salm). Kontrast pole originaalkeeles nii terav, sest nekeb (heebrea k.) = 'jalgvärav, mulk', mitte aga (suka)nõelasilm.
Kaana pulm — sündmus, kus Kristus olevat teinud oma esimese imeteo, muutes vee viinaks (Johannese ev., 2. ptk. 1.—11. salm)
kaardimäng kuradiga 184 jj.
Kaarli kirik (Tallinnas) 236
Kaarma kirik 115
Kadrina (Katharina) kirik 117
kaelrauad 131
Kain — piiblimüüdis esimene mõrvar, vennatapja (I. Moos., 4. ptk. 5.—8. salm; vt. ka Aabel) 320, 343
«Kaja» — kodanlik ajaleht, «Maaliidu» (tagurliku põllumeeste erakonna) häälekandja 365
«Kalevala» 341, 347
«Kalevipoeg» 341
kalott ~ kaloodužnik 306
Kambja (kirik, kihelkond) 113, 117, 131 jj.
kandidaat (teoloogia) — veel mitte koguduse «peale» määratud noor pastor, ka nn. «usuteaduse» kõige madalam kraad.
kantor vt. köster
kantsel — luteriusu pastori jutlustamiskoht (kõnetool) kirikus 278 jj., 304

kapital ja kirik 301, 357, 389, 455
kapitalism 293 jj., 306
kari = kogudus (piltl.)
karikatuurid 44, 54, 78, 155, 202, 214, 226, 233, 241, 249, 264, 293, 295, 309, 324, 354, 367, 375, 382, 394, 410, 419, 436, 455, 474, 492
karistus, kristlik 112, 345 jj., 500 jj.
karistussalgad 266, 268, 269, 284
Karja (kirik) 117
karjane (lad. k. pastor) — Kristuse kohta («hea karjane»), pastorite kohta 11, 130, 146 jj., 237 jj. (vrd. hingekarjane)
karja talutuse oinas — Kreutzwaldi pastorinimetusi 139
Karksi 95, 97
katekism(us) — küsimuste-kostuste vormis käsu- ja usuõpetuse õpik (eriti kuulus: «Lutheri väike katekismus ehk meie ristiusu 5 peatükki») 78, 114, 229
katoliiklane 344, 345, 468
katoliiklus = katoliku usk, katolitsism 112, 368
keiser 133, 192, 298, 307
«keiser, usk ja isamaa» — tsaari-Venemaa deviis sõdureile
kellamees (kiriku kõige alam ametimees) 129, 131
kellakoti raha 132
Ketsemane — mõis Jeruusalemma ligidal, mille aias Kristus olevat vahistatud (Matteuse ev. 26 ptk. 36 salm) 71
ketser 58, 59, 364
ketserikohus 100—101
Kiibeon vt. Gibeon
«Kiir» — bolševistlik ajaleht (kuni 1917) 307
kindral 295
kindralinkvisiitor = suurinkvisiitor (vt.)
kiri vt. kirjad
Kiri = Pühakiri, püha Kiri — piibel 202 jj.
kirik — kirikuteenistus (näit. lauakirik) vt. jumalateenistus
kirik — hoone, ruum 24, 120, 138, 284 jj., 302, 303, 304 jj., 311, 456
kirik — organisatsioon, võim 24, 77, 94, 274, 371, 484
kirikhärra vt. pastor
kirik ja kool vt. kool
kirik ja rahvas 9 jj., 141
kirik ja riik 11 jj., 60, 346
kiriklik puur 132
kiriksand = kirikisand vt. pastor 158
kiriku ajalugu 59, 112 jj.
kirikukatsuja 131
kirikukell(ad) 24, 129, 261, 297, 323, 456, 513
kirikukogu 61
kirikukohus vt. inkvisitsioon
kirikukubjas 131 jj.
kiriku kukk — Kreutzwaldi pastorinimetusi 140, vt. ka 360
kirikukõrts 189 jj.
kirikulaul vt. koraal
kirikulaulu paroodiad vt. paroodia

kirikumaks 274
kirikumees — vöörmündri ülesandeid täitev palgaline teenistus-abiline (linnakirikuis)
kirikumõis (=kirikla) 147
kirikupoliitika 205 jj.
kirikupäev(ad) — kiriku kongress(id) 358 jj., 373
kirikusammas = häbipost (vt.)
kirikuskäija 138, 354
kirikusõnn — Kreutzwaldi pastorinimetusi (vrd. jumalasõnn) 139
kirikuteener — üldises mõttes: vaimulik; kitsamas mõttes — kirikumees (vt.)
kirikutool 284, 285
kirikutorn 300, 304
kiriku vangikoda 131
kirikuvanne 61, 86 jj., 106
kirikuvürst — vaimulik võimukandja, ka maapealset võimu omav vaimulik 439
kirikuõpetaja vt. pastor
kirjad 77, 86—90, 137—141, 316—317, 358—361, 457—473
kirjasõna — 1) piiblisalm, tsitaat; 2) piibel (üldse) (vt.)
klerikalism 295
klooster 24, 106, 107 jj.
Kodavere (kirik) 117
koertepoiss 131
kogudus (ja pastor) 228, 240, 304, jj., 308, 311, 386 jj.
kohtumõistmine 359
kohtupäev vt. viimne kohus
Kolgata («ehk pealae ase») — Golgatha, aramea k. «kolp», küngas Jeruusalemma lähedal, kus UT järgi Kristus kahe röövli vahele risti löödi 71, 314
Kolmain(s)us — Theodosius I (vt.) poolt Konstantinoopoli kirikukogul a. 381 lõplikult legaliseeritud kristliku jumala kummaline kvaliteet olla kolmes (Isa, Poeg ja Pühavaim) üks ja ühes kolm 137, 341, 342, 477
kolotka vt. jalgpakk
komöödia-katkendid 368—774, 440—449
kool ja kirik 139, 181 jj., 204 jj., 307, 371
koolmeister 139, 181, 218 jj.
koormatud ja vaevatud — vaesed, tööinimesed; fraas Kristusele omistatud sõnadest: «Tulge minu juurde kõik, kes teie koormatud ja vaevatud olete, mina tahan teile hingamist saata» (Matteuse ev. 11 ptk. 28 salm) 368
koraali paroodia vt. paroodia
kottiajamine (pastori) 245 jj.
kreedo vt. usutunnistus
kristlane 155, 344
kristlane-politikaan (vt. ka taevaliitlane) 367, 419
kristlaste tagakiusamine 344
kristlus 77, 138, 288 jj., 301
Kristus — heebrea k. sõna Messias 'salvitud mees' tõlge kreeka k. (christos 'salvitu'), legendaarse Jeesuse au- ja ametinimi; täielike tiitlitega: Issand Jeesus Kristus + metonüü-

mid, nagu Õnnistegija, Lunastaja, Jumala Poeg jpt. Isiku ajaloolisus täiesti tõestamata 16, 23, 48, 59, 138, 139, 156, 207, 212, 274, 287, 304, 306 jj., 312 jj., 332, 344, 349, 360, 368 jj., 419, 429, 500 jj.
Kristuse ihu ja veri vt. Issanda ihu ja veri
krutsifiks — ristilöödu kuju 500
kukk kiriku tornis 361
kuldvasikas — semiidi sõnnjumala heebrea vorm, piibli järgi üks juutide lemmik-«ebajumal» (vt.) (Vrd. II Moos. 32. ptk. 1.—8. salm) 343
kullajumal — (vrd. eelm.) 309
kupleed 264—265
kuradi armulaud 363
kuradi piibel = partii mängukaarte; selle lugemine — kaardimäng.
kurat — ristiusu «üksainus», kolmainsuse kõrval sama vägev ja võimas kui jumal (selle teoreetiline antipood), kuid palju populaarsem, eriti keskajal 184 jj., 307, 319 jj., 475 jj.
kurat! — vandesõna 14, 469
kutsutud ja seatud (jumalasõna sulane) — ristiusu vaimulike enese kohta käiv nimetus, mis vihjab nende ameti «jumalikule» päritolule 71, 383 jj.
Kõigevägevam — ristiusu jt. usundite tavaline jumalanimetuse eufemism 300
Kõikvõimas (vt. eelm.) 300 jj.
kõne 82—85
käsuparoodiad vt. paroodia
käsuõpetus — Moosese 10 käsku (kristliku kiriku poolt tunnustatud) 201, 309 jj., 514
käärkamber 295
köster 121, 131, 141, 240, 245

lahkusud 24, 26, 421, 457
lahkusuline 457, 458, 461
lahtine lugemine 150
lammas 111
laulatama («õpetajat kiriku peale») 360
laulatus 167, 351, 392, 393
leer, punane — ilmalik «leer» 513
leevitisi lugema — õigesti: leeviteid... noomituskõnet pidama (saksapärane fraas) 230
Leidenfrosti nähtus 69
Leningrad 316
Lepitusliit 425
liha ülestõusmine — ristiusu üks aruvastasemaid dogmasid 209, 349
liiderlik papp (ka popp) 249 jj., 255 jj., 265, 323, 382, 402
Liivi ordu 94, 103, 390
liivlased 82 jj.
liturgia — tegevus jumalateenistusel, peamiselt altari juures (kuna liturgilise teenistuse jutlused on lühikesed). Parodeerituna: 293

«Livonia» — balti-saksa üliõpilaskorporatsioon Tartus XIX/XX saj. 228
looduse seadus 63—65
loodusteadus 77, 137, 342, 459 jj.
looja 39—41
loomislugu vt. maailma loomine
lorijutlus vt. jutluse paroodia
loripink — Kreutzwaldi pilkenimetus kirikukantsli kohta 139
Lott — vaga mees, kes pääsis Soodoma ja Komorra hukkamisel, ja pagulasena mägedes purjuspäi ise oma tütred sigitas, kuna ta uudishimulik naine oli muutunud soolasambaks (I Moos., ptk. 19) 247, 343
lugija — vennastekoguduse jutlustaja 143, 149 jj.
lunastaja, lunastus 194, 411 jj.
luterlus 13, 457
lõpmatus 342
lühijutud vt. novellid
lüürilised luuletused 21, 45, 75—76, 119, 201, 268, 278—279, 304—305, 315, 437—438, 439, 456, 513—514, 515

maailma loomine 33, 35—36, 39—41, 341, 459 jj.
maailma lõpp vt. viimnepäev
maailmausund 77
maakera ja päike 46
Maarja (neitsi) vt. Maria
Maarjamaa 97, 98
maatamees 304
mammon 203
maosugu — H. Pöögelmannil pastorite pilkenimetus 279
Maria (neitsi) 59, 317
matus 125 jj., 214, 353, 378 jj., 392
Mehhiko 295
Meie isa palve — kristlaste tähtsaim palve, mille sõnad Kristus ise olevat dikteerinud (Luuka ev. 11. ptk. 2.—4. salm) 60, 366
memuaarid 183—187
metodistid — lahkusulised, tegutsevad Eestis 1907. a. alates. Püüavad «hingi päästa» äratustöö abil. Organisatsioon rahvusvaheline, mõjukas eriti USA-s 457
misjonileht 138, 139, 140
misjon(är), misjonitöö 73, 75, 307
Moolok — semiidi jumal, kellele toodi elusaid lapsi ohvriks tuleriidal; piltlikult — täitmatu isu sümbol 343
Mooses — mütoloogiline juudi seaduseandja, kes olevat jumalalt eneselt «10 käsku» vastu võtnud (II Moos. 20. ptk.) 63, 112, 222, 229
moraal 7, 209 jj.
Moskva 316
muhameedlane 344
munk, mungaseisus 59, 344, 368
mustad pingid vt. häbipink
musta mantli mees (pastor, luteriusu pastor) 81
must kägu — nii nimetas Kreutzwald pastoreid 138

mustkuub, mustakuuemees — luteriusu pastorite halvustav nimetus 139, 140, 477
mõisahärra 92, 143, 144
mõistatused 311
mõistus 29, 229
mõttelüürika 29, 37, 38, 42, 54, 61, 71—72, 75—76, 106, 202—203, 214, 248, 324, 339
mõttesalm vt. epigramm
Mõõgavendade ordu (asut. 1202) 83, 390
müürimine (elusalt) 95—97
müüridevahe — Kreutzwaldi kirikunimetusi
müüt 39—40

Naatsaret — Kristuse «isa» Joosepi üks kodukoht Galileas, kus ka Kristus olevat üles kasvanud 287 jj.
naise «loomine» 53
Nantes'i edikt 345
neitsi (~Neitsi), jumalaema ristiusus; ühe, kirikuajaloos palju vaidlusi tekitanud dogma järgi Kristus sündis naisest, kes mehest ei teadnud (neitsi Maria) 342
nelipühiusulised — USA-st imporditud (1925. a.) usulahu pooldajad, kes «püha vaimu» peavad «kolmainsuse» kõige tõhusamaks elemendiks. Tormilised palvetunnid, kus kõneldakse «võõraid keeli», kui vaim «peale» tuleb 457 jj.
Neptuni Kristus 313
NMKÜ (YMCA) — Noorte Meeste Kristlik Ühing — reaktsiooniline noorsoo-organisatsioon kodanlikes maades 425
Noorhärra — Kristuse pilkenimetus 307
novellid 181—182, 193—200, 215—225, 249—252, 254—259, 261—263, 318—323, 325—337, 378—381, 420—435
nõiaprotsess 100—101
nõiapõletamine 60, 97 jj., 103
nõid 97, 100—102

Oberon 89
Obskurant = pimedusemees, tunkelmann (vt.)
«Odüsseia» 347
ohver (elav) 95—97, 391, 392
oksford-liikumine 420 jj.
ood 21
ordu vt. Liivi ordu ja Mõõgavendade ordu
organist — orelimängija kirikus, enamasti köster (vt.)
orjus ja kristlus 212
oxford-rühm 420 jj.

Paabel = Baabülon, Babüloonia pealinn; piiblis ja usklikel kristlastel piltlikult — kogu «patune» maailm 150
Paabeli torn — muinasjututorn, mille taevani ehitamise takistamiseks jumal piiblimüüdi järgi iga inimese ise keelt rääkima pani («keeltesegadus»; I. Moos. 11 ptk. 1—9 salm) 316
Paal vt. Baal
paast 455

paaternoster (Pater noster) vt. Issameie, Meie isa palve
paavst 57, 58—61, 91 jj., 106, 299, 301, 344, 349, 468
pagan algup. ladina k. (paganus) tähendas «maamees»; need seisid kaua ristiusust eemal 344
Paistu (kirik) 115, 117
palvemaja (palvekoda, palvela) 145, 150, 355
palve paroodia vt. paroodia
palvetund 150 jj., 215 jj.
palvevend (vt. ka lugija) 150 jj., 215 jj., 461
papp vt. pastor
Paradiis 24, 47 jj., 53, 145, 223, 356, 513
paroodiad: jutluse 19—22, 122—124, 233—234, 241, 242—243
jõululaulu 20, 268
koraali 20, 21, 189, 191—192, 240, 260, 269—270, 281—282
käsu (õpetuse) 201, 309—310
liturgia 294
palve 20, 280, 306—307, 308, 366, 369
piibli 171, 316—317, 369
usutunnistuse 375 jj.
pastor 24—25, 71, 77, 91 jj., 119, 121 jj., 130, 139, 140 jj., 142, 145, 146, 155 jj., 158 jj., 160 jj., 183 jj., 192, 193 jj., 202, 214, 232, 233, 235 jj., 241, 242 jj., 249 jj., 253, 254 jj., 260, 264, 265, 267, 274 jj., 293, 295, 306, 308, 311, 318 jj., 349, 354, 355, 371, 378, 382, 383 jj., 395 jj., 402, 420 jj., 455, 466, 474, 477, 479, 481 jj.
pastor ja kogudus 228, 232
pastor ja kurat 157, 318 jj.
patroon 132
Patseba (Bathseba) — kuningas Taaveti sõjaväelase Uria ilus naine, kelle Taavet endale võttis enne ja pärast seda, kui ta Uria oli lahingus tappa lasknud; targa Salomoni ema (II Samueli r. 11 ptk.) 343
patt 31, 47, 137—138, 256, 341, 345 jj., 349, 359, 459
pattulangemine 314
Paunküla (Harjumaal) 149
peainkvisiitor vt. suurinkvisiitor
peapiiskop vt. piiskop
Peetrus, apostel ja Kristuse «esimene asemik» maa peal (esimene «paavst»), kristliku legendi järgi taeva (paradiisi) väravavaht 160, 299, 412, 422
peks(mine) 109, 131, 274 jj., 500 jj.
Peltsebul (Beelzebub) — filistite (~vilistite) päikesejumal, kellest juudid kui ebajumalast tegid oma usundi peakuradi (Markuse ev. 3 ptk. 22 salm) 298, 349
Petlem vt. Betlehem
pietism 11
piht 60, 250 jj., 500 jj.
piibel 19, 21, 33, 35, 46, 72, 73, 277, 343, 349, 362, 514
piiblilugu (õppeainena) 19. Vt. ka usuõpetus
piibli paroodia vt. paroodia
Piileam vt. Bileam
piinapink 60
piiskop(id) 94, 104, 345, 359 jj.

piitsutamine vt. peks
Pilatus 314 (vt. Pontsiuse juurest...)
pildikultus 60
pimedusekoda — Kreutzwaldi kirikunimetusi
Pirita (klooster) 107 jj.
p. Kr. (s.) = pärast Kristuse sündimist, s. t. meie ajaarvamise a.
poeemid 56—58, 71—72, 312—314, 375—377, 451, 453—454, 475—477, 478—480
poomine 276, 281, 284, 306
Pontsiuse juurest Pilatuse juurde — 'asjatu jooksmine asutuste vahel, tulemusteta asjaajamine'; fraas on veider selle poolest, et Pontius ja Pilatus on sama isik. Pontius Pilatus, Rooma prokuraator Palestiinas (26—36). Kristuse kannatamislegendis saadetakse Kristust küll Pilatuse juurest Herodese juurde ja tagasi, kuid antireligioosne rahvahuumor on sellest tõsisest loost teinud koomilise absurdi (vrd. Luuka ev. 23 ptk.), analoogilise fraasile «Loti väimees» (kes oli ta ise; vt. Lott) 353
popp 309, 455
pops (~mõisapops) 293
«Postimees» — XIX ja XX saj. eestik. ajaleht 138, 139, 209, 293, 306
praost — luteriusu kõrgem vaimulik
«Pravda» (ajaleht) 306, 317
preester 477
presbüteriaanlane — üldnimetus inglise protestantide kohta
protestantism 237, 263
protestantlased 345, 425
psalm 21
Põhjasõda 131
põlg vt. kirikuvanne
Põlva 183 jj.
põrgu 24, 157, 179 jj., 355, 410, 461, 479, 504, 513
põrgutee 264
põrguvürst — vt. kurat, peakurat, Peltsebul («kurja vaimude ülem»)
«Pädagogische Zeitung» — «Pedagoogiline Ajaleht» (saksa k.) 212
«Päevaleht» — kodanlik eesti ajaleht 1905—1940 306, 365
pärispatt — juudi- ja ristiusu põhidogma, et inimene sünnib maailma juba patuga koormatuna; patt ise tuleb Aadama ja Eeva kergemeelsest õunasöömisest keelatud puust (I Moos. 3. ptk. 6. salm) 137
pärtlipäev 149
päästearmee — sõjaväeliselt organiseeritud kristliku lahkusu vorm XIX—XX saj.
Päästja — üks Kristuse kõrvalnimedest 37, 143 jj.
pühadus 344
Püha Isa — paavst (vt.); iroonilisel ka lihtsa popi kohta
püha-jüri — üks pastori rahvapäraseid sõimunimetusi 157
pühakiri = piibel (vt.)
pühakoda = kirik (kui hoone)
pühamees — ka patuse papi pilkeline nimetus 322

püha vaim (Püha Vaim, lad. k. Spiritus Sanctus, paracletos (kreeka k.) — a. 381 ristiusus kolmainsuse kolmanda isikuna tunnustatud jumal või osajumal. Ilmub sageli tuvikese kujul. Mängib peaosa paljudes sektides (vt. nelipühiusulised, «ühendus Kristuses» (smirnovlased jt.) 221, 222
pühitsetud vesi 96

raha ja pastor (vt. ka ahne pastor) 93, 149, 193 jj., 241, 260, 285
rahuvürst — üks Kristuse kiriklikke nimetusi 278
rahvajutud, -laulud, -naljad (folkloorsed palad) 19—21, 79—80, 91—93, 158—159, 179—180, 311, 356, 436
rahvanali 19—21, 311
rahva usklikkus 284
rahvuslik jumal 343, 390 jj.
religioon vt. usk, usund
religioosne luule 20, 21
«Revaler Zeitung» — balti-saksa ajaleht tsaari-aegses Tallinnas 244
riigiduuma 227
riigipapp — väljendus, milles peegeldub riigivõimu ja kiriku tihe seos kodanlikus Eestis, olgugi et riik ja kirik formaalselt olid «lahutatud» 410
riik ja kirik vt. kirik ja riik
ristikogudus — kõigi kirikute (rooma- ja kreeka-katoliku, vene õigeusu, luteri jt.) kristlased kokku 358 jj.
Ristilöödu — Kristuse kiriklik metonüüm, vt. Kristus
«Ristirahva Pühapäevaleht» balti-saksa orientatsiooniga kiriklik ajaleht 1875—1919 244, 284
ristirahvas 73, 75
ristirüütel 91
ristisõda 59
ristiusk 56—57, 95
ristiusu tekkimine 289 jj.
ristiusu toomine meie maale 82—85, 95, 137
roaohver [241], 391
romaanide (katkendid) 107—110, 120—129, 143—154, 242—247, 271—277, 383—388, 395—409, 411—418
Rooma kirik 57, 58, 65 jj., 91 jj., 112 jj., 301
Rootsi (kirik) 112, 115, 117
rumalus 346 jj.
räästool vt. kantsel
röövel ristil — Kolgata-legendi järgi löödi Kristus risti kahe röövli vahel; teine neist pilkas Kristust, teine aga häbistas esimest selle eest, ja tasuks tõotas jumalapoeg sellele paradiisi-pääsu (vrd. Luuka ev. 23. ptk. 39.—43. salm) 332
rüütel vt. ristirüütel

Saamuel — heebrea kohtunik ja prohvet (? 1040—1010 e. m. a.), kes Saulist esimese kuninga tegi, hiljem Taaveti troonile aitas 164
saatan (heebrea k. satanas) — varem heebr. usundis peanuhk taevas, hiljem segunes parside Ahrimaniga (kujunes printsiibi personifikatsioon), sai Peltsebuli kaasnime ja osutus

usundilises rahvaluules peakuradiks ning põrguvürstiks 314, 315
saatus 376
sakrament 306
saks 77, 241, 271, 479
saksa-isand — vennastekoguduse diakoni (vt.) rahvapärane nimetus
Saksamaa 77, 298, 300, 360
saksa soost (kodanik) 230 jj.
saksa usk 137, 160
sallimatus 237
sambapühak 58
sandarm 142, 309
sandikamber (~sandikoda) — kiriku tornialune osa, kus kerjused käsi sirutasid
sapp ja äädikas — Kristuse kannatusloo järgi joodeti talle ristil, piinade suurendamiseks, äädikat (Markuse ev. 15 ptk. 36 salm), varem teel aga pakuti valu tuimendamiseks «mirriga segatud viina» (Markuse ev. 15 ptk. 23 salm) — see oli kibe nagu sapp 349
satiirid 18, 21, 43, 79—81, 91—93, 111, 155—157, 158—159, 226—231, 253, 295—299, 439, 493—494
Saturni (planeedi) Kristus 313
Seebaot (~Zebaoth) — heebrea k. 'väehulgad, armee' — Jehoova kui sõjajumala lisanimi (Issand Seebaot = armee isand) 246
seela — heebrea k. «valjumini!», vanades juudi koraalides (psalmides) käsk pillimehele kõvemini mängida (umb. nagu tänapäeval forte!) 246
sekt vt. usulahk
sektant vt. lahkusuline
Serbia (riik) 295 jj.
sfäroidaalne olek vt. Leidenfrosti nähtus
Siion, mägi Jeruusalemma idaosas (Zion), millel asus tempel ja Taaveti loss. Poeetiliselt: Siion=Jeruusalemm (vt.), nii maapealne kui «taevane»! 150
«Siioni kannel» — vaimulik lauluraamat (vennastekoguduses; hiljem on ka baptistid ja adventistid kirjastanud «Siioni laule») 277
Simson, juudi vägilane; lõi ühe «toore eesli» lõualuuga maha 1000 vaenlase sõjameest (P., Kohtumõistjate r. 15. ptk. 15.—17. salm)
«Sinine Rist» — lahkusulised, nn. evangeeliumi kristlaste vabakogudus
sinod («püha Sinod») 300
Soodom ja Komorra (Sodoma ja Gomorrha), kaks vanajuudi linna, mis oma patu ja rikutuse tõttu tules ja tõrvasajus hävitati, kusjuures pääsis ainus vaga mees Lott (vt.) oma kahe tütrega (vt. I Moos. 18 ptk. 20.—23. s. ja 19. ptk. 24—29 salm) 243
Soome 112, 115, 117, 240
suitsetamine (tubaka) 114, 116, 161
superintendent 244

surm 268 jj.
suur kohtupäev vt. viimne kohus
Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon 11, 317
suurinkvisiitor — ühe maa või riigi kirikukohtu esimees 66 jj.
sõjakas ateist vt. ateist
sõnad ja teod 148
särlaton=charleston 'tšaarlston' (tants) 379
sünedrion (ka sünedrium), heebrea k. sanhedrin 'koosolek' Jeruusalemma juudi suurkohus (70 liiget) Rooma okupatsiooni ajal. Kristuse surmamõistmine omistatakse legendis sellele kohtule (Luuka ev. 22. ptk. 66. salm).

šimmi=džimmi (mood ja tants 1920-ndatel aastatel) 372
šotlane 345

Zeus 347

žanrid (ateistliku kirjanduse) 18 jj.

Taara 14, 390 jj., 394
«Taara avita!» 310
taarausk 366, 390 jj., 394
taevaasemik — pastori pilkenimetus 300
taevaliit — kristlik rahvaerakond, kodanliku Eesti klerikaalne-tagurlik partei 361
taevamanna — 1) tööta ja vaevata saadud toit (vrd. II Moos. 16 ptk. 14—36 salm) ja 2) piltlikult: palvevendade lugemistunnid, lugemised 203, 479, 513
taevariik vt. taevas
taevas (kristlaste; vt. ka paradiis) 295—299, 307, 368, 414
taevaskäijad — vt. jutustused-unenäod
taevavalitseja (Taevane Valitseja) kiriklik, aga ka pilkeline (nagu «mõisavalitseja») jumala metonüüm 307
tagakiusamine (usu pärast) 344
Tall vt. Kristus
Tallinn 235, 300, 341
talupoeg ja saks 143 jj., 293, 362, 364, 372, 382
tarkus 159
tasu teises ilmas 145, 153, 201 jj.
teadus 135, 364
teadus ja usk 5 jj., 31 jj., 45, 61, 208
temaatika (antireligioosne) 23 jj.
«Teataja» 306
Te Deum... (palve) 286
tempel vt. kirik (hoone)
Tennessee (USA osariik) 362
testament (Vana ja Uus Testament — piibli osad) 33, 35, 46, 77, 343
timukas 282
Troonipärija, taevane — Kristuse nii kiriklik kui pilkeline nimetus 317
tsensuur 13, 235 jj.

tsölibaat 60
1905. a. sündmused ja kirik 268, 269
tuleproov 68 jj.
tuleriit 66, 112 jj., 208, 269, 364. Vt. ka elusalt põletamine
tunkelmann — üks (Kreutzwaldi) pastorinimetusi (E. Vildel ka «Dunkelmann») 16, 77
tõde 31 jj., 45
tölner 277, 421
«Tööline» 306

unenäod-jutustused vt. jutustused-unenäod
Uraani (planeedi) Kristus 314
USA (Põhja-Ameerika Ühendriigid) 295, 362 jj.
usk 42, 135, 207, 209, 274, 339, 342 jj., 346, 368 jj., 415 jj., 440, 445, 448 jj., 484, 487, 515
usk ja kõlblus 209, 339, 440, 487
usk ja teadus 5 jj., 31 jj., 45, 62, 137, 139, 209, 445, 486 jj.
usklik 42, 130, 371 jj., 492
uskumine 139
usuhullustus 11
usukütked 279, 291
usuleigus 291
usupuhastus 112, 368
ususallimatus 344 jj.
ususelts vt. Herrnhuudi ususelts
usuteadlaste konverents 421
usutunnistus 375, 391
usuvabadus 351 jj.
usuvahetus — üleminek teise usku 165
usuõpetaja 341, 347
usuõpetus (koolis) 181, 182, 212, 307, 341—347
Uus Testament vt. testament

vabadus 45, 348
vaga lammas (=usklik) vt. lammas
vagamees=usklik, «palvelik»
vagatseja vt. variser
vaikne aeg (oksfordliikumise oskussõna) 420 jj., 428
vaimuhämarlane — üks pastori pilkenimetusi 181, 182
vaimulik(ud) 71, 104; vt. ka pastor, popp jts.
vaimulik laul 360
vaimuliku laulu paroodiad vt. paroodia
vaimupimedus 72, 137, 373
vaimuvabadus 52
valaskala (vt. ka Joonas) 364
valekristlane 284
valeraha 199 jj.
vallaslaps 194—195, 324
valuraha 132
Vanahärra vt. Vanajumal
Vanaisa — pseudomütoloogiline eesti jumala-nimetus 138
Vanapagan 184 jj., 355, 412, 414 jj.
Vanasarvik 157
vanasõnad 311

Vanataat vt. Vanajumal
Vana Testament vt. testament
vangitorn=vangla 281 jj.
varakristlus 57
variser 248, 324, 421
Waterloo 301
Veemeli (õigesti: Veemla, küla Karksi lähedal) kokkulepe 1482. a. 103
vee muutmine viinaks (vt. Kaana pulm)
vend 11, 148
Venemaa 92, 345
vennaste hoolekandja 11, 148
jutlustaja (vt. ka lugija) 145
kogudus 148 jj.
vennatapja vt. Kain
veste vt. följeton
Via dolorosa (ladina k. valutee) — Kristuse kannatus-teekond Jeruusalemmas ise oma risti kandes 289
Vigala 229
viimne kohtupäev=viimnepäev 214, 343, 369, 479
vikaar 88
vilistid (rahva nimetus piiblist) 286
Viljandi mäss (1345) 95
«Wirulane» (ajaleht, 1906—1911) 210, 236, 237, 241, 289
Wittenberg 58
võitlus jumalaga 327
Väinämöinen 347
Vändra pastor 228, 229
vöörmünder 120, 131

õde=«õde Issandas», palveõde 148
õigeusuline 455, 498
õndsus, õndsakssaamine 412
Õnnistegija — Kristuse üks metonüüm (kiriklik), vt. Kristus
Õpetaja — vt. Kristus
õpetajahärra vt. pastor
õpetaja-proua 160 jj., 243, 395 jj., 422
õun=keelatud vili paradiisi aias kasvavast puust, mille söömine Eeva (vt.) ja Aadama (vt.) poolt tekitas pärispatu (vt.) 54, 137, 138, 356

ärkamine — lahkusulistel: äkiline usklikuks saamine (pärast välist või sisemist «ilmutust»)
ärkamislugu 461
Äskulapios vt. Asklepios

«Ühendus» (sotside ajaleht, 1923—1927) 365
Ükskülа (kants) 83
ülempreester 375
üleskutsed 135, 191—192, 302
ülestõusmine=liha ülestõusmine vt. igavene elu
ürginimene 54
ürikud 86—90, 100—105, 235

LÜHENDID

EAÜ=Eesti Ajakirjanikkude Ühing
EKK=Eesti Kirjastuse Kooperatiiv
EKS=Eesti Kirjanduse Selts
ERK=Eesti Riiklik Kirjastus
ev=evangeelium (Uue Testamendi)
kirj.=kirjastus
Moos.=Moosese raamatud piiblis
NE=Noor-Eesti Kirjastus (O/Ü)
P.=piibel
r.=raamat
reg.=registris(t)
TEKÜ=Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus
Tln.=Tallinn(as)
toim.=toimetusel
Trt.=Tartu(s)
UL=Uus Lauluraamat («kirikus, koolis ja kodus tarvitada»)
*=illustratsioon, karikatuur
ÕS=Õigekeelsuse sõnaraamat. Tln., ERK, 1960
Kõik muud lühendid — vt. ÕS-s

SISUKORD

Lk.

Eessõna

I. Teaduslik maailmavaade 5
II. Rahvas ja ristiusk 9
III. Kirjanik ja kirik 13
IV. Ateistliku kirjanduse lemmikžanreist 18
V. Eesti usuvastase kirjanduse temaatikast . . . 23
VI. Sellest valimikust 25

I

Fr. R. Kreutzwald. Sõber, kes sa sündind Simson . . . 29
Fr. R. Kreutzwald. Kas inimene tohib oma mõistust tarvitada? 31
J. Lilienbach. Ärapäästja 37
G. Suits. Jumalad ja rumalad 38
A. H. Tammsaare. Looja. Hiina jutuke 39
J. Lilienbach. Tark ja rumal 41
J. Lilienbach. Ebausuvalgus 42
A. Reinvald. Usk ja usklikud 42
J. Lilienbach. Usulised küsimused 43
* Inimene, kes kannab oma risti 44
J. Lilienbach. Pimeduse võimus 45
A. Reinvald. Usk ja teadus 45
Fr. R. Kreutzwald. Paradiisi aed 46
Naisi lomisest 53
***Gori.** Alginimesed 54
J. Lilienbach. Vast alles siis 54

II

A. Antson. Veendumus 55
J. Sütiste. Sinu riik tulgu 57
A. Treimann-Heraklides. Usuasjad ja teod 59
* Vinjett 62
A. Reinvald. Usk ja teadus 62
T. Sõmer. Ime ja seadus 63
A. Treimann-Heraklides. Inkvisitsioon 66
* Vinjett 68
T. Sõmer. Tuleproov 68
H. Pöögelmann. Kirikuõpetajate kaitseväed 71

III

A. Haava. Mõõk ühes, piibel teises käes 73, 75
* Saks ja talupoeg 1850—1950 77
Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetusest 77
E. Vilde. Kaak 79
C. R. Jakobson. Kolmest isamaa kõnest 82
H. Kruus. Saaremaa piiskopi kirjast 86
Viiekümne aasta priiuse mälestusest 91
A. Kitzberg. Maimu 94
Kadrina tulp 95
Vangiristi kuused 97
M. Nurme. Nõid. Ballaad. 100
H. Kruus. Veemeli kokkuleppest 1482. a. 103
J. Lilienbach. Vanne 106
E. Bornhöhe. Pirita kloostri viimased päevad 107
J. Lilienbach. Lambatall 111
M. J. Eisen. Kaks ausate kommete edendajat 112
H. Pöögelmann. Papike, papike 119
A. Sinkel. Mõõgaga mõõdetud maa 120
A. Reinvald. Lambad 130
M. J. Eisen. Kambja koertepoiss 131
J. Lilienbach. «Jumal kõrgel, keiser kaugel!» 133

IV

Fr. R. Kreutzwaldi ja L. Koidula kirjavahetusest . . . 137
J. Lilienbach. Teadus ja usk 142
E. Vilde. Prohvet Maltsvet 143
O. Mgi. Karikatuur 155
Baltlane. 156
Saksu meil on mitmet sugu 158
E. Särgava-Peterson. Marjad silmas 160
J. Lilienbach. Moona-Jaan 179
J. Rajestik. Edumeelsed vaimuhämarlased 181
J. Vahtra. Kaval papp 183

V

H. Pöögelmann. Ei saa me abi ülevalt 189, 191
E. Vilde. Jõulumees 193
J. Lilienbach. Hüüdja hääl kõrbes 201
* **V. Jakobson.** Pühadeks 202
V. Mölder. Kirjatuum 202
H. Pöögelmann. Kool ja kirik 204
* **Gori.** Troost 214
J. Lilienbach. «Viimnepäev» 214
A. H. Tammsaare. Raha-auk 215
* **Kangasmaa.** Hoopis teisiti 226
E. Vilde. Reaalpoliitiline epistel 226
J. Lilienbach. Hea karjane 232
* **O. Kallis.** Hea karjane Urgas 233

R. S. Hea karjane Kallas 233
* Õp. Rud. Hurda «resolutsioon» 235
H. Pöögelmann. Vabatahtlikud tsensorid 235
Jördila-Jaskala. Koguduse kiituse- ja tänulaul 240
* **K. Vibuane.** Usumüüser 241
E. Vilde. Vaga Masingi «Õpetuse sanad» 241
A. Hint. Tuuline rand 242
J. Lilienbach. Variser 248
* **Gori.** Siis oleks meil jälle usuvabadus 249
J. Lintrop. Patukahetsus 249
J. Lilienbach. Meil tuleb abi jumalalt 253
J. Mändmets. Lepapõõsas 254
P. Astor. Ilmalik laul 260
J. Kruustee-Kruberg. Jõulukingitused 261
* **V. Jakobson.** Tulevane pastor 264
M. Mürk. Sest põrgutee on ju nii lai 264
J. Lilienbach. Hirmus unenägu 266
G. Suits. Jõululaul aastal 1905 268
* Illustratsioon 1905. a. teemal 269
V. Mölder. Märgusõna surmale 269
A. H. Tammsaare. Tõde ja õigus 271
* **A. T.** Rahustatud 278
H. Pöögelmann. See on jõuluevangeelium uus 278
E. Vilde. Täiendatud kirikupalve 280
* **A. T.** Illustratsioon 281
G. Tikerpuu. Vabadusvõitleja lootuselaul 281
H. Pöögelmann (?). Pliiatsimärkused 283
* **K. Jentson.** Meie maaelanikud 293
E. Vilde. Eraomanduse liturgia 293
* **K. Vibuane.** Kindral ja kirikherra 295
H. Pöögelmann. Vanajumala käärkambris 295
* Tallinna siluett 300
H. Pöögelmann. Tumedatel tundidel 300
Maa-enamlastele 302
J. Lilienbach. Olevi rahvakojas 303
* **Fr. Tuglas.** Illustratsioon 304
G. Suits. Hüüdja hääl 304
* **Fr. Tuglas.** Illustratsioon 305
Kodanlike... röövikute litania 306
Papi palve 308
* Kaks ametivenda. Karikatuur 309
Esimene töölise peatükk... 309
Pastor ja hiidlane 311
Uued sõnad 311
Mõistatused 311
A. Alle. Haletsege Issandat! 312
A. Alle. Issanda surm 315
V. Buk. Püha-Kiri 316
Võitlus kuradiga 318
* **O. Krusten.** Sohilaps 324
J. M. «Patrioot» 324
Mait Metsanurk. Jumalata 325

A. Antson. Rahu 339
A. H. Tammsaare. Usust ja tema õpetusest 341
J. Barbarus. Tulipunkt 6 348
H. Saar. Linnuusuvabadus 351
* **Gori.** «Kas oled kua,...» 354
Gori-Tõnisson. Anekdoodid 354
A. Antson. Vapp 357
A. Kitzberg. Tiibuse-Jaagu kiri 358
H. Pöögelmann. Ahviprotsess Daytonis 362
E. Vilde. Minu «Issameie» 366
* **H. Valtman.** Usklik 367
A. Antson. Profiidikristlus 367
H. Raudsepp. Ameerika Kristus 368
* **P. Kuusiku** joonistus 375
J. Barbarus. Usutunnistuslik poeem 375
E. Vilde. Kolmkümmend aastat armastust 378
* **V. Jakobsoni** joonistus 382
A. Antson. Pastor 382
M. Metsanurk. Kutsutud ja seatud 383
A. Antson. Töölisele : 389
E. Vilde. «Taara avita!» 390
* **Gori.** Taara usuisa 394
J. Semper. Kivi kivi peale 395
* **O. Krusten.** Põrgu 410
A. Antson. Riigipapp 410
A. H. Tammsaare. Põrgupõhja uus Vanapagan 411
* **Gori.** Meie kristlaste isu 419
A. Alle. Angerjas 419
A. Hint. Absoluutne siirus 420
* **Gori.** Tartu linnaisa pastor L. Treumann 436
A. Alle. Julmad tähised 437
A. Alle. Paradoks 439
A. H. Tammsaare. Kuningal on külm 440

J. Sütiste. Maakera pöördub itta 451, 453
* Ülestõusmispühad 455
P. Mäeots. Jumala surm 456
J. Smuul. Kirjad sõgedate külast 457
* «Hingekarjane» 474
E. Olli. Üks keskustelu 475
A. Kaal. Lööklane 478
O. Tooming. Õpetaja Hiiemägi 481
* **O. Kallase** joonistus 492
P. Mäeots. Miks sa nurised? 492
F. Kotta. Näärieelne lugu 493
A. Paas. Kristlik kasvatus 495
U. Laht. Noorsoo suvepäevadelt 512
P. Haavaoks. Usk 514
Allikate loetelu (kommentaaridega) 515
Nimeregister 523
Aineregister ja seletav sõnastik 530
Lühendid 548

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00366975 3

97 kop.

A-23589
II

